KPD
3347

Digitized by Google

KPD 3347(3)

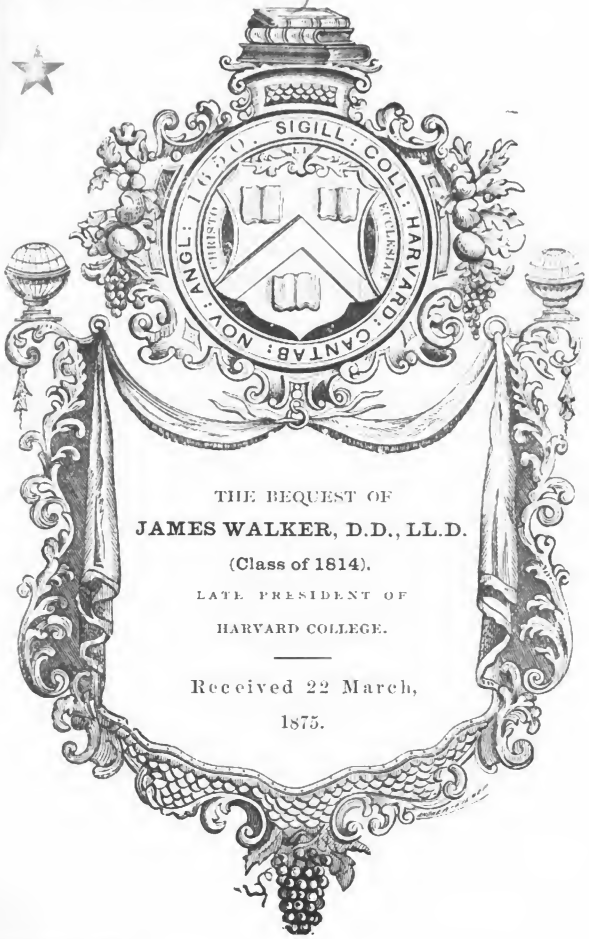

THE BEQUEST OF
JAMES WALKER, D.D., LL.D.
(Class of 1814),
LATE PRESIDENT OF
HARVARD COLLEGE.

Received 22 March,
1875.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS

OPERA

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETVA ADNOTATIONE

ILLVSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE

ACCEDIT

INDEX VBERRIMVS

TOMVS TERTIVS

AENEIDIS LIBRI VII — XII

LIPSIAE

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

MDCCLXXV

Digitized by Google

~~Ln 18. 205~~
KPD 3347(3)

1875, March 22.
Walker Bequest.

Digitized by Google

PRAEFATIO

Absolui tandem, Deo fauente, enarrationem Virgilii, rem non tam per se arduam quam homini molestam ac difficilem, qui non nisi per interualla, et multo interiecto tempore, ad eam redire, nec nisi operae subseciuae partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum spartam hanc susciperem, nihil amplius a me postulabatur, quam vt excerptis variis lectionibus et adsperſis seu aliorum seu meis hinc inde notulis instruerem Virgilium in puerorum vsum, vt librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forensium distrahere posset venditione parata ac facili. Etsi bene noram, operam eam esse expeditam et parum difficilem, vt notam et obseruationem allinas, non, vbi is, qui legit, notam requirat, sed vbi, quod notes, ipse in promtu habeas; (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum esse virorum doctorum intelligo) parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur, et multo magis post, cum manum operi admouerem; rem enim indignam me facere videbam viro bono, qui in eo operae genere, quo publicam vtilitatem propositam habere et doctrinam adolescentum alere ac iuuare et possem, et deberem, non id sequerer, quod consilio huic consentaneum factuque optimum iudicarem. Erant ante oculos tot exempla scriptorum editorum, in quibus, cum primo loco spectarent et editor et librarius, quid inde in loculos rediret, etsi accessit bonae frugis aliquantum, effectum tamen est, vt ei, quod in noua editione exspectandum et optandum erat, satisfa-

Digitized by Google

ctum sit parum aut nihil, etsi cum emtorum impensa haud modica in librum eroganda. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram esse in paucis illis scriptoribus, quos in scholis praelegere et interpretari solent magistri, eumque fere proponi iis, qui profectus iam aliquos in literis fecerint, et mox in academias sint abituri. Videbar igitur operae pretium facturus esse, si et magistris et adolescentulis, saltem generosioris indolis, tradere possem in manus poetam ita adornatum, vt et interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo vti solent, inde discerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, vnde varietatis ac corruptelae varium morem, medelae afferendae sagacitatem, ac criseos faciendae gustum aliquem capere ac parare sibi possent. Etsi enim editiones haberemus Virgilii multas et praeclaras, nullam tamen videbam esse, quae tali consilio satis responderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potissimum sequitur; nec vbique; ad interpretationem autem parum praesidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctissimus homo, partim, pro seculi sui more, copiam effundit inutilem, partim iudicio vtitur parum subtili et explorato. In Ruaeo ac Catroeo, non indoctis interpretibus, altero etiam ingenioso homine, etsi paullo iactantiore, quam vt aequo animo ferri possit, doctrinae subtilitatem facile desideres: vt contra in Trappio et iudicii acumen et vero etiam ingenium poetica elegantia politum. Coniunctas autem et doctae interpretationis et criseos accuratae ac diligentis partes, vt esset exemplum in Marone propositum,

quo

Digitized by Google

quo vterentur, qui has literas paullo eruditius tractare vellent, nusquam videbam.

Quae cum animo voluerem, statim ab initio fundum ieci interpretationis meae multo ampliorem, quam pro eo in quod conuentum erat. Idque potius respexi, quid me deceret, quam quid a me postularetur. Nec me poenituit operae. Expertus enim sum fauorem eximium ac studium virorum doctorum singulare, etiam in condonandis erroribus, quos, inprimis in priore Volumine, cum festinatio tum imbecillitas humana effudit plures: quorum indiculum subiicerem, nisi spes esset, fore vt paullo post hoc ipsum volumen recudatur. Apponentur tamen a me ad quarti voluminis calcem nonnulla addenda et corrigenda, quae videbuntur esse potiora.

Quae in interpretatione mea potissimum spectarim, satis, puto, expositum a me est in praefationibus superiorum voluminum. Neque adeo repetere necesse est, me et doctrinam Virgilii et orationis poeticae indolem ac causas inprimis enucleare voluisse. Quod si reprehensum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia esse sequutum, potest hoc forte aliquoties factum esse parum opportune, non tamen obliuisci debebant viri docti id, quod iam olim diserte monui, me feciſſe id sedulo in iis locis, vbi superiores interpretes aut haesisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum cumulassent alii exempla, sed causa et ratio talis elegantiae, vt in plerisque fieri solet, minus erat seu obseruata, seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obuia,

Digitized by Google

ſi ſemel ab aliquo obſeruata et explicata fuerint, non raro tamen euenit, vt illa ipſa facillima ratio, antequam monſtrata eſſet, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis ſedulo abſtinui, cum omnino eſſem procliuior ad obſeruandas cauſſas formarum loquendi et elegantiarum: poſſunt enim exempla alicuius formae apponi vicena, et tamen obſcura manere formae vis ac ratio: id quod ſaepiſſime in virorum doctiſſimorum, etiam Nic. Heinſii et Burmanni, diſputationibus longiſſimis factum animaduertas. In elegantia autem et ornatu orationis, inprimisque poetico, multum refert, vt teneas cauſſam ac modum figuratae dictionis, inuerſae ſtructurae, mutatae vulgaris conſuetudinis in exquiſitiorem ac doctiorem, quae poetam deceat; Nec niſi haec perſpexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrium ſermonem aut transferre iſta aut imitari et aemulari recte poteſt. Tum breuitatem propoſitam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte,* non minus debet infixum eſſe interpretis animo, quam poetae. Inprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non paſſus ſum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *vt nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam referrem;* hoc eſt, vt non mihi notas appingerem, ſed legenti. Etſi fatendum eſt, vix vllum aliud ſtudium tam parum ad certum conſilium ac finem attemperari a plerisque, et operam edendorum illuſtrandorumque ſcriptorum plerumque adeo incertam et male circumſcriptam vagari, vt quid ſibi ſequendum, quid omittendum eſſet, omnibus aliis magis conſtitiſſe videas quam editoribus. Verum digna res eſt, quae alio loco accuratius

Digitized by Google

accuratius, forte etiam opportunius, a me exponatur; nunc ad alia procedendum est.

Monui forte interdum nonnulla, quae ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per interualla consumsi, iam occupata fuere; omisi forte alia, quae ab aliis egregie illustrata sunt. Nec dubito, multa ornamenta meae operae inde accedere potuisse, si varios virorum doctorum critici argumenti libellos euoluere ac comparare potuissem. Sed animum, variis curis iam sic satis districtum, nouo et molesto studio onerare ac deprimere parum consultum erat; tum vero iam ante professus sum, idque etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, vt ad editionem hanc nouis curis emendandam ac locupletandam conferant suas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poeta interpretando ea vtentur. Ita demum exspectari potest, vt summus poeta dignam se nanciscatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quae incidas potius, quam vt ea meditando et explorando extundas, nec vnius facile hominis sagacitas aut studium consequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis responderent. Proposuere enim supplementa in Georgica Geislerus, Bergstraesser, Nezker, viri doctissimi, inter quae non pauca sunt, quae ipse in noua prioris Voluminis recensione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per literas a Ven. Erneſtio, et a Ruhnkenio, viro in arte critica vtriusque sermonis summo, quae supplementis Tomo quarto subiiciendis inserere constitui.

In varietate enotanda ab initio onus mihi imposueram, ipso operae processu adeo molestum,

Digitized by Google

vt interdum vix tolerari posse videretur. Sed receperam semel, omnem me varietatem non modo ab Heinsio et Burmanno enotatam, verum et Pierianam, et sic porro, (v. praef. T. I. p. XV.) esse adiecturum; cum equidem fidem putem esse praestandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod semel susceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum iudicia super varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea sunt, vt nihil omittendum esse putent, quod in aliquo libro scripto, vel ex scriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum sit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi potest, tanquam in poeta principe, in quo nihil nimis leue esse possit, et in quo critices rudimenta facienda sint adolescenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis scriptoribus. Si enim in Virgilio, vt diximus, esse potest vtilitas aliqua variae lectionis diligentius etiam in obscuris, leuibus aut sollennibus erroribus adscriptae: vt specimina habeant adolescentes festinationis et stuporis librariorum: quae tandem in aliis, et vbique, esse potest vtilitas enotatae varietatis, quae, si vere dicas, varietas nulla est, sed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a seculi inscitia profecta? in qua nihil noui occurrat; nihil quod non sexcenties obseruatum sit; nihil quod aliquem fructum habeat, aut habere possit. Inprimis autem in iis auctoribus, qui iam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati sunt, quam vtilitatem studii exspectare potest is, qui iterum vulgarem aliquem et diobolarem codicem aut editionem

a so-

Digitized by Google

a ſomnolentis operis deprauatam ſedulo excutiat, ſphalmata et errores annotet, et ſic nouam ſe editionem adornaſſe putet? Nonne turpe eſt, brevem huius vitae fructum in haec impendere? in tam late ſuccreſcente rerum diſcendarum ſegete operam in nugis his conſumere? Verum eſt ea multorum opinio nullo animi iudicio explorata, vt putent ſatis eſſe, ſi modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant; id autem, quod primo loco conſiderare debebant, ſitne is liber nouae, aut emendatioris, lectionis fons vel adiumentum, vix in animum admittant. Atqui, vt hoc exemplo vtar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc reſpectu vix dignas habebit, quas inſpiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem iudicium ſibi mentis conſtituendum putet. Vtilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, vt plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in vnam conferant, eaque bona nouis opibus, quas noſtri in his literis profectus, noſtrae aetatis rationes poſtulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii ſingulas, quas conferre ſe poſſe putent, acceſſiones adiiciant: vt, in moleſta hac diuerſarum editionum, quae ſingulae aliquantum bonae frugis habent, copia perueniatur aliquando eo, vt iis, quae ante hos ducentos vel centenos annos vſum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut ſaltem exiguum, ſpretis ac reiectis, vtiliſſima et optima quaeque in vno libro comprehenſa habeamus. Niſi enim literarum antiquarum ſtudio hac aut ſimili alia ratione ſuccurratur, qua reſecentur inutilia et a noſtri ſeculi cultu

ac

Digitized by Google

ac genio aliena, adiiciantur autem ea, quae huic literarum luci, huic poetices et artium culturae, acumini philoſophiae melioris et hiſtoriae ſubtilius tractatae, varietati et copiae doctrinae conſentanea ſint; niſi minuantur porro ſumtus in tot editiones, quibus inter ſe comparatis demum ſapere licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; reuocentur vero virorum doctorum ſtudia ad certum ac definitum finem et vſum, conſtituanturque omnia ſic, vt et iis capiendis par ſit animus et vero etiam ceteris diſciplinis percipiendis ſatis recte vacare poſſit: haec, inquam, niſi mature prouideantur, vereor ne ſtudium hoc graecarum et latinarum literarum indies in maiorem contemtum adducatur a viris prudentibus, ſeu qui ſibi prudentes videntur, qui omnia ad vitae vſum referre volunt, nec literis, niſi ex vtilitatis meſſe, quae cum ipſa ſatione ſtatim coniuncta ſit, pretium ſtatuunt. Ne illud nunc moneam, hoc noſtro vulgari has literas tractandi more videndum eſſe, ne in eam molem eae excreſcant, cui verſandae ac voluendae humanae vires vix ſint pares. Quo ipſo effici neceſſe eſt, vt in extremis tantum oris, aut in ſuperficie haereant plerique, aut ad merum luſum totius ſtudii ſeueritatem reuocent. Quae omnia quis non intelligat eo rem eſſe adductura, vt hoc literarum humanarum ſtudium a paucis idoneis viris excultum, intra breue tempus adeo neglectum ac derelictum iaceat, vt deficiant non modo, qui Gronouiis vel Heinſiis ſimiles ſint, verum etiam ii ipſi, qui literis his puerili diſciplina tradendis ſatis idonei habeantur. Scriptum ex Georgia Auguſta xxx. Mart. CIↃIↃCCLXXV.

P. VIR-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SEPTIMVS.

ARGVMENTVM.

Caietam, nutricem suam, Aeneas sepelit, locumque ipsum ab eius nomine Caietam appellat. Inde Circes sedem praeteruehitur, secundoque vento ad Tiberis ostia defertur: aduersoque flumine subvectus, in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Ascanii verbis cognouisset, eam esse terram fatis sibi debitam; ad Latinum regem, qui eius tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et suo nomine illi munera offerrent, et vrbis condendae locum peterent. Latinus legatione benigne audita, praeter postulata, Lauiniam filiam suam, quam et ex Fauni, patris sui, oraculis et augurum responsis externo viro tradere iubebatur, vltro Aeneae coniugem offert. Interim Iuno prosperis Troianorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis euocat: quae primum Amatam, Latini vxorem, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet: atque inde ad Troianorum iuuentutem conuersa, quae tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis ceruum obiicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Troianos impetum faciunt. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, et Galesus, agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in vrbem mortui essent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum iniuriamque manu vindicandam exstimulant. Verum cum ille et fatorum et foederis nuper cum Troianis initi memor, adduci non posset, vt illis bellum indiceret, Iuno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius vna cum Lauso filio: item Auentinus, Herculis ex Rhea filius: Catillus et Coras Tiburtini, fratres: Camilla e Volscorum gente, mulier fortissima: aliique complures: quorum catalogus ad finem libri recensetur.

Infinitum esset, si commemorare omnia, diluere ac refellere vellem, quae super sex posterioribus Aeneidis libris a viris doctis disputata sunt. Solet quisque acceptum hoc ab aliis tradere: inferiores esse eos libris sex prioribus inuentionis laude, spiritu poetico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix episodiis aliquot idoneis excitari

excitari ac languore abſterſo recreari; nec mirum eſſe, ſi haec ita ſe habeant: cum vltimam manum poetae carmini fatum inuiderit. Quod ne fruſtra a veteribus traditum eſſet, plerique virorum doctorum in illa ipſa, quae reprehendunt, inuolaſſe potius videntur quam incidiſſe.

Me diſſimillimum eſſe eorum, qui caeca Virgilii admiratione capti ſint: tot puto locis a me declaratum eſt, vt in contrariam reprehenſionem adeo incidere multorum iudicio videri poſſim. Omni igitur cupiditate ac ſtudio in poetam depoſito tamen iure meo me hoc pronuntiare arbitror, in omnibus his argutationibus ac concertationibus vix pauca eſſe, quae viro intelligenti ſe probare poſſint. Adeo a poetae conſilio, carminis argumento, heroicae vitae indole, Auguſtei aeui ſenſu ac iudicio, communi naturae humanae lege ac more, carminis epici interioribus cauſſis, aliena ſunt pleraque, vt illa centies recocta iterum perlegere, iterum refellere moleſtia omni moleſtius ſit.

Vt tamen interpretationis hoc genus meum, quod non deſultorium eſſe ab initio decreui, ſibi conſtet, non omnino eas argutias praetermittere licet. Perſtringam itaque breviſſime potiora reprehenſionum vel laudum capita, et tanquam leui digito attingam ea, quae cauſſis idoneis in vtramque partem deſtitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, res in Italia geſtas, idque ipſum poetam non ignoraſſe, cum ſic ordiatur narrationem v. 44. 45. *Maior rerum mihi naſcitur ordo: Maius opus moueo:* eumque in hunc errorem inductum, quod ſex prioribus libris Odyſſeam, his alteris ſex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Fruſtra tamen hoc ſumitur, etſi iam inter Seruiana nugamenta (ad lib. VII, 1.) venditatum, nec, ſi in ſingulis partibus vel epiſodiis Homeri veſtigiis inſiſtit Maro, eum ita imitatus eſſe credi debebat, vt eius corpus in partes diſſectum nouo exemplo conglutinaret. Antequam ad Italiam accederet Aeneas, iter Troia factum erat commemorandum. Quod in Africam defertur claſſis, quod, cum Iuno fraudibus hoc ſuis conſequuta non eſſet, vt Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine deſideret, iterum conſcenſis nauibus Siciliam adeunt Troiani, et inde profecti tandem Tiberis oſtia invehuntur: ea omnia ad vnam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quae eſcenſu in Latino littore facto ſuboriuntur, quibusque verendum erat, ne a ſedibus

dibus in Latio occupandis et noua colonia huc ducenda prohiberentur Troiani aduenae. Inuocatio Muſae non per ſe partem operis conſtituere poteſt nouam: ſed ad excitandos et inflammandos ſub magnae rei exordium cum poetae tum lectoris animos valere debet. Quod diuerſa ſunt rerum in his ac ſuperioribus libris narrandarum genera, hoc ipſum ad varietatis ac copiae laudem pertinet. *Maius opus* ſe mouere, ingredi, dicit poeta: rerum naturas reſpiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas: *Dicam horrida bella, Dicam acies etc. v.* 41. 42.

Reprehendunt alii poetam, quod horum ſex librorum argumentum intra bella ac pugnas continetur: hac rerum ſemper ad idem genus redeuntium turba, naſci legentis taedium. Scilicet ſic ab omni narratione epica, quae in rebus geſtis magnis ac mirabilibus, factisque audaciae ac virtutis heroicae ſpecie animos mouentibus verſatur, erit abſtinendum. Tum *bello*, ad ipſam hiſtoriarum fidem, paratae fuerunt Troianis ſedes in Latio; et variati ſunt a poeta pugnarum caſus mirifice; etiam epiſodiis ſuis diſtincti. Bellum aiunt propter puellam, Aeneae numquam viſam, geri: Quod verum non eſt. Geritur bellum ſuper Troianorum ſedibus in Latio: accedit Lauiniae coniugium tanquam pignus foederis cum Latino ſuper his ſedibus in Latio conceſſis facti: VII, 260 ſq. 267 ſq. Lauiniae amorem, qualem noſtra aetas probat, ab Aenea fruſtra in heroica vita expectari, alio loco monui. Amatae quoque partes, quales Mariae Mediceae vel Annae Auſtriacae, ea aetate dari non poterant. Etiam icto iam cum Latino foedere cauſſas belli aiunt (Macrobii exemplo Sat. V, 17.) nimis eſſe exiles ac tenues; ceruam, puellae Siluiae delicias, caſu a Troianis caeſam. Nec tamen cauſſa haec belli fuit, ſed, exacerbatis iam Latinorum animis prima, qua erumperent irae, occaſio: eaque ad priſcae vitae morem non male attemperata; inprimis ſi Latium cogites quale illo tempore fuit, per vicos et tuguria ſparſim inhabitatum, cum vna vrbs Laurentum eſſet: etſi poeta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium remouit, resque vitae heroicae pauperes et exiles epico ſplendore ſummo ornauit. Sed omnino belli exordia ad Iunonis artes et ad euocatae Alectus fraudes referenda ſunt.

In Latino tamen multa ſunt, quae perſonam epicam dedeceant. Recte hoc moneretur, ſi epicam ille, quam volunt, perſonam ſuſtineret, hoc eſt,

si in hoc rege summa rerum verteretur. Nec vero eminere eum par erat, si Turnus in medium erat adducendus isque cum Aenea comparandus: aut enim duo futuri erant Turni, aut simplicitas actionis et argumenti vnitas deferenda. Adumbratum est in Latino veterum regum exemplum, quorum vix alia auctoritas, quam vt consiliorum populi principes bellique duces essent. Latinus itaque non audet bellum gerendum detrectare, poscentibus populis: lib. VII, 591 sqq. Cum autem Turno summa belli esset mandanda, Latinus annis grauis a rerum actu erat remouendus. Itaque Turnus copias cogit, agmen ducit: ad eiusque voluntatem in ipsa adeo vrbe nouae copiae conscribuntur lib. VII, 367 sqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia multo magis eluceſcit cum Latini miti ac mansueta mente comparata. Sed ipse Turnus plus audaciae ac viuidae virtutis habet, quam Aeneas. Recte vtique, ne duo essent Aeneae. Et dignus erat aduersarius Aeneae obiiciendus. Cum autem huic semel esset tributa virtus cum prudentia et constantia animi, quam res aduersae et rerum vsus et experientia afferre solet: violenta illa et temeraria fortitudo in Aeneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Lauiniae, si liberum erat puellae arbitrium, praeferendus fuisset Turnus: quaestio est ex nostris moribus ingeniisque petita, non ex heroicae vitae seueritatibus in femineum sexum institutis. Nec vero Latino displicebat Turnus, probatus quoque eximie; (v. c. XII, 19 sqq.) prodigiis tantum et monitis deorum externum generum sibi asciscendum esse Latinus intellexerat.

Potuere vtique esse in Aeneide, quae minus se probarent Vario, Tuccae, Maecenati vel Augusto: sunt quoque passim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum ministeriis, parum subtiliter digesta, alia, inprimis in sermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quae displicere possunt: sed haec profecto, quae nostri aeui critici reprehendenda putarunt, ista aetate vix in vituperium venerunt. Si sex posteriores libri non aeque delectatione tenent animos magnae lectorum partis, ac priores: causas eius rei facile equidem assequor: scilicet ad sex posteriores libros intelligendos maior doctrinae haud vulgaris copia rerumque antiquae Italiae scientia requiritur; is autem, qui in rebus versatur obscuris parum que notis adeoque difficilibus, vbi laboris molestia, quam in superioribus non adeo magnam erat expertus, voluptatem intercipit, subortumque

Tu quoque litoribus noſtris, Aeneia nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dediſti.
Et nunc ſeruat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria, ſignant.
At pius exſequiis Aeneas rite ſolutis,

2. *famam moriens* Gud. ingrato ſono. 3. *At nunc* pr. Moret. a m. pr. 4. *ea* deeſt Puget. *ſignant* Heinſ. e Medic. Gud. et aliis maluit. Sed exemplo adiecto (ſic apud Naſonem, *nomina ſignata ſaxo*) vix ſatis commode declarauit, quo modo accipi id vellet. Burmannus ad hyſteron proteron recurrit; quod multo minus commodum eſt. Contorte etiam Cerda. Si tueri illud velis, ſequendum eſt, quod in nota poſuimus. Enim vero praeſtat altera ante Heinſium vulgata lectio, quam inter ceteros codices Romanus firmat, *ſignat*, vt *honos ſeruat ſedem*, ſic *nomen ſignat oſſa*, h. nomen loco inditum ſepulturam Caietae ad noſtram memoriam ſeruat. Ed. Ven. repetit, *ſeruat*.

tumque tandem taedium, cui tolerando impar eſt, librum manu excutit, non facile eius rei cauſſam in ſe latentem agnoſcit, ſed in auctore rei, quae taedium afferebat, reperit. Adeo difficile eſt in ſe deſcendere, etiam in re critica. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum harum rerum lectione delectatur, et tam ingenioſe a poeta et ſolerter innumera ex Italiae antiquitate commodo loco poſita et ad finem epicum attemperata animaduertit, non minus recordari debet: magnam huius voluptatis partem non tam ab ipſo carmine, quam a doctrinae copiis, difficultatis ſuperatae ſenſu, antiquitatis ſtudio et amore, et quae alia, proficiſci.

1—4. De Caieta v. Exc. I. Super libri initio aut nimium disiuncto a Miſeni memoria (nam ad hanc refertur *tu quoque*) aut nimium coniuncto cum verſſ. vltimis ſup. libri, cum vett. Grammaticis arguta ri nolim. 3. Etiamnum *ſeruat honos ſedem tuus*, exquiſite, pro, honos adeſt adhuc, ſupereſt, ſeruatur ſedi tuae, tumuli tui extat adhuc memoria. nam *ſedes* pro ſepulcro, vt v. 152 lib. VI. *honos* pro titulo et nomine ſeu inſcripto ſeu fama vulgato: ſupra VI, 507. *nomen et arma locum ſeruant*. — *oſſa nomen ſignant*, eodem fere redit; *oſſa* pro loco, quo oſſa ſunt condita, h. tumulo; is *ſignat*, titulo inſculpto poſteris prodit, *nomen* tuum. Sed v. V. L. — *Heſperia*

Digitized by Google

Aggere conpoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant aurae in noctem, nec candida curſus
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae:
Diues inacceſſos vbi Solis filia lucos

Adſiduo

6. *quierant* ex Hebro (ignotum nomen et forte corruptum) laudat Seruius; et ſic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb. 7. *portusque* Gud. *reliquit* aliquot Heinſ. et Pier. 8. *curſus* Heinſ. cum vetuſtioribus. it. fragm. Vatic. Vulgo *curſum* legitur.

ſpheria magna epitheton ornans v. I, 569 et IV, 345 *Italia magna*. — *ſi qua eſt ea gl.* Interpretes a Seruio inde accipiunt, quaſi dictum ſit: ſi quis ſenſus eius gloriae ad inferos eſt. Bonus ſenſus; ſed verba hoc tantum ſubiiciunt: quantacunque ea gloria ſit.

7 — 9. *tendit iter velis*, docte, vt *curſum*, *greſſum tendere* aliquis dicitur, pro vulgari: tendere curſu. Sic I, 656 *iter ad nauis tendebat Achates*. — Sub noctem ἐπιτείλουσιν ἀήται, vt ſaepe Apollonius, ventus ſecundus increbreſcit et luna fauet nauigationi, *non negat curſum ſc.* ſplendore ſuo qui egregie deſcribitur: *ſplendet tremulo ſub lumine pontus*. Nota rei imago, quam Cerda copioſe illuſtrat; expreſſa dudum ab Ennio: *Lumine ſic tremulo terra et caua caerula candent*, ap. Macrob. VI, 4.

10 — 14. De *Circes inſula* v. Excurſ. I. Petita eſt fabula ex Odyſſ. K indeque etiam illuſtranda; ſed poeta ornauit ſtudioſe ſingula verbis exquiſitis. *raduntur*; nam praeter vehuntur Troiani. ſic III, 699. 700. *Diuitem* cur appellet Circen, cauſſam puto eſſe domus opulentiam, (vnde mox *tecta ſuperba*) quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 4. 5. inprimis 348 ſqq. cf. Ouid. Met. XIV, 260 ſqq. *inacceſſos lucos*, h. l. ſilua, ad quam raro accedunt homines, ſolitaria. Seruius: *ad quos nullus debeat accedere* ſc. veneficiorum metu. At *lucos* memorat ſecundum Homerica ibid. 149. 150 vbi ſiluam in inſula et in ea Circes aedes memorat. Eſſe autem Circeios denſos ſiluis, ἄκρην ὑψηλήν, θαμειὴν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχειν δρῦν καὶ δάφνην πολλὴν καὶ μυρρίνην, monſtrari porro Elpenoris (Od. M, 14) tumulum et in ea naſci myrtum, etiam Theophraſtus acceperat Hiſt. Plant. V, 8, et Plinius por-

10

Adſiduo reſonat cantu, tectisque ſuperbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum, 15
A 4 Vincla

12. *reſonant* Sprot. 13. *odoratum* Oudart. *ad l.* Leid *nocturno in lumine* Medic. et Zulich. a m. ſec. quae vulgaris eſt ratio.

ro XV, 29 myrtum *in Europae citeriore ſolo — primum Circeiis in Elpenoris tumulo viſam* tradi notauit. *reſonat*, reſonare facit, vt alibi quoque. De cantu Circes nota res ex Odyſſ. κ, 221 ſqq. qui iidem verſus cum de Calypſo quoque ab Homero poſiti ſint, Odyſſ. ε, 61, 62. ex eodem loco v. 57 — 61. repetiit reliqua de foco et de textura. Nam πῦρ μεν ἐπ' ἀσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ' ὀδμὴ Κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει Δαιομένων. cf. Plin. XIII, 16, 30. Priſcae vitae, et Orientis nunc quoque, communes eae lautiorum hominum deliciae, quas vel laxiorum nimio aeſtu corporum effluuia ſuadere poſſunt, vt ſuffimenta vel odores accendant. Hoc itaque ad Nympham ab Homero bene traductum. Eſt autem et hoc ex eadem vita, vt poſito in mediis aedibus foco ignis lumina per noctem praebeat. Sic v. c. Odyſſ. τ, 63. 64 et alibi. cf. Goguet. (Origine des Arts etc. T. III. p. 391. et T. I. p. 241.) *Cedrus* autem Graecorum et Romanorum, vt iam ad Georgica vidimus, lib. II, 443 e Iuniperorum genere eſt, etiam oxycedrus dicta. v. Bodaeus a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12 vbi Icones quoque viſuntur, et poſt alios Celſius in Hierobot. P. I. p. 77 qui diligenter a cedro Libani, quae ex abietino genere eſt, eam diſtinguit. — Ex Homerico loco quoque verſus 14. illuſtrandus: ἰσὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὑφαίνεν. *telae* h. l. pro ſtamine vel trama, quam textrix ἐποίχεται κερκίδι, percurrit radio, adducto ſubinde ad conſtipandum ſubtemen inſertum pectine ſeu ſpatha, vt ea adeo et ipſa percurrere tramam videatur. Exhibet pictura Codicis Vaticani ad h. l. formam telae ſtantis, quam alibi nondum obſeruaui. *argutum pecten*, quod per tramam means ſtridorem facit. Eundem verſum ſup. Ge. I, 294 vidimus.

15 — 18. admodum ornate ſingula, ſi cum Homericis compares Od. κ, 212 ſq. et Apollon. IV, 672 ſqq. *formae luporum* ſimpl. pro lupis, forma dicendi poetica, quam iam alibi

Vincla recuſantum, et ſera ſub nocte rudentum:
Saetigerique ſues, atque in praeſepibus vrſi
Saeuire, ac formae magnorum vlulare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſaeua potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monſtra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira ſubirent;
Neptunus ventis inpleuit vela ſecundis:
Atque fugam dedit, et praeter vada feruida vexit.
Iamque rubeſcebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:
Quum venti poſuere, omnisque repente reſedit
Flatus

16. *rugentum* pr. Moret. a m. ſec. inſcite. 18. *forma* Franc. 20. *in* abeſt tribus ap. Burm. et Hamb. ſec. *Induerat vultus Circe*. Porro Montalb. *in terga vultusq.* Etiam *et t. f.* nonnulli Pier. 21. *patiantur* Bigot. 22. *dura* duo Burm. 26. *in croceis* coni. Schraderus ad Muſaeum p. 289. Sed *in roſeis bigis* non tam erat haerendum, quam in mira colorum temperatione: poſt *rubeſcens* mare, *roſeae* bigae et *lutea* aurora. 27. *Tum* ex Schol. Horat. et Statii laudat Burm.

alibi vidimus. et *praeſepia* paulo ante pro caueis. Sic iam Seruius explicuit. Diſceſſit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam manſuetudinem ſeruantes exhibuerat l. c. v. 214 ſqq.

19. 20. *induerat in vultus ac terga*, h. corpora, *ferarum* pro vulgari, induerat eos formis ferarum cf. Ge. I, 187. 8. *pii*, θεοφιλεῖς adeoque diis curae. ſup. III, 265 *Di prohibete minas: di talem auertite caſum: Et placidi ſeruate* pios. mox 24 *fuga* pro celeri curſu et nauigatione, et: *praeteruexit* eos per *vada feruida*, mare aeſtuoſum, vt circa promontoria ſolet.

25 — 28. Valde operoſum cultum adieciſſe videtur poeta his verſibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia, et verborum pondere, inprimis v. 28. *in lento*, immoto a ventis, mari *luctantur* remi; vento ceſſante, qui navem ageret. Cauſſam tanti ornatus in eo inuenire licet, quod de ortu memorabilis et magni iſtius diei agitur, quo primum Italiam illam a fatis promiſſam adibant Troiani. De v. 26. v. V. L. *poſuere* ſc. ſe, quieuere

Flatus, et in lento luctantur marmore tonſae.
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Proſpicit. Hunc inter fluuio Tiberinus amoeno,
Vorticibus rapidis, et multa flauus arena,
In mare prorumpit. Variae circumque ſupraque
Adſuetae ripis volucres et fluminis alueo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis terraeque aduertere proras
Imperat, et laetus fluuio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, aduena claſſem
Quum primum Auſoniis exercitus adpulit oris,

A 5 Expediam,

28. *luctatur* Mentel. pr. 29. *hinc* Zulich. et Witt. *ingenti* Menag. ſec. 30. *et inter* Doru. 31. *Verticibus*, cum aliis, antiquiſſimi Mediceus et Romanus; it. fragm. Vatic. 32. *praecipitat* pro diu. lect. tert. Moret. *ſuperque* Witt. *ſuprema* Gud. a m. pr. 34. *Aequora* Seru. ad IV. Aen. 524. *ſonabant* Diomedes III. Inſtit. Grammat. 35. *ſocios* aliquot Pier. Mentel. pr. a m. pr. et ſic Ge. Fabricius ſcriptum viderat. 38. *antiquus* Moret. pr. quod vulgare eſſet. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, vnde is faciebat, *fuerit*, importuno archaiſmo. *claſſe* Goth. ſec.

quieuere cf. V, 681. X, 103 cf. Seru. et Cerda.

29 — 36. Simili cum iudicio ornata ſunt haec, cum iam de rerum ſumma, de acceſſu ad Italiam, agatur, itaque locorum faciem exhibet poeta iucundiſſimam — *lucoq.* per lucum — *flectere iter*, curſum, nauem. Facit vero haec, vt ad ipſa Tiberis oſtia curſum regat, ad Creuſae monitum lib. II, 781, 2 *ad terram Heſperiam venies, vbi Lydius arua Inter opima virum leni fluit agmine Tybris.* Conf. Excurſ. II et III ad hos verſ.

37 ſqq. Ad legentium animos excitandos inuocationem nouam valere, nota in poetis res eſt. In *Erato* argutantur interpretes. Ponitur a poeta pro Muſa qualicunque, vt recte Seruius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis, lib. III, 1 Εἰ δ' ἄγε νῦν, Ἔρατοῦ etc. vbi tamen Erato proprio ſuo iure ad amorem Medeae exponendum aduocari putatur. Mox *quae tempora rerum* fuerint, h. quibus temporibus Aeneas aduenerit. Quod *rerum* adiectum, poetici ſermonis eſt proprium. *antiquo* ornat

Expediam, et primae reuocabo exordia pugnae.
Tu vatem, tu, diua, mone. Dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo:
Maius opus moueo. Rex arua Latinus et vrbis
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis vltimus auctor.
Filius huic, fato diuom, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.
Sola domum et tantas seruabat filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.

Multi

41. *Tum* Franc. — *dic h. b. dic a.* alter Voss. 42. *aptosq.* Goth. pr. 44. *et maior* sec. Rottend. *rerum maior* Goth. pr. 46. *placidus* Doru. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* sec. Hamb. 47. *genitum et nympha* Goth. sec. *ex nympha* Leid. vn. *Laremte* Leid. alius. *Mirica* Bigot. 48. *P. patrisque parentem* Parrh. 50. *hinc f.* Ven. 51. *est* deest Bigot. et Goth. sec. 52. *tantos f. nata penates* laudat Schol. Stat. I. Theb. 572.
53. *v. et iam* Witt.

nat h. l. epitheton. Aliter in historiis Latium antiquum et nouum dicitur. *exercitus* pro populo, turba, naualibus copiis. Per τέχνον Guell. et alii explicant. Sic Graecis tragicis τεατὸς, τάγμα, τάξις (vt Aeschyl. Prometh. 128) et alia. *exordia pugnae*, venatione cervi inf. 480. 42. *reges*, Latinum, Turnum, Mezentium hinc *Tyrrhena manus*. Sed quod sequitur, in maius auctum, totam Italiam coisse ad arma. Ceterum ad h. l. v. Excurs. IV.

45—49. v. Excurs. V. De Marica ibid. quod *Laurentem* appellat, poetico more facit, nomine a vicinis locis petito. nam ad Lirim vsque Laurentes non habitarunt; etsi nomen Latinum, nouum certe Latium, eo vsque pertingere potuit.

52—58. De Lauinia. *seruabat sedes* exquisite, tenebat, possidebat, et hoc simpliciter pro, erat in domo paterna vnica filia et heres; nihil amplius. *petere* sollenne pro procare v. Cerda. vt αἰτεῖν. Bene autem

ad

Multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, auis atauisque potens: quem regia coniunx
Adiungi genetrum miro properabat amore;
Sed variis portenta deum terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu seruata per annos:
Quam pater inuentam, primas quum conderet arces,
Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densae (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae,

Obsedere

54. *tum* pro *illam* tert. Rott. a m. pr. *e binis* Burm. decst. 55. *ante omnes p. vnus* sec. Moret. 57. *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert. 59. *in medio, in p.* quatuor Burm. et Goth. tert. *in medio p.* Oudart. *alto* pr. Moret. 60. *S. coma* aliquot Heins. cum Nonio, sed praestat graeca ratio. 63. *Laurentesq.* Gud. a m. sec. cum aliis sed recentt. et sic Arusianus Messius. Neque vero aliter quam quarto casu accipiendum *Laurentis.* 64. pro *summum* Medic. a pr. m. *talamum*, et Vratisl. *lauri dens. densae summum* Parrh. *dense* Witt. *m. visu* Bigot. 65. *super ae.* Zulich. a m. pr. *trans aequora* quatuor Burm. cum Goth. pr.

ad prodigia et deorum ostenta rem reuocauit poeta; primum, vt totius carminis colori et indoli a religione ductae etiam haec pars conueniret; tum vt Turnum praestantissimum adolescentem cum ratione aliqua Aeneae posthabitum narraret. Sed haud dubie fuere quoque veteres fabulae super his prodigiis, quae in seqq. exponit.

59 sq. Reuocandae in animum arbores et luci impluviis veterum, de quibus passim commentati sunt VV. DD. cf. Tibull. III, 3, 15 et sup. IV, 494. *Sacra comam*, frondibus intactis. *metus* pro religione, vt *horror* et similia v. Cerda. 61—3. De Laurento v. Excurs. laud. III. *primas arces.* cum primum vrbem conderet, vide ibid. Quod laurum Phoebo consecrat, ingeniose poeta adiicit, respectu ad suorum temporum religionem habito. Examen apum, laurum βοτρυδὸν insidens, praeclare ornauit v. 64—71. cf. Ge. IV, 656. 7. 8.

Est

Obſedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex isdem, et ſumma dominarier arce.
Praeterea, caſtis adolet dum altaria taedis,
Vt iuxta genitorem adſtat Lauinia virgo,
Viſa (nefas) longis conprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regalisque accenſa comas, accenſa coronam,
Inſignem gemmis: tum fumida lumine ſuluo
Inuolui, ac totis Volcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Namque fore inluſtrem fama fatisque canebant
Ipſam; ſed populo magnum portendere bellum.
At

66. *Conſedere* ſec. Moret. *ſub mutua* D. Heinſ. ed. 69. *p. p. agmine* Rom. cum aliis Pier. minus bene. 70. *eisdem* Doru. 71. *e caſtris* pr. Hamb. *quum a.* Nonius ternis locis. De *adolere* v. ſup. ad lib. I, 704. 72. *Vt* bene e codd. probauit Heinſ. poſt Pier. Vulgo: *et.* 74. *cremare* Montalb. a m. ſec 75. *que.* abeſt tribus Burm. 76. *lumina* Menag. alter. *lumina fulua* ſec. Hamb. *fulua ve fama* Doru. 77. *ac totum* Menag. ſec. *tectis v. ſ. totis* Goth. tert. 78. *Hoc v.* multi Heinſ. et Burm. Item Goth. ſec. *viſu ac* tert. 80. *protendere* Mentel. pr. a m. pr. *telum* Hugen. a m. pr.

Eſt autem illud inter dira omina; vide vel Plin. IX, 17, 18. cf. h. l. Cerda. ſuperſtitione, vt probabile fit, ab impetus magnae multitudinis ingruentis opinione profecta.

71 — 80. Prodigium hoc flammae frequens: ſupra vidimus lib. II, 680 ſq. cf. Cerda. Cogita vero ſacrum facere Latinum adſtante filia. *nefas* de prodigio h. l. res dira et abominanda, quae praeter naturam fit; contra *fas* de naturae more et conſtantia. *comprendere* h. l. concipere arripere flammam, quaſi ex foco ad proxima manantem. Vulgari oratione *ignis comprehendit crinem*; nunc Lauinia *ignem comprehendit crinibus*. Verba v. 74 ſunt ex Lucret. VI, 154. *coronam i. gemmis*, regium inſigne v. lib. I, 655. Ex multis, quae Cerda cumulat, hoc vnice verum. Corona enim ſacrificantium

Digitized by Google

At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quae maxuma ſacro
Fonte

81. *Ac rex* Menag. pr. *ſollicitus monſtrorum* Donat. Mſ. Fabric.

tium virtis et infulis ſacrisque frondibus implexa eſt, non gemmis ornata.

81 ſqq. Fauni oraculum in luco Albuneae poeta narrat ſiue ex vetere memoria ſiue ex loci natura et fama de Sibylla Albunea rem ingenioſe commentus. Scilicet in agro Tiburtino ab occaſu in Anienem deferuntur Albulae aquae, ſulfureae illae et medicatae. v. Cluuer. Ital. p. 715. nunc *Acqua zolfa*, vel *Solfatara di Tivoli*, de quibus v. *La Lande*, V. D. in *Voyage d'Italie* T. V. p. 338 ſqq. Ex Albulae fluminis fontibus maior *Albunea*, fons et Nympha, ex Horatio nota I. Carm. 7, 12 *domus Albuneae reſonantis*; vt h. l. *Fonte ſonat*; etſi nunc, vt in innumeris factum rebus, natura fontis paullum eſt diuerſa. Subiacet fonti lucus (quem Martialis quoque in his locis memorat I. Epigr. 13, 3) Albuneae ſacer, in quo olim Fauni templum et oraculum a poeta proditur. — *alta A.* fons in lacu inexploratae altitudinis; v. Cluuer. l. c. Male Seru. *quod eſt in Tiburtinis altis montibus.* Nam id a locorum ſitu alienum. — *nemorum quae maxima ſacro Fonte ſonat* h. e. quae Albunea maxima (ſiue per ſe, h. admodum magna, ſiue inter ceteras aquas, ſeu fontes, vt ad plures Albulae fontes reſpiciatur) per illa nemora, in iſto nemore, ſacro fonte manat. *nemorum*, graece dictum, κατὰ τὸ ἄλσος. Interpretes difficiliorem dicendi modum non attingere miratus ſum. Pompon. Sab. *maxima* nympha vel ſilua. male. Forma orationis non diſſimilis illa Tibulli III, 5, 3 *Baiarum maxima ſiluis*, vbi cf. p. 320. Poſſis et *lucos nemorum* iungere; ſed tum parum ſuauiter voces iſtae eſſent diſiunctae. A ſulphure aquarum exſurgit grauis odor, quem *mephitim* appellauit cf. Seru. qui tamen multa vana admiſcet. Hinc Dea Mephitis, cuius aedes cum aliis locis, tum in Hirpinis erat ad Amſancti vallem. v. Plin. II, 93. et inf. VII, 564, 5. vt omnino in tutela eius fuiſſe videantur aquae ſulfureae. Probus, vt Pompon. Sab. ad h. v. memorat, *Albuneam Laurentinorum ſiluam* expoſuerat, *in qua oraculum Fauni erat*; quod tamen

Digitized by Google

Fonte ſonat, ſaeuamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italae gentes, omnisque Oenotria tellus, 85
In dubiis reſponſa petunt. Huc dona ſacerdos
Quum tulit, et caeſarum ouium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnosque petiuit:

Multa

84. *ponte* Porphyr. ad Horat. *faeuumq.* Medic. *ſeruamq.* Aruſianus. *exaltat* Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* Heinſ. recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Virgilii flectendi graeca latine. Vulgo *mephitin.* Librarii ſcribunt fere *meſitim* vel *meſitin.* Rom. *meſitem.* 85 *Hic* Franc. *que* abeſt binis Burm. 86. *r. ferunt* Goth. pr. vt alias dici ſolet. 87. *Contulit* multi ſcripti et edd. Ceteri *cum tulit.* Voſſ. *astulit.* Heinſ. coni. *vt tulit — et ſcelerum* Goth. pr. 88. *Pellicibus* Doru. Ita librarius forte malebat; non nunc Latinus.

tamen inter Grammaticorum ἀνισοφωνίας referendum v. Cluver. p. 716. Sed Albunea inter Sibyllas quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70. et Lactantio I Inſt. 6. vt Suidam taceam; nec conſtat, vtrum eadem cum Nympha habita fuerit, an diuerſa. Manifeſtior eſt inſcitia eorum, qui prauo Graeca cum Italicis rebus miſcendi ſtudio (de quo v. in Exc. IV.) Albuneam Leucotheae numen referre voluerunt. Atqui illa Matuta eſt. Etſi Italorum Matuta cum Portumno, et Graecorum Ino et Leucothea cum Palaemone ſeu Melicerta, interpretationes tantum Phoeniciae religionis ſunt, vt vel Melicertae nomen arguit. De veſtigiis templi huius, quae ſibi repeririſſe viſi ſunt viri docti, v. Excurſ. ad h. l. qui ſextus eſt ad h. lib.

85 — 91. Oraculum Fauni per incubationem peti ſolitum, vt tot alia in vetere Graecia. Poteſt tamen poeta videri ad Amphiarai (v. Pauſan. I, 34) potiſſimum exemplum hoc Fauni oraculum affimulaſſe: quod nos doctrinae copia in hoc poeta credere facit. nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670 — 2. commemoratus, Tiburis conditor et Amphiarai filius habitus eſt. v. Plin. XVI, 44 f. 87. Ita potius coniectare malim, quam cum Cerda, ſacra patris a Tiburto Tibur eſſe translata. Eſt enim tota illa de Tibure conditore commentitia narratio a Graecanicis fabulis repetita (v. in Excurſu IV.) Nec tamen video, cur non veteres Pelasgi hunc incubandi morem iam ab initio in Latium inferre potuerint, qui

tot

Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Auernis.
Hic et tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
Atque harum effultus tergo ſtratisque iacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferent, quorumque ab ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua Sol vtrumque recurrens

Adſpicit

89. *pallentia m.* ſec. Moret. repetitum et Ge. I, 477. v. Burm. 92. *Sic et* pr. Moret. *tunc* plurimi. *dum* ſec. Rott. 93. *mactarat* Goth. ſec. *mactauit* ſec. Rott. et Gud. a m. ſec. 94. *earum* Pier. aliquot. *tergo* exquiſite pro tergis. *latebat* Goth. ſec. 95. *ſubito* Medic. Colot. cum aliis Heinſ. *ſubit* Gud. a m. pr. *ſubito ex alta* Witt. *eſt* deeſt binis Goth. 96. *ſociaſſe* Cledon. lib. II. Art. Grammat. 97. *neu* Heinſ. e Medic. et aliis. vulgo *nec*. Witt. *ne*. 98. *venient* Medic. cum magna parte codd. Pier. et Heinſ. it. Ald. tert. Sed bene iam Seru. vidit *veniunt* melius conuenire vaticinio, quod quae futura ſunt, vt praeſentia nuntiat. 99. *ad aſtra* Goth. ſec. *ferant* Medic. et omnes antiquiores et recte; mutata mox eleganter oratione in *videbunt*. Sed Heinſ. recepit *ferent* ex Leid. cui aliquot alios adiungit Burmannus ſed recentes nulliusque auctoritatis. *ab ſt.* Heinſ. e Medic. et Gud. Vulgo *a ſtirpe*. cf. lib. I, 626.

tot alias religiones intulerunt. *Incubare*, ἐγκοιμᾶσθαι, voces propriae de iis, qui dormiunt ad accipienda reſponſa, vt Seruius ad h. l. notat. cf. Dauiſ. ad Cic. de Diu. I, 43 et Cerda h. l. *Oenotria tellus*, latiore ſenſu h. l. v. Exc. XXI, lib. I. — *dona*, victimam, ſacrificium, vt toties alibi. *Acheronta*, deos inferos et Manes.

96—101. Oraculum multa cum verborum dignitate expoſitum eſt. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro vnitate. *connubia*, *thalami*, *externi generi*. Illa autem v. 99 ſqq. magnifica. Omnia *ſub pedibus vertique regique videbunt* h. eſſe; Sup. Ecl. V, 57 *ſub pedibusque videt nubes et ſidera Daphnis*. *Sol recurrens*, oriens et

Adſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Haec reſponſa patris Fauni, monitusque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans iam Fama per vrbis
Auſonias tulerat; quum Laomedontia pubes
Gramineo ripae religauit ab aggere claſſem.
Aeneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altae:
Inſtituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subiiciunt epulis, (ſic Iuppiter ille monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.

Conſum-

101. *Reſpicit* ex Helenio Acrone laudat G. Fabric. cf. Burm. *Accipit* Goth. pr. et tert. male; nam mare excipit ſolem non ſol occidens mare. 102. *Haec praecepta* aliquot Pier. quod Cuningamus tanquam verius praetulit. 103. *ſuos* Menag. pr. 104. *circum volitans late* Goth. ſec. 105. *Laomedontea* aliquot Heinſ. male. v. Ge. I, 502. 106. *claſſem* vel *funem* pr. Hamb. quod vulgare. 108. *deponunt ſub ramis* Doruill. 109. *per herbam* Heinſ. legit cum Grammaticis et cum vetuſtiſſimo quoque, monente idem Pierio. Vulgo *per herbas*; quae vulgaris eſſet ratio. 110. *Iupiter ille*, Heinſ. ex Priſciano et Med. a ſec. m. Mediceo Pierii aliisque ſuis (adde Goth. tert.) repoſuit, copioſe idem adſtruxit, et, qui viri praeſtantiſſimi mos erat, vbi in elegantiorem formulam inciderat, in omnes alios locos intulit, in quibus *Iupiter ipſe* legitur. Seruat tamen hoc Romanus quoque.

et occidens: Pomponio monente.

107 ſqq. Sequitur euentus vaticinii de menſis comeſis v. ſup. III, 255—8. vbi cf. Exc. VIII. adde locum in Exc. II. ad h. lib. Obſeruandum autem, quantam verborum dignitatem rei tenui et leui adiecerit poeta; vitatis verbis propriis, quae exiliora erant pro carmine, v. c. panis. *adorea liba*, placentae, proprie de farre, quae pro panibus erant priſcis hominibus, antequam fermento et meliore panis coquendi arte vterentur. Haec liba nunc menſarum vicem praeſtant, quibus epulas, cibos, imponunt, poma agreſtia. *ſic I. ipſe monebat*, animis, vt ita facerent, ſubiiciebat. Eadem liba mox *Cereale ſolum*, quatenus ſubſternuntur pomis: hoc *augent* Troiani pomis, impoſita pomorum ſtrue, (vt augentur, cumulantur, arae donis) eadem paullo poſt *exigua Ceres*, *orbis fatalis cruſti*, *et patulae quadrae.*

Digitized by Google

Consumtis hic forte aliis, vt vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.

Continuo

112. *C. Iam forte epulis* Ven. *vertere morsu* pr. Rottend. quod pro *versi* dictum esse possis, sed ortum est ex *morsū*, *morsum*, quod habent aliquot Pier. 113. *paenuria* scribunt duo Burm. 115. *crustae* Bigot. Fuisse qui *frusti* legerent, ex Cerda intelligitur. *Crustum* est exquisitior et rarior forma pro vulgari, *crusta*. Arguitur et hic Seruius. 116. *Heu* Patrh. *consumsimus* aliquot Pier. et tres Burmanniani; si recte capio, item Pompon. Sab. nec male. Sic in hac re apud Dionys. ἀλλ' ἡμῖν ἤδη γε καὶ ἡ τράπεζα κατεδήδοται. 117. Heinf. distinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* etc. quod bene expulit Burm. 118. *primumq.* Menag. pr. *primaq.* sec. Rott. et Doru. *primusque* malit Trapp. quod prosaico esset propius. 119. *Corripuit* Ven. non male inquit Heinsius. Burmannus coni. *arripuit*; vti *accipi, arripi omen* solet. Nihil tamen mutat, et *eripere* ad vulgarem superstitionem refert, tanquam

dras. cf. Moretum v. 46. 47. mox *penuria edendi*, est penuria eius, quod edendum esset, comedi posset; *violare* eo refert Cerda, quod mensa inter res sacras habebatur. Potest ferri; potest etiam huc advocari locus ex Sext. Aurelio Vict. O. G. R. 10. *consumtoque quod fucrat cibi crustam etiam de farreis mensis*, quas sacratas secum habebat, comedisse; secundum quae fuisse videntur, qui liba sacra diis penatibus offerri solita in hac fabula memorauerint; cf. ibid. c. sequens princ. In poetica tamen oratione omnino esse potest frangere, comminuere. 116—29. Bene certo homini et maxime Iulo partes dicentis dat; etsi inter cetera hoc quoque traditum accipere potuit. — *alludens*, docte, pro arridens, subridens, v. Burm. ad h. v. aut simpl. ludens, iocans, ad socios. — *tulit finem* significauit Troianis, finem adesse. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quae monent futura esse, multo magis tum, cum exitum habent. — *Eripuit* simpliciter dicti subiecti celeritatem declarat

Continuo, Salue fatis mihi debita Tellus,
Vosque, ait, o fidi Troiae saluete Penates.
Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas:

Tum

tanquam prohibuerit Aeneas, ne Ascanius plura forte inominata subiiceret, et ideo *pressit*, forte manu sua os Ascanii. Liberalior et simplicior ratio videtur haec, quam in nota posui: *eripuit* ad solam celeritatem dicentis et interponentis verba spectat. exquisitius est quam *arripuit*, *rapuit* cf. sup. lib. II, 619. Sic ἀφαίρειν, παραπράξειν τὰ λεγόμενα. cf. Guell. Nec hic de omine, sed de vaticinii exitu et euentu agitur. *pressit*, est vocem Ascanii repressit; nam excepto sermone alter interpellatur et reprimitur, quo minus loqui pergat. — *et stupef.* est in aliis. *stupefactus* Pier. codd. etiam hic. *n. dixit* Parrh. *n. posse* Goth. sec. 122. *hic p.* septem apud Burm. cum Goth. sec. et Goth. pr. *ast* deoli Ven. et Goth. tert. 123. *f. a. canebat* Parrh. 125. Seruius interpretatur, quasi legerit: *anciſis. Ambeſis* aliquot Pier. ex lib. III, 257. vt Heinſ. monuit. *aſſumptis* Bigot. *accenſis* Gud. a m. pr. *acceſſis* Goth. sec.

clarat; cf. V. L. — *fl. numine*, h. oraculo, vt iam alias vidimus. — 121. *o fidi T. f. Penates.* Haec perpetua Aeneae religio, vt Penates primo loco appellet. Promiserant tamen et illi, vnde *fidi* P., per somnum, Aeneam Italiam esse aditurum, lib. III, 147. 162. 7. *Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus* etc. vnde nunc v. 122. *Haec domus, haec patria est.* — *Genitor mihi t.* Tribui h. l. Anchisae vaticinium supra a Celaeno, Harpyiarum vna, acceptum (III, 255 sqq.) mox ab Heleno confirmatum (lib. III, 394.) omnes Intpp. monent. Etsi poetam malim sibi constare, tamen varia ad interpretandum et excusandum afferri possunt: Anchisae omnino partes vaticiniorum interpretandorum dantur a poeta et ab aliis (cf. Exc. XVII ad lib. II p. 257 T. II.) igitur is Celaenus quoque verba disertius exposuit et saepe in ore habuit atque ad animum reuocauit, alii ad ea referre volunt, quae Anchisen natum in locis inferis docent lib. VI, 891—3. Probabile tamen est, poetam de Harpyis fabulam supra secundis curis intexuisse, et morte praeuentum reliqua non potuisse mutare vel accommodare. — 125. *accisis dapibus*, exquisite pro consumtis. —

moliri

Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Haec erat illa fames: haec nos ſuprema manebat,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, et primo laeti cum lumine ſolis,
Quae loca, quiue habeant homines, vbi moenia gentis,
Veſtigemus, et a portu diuerſa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate
Anchiſen genitorem, et vina reponite menſis,
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Inplicat, et Geniumque loci, primamque deorum

126. *ſuperare, ſpirare*, aberratt. ap. Heinſ. *domus* multi. *deſinat* Ed. Ven. 127. *tecto* Franc. 128. *Haec erit* Menag. alter. cum Goth. ſec. *haec vox* Vratisl. *monebat* ic. Anchiſes, Seru. et Ed. Ven. *manebant* Rom. quod asridare poteſt. Sic VI, 84 *ſed terra graviora manent* 129. *Exiliis* coni. Burm. et ſic Goth. ſolenni varietate. Enimuero *exitia* ſunt calamitates, aerumnae, vt toties *damnum, noxa, clades*, et ſimilia, et Graecorum, ἄτη, βλάβη, λύμη, λοιγὸς, ὄλεθρος et alia. 130. *primum* duo Burm. cum. Goth. ſec. *limine* Moret. ſec. perpetuo lapſu. v. VI, 255. 131. *quaeue* Doru. *habitant* duo Burm. ex intpt. *vbi m. grais* Goth. tert. 133. *libare mihi* Goth. tert. praue et hoc. *Libare pateras* ſatis intelligitur eſſe dictum pro *libare vinum*; ne quis *pateris* emendandum putet; etſi et hoc eleganter diceretur. *notate* Puget. 135. *Sic deinum fatus* alter Hamb. *affatus* aliquot Burm. *t. lauro* tres eiusdem.

moliri aggere tecta, ornate, vrbem aedificare, quod fit vallo ductio.

133 ſqq. Exſpectabas hoc ab Aenea, vt a religione initium faceret, etſi ſollenne hoc vt preces et ſacra faciant cum omine accepto, tum eſcenſu vel aditu in locum optatum, ſacto. cf. loca a Cerda ad v. 120 congeſta; inprimis Odyſſ. N, 353 ſqq. —Anchiſen a filio conſecratum Lactant. I. Inſt. 15, 12 ex h. l. probat. Factum idiam lib. V. vidimus. — v. 134. *reponite*, pro apponite, ponite, poetica ratione: vt Ge. IV, 378. In precibus, quae v. 136 ſequuntur, nomina deorum, ex antiquiore religione deſumta, (qua naturam, naturae partes, vires et elementa fere in precum, foederum vel iurium iurandorum formulis ponunt, vt tot Homeri, Apollonii, nam et is veteres religiones ſectatur, Aeſchyli et ceterorum Tragicorum, etiam

Herodoti

Digitized by Google

Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
Idaeumque Iouem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Inuocat; et duplicis Coeloque Ereboque parentes. 140
Hic Pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita moenia condant. 145
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, et vina coronant.
Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; vrbem, et finis, et litora gentis

Diuersa

138. *noctuque*, coni. Voss. male. nam vulgare esset. *noctique* Rom. *horrentia s.* Parrh. 141. *caelo ter* Cuning. ex ed. princ. et 1476. 142. *que* abest Doru. — *et antro* Goth. sec. Forte *aura* magis placere possit; nam proprie et docte *aura lucis* et *fulminis* dicitur; vt supra vidimus. Tamen nec male *nubes ardens radiis et auro. lucis* pro vulgari, radiis aureis; nota figura. νεφέλη χρυσοειδὴς, ex qua intonuit. 144. *Deditur* scripti omnes Heins. nisi quod tres *dicitur*, et Sprot. *editur*. *Diditur* tamen Pierani aliquot exhibebant, et agnoscit Ge. Fabric. — *per a. murmur* Ven. et pro var. lect. Gud. et pr. Hamb. 145. *condent* aliquot Pier. et tres Heins. 146. *ordine* Zulich. *agmine* pr. Hamb. et Rigot. Sed *omine magno* absolute dictum, cum tam clarum et manifestum augurium ipsis datum esset, etc. 147. *Craterам* Moret. sec. vide ad I, 724. 148. *primo* aliquot Pier.

Herodoti loca docent) augustam religionem et veneration-nem faciunt. In v. 139. domestica numina subiicit, *ex ordine* ἐφεξῆς, deinceps, vt iam alibi vidimus. Congessit multa ad singulos versus Cerda satis otiose. In *Genio loci* argutantur Seruius et Pompon. Sab. dum Apollinem contendunt habendum esse. v. 140. *duplices Coeloque Ereboque parentes*, vtrumque parentem, Venerem inter deos, Anchisen inter Manes.

141 — 7. Augurium laetum, tonitru sereno coelo. Hoc v. 146 *omen magnum*. De v. 147 cf. sup. I, 724.

148 — 151. *diuersi*, secundum illa v. 132. *a portu diuersa petamus*. Hinc itaque ad Tiberim, illinc ad Numicium

vsque

Digitized by Google

Diuersi explorant: haec fontis stagna Numici, 150
Hunc Thybrim fluuium, hic fortis habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad moenia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris. 155
Haud mora: festinant iussi, rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,

150. *Diuersa* Menag. pr. a m. pr. ex v. 132. *hic f.* Parth. et Witt. Seruiana etiam h. l. corruptelis et Grammaticorum nugis scatent. Sed omnino pauca sunt in ista farragine, quae, nulla exploratione praeuia, tollere ac suscipere, si posse adolescentes sibi persuadeant velim. 151. *hinc f.* pr. Rott. 153. *angusta* Ven. 154. *ramos* tres Heinsii, ipse malebat *ramo*. 155. *viros* pr. Rott. *ferre iubet* Gud. a. m. sec.

vsque procurrunt, habitari loca a Latinis rescisunt. Numicii *fontis stagna* vide in Excurs. III. ad h. libr. Ceterum ab hoc inde loco obseruandum, quomodo in summa rerum et hominum tenuitate legationem missam et exceptam ornauerit et ad dignitatem miram extulerit, partim rerum descriptionibus et adiunctis, partim verbis ampliori-bus.

152—6. *delectos ordine ab omni* ex omnibus ordinibus; non est vrgendum. *ramis velatos Palladis.* ἱκετηρίας, frondes oleagineas vittatas manibus praeferre putandi sunt, vnde inf. v. 236. 7. *ne semne, quod vltro Praeferimus manibus vittas ac verba precantia.* Res ipsa satis nota: cf. inf. VIII, 116. 128. XI, 332. sed de modo loquendi quaerat aliquis. Scilicet *velari* proprie de corollis et vittis (v. ad V, 72.) quae ambiunt, adeoque tegunt, frontem, tempora. Transtulit hoc poeta ad ramos vittis et infulis obuolutos, qui praeferebantur a supplicibus, et tenebantur manibus. Sed infulis et vittis dependentibus a ramo manus ipsae obtegebantur, vnde *manus velatae*; et dicta hinc *velamenta* ipsi rami vittati. Igitur *velati ramis*, habentes ramos vittatos manibus. — *pacem* foedus et amicitiam, vt et al.

157—9. Castrum hoc Troiae est: v. in Excurs. III. ad h. lib. *molitur locum*, exquisite poetico more, pro moliri tecta in loco h. exstruere, vt sup. v. 127 et 290. dictum erat., *primas sedes*, int. in prima littoris

Moliturque locum; primasque in litore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes, muroque subibant.
Ante vrbem pueri, et primaeuo flore iuuentus,
Exercentur equis, domitantque in puluere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt.
Quum praeuectus equo longaeui regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veste reportat
Aduenisse viros. Ille intra tecta vocari

Imperat,

158. *que* abest Leid. 160. *emensis* Gud. a m. pr. *et tecta* multi Pier. et Heins. *Latini* Medic. cum aliis plurimis, it. Edd. Mediol. Ald. et al. *Latinorum* non nisi Mentel. et Menag. cum recentibus tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem grauiorem dant libri Pieriani, Seruius et Asper Grammaticus. *tecta domorum* ed. Ven. ex lib. XII, 132. Burm. 161. *murosq.* Rom. pr. Mentel. et pro var. lect. Leid. cum Witt. Sed vulgatam, quae per se doctior est, defendit Arusianus Messius. Contra *succedere tectum* doctius quam *tecto. muroque propinquant* Gud. pro var. lect. 162. *et primo* Oudart. *primoque in f.* Bigot. 163. *Exercetur* Gud. a m. pr. *in* deest pr. Mentel. et *que* Bigot. 166. *Tum* aliquot Pier. *praeuectus* ex Pier. et suis recepit Heinsius, vt sit, ante Troianos vrbem inuectus: vt *praeire, praecedere.* Cur enim poetae non licuit noua voce vti ad analogiam facta? Alii legunt: *prouectus*, quod frustra defendit Burman. 167. *in* deest tertio Mentel. et tert. Goth. *reportant* alter Hamb. *reportat* est simpliciter pro portat. arguitur Burmannus dum emissum ante nuntium fuisse coniectat. 168. *inter* duo Burm.

toris parte: v. in eod. Exc. mox *pinnas* pro muris et *aggerem* pro vallo, quod fossam ab interiore parte ambit, dixit.

162 — 5. Non modo Romanae militiae more, quod Seruius putat, sed Graeco quoque et omnino priscae vitae ritu, vt in eo ipso loco Hesiodi, quem Cerda laudat (Scut. 285. 6.) ante vrbem in campis exercet se cursu ac ludit armis iuuentus vrbana. Poeta autem eo more egregie vsus est ad suauem narrationem faciendam. *domitant currus* pro equis iugalibus, vt alibi hi pro illis; noto poetarum more. mox *spicula*, int. iacula, et epitheton *lenta* ad materiem refer.

lacessunt,

Digitized by Google

Imperat, et ſolio medius conſedit auito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Vrbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſiluis et religione parentum.
Hic ſceptra accipere, et primos adtollere faſcis
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hae ſacris ſedes epulis: hic ariete caeſo

169. *medio* alter Hamb. 171. *Vrbe f. media* ſectum alicubi ante Pierium; et ſic aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. *mediae* Doru. 173. *Hinc* editi ante Ald. et pars codd. Heinſ. et Burm. cum Goth. pr. *et p. tollere* Witt. 174. *templo* Bigot. 175. *Haec* Rom. cum binis Burm. et Ed. Mediol. *hic* Ed. Ven. *ſacrae* tres Heinſ. et Medic. Pierii. *ſacris aedes* Ven. et tert. Rott. a m. pr.

laceſſunt, exquiſite pro contendunt, certant: quandoquidem prouocant ſe et laceſſunt, qui pugnant.

170 — 6. Pici haec regia in arce Laurenti, quae pro curia et templo erat Latinis, diuerſa vtique a Latini regia v. 59 ſqq. deſcripta. Imitatus locum eſt Seneca Thyeſt. v. 641 ad 664. Ex fragm. Vatic. a Bartolio p. 134. forma huius templi expreſſa eſt, ſed aliena admodum a poetae mente ac ratione. — *vrbe ſumma* ἐν πόλει ἀκροτάτῃ, vt Il. X, 172. h. e. ἐν ἀκροπόλει. Circa domum illam lucus erat (v. 172) more veterum in templis, et in principum aedibus. Alterum hoc ex lib. II, 299. 300. de Anchiſae domo meminimus. — *omen* egregie pro more, cui bonum omen inerat, vt maiorum fortuna ſequeretur regem regnum auſpicantem. Auſpicia regni a ſumtis regni inſignibus declarat. *attollere faſces* pro eo, quod ſequitur, vt praeferantur nouo regi. — 175. 6. Poteſt aliquis paullo doctior ſiue ad Oenotrorum *antiquitates*, de quibus Ariſtot. de Rep. VII, 10. videndus, ſiue ad ferias Latinas reſpici putare. Seruius ad Palatium Auguſti alluſum credi voluit, vt ex eius verbis colligo: *ariete caeſo, Hoc ſacrificium in ianua Palatii fiebat feſtis diebus*. Et Pompon. Sab. ad v. 170. *Templum Apollinis ab Auguſto in Palatio poſitum deſcribit*. Palatinam Auguſti domum adumbratam in his etiam Blanchinius (Palazzo de' Ceſari) et Holdsworth volebant. Sed ſequi iuuat, quod ſimpliciſſimum eſt. Eſt hoc templum pro prytaneo, curia aut ſimili aede publica: in qua adeo ſacrificia publica habentur. *ariete caeſo*, ſeu quacunque victima, epulae ſacrae inſti-

Digitized by Google

Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua e cedro; Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant: aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
Multaque praeterea sacris in postibus arma,

Captiui

178. *e* Heinſ. e suis et Pier. alii *ex*. Aliis vtrumque abest, in aliis adhaesit *e* priori voci: *antiquae cedro* et hinc Schol. Stat. *antiquae cedri*. v. ap. Pier. et Heinſ. 179. *curua* Voss. 180. *senes* Franc. *biformis* sec. Rott. et a m. sec. Hugen. cum Goth. sec. 181. *vestibulum* Zulich. a m. pr. *adstabant* est pro vulgari, *stabant in* v. 182. Burmanni subtilitatem non satis assequor, qui *Martiaque* ex Seruio cum Romano et editis omnibus (hoc temere dictum est; nam quotquot equidem euolui, *qui* exhibent) legendum statuit. Recepta lectio erat *Martia qui*: malim equidem *qui* et *que* abesse. *Reges* sunt omnino regio sanguine nati et veteres heroes, ἄνακτες. Sic ipse Aeneas toties *rex*, vt inf. 229. 183. *sacrisque* Oudart.

instituuntur; si publicum sit sacrificium, confluunt primores gentis, iique epulis excepti sedent, *mensis perpetuis*, h. longa et multum procurrente mensa; vt *perpetuum tergum* et alia.

177 — 182. Quomodo Italus et Sabinus h. l. inter Latini maiores memorari possint post illa, quae v. 45. 49. edixerat poeta, exposita sunt in Exc. IV. ad h. lib. cf. Cluuer. Ital. ant. p. 725. Antiquitatis genium exhibet etiam in materia, nam vetustiora signa lignea erant vel fictilia. *Vitisator — falcem*: etsi Saturnus fere cum falce exprimitur, ex sermonis tamen rationibus haud dubie ad Sabinum spectant haec, quem nobis poeta ex prisca aliqua eruditione declarat, vinearum colendarum auctorem fuisse; sub signo, forte ad hermae morem in stipitem desinente, *falx*, puta ad amputandas frondes (v. Ouid. Met. XIV, 628. 631 et 649.) adiecta; qua specie Siluani herma occurrit apud Boissardum et alios. Vocem *vitisator* ex Accio petiit, in cuius fragmentis ap. Macrob. VI, 5. occurrit: *O Dionyse, pater optime, vitisator Semela genitus Euie*, vt bene Vossius legit. — *aliique ab origine reges*, h. prisci. Molestum est, quod cum Seruio ad Aboriginum nomen alludi volunt.

183 — 6. Haec veterem donariorum et ἀναθημάτων in templis ritum referre, facile intelli-

Digitized by Google

Captiui pendent currus, curuaeque secures,
Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clipeique ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, parmaque sedebat
Succinctus trabea, laeuaque ancile gerebat
Picus equum domitor: quem capta cupidine coniunx
Aurea percussum virga, versumque veneno
Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.

Tali

185. *castra* Oudart. pro *claustra*. 186. *arreptaq.* Ven. 187. *parvaq.* vel *fulvaque* Zulich. Ceterum transpositi esse versus hi quinque. 187 — 191. et ante vs. 183. retrahendi videri possunt: vt regibus subiungatur vnus aliquis insignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluisse alterum. 188. *anchise* et *anchille* in Goth. ex *anchile*, vt alii scribunt, v. c. fragm. Vatic. *strebat* Ven. 189. *equis d.* sec. Rott. 190. *Aurea* sc. *virga*, nota synaeresi. male Seruius iungi vult *aurea coniux*. 191. *fixit auem* Hugen. *Circae* tres Heins.

intelligitur. Similia loca congessit Cerda. Sed praestat Statii imitationem cognoscere lib. VII Theb. 55 — 9. In eo, quod *rostra* v. 186. subiicit, historiarum fides non est deposcenda; nam nauales pugnas vix fecerunt Latini. Possint naues λυτρικὰς in litore oppressae intelligi; sed in poeta haec ἀκείβεια non desideratur.

187 — 191. Inter signa veterum heroum Pici inprimis statua conspicua. Erat is e Latini maioribus; ac forte eius statua non infrequens illa aetate occurrerat Virgilio (cf. Exc. V. ad h. lib.) Forte etiam regiam condidisse dictus erat: sup. 171. *Laurentis regia Pici*. Prisca aliqua grauitas imagini inest; trabeatus est Picus, qui veterum regum erat habitus (cf. Plin. IX, 39 f. 63.) quo Romulum quoque conspicuum narrant, (*trabeatum Quirinum* vocat Ouidius Met. XIV, 828 et al.) cum lituo (vt adeo augurali scientia clarum fuisse necesse sit) et prisco armorum genere ancili. *succinctus trabea et lituo*, nota forma, qua verbum binis adaptatur, cum de altero tantum proprie dicatur: lituo *instructus* saltem erat vel insignis, conspicuus: cf. Burm. Indoctae sunt Gellii V, 8. et inde repetitae a Macrob. VI, 8. argutiae de h. l. *Quirinalem lituum* ornate dixit, quo Romulus aliquando vsus est, inprimis in vrbe condenda. augurandi scientia ille excellebat. Bene Cerda laudat Plutarch.

in

Tali intus templo diuom patriaque Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocauit:
Atque haec ingressis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidae, neque enim nescimus et vrbem,
Et genus, auditique aduertitis aequore cursum,
Quid petitis? quae causa rates, aut cuius egentes
Litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
Siue errore viae, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium, neue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte

192. *diuum templo* Medic. Pier. *temploque deum* alii Pieriani. 194. *Atque hic* Doru. *ingressus* Ven. 196. *cursum* reuocauit Heins. ex libris. vulgo alii *cursus*. 198. *Litusque A.* Doru. *Litus et A.* Franc. *per. tot* Ven. *per v. feruida* Moret. tert. ex v. 24. huius libri. *texit* Medic. a m. pr. 200. *Q. saepe* aliquot Pier. 201. *portusque* Franc. 202. *Nec f* Medic. 203. *aut v.* Doru. *et legibus* Comment. Cruqu. ad Horat. ap. Burm.

in Romulo p. 31. F. cf. Serv. *Picus, equum domitor*: Homericum ἱππόδαμος. Eius mutationem in picum exposuit Ouid. Met. XIV, 320 sqq. cf. in Excursu V. ad h. lib. *coniux* h. l. amans, vt et alibi vidimus Ecl. VIII, 18,

192 sqq. Excepti h. l. legati in templo, ex more. v. Cerda; et sic supra lib. I, 595 sqq. Dido publica negotia exequebatur in templo.

195 — 211. Simplicitate et proprietate commendabilis oratio, vt altera Ilionei fide et probabilitate cum grauitate. *auditique aduertitis aequore cursum* eleganter pro noti estis. Sequentia v. 196 sqq. iis similia quae apud Homerum occurrunt Odyss. I, 71 sqq. I, 252 sqq. sed λιτομερῆς mentionem bene omisit Maro pro suo aeuo. — 200. *qualia multa* sic apud Homer. et alios οἷάτε πολλά. cf. Guell. — v. 201. ornate, pro, huc peruenistis. *portum* simpl. de appulsus loco et statione accipe. 202. 3. Dicta sunt secundum hos verss. illa Ouidii Met. I, 89. de aurea aetate: *Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebat. Poena metusque aberant.* Itaque Latini iusti nec necessitate vlla nec legibus, sed *tenent se*, continent se, moderate et iuste

viuunt,

Digitized by Google

Sponte sua veterisque Dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis) 205
Auruncos ita ferre senes, his ortus vt agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad vrbis,
Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia coeli 210
Accipit, et numero diuorum altaribus addit.
Dixerat.

204. *ferentem* codd. apud Pier. Sed v. notam. 205. *eadem* alter Hamb. *idem* Menag. pr. Porro Heins. coni. *fama etsi.* quo carere possumus. cf. Burm. 206. *Aruncos* alii, quod Ge. Fabricius diuersum populum prodere putabat. Perperam. *Ausonios* Vratisl. a m. pr. *auricomos* codd. ap. Pier. ex librarii stupore, vt et *Autruncos* in Rom. *Auroncos* in al. *et argis* Goth. alter. 207. *penetrarit* Heins. recepit ex pr. Moret. et ex Pierii Rom. aliisque: alii, etiam fragm. Vatic. *penetrauit.* 208. *Samon* Medic. *Samon* alii. 209. *Hunc illum* pr. Hamb. *Coritbi, Choriti, Chariti, Coriti* etiam hic aberrant librarii, vt sup. III, 170. *Coriti Cyrena* Exc. Burm. 211. Vulgata ante Heinsium lectio erat: *numerum diuorum altaribus auget:* nec modo in ed. Ven. et Mediol. sed in omnibus, quantum video, etiam antiquioribus. Eamque, quod miteris, tuentur codd. permulti, et ipse Medic. cum fragm. Vatic. At *numerum d. a. addit* Rom. cum aliis Pier. et ex Heinsianis forte plures exhibebant. Heinsius tamen *numero d. a. addit* edidit, solius Gudiani auctori-

viuunt, *sponte sua* et *more h. institutis* ac moribus a Saturno sancitis. Ita *se tenent*, qui se coercent, intra fines, praescriptum, legem, morem subsistunt. — 205. longo tempore obscurata est fama, vt a paucis senibus adhuc teneatur eius rei memoria. *Aruncos* dixit, tanquam communibus cum Aboriginibus stirpis homines v. in Exc. IV, ad h. lib. De Dardani ex Tyrrhenia originibus v. sup. Exc. VI. ad lib. III. vnde loci huius sententia expediu facilis est. Seruius, vel qui eum excerpsit, misere omnia miscet. *his agris*, paullo latius dictum; nam Dardanus ex Corytho seu Cortona Etruriae oriundus ferebatur. *vrbes Phrygiae* memorauit, h. e. loca ad incolendum idonea et a Teucro passim inhabitata, sub Idam, nam proprie vrbes tum in regione ea nullae erant. — 210. II. pro deo nunc colitur. *stellantis* ex ἀστερόεις οὐρανός, quod Homericum est. *accipit* pro accepit, sed est pro habet, poetico more, et *addit* eum caelum

Dixerat. Et dicta Ilioneus sic voce secutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hiems vestris succedere terris,
Nec sidus regione viae litusve fefellit:
Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
Adferimur, pulsi regnis, quae maxuma quondam
Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo. Rex ipse Iouis de gente suprema
Troius Aeneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idaeos saeuis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis;
Audiit,

auctoritate; docte vtique, si quid video. Nihil tamen erat, quod in altera illa codicum auctoritate firmata lectione desideraremus: *numerum diuorum altaribus addit*: h. et addit cum altaribus diuorum, numerum, h. numeri incrementum. 212. *dictum* Medic. a m. pr. *dicto* Gud. a m. pr. *locutus* sec. Moret. 214. *succumbere* sec. Moret. *sectis* ante Heins. vulgg. edd. et codd. pars. 221. *nunc ad l.* pr. Moret. *ad lumina* Zulich. *mittit* pr. Haun. cum fragm. Vatic. 224. *concurritur* Parrh. *concurreret* Rom.

caelum *numero diuorum altaribus*, h. per altaria, aris in eius honorem exstructis; vel in altaribus, templis. 212. — 27. Ilioneus etiam lib. I, 521. ad Didonem verba facit. — 215. *sidus* pro tempestate, *littus fefellit*, ignoratio littorum ac terrarum, *regione viae*, pro simplici, via et navigatione instituenda ac regenda. Variauit verba versus 199. *Siue errore viae seu tempestatibus acti.* Illud *regio viae* iam ante Virgilium frequentauit Lucretius lib. II, 249 *sed nihil omnino* recta regione viai *declinare, quis est, qui possit cernere sese?* item lib. I, 1040. Et sup. Aen. II, 737. *et nota excedo regione viarum.* cf. Cerda. *adfirmatur* pro exiliore, accedimus. — In seqq. 216 sqq. multum dignitatis inest et magnifica oratio, inprimis v. 222 sqq. Troiano bello per tempestatem adumbrato; vnde v. 228. *diuorum* pro excidio et vastitate. Iouis f. Dardanus v. eundem Exc. VI. lib. III. *de gente suprema.* Ennianum laudatur ex Annal. V. *nomine Purrhus, vti memorant, de stirpe suprema*, de prima origine et stirpis exortu a Ioue. — *quibus fatis* pro successu

Audiit, et si quem tellus extrema refuso
Summouet Oceano, et si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluuio ex illo tot vasta per aequora vecti
Dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
Innocuum, et cunctis vndamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama leuis, tantiue aboleſcet gratia facti:
Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,

Siue

225. *si quam* Rom. 226. *exemta* Menag. pr. *extrema* Ven. 228. Distinguere alibi post *Diluuio ex illo*, vt cum antecedd. iungatur, narrat Seruius. 230. *tam amque vndamque* Sprot. 231. *nostra* Oudart. *fatetur* Ven. 232. *tantique* pars scripti. et edd. *aboleſcit* duo Mentel. et a p. m. Reg. *obeleſcet* Goth. sec. *doleſcet* Goth. tert. *aboleuit* Hugen. Heinsius malebat, *abolebit*. At poeta docte posuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occurrit V, 732. 233. *Ausonio* Franc. vitiose. *accepisse* pr. Hamb. Doru. et Leid. *pigebat* alter Mentel. a m. pr. librarii lapsu; sed Heinsius commodiorem lectionem in eo inueniebat, vt ad Dardani in Phrygiam aduentum referretur. Argute magis quam vere.

cessu rerum et euentu fatali; et *acti* h. l. est, vexati, calamitatibus afflicti. 225. 6. 7. ornate, pro omnibus gentibus. *si quem summouet — dirimit*, simpl. de habitatione in loco longinquo et remoto. Recte Cerda: id est, si quis procul habitat; idem *refusum Oceanum*, qui de aestu et recessu maris proprie dicitur, bene accepit simpliciter esse diffusum late et extentum. Sunt enim *tellus extrema refuso Oceano*, fines terrarum, quos ambit Oceanus, qui etiam Homero ἀψόῤῥοος Ὠκεανὸς Il. Σ, 399 et al. quatenus amnis instar terrarum orbem includit. — *plaga solis iniqui*, zona torrida, nimis magno, infesto solis aestu, *extenta*, propter earum arenas, *in medio quatuor plagarum*.

228. 9. 30 sqq. Magna suauitas in extenuatione eius, quod petunt, (pia et verecunda petitio, bene ait Seruius) tum in sui commendatione modesta ac graui. *Dis patriis* ex religione Penatium praeclare facit initium ad mouendos animos. *feretur* pro tenui voc. *erit*. *Troiam*, magna cum vi, pro Troianis. vt toties *Troiam, Ilium, in Italiam inferri*

Siue fide, seu quis bello est expertus et armis;
Multi nos populi, multae (ne temne, quod vltro
Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere sibi et voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iussisque ingentibus vrguet Apollo
Tyrrhe-

235. *siue quis b. expertus et armis* Medic. Pierii. *fidem* duo Burm. et vnus, *in armis*. 236. *et multae* Parrh. 237. *Proferimus* aliquot Pier. et duo Heins. sed *praeferre* est proprium in hac re. cf. Burm. *et verba*, multi; tandem *ac verba precantia* haud dubie vera lectio restituta post Pier. ab Heinsio e Mediceo aliisque, etiam Ed. Ald. Mediol. varie interpolata in libris; vulgo *et verba precantum*, quod etiam Rom. exhibet, *precantis* Bigot. *vittasque precantia verba* in litura fragm. Vatic. cum aliis Pier. et Heins. *vittasque precantia regno* Ven. *manibus ac verba p. victas* Ed. Ven. 239. *Et nos* Doru. 240. *l. cogere* aliquot Pier. forte pro *coegere*. 241. Salebrosa oratio meo quidem iudicio: *Hinc Dardanus ortus Huc repetit, iussisque i. — Numici*; ad quam tamen neminem offendisse video, ne ad interpretationem quidem: de qua notam vide. *Huc* iam in Venetis Ald. aliisque vetustioribus expressum video; et sic Medic. fragm. Vatic. nec aliunde varietas notata, nisi quod Rom. *Hunc repetet, iussisque — Tyrrhenum et Tybrin et s. v. s. N.* Menagii autem pr. *Hunc repeti iussis ing.* (Abest *que* etiam in sec.

ferri vidimus. In v. 235. nimis argute Ge. Fabricius Ciceronis locum VII. ad Diu. 5. expressum volebat: *Totum hominem tibi trado, de manu vt aiunt in manum tuam istam* (ad Caesarem scripta epistola) *et victoria et fide praestantem.* 237. Laudant omnes notum illud ex Il. A 14 Στέμματ' ἔχων ἐν χερσί. De re cf. sup. v. 154. — 240. *imperia deorum* sunt monita, vt iam alibi vidimus, vt mox *iussa*. *Huc repetit* ad Dardanum referunt Intpp. post Turnebum: in hanc nos terram, vnde orti sumus, reuocat Dardanus et quasi vindicat. neque aliter Donatus. Atqui hoc durum est, si quid video, ne dicam putidum. multo deterior Seruii ratio, vt Dardanus nunc Aeneas sit. Saltem Apollo is esse debet, qui *repetit* Troianos *huc*, in hanc terram retrahit, reuocat, Italiam repetere iubet, et vrget ad Tiberim, h. retrahit, adire iubet; adeoque interpungendum: *Hinc Dardanus ortus; Huc repetit iussisque i. vrgues A.* Sed v. VI. *Numicium*

Digitized by Google

Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra Numici.
Dat tibi praeterea Fortunae parua prioris
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, quum iura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque

fec. Moret. et sec. Rottend.) *Hinc* v. Ven. *Hic* Seru. Dan. ad IV, 259. Sed in his vocibus *hinc, hunc, hic, nunc, huc,* semper magna esse solet varietas ex scribendi compendio. 242. *Tymici* et *Thymici* codd. apud Burm. 243. *Dat* sc. Aeneas, et sic vulgo explicatur. Sic oratio ad v. 221. retrahitur: *Troius Aeneas tua nos ad limina misit — Dat tibi p.* Quod tamen satis durum esse quis non videt; inprimis cum orationis cursus ad Apollinem hoc referat, v. 241. sensu tamen repugnante. Videtur poeta, quae media sunt, secundis curis elaborasse, neque iis cetera satis accommodasse. 245. *Huc* tert. Rott. *ad auras* Menag. pr. et sec. Goth. 247. Paullo calidior quis coniectare possit: *Hoc Priami gestamen erat — sceptrum; Assaracique tiaras;* vel *Assaraci ecce tiaras.* cf. notam.

tium a fonte iterum (v. ad 150.) designat, vt poeta, et quoniam Lauinium vrbs ad eum locum condenda est. Ponit porro, vt poeta, fluuium ad designandam terram. Nota ratio; sed in Numicii, tanquam sacri fluminis, notione religio aliqua inest. Obseruata res in Excursu II. ad h. lib.

243—9. *Dat* quis? v. VL. Dona commendat iterum a personis, quod alibi vidimus poetam decere. cf. I, 647 sqq. —245. craterem vel pateram designat. Virtutem habet oratio, quod tanquam dramatice res repraesentatur, non facta narratur. *Hoc Priami gestamen erat:* cum his verbis sceptrum tradere putandus est, quod proprie inter gestamina est; nam Seruium diadema interpretantem quis audiat? mox tamen adiunxit alia, quae proprie gestari non dicuntur, sed ornant tamen, *tiaram* et *vestes* pictas. Summam subtilitatem in his sequi poeta noluit. *iura d.* v. sup. I, 507. Ius dicere praecipuum munus veterum regum fuisse notum est; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari solet. Sedent autem ius dicturi cum sceptro. Ad hoc illustrandum Guellius laudauit Apollon. (IV, 1177.) et Pindarum (Pyth. IV, 270 sqq.) sed res ex Homero satis obuia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem aliis locis *mitram* dixit v. sup. IV, 216. ibi v. cf. inf. IX, 616. *sacer* tantum

ad

Iliadumque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque immobilis haeret,
Intentos voluens oculos. Nec purpura regem
Picta mouet, nec ſceptra mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur:
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem.
Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auſpiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait: Di noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Troiane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Diui-

248. *veſtis* aliquot Burm. 250. *obtutu* Franc. et Ven. 253. *in* deeſt Zulich. *in connubia* Veh. 254. *voluens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier. vt ad *ait* continuetur oratio. *voluit Fauni* pr. Moret. 255. *Hinc i.* Parth. et fragm. Vatic. *ab ſ.* Heinſ. cum potioribus. Alii *a ſede. prouectum* aliquot Pier. 256. *generos* e Seruio memorat Burm. *que* abeſt aliquot Heinſ. 257. *Ominibus* Oudart. a m. ſec. ſed v. IV, 102. *huic p.* Heinſ. e Medic. et aliis. vulgo *hinc p.* Goth. tert. *hunc.* 258. *et* omittunt multi apud Heinſ. et Burm. *qui v.* fragm. Vatic. a pr. m. 259. *victus ait* Menag. *di veſtra* duo Burm. 260. *Auſpiciumq.* Menag. pr. 261. *nec vobis* Parrh.

ad venerationem Priami valere videtur, vt auguſtum ſignificet ornatum. *Veſtes* autem ſunt *Phrygiae* vulgo dictae, a Troianis mulieribus acu pictae, ἔργα γυναικῶν. Mox eadem *purpura picta.*

249 — 258. In primo verſu Il. I, 217. de Vlyſſe verba faciente expreſſum eſſe volunt; nimis docte. Communis is eſt oris habitus eorum, qui ſtant vel ſedent cogitabundi. Ita inf. v. 291. cf. ſup. I, 226. 8. *Fauni ſortem* ſup. v. 95 ſqq. — *paribus auſpiciis*, communicato regno. vide inf. XII, 190. 1. Sic IV, 102. *Communem hunc ergo populum paribusque regamus Auſpiciis* 258. *quae viribus* h. fortitudine et virtute bellica. aut pro imperio, vt ſit βίῃφιν Homericum.

259 — 67. *augurium ſuum* h. ſortem, Fauni oraculum. — *M. nec ſperno*, lubens accipio, v. Cerda et Burm. — *vber*

Digitized by Google

Diuitis vber agri Troiaeue opulentia deerit.
Ipſe modo Aeneas, noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si mingi hoſpitio properat, ſociuſue vocari,
Adueniat; voltus neue exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam iungere noſtrae,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima caelo
Monſtra ſinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et ſi quid veri mens augurat, opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in praeſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci

Inſtratos

262. *Troiaeque* tres Burm. 263. *eſt* deeſt alteri Voſſ. 264. *adiungi h. properet* Oudart. *ſociusque* alii. *ſociisq. ſociuſue* duo aberrant ap. Burm. 265. *abhorreſcat* Witt. 266. *Par* Ven. 268. *noſtrae q. i. gentis* Menag. pr. *qua* Rom. 269. *patriae* tres Burm. *nec* Goth. ſec. 270. *ſinant* Leid. a m. pr. *e. nam aſſore* Ven. *e. nam fore* Parrh. *g. e. affore regnis Hic Latio* Menag. pr. 272. *ferent* duo Burm. *expoſcere* Oudart. 273. *verum* Sprot. 274. *eligat* alter Hamb. 275. *tricentum, trecentum* in Gothanis, vt ſolent infini aeui librarii ſcribere. 276. *Omnes ext.* Catroeus edidit, v. Burm.

— *vber agri* v. ſup. II. Ge. 234. 185 et al. — 266. *pacis*, foederis, et *tyranni* regis, vtrumque docte dixit, vt poëta.

268 — 73. Heroicae vitae mores ita ferre, vt virorum fortium nuptias orent aut filiae aut patres, iam Seruius notauit. Exemplum illuſtre Alcinoi Odyſſ. H, 311 ſqq. — *plurima caelo monſtra*, oſtenta diuinitus miſſa. 270. *Hoc Latio reſtare*, Latinos manere hanc fortunam, vt gener filiae meae aduena ſit. — 273. *Et reor, et opto, ſi quid veri mens augurat.* In hoc contextu *opto* nihil aliud eſſe poteſt, quam, eligo, amplector, generum probo. Recte Pompon. Sab. Hoc, inquit, volebat, quia haec erat ſors.

275 — 85. *ordine*, deinceps, omnibus et ſingulis. nihil amplius. cf. v. 139. *oſtro pictiſque*

Inſtratos oſtro alipedes pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Aeneae currum geminosque iugalis,
Semineab aetherio, ſpirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe
Subpoſita de matre nothos furata creauit.
Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Saeua

277. *inſtructos* Ven. et plerique Pier. ſollemni permutatione. 279. *Strati a.* Ven. et Parrh. 280. *Aeneae abſenti* Goth. ſec. 281. *flagrantis* fragm. Vatic. 282. *Circae* idem fragm. et duo Burm. etiam hic, vt alibi. v. ſup. 191. Comment. Cruqu. ad Horat. I. Sat. 6, 77. ſic laudat: *quos illi d. C. S. de m. fatos furata creauit.* 284. *Aeneades* Rom. *laeti d. d.* Doru. *dictis donisque* Seru. 286. *ab agris* Goth. pr.

pictisque tapetis h. veſtibus ſtragulis purpureis auro intextis vel acu *pictis*: vnde mox, *tecti auro. Monilia* non tam ex vnionibus ac gemmis, quam omnino torques aurei vel phalerae intelligendae. Neque orientis faſtum in hoc adoptaſſe putandus eſt poeta; verius ex antiquae Italiae vel Etruriae luxu rem petiit. Nam monilium et torquium omnino inter Etruſcos frequentiſſimum vſum fuiſſe docent Etruſca monumenta. Mox *aurum ſub dentibus* quis non videt eſſe frena. — 280 ſqq. Aeneae mittit equos, quorum genus adumbratum eſt ex Il. Ε, 265 ſqq. vbi equis a Ioue Troi donatis Anchiſes ſubmiſerat equas; nunc Circe, ingenioſa Solis filia, cui in fabulis Italicis proprius aliquis locus eſt (v. in Excurſu I. ad h. lib.) vni equorum patris ſubmiſit mortalem equam, hinc *nothos furata creauit*, hoc eſt, furtim ſuſcepit progeniem. Nihil autem in poetarum fabulis nobilius eſt Solis equis.

286 ſqq. Noua περιπέτεια et rerum conuerſio inexſpectata, cum iam ad euentum perducta viderentur Troianorum fata. Iterum Iunonis odio et ira vtitur, etſi in toto loco ante oculos fuit Neptunus Odyſſ. Ε, 282 ſqq. Fatendum quoque multum ſimilitudinis huic Iunonis orationi eſſe cum illa lib. I, 36 ſqq. A Pachyno vſque Siciliae promontorio proſpicit Latium; ſcilicet ſupra illa

Digitized by Google

Saeua Iouis coniunx, aurasque inuecta tenebat:
Et laetum Aeneam classemque ex aethere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab vsque Pachyno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae:
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem inuisam, et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

C 2 Num

287. *que* abest Menag. pr. *inuicta* Mentel. pr. *curasque inuenta* Franc. 288. *longo* Heins. ex Mediceo recepit; accedit Hugen. Ex Romano nihil notatum est. At ceteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *longe*. 289. *adusque* Rom. *Pahyno*, *Pachino*, *Pachinno*, *Pachynno* aberratur. 290. *fidere terrae* plerique Pier. et Menag. alt. ac Moret. pro diu. lect. antique. sed *fidere terrae* ex poetae vsu et Arusiani Messii auctoritate defenditur ab Heinsio. 292. *Dum q.* alter Hamb. *effundit* Heins. e melioribus, alii *effudit*. 293. *factis* coni. Waddel. temere. 294. *non* tres Heins. et mox iidem cum aliis, etiam Goth. tert. *non capti*. Ita cum indignatione efferenda haec erunt. — *succumbere* Mentel. pr. et Menag. alter. — *v. terris* Goth. sec.

illa loca in aeris regione inuecta, non monti insistens. Iter autem facere putanda Argis versus Carthaginem. Permutant enim dii loca, quae amant. Paullo difficilior prospectus Nepruni videtur apud Homerum l. c. qui ex Solymis montibus Pisidiae Vlyssem versus Phaeacum insulam nauigantem conspicit. Putabam aliquando Elymos Siciliae cum monte Eryce sub Solymis latere; vnde prospectus in mare Ionium probabilius fingi poterat. Reditus quoque Vlyssis ab Aethiopibus probabilior per Siciliae extremas oras, et Solymos cum Elymis confundi alibi quoque memini. mox v. 291. *fixa dolore*, transfixa, iungendum puto, ex Homerico: ὀδύνῃσι πεπαρμένος, vt vulgo *dolor infixus animo* dicitur. Ceterum iir his deorum iratorum tacitis cogitationibus valde sibi placent Maronis exemplo ceteri poetae. Sic Ouidius v. c. Met. IV, 422 sqq.

293 sqq. Nolim poetae nimis argutam dictionem defendendam suscipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferrem illud: *fata contraria fatis nostris* h. e. quod fatale est a me constitui ex animi voluntate et nouari in Troianorum fortunis posse. cf. inf. IX, 133. 6. 7. sed, quod sequitur, *num occumbere, num capti*

potuere

Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
Inuenere viam; at, credo, mea numina tandem
Fessa iacent, odiis aut exsaturata quieui.
Quin etiam patria excussos infesta per vndas
Ausa sequi, et profugis toto me obponere ponto.
Absumtae in Teucros vires coelique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alueo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Inmanem

295. *nunc e.* Medic. et Mentel. pr. *nunc* et *non* etiam mox pro *num* nonnulli apud Burm. *aut incensa* Bigot. *creauit* Exc. Burm. *cremarat* Leid. 297. *an credo* malebat Ge. Fabric. minus bene. *ac* duo Burm. *mea munera* Menag. alter. 298. *haud* Carif. Inst. Grammat. lib. I. et edd. vetustiores Macrobii. *haut* etiam bini Goth. *haud e, quierunt* Parrh. *F. i. odiis, aut* distinguitur in Vratisl. *exsatiata* Oblongus Pierii. Omnia perperam. Quam piget, talia exscribere! 300. *me abest* alteri Hamb. *me toto* duo Burm. *exponere* aliquot Pier. cum Menag. pr. 301. *assumtae* Goth. sec. 302. *Syrtis* aliquot ap. Burm. *aut v.* Leid. *quid dira Ch.* aliquot Pier. 303. *potiuntur* Ven. ex interpretatione. Vide lib. V, 243. *portu se condidit alto.* 304. *prendere* Leid.

potuere capi, num incensa cremauit Troia viros? luxuriantis sunt ingenii; etsi reprehensio hactenus retractanda est, quod veritas tamen sua sententiae subest. Exemplis alii, vt Cerda, defensionem parant, primo loco Ennii, quem expressit Maro, vt iam Macrob. VI, 1. monuit: *Quae neque Dardaneis campeis potuere perire, Nec, cum capta, capi; nec, cum combusta, cremari.* Sed in ceteris, si recte Virgilium noui, tragicorum, inprimis Euripidis, rhetoricos spiritus aemulatus est.

297—303. At forte taedio victa vel odiis expletis a persequendis Troianis destitisse videri possum. Immo vero etiam a patria digressos omnibus modis vexaui (299.300.1.) Concta tamen, quae tentaui, nihil profuerunt; Italiam nihilominus tenent. (302. 3. 4.) Nunc orationem, moneo, poeticam excutias.

304—9. cf. lib. I, 39—49. non satis variata re Vide paullo ante ad v. 286. vtroque loco ad maiores iras se exacuit Iuno exemplis aliorum deorum, qui idem felicius ausi sint, propositis. De Lapithis obscurior est fabula, exposita tamen h. l. a Seruio; cf. Luctat. ad Stat. Theb. II, 563. verbo: Mars in Piri-

Inmanem Lapithum valuit: conceſſit in iras 305
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianae:
Quod ſcelus aut Lapithas tantum, aut Calydona meren-

305. *Lapythum* ſcribunt Goth. *potuit* Ingor. et Schol. Statii *in iram* Franc. *in aras* vulgg. edd. Macrob. V. Sat. 21. 306. *antiquas* Parrh. ſcil. *iras*. 307. Lectionem hanc Heinſius e Mediceo a m. ſec. repetiit, ſed eo dicentibus aliis pr. Hamb. Menag. ſec. Moret. ſec. et pro var. lect. Moret. cum nonnullis Prisciano ap. Heinſ. in quibus: *Lapithas t. et Calydona merentem*. Ea lectio cum paullo doctior eſſet, miras librariorum aberrationes peperit. Scilicet vulgari dicendi modo ſubiiciendum erat: *Quod autem tantum ſcelus commiſerant Lapithae vel Calydon, quo tantam poenam mererent?* Hic primum exquiſitiorem rationem adhibuit, a Graecis ductam. *ſcelus merere*, pro, per ſcelus, ſcelere, merere poenam. Nec aliter ſup. II, 229. *ſcelus expendiſſe merentem*, pro, poenas expendere merendo propter ſcelus. Porro inverſionis amans poeta, pro, *Quod autem* (per) *ſcelus aut Lapithae aut Calydon tantum meruerunt?* vſus eſt forma Atticis frequentiſſima, cui antecedenti ſtructurae accommodatur illa, quae ſequitur: conceſſit Iupiter in iram *Calydonis* (per) quod ſcelus aut L. aut Calydona *merentem?* ſc. id conceſſit, vt recte Pierius ſupplet; non, perdidit, vel, vidiſti, vt Pomponius, qui ceteroqui eandem lectionem interpretatur, quam Aprohiani eſſe non dubito, qui Mediceum correxit. Iam varietatem videamus. Vulgo lectum et editum: *aut Lapithis tantum aut Calydone merente*, quod Seruius defendit, et per ſe ferri poterat; ſed ab interpolatore illud eſſe ex reliqua diuerſitate intelligas, nam paſſim: *Lapithis t. a. Calydona merentem* legitur, etiam in fragm. Vatic. et ſic Priſcianus, qui plures lectiones affert, et Seruius in nonnullis libris inuenerant. In Medic. a pr. m. nec non in pr. Hamb. pro var. lect. *Lapithis t. a. Calydone merentes*. Tum Montalb. *Calydone merentem*, Gud. cum aliis, *Calydone merente*, Edd. Ven. et Mediol. *Lapithis tantum aut Calydona merente*. Dorvill. et Witt. *Lapithas tantum Calidone merente*. Romanus cum Gothanis: *Lapithis t. a. Calydone merentem*. Heinſius coni. *Quod ſcelus aut Lapithis tantum aut Calydoni merent?* ingenioſo ludi.

Pirithoi ſacris inter ceteros deos ſolus praeteritus in Lapithas exarſit et furorem immiſit, quo illi cum Centauris infeſtis armis concurrerunt. Similis ſed magis nota eſt fabula de Dianae ira, cum Oeneus ea ſola omiſſa ceteris diis omnibus primitias ſacrificaſſet; hinc immiſſus aper Calydonius. Locus claſſicus II. 1, 529 ſqq. Noſtri Maronis veſtigiis inſtitit Statius VII. Theb. 203. 4. 5. *conceſſit in iras*, ad poenam et vindictam. De v. 307. v. VI.

Digitized by Google

Aſt ego magna Iouis coniunx nil linquere inauſum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis; dubitem haud equidem implorare quod vſquam eſt.
Flectere ſi nequeo Superos, Acheronta mouebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque inmota manet fatis Lauinia coniunx:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo:
Et

308. *nil vergere* Menag. pr. 309. *Quod p.* idem. 310. *Vincar* Medic. a m. pr. 311. *aut eq.* Mentel. pr. et pr. Goth. *explorare* Voſſ. Hugen. pr. Hamb. *eſt* a multis abeſt. 313. *eſto regnis* duo Burm. cum Medic. Pier. 315. *Attrahere* Doruill. *Haec trahere* Lutat. ad Stat. apud Burmannum, qui *trahere* abſolute dici docet; de quo quis dubitet? tamen vel ſic intelligendum, *trahere res, negotium* et ſimilia, h. protrahere. 316. *Ac* duo Burm. *excindere, excidere, excedere* aberrant librarii et hic, vt alibi. 317. *At g.* Medic. *Hac gener inde ſocer* Bigot. vtrumque eleganter. *ſocer atque gener* Goth. pr. *coiant* Mentel. pr. Burm. coni. *Hac g.* — *mercede duorum ſanguine, T.* cui bono? non dicam.
318. *At B.* Leid.

308 — 319. *quae potui;* h. ſuſtinui, ſemel in eum locum me demiſi, vt omnia auderem. Haerent Intpp. ſed *poſſe* et alibi obuium hoc ſenſu. Supra v. 300 idem, *Auſa ſ.* Nec male tamen cum Cantero *potui linquere* meram periphraſin dixeris ſimplicis formae: *quae liqui.* — v. 312. ex Aeſchyli Supplic. 160. 68. petitum voluit poſt Guelliuni Abreſch. V. Cl. lib. III. Animaduerſt. in Aeſchyl. p. 145. Certe ſententiae ſimilitudo quaedam occurrit. Etſi diſplicet forte animi impotentia in dea ad tam humilia conſilia progreſſa, in verbis tamen multum virium et δεινότητος, inprimis v. 317. 8. 9. eſt. — *immota manet fatis coniunx*, exquiſitius pro manent immota fata de Lauinia ab Aenea coniuge ducenda vt lib. I, 257 *manent immota tuorum Fata tibi.* — 317. *merces* pro malo et pernicie, etiam alibi frequentatum. cf. Cerda. *coeant* eſt coniungantur foedere et matrimonio Aeneae et Lauiniae. male Cerda aliter. In v. 318. Euripidem expreſſum putant

Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis praegnans ignis enixa iugalis:
Quin idem Veneri partus ſuus, et Paris alter,
Funeſtaeque iterum recidiua in Pergama taedae.
Haec vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit:

C 4 Luctifi-

319. *praegnas* ſcribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. *Praegnans Ciſſeis* Lutat. ap. Burm. 322. *recidiuae* videtur Seruius legiſſe.

putant Hippol. 550. Eſt ſaltem ſimilitudo aliqua. *Bellona pronuba.* Grauiter dictum, ſi e Iunonis perſona proferri memineris. nam proprie *Iuno pronuba* eſt. v. c. ſup. IV, 166.

319—322. Docta et cum arte elaborata oratio. Non tantummodo Hecuba, Ciſſei f. (cf. Seru. ad v. 320.) *praegnans face*, cum facem vtero gerere ſomniaret, (cf. inf. X, 704. 5. et verſus ap. Cic. de Diu. I, 21.) *enixa eſt ignes iugales*, coniugales, peperit matrimonio filium, qui Aſiae incendium erat futurus; verum ſimili modo facem edidiſſe partu credenda erit Venus; ſimilis ignis erit Veneri filius ſuus, Aeneas (exquiſitius: *quin idem Veneri partus ſuus*) et erit ille *alter Paris*, et erunt *iterum funeſtae taedae in Pergama recidiua*, h. e. noua haec Troia, ſeu reſtituta Troianorum fortuna, iterum experietur tanquam alterum Iliacum excidium. *recidiua P.* cf. ad IV, 344. Multum tragici ſpiritus huic loco ineſt. Verſus 318 ſententiam ſimilibus Tragicorum locis illuſtrat Gellius.

323 ſqq. Sequitur locus de Alecto, Furiarum vna, ex inferis excitata a Iunone, et Amatae, Latini vxori, mox Latinis quoque matribus familias, tum Turno, Teucris quoque et Aboriginibus immiſſa, egregie quidem ille tractatus et ornatus, Iuuenalis quoque iudicio (v. T. I. proleg. p. CXXIII. col. 2.) commendatus; in quo tamen inuenti ſubtilitatem vel ſollertiam non adeo magnam video. Excogitatu certe facillimum videtur, odiis et inimicitiis ex ipſa re natis, Furiis hoc negotium dare, vt tumultus et bellum excitetur. Poetae tamen ea in hoc contigit felicitas, quod non in allegoricis perſonis ipſi fuit acquieſcendum. Sunt enim Furiae ex poetica ac mythica doctrina verae Deae apud inferos collocatae, vt ſupra vidimus VI, 280. immiſſae Oreſti et Herculi. Λύσσαν Herculi ab ipſa Iunone vt h. l. immiſſam in ſcenam protulit Euripides Here. fur. 822 ſqq.

Ceterum

Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Iraeque, insidiaeque, et crimina noxia cordi.

Odit

324. *Lethificam A. et D.* Parth. *Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. et ceteri omnes Heinsiani, sic et Rom. cum fragm. Vatic. Haud dubie recte, Graecorum poetarum exemplo, qui ita primam per se breuem producunt. — In fine *dearum* Caris. et alii codd. Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic. minus quidem eleganter. *Sorores* tamen versu hinc tertio iterum memorantur; et inf. 454. *dirarum ab sede sororum* recurrit. Solet autem poeta talia diuersis locis variare.

Ceterum inuento hoc etsi per se exili et ieiuno certatim vsi sunt poetae sequiores. Sic Ouid. IV. Met. 422 sqq. (quo comparato Virgilii sapientiam intelligas. nam hic rerum summam persequi contentus *terras*, inquit, *petiuit* et *ciet*; at apud illum ipsa Iuno descendit ad inferos et euocat Furias, vt Athamantem in furorem coniiciant) Statius I Theb. 88 sqq. Silius II, 526 sqq. Nonnum lib. XXXI. Claudian. in Rufin. I, 25 sqq. excitat Cerda. Partem loci in Laii vmbram transtulit Statius Theb. II, 94 sqq. Semina prima rei sunt apud Homer. Il. I, 565. 7. 8. in ceteris Eris Homerica exemplo esse potuit.

323 — 9. *horrenda*, vt, *saeva*, pro irata. 327. 8. Habes similia Aeschyli verba Eumen. 69 70. vbi post alia tandem de Furiis: Μισήματ' ἀνδρῶν καὶ θεῶν Ὀλυμπίων. cf. ibid. v. 190 ad 7 et 414. 5. Sed Maro Alecto ad Martis Homerici exemplum adumbrasse videtur. Il. E, 890 sq. Ἔχθιστος δέ μοι ἐσσὶ θεῶν, οἱ Ὄλυμπον ἔχουσιν· Αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε φίλη, πόλεμοί τε μάχαι τε. etsi rem variauit feliciter. Quid enim Furiae faciem horribilem et abominandam gravius declarare possit, quam, ipsi patri ipsisque sororibus eam detestabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuisse coniectare licet, huic non dissimilem, vnde fragmentum a Probo et a Varrone seruatum est: (Enn. Fragm. p. 120 sq.) *Corpore Tartarino* (horrendo, terribili, vt Festus interpretatur) *prognata paluda* (paludata; etsi Probi lectio *paluda* praestare videtur) *virago*. Pergit, ei par nihil esse in tota rerum natura. Imitationem Spenceri non indoctam notavit Vptonus (Fairy Queen Cant. VII. X. p. 644.) aliam Lucani vide lib. X, 645 sqq. — *tot sese vertit in ora*, ad declarationem τοῦ *monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu; nam id nimis

Odit et ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareae monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſaeuae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur?
Hunc mihi da proprium, virgo fata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noſter honos, infractaue cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum

328. Merula ad Ennium ſubſtituere volebat Ennianum: *Tartarinae*: male. cf. Burm. 329. *Quam f.* Voſſ. pr. *tot f.* aliquot Burm. *p. ora c.* plerique Pier. item Sprot. et Goth. ſec. Placebat Heinſio, neſcio quare, cum *ora* ex ſuperiore verſu adhuc auri inſideat. *Pollulat* et *colobris* ſcribit Rom. et alii, ex pronuntiatione ſeculi ſui. 330. *his a. dictis* aliquot Pier. Sprot. Ed. Ven. Goth. ſec. 331. *Nunc* duo Heinſ. *laborum* Rom. quod durum foret: *hunc laborum.* 333. *non c.* Ven.

nimis tenue foret; nec in varias ſpecies et figuras mutatum os velim intelligere; nam id Furiis non praecipua aliqua ratione ſollenne eſt; etſi nouas formas aſſumere Furias dubitari nequit; quod in h. l. quoque Alecto facit inf. v. 415 vbi Turnum adit, *in vultus ſeſe transformat aniles etc. Fit Chalybe.* Et ſimilem formae mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 ſq. Sed *in tot ora*, int. tot horrendos vultus, vt bene Pompon. exponit, ex eo, quod ſubiicitur, *Tam dirae facies.* Saepe enim ſic epitheta ex ſeqq. retrahenda ſunt ad priora. Solent ſcilicet Erinnyes varias oris ſpecies et vultus ad terrendum idoneos ſumere, vt inf. v. 447 cum Turnus obtemperare nollet. In hunc ſenſum *πολυμόρφους* eas dici arbitror apud Orpheum H. LXVIII, 8. Nec diuerſum eſt, quod Ge. III, 553. Thiphoite — *Inque dies auidum ſurgens caput altius effert.* — *Pluton pater.* Senſit cum Orpheo euf. l. Ἅιδου κεφάλαι, φρένες ἄλκαρ.

330—340. *acuit*, cum dilectu, pro acuto ſaltu, hortatur. *virgo fata Nocte* cf. VI, 250. Eumenides *αἱ παρθένοι* eſſe nota res. cf. h. l. Guell. *hunc mihi da proprium*, pro vulgari: ſingulare hoc mihi praeſta, mea gratia ſuſcipe. Male Seru. alter: *infracta cedat loco*, cumulate pro infringatur, labefactetur, conuellatur: hoc que vulgarius diceres, vincatur. — *connubiis ambire Latinum*, docte, translatum ad ſocerum, quod puellae debebatur. Prohibe, ne Aeneas matri-

Aeneadae poſſint, Italoſue obſidere finis.
Tu potes vnanimos armare in proelia fratres,
Atque odiis verſare domos: tu verbera tectis
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Diſiice compoſitam pacem, ſere crimina belli:
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque iuuentus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis

Principio

334. *poſſent* Medic. tum *ne* et *que* legitur pro *ve*. 335. *vnanimes* ante Heinſ. legebatur cum parte codd. quae vulgarior forma eſt. cf. ſup. IV, 8. 339. *diſſice* vulgo omnes codd. ex more; pronuntiationis tamen magis vitio, arbitror, quam doctrinae ſubtilitate, ac ſi ſit *diſſicere* pro diſſecare; vt VV. DD. ſibi perſuadent apud Guell. et Cerdam. 340. *p. ſ. Troiana iuuentus* aliquot Pier. minus bene. 341. *Ex hinc* duo Burm. et Goth. tert. vt ſolent recentes librarii ſcribere. *infacta* Gud. *i. medullis* Menag. pr.

matrimonio iungatur Lauiniae. Aliena a ſermonis genio videtur interpretum illa ratio, vt *ambire* ſit circumuenire. — *verſare* aliter hoc loco dictum quam ſup. II, 63. Nunc eſt exagitare, vexare. — 336. tu in ipſis aedium penetralibus flagris et facibus inſequeris ſceleratos. Hoc eſt, *inferre verbera* (pro flagris perpetuum poetis, etiam de Furiis vt et inf. 451.) *et faces tectis*. — *tibi nomina mille*. πολυώνυμος. Deorum poteſtates, vires, proprietates, facta, per *nomina* declarari, nunc nota res eſt. — 339. *Diſiicere* fortius, quam dirimere, rumpere; et *crimina*, quam cauſſae. Et paullo ante *concute te*, fere vt apud Ariſtoph. Nub. 701. πάντα τρόπον τε σαυτὸν στρόβει πυκνώσας.

341. Omnes hoc poetas ſequi videas, vt mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba ſed ipſa res ſtatim ſubiiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis A. infecta venenis* accipiunt ſic, vt venena ſecum afferat; quomodo apud Ouidium in ſimili loco Met. IV, 499 *Attulerat ſecum liquidi quoque monſtra veneni* etc. Sed ſic *infecta* parum placere poteſt, et in noſtro loco venenorum nullus vſus vſquam comparet; At v. 346. anguem illa de capite detractum immittit Amatae. Puto ex poetica ratione *venena* pro ſerpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas; cum ſemel *venena* poſuiſſet, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Alecto, quae

caput

Digitized by Google

Principio Latium, et Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae:
Quam super aduentu Teucrum Turnique hymenaeis
Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant. 345
Huic dea caeruleis vnum de crinibus anguem
Coniicit, inque sinum praecordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestis et laeuia pectora lapsus,
Voluitur adtactu nullo, fallitque furentem, 350
Vipeream inspirans animam. Fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
Innectitque

342. *L. T. Latini* Parrh. ex intpt. 343. *obsidit* Gud. et Menrol. alter a m. pr. quod Heins. illustrat. 346. *Hinc* Ven. 347. *subdens* vnus Rott. *mittit* Menag. pr. 348. *domum et m.* Rom. 349. *dextra* terr. Rottend. *corpora* aliquot Pier. et Ven. 350. *a tactu, ab tactu, intactu,* aberratt. apud Burm. 351. *spirans* Medic.

caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Medusae caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obsedit, vt Seruius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in secretiore domus parte. Cerda ad curas referit; sc. vt *tacita* sit Amata. Sed, vt dixi, de solitudine est accipiendum, quae cum cura et dolore mentis tacito bene conuenit. 344.5. Proprie dicimur *coquere iram pectore*, vt πέπτειν, sic Silius II, 327. *impatiens asperque coquebat Iam diudum immites iras*, vbi v. Drakenb. tum vero exquisite ipsa *ira* dicitur *coquere nos* vel *pectus nostrum*, h. agitare, vexare. Haec ratio iam Ennio frequentata in noto illo apud Ciceronem versu: *curam —— Quae nunc te coquit et versat sub pectore fixa* — 346. *Huic*, in hanc — mox 349. *laeuia* epitheton egregie delectum, vt serpentis lubricum lapsum adiuuet. *fallitque furentem*, latet eam dum voluitur. Bene Seru. *sine accipientis sensu*. Nisi malis iungere, *fallit inspirans* ἴλαθεν εἰσπνέων. Afflare autem putandus est serpens habitu venenato pectus reginae, circa quod errat, nondum illapsus, vt e seqq. patet. Illa v. 351—3. *Fit tortile collo* etc. nescio an pro epica dignitate nimis ingeniosa sint. Ouidio forte ea condones. Is tamen, cum superiora ad verbum fere expressisset (Met. IV, 485. 489—99.) haec intacta reliquit. *taenia vittae*. proprie h. l. oras et vincula

Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo sublabsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem:
Necdum animus toto percepit pectore flammam.
Mollius, et solito matrum de more, locuta est
Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
Exsulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,
O genitor? nec te miseret nataeque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?

353. *Annectitq.* Franc. 354. *At dum* Burm. *et aliquot* Pier. *vno* Rom. 355. *Praetentat* Zulich. *pertubat ipsus, vt sup.* Ge. III, 250. Acn. I, 502. V, 828. 356. *cuncipit* Rom. *sed hoc est* commune verbum. 357. *est* abest Medic. 358. *sapor nata* Rom. *hymenaeis*, multi Heins. Burm. et Goth. *alter eum paratus Tur-nique b.* ex intpt. cf. inf. 398. *lacrimis* Mentel. pr. 359. *Exulibus ducenda datur* vel *E. abducenda d.* pars librorum Pier. interpolatum a Grammatico, qui primam in *Lauinia* corripi nolebat. cf. ad VI, 84. 360. *gnataeque* et hic scribitur in nonnullis. *gnatique* Probus, mendose; sic tamen Goth. quoque sec. *natiq.* 361. *primum* tres Burm. 362. *adducta* Parrh. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Seruii.

vincula vittarum vel fasciarum dependentia *taenias* dixit, tortiles et serpentibus similes.

354—7. *lues* vt *tabes*, *sanies*, pro veneno, h. l. est halitus ille venenatus, vnde *lues vdo veneno*, quo afflatum Amatae pectus. Ornat epitheton *vdum*, a natura rei tractum; nihil aliud. Ouidius modo non dissimili scorpium *nigri madidum sudore veneni* dixit, II. Met. 198. non quali exsudare eum venenum crediderit; sed *sudor veneni* poetae est elegantior ratio pro veneno; *madidus* autem omnino ad profluentem non tamen spectat. insinuat ille se in praecordia et animum; *Pertentat s. ossibus implicat ignem* quatenus flamma circumpluitur; eadem vulgari oratione ambire et inuoluere sem dicitur.

359—372. Oratio bene morata et argumentis instructa probabilibus et grauibus sed breuiter enumeratis. Cum primis versu. locum Euripidis (Supplic. 219 sqq.) comparat Cerda. *Exulibus T.* grauius quam Teucro. vt sup. 98. *Externi veniunt generi* et alia. Quantam vim habent illa: *nec matris*

Digitized by Google

At non sic Phrygias penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad vrbes.
Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si genus externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te iussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
Dissidet externam reor, et sic dicere Diuos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
His vbi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera labsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum

363. *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinf. male, v. Heinf. ad IX, 144. Damnat quoque Seruius ad h. l. *at num* alter Han b. *Phrygios* Medic. 364. *ad vrbes* Heinf. e codd. vulgo, *ad arces*. 365. *iura* Parth. *et iura* Ven. male. *et* etiam binis aliis. 367. *genus* Parrh. *petitur* alter Menag. et Goth. pr. 369. *quae subaita* Parrh. Totus versus abest Goth. tert. 370. *Desidet* Reg. *posscere* Medic. a m. pr. variatione non insolita. 371. *Aeterno si* Parrh. *Turni* Sprot. et Montalb. *doma* codd. Seruii. 372. *pater* Oudart. et Schol. Cruq. Horatii. 374. *lapsum est* duo Burm.

matris m. Perfidus — praedo. 362. *At non sic* vt vulgo: quasi non tantum modo Paris etc. *penetrarit* praeterita res in praesens reuocari potest, inprimis a poeta. Hinc enallage in *penetrauit*. In *vt* 365—68. epitheton bonus est delectus factus. *consanguineo*; filius enim est Veniliae, sororis Amatae. Seru. cf. Exc. VII. ad h. lib. 367 sqq. Callide eleuat id, quod tantam ad mariti animum vim habebat, Fauni oraculum, dum id non minus ad Turnum referri posse ait; esse enim externos habendos omnes, qui non Latini regno subsunt. Tum vero Turnum originem quoque habere ab Argiuis. De hoc v. Exc. ad h. l. *mediae M.* accipiendum vt in illo: Ex media Graecia eius stirps ducta est.

373—7. Tentato ita Latini animo, cum eum videt *contra stare*, (pro vulgari, resistere) cumque venenum (docte: *serpentis furiale malum*) interea in intima Amatae praecordia penetrat etc. 376. *man-*

stra

Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Inmenſam ſine more furit lymphata per vrbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curuatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia ſupra
Inpubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagae. Non curſu ſegnior illo

Per

376. *magnis exercita monſtris* pro diu. lect. Gud. 377. *Ingentem ſ.* Oudart. „quae gloſſa eſt, inquit Burm. forte *incenſam*, „nam Statius, qui ex fonte Virgiliano ſua, teſte Lutatio, deriuauit, „IV. Theb. 382. *Erectam attonitis implet clamoribus vrbem.*„ Non ſatis equidem haec aſſequor, ſed in *immenſam — per vrbem* haerere aliquis poteſt, ſi paruam et anguſtam vrbem Laurentum cogitet. Poeta tamen etiam in ceteris res paſſim Latinorum ad maius et ſplendidius euexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 ſq. Et *immenſa* vrbs ſimpliciter pro magna dicta eſt. Alioqui in mentem venire poteſt ſcriptum fuiſſe *Immenſum — furit*; noto poetarum more. 378. *toto* Menag. pr. noto errore. *ſub verbera* Ed. Dan. Heinſ. 379. *magni* alter Hamb. *in magno* tres Burm. 380. *habenis* Rom. et alii Pier. *habenas* Goth. pr. 381. *Curuatus* Franc. et Doru. *inſcia turba* vulgatum erat ante Heinſ. *ſuper i. t.* ſunt qui legant apud Pier. Sed *ſtupet i. ſupra* Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene monet Heinſius graphice deſignari pueros turbini intentos et quodammodo incumbentes prae ſtudio et ardore luſus. 382. *Impubisq.* alii. Sic quoque Pieriani aliquot et Heinſ. 383. *nec* Parrh. *ipſo* pr. Hamb.

ſtra, ſunt terrores et phantaſmata furentis animo obiecta 377. *ſine more*, ſine modo ac lege, adeoque ἀκόσμως, ἀπρεπῶς (cf. ad V, 694. adde Burm. ad Ouid. I, A. A. 119.) diſcurrit per totam vrbem. —— Locum hunc ante oculos habuit Statius IV, Theb. 378 ſq.

378 — 84. Lineas ornatiſſimi loci in Il. Ξ, 413. inuenire ſibi videntur viri docti, ſed ibi Aiax rotat ſaxum ὡς στρέμβον. Turbo lignum illud conoides, quo pueri ludunt, diuerſum a trocho, qui aeneus vel alterius materiae circulus eſt, quod VV. DD. docuerunt, eſt ῥόμβος vel βέμβιξ ex Epigr. I. Callimachi notus; vbi et ὑπὸ πληγῇσι θοὰς βέμβικας ἔχοντες Ἔστρεφον, vt h. l. *torto ſub verbere*, flagello, mox *habena*, —— *vacua circum atria*, ornate, ante domum. Callim. εὐρείῃ ἐνὶ τριόδῳ. *excercent*, agunt, verſant. turbini *dant animos* (concitatiorem motum) *plagae*, verbera inge-

Per medias vrbis agitur populosque feroces.
Quin etiam in ſiluas, ſimulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremque orſa furorem,
Euolat, et natam frondoſis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
Euoe Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum,
Vociferans: etenim mollis tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choros, ſacrum tibi paſcere crinem.

Fama

384. *agitat* Zulich. ſuperſcripto *ſe*. 385. *in ſiluis* Medic. a m. pr. et Witt. vt pars Pier. Idem *nomine*. 386. *adorſa* multi Pier. et Heinſ. vt alibi quoque cf. VI, 397. *maioremque exorſa* f. Ed. Vén. *maiorem exorſa* Rom. *orſa* Franc. 387. *Auolat* pr. Moret. *montoſis frondibus* pr. Menag. *addit* Goth. tert. et ſec. Moret. In Parrhaſ. verſus 388. erat ante hunc. 388. *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a m. pr. 389. *Euohe, Euhohe, Euhoe, Heuhoe* ſcribitur. Male. Eſt Εὐοῖ. *furens*. Menag. pr. 390. Pro *etenim, ſuadet* Menag. pr. ex gloſſa. At *etenim* praeclare Σοὶ γάρ του. 391. *choros* Heinſ. retinuit iam ante editum a Ge. Fabricio et aliis

ingeminata. Ad pueros minus bene hoc referas. Verum eſt, eorum animos incendi ipſo ludo: Sed hic de motu turbinis agitur. Comparatio ex Tibullo nota eſt lib. I, 3. *Namque agor, vt per plana cisus ſola* verbere turbo, Quem celer *adſueta verſat ab arte puer*. Sed, ne res ex puerorum luſibus ducta epicae dignitati detraheret, partim tractatione et dictionis grauitate effecit Maro, partim ab ipſo lectore cauendum eſt, ne ſordidam noſtram in triuiis pubem cogitet, ſed ex priſca vita ingenuae iuuentutis certamina et ludos. Verſatur autem comparationis vis in diſcurſu rhombi.

385 ſqq. Praeclarus locus eſt, qui ſequitur, ſed, vt eius praeſtantiam ſentias, ſacrorum Bacchicorum ritus a noſtris ſenſibus tam alieni notitia aliqua, ex Euripidis v. c. Bacchis, imbutum habere animum neceſſe eſt. Inter eos homines, qui orgia Bacchi frequentabant, facile hoc in animum venire debuit feminae, vt irae furore acta, cum inuiſo genero ſubducere vellet filiam, Bacchico ſe teneri furore ſimularet, quo filiam iisdem ſacris initiaret adeoque in ſiluas abduceret. Eiusmodi furoris Bacchici, qui totam interdum ciuitatem inuaſit, exempla in vetere hiſtoria occurrere meminimus plura. — 390. 1. *Etenim m.* non ignota forma, docta tamen et variandae orationi commoda.

Certe

Fama volat: Furiisque adcensas pectore matres
Idem omnis simul ardor agit, noua quaerere tecta.

Dese-

aliis. Ald. tert. et hinc aliae: *choro*. Ab Heinsio et Burmanno non plura super lectione monita esse miror. Quantum ex iis colligo, *choros* plures libri exhibent, vti et plerique Pieriani, et inter eos Rom. At *choro* Medic. a m. pr. Leid. et Exc. Burm. item Goth. tert. cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat. *choris* Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamb. pr. *chorus* Goth. sec. *Et lustrare* Franc. quod valde arridet, *tibi sumere th. et lustrare* (circumducere sc. tibi) *choros*. Quod ad grammaticam rationem attinet, *lustrare choro* expeditum est, circumdare, inf. X, 224. Nymphae *agnoscunt longe regem* (Aeneam) *lustrantque choreis*. Sed *te*, Bacchum, ita non tam de signo vel ara Bacchi accipiendum putem, quam de ipso deo, quem suis sacris ac choreis interesse tacti Bacchico furore existimabant. Iam alteram lectionem, *Te lustrare choros* ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, *Te* id est, propter te, tui honoris caussa. Quod durissimum esse videtur, et sic *tibi* dicendum erat. Saltem malim *lustrare te* per *choros*, pro, choris; vel illam *lustrare choros* (transitiue, ducere ch.) circa te. Commodior ratio esset et ordo verborum: *Etenim choros* (ait illa) *sumere tibi thyrsos: lustrare te et pascere tibi crinem*. Tamen vel sic praefero alteram lectionem, *choro*, quam Guellius quoque et Cerda Cuninghamusque sequuntur. Satis solennis est librariorum in tali verborum positu aberratio. Porro *tibi crescere* pr. Rott. a m. sec. In Vratisl. post hunc versum sequebatur hemistichium *Reginam accensam*, quod ex glossa irrepsit. At illud dubitari potest, an continuanda sit oratio: *Etenim — pascere crinem Fama volat*. Sed vetat τὸ *etenim*, quod a tali sententia abhorret. 392. *incensas* imitator versificator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heinsius cum duobus libris.

Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis se initiare. (Seruius infinitum pro indicatiuo positum esse volebat.) Hoc extulit per attributa Baccharum: — *lustrare choros* v. V. L. *pascere crinem*. In sacris Bacchicis comam promissam et solutam haberi et iactari solitam notum est. cf. inf. 394. 403. Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi spargimus capillum, Tibi verticem rotamus*. Sed is est Mureti Galliambus, in eius Catullo p. 86. quod idem carmen pro Catulli foetu habuit Guellius ad Ge. II, 392. Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchae; sed Euripidis versum iam alii laudarunt: Ἱερὸς ὁ πλόκαμος, τῷ θεῷ τ' αὐτὸν τρέφω. (Bacch. 493. cf. Barnes. ad v. 150.) Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 sq. Idem furor

Deſeruere domos: ventis dant colla comasque.
Aſt aliae tremulis vlulatibus aethera complent,
Pampineasque gerunt incinctae pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem; toruomque repente
Clamat: Io matres, audite, vbi quaeque Latinae:
Si qua piis animis manet infelicis Amatae
Gratia, ſi iuris materni cura remordet;
Soluite crinalis vittas, capite orgia mecum.
Talem inter ſilvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis agit vndique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini:
Protenus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis
Audacis

394. *domus* tres Heinſ. cum parte Pierian. et Goth. tert. 395. *Aſt illae* Medic. a m. ſec. 397. *fl. vertice p.* ſec. Moret. miro luſu. 399. *S. voluens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinſ. *turnumq.* Goth. pr. 400. *vbicunque* vulgg. ante Heinſ. qui codicum et Priſciani auctoritate repoſuit *vbi quaeque*; quod et in aliis locis alteri ceſſit. v. Heinſ. Scilicet *vbi quaeque* exquiſitior eſt ratio, quam poeta ſequi debet. Videtur quoque *vbi quaque* lectum eſſe, et ſic coni. Cuningham. 405. *R. alloquio* Goth. tert. 406. *Plus quam* ſec. Menag. 407. *Conciliumq.* Montalb. et plerique Pier. in quorum parte eſt etiam, *euertiſſe*. 408. *fuluis* pr. Menag. vnde Heinſ. opinabatur *furuis*. Sed Burm. prouocat ad VIII, 369.

furor Bacchicus ceteras Latinas matronas inuadit. *noua tecta*, ſiluarum receſſus. 396. *pellibus*. Pelles ſunt nebrides. haſtas *pampineas*, pampinis tectas, vt bene Seru. monet; thyrſos, (cf. Ecl. V, 31) qui hinc *molles* dicti ſupra v. 390. et *pinum*, facem pineam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 ſqq. Omnia enim hic a ſacris Bacchicis petita ſunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (cf. IV, 643.) *torquens aciem*, διαστρόφους κόρας ἑλίσσουσα, Eurip. Bacch. 1120. Ad v. 400. conferunt Intpp. Il. Σ, 52 ſq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam inde proficere potuit Maro. — *piis animis*, pro, vobis. 402. Si cura eſt, ſi ius maternum in filias tuendum vobis putatis. *capite orgia*, exquiſite, vt ſuſcipere ſacra, h. celebrare, agere.

406 — 13. *acuiſſe*, cum dilectu pro excitaſſe. 408. No-

Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur vrbem
Acrisionaeis Danaë fundasse colonis, 410
Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus

409. *qua* Parrh. 410. *Acrisioneis* vulgo legitur. Sed Heinsius emendauit *Acrisionaeis* ab Acrisius, Acrisione, Ἀκρισιώνη, et hinc Ἀκρισιωναῖος. Eodem modo τὸ Acrisioneus explicat Pomponius. Non tamen video quid ni ab Ἀκρίσιος, Ἀκρισίων, Ἀκρισιώνιος formatum esse possit; et ab ipso Acrisio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danae. Quis enim ferat *Danaen condidisse Ardeam colonis Danaeiis*. Sic quoque apud Ouid. Met. V, 239. *Acrisioneae arces* dictae Argi, quos Acrisius tenebat, non Danae. At Seruius vere nugatur, qui *Danae Acrisioneis* iungi vult, etsi esse possit Ἀκρισιωνίς. Porro *Dane, Daphne* aberratur. 411. *locus Ardua q.* aliquot Pictiani, et sic manifestum est Seruium legisse, qui, *Bene*, ait, *allusit, nam Ardea quasi Ardua dicta est, id est magna et nobilis.* (Miror, non potius altam et edito loco sitam interpretari Seruium; nam talis veteris Ardeae situs adhuc ex vestigiis intelligitur. v. Vulpii Vetus Latium T. V. p. 163 sq. In iis vtique quae subiiciuntur poeta videtur mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus* Ardua; *et nunc* magnum (alludit hoc ad *arduum*) *manet* Ardea *nomen*. Heinsius et Burmannus nihil monent; vellem tamen declarassent saltem, quomodo id, quod nunc scriptum est, acceperint. *Nam Locus Ardea quondam Dictus auis.* num *auis*, h. maioribus? an *Ardea auis*? h. vrbs dicta est Ardea, auis (cf. Ge. I, 364.) nomine; quod idem nomen fabulam satis ineptam peperit, ex cinere vrbis Ardeae auem ardeam euolasse apud Ouid. XIV, 574. 580. Probabilior saltem ratio esset ea, quam Seruius ex Hygino de Italicis vrbibus seruauit, vt ab augurio auis ardeae dicta esset vrbs: Meo sensu alterum hoc, vt *Ardea auis* iungatur, ludicrum aliquid in se habet. Manebo itaque in ratione ea, quae simplicissima est: Vrbs olim dicta Ardea a maioribus. Manet etiamnum nomen loci nobile; (sc. propter veterem Turni Rutulorumque famam) sed vrbs pristina fortuna et opibus antiquis (v. Liv. I, 57) excidit. hoc enim est *Sed fortuna fuit*, male ab intpp. acceptum. Notum est dicendi genus: *fuit Troia. fuit fortuna.* cf. Burm. Erat autem iam Maronis tempore Ardea cum ceteris vicinis locis solo aequata. v. Strabo V. p. 232. Itaque Silius imitatus h. l. lib. I, 293. *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen*; nil nisi nomen supereſt.

ta Furiam alatam, vt et alibi cf. Cerda. Sic et in monumentis Etruscis occurrit, quae, si modo viri docti verum viderunt, Furia habetur. Vid. v. c. Vasa Etrusca Hamilton. T. I. n. IV. — 410. Danae igitur Acrisii f. cum Argiuis fugae comitibus naui vecta ad Rutulorum litus appulisse et Ardeam

Dictus auis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto toruam faciem et furialia membra
Exuit: in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscaenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis: tum ramum innectit oliuae:
Fit Chalybe Iunonis anus templique sacerdos;
Et iuueni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores,

412. *D. anus* Goth. sec. *et nunc* Apronianam esse lectionem notat Pompon. Sab. Alios habere *sed nunc. et nunc tantum* alii. *manet* Heins. e libris. post Pierium. Alii *tenet*; et *numen* Goth. pr. 413. *tedis* Goth. sec. 414. *media nigram* et *media nigra*, aberratt. codd. Pier. et Heins. *mediam magnu* Goth. sec. *nigra mediam* Franc. *capiebat* sec. Moret. 416. *Exit et in* aliquot Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: *membra exit.* Sed manifesta est corruptela. Primum librarii lapsu *Exuit et in* scriptum erat; vt metro consuleretur, alii sic emendauerant, alii, *Exuit et vultus*, quod et ipsum libri habent. Venetus: *Exuit, in vultus et se.* 418. *nectit* Gud. a pr. m. 419. *Chalibe, Calibe, Calibae, Chalibae, Chalibo,* imperite a librariis scriptum. Apud Donatum *Berue*, ex lib. V, 620. Porro a Seruio iam ordo verborum factus: Fit Chalybe, et Iunonis templi anus sacerdos. Burmannus aliam rationem subiicit: *Fit C. anus et sacerdos templi I.* Alterum durum, alterum solutae orationi propius videtur; etsi *Iunonis anus* et ipse dubito iungi posse, vt sit, Iunoni sacra anus. Forte melius rem sic expediasse Vulgaris ratio erat: *sacerdos anus* (s. vetula) *templi Iunonis*; pro hac doctius dixit poeta: *sacerdos anus Iunonis et templi.*
420. *iuuenem* duo Burm.

deam exstruxisse dicitur v. Excurs. VII. ad v. 371. 2. — 411. 2. v. V. L.

415. v. sup. ad 323 – 9. *obscenam* simpl. pro, turpem. 419. v. V. L. Igitur sacerdos Iunonis tali erat habitu, vt vitta et oleaginea corona vinctas haberet comas. Imitatus est in Tiresia Statius II. Theb. 97. 8. 9. et in Amphiarao VII, 88. 89. *Iunonem* autem merito posuit, quippe quae Turni rebus studet, et cuius templum fuisse Ardeae ex locis Plinii constat, in quibus antiquissimas Ardeatis templi picturas miratur XXXV, 3 s. 6. et 10. s. 37. 421. *patiere fusos* graece, pro, patiere effundi

Et tua Dardaniis transſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi coniugium et quaeſitas ſanguine dotes
Abnegat: externusque in regnum quaeritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inriſe, periclis:
Tyrrhenas, i, ſterne acies: tege pace Latinos.
Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia iuſſit.
Quare age, et armari pubem portisque moueri
Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere duces, pictasque exure carinas.
Caeleſtum vis magna iubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hic iuuenis, vatem inridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſis inuectas Thybridis alueo

Non

422. *Dardaneis* pr. Moreti, vt ſolent indocti librarii. *tranſcribis* ſec. Hamb. 423. *et* abeſt aliquot Pier. 424. *Denegat* Ven. *aeternusq.* Doru. *heros* Vratisl. 426. *i* abeſt Reg. *inſterne* multi Heinſ. duo Goth. et a pr. m. Medic. *proſterne* Parrh. *et ſt.* aliquot Pier. et forte nonnulli Heinſ. *rege.* 427. *iacerem* coni. vir doctus in Miſc. Obſſ. notante Burm. 430. *parat* alter Hamb. ſed vltima littera ſubnotata. *iube* ex interpretatione Colot. Medic. Scheffer. Sed ſequitur *iubet* v. 432. *et* abeſt pr. Mentel. binisque Burm. 433. *conubium* ſec. Rottend. et Goth. tert. *d. p. iubetur* aliquot Pier. 435. *His* Ven. 436. *Ora* Sprot. *alueo* Heinſius recepit ſecundum Rom. aliosque Pierianos, Medic. Gud. et Voſſ. pro var. lect.

fundi—*et tranſcribi.* De voce *tranſcribi* v. ſup. V, 750. h. l. transferri ait regnum Latini dotale cum Lauinia ad exteros. 423. *ſanguine.* Nam pro Latino ſaepe pugnas ſuſcepiſſe putandus eſt ex v. 425. 6. *tege pace L.* ſc. auertendo et repellendo hoſtes. 427. Comparant Intpp. Il. Σ, 184 Ἥρη μι προέηκε etc. 430. *flumine pulcro*, eſt καλλίῤῥοος, ornans epitheton. Sic ſup. 30. *amoenum.* 432. *Caeleſtum vis magna*, magnum deorum numen. *Phrygios duces et carinas exure*, nota dicendi forma: alterum improprie. 433. *dicto parere*, pro vulgari, promiſſo ſtare ſe velle profitetur.

435 — 444. Nota *vatem* ſimpl. pro ſacerdote. *orſa* pro vulgari, dicta. vt, *ſolio ſic orſus*

Non, vt rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Inmemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu verique effoeta ſenectus,
O mater, curis nequicquam exercet, et arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, Diuum effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, quis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At iuueni oranti ſubitos tremor occupat artus;

lect. vulgo, *vndam*, quod etiam fragm. Vatic. retinet. Alii, *vnda*, vt Medic. et al. vel *vndas*, vt duo Goth. 438. *nec* duo Burm. cum Goth. ſec. 444. *gerant* reuocauit Heinſ. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent* cf. Burm. quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur. Nonnulli quoque *gerunt* Witt. *ferant*. Reliqua *quis bella gerenda* cum Heumanno Burmannus bene vidit eſſe reſcindendum, vt ab aliena manu aſſutum. 446. *Et* Witt., *aut* Menag. pr. *ſubitos* Heinſ. e coniectura confirmata a Mentel. pr. a m. ſec. Sed tales deliciae aduerſus librorum auctoritatem inferri non debebant; *ſubitus*, optimorum librorum, etiam fragm. Vatic. lectio et ipſa elegans eſt. Alii *ſubito*.

ſus ab alto. — 440. 1. 2. Per ſenectutem vanis rumoribus captandis indulges. Docte ornata res. *Senectus te exercet curis nequicquam*, adeoque curis vanis, et *ludit te falſa formidine*. addit *inter arma regum*, vt appareat, qua ſuper re cura illa ſuſcepta ſit. *Senectus* autem dicta, *victa ſitu*, annis fracta, infirmato corpore et animo, vnde in metum pronior illa aetas eſſe ſolet; *ſitus* pro longo aeuo exquiſite, accedente cogitatione deſidiae et inertiae; *verique effoeta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri iudicii adeſt, vanis inhians, procliuior ad amplectendos falſos rumores quam ad vera exploranda. Vt *frugibus* vel *frugum effoetus ager*, inhabilis longo vſu et parum idoneus ad ferendas fruges; ſic aetas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores diiudicandos et a falſis diſcernendos. *Irae, belli, Martis, foeta* praecordia paſſim apud poetas occurrunt. *Vatem* iterum vt v. 435.—443. aedituam *νεωκόρον* deſignat. Forma increpandi Homero iam frequentata eſt Il. B, 428 ſqq. Z, 490 ſqq. add. Il. T, 137 ſq.

446 ſq. Exuit iam Erinnys anum, vt ſolent interdum dii (cf. Exc. XIII ad lib. I. p. 122.) et

Deriguere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
En, ego victa situ, quam veri effoeta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit:
(Respice ad haec: adsum diirarum ab sede sororum:
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem iuueni coniecit, et atro
Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
Olli somnum ingens rumpit pauor, ossaque et artus
Perfundit

447. *Diriguere* vulgg. codd. et edd. ante Heinf. et Pier. *tot crinis* Franc. 448. *fumea* Rom. male. 450. Absurde Seruius, quem Pomponius sequitur, *geminos* de similibus serpentibus accipit. Burm. coni. *gelidos*: dicet aliquis, frigere hoc. Quidni autem duo angues in capite inter ceteros extolli a dea poterant, vt alias vnus exsurgit v. c. Stat. XI, Theb. 65. Ouidius, qui Marohem ante oculos habuit, Met. IV, 494. *Inde duos mediis abrumpit crinibus angues etc.* 451. *verbereque* Montalb. vt lib. V, 579. *insonuit flagello*. Sed alterum exquisitius; fecit flagellum resonare. Tum *rapido* alii, et sic ante Heinf. vulgg. 452. *non ego* Lucat. ad Stat. et *v. s. verique eff.* Donat. ad Terent. ap. Burm. *effata* Goth. sec. et Rom. 453. *falso* Rom. 454. *Aspice* Goth. sec. Olim fuere qui distinguerent: *Respice: ad haec adsum* v. Seru. 455. *gero* vel *cano* Zulich. Male. Nam respicit ad sup. 443 sq. 456. *alto* Parrh. 457. *flammantes* Parrh. *de* tert. Rottend. 458. *Illi ingens somnum* Rom. et alii Pier. *Illi* quoque fragm. Vatic. *rumpit* Heinf. cum melioribus. vulgo *rupit*. — *artus* Goth. pr. *ossaque ductus* sec. Moret. Notabile vtique, *sudorem perfundere ossa*. *Ora* et *artus* ratio postulare videtur.

et vera forma adstat. Praeclara autem rei exponendae ratio effectu ab initio statim posito: Turnum ita loquentem horror inuadit etc. 447. *tot E.* nam horrendi angues ex capite sibilant et dira deae facies vera apparet. *tanta* pro talis. 451. *verbera insonuit*, concussit, flagello increpuit. cf. sup. v. 336. VI, 557.

456. *facem iniecit* in iuuenem. — 460. *arma fremit*, plus est, quam, deposcit, clamat. 461. 2. Elaborata oratio! pro, belli cupiditate et ira incenditur. *amor ferri* et *insania belli* vnum idemque decla-

Digitized by Google

Perfundit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit. 460
Saeuit amor ferri, et ſcelerata inſania belli:
Ira ſuper, magno veluti quum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis undantis aëni,
Exſultantque aeſtu latices: furit intus aquai

459. *Perfundit* item Heinſ. pro vulgari: *perfudit*. at pr. Rott. *profundit*; et multi, etiam fragm. Vatic. *praerupto*, vt alibi quoque ſolent. 460. *A. tumens* Montalb. ſed *A. amens* etiam ſup. II, 315. *tectoq.* ſec. Rott. 462. Optandum erat, vt viri docti docerent, quomodo haec acciperent: *Ira ſuper*. Vulgo videntur interpretari cum Cerda: inſuper; acceſſit demum ira. Ita ſaltem diſtinctio erat accommodanda: *ſ. i. belli, Ira ſuper; veluti*. Sane *ſuper* eo ſenſu apud poetam et alibi occurrit v. ſup. II, 71 cf. VIII, 245. XI, 226. Sed ſententia inde exit ieiuna et tanto poeta indigna: *Saeuit amor — inſania, inſuper ira*. Dicendum ſaltem erat, *ſuper* eſſe pro copula: *Iraque*. Exilitas tanta facile a poeta euitari poterat, ſi ſcriberet, *Ira furit* vel ſimili modo. *Super* pro, ſupereſt, ſuperat, occurrit et alibi (vt III, 489.) Si pro ſuperare, ebullire, erumpere dictum docere poſſem, bona efficeretur ſententia. Donatus ita interpretatur, ac ſi *ſuper* pro, ſuper his, dictum velit: *Tantum contraria deſiderabat, vt iraſceretur ſibi, quod nondum iret ad bellum*. Saltem *ira ſuper* eo eſt expediendum, vt ſit, Tandem in manifeſtam iram erumpit, exardeſcit. 463. *ſurgentur* Franc. 464. *aquai*. Ita Heinſ. cum antiquioribus edd. nam vulgg. *aquae vis*, quod et Cuninghamius maluit retinere. Memorabilis eſt Seruii nota: aquai: *Hanc diaereſim Tucca et Varius fecerunt; nam Virgilius ſic reliquerat*: ſ. i. aquae vis, F. atque a. ſ. e. amnis. *quod ſatis aſperum fuit*. Indicio quidem adiecto vix ſubſcribas; multo enim mollior altera haec ratio. Nili ſorte Seruiana aliter ſe habebant, vt ex gloſſa primi Moret. ſuſpiceris; Aquae vis *appoſuit Tucca, quia nimis aſpere*

declarant. *ſcelerata i.* quoniam ad caedes, rapinas et *ſcelera* rapit, quae proprie de bello dicuntur; at *ſuper ira*, v. L. V.

462 — 6. Fundus comparationis in Homero Il. Φ, 362 ſqq. vbi de Xantho Vulcani flammis ſubmiſſis ebulliente agitur; ſed primum ornatu verborum ſuperat Virgilius, vt facile exſpectabas ab imitatore Marone. cf. Macrob. Sat. VI, 11. tum vero etiam aliud comparatum idque elegantius, ſuauiore et doctiore metaphora, ſubſtituit, animum ira aeſtuantem. *Coſtas* ollae (ſed grauius nominauit *aënum*) dixit vt γάστην τρίποδος Homerus

Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec iam ſe capit vnda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis iuuenum, et iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Haec vbi dicta dedit, diuosque in vota vocauit;
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae mouet atque iuuentae;
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis.

Dum

aſpere ſonuit aquae amnis, *quod Virgilius prius ibi poſuit.* Certe illa, *aquai amnis*, ſatis dure dicta videntur, vt *riuus aquae* Ecl. VIII, 87. *Propter aquae riuum*; quod etiam Pomponius ex pleniore Seruio comparat. Sed defenditur haec lectio noto Probi lib. I. Art. Grammat. loco, vbi quatuor tantum locis priſcam illam ſecundi caſus formam a poeta agnoſci docet. Accedit Medic. Mentel. ſec. et a m. ſec. Rott. ſec. tum pro diu. lect. tert. et Leid. pr. Item Schol. Perſii. v. Heinſ. At *aquae vis* omnes ceteri libri agnoſcunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Vix talia ad liquidum perduci poſſunt; potuit *vis* ab vno codice abfuiſſe et ſuppletus eſſe verſus a docto viro ſic, vt ſcriberet, *aquai*; potuit quoque ab initio *aquai* ſcriptum eſſe, et eo neglecto a librario, *aquae* refictum in *aquae vis*. P. Scriuerii lectionem: *Exſultante aeſtu latices erugit aquai* refellit Heinſius. Cui vacat, refellere poteſt et aliam Schraderi ad Muſaeum p. 233. 465. *ſpumans* Bigot. *fumis* Leid. 468. *Inducit* Ven. *et* abeſt pr. Hamb. 469. *Italia* alter Menag. *I. et d.* pr. 470. *que* in fine abeſt multis, ex more. 472. *Certanti* Franc. 473. *iuuenta* aliquot Pier. et Goth. ſec. 474. *clari d. facti* Medic. Pierii.

rus Odyſſ. ⊖, 437. et ex vtroque loco Quintus Cal. Cerdae laudatus lib. V, 381 ſqq. de Aiacis ira.

467 — 74. *polluta pace* violata iam a Latino. *venire* eſt grauius, quam eſſe; vt alibi monitum. *diuos in vota vocavit*, inuocauit votis cf. ad lib. V, 234 ἐπηύξατο, *exhortantur*, ὦρσαν, ἐπῶρσαν, Homericum.

472 — 4. Rutuli ſe acuunt ad bellum, alii pulchritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et ſic Servius. Male Pompon. et alii *Hunc* ſc. Turnum accipiunt.

475 ſqq. Principium belli inter Latinos et Troianos cervus venatione interemtus. Reprehenſum hoc iam apud Macrob. V, 17 et hinc a multis tanquam tenue et vi epica deſtitutum.

Digitized by Google

Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet, 475
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte noua speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obiicit, et noto naris contingit odore, 480

475. *Dum T. animis Rutulos* multi Heins. *animos Rutilis* Reg. error autem *rutilus* pro *Rutulus* saepe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce syllabae, Graecis scribi vocem per diphthongum *ου*, Ῥυτοῦλοι. 477. *qua* Oudart. pro v. l. Bene Holdsworthus obseruabat *arte noua* non bene iungi cum *speculata* locum; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alecto spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte noua, sp. l.* Sed non magis *Ars noua* ad volatum referri potest. Scilicet *Arte noua — rabiem obiicit*; sed cum alia interiecta essent v. 479. *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus — se c. alis. Arte noua, sp. — Iulus, Hic s. — Obiicit* etc. 478. *nefas* pro *feras* Goth. tert. 479. *Cocitica, Cocitina* aberratt.

stitutum. Nolo defendere poetam. Totus hic locus de caussis belli in Troianos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis eas arcessitas esse, quam a Discordiae seu Furiae artibus. Si semel poeta rerum miracula pro caussis naturalibus aeri, ab allegorica certe persona frustra ea peti puto. Nec amen cerua hic belli est causa; sed occasio tantum et initium. Narrationem quoque hac ipsa res, concursus caesa cerua sacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum mel non consilio, sed animorum impetu committendi erant Latini cum Troianis et ea ad manus deducenda. Tum poeta aemulatus putatur belli Iliaci initia et retentae in Aulide classis Achiuorum caussas, interemta ab Agamemnone cerua Dianae sacra. Omnino invento huic poetae strenue incubuerunt, vt pugnarum et odiorum caussas ab occisis casu sacris animantibus, quae (ἀνιμένα, ἄθυτα,) libere vagarentur, arcesserent. Exempla v. ap. Cerdam, sed iudicium adhibe, vti apud illos quoque, qui magnas rerum conuersiones a paruis caussis nuper libellis suis persequuti sunt.

475 — 83. *animis a. implet.* Homericum. Θάρσος πλῆσεν φρένας vt Il. P, 573. cf. Guell. Facit nunc Alecto, quod Eris Homerica Il. Δ, 444. νεῖκος ὁμοῖον ἔμβαλε etc. — *arte noua*, alia

Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec iam ſe capit vnda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis iuuenum, et iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Haec vbi dicta dedit, diuosque in vota vocauit;
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae mouet atque iuuentae;
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis.

Dum

aſpere ſonuit aquae amnis, *quod Virgilius prius ibi poſuit*. Certe illa, *aquai amnis*, ſatis dure dicta videntur, vt *riuus aquae* Ecl. VIII, 87. *Propter aquae riuum*; quod etiam Pomponius ex pleniore Seruio comparat. Sed defenditur haec lectio noto Probi lib. I. Art. Grammat. loco, vbi quatuor tantum locis priſcam illam ſecundi caſus formam a poeta agnoſci docet. Accedit Medic. Mentel. ſec. et a m. ſec. Rott. ſec. tum pro diu. lect. tert. et Leid. pr. Item Schol. Perſii. v. Heinſ. At *aquae vis* omnes ceteri libri agnoſcunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Vix talia ad liquidum perduci poſſunt; potuit *vis* ab vno codice abfuiſſe et ſuppletus eſſe verſus a docto viro ſic, vt ſcriberet, *aquai*; potuit quoque ab initio *aquai* ſcriptum eſſe, et eo neglecto a librario, *aquae* refictum in *aquae vis*. P. Scriuerii lectionem: *Exſultante aeſtu latices erugit aquai* refellit Heinſius. Cui vacat, refellere poteſt et aliam Schraderi ad Muſaeum p. 233. 465. *ſpumans* Bigot. *fumis* Leid. 468. *Inducit* Ven. *et* abeſt pr. Hamb. 469. *Italia* alter Menag. *I. et d.* pr. 470. *que* in fine abeſt multis, ex more. 472. *Certanti* Franc. 473. *iuuenta* aliquot Pier. et Goth. ſec. 474. *clari d. facti* Medic. Pierii.

rus Odyſſ. ὁ, 437. et ex vtroque loco Quintus Cal. Cerdae laudatus lib. V, 381 ſqq. de Aiacis ira.

467. — 74. *polluta pace* violata iam a Latino. *venire* eſt grauius, quam eſſe; vt alibi monitum. *diuos in vota vocavit*, inuocauit votis cf. ad lib. V, 234 ἐπηύξατο, *exhortantur*, ὦρσαν, ἐπῶρσαν, Homericum.

472 — 4. Rutuli ſe acuunt ad bellum, alii pulchritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et ſic Servius. Male Pompon. et alii *Hunc* ſc. Turnum accipiunt.

475 ſqq. Principium belli inter Latinos et Troianos cervus venatione interemtus. Reprehenſum hoc iam apud Macrob. V, 17 et hinc a multis tanquam tenue et vi epica deſtitutum.

Digitized by Google

Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet, 475
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte noua speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obiicit, et noto naris contingit odore, 480

475. *Dum T. animis Rutulos* multi Heins. *animos Rutilis* Reg. error autem *rutilus* pro *Rutulus* saepe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce syllabae, Graecis scribi vocem per diphthongum *ου*, Ῥουτοῦλοι. 477. *qua* Oudart. pro v. l. Bene Holdsworthus obseruabat *arte noua* non bene iungi cum *speculata* locum; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alecto spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte noua; sp. l.* Sed non magis *Ars noua* ad volatum referri potest. Scilicet *Arte noua — rabiem obiicit*; sed cum alia interiecta essent v. 479. *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus — se c. alis. Arte noua, sp. — Iulus, Hic s. — Obiicit* etc. 478. *nefas* pro *feras* Goth. tert.
479. *Cocitica, Cocitina* aberratt.

stitutum. Nolo defendere poetam. Totus hic locus de caussis belli in Troianos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis eas arcessitas esse, quam a Discordiae seu Furiae artibus. Si semel poeta rerum miracula pro caussis naturalibus affert, ab allegorica certe persona frustra ea peti puto. Nec tamen cerua hic belli est caussa; sed occasio tantum et initium. Narrationem quoque haec ipsa res, concursus caesa cerua sacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum semel non consilio, sed animorum impetu committendi essent Latini cum Troianis et res ad manus deducenda. Tum poeta aemulatus putatur belli Iliaci initia et retentae in Aulide classis Achiuorum caussas, interemta ab Agamemnone cerua Dianae sacra. Omnino invento huic poetae strenue incubuerunt, vt pugnarum et odiorum caussas ab occisis casu sacris animantibus, quae (*ἀνιμένα, ἄφετα,*) libere vagarentur, arcesserent. Exempla v. ap. Cerdam, sed iudicium adhibe, vti apud illos quoque, qui magnas rerum conuersiones a paruis caussis nuper libellis suis persequuti sunt.

475 — 83. *animis a. implet.* Homericum. *θάρσος πλῆσεν φρένας* vt Il. P, 573. cf. Guell. Facit nunc Alecto, quod Eris Homerica Il. Δ, 444. *νεῖκος ὁμοῖον ἔμβαλε* etc. — *arte noua*, alia

Vt ceruum ardentes agerent: quae prima laborum
Cauſſa fuit, belloque animos adcendit agreſtis.
Ceruus erat forma praeſtanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quom matris ab vbere raptum
Nutribant, Tyrrhuſque pater, cui regia parent
Armenta, et late cuſtodia credita campi.
Adſuetum imperiis ſoror omni Siluia cura
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.

Illo

481. *agitent* Ven. *qui* Franc. et pro var. lect. per Hamb. *laborum* cum melioribus Heinſ. poſt Pier. At vulgo, *malorum*, ex intpt. 482. *animas* pr. Rott. *incendit* pr. Menag. *concendit* Bigot. 483. *formae praeſtanti* Hugen. et pr. Rott. *formae praeſtans* Bigot. v. Aen. I, 71. 484. *Thyrridae*, *Tyridae*, *Tiridae*, et *Thirus*, *Tirrus*, *Tirius*, *Tyrus*, *Tyrrus*, aberratt. 485. *Tyrrhusq.* Heinſ. ex libris manuſcr. Antea leg. *Tyrrheusq.* quod praeferas, quia altera in *Tyrrhides* a poeta producta eſt; Τυῤῥεύς, Τυῤῥείδης. Eſt tamen exemplum in contrarium *Belides* ſup. lib. II, 82. ſed nomen illud adhuc ſuſpectum habeo. 486. *lati* Rom. ſed Pierius ſpretum, Heinſius autem e Medic. aliisque praetulerat. Recte vero Burm. reuocauit *late*, quippe doctius dictum; vt *late rex*. I, 25 et al. *campi eſt* Goth. ſec. 487. *A. in ſiluis* Menag. pr. 488. *innectens* l. *intexens* Goth. tert. 489. *Potabatq.* aliquot Pier. *Sectabatq.* Sprot. *feram* pr. Hamb. Ed. Ven. male v. Burm. cf. ſup. II, 51.

alia fraude. 480. *prima laborum* C. comparant II. E, 63, X, 116. eſt primum initium calamitatum quae inſequutae ſunt.

483 ſqq. Molles et bucolicis propiores verſus ſunt, qui ſequuntur, quod eleganter monuit Spencius. Similes deliciae Cypariſſi ceruus apud Ouid. Met. X, 109 ſqq. occurrunt, ſed iuuenili carminis luxuria expolitae. Calpurnii quoque imitationem notauit Cerda Ecl. VI, 33 ſq. et Statii locum de tigribus Bacchi manſuefactis comparat (Theb. VII, 564 ſqq.) De id genus animantibus cf. VV. DD. ad Lucian. pro Merc. Cond. c. 1. *Tyrrhidae pueri*, pro Tyrrhi. Fuit autem nomen hoc in hiſtoria Albanorum regum non ignobile. Tyrrhus enim erat regii armenti magiſter, apud quem Lauinia Siluiam enixa eſt: v. Victor O. G. R. 16. cf. Seru. ad VI, 760 comparato Dionyſ. I, 70, vbi πυῤῥηνὸς deprauate ſcriptum eſt. — *ſoror* ſc. puero-

Digitized by Google

Ille, manum patiens, menſaeque adſuetus herili,
Errabat ſiluis; rurſusque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamuis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Conmouere canes: fluuio quum ſorte ſecundo
Deflueret, ripaque aeſtus viridante leuaret.
Ipſe etiam, eximiae laudis ſuccenſus amore,
Aſcanius curuo direxit ſpicula cornu:
Nec dextrae erranti deus afuit; actaque multo
Perque vterum ſonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis, queſtuque cruentus
Atque inploranti ſimilis tectum omne replebat.
Siluia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agreſtis.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſiluis)
Inprouiſi

490. *manu* (ex *manū*) Sprot. Vratisl. Medic. *manuum* aliquot. Pier. 491. *que* abeſt Zulich. 493. *rapidi* aliquot Pier. al. *rapidae, rabidi.* male. 495. *r. a. vndante* aliquot Pier. *lauaret* multi. 496. *exuuiae laudis* Sprot. *nimiae* Doru. *accenſus* Gud. et Moret. qu. 497. *derexit* Gud. 498. *afuit* cum antiquioribus ſcribit Heinſ. vulgo *abfuit.* alii *affuit.* 500. *inter* aliquot Heinſ. 502. *replebat* Heinſ. e Medic. et a pr. m. Gud. item Sprot. et Reg. Vulgo, *repleuit.* 505. *Olli* Heinſ. cum melioribus. Alii, *Illi*.

ſc. puerorum, Tyrrhi filia. 490. χειροήθη et ὁμοτράπεζον fuiſſe dicit. cf. Guell. 492. *Ipſe d.* Αὐτὸς pro αὐτομάτως.

491—95. Ceruus poſt natationem (eleganter *defluere* pro natare) in ripa ſe ab aeſtu recreabat. Ergo iam *defluxerat*, vt bene Cerda accipit *deflueret.* 498. Turbas faciunt in *erranti.* Res expedita erit, ſi cogites inuerſo ſenſu dictum: *erranti deus abfuit.* Nunc negationem addidit: *Nec dextrae erranti*, ſic vt ea non aberraret, *deus abfuit*, adfuit fortuna. At Seruius ad Alecto refert; vt ſit ἡ θεός. cf. 505. *errantem* dextra. *acta venit* plenius pro adacta eſt. *nota tecta*, τὰ ἤθεα. Si adoleſcenti haec interpretaris, obſerua ingenuae indolis ſigna in miſeratione ceruae, placidae ac manſuetae ferae, vſſ. 500 ſqq.

505. *peſtis.* recte Seru. Furia. cf. ſup. 476. 7. Latet enim illa

Inprouiſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic grauidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans inmane ſecuri.
At ſaeua e ſpeculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit ſtabuli; et de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit

506. *armatur* Sprot. *abuſto* et *aduſto* aberratt. ap. Pier. et Burm. 507. *bi* Menag. pr. *grauidis* Goth. ſec. *eſt* multi addunt, etiam Pier. 508. *ira fuit* Pier. aliquot *dedit* Bigot. cf. Burm. 509. *Quadrificam* Doru. *coactis* eſt pro vulgari, adactis. 510. *Scindebant* Medic. et Scheffer. vt ad agreſtes referatur. 511. *e* aberat multis Pier. 512. Ante Heinſ. diſtinxerant vulgg. poſt *petit*. 514. *incendit* Rom. et aliquot Burm.

illa in ſilua ad ſpeculandam nocendi rationem et viam. Neque inde niſi v. 511. diſcedit. Mireris Cerdam ipſos *agreſtes* h. paſtores ad bellum movendum e ſiluis concurrentes interpretari malle. *Torrem obuſtum*, quis non videat eſſe ſudem praeuſtam? cf. inf. 524. vt mox ſtipites nodoſos memorat.

511. *ſtabulum*, paſtoris tugurium vt et alibi. 513. Fuit ſcilicet idem, qui nunc in agris eſt, mos, buccina convocandi ruricolas, repentino aliquo metu, periculo vel incurſu. Subnata autem Maroni Furiae buccina ex Eridis horrendo clamore Il. Λ, 5, 11. In 514 — 8. imitatorem facile agnoſcas vel ex exquiſitiore ornatus ſtudio. Expreſſus (nam inter multa a Cerda et aliis congeſta hoc vnum tenendum) Apollonii locus, primum quidem III, 1217. Hecates canum latratu: Πείσεα δ' ἔτρεμε πάντα, et multo magis draconis ſibilo IV, 127. 39. ἀμφὶ δὲ μακραὶ Ηϊόνες ποταμοῖο καὶ ἄσπετον ἴαχεν ἄλσος· Ἔκλυον, οἳ καὶ πολλὸν ἑκὰς etc. Δείματι δ' ἐξέγροντο λεχωΐδες, ἀμφὶ δὲ παισὶ Νηπιάχοις, οἵ τέ σφιν ὑπ' ἀγκαλίδεσσιν ἴαυον, Ῥοίζῳ παλλομένοις χεῖρας βάλον ἀσχαλόωσαι; vnde noſter: *Et trepidae matres preſſere ad pectora natos;* non tam ornate, ſed meliore iudicio; Nam a Furia inflatam buccinam tam horrendum ſonitum edidiſſe, probabilius eſt dictum, quam draconis ſibilum tam longe eſſe auditum. Virgilii imitatorem

Contremuit nemus, et ſiluae intonuere profundae.
Audiit et Triuiae longe lacus; audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et trepidae matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis
Indomiti agricolae: nec non et Troîa pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. Non iam certamine agreſti,
Stipitibus

515. *Inſonuit* e Grammaticis laudat Heinſ. *Concutitur* pr. Rottend. *inſonuere* Rom. et alii Pier. et Heinſ. *ſonuere* Ed. Mediol. et Schol. Statii cum binis Goth. 516. In multis *audit* ſcribitur, et hinc inferitur in nonnullis *et* ante *amnis*. Menag. pr. *audiit omnis*, quod placet Burmanno. 518. *At* Menag. pr. *ad vbera* Oudart. quod alibi occurrit. 519. *Quin vero* pr. Moret. a m. pr. 520. Scribitur fere *concorrunt* ex pronuntiatione. *occurrunt* aliquot Pier. 521. *Troica* Witt. 522. Dubitat Burm. an legendum ſit, *campis e. a.* Cur tamen in *caſtris apertis* haereas, cum *domus aperta*, foribus apertis, bene dicatur. 523. *Direxere* Medic. *ſurrexere* pr. Hamb. pro var. lect. *nec iam* Parrh. *in c.* Oudart. *agreſtis* Medic.

rem habes Statium I. Theb. 118. de anguium Tiſiphones ſibilo: *Audiit et medius caeli Parnaſſus* etc. vbi omnia multo magis portentoſa videbis. 515. *profundae* cum dilectu. In intimis magnae ſiluae receſſibus audiebatur vox. 516. *Triuiae lacus* eſt Lacus Aricinus cum Nemore et Templo Dianae nobiliſſimo cf. inf. v. 761. Nunc *Lago di Nemi*, non longe ab vico *Genſano*. Paullo remotior ab his locis verſus ſeptentrionem eſt Nar, qui inter Sabinos et Vmbros ad Tiberim deſcendit, ſulfureis aquis ſatis notus v. Cerda h. l. Cluuer. p. 705. quarum natura candorem facit. In proximo *Lacus Velinus*, amne Velino inter montium iuga ſuper Reate ſtagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio exciſo monte emiſſus. Cic. IV. ad Att. 15. Conf. Plin. III, 12 ſ. 17.

521. *Indomiti agricolae*. Ornans epitheton; ſimpliciter accipio duros, aſperos. Sunt enim ἄτρυτοι: quod primo loco eſt, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et aerumnis: altero ἄτρυλος etiam inuictum, hinc validum, magnum, ingentem, ſimpliciter denotat — *nec non et T. p.* Caſtrorum portis reſera-

tis

Stipitibus duris agitur ſudibuſue praeuſtis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, aeraque fulgent
Sole laceſſita, et lucem ſub nubila iactant:
Fluctus vti primo coepit quum albeſcere vento,

Paullatim

524. *ſtypitibus* paſſim ſcribitur ap. Parrh. cf. Burm. *ſudibusque* duo eiusdem. 525. *decertant* Bigot. a m. ſec. v. III. Ge. 20. *vtraque* ſec. Moret. 526. *triſtis* ſ. Parrh. *armaque* Zulich. 527. *Sole repercuſſa* pro var. lect. Moret. tert. ex intpt. *et lumen* aliquot Pier. tum *ſub lumine* pars Pier. et Heinſ. *ſub lumina* duo Burm. *ſub limine* duo alii. Gothani vulgatam tuentur. 528. in fine *ponto* non modo bini Goth. (alter quidem *puncto*) ſed et Rom. et Medic. quorum in eadem lectione conſpirantium haud leuis auctoritas eſt, et pro var. lect. Gud. item Macrob. V. Sat. 13. Probat Heinſius, vt *primo ponto* ſit: a littore, et reſpondeat Homerico ἐν ἀγιαλῷ, in loco, quem poeta ante oculos habuit Il. Δ, 422. Sed tempeſtate oriente fluctus ex alto verſus littus aguntur, non a littore primum moueri incipiunt, vt iam Burmannus monuit. Tum vero in Homerico loco non ἐν ἀγιαλῷ reſponderet Virgiliano primo ponto; ſed Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κ. et hoc quidem ſenſu, vt ſit pro, *primum in ponto*, *in alto*. Verſus hi ſunt: Ὡς ὅ' ὅτ' ἐν ἀγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης Ὄρνυτ' ἐπασσύτερον, Ζεφύρου ὑποκινήσαντος, Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Χέρσῳ ἐπιγνύμενον μεγάλα βρέμει. Burmannus malit: *ſummo — ponto*, vt *imo fundo* opponatur. Sed manifeſta ſatis res eſt, *ponto* ex altero loco Ge. III, 237. huc eſſe translatum, vbi *in medio ponto*. Variare autem poetam verbo vno vel altero, eiusmodi verſus, quos

tis mittunt auxilium Troiani. Vulgari oratione copiae effundunt ſe, effunduntur, ἐκχέονται. Mox v. 525. 6. *ſeges*, pro, acies tanquam ſeges: elegantur autem *acies* ſtatim per ſegetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquiſitae eſt venuſtatis. Locus ſimilis inf. videndus lib. XI, 601. 2. Primae autem lineae ſunt Il. Ν, 338.

526. *Sole laceſſita* venuſte pro percuſſa radiis. Debetur hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218. *Corpora quae feriant oculos viſumque laceſſant*: vnde patet, vt ex aliis locis, vbi *viſum, aures laceſſere* occurrit, *laceſſere* eſſe ſimpliciter ferire, percutere cf. inf. ad lib. X, 10. Refertur etiam paullo ante *atra* ſeges ad oculorum iudicium, ſi longum hominum ordinem in campo proſpicias.

528. 30. Saepius ornata a poetis comparatio; primum quidem

Paullatim ſeſe tollit mare, et altius vndas
Erigit, inde imo conſurgit ad aethera fundo.
Hic iuuenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; haeſit enim ſub gutture volnus, et vdae
Vocis iter tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virum circa, ſeniorque Galaeſus,
Dum paci medium ſe offert, iuſtiſſimus vnus
Qui fuit, Auſoniisque olim ditiſſimus aruis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta

quos iterum ponit, ab ipſo Heinſio aliquoties monitum eſt. Vti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto, (*in medio ponto*) ſic nunc fluctuum ortus a prima aurae impulſione, *primo vento*, memorat. 530. *vno* Franc. *imo et* Doru. 532. *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iisdem et ſuis Heinſius *Almo* ſcripſit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris finiri, ait Soſipater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* eſt communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*. 533. *Exit enim* aliquot Pier. cum Doru. vt ſit quod lib. IX, 432. *viribus enſis adactus Transabiit coſtas*. Sed natum hoc ex ſcriptura: *eſit. gurgite* duo Burm. 534. *que* abeſt Witt. 535. *Galaeſus* Heinſ. cum melioribus etiam hic, ex Γαλαῖτος. Vulgo *Galeſus*. cf. ad Ge. IV, 126. *Gelaeſus* Rom. 536. *Cum p.* ſec. Rott. *pacis m.* Parrh. *ſaſe* Ald. Iunt. *ſe offert medium* Montalb. *ſe* plane excidit Oudart. 537. *que* abeſt Franc. Witt. *agris* Medic. Pierii, tresque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *aruis* recte retinent ceteri. Eſſe pro *in aruis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta*. Non ſequar ſubtilitatem. 538. *et quina* ſec. Moret.

quidem ab Homero Il. Δ, 422 ſqq. Eandem elaboratius extulerat Maro Ge. III, 237 ſq.

532. 3. *vulnus* pro ſagitta, *Serv.* vt II, 529. et *incluſit*, pro vulgari, intercluſit, *iter vocis vdae*, traducto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie *iter vdum*. Quomodo Virgilius ornatu praecellat Homerum, vide in hoc: Il. Ν, 388. ὃ δέ μιν βάλε δουρὶ λαιμὸν (κατὰ λ.) ὑπ' ἀνθερεῶνα, διὰ πρὸ δὲ χάλκον ἔλασσε. —

536 — 9. Homerica arte Galaeſi memoriam nobis commendat et miſerationem facit. cf. Il. Ε, 612. 3. 4. Quod *ditiſſimum* eundem et *iuſtiſſimum* exhibet, ad primae vitae mores comparatum eſt. Illud vero praeclare: *Dum paci medium*

Digitized by Google

Armenta, et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur, 540
Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
Inbuit, et primae commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, et caeli conuexa per auras
Iunonem

539. *terras* duo Goth. male. *et centum terram* Witt. 540. *saeuo Marte* emendat Marklandus ad Stat. Silu. V, 2, 21. Obnuntiat diuinationi Burmannus, sed quid *aequo Marte* sit, parum expedit. Scilicet est, pari vtrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; vt alias *dubio*, *caeco*, *Marte* pugnatur. *Aequus* autem pro, aequalis, satis frequens est. Paullo aliter, nec tamen multum diuerse ap. Lucan. III, 585. *nauis dextrum laeuumque tuetur* Aequo Marte *latus*. De congressu ex loco iniquo in locum aequum deducto Curtius IV, 1. *De regno aequo, si vellet, Marte contenderet.* 541. *bellum. telum* pro var. lect. pr. Hamb. ex intpt. 542. *c. sanguine p.* Goth. sec. ex antecedente versu. *munera p.* coni. Markl. ad Stat. V. Silu. I, 21. sed dictum *funera c* vt *committere caedem.* 543. Memorabilis est Seruii nota: *Proous, Asper, Donatus,* (is tamen Donatus, quem habemus, *euolauit per auras ad Iunonem,* interpretatur) *dicunt, hoc loco* per *bis accipiendum, vt adloquatur Iunonem* per caeli conuexa *et* per auras. (quod durissimum esse videtur; etsi Burmanno non displicet.) *Potest tamen* (et haec melior ratio) *esse epexegesis* per auras *id est* caeli conuexa; *nec enim aliud sunt aurae.* (Quae sequuntur, adsuta esse videntur.) — *Dicit etiam quidam commentarius* conecta *esse legendum, vt sit* ipsa conecta. *quod difficile in exemplaribus inuenitur.* Consentiunt sane omnes codd. in *conuexa*, nisi quod Medic. a m. pr. *conuersa*, quod Cuningham. probat, et sec. Moret. *connexa*, vitiose. Cum tamen verborum iunctura paullo insolentior sit, Canterus ap. Heins. coniecit: *c. conuexa peragrans* vel *peruersans*; satis ieiune. Musonius *conuexa* pro *conecta* dictum esse volebat, sc. Alecto vecta per auras. Cerda cum Turnebo Furiam *conuexam* dici

medium sese offert, vt iam Macrob. IV, 4. monuit.

540 sq. Comparant transitus formam Il. E, 84. Ὡς οἱ μὲν etc. *promissi potens* ἐγκρατὴς γενομένη ὧν ὑπέσχετο. cf. ad 341. *sanguine bellum imbuit.* Seruius, initiauit. Scilicet, proprie *Latini imbuebantur sanguine,* (vt v. 554. *sanguis nouus imbuit arma*) inducebantur, trahebantur, prima caede facta, ad bellum. cf. inf. 547. Doctius ipsum *bellum imbuitur*, instituitur, sanguine. Ex copiis, quae apud Cerdam habentur, vnum huc referas Propertii IV, 10, 5 *Imbuis exemplum primae tu, Romule, palmae.* — 543. *per auras, caeli conuexa.*

Digitized by Google

Iunonem victrix adfatur voce ſuperba:
En, perfecta tibi bello diſcordia triſti.
Dic, in amicitiam coëant, et foedera iungant:
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbis,
Adcendamque animos inſani Martis amore:
Vndique vt auxilio veniant: ſpargam arma per agros.
Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abunde eſt.
Stant belli cauſſae: pugnatur comminus armis.
Quae fors prima dedit, ſanguis nouus inbuit arma.
Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos
Egregium

dici poſſe putauit, vt *amnis deuexus* IV. Ge. 293 ſqq. perperam vtique. Equidem bene intelligo, ſi verba ad naturalem ordinem reuoces, (*per auras, coeli conuexa*) expediri quodammodo priorem verſum; illud tamen nondum concoquere poſſum: *Furiam alloqui Iunonem per auras.* Latet meo ſenſu vox *vecta* vel ſimilis in *conuexa*; quod ſi *conuecta*, quod Cuninghamius edidit, inſolentius dictum putes, forte ab initio ſcriptum erat in antiquo libro: *caelique cuecta* per auras. 545. *belli d. triſtis* aliquot Pier. quae vulgaris erat ratio. Quae ſequuntur nescio an melius ſic diſtinguantur: *En — triſti: Dic — iungant. Quandoquidem A. r. ſ. Teucros, Hoc etiam his addam* ſqq. 546. *Sic* Sprot. et pars Pierianorum. Nec diſplicet. Eadem diuerſitas V, 551. *vt coeant* duo Burm. vt 551. 547. *Quando equidem* Rom. Praua, puto, vulgaris eſt interpunctio. Senſus et grammatica ratio poſtulant: — *iungant. Quandoquidem A. reſperſi ſ. Teucros: Hoc etiam his addam; tua ſi mihi certa voluntas; Finitimas in b. feram r. v.* Eſt enim: *addam hoc, feram.* ſeu mauis ſupplere, *addam hoc*, vt *feram.* 548. *tunc ſi m.* ſec. Hamb. *ſit mihi* Menag. pr. vide IV, 125. 550. *inſani M. amore* coni. Cuningham. 551. *vt a. coeant* Sprot. vr inf. 582. *vndique collecti coeant* 552. *ac f.* ante Heinſ. legebatur. *abundeſt* Rom. *eſt* abeſt Goth. tert. 553. *pugnantur* Doru. *quo minus* Franc. 554. *ſors* multi etiam h. l. *imbuet* Parth. 555. *connubia* neſcio vnde primum in contextum venerunt. Omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. conſentiunt in *coniugia*, praeter Mentel. pr. *connubia.* Porro qu. Moret. cum pr. Hamb. omittit *et.*

conuexa. Sed v. V. L. — 546. cf. 316. 7. *Dic*, ironice, tanquam ἀδύνατον. 548. — *in bella feram*, rapiam, doctius quam, ad bellum accendam. 552 ſq. Dignitatem orationi Iunonis ineſſe facile agnoſcas. *Stant. b. cauſſae.* Burmannus certae, fixae ſunt. *Stare* omnino poetae pro eſſe, vt Gr. ἑστηκέναι,

Digitized by Google

Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
Te super aetherias errare licentius auras,
Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentis anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiae medio sub montibus altis
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles. Densis hunc frondibus atrum
Vrguet vtrimque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis et torto vertice torrens.

Hic

558. *ipse* aliquot edd. et codd. v. sup. v. 110. 559. *si qua modo* alter Hamb. *est* deest multis Pier. et Heins. 560. *geram* Hamb. pr. 561. *extollit* Parrh. *vnguibus* Trappius post Cuningham. emendabat, vt membranae essent alarum; parum feliciter. v. not. 562. *petens* Franc. *super a.* duo cum Ed. Dan. natum ex *superardua* iunctim scripto. 563. *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in* exulare fecit Heinsius. 564. *memoratur* Doru. 565. *Ampsancti* Medic. vt *Ampsanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum scribitur. Romanus et Ed. Ven. *anfracti.* in plerisque est aberratum *ansancti*, it. *ansanti anxanti, amsaneae*, *an valles sancti.* Mox *frontibus* alter Mentel. 566. *vtrumque* aliquot Heins. cum Goth. pr. *fragosis*, vt ad *saxis* referatur, aliquot Pier. Heins. et Burm. 567. *vortice* nonnullae edd. sed *vertice* est librorum scriptura.

ἐσχάτους, vsurpant, ne exilitate vocis poeticam vim frangant. Eo referendum: *stant praelia* et similia. 556. 6. cf. 318. 9. — 559. Comparant Il. A, 522. 3. Reliquos belli casus ipsa moderabor. quod inf. 572. extremam bello imponit manum.

561—71. Noua Furiae species, quod non modo alata est, (vt sup. 476.) verum quod pro alarum pennis serpentes, saltem alis implicitos, habet. Etsi rem ita accipi malim, vt angues, qui pro comis sunt, inter volatum vento impulsi inter alas commotas strideant. Locum descensus eius ad inferos non dicam an primus protulerit poeta; est tamen ille admodum accommodatus, vt per eum descensus sit ad inferos. Est enim in Hirpinis, non longe ab Aeculano (nunc *Fricenti* in Principatu Neapol. R. vlteriore) lacus tetro colore et odore, et inter spira-

Hic ſpecus horrendum, ſaeui ſpiracula Ditis,
Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit faucis: quis condita Erinnys,
Inuiſum numen, terras caelumque leuabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello

568. *Hic ſpecus horrendus* antiqui codd. ap. Seru. et mſ. Giphanii, hic quidem ſequente *et*, quod in multis, etiam in edd. legebatur. ſed ſublatum ab Heinſio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *ſaeuum* Goth. pr. 569. *Monſtratur* multae edd. et codd. inprimis quae in ſup. verſu *et* retinent. At Heinſius reuocauit ex aliis *monſtratur*. vnde comtior exit oratio. *mons ſterilis* alter Hamb. miro errore. Ceterum obſerues membra ſibi non accurate ſatis reſpondentia, etſi res non exemplis caret: *Hic ſpecus — monſtratur et vorago aperit. rapteque* alter Menag. 570. *e. voces* pr. Mentel. *condit* Medic. vterque, cum aliis Heinſ. et Burm. Lectio iam Seruio notata. 571. *et t.* Ald. *terram* aliquot Pier. *caelum terrasque* Parrh. *leuauit* aliquot Pier. et Witt.

ſpiracula referri ſolitus quae Plutonia vel Charonea appellant. v. Plin. II, 93, Cic. de Diu. I, 79. hinc v. 569. *ſpiracula Ditis*. Ad ſpelunicas Aeolias dictas prope Interamnam, hodie *Terni*, qui locus cataractis amnis Velini nobilis eſt, transferre voluit locum Virgilianum, poſt Floridum Lect. Subſec. II, 18. Addiſonus, loco iam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam Blainuill. Itiner. T. II, S. 29. At nuper Abbas *Capmartin* de praedio Horatiano (*Decouverte de la Maiſon de Campagne d'Horace* To. III. p. 104 ſqq. aquas Cutilias in Sabinis ad amnem Velinum, quarum pars bituminoſa et nitroſa eſt, in Virgiliano loco quaerebat. Amſancti tamen vallem ad Hirpinos ſpectare, non eſt quod dubitari poſſit. cf. Pompon. Sab. Faciem quidem loci nunc paullo diuerſam reperit Cluver. Ital. p. 1201. ſiluae ſaltem deerant. Virgilianae tamen deſcriptioni fidem adſtruit ex iis, quae ab amico ſuo Holdſwortho acceperat, Spencius V. cl. in *Polymeti* p. 276. *Italiae medio*, noli vrgere; eſt ſimpl. in Italia. *ſub montibus*, qui tamen ſitu paullo remotiores ſunt. Rem ita Maro deſcribit quaſi fons in medio nemore ſit ex rupe ortus interque ſaxa progreſſus ſtrepitum faciens. Cluuerius tamen lacum vidit media ſui parte aquam magna cum vi excitantem et reſorbentem. — *latus nemoris* eleganter nemus, quod tanquam latus fontis

Inponit regina manum. Ruit omnis in vrbem
Paſtorum ex acie numerus, caeſosque reportant,
Almonem puerum, foedatique ora Galaeſi:
Inplorantque deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine caedis et igni
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admiſceri Phrygiam; ſe limine pelli.
Tum, quorum attonitae Baccho nemora auia matres
Inſultant

573. *Impoſuit* Gud. 2 m. pr. Goth. pr. in *vrbe* ap. Priſcian. 574. *caeſumque* Goth. tert. ſed *caeſos* Almonem et Galaeſum. Pro hoc *eraGalaeſi* dixit. 575. *foedataque* Sprot. et Franc. 576. abeſt verſus a Goth. tert. 577. *et igni* ex Medic. et aliis Heinſ. cum ante lectum eſſet *et igne*. Recte vero Burman. locum habebat ſuſpectum, cum de igni nihil praeceſſerit; ad coniecturam tamen *caedis iniquae* deſcendere non debebat, cum ipſe lectionis diuerſitatem laudet: *ignis* Wirt. et plures ſcripti et editi, etiam omnes Goth. Haud dubie hoc verum eſt, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine*, (inter criminationes Troianorum) *caedis et ignis Terrorem ingeminat*, h. *ingeminat terrorem caedis et ignis*. minatur caedem et ignem. Praciuiſſe iam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quem populus fecerat, ſpondens omnia caedibus et incendio peritura*. Lectio haec Ald. Steph. Plant. et omnium, quas inſpicio editionum, in paucis vulgaribus exemplaribus mutata eſſe videtur, in quorum vnum Heinſius caſu inciderat. *igni* ex vno Romano notauit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furore et ſeditionis impetu*. 578. *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* poſt *Teucros* Heinſ. ſuſtulit, codd. auctoritate. 579. *limite* Parrhaſ.

fontis facit. — *numen inuiſum*, μυσερόν. *leuabat* eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, grauant nos.

573 ſqq. Praeclare haec ad πάθος mouendum. 577. medias inter criminationes quas in Troianos iacit, metum iniicit fore vt caede et igni omnia miſceantur v. V. L. — *ſe limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580—2. Auctoritate reginae commoti filii ſeu propinqui feminarum, quae Bacchārum more thiaſos in ſiluis agunt, (v. ſup. 395. 6.) coeunt et Latinum bellum poſcunt. Proprie *fatigant* Latinum clamoribus ac precibus ſuper Mante ſeu bello faciendo. Hinc *fatigant*, expoſcunt, *ipſum bellum*. Solet enim poetae *fatigare* de iis actionibus dici, in quibus quis fatigatur: eſt igitur precibus flagitare, cf. inf. ad VIII, 94 et ſup. ad I, 280.

583

Insultant thiasis, (neque enim leue nomen Amatae)
Vndique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deum, peruerso numine poscunt,
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, resistit;
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quae sese, multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet; scopuli nequicquam et spumea circum
Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga.
Verum, vbi nulla datur caecum exsuperare potestas

581. *thyrsis* Menag. pr. 583. *scilicet* Medic. ap. Burm. dissentiente Fogginio. Verum etiam Pompon. Sab. *Apronianus legit* scilicet. Goth. sec. *Illic. cunctis* Oudart. *omnia* nonnulli ap. Pier. 584. *nomine* Medic. 585. *circum dant* Ed. Ven. *tecta tyrannî* Medic. Pierii, quod defendi posse censet Burm. si *reges* legantur cum Menag. et Hamburg. pr. 586. 7. Elegantiam in repetitione agnoscebant Pierius et Vrsinus. Sed aliter instituenda erat oratio, si venustas inde petebatur, et incurrit in oculos vitium quod his versi. insidet. Aut versum priorem, aut hunc alterum: *Vt pelagi*, esse spurios persuasum habebat Heins. quanquam de hoc altero id censere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior versus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita existimare malim, esse vtrumque inter versus nondum a poeta absolutos et elaboratos. Cum alterum adiecisset, priorem mox morte praeuentus mutare nequiit. *rupis* Witt. *p. moles* tres quatuorue, Nisi hoc ad superiorem versum spectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notauit, *pelagi moles. magno rupes* Parrh. 588. *vallantibus vndis* alter Hamb. 589. Olim interpungebant post *scopuli*; hinc nonnulli mox omisere copulam. v. Pier. et Heins. 590. pro *inlisa* ap. Pierium alii *asperſa*, alii *infusa*, Goth. sec. *inuersa*. mox *infunditur* alter Hamb. *retonditur* sec. Rottend. 591. *coeptum* Parrh. *superare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier.

583. 4. *contra omina*, respectu ad apes et ardentes Laviniae comas. sup. v. 64 sqq. *contra fata deum*, Fauni oraculum v. 81 sq. *peruerso numine*, pro aduerso, irato, Seru. cf. Burm. Nescio tamen annon potius esse debeat, peruersi, conturbata et infirmata deorum voluntate. 586—590. Imago rei ad sensum obuia et a multis frequentata, vt exempla coaceruare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum

Consilium, et saeuae nutu Iunonis eunt res;
Multa deos aurasque pater testatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere

592. vt *f.* Goth. pr. *euntes* Rom. 593. *testatur* Medic. et alii Pier. et Heins. cum tribus Goth. minus comte. tum *aras inanes* Hamb. alter a m. pr. et pro var. lect. prior, vt aras foederis aut hospitii designet. Blanditur haec lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silv. praef. p. XII. qui in altera nullum esse sensum pronuntiat. Miror viros doctos de adiecto, *inanes*, non cogitasse; quae tandem sunt h. l. *aras inanes?* Ex altera parte quae magis frequens et obuia ratio, quam vt precantes et obtestantes manus ad caelum tollant, *deos caelumque testentur?* et pro *caelo* non feremus *auras* dictas? vt inf. IX. 24. *multa deos orans, oneravitque aethera votis.* 594. *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier. 598. *que* a nonnullis Pier. abest. *in lumine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omnisque in limine portus* impedita est oratio, vt quisque facile videt. Seruii explicatio nihili est: *securitas omnis in portu est.* nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meae, quod egressurus non sum.* Erat saltem *limen portus* accipiendum tanquam dictum pro *portu*; vti autem vulgari ratione *in portu esse*, nauigare, dicimur, ita h. l. *in limine portus.* Itaque sequor Pompon. Sab. qui haec habet: *senex sum et in portu vitae meae est.* quasi esset: *et totus sum in aditu portus*; in portu nauigo. Potest et *omnis* retrahi ad quies vt sit: *mihi parta est quies, eaque omnis iam est in l. p.* Sed praefero prius. Malim equidem totam hanc lacinlam adsutam statuere, versu inexpleto relicto. Etiam Markland. ad Stat. II. Silu. 2, 7. totum hemistichium suspectum habebat. Waddelii coniectura: *amnisque* sensum vix habet. Burman. coni. *mortisque in limine portus.* Cuningham. *omnique in l.* quod non assequor, alius vir doctiss. *nauisque in l. p.*

eum II. 0, 618 — 621. ante oculos habuit et exornauit.

593. cf. V. L. 594. fato se vinci ait, quatenus non suum, sed caecum turbae consilium, h. temerarium impetum et furorem, sequi cogitur. *Sacrilego — sanguine*, quatenus ipsi Aborigines sacrilegi, impii, habendi sunt, qui contra deorum voluntatem bellum suscipiunt foedusque ictum violant. *has poenas*, docte, *pro scelere hoc* poenas. — 598. 9. Sibi rex paratum esse ait refugium in morte vicina, nec sibi eripi

Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanae coluere ſacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima mouent in proelia Martem,
Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcaniſue Arabiſue parant, ſeu tendere ad Indos,

599. *Munere* pr. Moret. 600. *relinquit* Menag. vterque. 601. *in Latio Heſperio* aliquot Pier. *quem p. vna* Thuan. Macrob. III, 8. arguitur ſuper voc. *mos.* 604. *Siue G. i. manus ſeu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Horat. III, Od. 24. Charisius autem lib. I. Inſt. Gr. p. 77. *Hyrcaniſue A. parant indicere bellum. ſiue inferre manus.* Tum Witt. *Gothis.* Tres ap. Heinſ. *manum* 605. *Hircanisque* multi Pier. et Ed. Mediol.

pi aliud, praeterquam, ne, vt felix vixerit, ita felix beatusque moriatur. Sententia verborum expedita eſt, concinnata illa ex vulgari dicto: ante obitum neminem dicendum eſſe beatum, et poſſe aliquem felicem viuere, mori infelicem. Sed de verbis v. V. L. *funus* pro ipſa morte, haud dubie; non de exequiis.

599. 600. Quod Latinus regni munia prorſus deſerit, ne quis hoc temere factum arbitretur, tenendum eſt, ad Turni nomen illuſtrandum, ita res attemperatas eſſe, vt is ſummam imperii tenere videretur. Facile enim intelligitur, cum ſemel Turnus ad Aeneae virtutem illuſtrandam inſigniore laude celebrandus eſſet, fieri hoc non recte potuiſſe, ſi ſecundas partes ageret et alterius auſpiciis res gereret. Eodem ſpectant alia, quae a Marone ſollerter proviſa ſunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum ſuccedit: quemadmodum apud Etruſcos factum videmus, aut inter Achiuos, vt plurium ciuitatium reges principatum vni inter ſe deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro ſaepe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias diſcernere, potuerit: ſcilicet vt Hernicos, Aequos, Volſcos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *connubiis Latinis* deſignari potuerit ſup. VII, 96. et idem *Laurens Turnus* VII, 650.

601–622. Egregium et epicae maieſtati conſentaneum poetae commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium

Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna. 606
Sunt

606. *Parthisq.* duo Burm. *Parthoſue* Zulich.

patrium Iani reſerandi arceſſere, tum ad deae miniſterium eam rem referre, vnde auguſta rei ſpecies exoritur. Quod poetam v. 601. 2. ab hiſtorica fide receſſiſſe contendunt Intpp. poſt Seruium, cum Liuius lib. I, 19. a Numa demum Ianum, indicem pacis bellique factum nemorat, id vanum eſt. Nam ſi nos hiſtoriam Romanam nunc ex Liuio potiſſimum haurimus; ſecus res ſe habuit illo tempore, quo multi praeclari ſcriptores in manibus erant, a quibus Romae origines diuerſis modis traditae fuerant; e quibus vnum vel alterum excerpſit, idque parum curioſe in antiquioribus, Liuius. Antiquiſſima per Latium fuit Iani religio, (v. Excurſ. V. ad h. lib.) et a maioribus haud dubie tradita Romanis. Sed cum ſemel inualuiſſet, Numam religionum auctorem conſtituere; etiam Ianum pacis bellique indicem ad eum retulerunt nonnulli.

601 — 6. *Latium Heſperium*, non aliter quam Heſperia Italia. Male argutatur Seruius cum aliis, eſſe *antiquum* Latium. — *proximus* h. l. iugiter, vt bene Ser. perpetuo ab eo inde tempore, *vrbes Albanae*. Nam Alba XXX. oppidorum Latinorum mater. cf. Dionyſ. III, 31. — *maxima rerum*, res maxima, μεγίστον τι πρᾶγμα. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima mouens* (ad Romam hoc referendum propter ſeqq.) *in praelia martem* noue dictum. vulgo *Mouetur bellum, Mars*; nec quicquam adiicitur: tum quoque *mouentur arma*; (pro quibus *Martem* dixit: nam adiecit *in praelia.*) Quod indicto bello ancilia commouebantur, alienum ab h. l. eſt. Vſ. 604 — 6. Splendida eſt oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. maieſtas praeclare declaratur. Quod *Geras* narrat, non eſt vrgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et ſic porro in ſeqq. Etſi fuere bella Romanorum et victoriae ea aetate quae huc reuocari poſſunt; vide Vit. Virg. a. V. C. 724. 725. 731. 734. nec dubitare licet, poetam in Auguſti gratiam illa ſaltem adieciſſe, *ſeu rendere ad Indos Auroramque ſequi*. vt tamen haec ad ipſum annum 732. retrahat Ianumque eo anno reſeratum ex his vſſ. probet, multa gratis ſumit nec tamen rem conficit Maſſonus in Iano reſerato Sect. III, 5. vti idem vir doctus in aliis locis vim facit Virgilii verbis. *Auroram ſequi* magnifice, ad extremum Orientem vſque progredi

Digitized by Google

Sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt)
Religione sacrae, et saeui formidine Martis:
Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Ianus.
Has, vbi certa sedet patribus sententia pugnae,

E 5 Ipse,

607. *Sunt Gemini* emendatio Io. Marii Matii ap. Heinf. vt Ianus Geminus designetur. Sed *Ianus Geminus* saepe memoratur: an vsquam *Geminus* solum et absolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Prisciano contendit vna voce scribendum esse *Belliportae*; etsi verum est, ipsum templum per *portas Belli* fuisse declaratum; erat enim διθυρον, et portam in postico quoque habebat cf. Plutarch. Numa p. 73. *Belli* per maiusculam litteram exarandum est. Est enim Numen h.l. cf. not. 608. *et* abest Franc. *f. Belli* Parrhas. 609. *externaq.* Parrh. 611. *Haec* Medic. a m. sec. vt referatur ad *limina*, interpolatum.

gredi. Ferebat hoc multo magis vsus loquendi Romanorum, cum v. c. dicerent, *ad Orientem missum*, profectum esse aliquem. *Bellum* autem *lacrimabile* est Homericum πολυδακρυς Ἀρης, πολυδακρυτος μαχη δακρυοεις πολεμος.

607—610. Vides hic exemplum fabulae veteris noua interpretatione interpolatae. Iani religio ab initio haud dubie symbolica fuit ad denotandam rerum naturam variasque eius proprietates. Traducta ea est postea ad alia, et Romae Iani templum, a Romulo conditum, ex Numae, vt aiunt, instituto clausum vel apertum belli pacisque habebat indicia. Hoc vero ornavit poeta remque ita expressit, quasi in eo templo Bellum et Mars vincti tenerentur, custode in foribus Iano. Fecerat hoc idem sup. I, 294—6. vbi v. Exc. IX. Tom. II. p. 118. Contrario commento Horatius Ianum clausis foribus cohiberi, tanquam pacis auctorem et custodem II. Epist. 1, 255. *clausisque cubantem Pacis consilium Iano.* Pacem includi dixere alii. cf. l. c. Tom II. p. 118. *Belli* autem *portae* proprio nomine dictae videntur. v. ibid. cf. inf. 622. et ibi not. — *Ferri robora*, ornate, pro ferro simpl. seu ferreis repagulis; Lucretii exemplo lib. II, 449. — *nec custos* &c. videri potest Iani signum in ipso templi aditu (εν προναω) stetisse: nisi ipsa templi forma, quae et a fronte et a tergo portam habebat, talem poetae animo speciem obiecit.

611—5. *Has* portas, *stridentia limina*, referat Consul trabeatus. Trabea *Quirinalis*, dicta

Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina Conſul;
Ipſe vocat pugnas: ſequitur tum cetera pubes:
Aereaque adſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, triſtisque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, auerſusque refugit
Foeda miniſteria, et caecis ſe condidit vmbris.
Tum Regina deum coelo delapſa morantis
Inpulit ipſa manu portas, et cardine verſo

Belli

612. *cinctoq.* Mentel. pr. *cinctusq.* Menag. pr. et Goth. tert. *Sabino* plerique ap. Pier. et Bigot. a m. ſec. 613. *ſtridenti limine* coni. Burm. perperam. 614. *cum* duo Burm. 615. *accenſu* Menag. pr. *ab ſenſu* Franc. *accentu* coni. Heinſ. 617. *videbatur* duo Burm. *reducere* duo alii. *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr. 618. *adverſus* tres ap. Burm. 619. *antris* Doruill. 620. *dilapſa* Ven. *d. per auras* pr. Hamb. pro var. lect.

dicta, puto, quod vti Regibus, ita ipſi Romulo, trabeae fuerat vſus. Plin. VIII, 48 ſ. 74. *Trabeis vſos accipio reges*: et IX, 39 ſ. 63. *Purpurae vſum ſemper Romae fuiſſe video*, ſed Romulo in trabea. Recte itaque Maro antiquiſſimum Latii regem Picum trabea veſtiebat ſup. v. 187. 8. — *cinctuque Gabino*, a Gabiis translato et ſacris ſeruato. Bene Seruius, qui in ceteris arguitur: *toga ſit in tergum reiecta, vt ima eius lacinia a tergo reuocata pomoerium cingat*, ſimul caput tegat et ambiat. Obuia res in vett. monumentis, inprimisque in numis. — *vocat pugnas*: vt ſup. v. c. III, 253. *vocantur venti*, velis expanſis excipiuntur, ita nunc pugnandi poteſtas datur, et admittitur, indicitur bellum. Mox v. 615. claſſicum canitur. Nec tamen intercedo, ſi quis morem reconditum et formulam ſollennem reſpici dicat, qua in referando Iano vſus ſit Conſul, vt in ea inuocauerit Martem et Bellum, et adſtans multitudo verbis ſollennibus reſponderit: etſi ea de re aliunde nihil nunc conſtat. In vſſ. 616—622. orationis copiam obſerua et ornatum in ſingulis. cf. ſup. ad v. 601. Pictura fragmenti Cod. Vatic. ad v. 620. morem antiquum minus recte refert in templo Iani et foribus. vſ. 622. Ennianum exemplum ſeruavit Seruius ex Annal. *poſtquam Diſcordia tetra Belli ferratos*

Digitized by Google

Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia, atque, inmobilis ante,
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt. 625
Pars leuis clipeus, et ſpicula lucida tergunt
Aruina pingui, ſubiguntque in cote ſecuris:
Signaque ferre iuuat, ſonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae poſitis incudibus vrbes

Tela

622. *rumpit* Medic. cum aliis, *rumpunt* duo. *ferratas portas* Parrh. a m. pr. 623. Aruſianus Meſſius in ſuo libro legerat *Ardet in excitam Auſoniam*. Argutatur in hoc librarii lapſu Heinſ. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur. 624. *parant* Gud. a m. pr. et Zulich. hic quidem male; nam variandum erat poetae in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, ſtupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr. 625. *fugit* Dorvill. a m. pr. 626. *tergent* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo ap. Heinſ. Ceteri *tergunt* cum trinis Goth. *lutea tergunt* Vratislau. *torquent* Parrh. 627. *ſubiiciunt*. Rom. *que* abeſt binis Burm. 628. *iubet* Medic. forte *lubet*, addit Heinſ. *iuuant* Rom. 629. *Quin adeo* Goth. pr. manifeſto vitio. Nec videtur poeticus ſermo eam formam ferre. *impoſitis magnæ* Parrh.

ratos poſtis portasque refregit. vnde etiam intelligitur, quomodo Virgilius in Iunonis miniſterium hoc inciderit. Adumbraſſe eadem videtur Statius V. Theb. 146. de Amazonibus — *vbi arma Indulget pater, et ſæui mouet oſtia Belli*, 623. *inexcita a. i. ante.* Nam v. 45. *rece arua Latinus et vrbes Iam ſenior longa placidas in pace regebat.* — *puluerulentus.* nil frequentius hac imagine motae pugnae vel curſus concitatioris, vel induſtriae et ſtudii. κόνις. ἐγκονεῖσθαι, κονίσαλος. — *omneis arma requirunt* debitum Ennio eſſe notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626. ad noſtros decori ſenſus exigendus non eſt laevor et ſplendor ex axungia et ſuillo adipe (ἀλεγεινὴ ἀλοιφὴ apud Homerum) quaeſitus. Nec tamen per ſe tenuior aut vilior rei eſt ſpecies quam acumen ex cote.

629 ſeqq. Voluntariam has vrbes militiam ſuſcepiſſe putabat Cerda, cum ceteris imperatum eſſet, vt militarent. Equidem verbis tantum ineſſe video hoc: non modo agreſtes confluxiſſe, (vt 573 ſq. narratum erat) verum etiam magnas vrbes bellandi ſtudio exarſiſſe.

Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina Conſul;
Ipſe vocat pugnas: ſequitur tum cetera pubes:
Aereaque adſenſu conſpirant cornua rauco. 615
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, triſtisque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, auerſusque refugit
Foeda miniſteria, et caecis ſe condidit vmbris.
Tum Regina deum coelo delapſa morantis 620
Inpulit ipſa manu portas, et cardine verſo

Belli

612. *cinctoq.* Mentel. pr. *cinctusq.* Menag. pr. et Goth. tert. *Sabino* plerique ap. Pier. et Bigot. a m. rec. 613. *ſtridenti limine* coni. Burm. perperam. 614. *cum* duo Burm. 615. *accenſu* Menag. pr, *ab ſenſu* Franc. *accentu* coni. Heinſ. 617. *videbatur* duo Burm. *reducere* duo alii, *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr. 618. *adverſus* tres ap. Burm. 619. *antris* Doruill. 620. *dilapſa* Ven. *d. per auras* pr. Hamb. pro var. lect.

dicta, puto, quod vti Regibus, ita ipſi Romulo, trabeae fuerat vſus. Plin. VIII, 48 ſ. 74. *Trabeis vſos accipio reges*: et IX, 39 ſ. 63. *Purpurae vſum ſemper Romae fuiſſe video*, ſed Romulo in trabea. Recte itaque Maro antiquiſſimum Latii regem Picum trabea veſtiebat ſup. v. 187. 8. — *cinctuque Gabino*, a Gabiis translato et ſacris ſeruato. Bene Seruius, qui in ceteris arguatur: *toga ſit in tergum reiecta, vt ima eius lacinia a tergo reuocata, hominem cingat*, ſimul caput tegat et ambiat. Omnia res in vett. monumentis, inprimisque in numis. — *vocat pugnas*: vt ſup. v. c. III, 253. *vocantur venti*, velis expanſis excipiuntur, ita nunc pugnandi poteſtas datur, et admittitur, indicitur bellum. Mox v. 615. claſſicum canitur. Nec tamen intercedo, ſi quis morem reconditum et formulam ſollennem reſpici dicat, qua in referando Iano vſus ſit Conſul, vt in ea inuocauerit Martem et Bellum, et adſtans multitudo verbis ſollennibus reſponderit: etſi ea de re aliunde nihil nunc conſtat. In vſſ. 616—622. orationis copiam obſerua et ornatum in ſingulis. cf. ſup. ad v. 601. Pictura fragmenti Cod. Vatic. ad v. 620. morem antiquum minus recte refert in templo Iani et foribus. vſ. 622. Ennianum exemplum ſeruavit Seruius ex Annal. *poſtquam Diſcordia tetra Belli ferratos*

Digitized by Google

Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia, atque, inmobilis ante,
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leuis clipeos, et ſpicula lucida tergunt
Aruina pingui, ſubigunt que in cote ſecuris:
Signaque ferre iuuat, ſonitusque audire tubarum.
Quioque adeo magnae poſitis incudibus vrbes

Tela

622. *rumpit* Medic. cum aliis. *rumpunt* duo. *ferratas portas* Parrh. a m. pr. 623. Aruſianus Meſſius in ſuo libro legerat *Ardet in excitam Auſoniam*. Argutatur in hoc librarii lapſu Heinſ. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur. 624. *parant* Gud. a m. pr. et Zulich. hic quidem male; nam variandum erat poetae in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, ſtupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr. 625. *fugit* Dorvill. a m. pr. 626. *tergent* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo ap. Heinſ. Ceteri *tergunt* cum trinis Goth. *lutea tergunt* Vratislau. *torquent* Parrh. 627. *ſubiiciunt*q. Rom. *que* abeſt binis Burm. 628. *iubet* Medic. forte *iubet*, addit Heinſ. *iuuant* Rom. 629. *Quin adeo* Goth. pr. manifeſto vitio. Nec videtur poeticus ſermo eam formam ferre.

impoſitis magne Parrh.

ratos poſtis portasque refregit. vnde etiam intelligitur, quomodo Virgilius in ſunonis ministerium hoc inciderit. Adumbraſſe eadem videtur Statius V. Theb. 146. de Amazonibus — *vbi arma Indulget pater, et ſaeui mouet oſtia Belli*, 623. *inexcita a. i. ante*. Nam v. 45. *rex arua Latinus et vrbes Iam ſenior longa placidas in pace regebat*. — *puluerulentus*, nil frequentius hac imagine motae pugnae vel curſus concitatioris, vel induſtriae et ſtudii. κόνις, ἐγκονεῖσθαι, κονίσασθαι. — *omneis arma requirunt* debitum Ennio eſſe notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626. ad noſtros decori ſenſus exigendus non eſt laevor et ſplendor ex axungia et ſuillo adipe (ἀλγέτι ἀλοιφῇ apud Homerum) quaeſitus. Nec tamen per ſe tenuior aut vilior rei eſt ſpecies quam acumen ex cote.

629 ſeqq. Voluntariam has vrbes militiam ſuſcepiſſe putabat Cerda, cum ceteris imperatum eſſet, vt militarent. Equidem verbis tantum ineſſe video hoc: non modo agreſtes confluxiſſe, (vt 573 ſq. narratum erat) verum etiam magnas vrbes bellandi ſtudio exarſiſſe.

Tela nouant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigerae Antemnae.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque salignas
Vmbonum cratis: alii thoracas aenos,
Aut laeuis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus ensis.
Classica iamque sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementis
Ad iuga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
Loricam induitur; fidoque accingitur ense.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque mouete,
Qui

630. *Latina* fragm. Vatic. a m. pr. 631. *Ardua* Goth. sec. *Crustumerumq.* Ed. Ald. et Iunt. *Crustumenumq.* Menag. pr. *Crustumiumq.* Goth. pr. quod ap. Silium legitur VIII, 367. et *Crustumina pira* sup. Ge. II, 88. *et* abest Rom. *Antennae, Attennae, Antemnae* aberratt. cf. Heins. 632. *Tegmine* alter Menag. *futa* com. Heins. 633. *crateis* fragm. Vatic. sed emendatum *cratis. corracas* Franc. *aeneos* Medic. eleganter, ait Heins. Saltem ferri potest. 634. *Pars leuis* Schol. Horat. Apt. 26. *condunt a.* Goth. tert. lapsu minus felici. 636. *requoquunt, recocunt*, scribitur, vt solebant multi. *recoquent* duo Mentel. cum Goth. tert. *primos* Goth. pr. 637. *tessera* Zulich. et Goth. tert. 638. *rapidus r.* Medic. a m. pr. *capit* alter Menag. *trementes* Gud. a m. pr. et Franc. 640. *Lorica* Rom. 641. *monete* magna codd. pars, vt soler, etiam Seruius, et pro emendatione fragm. Vatic. Heinsius coniiciebat, *cantuque monete*, ne bis idem versus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot versus in Virgilio et in Homero essent mutandi, si hoc sequi vellemus.

arsisse. Quinque autem numerat, vt poëta, cui omnia definite efferenda sunt. Debuit tamen harum Latii vrbium praecipuum nomen esse antiquissimis temporibus: in finibus quidem, occidentem versus, Crustumerii et Antemnarum, ad orientem autem Latii, Atinae in Volscis. *Tibur superbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex situ in edito loco. Astute pro *Crustumerio* ciues *Crustumeros* dixit. Quae sequuntur, ad has potissimum vrbes spectant, ornate ea quidem exposita, sed satis ab aliis quoque frequentata. 632, *salignas V. crates* scuta de vimine facta, coriis inductis. 636. *recoquunt*, liquefacta recudunt. *it tessera*, signum bello, h. e. diditur, distribuitur. *longo fugit ordine veloc*

Qui bello exciti reges, quae quemque secutae
Complerint campos acies; quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim, Diuae, et memorare potestis: 645
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemtor

642. *acciti* Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: *exciti*; et *bello*, ad bellum. — *quemcunque* Gud. a m. pr. *quem quaeque* Doruill. 643. *complerunt* Rom. et vett. apud Pier. et pars Burm. cum binis Goth. *compulerint* alicubi legi Pierius narrat. *acies campos* Exc. Burm. *acies, quibus arserit armis* Witt. librarii fraude. v. Burm. *q. I. tantum Fl.* vulgata aliqua ante Pier. legit. 644. *adserit* Rom. 646. *At* tres ap. Burm. cum tert. Goth. *fama* Oudart. *dilabitur* Zulich. *vox* alter Goth. 647. *in id* Montalb.

velox Tessera. Statius Theb. VII, 236. — *vrilicem* v. sup. ad III. Aen. 467.

647 sqq. Enumerationem quae sequitur, copiarum Latinarum ipsa rerum ratio poetae ingenio obiicere debuit; ea enim, quae sigillatim exponuntur, multo maiorem mirationem faciunt, quam si sub vno numero quamuis grandi efferantur; porro, antequam res magnae et clarae geruntur, eos cognoscere auemus, per quos eae res gestae sunt: attamen ex Homerico nauium catalogo eam esse adumbratam, obuium est, et ab omnibus Interpp. obseruatum. Ab eodem Homero Il. B. 484 petita est Musarum inuocatio; et recte, tanquam in rebus a prisca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, 115. passim institutam viri docti, sed partium fere studio et alterutrius poetae amore abrepti. Nobis ea notasse sufficit, quae Virgilio propria sunt. Cum itaque Graecarum vrbium et populorum enumeratio, tanquam in re communi Graeciae consensu suscepta gestaque, ad singulorum oppidorum laudem et gloriam auitam pertinere videretur, multa Homerus simpliciter nomine designare potuit. At Latii vrbes pleraeque aut solo erant aequatae aut antiquo splendore exciderant. Necesse igitur fuit poetae commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis inprimis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Graecanicae fabulae naturam accommodauit, origine quo-

que

Contemtor Diuum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. 650
Lauſus, equum domitor, debellatorque ferarum,

Ducit

648. *Mezzentius* ſcribit Medic. et Rom. quod ad legentis faſtidium defendit Pierius. *Meſentius* Witt. et *Mezencius* duo Burm. *Medentium* veteres dixiſſe, Priſcianus, *Meſſentium*, Velius Longus tradit. Totum hemiſtichium: *Mezentius agminaque armat* a Goth. altero aberat. 649. *hunc iuxta* Medic. a m. pr. *hunc Lauſus iuxta*, et *huic fuerat L.* et *huc iuxta* alii apud Pier. *hic iuxta* Rott. terr. a m. pr.

que vrbium Italicarum a Graecis repetita. Qua de re v. Excurſ. VIII. ad h. libr. Cum itaque Virgilius vrbium et populorum varietate locorumque et morum diuerſitate inferior eſſet Homero, delectationem ex fabulis priſcis recte quaeſiuit. Quod Troianam aciem non adiecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etruſcorum auxilia enarrare non oblitus eſt inf. lib. X, 163 ſq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quae animum tenere poſſent. Quod ad ordinem, quo vrbes recenſet poëta, attinet, etſi vana ea de re virorum doctorum eſt ſubtilitas, tamen non videntur obſeruaſſe, ab occidente Latii ad orientales vſque fines eum progredi.

641—6. Quid eſt *pandere Heliconem?* vt aditus poëtae pateat? vt fere Cerda exponit; et eſt vtique proprium de aditu patefaciendo τὸ *pandere*, an vt Muſae ſeu deſcendant, ſeu in conſpectum veniant, vt in Heſiodi Theog. pr. „Hoc equidem malim, adeſte et dicite. ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι.“ Ad Claudianum IV, 1. B. Geſnerum de Helicone tanquam ſcena cogitaſſe video: quod nolim factum. 643. cf. Ge. II, 167 ſq. 174. *parens magna virum, — iam tum*, praeclare dixit, ad laudem ſui aeui, tacita quidem comparatione. 644. quos populos bellantes habuerit. — 645. 6. ex Hom. conuerſi Il. B. 485 ſq. ſequuti ſunt alii, vt Statius Theb. IV, 32 ſqq. Ouid. XV. Met. 622. 623. κλέος. — *fama*.

647—54. Quod Mezentium Agyllae Lucumonem inter ſocios Latinorum memorat, ab antiqua fama mutuatus eſt. v. Exc. ad lib. VIII, 478. — *Tyrrhenis ab oris Mezentius*, oriundus ex Etruria. Pulſus enim Caere apud Rutulos tunc agebat.

Ducit Agyllina nequicquam ex vrbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum, 655
Victores-

652. *Agellina* nonnulli. *Agelina* Franc. et Doruil. cum Goth. alt. *Agullina* Maronem dedisse arbitratur Hemsius: ex Ἀγυλλα. 653. *quo* sec. Rottend. pro var. lect. ex interpretamento. *patris* Doruill. a m. pr. 654. *sed cui* Leid. 655. *insignem fama* Macrob. Sat. V, 15. non insolenti varietate. *per gr. circum* Menag. pr. *per agmina* Witt. a m. pr.

bat. v. inf. VIII, 492. 3. — *Lausus, quo pulchrior a.* Imitationem Homerici Nirei multi notarunt Il. B. 673. 674. et similem locum de Euryalo Odyss. Θ. 116. 117. et de Alcidis Λ, 309. *corpore Turni* pro *Turno*, nota ex Graecis forma. cf. sup. VI, 22. — idem Lausus *equum domitor*, ἱππόδαμος, *debellatorque ferarum:* quod Homerico exemplo in laude viri fortis posuit. v. Il. E, 49 — 51. — 652. Agyllae seu Caere tyrannidem tenuerat v. inf. VIII, 481 sqq. *nequicquam* iungam cum *sequutos*, qui ei in pugna cadenti frustra erant adfuturi. — 653. *dignus p. qui laetior esset*) ornate, dignus, qui meliore patre gauderet; ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obsequium.* Comparant Homericum de Peripheta Eurysthei filio: Τῦ γένετ' ἐκ πατρὸς πολὺ χείρονος υἱὸς ἀμείνων παντοίας ἀρετάς Il. O, 641.

655 sqq. Auentinum tanquam vnum ex heroibus Homericis inducit cum curru, quo victoriam ludis quadrigarum cursu obtinuerat. Eundem exhibet clipeatum v. 657. quod ferri potest; sed cum paullo post v. 666. eundem leonis exuuiis indutum incedere narrat, in eo fateor me poetae diligentiam et iudicium desiderare; nam diuersorum vitae priscae temporum fuit, spoliis ferarum tectum esse, et de curru armatum pugnare. Quod primum *curru vectum* (v. 655.) mox *peditem* incedere facit, (v. 664.) in hoc morem Homericorum heroum sequi potuit, qui non raro, exiguo interuallo subsequente curru, pedites incedunt. Auentinum in nonnullis signis agnoscunt recentiores veterum operum interpretes. Nobilissimum est in Museo Capitolino T. III, t. 26. iam a Dom. Rubeo (in Raccolta di Statue ant. n. XIX.) exhibitum: sed quo minus idem Herculis pueri esse possit, quis euincere ausit? Ceterum

Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus: clipeoque insigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Auentini silua quem Rhea sacerdos
Furtiuum partu sub luminis edidit oras, 660
Mixta

656. *ostendit* aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium ex interpretatione. 659. *in silua* Sprot. et Leid. vnus, et aliquot Pier. *Rhaea* Leid. *Reba* Hamb. sec. *Rhea* h. l. est ex *Psa.* 660. *Fortiuo partu*, et *oras* plerique codd. ap. Pier. *furtiuo* vnus Leid. a m. pr. quod Catroeus dedit, nec vidit se deterius et vulgarius pro exquisitiore dare; nam qui *furtiuo partu* editus est, eum elegantius *furtiuum* poeta appellat. *furtiuum ediderat partu sub l. auras* Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter Hamb. et Gud. *ad sublimis edidit auras* sunt qui legant ap. Pier. — *sub luminis oras* Heinsius ex Medic. et aliis reposuit iam Pierio probatum; in nonnullis *horas*; in ceteris et in vulgg. ante Heins. *auras* legitur.

cf. ad Ge. II, 47.

terum Auentinus heros Virgilii ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in similibus heroum filiis et nepotibus commemorandis felicissimus est. Herculis autem accessus ad haec loca (v. inf. VIII, 200 sq.) facile poetae animum impellere potuit, vt in Auentinum incideret.

655. *insignem palma currum* simpl. intelligo νικηφόρον, ἁλοφόρον, quadrigas, quae praemium cursus obtinuerant. Lauri vel palmae insigne curru infixum recentioris moris ne sit vereor. — *Hercule pulchro Pulcher A.* Noli nec de Herculis nec de Auentini pulchritudine cum Cerda et aliis dubitare. Rem satis declarant signa vetera; sed cogitandum est de pulchritudine herois, qui robore corporis omnes mortales superauit. — *centum angues cinctamque serpentibus hydram.* eleganter variata oratio pro vulgari: *hydram centum cinctam serpentibus.* Ceterum poëtae de paruis et tenuibus parum laborantis generosam incuriam obserues in hoc, quod hydram nunc *centum*, at lib. VI, 576. *quinquaginta* capitibus horrendam exhibuit. Comparent deliciarum harum studiosi praeter Silium II, 158. 9. Eurip. Phoeniss. 1142. sqq. Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663. Bellum poëtae commentum a Rheae Siluiae, quam Mars compressit, exemplo ductum. — *inixta μυστικα θεῶ.* v. Cerda. — *Laurentia arua*, vt poëta, latius dixit, nam apud Euandrum, qui tum loca circa Palatinum et Auentinum tenebat, deuerterat Hercules. — v. 663. poëticum ornatum

Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu ſaeuosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665
Ipſe pedes tegumen torquens immane leonis,
Terribile inpexum ſaeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat

Horridus,

663. *in flumina* Gud. *Hiberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier. 665. *Vt t.* Oudart. Heinſ. coni. *aut*. 666. *tegumen* Heinſ. e Medic. et tribus aliis, in reliquis, etiam Pierianis, *tegimen*. Vulgo *tegmen*: v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Liuio et aliis obſeruata. 667. *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impecum* Doru. *implexu* Rom. 668. *tunc r. t. tenebat* Sprot. *ſubibent* Rom. Ceterum, quomodo Interpretes haec acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non adſequor; *Terribili impexum ſaeta, cum dentibus albis*

ornatum habet, commode ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lauare gregem. pro: *et armenta ex Hiſpania adduxit*.

664 — 9. *gerunt* ſc. Auentini comites. quos paullo durius ſubintelligi non inficior: etſi eo ducere poteſt τὸ *Ipſe* v. 666. *Pila* bene memorat, tanquam Romanorum et Italorum telum; v. de iis Polyb. VI, 21. vbi ὑσσοὶ appellantur. De *dolone* vnice amplectendum eſt, quod e Varrone affert Seruius: eſſe ingentem contum cum ferro breuiſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommodatum. Petiit hinc Silius III, 250. *Mucronem tereſem* non niſi de gladio exiguo accipi poſſe puto, *Sabellum* autem *veru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, iaculi ſeu teli miſſilis genus. Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, σαυνίον dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. v. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V. p. 383. B. Iam cum Samnites Sabinae gentis propago ſint, etiam Sabinis idem haſtae genus ſolenne eſſe, aut ſaltem tribui potuit, vnde *veru Sabellum*. Niſi omnino commune fuit populorum Latii et reliquae Italiae. Sic Ge. II, 168. *Volſcos verutos* vidimus. — 666. *tegumen leonis* ſunt exuuiae: has *torquet*, retorquet, in cinctum corporis. inf. VIII, 460. *Demiſſa ab laeua*

Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus: clipeoque insigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Auentini silua quem Rhea sacerdos
Furtiuum partu sub luminis edidit oras, 660
Mixta

656. *ostendit* aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium ex interpretatione. 659. *in silua* Sprot. et Leid. vnus, et aliquot Pier. *Rhaea* Leid. *Reba* Hamb. sec. *Rhea* h. l. est ex *Pslu.* 660. *Furtivo partu*, et *oras* plerique codd. ap. Pier. *furtiuo* vnus Leid. a m. pr. quod Catrueus dedit, nec vidit se deterius et vulgarius pro exquisitiore dare; nam qui *furtiuo partu* editus est, eum elegantius *furtiuum* poeta appellat. *furtiuum ediderat partu sub l. auras* Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter Hamb. et Gud. *ad sublimis edidit auras* sunt qui legant ap. Pier. — *sub luminis oras* Heinsius ex Medic. et aliis reposuit iam Pierio probatum; in nonnullis *boras*; in ceteris et in vulgg. ante Heins. *auras* legitur.

cf. ad Ge. II, 47.

terum Auentinus heros Virgilii ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in similibus heroum filiis et nepotibus commemorandis felicissimus est. Herculis autem accessus ad haec loca (v. inf. VIII, 200 sq.) facile poetae animum impellere potuit, vt in Auentinum incideret.

655. *insignem palma currum* simpl. intelligo νικηφόρον, ἁλοφόρον, quadrigas, quae praemium cursus obtinuerant. Lauri vel palmae insigne currui infixum recentioris moris ne sit vereor. — *Hercule pulchro Pulcher A.* Noli nec de Herculis nec de Auentini pulchritudine cum Cerda et aliis dubitare. Rem satis declarant signa vetera; sed cogitandum est de pulchritudine herois, qui robore corporis omnes mortales superauit. — *centum angues cinctamque serpentibus hydram.* eleganter variata oratio pro vulgari: *hydram centum cinctam serpentibus.* Ceterum poëtae de paruis et tenuibus parum laborantis generosam incuriam obserues in hoc, quod hydram nunc *centum*, at lib. VI, 576. *quinquaginta* capitibus horrendam exhibuit. Comparent deliciarum harum studiosi praeter Silium II, 158. 9. Eurip. Phoeniss. 1142. sqq. Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663. Bellum poëtae commentum a Rheae Siluiae, quam Mars compressit, exemplo ductum. — *mixta μυθικα θεῶ.* v. Cerda. — *Laurentia arua*, vt poëta, latius dixit, nam apud Euandrum, qui tum loca circa Palatinum et Auentinum tenebat, deuerterat Hercules. — v. 663. poëticum ornatum

Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu ſaeuosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipſe pedes tegumen torquens immane leonis,
Terribile inpexum ſaeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat
Horridus,

663. *in flumina* Gud. *Hiberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier. 665. *Vt t.* Oudart. Heinſ. coni. *aut*. 666. *tegamen* Heinſ. e Medic. et tribus aliis. in reliquis, etiam Pierianis, *tegimen*. Vulgo *tegmen*: v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Liuio et aliis obſerua-ta. 667. *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impecum* Dorv. *implexu* Rom. 668. *tunc v. t. tenebat* Sprot. *ſubibant* Rom. Ceterum, quomodo Interpretes haec acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non allequor; *Terribili impexum ſaeta, cum dentibus albis*

ornatum habet, commode ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lauare gregem. pro: *et armenta ex Hiſpania adduxit.*

664 — 9. *gerunt* ſc. Auentini comites. quos paullo durius ſubinteliigi non inficior: etſi eo ducere poteſt τὸ *Ipſe* v. 666. *Pila* bene memorat, tanquam Romanorum et Italorum telum; v. de iis Polyb. VI, 21. vbi ὑσσοὶ appellantur. De *dolone* vnice amplectendum eſt, quod e Varrone affert Seruius: eſſe ingentem contum cum ferro breuiſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommodatum. Petiit hinc Silius III, 250. *Mucronem tereten* non niſi de gladio exiguo accipi poſſe puto, *Sabellum* autem *veru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, iaculi ſeu teli miſſilis genus. Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, σαυνίον dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. v. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V. p. 383. B. Iam cum Samnites Sabinae gentis propago ſint, etiam Sabinis idem haſtae genus ſolenne eſſe, aut ſaltem tribui potuit, vnde *veru Sabellum*. Niſi omnino commune fuit populorum Latii et reliquae Italiae. Sic Ge. II, 168. *Volſcos verutos* vidimus. — 666. *tegumen leonis* ſunt exuuiae: has *torquet*, retorquet, in cinctum corporis. inf. VIII, 460. *Demiſſa ab laeua*

Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiua iuuentus;
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur,
Ceu duo nubigenae quum vertice montis ab alto
Deſcen-

albis Indutus capiti. Omnino poſt *tegumen torquens* durum eſt *Indutus capiti.* Ergo *idem tegumen torquet* et id, h. e. eo, *indutus eſt capiti?* (mollius eſſet *indutum* ſc. *tegumen capiti*) mox et *humero innexus amictu* eſt. Vt molliatur oratio, interpungam ſaltem plene in fine verſus 667. — *albis, Indutus capiti ſic, regia tecta ſubibat Horridus Herculeoque humeros innexus amictu.* Nec tamen multum abſum, quin vitium in *torquens* latere arbitrer. nam ſi eo ſublato ſubſtituatur epitheton leonis v. c. *Ipſe pedes tegumen Nemeaei*, vel *Gaetuli, immane leonis*: omnia bene ſe habent, vt ſit: *Ipſe pedes tegumen — indutus.* Fuit vir doctus qui coniiceret: *tegumen tollens*, vt inf. VIII, 141. Poſt *capiti* autem omnino plene diſtinguendum: vt nunc eſt, friget τὸ *ſic.* Totus tamen locus vitiumam poetae manum expectaſſe videtur. 669. *Herculeos q.* Goth. tert. *innixus* Rom. et duo Burm. *indutus* Bigot. 670. *T. limina* Parrh. et cod. ap. Pier. 671. *Tyburni* Rom. quod Cerda praefert. Sane apud Horat. I, 7, 13. *Tiburni lucus*, etſi et ibi variant codices. v. Torrent. et Lambin. cf. inf. lib. XI, 519. 672. *Chatillus, Catthillus, Cathillus, Cathilis, Cathilus, Catullus* aberrationes. *Choras* Goth. ſec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis Burm. vtroque Goth. et ſic Schol. Horatii Cruquianus ad I. Od. 7. et I. Od. 18.
673. *inter bella* Goth.

laeua pantherae terga retorquens. Easdem exuuias ita accommodat capiti, vt rictus pellis pro galea ſit vt inf. XI, 680. 1. *caput ingens oris hiatus Et malae texere lupi cum dentibus albis.* cf. mox v. 688. 689. Dentium nitorem vt in apro, ſic in leone non memini vſquam praedicatum: itaque *albus* tantum ornans eſſe videtur epitheton.

670 — 7. v. in Exc. VIII. *gentem*, vt poeta, narrat, cum *vrbem* dicere deberet; quod paſſim obuium: v. 673. *πεζομάχοντας* heroum Homericorum exemplo procurrentes ante aciem. Tenendum eſt ex Iliadis lectione. Comparatio v. 674. — ſplendida eſt: eadem imitatione expreſſa a Statio IV. Theb. 139 — 141. IX, 220 — 2. — *nubigenas* Centauros cum priſca loquendi ratio appellaſſet, quod altiſſimos Theſſaliae montes, ex quibus Othrys et Homole ſunt, (v. de hoc Steph. Byz. h. v. et Theocr. Id. VII, 103.) inhabitabat

Descendunt Centauri, Homolen Othrymque niualem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silua locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Praenestinae fundator defuit vrbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inuentumque focis, omnis quem credidit aetas,
Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Praeneste viri, quique arua Gabinae

F 2 Iunonis

675. *Omolen, Emalon, Amolon, Tymolen*, aberratt. librariorum. Nam Ὁμόλη satis nota ex Pausan. IX, 8. et vrbem simili nomine laudat Strabo lib. IX, p. 675. B. et Ptolemaeus, notante Iulio Sabino, qui docet alios legere *Oloen* pro *Pholoen*. Sed is Arcadiae mons est. Mox alii errores: *Otyrumque, Othirumque, Tyrrimque, Nothumque*. At Medic. *Othrumque* et vulgg. ante Heinsium *Othrynque*. Tandem *niuantem* Vratisl. 676. *rabido* Exc. Burm. Ge. Fabricius interpungebat: *Linquentes! cursu rapido dat e.* 677. Ex Miscell. Obss. Vol. I. p. 17. notatur ad h. l. reprehensio poetae, qui post *siluam virgulta*, post maius minus commemorando, versus vim infregerit. Respondet ibi vir doctus, alius, sed parum commode. Dicendum erat, *virgulta* poetico sermone iungi cum *siluis* et eodem loco haberi. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *siluis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365. 677. *cedant* Gud. vnde Heins. coni. *se dant*. 678. *Non* duo Burm. *deficit* Rom. 681. *late legio* Medic. et Parrh. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr. 682. *Preneste* passim in libris. Sed Gr. est Πραίνηστος. v. Heins.

tabat gens fera et siluestris, fabula id a nube repetiit, quam Ixion pro Iunone erat amplexus. — 675. *cedunt virgulta* sc. perrumpentibus; vt de apro Calydonio Ouid. VIII. Met. 340. *Sternitur impulsu nemus et propulsa fragorem Dat silua.* Homericum ἀκροτάτη δὲ ποδῶν ὑπ' ἐσείετο ὕλη (Il. Ξ, 285.) quod post alios Cerda laudat, diuersam rei speciem habet.

678 sqq. De Praeneste fabula domestica veterum Latinorum affertur, de conditore vrbis Caeculo, cum infans esset, in foco reperto et pro Vulcani filio habito. cf. Seru. et Solin. c. 2. ad eumque Salmas. p. 46. — *genitum inter pecora* iungere fas est, non, *regem inter p.* — 682. *altum* a situ v. Strabo V. p. 365. A. 682. 3. *Gabinae Iunonis*. Pelasgorum religio in Latium illata, vnde *Iuno Lanuuina* et hic *Gabina*. Repetiit eam hinc Silius lib. XII, 537. *Iunonis*

tecta

Iunonis, gelidumque Anienem, et roſcida riuis
Hernica ſaxa colunt; quos, diues Anagnia, paſcis,
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei curruſue ſonant. Pars maxuma glandes
Liuentis plumbi ſpargit: pars ſpicula geſtat
Bina manu, fuluoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.
At

683. *roſida* duo recentes ap. Burm. cum vno Goth. Sic paſſim ſcribitur. 684. *Hernea* Exc. Burm. *Aragnia* Goth. alter. *Anagria* Ven. *paſcis.* praetulit Heinſ. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *paſcit.* Apud Seruium liber: *miſit.* 686. *currusque* codd. Pier. et ſec. Rottend. 687. *viuentis p.* pr. Moret. *liuentes* tert. Mentel. *linquentes* Leid. ſed *liuens plumbum* bene de colore plumbi natiuo nigricante. — *ſpargunt* et *geſtant* Ven. a m. pr. alterum in binis aliis. *geſſit* ſec. Rottend. 688. *fuluoque* Ven. 689. *habent* Heinſ. ex ſuis et Pier. vulgo, *habet. Tegmina habent* Guelf. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr. 690. *crurum* Schol. Iuuenalis ap. Heinſ. *cero* Rom.

tecta Gabinae. Alias non niſi in binis marmoribus ea occurrit ap. Vulpium in Latio profano To. IX. p. 274. — 683. qui *Hernica ſaxa colunt.* Si verum eſt, quod a Feſto et Seruio traditur, *Sabinorum*, ſeu (quod Feſtus habet, quodque eodem redit: nam Sabina ſtirpe oriundi fuere Marſi) Marſorum lingua, *herna, ſaxa* vocata fuiſſe: docte poeta *Hernica ſaxa* dixit; erat autem Hernicorum ager ſaxoſus circa *Anagniam*, quam *diuitem* cur dixerit, ex Silii imitatione intelligitur, XII, 532. 3. *ſurgit ſuſpenſa tumenti Dorſo frugiferis Cerealis Anagnia glebis.* cf. idem VIII, 392. 3. ergo fertilis eſt. Iam *roſcida riuis* quod ait, riui eſſe poſſunt nulli praeterquam Trerus et Coſa, Cluuerio quoque monente. De *Amaſeno* v. in Excurſ. VIII. — 686. *ſonant* eleganter pro, *ſunt.* — 688. cf. ad v. 666. — 689. laeuum pedem nudum, dextrum perone, h. corio crudo, κατεβατίνῳ, tectum. cf. Cerda. *veſtigia inſtituere*, ſtatuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantum. Lucretium praeeuntem habuit lib. IV, 474, *qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retro: h.* qui capiti ſuo inſiſtit, contra quam debebat pedibus inſiſtere. Ita intelligo locum. Idem Lucret. I, 407. *Cum ſemel inſtiterunt veſtigia certa viai.*

691.

At Meſſapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Iam pridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina, in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies Aequoſque Faliſcos, 695
Hi Soractis habent arces Flauiniaque arua,
Et Cimini cum monte lacum lucoſque Capenos.

691. *Meſapus, Meſſapus.* etiam apud Graecos ſcribitur, at vitioſe *Meſaphus, Meſſaphus* in mſſ. h. l. 692. *nec ſiſtere* aliquot Pier. 693. *reſides animos* Bigot. forte ex lib. I, 721. 2. *et viuo tentat praeuertere amore Iampridem* reſides animos *deſuetaque corda*, at VI, 814. *reſidesque mouebit Tullus in arma viros.* porro *bella* Medic. 694. *retractant* Leid. *retorquent* Oudart. a m. pr. 695. *Feſcellinas, Phoeſienas*, et *equi currusque Faliſcos* miſere deprauatum in nonnullis. Vitioſam ſcripturam *aequos* deſerui. v. not. *Aequosque Faliſcosque* qui cum Cuninghamio emendant, non vident Aequos inter Etruriae populos memorari non poſſe. In Goth. tert. hemiſtichia extrema v. 695 et 6. erant permutata. 696. *Flaminiaque* pars codd. Heinſ. *arma* Franc. 697. *Cymini* vulgg, *Calenos* Rom.

691 ſqq. v. in Excurſ. VIII. *equum domitor* vt v. 651. *Lauſus.* —— 692. inuulnerabilis, inuictus, igni et ferro. *fas*, θεμιτόν, vt interdum apud poetas—693. v. V. L.—695. Quae ſequuntur vrbes, in Etruriae parte ad Tiberim vergente quaerendae ſunt: *Faliſci*, ſeu *Falerii*, nec longe ab his *Feſcennia* cum *Flauinio* ſ. *Flauina*, quae iam dudum e medio ſublata eſſe videtur. *Mons Soracte* (cf. inf. XI, 785 ſqq.) *Lacus Ciminius* cum Monte et Saltu Ciminio e Liu. IX, 367. noto, nunc *Lago di Vico*, (*nam*, inquit Pompon. Sab. illic *oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini*) et *Lago di Ronciglione*; tandemque *Capena*, Faliſcis contermina, cum *luco Feroniae* in agro Capenate ſito. v. Liu. XXVI, 11. I, 30. Dionyſ. III, 32. Silius XIII, 84 ſqq. qui idem locum noſtrum expreſſit lib. VIII, 491 ſqq. Quod autem *Aequos Faliſcos* appellat, ad antiquum Faliſcorum nomen ſpectat, *Aequum Faliſcum*; ab Aequis enim vel Aequiculis et Aequanis traxerunt illi neſcio quid v. Cluuer. Ital. ant. p. 538. ex Strab. V. p. 346. a. *Aequos Faliſcos* etiam Silius dixit lib. VIII, 490. Quod ab iis *populus Romanus, miſſis decem viris, iura fetialia et nonnulla ſupplementa XII. tabularum accepiſſe*

Digitized by Google

Ibant aequati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nitidi liquida inter nubila cycni,
Quum sese e pastu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; sonat amnis, et Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri

699. *inter flumina* Gud. cum altero in marg. *inter aera* Parrh. 700. *a pastu* aliquot codd. apud Macrob. V. Sat. 8. sed *e p.* Ge. I, 381. IV, 186, 434. 701. *longae* Gud. *longa* Ven. 703. *Ne q.* Reg. *exactas* Ven. *exabiit* alter Hamb. et Leid. *ex nomine Lani.* Mira lectionis varietas a nemine notata in Pompon. Sab. occurrit. subiunctis his: *Lanum quidam patrem fuisse patrem Messapi. Ex nomine Lani Mist. acta Lanus fuit dux Laestrygonum, vt in commentario in Honorium.* Lemo Grammaticum cogitasse manifestum est. v. Od. X, 81. Ceterum *ex tanto* non satis placet. Quorsum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus coni. *agmine tali*, vt syllaba vltima ex fine versus sequentis adhaeserit priori. Sed *tanto* pro *talis* v. sup. 448.

accepisse narratur a Seruio, aut omnino commentitium aut male interpolatum est; maior adhuc corruptela occurrit in Pomponio. Ab Aequiculis iura ferialia petita esse idem Seruius ad lib. X, 14 tradit.

698. *aequati numero* aequalibus numeris h. ordinibus. at si *ibant numero* h. ad numerum, s. numero, numeroso, incessu ad rhythmum facto, id conuenire magis videtur cum altero *regemque canebant.* Firmari potest haec altera interpretatio Silii imitatione lib. III, 345 — 8. Idem simili exemplo Sabinos expressit lib. VIII, 420. — *Ibant et laeti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis* (magis hoc consentaneum, quem h. l. Virgil. *regem*) *pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas.*

699. Comparationem ex Homero Il. B, 459 sqq. et Apollonio lib. IV, 1300 sqq. adumbratam esse, in oculos incurrit. Virgilio propria vis in illis: *cum sese e pastu referunt* et dant modos *per longa colla. Asia palus*, campus palustris ad Caystrum. cf. Ge. I, 383 sqq. Nostrum multi imitati sunt cf. Cerda. — *pulsa* sono; non, remis vt alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plaudentibus aquas alis suis.

703 — 5. Vt agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. *miscentur acies*, dum congrediuntur, pugnant: sollenni voca-

Digitized by Google

Miſceri putet: aëriam ſed gurgite ab alto
Vrgueri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.

704. *putat* Medic. a m. pr. Doru. *aetheream* Menag. pr. 706. *Sabinarum* Gud. a m. pr. *p. de nomine* Goth. tert. 707. *Cluſus* Montalb. *ipſi* Gud. a m. pr. 708. *e quo* Medic. a m. pr. *tribus ingens* alter Hamb. et Goth. pr. 709. *in* abeſt tribus Burm. *poſtquam pars eſt d.* aliquot Pier.

vocabulo. 704. 5. an et hoc commode ſatis ad cygnos referri poſſit, dubito: malim de auibus, v. c. gruibus, accipere agmine auſtrinas plagas vltra mare petentibus. ſup. VI, 310. *ad terram gurgite ab alto Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus annis Trans pontum fugat et terris immittit apricis.* Ineſt alia difficultas in comparationis ratione et vi: num comparatio ad *ordines incedentium aequaxos* ſpectet, an ad *modos canoros* et carmina. *Scilicet vt incedebat agmen cum cantu, e longinquo aliquis volucrum cum clangore volantium gregem, non viros militares accedere putaſſet.* Videat pro ſe quisque, an talem comparationem probandam iudicet. Mihi ea haud dubie praeferenda eſſe videtur. Haeſit in hoc veſtigio iam Trappius et Ioſ. Wartonus. Omnino tamen illa: *Nec quisquam putet — ſed —* pro variatione formulae comparandi habenda memineris, nihilque aliud voluiſſe poetam declarare, quam: et erat agmen ſimile agmini volucrum.

706—9. Commode gentis Claudiae originem ab Atta, vel Attio ſeu Attio, Clauſo arripuit, etſi vulgo auctor ſtirpis habebatur ille Clauſus, qui quinto a regibus eiectis anno cum clientibus Romam Regillo in Sabinis venerat. cf. Pompon. ad h. l. Nota res ex Livio lib. II, 16. Sueton. Tib. c. I. *priſco de ſanguine Sabinorum* iungunt fere poſt Servium alii: nec male, cum Sabinorum ſtirpem veteſtiſſimam eſſe conſtet. Suauior tamen videtur mihi iunctura: *Clauſus, priſco de ſanguine, agens agmen magnum Sabinorum, magnique* etc. Virgilii locum expreſſit Silius VIII 414—425.

710—

Vna ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites,
Ereti manus omnis, oliuiferaeque Mutuſcae:
Qui Nomentum vrbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Seuerum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, et flumen Himellae:
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinae claſſes, populique Latini;
Quosque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Saeuus vbi Orion hibernis conditur vndis,

Vel

710. *Aminerna* pr. Rottend. a m. ſec. *ipſaque Qu.* Parrh. 711. *Heriti* apud Pier. *Erecti, Etreti, Eriti, Eruti, et erti, Creti,* abe rationes. et mox: *Mituſcae, Mutiſcae, Muteſcae, Mitiſcae.* In marmoribus eſt *Trebula Mutueſca.* 712. *roſcida* aliquot Pier. et alii ap. Heinſ. vnde factum *roſida* perperam v. Exc. ad not. cf. Heinſ. et Burm. 713. *Tetrici* Ven. ſed *Tetricam* montem Varro aliique agnoſcunt. cf. Heinſ. idem *horrentis* reuocauit e codd. vulgo: *horrentes,* tum, *amnemque Seuerum* Gud. perperam. 714. *Caſperulam* aliquot veteres; etiam Pompon. emendatum a Pierio. Eadem deprauatio apud Silium VIII, 416. obſeruata, v. Heinſ. *Caſpeream, Caſpiam* ex compendio ſcripturae, et *Caffeam* (Goth. ſec.) corruptelae ſunt; vt et *Ferulos, Florulos, Ferolos* item *Himillae, Hymellae, Hymillae* 715. *Tybrim* et *Tiberim,* tum *Faburum, Faberim, Sabarim, Fabarym, Fabrim,* multi. *Fauaris* in cod. Pomponii Sabini. 716. *Noſia* Medic. a m. pr. *Nyrſia* duo Heinſ. porro *Ortinae* et *Vrtinae.* Catroeus malit *Hortanae,* perperam. 717. *Quosque ſequens* Witt. *intralluit* Doruill. *interfluit* Menag. pr. *interuenit* excitat Aſcon. Pedian. Diuinat. in Verr. quod Heinſio placebat. *Halia* Parrh. *Alia* Rom. 718. *in L.* Menag. pr. *v. littore* plerique Pier. et ſex Heinſ. ſed *marmore* doctius, et ſic Medic. Rom. 719. *c. annis* Sprot.

710—7. De ſitu locorum v. in Excurſu VIII. *priſci Quirites* h. Curenſes, ex Curibus Sabinis. *Hortinae claſſes* ſimpl. pro copiis, a claſſibus, quae populi partes ſunt: contra quam Fontanin. de Antiqq. Hortae lib. I, c. 1. p. 8. ſtatuebat. *populi Latini,* oppida Latinorum in agro Sabino vel Sabinis accenſo. cf. Exc. laud. —718. 9. ſub Orionis occaſum, qui fit ineunte hieme. cf. Petau. ad auctarium Op. de Doctr. temp. p. 90. Ortus ſolſtitium ſequitur. 720. 1. *ſole nouo,* prima aeſtatis parte, bene Seru. explicat. Scilicet

Vel quum sole nouo densae torrentur aristae,
Aut Hermi campo, aut Lyciae flauentibus aruis.
Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
Curru iungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, et quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
Aequora, quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Accola Volturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclides illis

720. *Vt cum* Goth. sec. *vel quam* haud dubie legendum esse, vnicuique facile occurrit vel prima lectione. *quam densae* pro *quam multae*. Atque ita emendarunt iam Faber et alii, vt receptum nondum esse mireris. Exhibitum idem inuenio in edit. Pinciana 1495. In Mediceo vulgaris est lectio, contra quam Burmannus tradit. *vel quot* Menag. 721. *in campo* Goth. tert. 722. *cursuque pedum* Medic. *tremit excita* primum vulgatum suspicor in Ald. tert. Exhibebant eam lectionem Medic. et Porcius Pierii, Montalb. Voss. et a m. sec. Moret. tert. cum Zulich. Reliqui longe plures numero, etiam verustissimi, Rom. et Medic. habent: *pedum conterrita tellus*. Necdum hanc lectionem damnandam censeo, alteram autem ex lib. XII, 445. retractam in h. l. suspicor. 724. *Alesus* fere scripti. *Halaesus, Alaesus* al. *equos Alesus* Bigot. perperam, vt vel ex Ouidii locis constat. 725. *vinclum* Rom. 727. *Aruunci* aliquot Burm. *A. m. senes* Medic. a m. pr. Color. *Fidicinaque* Vratisl. *longe* Bigot. 728. *Litora* Cerda, quidquid inde acceperit non assequor. 729. *que* abest bis Burm. *Sidicini, Sapticulus*, duo alii. *Satilicus* vnus Goth. 730. *Tuscorum* Rom. et aliquot Pier. *Hoscorum, Hosquorum, Yscorum Voscorum* aliae sunt depravationes. *aclydes* Mediceus,

cet *Sol* nunc est pro aestiuo tempore, solis aestu, dictus. *Lycia*, aspera et saxosa regio nescio an alibi fertilitatis laude celebretur. Fidem tamen poetae facit Phrygiae et Lydiae, quam Hermus alluit, vicinia.

723 sqq. v. in eodem Excursu VIII. *rapit Turno*, nota elegantia quam mox et Tacitus aliique sunt secuti, pro adducit. Proprie vim et festinationem innuit. *Aurunci* montium luga, *Sidicini* camporum planiciem tenuisse dicuntur poetae, nam *aequora* nulla alia sunt quam camporum. cf. 739. — 730. *aclidas*, seu *aclydas*, ipse Virgilius satis

Tela: sed haec lento mos est aptare flagello.
Laeuas caetra tegit; falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: quem generasse Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Iam senior; patriis sed non et filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarrastis populos, et quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arua Celennae,
Et quos maliferae despectant moenia Abellae:
Teutonico

Mediceus, etiam Pompon. Sab. verius, quodque ab Heinsio non receptum esse miror, ex ἀγκύλαι, quod iaculorum genus est, ἀγκυλίδες. Contra ἀκκλίδας, vt δικλίδας, formatas ratio grammatica forte admittit; sed notio vocabulo nulla commoda subest. *acides*, *alcides*, librariorum sunt ludibria. 731. *hic* Menag. pr. *et* Goth. tert. *tereti* duo Burm. ex priore versu. 732. *Laevas* Heins. e libb. post Pierium. Vulgo erat *laeuam*. Alii *laeua sceptra* et *sceptra*. Scriptura *caetra* satis firmata est a viris doctis, inprimis Drakenb. ad Silium et Liuium. 734. *genuisse* Hugen. *Telam*, *Thelon*, et *Sehetide*, *Sedethide*, *Sebretide*, *Sebethride*, *Sebthride*, *Suberetide*, *Iebocetide*, monstra deprauationis. 735. *Capras* Doruill. *Capreis* Schol. Iuuenal. ad Sat. X, 72. 736. *patris* Reg. *sed non iam* Pier. aliquot et recepit Catroeus. *iam non et* Zulichem. 737. *iam dum* Witt. *tenebat* Medic. cum magna codd. parte. Ex Aen. I, 236 et 622 irrepsisse putabat Heins. 738. *Sarrastis* Heins. ex vetustioribus. vulgo: *Sarrastes*. Corrupte al. *Sarrastres*, *Sereſtres*, *Sarrastris*, *Sarrantes*. *et qua rigat* Rom. et aliquot Heins. cum Witt. *qui r.* Franc. 739. *Rufras* Heins. e vetustioribus. Vulgg. *Rufas*. Tum *Batalum* Rom. et Gud. a m. pr. *Batylum* Medic. a m. sec. *Butulum* Zulich. *Baculum* Goth. tert. — *Celene* Medic. a m. pr. *Celennae* aliquot Pier. cum Heins. multis. *Calemnae* Rom. alii *Calenae*; *Calennae*, *Celenae*, *Celaenae*. Etiam Goth. tert. *quique aruа*. 740. *moenia*, *Bellae* omnes Pier. et Heins. Scilicet antiqua scriptura: *moeniabellae*. Sed iam ante Seruium emendatum fuit: *moenia*

tis declarat, iacula fuisse, amento, h. e. loro aptata, illigata, quae emitti et retrahi possent. cf. Cerda. Mox *falcati comminus enses* sc. armant, ex antec. *tegunt*. sed simplicius est accipere: *f. enses* ipsis sunt *comminus*, quoties cominus pugnatur.

733. v. in eod. Exc. VIII. 735. *Capreas*, *Teleboum regna*, insulam, quam Teleboae incoluisse dicuntur. v. ibid. 739. *aequora* vt v. 729. 740. *quos despectant*

Digitized by Google

Teutonico ritu soliti torquere cateias:
Tegmina quis capitum raptus de subere cortex:
Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.
Et te montosae misere in proelia Nersae,
Vfens, insignem fama et felicibus armis:
Horrida praecipue cui gens, adsuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Conuectare iuuat praedas, et viuere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde

moenia Abellae. Pompon. *Auellae.* In Seruianis etiam narratiuncula occurrit, *Nolae* primum a poeta fuisse scriptum, sed mutatum nomen propter negatum ipsi hospitium. Similis fabula de loco Gell. 213. 741. *catheyas* Witt. *catelas* Rom. *catellas* Medic. et al. *catenas* Hugen. 742. *rapta* Witt. 743. *auurataeque* Ed. Ven. *aeneus e.* Seru. ad Aen. I, 299. 744. *ventosae* Goth. sec. *mentosae* tert. *Nersae* Heins. e codd. vulgo, *Nursae:* etsi neutrum alibi occurrit. *Narsae, Persae* aberratt. *Nyrsae* Rom. *Nursae, Nirsae* tres Goth. 745. *Vfens* Menag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet *Oufens*, vt marmora et codd. alibi scribunt. 746. *a. bello* Witt. sed in marg. *multo.* 747. *duri* Rom. *Aequicula* recte Heins. emendauit e codd. Nam vulgg *Aequicola*, quae deprauatio Grammaticorum est. 750. *Marruuia* Medic. cum al. Heins. *Marubia* pene omnes Pier. *Marrula* Rom. alii *Marubia, Marriuia* Straboni est: Μαρούιον.

despectans m. videtur altum in monte situm habuisse hoc oppidum, vnde prospectus erat in agros et camporum planitiem. — 742. *Catti*, teli genus, hoc loco Teutonibus tributum, quo nunc Sarmatae et Hirpini vtuntur. E Virgilio Valerius et Silius eam repetierunt. Vocem Celticam esse, quae omnino longius hastae genus designet docuit nuper Bullet *Diction. Celtic.* T. II. p. 286 et Macpherson *in Critical Dissertations on the Caledonians* p. 153. Mox suberis cortex recens detractus in galeam inflecti et formari debuit. cf. Seru.

744 — 9. v. in Exc. VIII. 746. *Aequicula* (sc. gens; nam haec iungenda; sic *Aequicula rura* Silius dixit; adiectiua forma) *duris glebis*, cui est ager asper et aratu difficilis, declarat *gentem horridam et venatui deditam.* Hinc etiam rapto viuebant, cum, vnde viuerent, partum et conditum non haberent. cf. IX, 609 sq. 613.

750. *Marrubiam* gentem exquisite dixit, ab vrbe praecipua,

Fronde ſuper galeam et felici comtus oliua,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Vmbro:
Vipereo generi et grauiter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, et morſus arte leuabat.
Sed non Dardaniae medicari cuſpidis ictum
Eualuit; neque eum iuuere in volnera cantus
Somniferi, et Marſis quaeſitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi fleuere lacus.

lbat

751. *galea* tert. Rottend. 752. *Archippi*, *Archipi*, *Aleippi* in libris. *iuſſu* Franc. edd. Ven. et Mediol. cum Goth. ſec. et tert. qui et *Vmbo*. 754. Tellez ap. Burm. legebat: *cantuque herbis. que volebat*. perperam. v. not. ad h. v. 755. *fexas* Sprot. *et mortes* Montalb. a m. pr. 756. *Dardanidae* duo Burm. 757. *neque enim* Goth. tert. non male. *in vohiere* plerique veteres Pier. et Medic. a pr. m. et ſuperſcriptum ab alia: *ad volnera*. 758. *in montibus* ante Heinſ. qui ſuſtulit *in* codd. auctoritate. 759. Variant codd. *Angitiae et Anguitiae*; Medic. *Anguetiae*, Rom. *Angitte*, nonnulli quoque deprauate *Argitiae*, *Argiuae*, *Argiae*: *Angutiae*, *Angiciae*. Sed *Anguitiae* firmatur lapide Gudiano p. LIV, 9. cf. Heinſ. et Drakenb. ad Sil. VIII, 500. et videntur vtique veteres nomen hoc ab anguibus duxiſſe. Tum *Ficinus*, *Fecinus*, *Fulcinus*, *Fuſcinus* aberratt. 760. *lacus nemoroſaque Tempe* explent hemiſtichium Vratislau. et Doruill. cum Goth. pr.

cipua, pro *Marſis*. cf. in Exc. VIII. *Vmbronem* ſacerdotem, quam regem, adducere maluit, quoniam incantationem ei tribuit. *fronde — et oliua*, nota forma poetici ſermonis pro fronde oliuae. 753. *graviter ſpirantibus*, afflatu nocentibus. 754. *manuque*. Haerent intpp. De otiis ſuporiferis vel herois manu admotis Burm. accipit. Sed res ipſa fert, vt de tactu accipiatur. Eſt hoc genus domandi et ſopiendi angues ſatis notum, quod manuum contactu fit. cf. Plin. VII, 2. Etiam Silius in loco ex noſtro expreſſo VIII, 501. *tactuque domare venena* h. ſerpentes venenoſos. Idem I, 411, 2. *nec non ſerpentes diro exarmare veneno Doctus Atyr, tactuque graues ſopire chelydros*. adde III, 302 et ibi VV. DD. — 756. Suauis haec rei ſerius geſtae anticipatio, vt et mox orationis conuerſio v. 759. 760. vtraque tamen iam in Homero obuia. cf. Il. B, 858 ſqq. Aliorum imitationes

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, Hymettia circum 763
Litora,

762. *Verbius* et *Aretia* Rom. ex more veterum pronuntiandi. *Atria* Goth. pr. *Ariola* Parth. 763. *Hymettia* ab Heinsio, qui tamen ipse improbat, et ab Burmanno relictum miror: nam Cuningham. post Ruaeum, Catroeum, Trappium *humentia* recte retraxit. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, vnde tam erudita lectio in poetam venerit. Fraudem tamen detegere in promtu est. Vera lectio est *humentia*, quam praestantissimi codd. Rom. et Medic. seruant, vna cum Parrhas. Franc. et edd. Ven. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *vmentia*, *vmetia*, *humecia*, in Gud. *ymetia*, quod alii ap. Heins. deprauarunt in *himetia*, *himecia*, *imetia*, *ymettia*, *hemetia*, *hymetia*, vnde perperam eruditiores *Hymettia* fecerunt, quod alienissimum ab h. l. est. Quod vero multo etiam magis fraudi fuisse videtur, fuit adscriptus locus alter huic simillimus lib. IX, 584. *Symaethia circum Flumina etc.* vnde in Leid. transiit *Symetia*, in Goth. sec. *Sinnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram esse lectionem: vt recte censuere Guell. cum Gisanio, Cerda et aliis. — Vs. 764. dubito an satis sanus sit. certe languet illud: *vbi ara Dianae est pinguis et placabilis*: etsi bene noui *pinguis*, vt Homeri πίονα νηόν, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem referri, qua homines mactabantur, quod nunc Ariciae non ita fiebat; vt hactenus adeo, quae olim implacabilis dici poterat, iure videri posset *placabilis*

nes collegit Cerda: occurrunt passim alia.

761. sqq. v. in eodem Exc. VIII. *pulcherrima bello* iungunt intpp. Ergo erit insignis, clara, conspicua, ex καλός. Praestat forte, *ibat bello*, ad bellum; multo tamen magis malim iungere tertio loco *bello insignem*: ne *insignem* nudum frigeat. *Egeriae* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam: Fabulam vtrique communem esse de Numae cum Egeria congressu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluuer. p. 931. 2 sq. sed Ariciae nemus et fontem esse Egeriae domum, antrum autem Capenarum sub Auentino fuisse locum congressus cum Numa, subtiliter docuit Holdsworth. Diss. IV. Pro Egeriae fonte nostra aetate etiam tertius locus venditatur II. millia extra portam S. Sebastiani, vulgo *Caffarelli* vocatus.

763. 4. v. V. L. 765 — 9. *arte nouercae*, dolo, τέχνῃ Phae-

Litora, pinguis vbi et placabilis ara Dianae. [vercae
Namque ferunt fama Hippolytum, poſtquam arte no-
Occiderit, patriasque explerit ſanguine poenas 766
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Aetheria et ſuperas coeli veniſſe ſub auras,
Paeoniis reuocatum herbis et amore Dianae.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab vmbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitae, 771
Ipſe repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detruſit in vndas.
At Triuia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat: 775
Solus

cabilis dea Cluuerius in Ital. ant. p. 934. *pinguis vbi implacabilis ara Dianae*, vti *immitem* dixit Silius. Praeſtat tamen dicere: *placabilem aram* ſimpliciter ad ornatum ſpectare, vt ſit ara, qua litatur, ad quam dea adeo placatur. 766. *Deciderit* pr. Hamb. pro var. lect. quod Burmanno placebat propter v. 768. mihi non item— *explevit* idem et Witt. *ſ. menſas* Leid. pro diu. lect. 769. *Paeonis* Doruill. *Paeoniis* miror poetae probatum eſſe: a Παιών, quod Apollinis cognomen eſt, (deflexum quoque in Παιήων, Παιάων,) Παιῶνος, Παιώνιος, duci debuit: vide v. c. Pauſan. 1, 24. At Παιόνιος ad Παίονας Thraciae et Macedoniae ſpectat. 771. *ad limina* aliquot ap. Burm. et edd. apud Cerdam: qui recte monet *lumina* requiri propter *vmbras*. 773. *Poenigenam* Seruius in ſuo habuit, *matris poena genitum*: alii Phoebigenam *legunt*, *vt Probus*. Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Mediceo *Poenigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami: *Phoenigenam*, quod in multis eſt. *Poeniginam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phoenigenam* Mentel. pr. *Denigneam* Rottend. ſec. De Aeſculapio, Phoebi f. a Ioue fulmine percuſſo obuia eſt fabula. Tum *detraxit* Doruill. *ad vndas* Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al. etiam edd. ap. Pier. itaque erat praeferendum, vt ſibi conſtarent editores.

Phaedrae. *explerit ſanguine poenas*, noue dixit, vt exſolvere, exhaurire, dare, quantum imperatum eſt, morte luere. *turbatis* pro conſternatis. *ad ſidera r.* ornate pro reuixiſſe. *Paeoniis herbis* ſimpl. pro medicantibus, medicis, a Paeone deorum medico, Apolline. Il. E, 401. 775. *relegat*, legat, mandat, tradit, commendat. Alii *relegat ad nemus*, ſegregat: vt Ge. III, 212. *tauros procul atque in ſola relegat Paſcua*

Digitized by Google

Solus vbi in ſiluis Italis ignobilis aeuum
Exigeret, verſoque vbi nomine Virbius eſſet.
Vnde etiam templo Triuiae lucisque ſacratis
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et iuuenem monſtris pauidi effudere marinis.
Filius ardentis haud ſecius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos praeſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
Suſtinet, Aethaeos efflantem faucibus ignis.
Tam magis illa fremens, et triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnae.

At

776. *ibi* Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. ſequ. cum Hamburg. *ignorabilis* Medic. 777. *que* deeſt Pier. plerisque; atque ita malit Pierius. *Verbius* Gud. et Doruill. v. ad v. 762. 778. *Triviae templo* al. et ſic editum ante Pier. *luco T. templisque* Goth. tert. *ſacratas* Doruill. 779. *littora* Ven. Markland. ad Stat. I. Silu. II, 45. coni. *litora circum Heu iuuenem*. Tum *quo littore* aliquot Pier. perperam. 780. *pauide* Gud. a m. pr. *effundere in armis* Doru. *effudere in harenis* Goth. tert. 781. *haud ſegnius* pars Pier. item Doruill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert. perpetua aberratione. *haut ſetius* Rom. pro more ſuo. 783. *Venerat* Goth. ſec. peſſime. vide not. 784. vſ. deeſt Menag. pr. 785. *crinata* alter Menag. et Ven. 786. *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth. 787. *Iam m.* Medic. *Tum* Goth. alt. *Quo m.* Goth. ap. Quinctil. lib. IX, 3. qui inter archaïſmos refert. Scilicet vulgare erat: *Quo — Hoc*.

ſcua. Tum *ignobilis*, in bonam partem, vtpote in ſeceſſu et ſolitudine, placide adeo et tranquille. alias *ignobile aeuum* effertur.

783 ſqq. De Turno eiusque copiis v. eod. Excurſu VIII. adde Exc. VII. *vertitur* docte ad animi corporisque vigorem deſignandum; movet, agit ſe, pro incedit, vt σείφεσθαι. *ſupra eſt*, ὑπερέχει. Comparant intpp. Il. Β, 226. 7. 785 — 8. manifeſte veſtigiis Homeri inſiſtit, ornatis ſane verbis, ſed vt rei miraculo fidem parum faciat. Recte Il. Ε, 4 ſqq. Diomedis galea aerea, clypeus et thorax in ſole coruſcans ignem effundere narratur; idemque etſi paullo magis in miraculum conuerſum

Digitized by Google

At laeuem clipeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, iam ſaetis obſita, iam bos,
Argumentum ingens, et cuſtos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus vrna.
Inſequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina denſentur campis, Argiuaque pubes,
Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et

789. *Ad* Gud. *Et* Sprot. 790. *inſignabat* Doruill. *inſigni ibat* Goth. ſec. *obſtita* Rom. *iam bis* alter Menag. 793. *pilata* nonnulli ap. Cerdam: ex Aen. XII, 121. *pilataque plenis Agmina ſe fundunt portis.* 794. *denſentur* Heinſ. ex Medic. aliisque. Defendit quoque Seru. cf. ſup. ad Ge. I, 248. 419. Alii *denſantur*. Variabant Pierii quoque codd. 795. *Arruncae* Ge. Fabricii codex, et ſic ille vel *Aruncae* ſcriptum malebat; vetere more. Mox *Siculi veteresque Sicani* Seru. ad I. Aen. 2. laudat; memoriae vt credi par eſt vitio. Male tamen me habent hi *Rutuli* ſequentibus mox v. 798. *Rutulis collibus* — *Rutulosque exercent vomere colles*.

ſum tribuit Achillis galeae Il. Σ, 205 ſqq. Virgilius expreſſit eum locum lib. X, 270 ſqq. hic vero etiam auxit prodigium, cum galea, Chimaera ornata, furente in praelio Turno, inter motus rapidos et multiplices multo magis coruſcet, vt Chimaeram, quo magis pugna exardeſcat, eo magis flammas ſpirare dicat. Hoc monere ſatius erat, quam inani reprehenſione vel laude locum atterere, quod Scaliger quoque facit Poet. lib. V. c. 3. p. 228. ed. 1561. impugnans Macrob. V, 13. extr. — Eſt autem *galea criniza triplici iuba*, ἔχουσα τρεῖς λόφους, quam τριφάλειαν dictam volunt pro τριφάλεια. —— 789 ſq. In clypeo expreſſa Io cum Inacho: nam ab hoc ducebat genus Turnus ſup. v. 371 ſq. ibique Exc. *ſublatis cornibus Io* ornate pro Io cornuta. Argumentum etiam in gemma expreſſum. v. Lippert. Dactyl. Mill. II, 1, 18. (germ. I, 49.) Male pro ablatis, demtis, Cerda et al. Locum perquam ſimilem laudant interpp. ex Europa, quod Moſchi eſt Idyll. II. v. 43. 4. — *nimbus peditum* νέφος πεζῶν Il. Δ, 274. et al. *Argiva pubes*: pertinet ad originem Turni et colonos Argivos, qui cum Danae ad Italiam venerant v. ſup. Exc. VII. — *Aurunci* h. l. ſunt qui cis Lirim habitabant. v. Exc. ſup. ad v. 723. *Sicanos*. cf. in Excurſ. VIII. et inf. ad. VIII, 314. 328. *Sacranas acies* et reliqua

Et Sacranae acies, et picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circaeumque iugum; quis Iuppiter Anxurus aruis
Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco: 800
Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit

796. *Sarranae* et *Saranae* aliqui: *Saturnae* Menag. pr. *Gaurae* edd. Macrob. V. Sat. 15. vbi Thuan. *Gaurinae*. Sed *Gaurus* apud Putcolos alicnus ab his locis. v. Exc. VIII. Mox *Lybici* Menag. pr. *Libici*, *Linici* Goth. bini. 797. *Munici* Leid. 799. *Axurus* rectius scribi post Vrsinum putabat Heinsius, quoniam sic in codd. Silii VIII, 333. et in numo gentis Vibiae expressum (v. Thesaur. Morell. Hauerk. tab. 2. II. Nec simulacrum Iouis Anxuris, quod Guellius ad se peruenisse narrat, aliud quam huius numi fuisse arbitror. Quem autem altero loco numum laudat, qui *Iouem crescentem* exhibebat, is Gallieni vel Saloninī esse debuit; nisi quod alteram faciem laudat prorsus insolitam cum capra sine sessore et verbis: *Ioui conseru. Aug.*) et quia Ζεὺς Ἄξυρος dictus sit *imberbis*. Sed illa etymologia ad grammaticorum nugas est ablegauda; nam Volscum nomen Anxur est; tum litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil noui; nec minus in Graeco Augusti numo Iouis caput cum voce Ἄγξυρος occurrit apud Golzium Numism. Gr. Augusti t. 75, XXIIX. etsi parum diserte numum declaratum dedit vir doctus. Codices deprauationibus suis vulgatam confirmant. Rom. *Auxyrus*, alii *Anxirus*, *Auxurus*, *Anxyrus*, *Anxyris*, *Anxiris*. Sed Mediceus diserte *Anxurus* cum binis Goth. et parte codd. Heins. cuius Cod. Scheff. *Anxur et aruis*, vnde ille malebat *Axur et a.* frustra. 800. *Foronia* Parrh. 801. *Asturae* alios legisse notat Seruius: perperam. nam Astura fl. et oppidum paullo remotius est a Satura palude. v. Cluuer. p. 1003. Errorem iam Iulius Sabinus arguit.

qua v. in eod. Exc. VIII. *sacrumque Numici Litus*: proprie ipse Numicius amnis sacer, ὅσιος. *Anxur* Volscorum nomine Iupiter appellatus, pueri forma in numis occurrit; vt adeo cum Veioue comparari possit, de quo Ouid. Fast. III, 437 seq. Idem vrbi Anxuri, mox Tarracinae, nomen dedisse videtur: cuius ager h. l. per arua, *quis Iupiter Anxurus praesidet*, declarantur. Ad tertium inde lapidem Feroniae lucus, fons et templum. Fuit ea ex diis Latii Indigetibus, mox modo inter Nymphas relata, modo cum Iunone comparata et pro Iouis Anxuris coniuge habita. Quae Dionys. recitat, lib. II, 49. p. 113 et lib. III, 32.

Quaerit iter vallis, atque in mare conditur Vfens.
Hos ſuper aduenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas,
Bellatrix: non illa colo, calathiſue Mineruae
Femineas adſueta manus; ſed proelia virgo
Dura pati, curſuque pedum praeuertere ventos.
Illa vel intactae ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu laeſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret aequore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effuſa iuuentus
Turbaque

802. *voluitur* aliqui ap. Cerdam, cum Leid. *Vffens* Ven. cf. ſup. 745. *vtens* Goth. tert. 803. *Vulſca* multi, vt ſolent. *Voleſa* pr. Hamb. 804. *A. a. comitum* alter Hamb. *florente aetate cateruae*, vana Waddelii emendatio ap. Burm. v. not. 806. *calathisque* Parrh. 808. *volaſſet* Stephanus emendabat ap. Burm. quia *laeſiſſet* ſequitur. Nunc ſatis conſtat, nec alterum ab vſu poetarum recedere. 809. *arenas* alter Hamb. v. Burm. 810. *fluctus ſ. tumentes* aliquot Pier.

Graecanicae argutiae ſunt. *Satura palus* circa Vſentem amnem, ad paludes Pomtinas ſpectaſſe videtur, quae, viginti trium vrbium ſolo occupato, tamen olim non tam late per agrum Pometinum, ac nunc, patebant. v. Cluuer. p. 1003. cf. Silius VIII, 382 ſq.

803. De Camilla v. inf. XI, 535 ſqq. Penthesileae exemplo eam poetae ingenio eſſe ſubnatam nullus dubito. *florentes aere cateruas* h. ſplendentes, fulgentes. Seruius notauit Ennii et Lucretii exemplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441.) vbi *mare florere nauibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. IV, 452. *Bina lucernarum florentia lumina flammis*. cf. Cerda. Sic γανοῦσθαι. v. Guell. 806. *ſed adſueta pati praelia dura*, virgo cum eſſet, etc. — Velocitatis denotationem v. 808 ſqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa vtique conuenit noſtris ſenſibus; ſed cum Maro ea vteretur, a vetuſtate quaſi per manus erat tradita; expreſſit enim Il. τ, 226 —9. de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 ſq. Alios, inprimis Virgilii imitatores v. ap. Cerdam et al. *Ferret iter*, docte, vt *f. pedes*.

812 ſq. Ornate, quae ſimpliciter Homerus dederat:

τὸν

Turbaque miratur matrum, et proſpectat euntem,
Adtonitis inhians animis: vt regius oſtro
Velet honos leuis humeros, vt fibula crinem
Auro interneƈtat; Lyciam vt gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem praefixa cuſpide myrtum.

814. *A. haeſere animis* Gud. 815. *letos h. et f.* Goth. ſec. *humerosque leues* Ven. *vt f. veſtem* pr. Menag. et duo Heinſ. pro diu. lect. cum Goth. tert. ſcilicet tanquam magis obuium.
816. *aut g.* duo Burm. *ferat* et *illa* alii ap. Pier.
817. *Vt p.* Oudart. cum Goth. tert.

Τὸν δ' ἄρα πάντες Λαοὶ ἐπερχόμενον θηεῦντο Od. B, 13. P, 64. In reliquis argutantur intpp. Accipio *fibulam* de acu: et *Lyciam* dixit pharetram, vt ſolent poetae praeſtantius genus delignare: ſic, *arcus Cretici*. *E myrto* haſtilia v. Ge. II, 447. et *paſtoralis myrtus* de iaculo quo paſtores vtuntur.

EXCVRSVS I.

De Caieta et Inſula Circes.

Lib. VII, 1. 2. *Tu quoque littoribus noſtris, Aeneia nutrix Aeternam moriens famam, Caieta, dediſti* — 10. *Proxima Circaeae raduntur littora terrae* etc. Cum Virgiliani carminis praeſtantia, etiam inuentionis laus, inprimis in doctrinae copia et ſermonis poetici ornatu ſpectanda ſit: nos operae pretium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad haec potiſſimum duo capita in interpretatione noſtra aduertere ſtudemus. Expectatur itaque a nobis, vt in his quoque poſterioribus ſex libris in iisdem rebus illuſtrandis praecipuam aliquam operam collocemus: idque eo magis, quo nouum fabularum genus, Italiae domeſticum, in iis tractatur. Ne vero legentium animos oculosque diſtineamus ac diſtringamus, reiectis ad librorum calcem diſputationibus exſpatiabimur interdum et nonnulla excutiemus accuratius. Facient haec ipſa diuerticula ad recreandum animum ex commentandi et variae lectionis enotandae taedio, quod quidem nonnunquam quomodo reprimeremus, vix habere videbamur.

Caietae memoriam non praeteriit poeta, quandoquidem inter fabulas veteres de Aeneae erroribus ea occurrebat, nomenque promontorii portusque et vrbis in Latii et Campaniae

finibus ab ea ductum vulgo ferebatur. v. Dionys. I, 53. Strabo VI. p. 330. Victor O. G. R. 10. Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque discimus, a cremata Troianorum classe (ἀπὸ τῆς καύσεως) nonnullos, Caesarem inprimis et Sempronium, nugantes suo more in nominum originibus, nomen repetiisse. cf. ad lib. V. Excurs. VI. et Cerdam ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam esse fabulam ex eo apparet, quod alii Aeneae, alii Creusae, alii Ascanii nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in vetere vita vt educandis pueris praecipua opera, ita magna erat reuerentia, vt parentali pietate coleretur. Res inprimis in tragicis obuia. Facit autem etiam hic iustorum nutrici persolutus honos ad Aeneae pietatem declarandam. Haec et similia cogitare debet is, cui haec Caietae memoratio nimis videtur esse tenuis et epico spiritu indigna. Hoc tamen verum est, post similem de Miseno et Palinuro narrationem nouitatem huic Caietae commemorationi deesse. Nec hoc non sensisse videri potest poeta, qui similem aliam de Baia, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10.) non attigit: nec Leucosiam insulam in sinu Paestano a consobrina Aeneae aut Prochytam ab eius cognata ibi sepulta (v. Dionys. I, 53.) appellatam memorare voluit. Nec sine iudicio videri debet omisisse alia errorum Aeneae in his locis vestigia vulgo credita, quae poetica arte tractari vix poterant, vt *Aenariam insulam a statione nauium Aeneae* dictam. ap. Plin. III, 6. s. 12.

Ceterum totus ille littoris tractus fabulis priscis inclaruit: vt tanto magis poeta noster decerpere de iis nonnihil potuerit. Non longe a Caieta aberant Formiae, Laestrygonum sedes ab Homero nobilitatae: vnde adeo Silio VIII, 531. *regnata Lamo Caieta* dicta est. Nec male Ouidius Met. XIV, 158 sqq. vnum ex Vlyssis sociis, Macareum, superstitem in his locis finxit Aeneae occurrere: etsi Achaemenidis in Cyclopum antro relicti ex lib. III. Aeneidis exemplum Nasoni ante oculos fuisse facile intelligitur.

Circes insulam, quam adeundam esse Helenus iam praedixerat: (lib. III, 386. *Ante et — Aeaeaeque insula Circes* Iustranda:) non magis praetermittere debuit poeta, cum illa heroicis temporibus adeo fabulis frequentata et celebrata esset, inprimis ab Homero Odyss. κ. Circeii quidem notum est Latii promontorium: Homerus tamen narrat de eo, tanquam de insula. *Circeii*, vt Plinii verbis vtar, (lib. III, 5, 9.) *insula quondam immenso quidem mari circumdata, vt creditur Homero, at nunc planitie.* (cf. II, 85 s. 87.) Nata hinc opinio, aggesta fluminum alluuie terra, insulam aliquando factam esse continentem

tem v. Theophraſt. Hiſt. Plant. V, 9. quem locum Plinius expreſſit l. c. Nec multum diſſidet, quod Varro tradiderat, vt e Seruio ad lib. III, 386. VII, 10. diſcitur, fuiſſe Circen inſulam, nondum ſiccatis paludibus, quae eam diuidebant a continenti. Tales autem lacus plures adhuc ſunt in vicinis locis, hiberno tempore aqua ſtagnantes, et incipiunt inde Pomtinae paludes, quod ex Corradino didici in Latio vet. To. II p. 242. Itaque Strabo inter loca maritima paluſtria et morboſa etiam Circeios numerat lib. V. p. 353. C. et ipſe Circeius mons ipſi eſt quem mare et paludes inſulam faciunt: σὺ Κιρκαῖον — ὄρος νησάζον τῇ θαλάττῃ τε καὶ ἕλεσι, p. 355. B.

Aeaeam appellat inſulam Homerus, hincque Maro ſup. lib. III, 386. *Aeaeae inſula Circes.* Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, vt Circen ex Aea, Colchorum vrbe, Aeetae regis ſororem ex Sole et Perſa, translatam in inſulam hanc collocarent, vix aſſequatur aliquis, niſi antiquioris Graeciae ignorantiam geographiae animo teneat. Occidentis ſitum et fines ante Troiana tempora prorſus ignorabant Graeci, nec ante Homerum niſi fabuloſas narrationes de eo vulgo audierant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumductum vſque ad ſeptentrionem patere credidiſſe videntur. Iam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui inſula in hoc mari aſſignari coepta: eamque adiiſſe narrati ſunt Argonautae, quorum, ſeu Tanain ſeu Iſtrum inuectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc ſibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum ſucceſſu orbis hic priſcae Graeciae ignotus adiri nauibus coepit, ſenſimque Italiae, Galliae, Hiſpaniae notitia aliqua verior ac certior inter Graecos increbeſcere. Accommodarunt itaque poetae pro ſuae quisque aetatis et pro ſuae ſcientiae modulo veteres fabulas ad nouas notitias occidentis, cuiusmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diuerſitas, inprimis in Argonauticis, nata. Nec facile eſt quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum ſummam antiquitatem, ſi non verborum, argumenti tamen, aeque arguat, quam ἀνιστορησία locorum in occidentalibus terris; et hoc, cum eiusmodi aliis veteris geographicae notionis veſtigiis, eſt, quod in eo carmine inprimis ſpectandum veniet, ſi quis ad illuſtrandum illud accedet in poſterum. Orphicorum igitur auctor iam notitiam aliquam acceperat de procurrente in occidentem Europa, isque Circes inſulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocauit, (v. 1205 ſqq. coll. 1239 ſqq.) *Lycaeam* tamen *ad terram*: Κίρκης δόμον — Λυκίην πατὶ χέρσον: in

Digitized by Google

qua *Ligures* latere nullus dubito, adeoque praefero Voſſianam lectionem, quae in ſexcentis locis recipi in contextum debebat, Λιγγαῖον, quae propior eſt ad vulgarem ſonum Λίγυες. Apollonius IV, 646. de Argonautis: ἀΐ ἔθνεα μύρια Κελτῶν καὶ Λιγύων πίσσοντες ἐδῄοισι. Errori autem locum fecit hoc, quod Ligures olim, Iberica gens, late tenebat maritima loca non modo Galliae et Italiae, ſed et Iberiae. Traduntur certe Sicanos, Ibericam gentem, ex Hiſpania pepuliſſe (v. Thucyd. VI, 2. Dionyſ. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35. (loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III. p. 73.) Permixti mox iidem Ligures cum Celtis paſſim habitarunt, ex quo genere Salyes erant. v. Strabo IV, p. 311. A. cf. Ariſtot. de Mirab. audit. T. II. Opp. p. 224. intra Alpes tamen et Apenninos, a Celtis diuerſi, coluerunt. v. Strabo lib. II. p. 190. C. Antequam autem Italiam ſuperiorem a Graeci frequentare coeperant, per Ligures eam vniuerſe declarare ſolebant. Itaque Padi quoque ollim et ſuccinum ad Ligures referebant. cf. Plin. XXXVII, 5. I. 11. et hinc corruptum nomen apud Strabonem lib. IV. p. 316. B. πλευσάζει δὲ νῦν τὸ λιγγούριον παρ' αὐτοῖς (τοῖς Λιγυσίν) ὁ τινὰς ἤλεκτρον προσαγορεύουσι. Lingurium ex ea, quam ſupra poſuimus, Λιγγεῖς, pronuntiatione naſci potuit. Latere quoque Ligures Λίγυας arbitror in *Lyncei* nomine apud Lycophr. 1240. vbi Aeneam dicitur exceptura eſſe Τυρσηνία Ἀυγκεύς τε θερμὸν ῥεῖθρον ἐμβράσσων ποτῶν, Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολυῤῥήνοι νάπαι. Audiuerat Alexandrinus poeta de thermis Etruriae et Liguriae: eſtque ei fluuius aliquis Ligur, Λιγύς, vel Λιγεύς, et corrupte Λιγγεύς, vt ibidem in aliis ſcribitur, et excudendum erat. Apud eundem ab Aeneae poſteris vrbs exſtruenda narratur circa Circaeum: tam late Latii locus, quo Roma condita, deſignatur: v. 127. Ἐν ὠψιτέκνοις ἀλβίαν δωμήσεται Τύρσιν, μακέδνας ἀμφὶ Κιρκαίου νάπας etc. Totius huius loci perdoctam interpretationem dedit Cluuerius Ital. ant. p. 762 ſqq. Homerus, qui locorum ſitus per Siciliam et Italiam, littoralem ſaltem, paullo accuratius norat, ſeruato *Oceani* vocabulo Vlyſſis errores ad Italiae oram retulit ac diſpoſuit, Circesque adeo inſulam ei loco aſſignauit, qui Circaei promontorii et portus nomen ſeu tunc iam habuit ſeu inde accepit.

Circe veneficiis celebrata eſt inde ab Homero: nam Argonautica de hac eius arte ſilent. Fuit hoc antiquorum temporum, vt etiamnum inter populos barbaros res eſt ſatis frequens, vt paſſim in minus notis locis crederentur eſſe populi vel familiae vel homines qui veneficiis et magicis artibus polleirent. Ex Strabone l. c. lib. V. p. 355. B. apparet, herbarum

copiam

Digitized by Google

copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidiſſe: quod tamen ipſe potius ad Circes fabulam accommodatum putauit: φασὶ δὲ νῦν πολύβοτρυν εἶναι, τάχα τῷ μύθῳ τῷ περὶ Κίρκης προσοικειοῦντες. Arboribus frequentiſſimum eſſe promontorium Circaeum, diſerte narrat Theophraſt. Hiſt. Plant. V, 9. inprimis myrtis, quarum genus aliquod humile et generi coronario proximum enaſcebatur in Elpenoris (qui ex Vlyſſis ſociis fuit) tumulo, ceteris amplioribus diſſimile. Quod ſi hunc exſcripſit Plinius, lib. XV, 29. ſ. 36. parum diligenter dixiſſe videri debet: Myrtus — *primum Circeiis in Elpenoris tumulo viſa traditur.* Fuere tamen eiusmodi fabulae de arboribus in heroum tumulis enatis plures: vti de platano in Diomedis tumulo: cf. inf. Exc. ad lib. VIII, 9.

Ceterum fabula de Circe vna ex iis eſſe videtur, quam Homerus a priore aliquo poeta tractatam acceperat, ſeu in Argonauticis, ſeu, quod probabilius et ad vetuſtatis genium propius, cum poeta aliquis antiquior voluptatum vim ad mores hominibus belluinos induendos hoc mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus docuiſſet. Nomina profecto excogitata videntur a Graeco homine: Αἰᾶ eſt antiquum nomen terrae: frater Αἰήτης, terrigena, pater *Sol* et mater Perſa Oceanina: quoniam inſula in Oceanum occidentalem reiecta fuerat. Convertit fabulam, vt tot alias, Homerus in narrationem rei, quae vere ita euenerit, et ad Vlyſſis ſocios tranſtulit. Ita vetus *mythus hiſtorica* narratio facta eſt. Lepidum eſt commentum, commentum tamen, d'Hancarvillii, qui haec loca adiit, in Vaſis Etruſc. T. I. p. 65. natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in his locis ac mugire fractos ad ſcopulos maris fluctus, vt belluas in Circaeo fremere credas, in quas mutatos eſſe ſocios, quos Vlyſſes deſiderabat, credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copioſe ab hoc poetarum heroe tractatam leuiter attigit; ſed, quo ſe Homerum facile ſuperare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homerica narratio deſtituitur.

EXCVRSVS II.

De acceſſu Aeneae ad Italiam.

29 ſqq. *Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum Praſpicit etc.* Appellunt tandem Troiani ad Italiam, ſecundum Virgilium ipſa Tiberis oſtia ingreſſi: *et lucus fluuio ſuccedit opaco*; cf. 201. *Fluminis intraſtis ripas.* it. 303. *optato conduntur Tybridis oſtio*, ſuper quibus locis fruſtra argutatur Cluver. p. 880. 1. facta tamen, quod omnium quoque conſenſu tradi-

traditur, escenſio ad orientale littus in Laurentum agro. Locorum formam alio tempore animis ſubiiciemus.

Vix in grato ſolo conſederant, cum noua prodigia eos exceperunt. Nam humi recubantes, vtpote a longa nauigatione feſſi facere ſolent, cibo quoque ſe reficientes, pro menſa panem pomis, quibus veſcuntur, ſubiiciunt, moxque, coena facta conſumtis et his, *ſe menſas comediſſe* adeoque vetus vaticinium, quod hunc errorum terminum figebat, ne ad vlteriores occidentis oras pergerent, ad euentum perduxiſſe vident, vt a poeta copioſe narratur; nec id ſine dignitate epica factum, vt iam alias declaratum eſt. cf. Exc. VIII. lib. III. Frequentata fabula omnium, qui de Troianorum in Latium aduentu meminerunt, memoratione. Sed ineſt diuerſitas in menſae materia, quam alii non libum ſed apium fuiſſe tradiderunt, Dionyſ. I, 55. vtriusque narrationis facit mentionem, σέλινά μεν πολλοῖς ὑπέστρωτο, νῦν δ' ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων· ὡς δέ φάσί τινες, ἴτρια καρποῦ πεπιεσμένα πυρίνου, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. Etiam Dio in Exc. Valeſ. n. III. τραπέζας σελινίνας οὔσας memorat ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων (ignorauit Dio aut Tzetza potius ad Lycophr. 1232. vnde haec a Valeſio and Dionem retracta ſunt, panem priſcis hominibus nihil aliud quam cruſtulum et placentam fuiſſe; ignorauit quoque Victor O. G. R. 10. *conſumto quod fuerat cibi, cruſtam etiam de ſubrcis menſis, quas ſacratas ſecum habebat, comediſſe*) et Domitius apud Aurel. Victor. O. G. R. 12. *menſarum vice ſumendi cibi gratia apium, cuius maxima erat ibidem copia, fuiſſe ſubſtratum, quod ipſum conſumtis aliis eduliis eos comediſſe* etc. Diuerſitatem narrationis poſt tot harum rerum in ſuperioribus exempla non modo aequo animo ferre didicimus, verum etiam, quid inde ſequatur, quomodo a pluribus tale argumentum tractatum, aut iactatum multo ſermone, quantaque inde poetae rerum copia ad manum eſſe debuerit, ſatis vidimus. Hanc tamen diuerſitatem narrandi admodum miratur Toupius V. Cl. in Emendatt. in Suidam P. I. p. 38. 9. cumque inter alia placentarum genera, quae infinita apud veteres ſunt, in σελίνας incidiſſet, quae lunatae et μηνοειδεῖς erant, totum de *apio* commentum *ortum habuiſſe ex corrupta illa lectione hiſtorici alicuius veteris, quam bona fide exhibuit Dio, τραπέζας σελινίνας. Atqui ſcriptor iſte — procul dubio dederat τραπέζας σελκυαίας*: coniectat ingenioſe et ſcite; nec tamen vere. Sane quidem plures, Italicas inprimis, fabulas a verborum ſimilitudine ductas nemo neget. Hoc ipſum de menſis comeſtis vaticinium verborum luſu contineri ſupra vidimus;

mus; et aliorum populorum quoque fabulae, in primis Romanenses, a nominum similitudine vel vario significatu petitae sunt, ingeniis hominum agrestibus et incultis in iis fere ad maiora se acuentibus. Ita de Melusina fabulam satis probabiliter suspicantur viri docti natam esse ex aequiuocatione vocis Celticae *Melus*, quae suauem et amabilem notat, et alterius vocis *me* et *lusen*, quae media sui parte serpentem esse significat. Ne tamen simile quid in Toupii coniectura locum habeat, facit hoc, quod σελῆναι inter pistoria opera exquisitioris artis fuerunt, quae adeo ab horrida antiquitate aliena sunt, nec, quomodo historicus res Troianas exponens, cum de panibus dicendum esset, placentas rarioris formae et nominis subiicere potuerit, intelligitur. Saltem hoc dicendum erat, fuisse forte veterem aliquem tragicum, qui, quod poetae licet, vbi oraculi illius vel euentus meminisset, pro pane vel placenta, quae priscis hominibus pro pane erat, genus exquisitius σελήνας aut τραπέζας σεληναίας poneret; etsi vel sic alia difficultas manet, quod non σεληναῖα πλακοῦντα illa dicta, sed ἐπισέληνα. Neque autem adeo improbabile sit, etiam sine vocabulorum soniue fraude ad apium panes seu placentas deduci potuisse. Fac fuisse aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiasset, sedes fore eo loco, quo mensas essent absumturi Troiani, aut cum rei euentus, non declarata satis ratione ac modo, narratus esset, vt a Lycophrone factum videas v. 1250 — 3, deductos Troianos in Italiam et in herba recubantes exhiberet, vt Virgilius fecit; quidni pro mensis dederit herbas cibis substratas? cumque eas ipsas essent comesturi, genus tale ponere debuit, quod edule esset et in talibus locis frequens. Tale autem apium esse, nemo facile ignorat, nisi verba forte ac sonos discere ac tenere consueuerit notione nulla subiecta. Nam condonandum est viri doctissimi elegantiae quod inter cetera posuit: *Vidistin quidquam inficetius aut ridiculum magis? Troianos pro mensis* apium *adhibuisse, atque eo denique, more Asinorum, vesci potuisse.* Nobis quidem satis probabile fit, ipsum virum doctissimum saepe et frequenter apio vesci, an asinorum more, quod vult, ipse viderit. Certe in mensis siue inter lactucas, seu ad iura et condimenta frequens satis apii seu selini vsus. Si tamen fabulae caussa et ratio a verborum lusu reuocanda esset, potiore loco haberem Fabricii ad Dionem coniecturam, ex permutatione vocum τήλις, quod foenum graecum, silicia est, vnde τήλινον vel σήλινον ἄλινον dictum, aut forte ex voce τηλία vel σηλία, quae pistorum arca vel tabula frumentaria est, in σέλινον aliquem inci-

disse. Sed res tanti non est, vt diutius ei inhaereas. Nobis de poetae copiis instituta erat disputatio.

Alterum prodigium, quod Troianis in noua terra obiectum fuit, est sus cum XXX. foetibus. v. VIII, 81 sqq. fabula quidem nihil per se habens vel dignitatis, vel suauitatis, qua tamen vix alia inter Romanas origines celebratior. Nam Lauinio condendo locus, et post XXX. annos deducendae coloniae Albae Longae tempus, ab eo ostento peti solebat. Vetustatem ipsa declarat immundi animantis commemoratio, ab elegantiore aeuo abhorrens. Omnino prisca Italia magnos suum greges alebat, inprimis Etrusci et Galli, adeo vt scrofam inueniri contigerit, quae mille porcorum gregem ex se prognatum duceret. V. loc. non indignum lectu Polybii Exc. Vales. XII, 2. Itaque poeta, qui mythis domesticis Graecis fabulis intexendis nouitatis iucunditatem captabat, ad popularium suorum iudicium non insuauiter aut leuiter suem albam commemorasse videri debet. Poterat forte rem ornare, cum etiam haec de alba sue fabula multis modis a veteribus narrata sit, quas, cui libuerit, apud Dionys. I, 56. Sext. Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 sqq. Locus in eo sic interpungendus: Κτίσει δὲ χώραν ἐν τόποις Βορειγόνων, Ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' ὠκισμένην Πύργους, τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς Συὸς κελαινῆς etc. et Tz. ibi et ad 1232. (vnde in Dionis Excerpta locus inseritur.) Seruium ad III, 390. VIII, 43. 81. et ex Fabio Pictore apud Syncell. Chronogr. p. 199. D. cognoscere licet; quo ipso poetae defensio parata est, cum fabulam tam insignem omittere noluerit. Signum eius suis Lauinii ostendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18. et, quod mireris in poeta locorum et rerum Latii alioqui admodum ignaro, Lycophron 1259. 60. eoque loco, quo sus cum porcellis immolata fuerat, sacellum (καλιὰς) Dionysii aetate supererat lib. I, 57. Rem fecisse inutilem videri potest poeta in hoc, quod Tiberinum deum facit praedicentem ostentum; (VIII, 42 sqq.) cum praedictum hoc idem iam olim esset ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc veterem auctoritatem secutus esse deprehenditur ex Dionys. I, 56. vbi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Aeneas porcam ab ara se proripientem in mediterranea, cumque in colle, vrbi condendae parum idoneo, procubuisset, repente vox ex nemore allapsa dubitantem confirmat. At de auctore vaticinii tradiderant alii aliter. Nam vna cum oraculo de mensis absumtis Dodonae vel Erythris datum illud prodiderant ii, quos Dionysius sequitur lib. I, 55. et ex Caesaris et Lutatii fide, qui eosdem fere auctores habuisse videntur,

Sextus

Sextus Aurel. Victor c. 11. *Scrofam* narrat *incientem, quam cum e naui produxissent, vt eam immolarent, et se ministrorum manibus eripuisset, recordatum Aeneam*, quod aliquando ei responsum esset, *vrbi condendae quadrupedem futuram ducem.*

Hactenus poetam veteres fabulas suscipere vidimus; sed hoc non sine iudicio factum etiam ex hoc iudices velim, quod alias in eadem re non infrequentes nec obscuras fabulas spreuit et neglexit; qualis illa est, quam Dionysius tanquam ab indigenis acceptam narrat lib. I. 55. quod escensu facto in magna aquae penuria scaturigo ex solo emicuit. Fons Solis inde appellari coepit, cum binis aris adstantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, vt Aeneas ibi consideret, vbi duo maria inueniret, e Domitio apud Sext. Aurelium Vict. c. 12. sed indocte narratur, nam ad duo stagna aquae salsae in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruscum et Lacum Ostiensem referendum erat; vt iam monitum video a Cluuerio p. 882. Tandem ostentum in Lauinio condenda oblatum ignis sponte exorti, aquila ac vulpe super eo contendentibus, multo minus a poeta tractari potuit. Nata et haec anilis fabula videtur ex signis aquilae et lupi in foro Lauinii positis, quae Dionys. vidit, lib. I, 59. Classem Troianorum in ipsis Tiberis ostiis incensam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim scriptores apud Dionysium I, 72. (p. 58.) in quos inciderat Polyaenus Strateg. VIII, 25, 2. vbi idem Troianarum mulierum facinus exponit.

EXCVRSVS III.

Nunc *de locorum*, ad quae sex posteriorum Aeneidis librorum res dispositae sunt, *situ* paucis videbimus, quantum quidem ad consilium nostrum conferre videri potest. Nam alio et suo more tractarunt haec Cluuerius Ital. ant. et Vulpius Latio ant.

Escendisse Troianos ad littus Tiberis orientale locus VII, 29 — 36. diserte docet. (Nam ex illo versu VII, 241. 2, *iussisque ingentibus vrget Apollo Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici*, parum docte appulsum Troianorum ad Numicii fl. ostia transtulere nonnulli, in quorum aliquem incidisse videtur Zonaras, qui idem fere tradit. Sed Numicium posuit poetica ratione omnino ad regionem designandam.) Faciem littoralis plagae et Tiberini ostii describit poeta admodum diuersam ab ea, quae nostro aeuo conspicitur. Nunc arena multa obtinet, aut ager apricus; at Aeneas *ingentem ex aequore lucum Prospicit; hunc inter fluuio Tiberinus amoeno Vorticibus*

Vorticibus rapidis et multa flauus arena In mare prorumpit etc. Quae tamen nemora non ſoli poetae ingenio deberi credendum eſt. Nam primum incultarum terrarum, antequam habitatores nactae ſint, plerumque is habitus eſt, vt ſiluoſae et paludoſae ſint; tum alia paſſim veterum poetarum loca, vbi de Romae originibus tradunt, vtramque Tiberis ripam arboribus denſam exhibent. Tandem meliore etiam Italiae cultu Romanorum tempore littus hoc Oſtienſe lucis abundaſſe Lanciſius docuit in Diſſ. de Villa Pliniana in Opp. P. II. p. 122. vbi in aggeſtiones littoris Oſtienſis factas, ſolo in mare ad III. milliaria producto, poſt alios viros doctos inquirit.

Igitur a laeua ſeu orientali Tiberis littore late, ex poetae non modo mente, ſed et ex vera locorum indole, patuit ſilua, et ea quidem adhuc Commodi tempore lauris frequens, vt ex Herodiano intelligitur lib. I, 36. Tenebant haec loca Aborigines rege Latino, ipſi *Laurentes* dicti: lib. VI, 892. *Laurentes populos vrbemque Latini.* Idem nomen vrbis, *Laurenteſ* vel *Laurentum*, ab inuenta, dum condebatur lauro; vt VII, 59—62. narratur: id quod poetae relinquendum; potuerunt enim etiam aliae nominis eſſe cauſſae: forte ipſe laurorum per haec loca laetus prouentus. Ager autem vſque ad mare ac Tiberim patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, vt poeta, latius ad totum Latium traduxit: vt cum lib. VII, 650. *Turnum Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricam* lib. VII, 47. Ex quo quidem loco male nonnulli Laurentes vſque ad Lirim habitaſſe collegerunt. Nec illud turbare quenquam debet, quod et Latini vrbem *Laurentem arcem* poeta, VIII, 1. aut *Laurentes muros* lib. X, 671. et idem *Laurentia caſtra* lib. X, 635. nouam Troiam appellat. In epithetorum ornamentis nulla ſubtilitas a poetis et religio expectatur.

Aeneas e loco, ad quem appulſa claſſe copias eduxerat, altero die miſſis, qui vicina explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea caſtra munit VII, 157. 9. qui locus inde *Troiae* nomen obtinuit. Eo alluſum lib. X, 26. *muris iterum imminet hoſtis Naſcentis Troiae.* cf. v. 74. 75. In Troiae huius, Laurenti, Lauinii et Lanuuii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici et ſeriores hiſtorici, vt Seruius paſſim. Ita Dio ex Tzetza excerptus p. 21. 42. Λαύρεντον τὸ νῦν Τροίαν λεγόμενον. Satis eſt ſemel de hoc monitum eſſe. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI. p. 13 ſeqq. Sed et veteres paſſim ſcriptores, vt Strabo V, p. 350. B. (p. 229.) Troianos

Troianos egreſſos ſtatim Lauiniam condidiſſe aiunt. Nomen Troiae ex Liuio iam notum eſſe poteſt, lib. I, 1. — *ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe: Troiae et huic loco nomen eſt. Ibi egreſſi Troiani.* Quatuor a mari ſtadiis ſeu paſſus quingentos eam diſtare Dionyſius adiicit lib. I, 53. vnde recte Virgilius VII, 158. *primas in littore ſedes* dixit. Strabo enim, qui lib. V. p. 229. XXIV. ſtadia memorat, de Laurento loquitur, non de Troiae ſitu. cf. Cluuer. p. 880. et Vulpius l. c. p. 40 ſqq.

Locus hic a Troianis captus munitusque (χάραξι ἴδρυτο etiam Dionyſ. I, 53.) quem Troiam nouam appellant ſcriptores, eſt is, quem poeta fere caſtrorum nomine ac notione deſignat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. *Τειχομαχία* caſtrorum Achiuorum partem Iliadis conſtituit inſigniorem. Sed Maro ſimilem pugnam locorum ſitu variauit praeclare. A dextra moenia ad amnem pertingebant (IX, 469. *nam dextera cingitur amni*) quam partem Turnus in caſtris interceptus petiiſſe putandus eſt; (v. 790. *Turnus paullatim excedere pugna, Et fluuium petere ac partem, quae cingitur amni*) inde enim ſe in Tiberim ſaltu immittit v. 815. In proximo ſubducta erat claſſis Troianorum, aggere cincta et fluuio tuta IX, 68 ſq. *Claſſem quae lateri caſtrorum adiuncta latebat, Aggeribus ſeptam circum et fluuialibus vndis Inuadit.* Ab altera parte mare erat; nam *porta* caſtrorum *proxima ponto* commemoratur IX, 238. cf. Seru. ad e. l. et ad VII, 31. Erat tamen campus inter mare et caſtra ſatis patens, quo Rutuli ordines explicare et vrbem oppugnare poterant. Nam Troiani *murorum in parte ſiniſtra oppoſuere aciem* etc. IX, 468. Ex hoc locorum ſitu etiam illuſtranda eſt Niſi et Euryali nocturna profectio v. ad lib. IX, 195.

Non longe a caſtris his et a Tiberi verſus orientem aberat *Laurentum*, eo loco ſitum, qui nunc *Paterno* et *Torre di Paterno*, vocatur, vt docent Cluuer. Ital. ant. p. 883. et ex Fabretto Vulpius Vet. Lat. To. VI. p. 29. Locum *S. Lorenzo* alii perperam Laurenti veſtigia habere crediderunt. Ad vrbem iter Aeneas fecit agmine ad laeuum, a ſeptentrione, circumducto per ſaltus et cliuos montium, filuis illo tempore conſitos: de quibus v. inf. XI, 513 ſqq. 522 ſqq. Ad dextram verſus littoralem plagam aperiebat ſe camporum planities, in qua equeſtris pugna facta. In eosdem campos deſcendebat agmen pedeſtre, cum ad vrbem appropinquaret: XI, 903–7. Caſtris ibi poſitis altero die, foedere et certamine ſingulari inter Turnum et Aeneam fruſtra conſtituto, tumultua-

ria

ria exoritur pugna: quam cum in neutram partem inclinari videret Aeneas, ſubito partem exercitus ad vrbem oppugnandam admouet.

Tandem in eadem camporum planitie concurrunt Turnus et Aeneas pugna facta, quae Aeneidem abſoluit. Fugit fracto enſe Turnus: incluſum ſe videt vndique a corona ſpectantium. *Atque hinc vaſta palus hinc ardua moenia cingunt* XII, 745. Scilicet hae ſunt *paludes Laurentinae*, ad vrbem vſque productae: quibus Laurens hic tractus etiamnum inuius et inacceſſus eſt: idem tamen apris frequens, quos toties poetae memorant. v. Cluuer. p. 886. 7. Vulpius l. c. p. 36. Et de iis ipſe Maro lib. X, 107 ſqq. *aper*, quem multos annos *defendit palus Laurentia, ſilua paſtus arundinea*. Erat igitur paluſter hic tractus paſſim ſiluis conſitus: vbi omnino magnam agri Laurentini partem *ſilua Laurentina* occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus procedere debuit. Ea eſt, de qua lib. IV, vſ. 381 ſqq. accipiendi: *Silua fuit late dumis atque ilice nigra Horrida*. Per has fugam faciebat Niſus caſtris egreſſus ad interiora loca verſus montes Albanos, et qui iis ſubeſt, lacum Albanum, ad quem Latinus armenta tum habebat: ibid. 387 ſq.

A Laurento ſi ad orientem paullo altius in mediterranea proceſſeras, III. M. paſſuum a mari, poſt tempora in edito loco *Lauinium* ab Aenea fuit conditum: *vrbs et promiſſa Lauini moenia* lib. I, 258. Tria iſta paſſuum millia, redeunt ad XXIV ſtadia, quae Strabo lib. V, p. 350 B. et Dionyſ. I, 56. memorant. A Roma aberat millia paſſuum XX. Sita vrbs ſeu in colle, in quo nunc S. Petronellae fanum eſt, v. Cluuer. p. 894. ſeu non longe ab hoc loco in colle, qui nunc *Monte di Leuano* appellatur. Ita Holſtenius ſtatuebat: v. Vulp. l. l. p. 31 et 86. Ibidem alii pro vetere Lauinio habuerunt oppidulum *Patrica* vel *Prasica*, quod Mlo. paſſus ab eo colle abeſt. Iis Vulpius hactenus accedendum ſtatuebat, vt ibi lucus Patris vel Iouis Indigetis fuiſſe videatur; eſſe enim nomen a *Patre* Indigete ductum: nec longe abeſſe fontem Numici, ad quem Lauinium ſitum fuiſſe vno ore omnes tradunt. In hanc vrbem delati ſunt Penates Troiani: v. ſup. To. II. p. 248. in editiſſima collis parte, et quidem Veneris Frutis templo, cuius etiam Strabo V. p. 355 A. (p. 232.) meminit, conditi, ſi Solinum audias c. 8. vbi v. Salmaſ. p. 49. atque in eo loco relicti, etſi Alba longa condita et ſede regni facta. Etiam ea in re portentum interceſſit, quod Dionyſ. I, 67. exponit, et de quo auctoritatem Annalis Pontificum, Cincii, Caeſaris,

ſaris, Tuberonis excitat Victor O. G. R. 17. Colonorum quidem numerus non adeo magnus eſſe potuit ab initio, ſiquidem iis Io. vel vt alii tradiderant, IoCC iugera ſatis fuere ad arandum: v. inf. ad lib. XI, 316 ſq. Duxit enim ex ea narratione Maro agrum ſuum a Latino rege, vt Troianis aſſignaretur colendus, propoſitum, vt ibi videbimus.

Nomen vrbi a Lauinia inditum conſtans fuit fama a maioribus accepta, etſi, quae illa fuiſſet, varie erat traditum: v. Dionyſ. I, 59. Lauinum quoque Latini fratrem videntur prodidiſſe olim quidam, vt e Seruio colligas ad lib. VII, 59. Sed de his, aliisque, quae ad conſilium noſtrum non faciunt, videndi Cluuerius et Vulpius Lat. ant. To. VI. Hoc vnum monebimus, Laurolauinii nomen ad ſeriora tempora poſt Veſpaſianum ſpectare; colonia forte ex Laurentibus et Lauinatibus in vnam vrbem conſcripta. Peccat in hoc Seruius ad VII, 59. et alibi cum aliis.

Nobis *Numicius* adhuc verbo commemorandus eſt, inter Laurentum ac Lauinium defluens amnis, alteri huic tamen propior. Eum ſub monte S. Petronellae ex antro in ſubiectos agros pronum decurrere narrat Cluuer. Ital. ant. p. 894. At ex lacu Nemorenſi prodire et nunc ſub nomine *Riuo di Nemi* latere Ligorius tradidit. Sub oppido Patrica alii eum inueſtigarunt: quod tamen ad eadem loca ſpectat. Alii nunc exaruiſſe eum affirmant; et interceptum amnem iam Seruius notauit ad lib. VII, 150. In hoc fluuio Aeneas pugna mox ad eum ſeu cum Etruſcis ſeu cum Rutulis facta interiiſſe, certe oculis ſublatus eſſe creditus eſt: factum ei ad ripas ſacellum, cum luco, Iouis vel Patris Indigetis nomine; aut, quod credere par eſt, antiquioris numinis in hoc loco a priſcis Latinis culti ſacra ad Aeneam retulere ſeriores: vti tot alia veteris Latii numina ex ſuis opinionibus interpretati ſunt Romani. Inde Numicii nomini religio aliqua ineſt, et vtitur eo poeta aliquoties ad deſignandum Latium: v. c. VII, 242.

Fontem fluuii lacum vel ſtagnum fuiſſe tradunt ex Aen. VII, 150. *haec fontis ſtagna Numici*: Sed ſi grauior auctoritas alia nulla eſt, poetam ornate pro fonte, ſtagna fontis dixiſſe arbitrari malim. Etſi toto ſuo decurſu fluuiolus lacubus interceptus tardoque ac tacito motu ſimilis ſtagno fuiſſe videtur, nam alueum habuit vluoſum et limoſum: Ouid. XIV. Met. 598. 9. *Littus adit Laurens: vbi rectus arundine ſerpit In freta flumineis vicina Numicius vndis:* et v. 601. *tacito curſu* de eodem.

Haud

Haud longe a Numicii fonte, nec nisi VI. M. passuum interuallo *Iuturnae* fuit *lacus*, et fluuius et fons: quem ex montis Albani radicibus, vtque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V. milliario ab Ostia, VII. ab vrbe Roma, misceri tradunt Cluuer. p. 722. et inde Vulpius Lat. ant. To. VI. p. 225. Esse ei nomen nunc *Tregliq.*; lacum tamen ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruisse hic idem testatur To. V. p. 218. (quo tamen loco Iuturnae lacum cum altero illo confundit, quem poeta lib. XII, 745. memorat.) *Iuturnam*, Nympham, Turni sororem, adeoque Dauni filiam (vnde XII, 785. *Daunia dea* est) edidit Maro noster: an vetere auctoritate, non constat; argute tamen seu inuenisse seu vsurpasse dicendus est. Fontis enim in iisdem locis siti numen curare populares suos et tueri aduersus aduenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum situm spectat, quod Iuno cum Iuturna actura in Albanum montem descendit lib. XII, 134. *At Iuno e summo.* Fuisse Iuturnae nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, satis constat. Argutatus est in nomine iam Varro LL. IV, 10. esse ductum a iuuando, eiusque fontem haberi saluberrimum. Adiiciunt alia commenta Seruius ad XII, 139. et alii. Fuit tamen Romae quoque *Iuturnae lacus* et *fons*: vide v. c. Ouid. Fast. I, 708 sqq. et post alios Vulpium Vet. Lat. T. I. p. 346 sq. itaque et *Iuturnalia* festum.

Fontium omnino nympham edere voluisse videri potest Virgilius XII, 139. 140. Diua — *stagnis quae fluminibusque sonoris Praesidet* et v. 142. *Nympha decus fluuiorum*: Sed, tanquam poeta, genus pro indiuiduo posuisse videri debet, et ornamenta adiecisse. Ornans quoque epitheton *sonoris*, nec alia vis inesse putanda. Ornauit porro idem fabulam de nympha a Ioue amata ibid. 140 seqq. quam suo more exposuit Ouid. Fast. II, 585 sqq. Alia Numicii fl. nympha fuit Anna Perenna, parum lepide de Didonis sorore interpretata a poetis Romanis.

Ab his inde locis surgit campus in cliuum, qui ad montem Albanum ducit, in quo XXX. a Lauinio amnis condita est ab Ascanio *Alba Longa*: quae res ostento suis albae iam Aeneae fuit significata VIII, 81 sqq. *Ecce autem subitum* etc. Albae exstructionem iam Iupiter Veneri praedixerat Aen. I, 267 — 271. *At puer Ascanius — et longam multa vi muniet Albam.* Vrbis conditae etiam alio loco meminit poeta lib. V, 597. *Ascanius, longam muris cum cingeret Albam.* Ab vrbe nomen accepit

accepit mons Albanus. Sed illo tempore, quo Aeneas Latium adierat, *Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti*, XII, 125. Sub monte *lacus Albanus:* de quo lib. IX, 387. *lacus, qui post Albae de nomine dictus Albani.*

EXCVRSVS IV.

Veteris Italiae origines, populi et fabulae ac religiones. VII, 37 sqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum, Quis Latio antiquo fuerit status* etc.

Primum obseruandum est, Virgilium Latii res non persequi, nisi quatenus ad Aborigines spectant, adeoque eorum origines pro rerum in his locis initiis ponere; etsi ante Aborigines Siculos, partim etiam Vmbros, in his locis fuisse constat. Porro tenendum, Aborigines hos, seu, quod videbimus, Ausones dispersis per Italiam, ipso locorum situ fines regente, sedibus et in plures populos ac nomina diuisos habitasse. Religiones adeo ac ritus sacrorum et numina domestica admodum diuersa inter tot populos fuisse necesse est. Fuere tamen etiam religiones ac fabulae omnibus tanquam a communi stirpe ortis communes. Vtrumque genus in suam rem conuertit poeta: atque hinc in seq. libris fabularum nouus ordo exoritur, ex variorum Italiae populorum, Aboriginum maxime Latii, historiis et religionibus petitus. — De vtraque re omninoque de vetere Italia paullo accuratius nunc disputiendum est, vt pluribus Virgilii locis vna opera lux affundatur, vtque, quale historiarum veterum genus poeta, quoque iudicio amplexus sit, appareat. Nec vero sex posteriorum librorum lectione delectari potest aliquis, qui veteris Italiae statum non imbiberit animoque suo repraesentare sibi vitam illam antiquam possit.

Intra Aboriginum stirpem poetam Latii res continere et includere modo diximus. Qui illi fuerint, quaestio est inter veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea, quae, post diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex ceteris maxime nobis se probarunt, eaque aliis rationibus illustrabimus; quantum quidem ad doctam poetae interpretationem satis esse videbitur.

Fuere Aborigines ex antiquissimis veteris Italiae habitatoribus, sed post Vmbros et Siculos. Quae de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis fere caussis parum feliciter petita sunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, an antiquum eorum nomen illud fuerit. A serioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent,

Digitized by Google

inuentum nomen puto, vt primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores designarent, tanquam αὐτόχθονας, respectu ad aduenas habito, qui deinceps in eadem loca confluxerant. Obliuerunt posthaec Aborigines sub Latinorum nomine, quod primum partem tantum populi, qui sub rege Latino erat, designasse, nec, nisi Albanorum regum crescentibus opibus, latius patere coepisse videtur. Virgilius tamen, vt poeta, iam Aeneae tempore Latium et Latinos ex sequentium temporum conditione aestimare potuit.

Antiquiorum auctorum, quos Dionysius exscripsit, fide constat, Aboriginum memoriae, et nominis prima vestigia circa Reate, vltra Velinum lacum et fluuium, in Vmbris occurrere. Ex his locis versus mare vicina quaeque deinceps tenuerant, et in iisdem locis plura loca eorum memoriam seruabant Dionysii adhuc tempore, quem vide libri c. 14—17. 8. cum illustrationibus locorum, quas dedit Cap. Martin V. Cl. in *Decouverte de la Maison d'Horace*. Tom. III. p. 112 sqq. Vt adeo Aboriginum nomen ad vnum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum spectasse necesse sit.

Qua Pelasgi origine fuerint, nondum quicquam satis explorati habeo. Ex Thraciae quidem locis eos in Graeciam descendisse satis liquet; liquet etiam hoc: a Phoenicibus eos habuisse litteras; vnde tamen perperam colligitur, eos Phoenicia origine et ipsos fuisse: hoc tamen inter certiora refero, antiquissimo iam tempore Pelasgos cum Aboriginibus fuisse permixtos Quod Dionysium adduxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Sempronium et alios Romanam originem ad Graecos referre videret, vt Aborigines nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluuerius et plerique e nostris secuti sunt. Verum Dionysius rem ipse ita tradit, vt, quid ex iis quae a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, sequatur, non quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrant vulgo fere omnes; vnam ab Oenotro ex Arcadia, XVII. aetatibus ante bellum Troianum, alteram e Thessalia, Deucalioneo aeuo, et tertiam ab Euandro LX. annis ante b. Troi. Antiquissimus ille Oenotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I. c. 11 sq. Consedisse dicitur Oenotrus cum suis in sinu Lametico inferioris Italiae, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lametinum et Scylleticum seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laum vsque fl. et Metapontum,

Digitized by Google

tum, tandem ad Silarum et Bradanum fines ſedium extenderunt. Mox et vltra eos ipſos fines progreſſi ſunt. Cf. quae ex Antiocho Syracuſ. narrant Strabo VI. p. 254. 5. et 264. f. Dionyſ. I, 35. II. pr. Ariſtot. Polit. VII, 10. cf. ſup. Exc. XXI. ad lib. I. Proprio nomine Oenotriam appellauit loca circa Aeſarum et Crimiſam, quae Philoctetes adnixe dictus eſt, Lycophron. v. 911. 2.

Quando et quomodo Pelaſgi ex his locis ad Aborigines illos in Vmbris finitima quaeque infeſtantes peruenerint, nec ipſe Dionyſius habet, quod aſſerat, nec res per ſe ullis fit probabilis. Quomodo enim ad vlteriora progredi exigua Pelasgorum turba per tot barbaros populos ad mediam vſque Italiam penetrare potuiſſet? Verum ex tota Dionyſii diſputatione ſatis apparet, hos Oenotrios cum Aborigiuibus ex ſumta illa opinione ſeu hypotheſi, a Graecis Romanorum ſtirpem eſſe repetendam, permiſceri, multoque prius pro iisdem haberi; vt mihi adeo ſatis *liquere videatur*, primae huic Pelasgorum coloniae, ſi modo ea vnquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus eſſe commune, nec quiſquam amplius teneri poſſe, quam hoc: antiquiſſimis iam temporibus de Pelaſgorum ſub Oenotro ſedibus in inferiore Italia occupatis famam fuiſſe inter Graecos.

Altera Pelaſgorum colonia, ſub Deucalionea tempora deducta, ea eſt, a qua Aboriginum cum Pelaſgis in vnum populum coaleſcentium origo repetenda videtur. Ex Theſſalia illi eiecti alii in alias terras, pars per Epirum oraculo Dodonae accepto, quod etiam Macrob. I. Sat. 7. recitat, Ionium traiecerant, et tempeſtate vexati ad oſtium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars caſtra et vrbem muniunt, alii ad interiora terrae pergunt, et Vmbris primum, tum Aboriginibus laceſſitis, vbi ad Cutiliam euentum habere vident Iouis Dodonaei reſponſum illud, cum his foedus faciunt, agrique parte accepta aduerſus Siculos belli ſocietatem ineunt hosque tandem ab vtraque Tiberis parte ſedibus eiiciunt. v. Dionyſ. I, 18—21. Sed Pelaſgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquando poſt variis calamitatibus et diſſenſionibus domeſticis agitati in varias partes diſperſi ſunt. Pauci, qui remanſerant, Aboriginum nomini ſuum paullatim ſubmiſerunt. v. ibid. ad c. 30. Acceſſerunt mox Pelaſgi ex Arcadia ſub Euandro, de quibus alio loco videbimus; tum Graeci cum Hercule aliique. Dubitari itaque non poteſt, magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelaſgicae et Hellenicae fuiſſe ſtirpis, multaque ex horum ſermone et religionibus illos adſciuiſſe. Quo ipſo poeta

Digitized by Google

paratam habet excuſationem, quod multa in his locis ad Graecanicam religionem deflexit; eius enim veſtigia paſſim etiam Dionyſius agnoſcebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelaſgicae ſtirpis habendos videri pronunciauimus. Recte, ſi quid videmus; Faciunt enim multa, quae hic enarrari nequeunt, manifeſtum, Aborigines ad Auſonum nomen pertinuiſſe, quod late per totam Italiam ſedes non vno nomine habuit, vt tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim vſque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum ſucceſſit, eo vſque pertinuit, hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitarunt, paſſim Auſonum nomen ſeruarunt; vnde apud Feſtum in *Auſonia* ea pars Italiae, in qua ſunt Cales et Beneuentum, prima Auſonum ſedes fuiſſe traditur. Ad Lirim vrbs Auſona adhuc ſub Romanis fuit, nam V. C. 440. ea cum Minturnis et Veſcia ab iis capta, *deletaque Auſonum gens*: Liu. IX, 25. Ex eodem genere homines fuiſſe neceſſe eſt, qui loca inter Lameticum et Scylacium ſinum tenuere, antequam Pelaſgi Oenotrii ea occuparunt. Pars eorum alia Opicorum, vel Oſcorum, ex Opſcis, nomen habent, vnde et linguae Oſcae nomen manſit; quam Aboriginibus et Auſonibus communem fuiſſe adeoque Latinae ortum dediſſe neceſſe eſt. Pars Auſonum in Sabinos abiit, pars in Auruncos, cultu illa horridior; facta ſcilicet magna vitae et morum mutatione, alii veterem aſperitatem retinuere; aliis Graecarum coloniarum artes et inſtituta adſciſcentibus.

Ab hoc communi Auſonum ſtirpe ortum duxere tot nominibus diuerſi Italiae populi: permixti quidem illi paſſim cum Pelaſgis, alibi cum Siculorum et Vmbrorum reliquiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis orti erant; Auſonium tamen nomen vbique fuit ſuperius et Auſoniae originis veſtigia manſere vbique non obſcura. Sabini quidem pro vetuſtiſſimis eius ſtirpis fuerunt habiti: ad eos originem referebant Picentes, Peligni, Marrucini, Veſtini, Marſi, Aequi, Hernici, Samnites. A Samnitibus Frentani, Hirpini, Lucani, et ab his Bruttii prouenerant; a Samnitibus etiam Campani, qui priſcos locorum incolas, Auſonum et Auruncorum nominis, cum Etruſcis, agris paſſim eiecerant. Accuratius haec exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quae in ſequentibus ad poetae interpretationem afferentur, ſine his vix intelligi poſſunt.

Habemus iam communem Auſonii generis ſtirpem, de cuius remotiore origine inquirendi locus nunc non eſt; etſi procliue

Digitized by Google

procliue eſt a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures adeoque Ibericum genus, olim non male eam retulere ſcriptores apud Dionyſ. I, 10. Sed progredimur ad alterum, quod poſuimus, nouum nunc fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, in carmine noſtro hinc procedere: modo adoleſcentum, qui haec legent, animos eo adhuc intenderimus, vt Romanorum originem linguaeque Latinae cauſſas ſuo ipſi iudicio ex ſuperioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc eſt Auſonum, genere, ſed cum Pelaſgis, Troianis ac Graecis mixto. Habuere igitur populi Italici narrationes ſuas a maioribus acceptas ſuper origine ſua ac primo vitae cultu, ſymbolis fere ac ſymbolicis perſonis expreſſas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum ſuper illuſtrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturae euentis, inſignioribus, ſed fabuloſo illo ſermonis et narrationis genere exponi ſolitas, neque poetarum ingeniis, vt inter Graecos factum, expolitas et ornatas. Itaque Italici mythi longe a Graecae fabulae ſuauitate abſunt; nec varietas grata ineſt, et maior ornatus pars ab ineptis verborum luſibus aut veteris ſermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta. Paſſim tamen Graecanicae quoque fabulae aſperſa ſunt veſtigia aliqua.

Ea quidem, quae VII, 45 ſqq. expoſita ſunt, haud dubie Aboriginum vel Latinorum habendi ſunt mythi, qui mox inter Albanos ſeruati, tandem ab his ad Romanos peruenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod tamen ita intelligendum, vt illos inter maiores, ſtirpis vero auctorem vltimum Saturnum habuerit Sic inf. 219. *Ioue Dardana pubes Gaudet auo.* Aboriginum alii mythi fuere de Iano, de Camenis, de Anna Perenna, de Ope, ſymbolicae fere naturae, ſed plerique obſcuriores, cum ipſis nominibus, quae apud Varronem, Feſtum, Auguſtinum, Arnobium et aliis ſunt videnda; vt adeo vix ſit operae pretium, in illis otium conſumere; inprimis, cum pauca integra ac ſana, pleraque commentis et interpretamentis foede contaminata ad nos peruenerint. Certatim enim ab hiſtoricis, grammaticis et multo magis a patribus Chriſtianis allaboratum eſt, vt antiquitatem obſcurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix vnam et alteram veteris Italiae religionum interpretationem ſeruauit; etſi ſunt in iis nonnullae, quibus priſcorum hominum ſermo ſymbolicus egregie illuſtratur. Sic Vulcani, qui ignis eſt, vxor apud Macrob. Sat. I, 12. editur Maia, hoc eſt Terra, Mater magna, ſed cum notione

paratam habet excusationem, quod multa in his locis ad Graecanicam religionem deflexit; eius enim vestigia passim etiam Dionysius agnoscebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelasgicae stirpis habendos videri pronuntiauimus. Recte, si quid videmus; Faciunt enim multa, quae hic enarrari nequeunt, manifestum, Aborigines ad Ausonum nomen pertinuisse, quod late per totam Italiam sedes non vno nomine habuit, vt tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim vsque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum successit, eo vsque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitarunt, passim Ausonum nomen servarunt; vnde apud Festum in *Ausonia* ea pars Italiae, in qua sunt Cales et Beneuentum, prima Ausonum sedes fuisse traditur. Ad Lirim vrbs Ausona adhuc sub Romanis fuit, nam V. C. 440. ea cum Minturnis et Vescia ab iis capta, *deletaque Ausonum gens*: Liu. IX, 25. Ex eodem genere homines fuisse necesse est, qui loca intra Lameticum et Scylacium sinum tenuere, antequam Pelasgi Oenotrii ea occuparunt. Pars eorum alia Opicorum, vel Oscorum, ex Opscis, nomen habent, vnde et linguae Oscae nomen mansit, quam Aboriginibus et Ausonibus communem fuisse adeoque Latinae ortum dedisse necesse est. Pars Ausonum in Sabinos abiit, pars in Auruncos, cultu illa horridior; facta scilicet magna vitae et morum mutatione, alii veterem asperitatem retinuere; aliis Graecarum coloniarum artes et instituta adsciscentibus.

Ab hoc communi Ausonum stirpe ortum duxere tot nominibus diuersi Italiae populi: permixti quidem illi passim cum Pelasgis, alibi cum Siculorum et Vmbrorum reliquiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis orti erant; Ausonium tamen nomen vbique fuit superius et Ausoniae originis vestigia mansere vbique non obscura. Sabini quidem pro vetustissimis eius stirpis fuerunt habiti: ad eos originem referebant Picentes, Peligni, Marrucini, Vestini, Marsi, Aequi, Hernici, Samnites. A Samnitibus Frentani, Hirpini, Lucani, et ab his Bruttii prouenerant; a Samnitibus etiam Campani, qui priscos locorum incolas, Ausonum et Auruncorum nominis, cum Etruscis, agris passim eiecerant. Accuratius haec exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quae in sequentibus ad poetae interpretationem afferentur, sine his vix intelligi possunt.

Habemus iam communem Ausonii generis stirpem, de cuius remotiore origine inquirendi locus nunc non est; etsi procliue

Digitized by Google

procliue eſt a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures adeoque Ibericum genus, olim non male eam retulere ſcriptores apud Dionyſ. I, 10. Sed progredimur ad alterum, quod poſuimus, nouum nunc fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, in carmine noſtro hinc procedere: modo adoleſcentum, qui haec legent, animos eo adhuc intenderimus, vt Romanorum originem, linguaeque Latinae cauſſas ſuo ipſi iudicio ex ſuperioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc eſt Auſonum, genere, ſed cum Pelaſgis, Troianis ac Graecis mixto. Habuere igitur populi Italici narrationes ſuas a maioribus acceptas ſuper origine ſua ac primo vitae cultu, ſymbolis fere ac ſymbolicis perſonis expreſſas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum ſuper illuſtrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturae euentis inſignioribus, ſed fabuloſo illo ſermonis et narrationis genere exponi ſolitas, neque poetarum ingeniis, vt inter Graecos factum, expolitas et ornatas. Itaque Italici mythi longe a Graecae fabulae ſuauitate abſunt; nec varietas grata ineſt, et maior ornatus pars ab ineptis verborum luſibus aut veteris ſermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta. Paſſim tamen Graecanicae quoque fabulae aſperſa ſunt veſtigia aliqua.

Ea quidem, quae VII, 45 ſqq. expoſita ſunt, haud dubie Aboriginum vel Latinorum habendi ſunt mythi, qui mox inter Albanos ſeruati, tandem ab his ad Romanos pervenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod tamen ita intelligendum, vt illos inter maiores, ſtirpis vero auctorem vltimum Saturnum habuerit Sic inf. 219. *Ioue Dardana pubes Gaudet auo.* Aboriginum alii mythi fuere de Iano, de Camenis de Anna Perenna, de Ope, ſymbolicae fere naturae, ſed plerique obſcuriores, cum ipſis nominibus, quae apud Varronem, Feſtum, Auguſtinum, Arnobium et aliis ſunt videnda; vt adeo vix ſit operae pretium, in illis otium conſumere; inprimis, cum pauca integra ac ſana, pleraque commentis et interpretamentis foede contaminata ad nos peruenerint. Certatim enim ab hiſtoricis, grammaticis et multo magis a patribus Chriſtianis allaboratum eſt, vt antiquitatem obſcurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix vnam et alteram veteris Italiae religionum interpretationem ſeruauit; etſi ſunt in iis nonnullae, quibus priſcorum hominum ſermo ſymbolicus egregie illuſtratur. Sic Vulcani, qui ignis eſt, vxor apud Macrob. Sat. I, 12. editur Maia, hoc eſt Terra, Mater magna, ſed cum notione

auctus: vnde eadem Maiesta dicta fuit. Vertumni et Pomonae fabula ex ipso nomine lucem habet: eam v. apud Ouidium et Properi. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta esse videtur perturbatio, quatuor potissimum, si recte iudico, modis. Primum, cum, communi licet stirpe oriundi, diuersi tamen et per varias Italiae partes dispersi, populi proprios quisque quosdam suos haberent mythos: ad Aborigines, seu Latinos eos trahere serior coepit aetas, inprimisque e Romanis quisquis veteres historias conscripserat. Videndus in hanc rem inprimis Sext. Aurel. Victor; Add. locus Tzetzae ad Lycophr. 1232. quem ad Dionem retraxit Valesius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco sequitur. Nam quod modo eum vidimus Latini maiores edere Faunum, Picum et Saturnum agnum, id paullo post v. 177 sqq. deserit. In Latini regia: *Quae etiam veterum effigies ex ordine auorum Antiqua ex cedro; Italusque paterque Sabinus Vitisator, curuam seruans, sub imagine falcem, Saturnusque senex Ianique bifrontis imago Vestibulo adstabant.* Hic *Sabinus* ad Sabinos, qui inter vetustissimos ex Ausonibus fuere, referendus est, gentis a nonnullis, vt a Catone, auctor habitus; etsi alii aliter de populi origine et nomine argutati sunt. Silius VIII, 424 *Sabum* vocat. cf. Pompon. Sab. ad h. l. *Italus* autem, quod recte tradit idem Pompon. Sab. ad h. l. VII, 178. ad Oenotrios spectat, quos Ausonum sedes in extrema Italia occupasse et, quod probabile est, cum iisdem promiscue habitasse, supra vidimus. Namque in his locis primum Italiae nomen auditum est, siue ab Italo rege siue ab alia caussa ductum. cf. Exc. XXI. ad lib. I. Italum Oenotrios, qui dispersi habitabant (κωμηδὸν) ad agriculturam adduxisse, leges scripsisse et, inter alia, sodalitia conuiviaque publica (συσσίτια) ad suum vsque tempus frequentata constituisse narrat Aristoteles de Rep. VII, 10. quod frustra conantur, ad Saturnum reuocare. Quidni Oenotriis suas fabulas relinquamus?

Altera mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in historiarum ordinem et numerum seriores referebant: quod idem inter Graecos et omnes omnino terrarum populos factum esse modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Faunus, Ianus, inter Latini maiores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat vetus Italia; vt alio loco videbimus.

Sed maiorem mutandi et ad peregrinam indolem inflectendi mythos Latinos licentiam, tertio quidem loco, attulit insanum

Digitized by Google

insanum Graecanicae doctrinae studium inter Romanos, quod a pluribus caussis profectum est. Partim enim domesticae historiae antiquioris ignorantia, et plenior expeditiorque Graecarum rerum cognitio, partim Graecorum historicorum aliquot doctis viris inter Romanos probatorum de rebus Italicis veterumque Pelasgorum communibus cum Ausonum vel Aboriginum gente sedibus (v. Exc. III.) narratio et disputatio, partim denique animaduersa in nonnullis Graecanicae originis et linguae vestigia eo adduxerant multos, vt omnia, quae in antiquitate Italiae obscura et parum explorata essent, ad Graecos referre, ex Graecis moribus, institutis et opinionibus illustrare, et ea, quae a Graecis discreparent, ad eorum verba et res accommodare studerent. Est ea studii historici inter omnes populos infantia, vt suarum rerum origines aptas et nexas esse velint ex illustri aliquo sui seu prisci temporis populo. Maiores nostri regum stirpes ad Troianos vel Graecos referebant. Similiter Romani omnium fere Italicarum vrbium nomina et origines a Graecis repetebant, quandoquidem colonias Graecas in multis Italiae passim locis consedisse acceperant. Huius generis mythologiis pleni sunt Grammatici, inprimisque Macrobius absurde doctus homo: in quibus tempus consumere sigillatim exponendis nolim quenquam; satis est rem omnino tenere.

Sed quod grauius est, ipsi scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et exscribebant, iisdem opinionibus erant imbuti. Ex qua secta Cato inprimis fuit, qui sero litterarum Graecarum studio ad prauam eam rationem deductus esse videtur. Eidem adiungit P. *Sempronium Asellionem* Dionysius I. c. 11. *Caecilium*, qui Graecam vrbis Romae originem ediderit, Strabo memorat lib. V. p. 352. C. qui tamen *Coelius* forte est *Antipater*, si modo ille in Annalibus belli Punici secundi vrbis origines attigit, vel *Cincius*, cuius nomen apud Dionysium quoque lib. I, 74. p. 59. Hudf. Καίκιος in Cod. Vatic. scriptum esse video, vel C. Acilius, cuius annales graece scriptos a Claudio aliquo conuersos legimus. Probabile omnino fit, eos, qui graece res patrias conscripserunt, Romanos Graecas quoque fabulas esse amplexos: vt *Q. Fabium* in Annalibus et *L. Cincium* in Annalibus Graecis (ap. Dionys. lib. I. c. 6.) *A. Albinum, qui Graece scripsit historiam*, Cic. Brut. 21. et *Cn. Ausidium*, Tusc. V, 38. Scipionis, qui Aemilianum adoptavit, historia quaedam graeca fuit, scripta dulcissime, auctore Cic. Brut. 19. Varro quoque eidem studio nimium indulsit, vt vel ex vno loco de R. R. III, 1, 6. satis intelligi potest. Hoc idem tot virorum doctorum exemplum obfuerat Dionysio

Halicarnaſſenſi, viro acutiſſimo, vt vrbem Romam iam inde ab initio ad Graecae coloniae morem deſcriptam, opibus inter Regem, Senatum et populum ſapienter ad trutinam exaequatis, reique publicae partibus ſubtiliter conſtitutis egregie fundatam, tanquam in tabula picta exhiberet.

Prauo hoc Graecae doctrinae ſtudio doctiſſimos ex Romanis ſi quis imbutos fuiſſe audierit, non amplius mirabitur Etruſcos a Tyrrhenis, Sabinos a Lacedaemoniis deductos ferri: Tibur eſſe Argiuorum coloniam (VII, 672.) Haleſum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723. ſq.) Ariciam Dianae amatium Hippolytum excepiſſe (761 ſq.) Innumera huius generis ſunt alia apud Seruium, Plutarch. Romul. Iuſtin. XX, 1. pr. Solinum c. 8. et apud Grammaticos. De inſtituto talia perſequuti eſſe videntur Alexander Polyhiſtor et Auianus aliquis, qui iambis totum Liuium ſcripſit, vt Seruius ait ad lib. X, 388. item Hyginus de vrbium Italicarum origine.

Ita tandem factum eſt, vt pauci Latini mythi propriam ſuam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quae Graeci de Κρόνῳ ſuo narrabant, etiam auream aetatem (v. c. Aen. VI, 793 — 5.) et Iouis impia conſilia. Faunos, qui Latio et Etruriae proprii ſunt, cum Panibus, Satyris et Silenis miſcuerunt, adiuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Muſis: et ſic porro. Leucotheam fecerunt ex Albunea, Portumnum ex Melicerta, qui Phoenicum vtique nauigationibus ad Graecos peruenerat, forte is iam a Cadmo illatus et Palaemonis nomine inſignitus. Res tandem eo adducta, vt peſſimi fabularum ſuarum interpretes eſſent Romani. Nec quicquam fuit Italis adeo domeſticum, ac proprium, quin a Graecis repeterent. Ipſum Ianum ex Perrhaebia Theſſaliae qui adducerent, fuiſſe video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269. A. alios, qui ex Creuſa, Erechthei Athenarum regis filia natum, apud Victor. O. G. R. 2. Maia, quae, vt ſupra vidimus, mater Terra erat, ad Maiam Mercurii matrem reuocata eſt Nerienes, Virtus, vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem eſt deprauata Gell. cf. XIII, 22.

Tandem quarto loco inepris et prauis etymologiis turbatae ſunt hiſtoriae antiquae Italiae plus quam credi poteſt. Hoc quidem ſtudium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipſamque adeo verborum originem inueſtigandi, iam inter Graecos parum ad ſermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem intra meros ſonorum luſus ſubſtitit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita

Digitized by Google

infinita exempla docent, vt Grammaticorum volumina taceam. Itaque in ipsis historiis et fabulis ea res nouae admodum fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres scriptores. Vt Ymbros quasi Ombrios dictos, Thuscos a sacrificio ritu dictos et similia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti sunt ex vocis sono! Latium a latendo cum duxissent, quae non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebrae. Anna Perenna in Didonis sororem mutata, et Nympha Numicii illa facta, cum dea esset ex indigetum numero, et haud dubie anni initia fausta designaret. cf. Macrob. I. Sat. 12. Ianuario — *et publice et priuatim ad Annam Perennam sacrificatum iere; vt annare perennareque commode liceat.* Ardea, Rutulorum vrbs, nomen habens cum aue ardea commune, fabulam absurdam peperit auis ex vrbis incensae cineribus enatae. v. Ouid. Met. XIV, 574. 580. *Virbius* heros in Hippolytum deflexus quasi bis vir et vitae redditus ib. XV, 497 sqq.

Fuisse iam inter Graecos scriptores Diocles Peparethium et alios, qui Italicarum vrbium origines hunc in modum interpretarentur; docent exempla apud Dionys. lib. I, 49 sqq. 72 sqq. Omnino enim serius ad Graecos Italicarum rerum notitia paullo luculentior peruenit. Nam etiam illo tempore, quo Graeci nauibus Italiae littora frequentabant aut Graecia magna ciuitatibus Graecis potentibus florebat, interiores tamen terras pauci adiisse videntur. Itaque fragmenta, quae ex priscis Graecis scriptoribus noua super Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionysius, miram prodere videntur inscitiam doctisque hominibus prorsus indignam.

Fabulas autem super Italicis rebus procudendi facultatem et materiam Graecis ingeniis praebuit in primis Homerica narratio de Vlyssis erroribus et ad Italiae littora accessu, cuius progenie aut sociorum stirpibus omnem passim Italiam frequentarunt. Ipsi adeo Ausones ab Ausone, seu Circes filio ex Vlysse seu Calypsus, ortum habuisse narrantur. Festus: *Ausoniam appellauit Auson Vlyssis et Calypsus filius eam primam partem Italiae, in qua sunt vrbes Beneuentum et Cales.* (hoc quidem, vt supra vidimus, recte; nam et Italiae pars Ausoniae nomine proprie insignis fuit) *deinde paullatim tota quoque Italia, quae Apennino finitur, dicta est Ausonia* (hactenus vere; sed reliqua fabulose) *ab eodem duce, a quo etiam conditam fuisse Aruncam vrbem ferunt* (Suessa Aruncа, ab Auruncis habitata) — Ab Vlyssis et Circes tribus filiis, Romo, Antia et Ardea, tres vrbes conditas et nominatas Menagoras tradiderat ap. Dionys. I, 72.

(p. 58.) cf. VV. DD. ad Stephan. in Ἄρδεα et Cluuer. p. 976. Latinum Circes et Vlyssis filium iam Hesiodus prodidit Theog. 1011, 3. Telephi filium alii, quos Cedrenus sequutus est p. 135 D. Huius generis multa in primo statim libro Dionysii et Solin. c. 2. cognosci possunt.

Quid quod satis probabile mihi fit, ipsam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione esse profectam: nam a *ruma*, seu *rumi*, quod vetus mammae nomen est, Romae nomen deduxisse nonnullos videmus; vt allios a virtute ac robore ad Graecam vocem. Quod si verum est et ex antiquioribus sumtum, quod Seruius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, vt Tiberis priscum nomen *Rumon* fuerit, (non adeo abhorrens ab antiquissimo aquarum et amnium nomine per Celtas et Graecos vulgato: *Rha*, *Rho*, *Rhu*, *Rhiu*, *Rhiw*, *Rhei*, (ῥέω, ῥόος) non improbabile fit, vrbis nomen a flumine esse ductum, et omnia alia, quae narrantur, pro commentis seriorum aetatum esse habenda.

Sed de his nolim cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi satis est dilucide satis exposuisse naturam et caussas corruptarum fabularum veteris Italiae, vt mihi via ac ratio expeditior sit ad ea, quae in sequentibus erunt tradenda.

EXCVRSVS V

VII, 45 sqq. *Rex arua Latinus et vrbes Iam senior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus: Fauno, Picus pater: isque parentem Te, Saturne refert: tu sanguinis vltimus auctor.* Cum haec sint quasi potissima historiae veteris mythicae Italicae capita: disquirendum de iis esse videtur paullo accuratius.

Ad Saturnum videmus Latini genus simulque fabulas veteris Italiae tanquam ad caput et originem deductas subsistere, nec vlterius procedere. Est autem de Saturno mythus proprius Aboriginibus ac domesticus, nec quicquam aliud, si recte iudico, quam symbolicum nomen ac repraesentatio melioris vitae, cuius initia a frugibus inuentis satione et messe repeti solent. Itaque falx ei addi coepit; eoque narratum, ad cultum vitae eum Aborigines adduxisse: *Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo — Is genus indocile ac dispersum montibus altis Composuit legesque dedit.* Aen. VIII, 319 sq.

Cum a Graecis tractari coepissent fabulae Italicae, ad Cronum illi suum referre coeperunt Saturnum. Inde turbatus et interpolatus est antiquus ille mythus, et narrata de Saturno ea quoque, quae Graeci a Phoenicibus accepta de Be-

lo

lo ad suum Cronon transtulerant: vt iam supra monitum (Exc. IV. p. 120.)

Vt autem Graeci Cronum in Italiam transferrent, etiam situs Italiae versus occidentem Graeciae impulisse videtur; Occidentem enim locis inferis, adeoque Tartaro, quo Cronus detrusus delitescit, finitimum credidit antiquitas. Hinc Ionium et Adriaticum mare Κρονίην ἅλα appellatum videas v. c. apud Apollon. IV, 510. 548. et al. et Κόλπος Ῥέας apud Aeschyl. Prometh. 836. Iuuabat quoque in partem nomen *Latii* a latendo ductum, quod ad Cronum trahi poterat, qui Iouem fugiens eo venerat. VIII, 320. *Arma Iouis fugiens et regnis exul ademtis.* Ex his manifestum fit, quo tot doctorum virorum somnia ex etymo vocis ducta recidant, etiam suauis illa interpretatio vocis *Chittim* cum Latio comparatae.

Receptus inde est Saturnus in Annales tanquam gentis conditor et legum vitaeque mitioris auctor rexque Latii vetustissimus, vti nullus facile est populus, qui non idem symbolica nomina pro stirpis suae auctoribus habuerit. Difficultatem ac molestiam fecit mox scriptoribus *Ianus*, quem et ipsum mitioris vitae inter veteres Italos auctorem traditum videbant.

Est *Ianus* hic et ipse inter mythos Latinos referendus deusque eorum domesticus. *Nam tibi par nullum Graecia numen habet*, ait Ouid. I. Fast. 90. nec dubito eum ab initio nihil aliud quam almae naturae excultaeque eius dotibus vitae symbolum aliquod fuisse. Transductum inde symbolum ad alia cognata, vt designaret omnium rerum initia et origines, mox rerum vices, tempora, annum eiusque vertentis se noua exordia, mundi quoque seu caeli ortum et occasum, et sic porro: ita enim, vt in varios significatus symbola detorquerentur, ipsa res ac necessitas ferebat. Plura alia, etiam multarum rerum inuenta, ad Ianum retulere seriores non modo Grammatici sed et scriptores Romani, vt ex Ouidii Fast. lib. I. intelligi potest, partim rerum similitudine partim nominis origine ab eundo repetita inducti. cf. Macrob. Sat. I, 9. Seru. ad Aen. VII, 610. et al. Quod belli pacisque habebatur arbiter, ortum forte non aliunde habuit, quam quod eius religio erat antiquissima: vnde inualuerat, vt bello indicto templum eius ad supplicationes pateret.

Cum hoc nomen symbolicum mox et ipsum inter vetustissimos Italiae heroes seu deos esset relatum, dubitatum est inter Ianum et Saturnum, vter altero esset antiquior. Plerique tamen Ianum priorem Italiam obtinuisse narrant, et aduenam Saturnum

Digitized by Google

Saturnum ab eo esse exceptum: cf. Ouid. Fast. I, 233 sqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noster lib. VIII, 319. *primum* Saturnum in Italiam venisse dicat, multa argutati sunt etiam veteres, vt hanc difficultatem expedirent. Talis disputatio apud Aurel. Victorem O. G. R. c 1. legitur: quam inanem esse, ex superioribus facile intelligitur. Nec vero Ianum excludit Virgilius, sed *primus* nihil aliud est, quam primis h. e. antiquis temporibus, prima hominum aetate. Sed forte tota illa de Saturni, et quidem naui vecti, Iano regnante in Italiam aduentu narratio nullam grauiorem causam ac fundum veri habet, quam quod antiqui numi altera parte nauis rostrum, altera Ianum bifrontem habebant; etsi his de signis dici vix potest quam multa veteres argutentur, cf. Ouid. Fast. I. c. et Plutarch. Quaest. Rom. p. 274. D. E. Neque absimilis, suspicor, ratio induxit, vt Ianum Saturnumque in regni societate vixisse traderent: quandoquidem vicinis collibus nomina eorum erant imposita: *Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen* lib. VIII. 358.

Secundus a Saturno apud poetam nostrum *Picus* memoratur. l. c. VII, 48. 49. *Picus — isque parentem Te, Saturne, refert.* Primum omnino sanguinis auctorem per parentis vocem saepe declarari, et notus est loquendi mos, et Burmannus ad h. l. monuit. Iani vtique ex Venilia filiam, *Canentem*, vxorem habuisse narratur. Multa sunt in hac historiae antiquae parte nomina ab initio symbolica, etsi obscurae nunc fere interpretationis, quae in viros ac feminas abiisse videntur. Ianus quidem secundum alios Camesen, sororem ac coniugem, secundum alios Veniliam in matrimonio habuit. Camese vix alia fuit quam Camesna et Camena, vt Casmilus, Camillus; (v. Aen. XI, 543. cf. Varro de LL. VI, 3.) vetus Italiae numen, ad plures deas, Camenas dictas, traductum, quas cum Musis aliquando confuderunt Romani. Lucum iis cum fonte Numa dicauerat: ad eas enim pleraque carmina sua, hoc est vaticinia, referebat. (Plut. in Numa p. 65 A.) Camesene nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui Ianiculum oppidum impositum erat. Hyginus illud nomen a Camese duxerat, qui cum Iano eas terras tenuisset: sed narrauerat hoc ex Graeco homine, Protarcho Tralliano: ap. Macrob. Sat. I, 7. at cf. Athen. XV, 13. p. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, confusa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de L. L. IV, 10. disiungit eas: *Salacia, Neptuni, a salo, Venilia a veniendo* etc.

Ex

Digitized by Google

Ex hac igitur Venilia ſuſceptam Iano filiam Canentem in matrimonium accepiſſe narratur Picus v. Ouid. XIV, 333 ſqq. qui copioſe fabulam perſequitur, qua a Circe in venatione conſpectus, cum eius amorem ſpreuiſſet, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 ſq. *Picus — quem capta cupidine coniux Aurea percuſſum virga verſumque veneni Fecit auem Circe ſparſitque coloribus alas.* Picus vel picumnus priſcis Italis inter ſacras fuit aues inprimisque auguriis probatus, idem Marti ſacer: v. Seru. ad lib. VII, 190. Niſi itaque nominis interpretatio fabulam iſtam mutatae formae peperit, nata illa eſſe potuit ex antiquo ſigno iuuenis cum pico in capite. Tale ſignum memorat Ouidius in Circes aedibus Met. XIV, 313 ſq. vt augurandi peritia in Pico expreſſa fuiſſe videatur. Quo ipſo declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet eius ſignum in Latini regia poſitum: v. 187. *Ipſe Quirinali lituo — ſedebat — Picus equum domitor.* Seruius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuiſſe.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater.* Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis haec tenebimus. Primum numen fuiſſe antiqui Latii, idque fatidicum, Faunum; fuere autem priſcae Italiae, et priſcarum fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: haec enim futura praenoſcendi ac praedicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos mouebat. Faunus tamen inter fatidicos deos inprimis eminuit: eratque eius celebre oraculum in luco Albuneae apud Tibur; de quo v. lib. VII, 82 ſqq. ab eo enim acceptum nobile illud reſponſum de Lauinia. Symbolicum quoque nomen eſt Fatuae pro vxore Fauni habitae futura praemonentis. v. Iuſtin. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa verſibus rudibus fuiſſe reddita, quod verſuum genus *Saturnios* appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3. Inconditos verſus poetarum ſuperiorum Ennius vellicabat hoc nomine: *ſcripſere alii rem Verſibus, quos olim Faunei Vatesque canebant.*

Hoc numen Romani de Pane Graecorum interpretati ſunt: inde etiam Faunos (v. Aen. VIII, 34.) ad morem Panum et Satyrorum produxerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 4.

Inde inter priſcos Italiae ſeu Latii reges idem Faunus relatus eſt, modo Martis modo Pici habitus filius quod Virgilius amplexus eſt l. c. Eo regnante Euander ex Arcadia in Italiam veniſſe ferebatur v. Dionyſ. I, 31. Iuſtin. XLIII, 1. O. P. R. 5.

Con-

Constituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnauerit Faunus cum ceteris regibus. Syncell. p. 171.

Ex Fauno et Marica Nympha natus est Latinus. *Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica Accipimus.* Fuit autem Marica dea Minturnensium ad fluuium Lirin, cuius lucus in eo littore fuit non ignotus, pro Venere male apud Seruium habita; nam ea Murcia erat. An a Virgilio pro eadem cum Circe habita fuerit, disputatum est in notis ad lib. XII, 164. *Solis aui.* Sed Latini genus diuersimode traditum fuit et, quod mireris, iam ab Hesiodo Theog. 1011, 13. De reliquis v. Hygin. fab. 127. et ibi Intpp. item Iustin. XLIII, 1. Dionys. I, 43. Sed omnino multis hoc nomen celebratum fabulis, quas nunc disponere non vacat, adeoque nec colligere. Hoc vnum monebimus: esse nunc eius nomen proprium, vt Latinus rex fuerit; quod apud vetustiores tantum appellatiuum fuisse probabile est, vt vnum aliquem ex regibus Latinorum, cuius verum nomen ignorabatur, designaret. Apud Seruium ad lib. VII, 47. quem pleniorem dedit Iulius Sabinus, *Hyginus ait plures in Latio reges appellatos Latinos.* Vulgo tamen narrantur Latini ab eo nomen accepisse; quod vix ita se habere potuit, cum Latii vox antiquior ipso rege fuerit, vnde Latini dicti. Mirum est, quod apud Cononem Narrat. 3. occurrit, vbi Latinus, cum Hercule hospite, in inferiorem Italiam, ad veteres Pelasgorum ab Oenotro adductorum sedes, reuocatur. Antiquior Latii rex Dercennius ab ipso Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Siue tamen fuerit, Latinus aliquis seu non fuerit, intelligendus vtique est rex vrbis et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii constituebat.

EXCVRSVS VI.

VII, 81 sqq. *At rex sollicitus monstris oracula Fauni Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta Consulit Albunea* — Sententiam verborum et vim supra declarauimus. Sed imminent Anienis catarractis ruinae templi, quod Sibyllae Tiburtinae esse volunt viri docti, nullo grauiore, quam quod vetere fama ita traditum est, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poeta spectari et versibus his describi contendunt. Copiose nuper hanc opinionem adstruxit Vulpius in Vet. Latio T. X. c. 5. Sed, vt solent ex Italis multi, modo patriae suae, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam rerum, ac sermonis ignoratione, multarum vrbium sedes et ruinas praue interpretari, ita vir doctus in poeta vsum loquendi, orationis vim et rationem, sententiam, communem sensum,

Digitized by Google

fum, omnia euertere maluit, quam veritati concedere. Vt Sibyllae templum ad hos Albuneae lucos reuocare poſſit, interpungit v. 82 poſt: *oracula Fauni F. g. adit. Lucosque.* vt ſcilicet Fauni templum res a Sibyllae oraculo diuerſa ſit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, vbi Inui Caſtrum fuit (Aen. VI, 776.) Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T.V. Lib. IX, cf. c. 7. quam oleaſtrum Fauno ſacrum ex Aen. XII, 766. Sed haec et reliqua omnia contortiſſima ſunt, vt in his haerere neceſſe non ſit.

EXCVRSVS VII.

VII, 371. 2. *Et Turno, ſi prima domus repetatur origo, Inachus Acriſiusque patres mediaeque Mycenae.*

Prauum inter Romanos ſcriptores, inprimis veteres, fuiſſe ſtudium deflectendi veteres Italorum mythos ad Graecas fabulas et repetendi origines rerum vbiumque Italicarum e Graecia, ſupra Exc. IV. diſerte expoſitum eſt.

Quod tum inter cauſſas corruptae hiſtoriae memoriaeque omnis veterum Italorum obſcuratae retuli: hoc Virgilius, ſummus poeta, ſeu communem opinionem ſequutus, ſeu, ſi acriore iudicio verum perſpexit, vtilitatem tamen amplexus, pro adiumento praeclaro ad expediendam carminis ſui materiem adſciuit erroremque, rerum veritati hiſtoriarumque fidei infeſtiſſimum, poeticis rationibus accommodauit ſollertiſſime.

Cum enim Italicas fabulas, vt nouitate rei placeret, carmini intexere conſtituiſſet, ſtatim occurriſſe neceſſe eſt hoc: eas quidem, quae carmine tractari poſſint, fabulas eſſe paucas, plerasque aſperas et inficetas nominibus: cuius modi Salacia eſt, quae Neptuno coniux data, Nerienes, quae Virtus! erat ac Fortitudo, idem fere ſymbolum, ac Graecorum Minerua. Vna eſt egregie ad poeticum vſum informata fabula de Ora, Iuuentutis dea, Quirino deo pro coniuge data, vt Herculi Hebe. v. Gell. XIII, 22. et ibi not. Sed haec quoque ad Graecum exemplar procuſa eſt, et ipſum videtur nomen Graecum eſſe, Ὥρα. Eſſe eam Herſiliam, ſed deam factam narrauit Ouid. XIV. Met. ſub. fin. Vidit igitur Maro fabulas Italicas tanto tractabiliores et carmini accommodatiores fore, quo magis ad Graecam illae rationem attemperarentur, nominibus aut inflexis aut mutatis aut translatis. Inde etiam totius carminis aequabilis tenor ac color, faciesque elegantior ac doctior proueniebat. Cum autem, quod ſup. Exc. IV. vidimus, tot diuerſorum populorum Italiae, quos eiusdem ſtirpis quali ſurculos ac propagines aut populi

eius-

Digitized by Google

eiusdem tribus appelles, tam multae, et diuersae quidem nominibus, re tamen ad idem fere redeuntes, essent narrationes de auctoribus suis ac primis heroibus regibusque: selegit quidem ex iis poeta nonnullas, quas carmine tractari posse videbat; ex earum tamen ipsarum indole intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit; cum non modo obscuriores pleraeque essent doctisque viris multo minus notae ac Graecanicae, verum et horridi aliquid et agrestis, aut ieiuni inconditique haberent, quod ne Virgiliana quidem elegantia iis vbique abstergere potuit. Ex hoc genere sunt: bellum inter Laurentes Troianosque cerua caesa, quae Siluiae in deliciis erat, concitatum; Caeculus scintilla ab Laribus foco impositis desiliente a matre conceptus (cui similis fabula de Romuli et Remi ortu ap. Plutarch. Romul. p. 18. D E. occurrit.) Cacus qui ignem ore vomebat: mutatae in Nymphas naues: Ocnus, Mantuae conditor: Camilla infans hastae illigata et trans amnem iacta: strix Turni os circumuolans mortemque portendens. Quae fabulae, cum poetae summi arte et ingenio expolitae vix nitescant; prorsus omittendae fuere aliae. Nec vero hoc mirabitur quisquam, qui meminerit, Graeciae veteris fabulas ab initio forte non minus a poetica elegantia, suauitate et dignitate alienas, magno plurium poetarum sibi invicem succedentium studio fuisse expolitas: Italicis autem fabulis similem fortunam nunquam contigisse, vti nec artium maturum cultum. Itaque in his videas nonnulla, quae ne definita quidem et constituta satis sunt, vt attributa deorum, quae apud Graecos artificum opera egregie sunt dispositа et descripta. Inde factum arbitror, vt falx quae Saturno proprie erat tribuenda, Sabino adiecta sit lib. VII, 178. 9. *pascrque Sabinus Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem.* Clauis proprium est insigne Iani. At apud Festum in *Claudere* Portumnus clauim manu tenere dicitur, vt deus portuum. Qua re adduci se passus erat Heinsius ad Ouid. Met. XIV, 334. vt Ianum aliquem Portumnum sibi fingeret.

Haec cum ita se haberent, deligendae fuere poetae fabulae ex multis paucae, eaeque succo et sanguine, vt ita dicam, Graecanicae fabulae vestiendae. Quo ipso et nouitatis aliud genus consequutus est poeta, et permixtis inter se illigatisque fabulis Graecis Italicisque ornamenta habuit in promtu, quae pro lubitu aut consilio adhibere posset. Originibus autem populorum et vrbium Italiae a Graecis repetitis, non modo contextus rerum et carminis aequabili, nec a se abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabulas Homericas,

Digitized by Google

ticas, quae carmini omnium maxime accommodatae esse solent, vt adiungere posset Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratissimas, effectum est. Ceterum in hoc genere imitatorem habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poetam.

Dardanum quidem ex Corytho Etruriae vrbe ortum habuisse, absurda est narratio, si de historica ratione quaeritur (v. Exc. VI. ad lib. III.) Poeta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundauit: (v. Disq. II. p. XLVII sq. cf. VII 205 sqq.)

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam iucunda instituitur libro VII. narratio, Graeca est fabula, diuerse a diuersis ornata: vide v. c. Conon. Narrat. 3. post Dionys. I. 39 sqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Missa ad Diomedem a Latinis legatio ad petenda aduersus Troianos auxilia, ea narratio legatorum de Diomedis rebus, praeclari episodii laudem habet. Eo autem careremus, nisi vetus fabula Diomedeas insulas huic heroi consecrasset, Dauniaeque vicinia poetae locum fecisset, quo commode intexi posset.

Recensus populorum, qui Latinis tanquam auxiliares copiae adscripti sunt, inter elaboratissimos poetae locos est. Suauitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Graecis ducta est.

Pulcherrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, lib. VII, 376 sqq. tractare poeta non potuisset, nisi cum aliis Graecis ritibus ac religionibus etiam sacra Bacchica in Italiam illata esse ex tot Graecarum rerum originibus probabile fieret: inter Etruscos quidem et hinc per reliquam Italiam iam satis antiquis temporibus ea sacra recepta fuisse ex Etruscis monumentis probarum alio loco dedimus. Reprehensus est a priscis Criticis apud Seruium locus lib. XII, 83. de Turni equis, *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia.* Excusationem tamen poetae, qui Graecam nympham heroi Italo iunxit, habemus in tota fabulae, quam instituit, ratione.

Inter Troianos, a quibus gentium Romanarum illustrium originem repetit poeta, est etiam Capys: lib. X, 145. *Et Capys; hinc nomen Campanae ducitur vrbi.* Capuam a Capy dictam quis ferat? Sic tamen credidit antiquitas: v. c. Liu. IV, 37. cf. Silius XI, 30. 299. Iam autem nomen erat illustre inter Aeneae maiores Capyis, et inter reges Albanos alius: v. lib. VI, 768. et inter eos, quos adduxerat Aeneas in Italiam, Capys non extremo erat loco. cf. lib. I, 183. II, 35. IX, 576.

Digitized by Google

Sed eius artificii, quod modo expoſuimus, argumentum eſt vix aliud illuſtrius quam de Turno narratio, quando quidem is inter primarios Aeneidis heroes eſt, adeoque magnam carminis partem ad eius nomen et perſonam accommodari neceſſe fuit. Dumque adeo Graecae fabulae ſemel in Turnum eſſent translatae, ad multas alias Graecas fabulas patefacta eſt hoc ipſo via et aditus.

Turni itaque originem poeta a Danae, Acriſii regis Argiuorum filia, Perſei matre, repetiit: fabulam vulgarem ſequutus, qua *Ardea a Danae, Perſei matre, condita* credebatur: Plin. III. f. 9. Danae enim vitio a Ioue accepto intra arcam a patre incluſa inque mare praecipitata, inde ad Seriphum, vnam ex Cycladibus delata, a piſcatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a praedonibus repertam narraſſe videntur. Inde Plinium XXXV, 40. f. 32. illuſtrandum arbitror: *Aruntius* pinxit *Danaen, mirantibus eam praedonibus*. Acceſſit hinc alia fabula: Danaen fuiſſe ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidiſſe. Naui quidem cum ſociis aduectam poeta noſter tradere maluit: nam lib. VII, 409. *Audacis*, inquit, *Rutuli ad muros, quam dicitur vrbem Acriſioneis Danae fundaſſe colonis Praecipiti delata noto.* Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Seruius male ad loci huius interpretationem admouet, ad v. 372. cuius nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiae parte Danaes appulſus factus eſſet, non conſtante ſatis fide traditum videtur: aliis ad Apuliae littus, aliis ad Ardeatem agrum eſcenſum factum prodentibus. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum luſui originem debet, ac ſi Daunia, quae Apuliae pars eſt, a Danae Acriſii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum traxiſſe vetus fides eſſet, Danaes fabula etiam ad Rutulos tracta et reuocata eſt.

Itaque Turni quoque genus ab eadem Danae repetitum a poeta in verſibus ſupra adſcriptis: Turno *Inachus Acriſiusque patres mediaeque Mycenae.* Generis ſplendorem egregie ornauit poeta, etiam nominum vetuſtate, pro eo quod dicere poterat, ab Argiuis regibus Turnum genus ſuum duxiſſe. Acriſius, Danaes pater Argiuorum rex, ab Inacho erat oriundus, (hinc: *Inachus Acriſiusque patres*) Perſeus autem, Danaes f. Mycenas condiderat regnique ſedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Proeti filio. (hinc: *mediaeque Mycenae* pro media Graecia.)

Ex Seruii ad lib. VII, 372 narratione Danae ad Italiam delata, *regi* (addunt alii Pilumni nomen, Rutulorum regem Pompon.

Digitized by Google

Pompon. Sab. edit.) *oblata fuit: qui eam sibi fecit uxorem; cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult* (poeta) *originem ducere.* Nihil de his differte Virgilius, sed is Turni genus alia arte ad summam nobilitatem euehit, dum ei maiores assignauit veteris Italiae heroes ac deos creditos; cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, dispiciemus haec paullo curiosius.

Turni quidem patrem edidit *Daunum*, nomine antiqui illius Dauni, a quo tamen diuersum eum statuere necesse est. Ab hoc designantur Rutuli: *Daunia gens, Daunia plebes:* agitque de eo poeta sic, ac si ille ea loca ante Turnum tenuisset, senex tamen adhucdum vineret: lib. X, 615. 6. *quin et pugnae subducere Turnum Et Dauno possem incolumem seruare parenti.* v. 688. *Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem,* h Ardeam. Lib XII, 22. *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu.* v. 43. 44. *miserere parentis Longaeui, quem nunc moestum patria Ardea longe Diuidit.* et XII, 934. ipse Turnus ad Aeneam: *Dauni miserere senectae.*

Mater porro Turni *Venilia* est: lib. X, 76. *cui diua Venilia mater.* illustre nomen a Venilia dea ductum, de qua sup. Exc. V. egimus. Sed Turni mater soror erat Amatae, Latino nuptae: vnde lib. VII, 366. ei *consanguineus Turnus*, et XII, 29 *cognatus sanguis*, qua cognatione victum se profitetur Latinus, vt Lauiniam Turno desponderet. Apud Victorem O. G. R. c. 13. *Piso quidem Turnum matruelem Amatae fuisse tradit.* Paullo ante *consobrinum Amatae* dixerat. Itaque et haec poeta non inuenit, sed modo in suam rem transtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus:* ibid. *Cui Pilumnus auus.* Non subtiliter cum poeta agendum, qui Pilumnum modo auum, modo parentem (lib. IX, 4.) etiam abauum Turni facit (X, 619. *Pilumnusque illi quartus pater;*) vtitur enim communibus vocabulis parentis, aui, latiore sensu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos coniugales sit, atque infantiae mala propellat, modo qui e dis agrestibus sit, pilo inuento rusticis gratus, idem qui Stercutius: cf. Seru. ad lib. IX, 3. 4. lib. X, 76. et Non. Marc. XII, 36. Arguit haec ipsa interpretationis diuersitas vetustatem religionis. Per Pilumnum autem genus suum Turnus ad ipsos deos Saturnios referre debuit, etsi, qua ratione id factum, obscurum sit; nam Iuno lib. X, 618. *Ille*

ramen noſtra deduxit origine nomen, Pilumnusque ipſi quarus pater.

De *Iuturna*, Turni ſorore, Nympha Latii, ſupra Exc. III. diſputatum eſt.

Quod Turnum Herdonium appellauit Victor O. G. R. 13 grauis eſt lapſus ex permutatione Turni Herdonii Latinorum principis, quem Tarquinii Superbi fraus euertit. Ceterum de Turno et Ardea poſt Cluuerium egit copioſe Vulpius in Vet. Lat. To. V. ſed doctrinae ſubtilitatem in plerisque deſideres, copiam facile concedas.

EXCVRSVS VIII.

Ad recenſum populorum, qui cum Latino armorum ſocietatem inierant.

VII, 640 ſqq. Cum Virgilii eruditio inprimis mirationem faciat in veteris Italiae originibus, quas et accurate inueſtigaſſe et commode atque ingenioſe carminis ſui indoli accommodaſſe videtur; non pigebit, in hanc carminis partem excurrere, et quae ſingulis locis veteres fabulae ei ante oculos verſatae ſint, ſub vnum obtutum exponere.

Primum quidem illud obſeruatione dignum inprimis eſt, quod in Turni partes, quem a Graeca origine genus ducere memorauerat, adduxit eos populos, quibus Graecae origines vulgo tribuebantur: quo ipſo rationem aliquam inuenit, qua excitos varios Italiae populos Troianis obiiceret aduerſa acie pugnantes. Vetus Graecorum odium aduerſus Troianos, nupera Troiae clade nondum expletum, ſed eo magis in eos, qui clade ſuperſtites profugerant, inflammatum, cauſſas auxilii ferendi praebet idoneas. Quo illud idem, quod toties monuimus, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum ſatis iucundum vix eſſe poſſe vlli homini, qui non fabulis illis antiquis, inprimisque Homericis Italicisque, imbutum habeat ingenium. Hoc eſt, quo ſumma rerum redit.

Ii igitur, quos hic enumerat populos auxilia Latino et Turno adducentes, ex genere ſunt eorum, qui vrbium ſuarum conditores Graecos habuiſſe ferebantur, vti in ſingulis mox videbimus. Graeca origo eosdem mouet, vt Diomedis auxilia petant inf. VIII. pr. Latinos populos ac ciuitates ordine certo ſeu ſitus ſeu vetuſtatis memoratas expectabat forte aliquis a potea. Verum lubrico ille inſiſtebat veſtigio: ab Alba Longa, quae hoc tempore erat nulla, ortum habere omne nomen

nomen Latinum, et ab ea deductas esse colonias XXX. Latii ciuitates, vulgo tum constabat. v. Dionys. III, 31 et I, 15. Quid? quod superiore libro, VI, 773—7. aliquot harum vrbium ipse excitauerat, quae tunc adhuc essent *sine nomine terrae.* Sapienter itaque ab hac enumeratione abstinuit, et vetustissimarum tantum vrbium nomina apposuit, nullo certo ordine dispolita: quarum etsi magna pars inter colonias Albae Longae numerata est, tamen eae his ipsis coloniis, quibus iterum frequentatae seu suppletae fuerant, antiquiores creditae sunt. Ordine autem geographico relicto poeticis rationibus melius consuluit poeta; varietatem enim et libertatem in dilectu sibi ita reliquit. Varietatem etiam in hoc sequutus est, quod Troianorum socios Arcades et Etruscos alio loco commemorandos distulit, illosque nauibus aduectos narrauit inf. X, 166 sqq. vbi cf. Seru.

De Mezentio alio Excursu dictum est: tyrannus ille fuerat Agyllae, vrbis Etruscorum, quae Pelasgicae originis vestigia manifesta retinuerat. v. Dionys. I, 21. Qui sequitur, Auentinus, Herculis filius, Graecam stirpem patris nomine satis prodit.

In iis, quae de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem sequitur, quam supra attigimus, et morem illum, qui veteri historiae plurimum labis adspersit, vt vrbium Italicarum origines a Graecis repeterent. Itaque Tiburis originem e Graecia media nonnulli petierunt. Locus classicus post Plinium XVI, 44 s. 87. apud Solinum, vbi c. 2. plures huiusmodi vrbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, praefecto classis Euandri; sicut Sextius* (Sextius Niger esse videtur, Plinio memoratus, qui graece de medicina scripsit) *ab Argiua iuuentute.* (et hoc plures alii sequuti sunt, vnde Horatio: *Argeo positum colono Tibur.*) *Catillus enim Amphiarai filius post prodigialem patris* (sc. terra hausti) *apud Thebas interitum, Oeclei aui iussit cum omni foetu ver sacrum mittere, tres liberos in Italia procreauit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulsis ex oppido Siculis* (delenda haec vox ab indocto homine inserta) *veteribus Sicanis* (*Siculos* debebat dicere. cf. Dionys. lib. I. c. 16.) *a nomine Tiburti fratris natu maximi vrbem vocauerunt.* Cum in condenda vrbe consociasse operas suas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* solius nomen in vrbis origine memorari solet, vti *moenia Catili* ex Horatio nota sunt, et Silius VIII, 366. *Hinc Tibur, Catille, tuum*; cf. eund. IV, 225. *Tiburtus* heros etiam *Tiburs* et *Tiburnus* appellatus fuisse videtur.

Digitized by Google

Variant fere libri in nomine, vt apud noſtrum VII, 671. XI, 519. *Tiburni lucum* certe apud Horatium vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agnouit haud dubie Statius I. Silu. 3, 74. vbi ſcriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburnus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit III. Silu. 1, 183. Virgilius, fratre Tiburto ad vrbis nouae praeſidium relicto, cereros duo fratres ad belli ſocietatem mittit. De Tiburte egerunt inprimis Cluuer. in Ital. ant. Franc. Martius in Hiſt. Tiburtina et Ant. del Rè in Antiqq. Tiburt. (To. VIII. P. IV. Theſ. Antiqq. Ital.) et nuper Vulpius in Vet. Latio profano To. X.

De *Praeneſte* v. 678 ſqq. fabulam poeta domeſticam praetulit, de Caeculo, cum tamen de eius vrbis originibus non minus fabula Graecanica eſſet tradita, qua Praeneſtes, Vlyſſis nepos, Latini filius, eius vrbis auctor ferebatur. Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen Solin. c. 2. *vt Praeneſtini ſonant libri, a Caeculo.* Plura de Praeneſte v. ap. Cluuer. Suarelium in Praeneſte ant. et Vulpium To. IX. Latii prof. Hoc vnum nescio an ab aliis obſeruatum ſit, quod Praeneſtinis h. l. Gabinos Anienis accolas, Hernicos et Amaſeni accolas, ſeu ſocios ſeu ditioni ſubiectos adiungit Maro.

De *Iunone Gabina* v. 682. ad e. l. dictum eſt. Quod *arua I. G.* memorat, etſi ea nota eſt poetarum in deſignandis vrbibus ratio, tamen id prouide feciſſe videri poteſt, quod lib. VI, 773 (vbi v. not.) *Gabios* inter vrbes, quae illo tempore nondum erant, memorauerat. Ceterum etiam Gabiis origo Graeca adſcripta, narratumque eſt, eam adeo Graecis litteris floruiſſe, vt etiam Romulus et Remus liberali diſciplina imbuendi eo mitterentur. v. Plutarch. in Romulo p. 20. D. T. I. Frf. Dionyſ. lib. I. c. 84. et Feſtum in *Roma*, ex Diocle Peparethio. Quod etſi fabuloſe traditum videtur, *Iunonis* tamen *Argiuae* in eam vrbem recepta ſacra Pelaſgos aliquando cum Aboriginibus, hoc eſt, cum Auſonum ſtirpe, eam inhabitaſſe arguunt.

Praeneſtinis, vt iam monuimus, Virgilius adiungit praeter Gabinos et Anienis accolas, *Hernicos*, et addit: *quos, dives Anagnia, paſcis, Quosque, Amaſene pater,* paſcis. Anagnia caput Hernicorum adhuc notum quibidam eſt. Enimuero in Amaſeno fluuio, qui paullo vltra Setiam exortus Priuernum praetergreſſus, per Volſcorum fines apud Circaeum in mare exit, haeret Cluuerius Ital. ant. p. 981. dum ad Hernicos deſignandos eum a poeta memorari arbitratur: inter Anagniam enim, Hernicorum vrbem, et Amaſenum interiectos eſſe Signinos et Setinos. Sed ſumit vir doctus, quod poeta non dat; non enim ille Amaſeni accolas Hernicis annumerat, ſed

vna

Digitized by Google

vna cum Hernicis eos, Praenestinis tanquam belli socios sub iisdem signis incedentes adiungit.

Alii adhortationi locum facit Macrobius Sat. V, 18. qui in versu 689. 690. *vestigio nuda sinistri Instituere pedis; crudus tegit altera pero*, Euripidem in Meleagro, vnde versus quoque adscripsit, Virgilio ante oculos fuisse contendit, et poetae huius *occultissimam diligentiam* inde arguit, quod ab Aetolis hoc ad Hernicos transtulit, qui Pelasgica stirpe orti ab Hygino tradantur, a qua etiam Aetoli originem habebant. Locus est satis copiosus; sed totum Macrobii acumen, vt ex animo dicam, ineptum est, et idoneo fundo caret. Virgilium cum Iulio Hygino Hernicos ab Hernico, duce Pelasgo, ducere, nusquam apparet. Si tamen duxisset, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelasgis Aetoli quoque oriundi erant, transferre ad Hernicos, qui nihil cum Aetolis commune habent, ea, quae de Aetolis narrata sunt. Sed nec Virgilius Hernicis id praecipue tribuit, vt vno pede calceato, altero nudo incedant, verum omnino Praenestinorum et sociorum agmini: neque ille habitus adeo insolens, et ad excogitandum difficilis erat, vt poetae in animum venire non posset; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuisse, vt vno pede calceato, altero nudo iretur ad bellum, nusquam repererat.* Nam occurrit ille passim, vt in Graecis, sic in Etruscis monumentis, inprimis in vasis, vt apud Demsterum in Etruria regali t. 90. in t. Porro, vt Silii imitationem omittam, qui lib. VIII, 421. Sabinis *laeua tegmina crure*, apud Liuium quoque IX, 40. Samnitium armatura eiusmodi narratur, vt *sinistrum crus ocrea tectum haberent.* Qui locus Aristotelis censurae robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod laeuum pedem nudum, dextrum ocreatum tribuerat Thestii liberis Aetolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuisse, (ita enim Aristotelis verba ab Euripideis seiungo) et id quidem merito, non enim laeuum, sed dextrum pedem, tanquam anteriorem et praegredientem, nudum et expeditum esse debere. Contrarium tamen sequutus est Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehensio proprie ad rationem adiectam ὡς ἐλαφρότερον γόνυ ἔχοιεν spectant: et sinistrum crus recte nudari potuit, quandoquidem scuto tegebatur. Ita de prisca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20. *Pedites scutati, praeter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas* in dextris cruribus *cogerentur accipere.* cf. Lipsius de Militia Romanor. III, 7. Ceterum Euripideum fragmentum ex Meleagro post Schraderum illustra-

vit V. Cl. Valkenar. in Diatribe de fragm. Eurip. p. 145. Laudat Aetolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133. sed nihil inde nouae lucis expectandum.

Copiae, quas Messapus adduxit, ex Etruriae veniunt vrbibus iis, quae Graecam originem habere credebantur; eaque de caussa ipsae diuersas a ceteris partes sequi existimandae sunt. De Faleriis, Fescennia, Soracte et Capena ex Dionysio pro certo id constat. Sed Messapum v. 691 sqq., cum in his commune aliquod aut fictum inuentumque nomen ponere non liceret, vnde poeta arcessiuerit aut in Etruriam transtulerit, non video. Sane in extrema Italia Messapia est, Graeco nomine, vt Strabo ait lib. VI. p. 425. B. eadem Iapygia dicta. Eam oram variis temporibus varios accepisse cum ex Illyrico tum e Graecia colonos mirum non est. Antiquis iam temporibus Pelasgi circa ea loca consederant, Peucetii dicti a Peucetio, quem Oenotri fratrem ediderunt. Sallentinos ab Idomeneo deductos, lib. III, 400. vidimus. cf. Strabo VI. p. 430 A. Herodotus lib. VII. c. 170. Cretenses, qui cum Minoe in Siciliam venerant, postquam inde discessserant, ad Iapygiam appulisse, Hyriamque condidisse narrat: *καὶ μεταβαλόντας, ἀντὶ μὲν Κρητῶν Ἰαπύγας Μεσσαπίους γενέσθαι.* Scilicet consederant inter barbaros, Messapygas, vel Messapios dictos, quorum nomine ipsi deinde censi sunt. Illyricos hos barbaros fuisse credere licet, et hoc inter cetera fabulose narrata recte tradit Nicander apud Antonin. Liber. c. 31. Pars ex iis in Thraciam traiecit, vbi Bottiaei sunt appellati, et mansit adeo nominis memoria in monte Messapio Macedoniae apud Aristotelem Hist. Anim. IX. 45. Supra memoratam ex Herodoto famam respicit Strabo lib. VI. p. 427 B. et p. 431. 2. At vbi ille de Messapio agit, cui Anthedon vrbs subiecta est, montem hunc Boeotiae ait nomen *a Messapo habuisse, qui ad Iapygiam accesserit eamque Messapiam appellauerit.* v. Strabo IX. p. 621. A. B. et Casaub. Conf. Seru. ad Aen. VIII, 9.2 Fallitur vero Stephanus Byz. qui Messapum Euboeae montem edidit. Quo tempore hi Boeoti ad Italiam appulerint, et an nominis similitudo narrationi effingendae licentiam fecerit; equidem non dicam. Saltem Messapus aliquis conditor et rex Messapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11. s. 16. *Calabria — Graeci* Messapiam a duce *appellauere.* cf. Solin. c. 2. p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393. *Ennius antiqua Messapi ab origine regum* editur; et Seruius ad nostrum locum v. 691. *Ab hoc Ennius dicit se originem ducere.* Rudiae enim in Iapygia seu Messapia sitae erant.

Quae

Quae cum ita se habeant, ad assequendum difficile est, quomodo hoc vno in loco Virgilius veterem famam deferere et Messapum, cui in extrema Italia sedem constanter assignavit vetustas, Fescenninis, Falisci s ceterisque enarratis Etruriae populis ducem dare maluerit. Videtur certe poeta sequutus esse aliquid, quod nunc ignoratur: nam exornat hunc Messapum eiusque copias et singulari ritu illustrat, quod cum rhythmo et cantu incesserint. An Seruio aliquid tribuendum sit dubito, dum ait: *Ab hoc* (Mesapo) *Ehuius dicit se originem ducere: vnde nunc et cantantes inducit eius socios et eos comparat cycnis.* Incessum quidem talem cum cantu, et saltationi numerosae similem, multis barbaris vsitatum fuisse satis constat. cf. Cerda ad h. l. Ad Fescenninorum carminum licentiam et iocos vero respicere poetam non credo. Quod Neptuni filium facit Messapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Seruius: *Hic Messapus per mare ad Italiam venit: vnde Neptuni dictus est filius.* Ita enim multi passim Neptuni aut filii aut amasii appellati fuere, quoniam mari aduenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Vnde autem in mentem venerit poetae, vt hunc Messapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere assequi mihi videor, quod inter eos, quos duxit, Soractis montis accolae sunt, Hirpi illi suo nomine dicti, qui sacrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *super ambustam ligni strucm ambulantes non adurebantur.* Plin. VII, 2. cf. Aen. XI, 587 sqq.

v. 706 — 717. *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum* etc. Fines agri Sabini poeta paullo latius constituit quam ad sequentium aetatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem latus septentrionale vsque ad montem Fiscellum extendit, sub quem Nursia posita erat, et ab occidente Hortam, vltra Narem Tiberi immissum, memorat. *Interamnum*, quinque circiter millia ab *Aquila* versus Aterni fontem in loco situm, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens prisca aetate oppidum esse debuit, si quidem poeta *ingens A. c.* dicere potuit.—*prisci Quirites* respectu Romanorum, qui et ipsi Quirites dicti, ex quo Sabini *Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquissimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*, Κύρις, vnde *Quirites* dicti, pro *Curensibus*. Situs Curium fuit in Sabina regione, non, quod Cluuerius p. 675. putauit, in loco *Vescouio* nunc dicto, sed paullo inferius ad sinistram ripam amnis *Coresc*, in agri *Farensis* loco *Monte maggiore* dicto, id

quod docte declarauit Abbas *Capmartin de Chaupy Decouverte de la Maison de Campagne d'Horace*, To. III. p. 75 sqq. qui in hoc eodem loco villarum situs redemit et instruxit. Idem p. 67 sqq. totum plagae locum egregie illustrat; vnde transferemus nonnulla in p. I. quandoquidem nusquam alibi tam accurate haec tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud procul Tiberis ripa, *Monte Ricondo*, quaesiuerunt: idem Abbas situm aliquanto propius ad Tiberim in colliculo exploravit; appellatur locus *Rimane* vid. p. 85. 91. *Mutusca* est *Trebula Mutusca*, situ ex marmoribus et ruinis deprehenso, circa templum S. Victoriae fuit, mille passibus a vico *Monte Leone*, XIV. millibus supra Reate, nunc *Rieti*. ibid. p. 93. Nec longe abest vicus *Oliueto* dictus, quod ipsum nomen epitheton *oliuiferae Mutuscae* declarat. 712. *Nomentum*, quod inter colonias Latinas sup. VI, 773. commemoratum vidimus, sed in agro Sabino situm oppidum, vestigia habet saris certa viae Nomentanae et nominis in vico *Mentana* — *Rosea rura Velini*. Rosea, seu campi Roseae, in agro Reatino ad lacum Velinum, summae olim fertilitatis, ex Plinio, Varrone aliisque satis noti sunt. v. Cluuer. p. 679. et Capmartinus l. l. 99 sqq. Magna pars horum camporum lacu demum Velino emisso nudata fuisse videtur: aquarum autem sulphurearum limus ad fertilitatem soli haud dubie prosuit. 713. *Tetricae horrentis rupes montemque Severum* in montium iugis fuisse, qui ad orientem Nursiae in Piceno erant, dubitari nequit. cf. Cluuer. p. 692. 3. Vltra oppidum *Leonessa* in *Abruzzo vltra* eos constituit *Capmartin* p. 120. 714. *Casperiam* versus Himellae fluuii, qui nunc *Aia* est, fontem sitam, eam esse, quae nunc *Aspra*, satis constat: abfuisse tamen aliquantum ab hac vrbe, et in valle *Presenzano* ruinas conspici tradit Capmartin p. 122 sq. *Forulos* in loco inter vetus Amiternum et recentiorem ciuitatem *Aquila* sitos, nunc *Ciuità Tomassa* dictos, satis exploratum est. Quod tamen poeta Foruli inter *Casperiam* et *flumen Himellae* memorauit, transuersum egit Abbatem doctissimum modo laudatum, vt *Forum nouum*, quod circa Himellam situm fuit, et *Forum Decii* poetam respexisse putaret. Sed poetae hoc condonandum est, vetli regionum situ geographicam subtilitatem deserat. 715. *Tiberim* sc. qua patet inter Narem et Anienem. *Fabaris*, aliis *Farfarus*, nunc *Farfa*, ad Tiberim descendit. 716. *Nursia*, nunc *Norcia*, versus fontes Naris inter montium frigora, et *Horta*, ad ostia Naris, qua Tiberi immittitur, a Plinio oppidis Etruriae annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi siue de coloniis Latinis

Latinis in agrum Sabinum deductis, siue de oppidis a Latinis conditis et habitatis, quae temporum successu in Sabinorum ditionem cesserunt. Hoc Cluuer. p. 651. statuit. cf. Capmartin. p. 136 sqq. — 717. *Allia*, exiguum flumen, Romanorum clade a Gallis accepta satis notum, dubitatur, quo loco defluxerit. Cluuerius esse credidit amnem *Rio di mosso*, Capmartinus amnem *S. Gioualmi della Torre*, qui infra *Castel Giubileo* Tiberi iungitur. v. ibid. p. 148 sq.

732 sqq. Halesus adducit populos e priscis Auruncorum et Oscorum sedibus. Fuerunt isti veterum Ausonum reliquiae, tandemque a Romanis deleti sunt. Halesus, *Agamemnonius* dictos v. 723. quod accipiunt vt sit Agamemnonis filius. Id vero alienum a poeta. Nam inf. lib. X, 417. pater ipsi fuisse traditur *vates*, qui senex obiit et filium, cuius fata praeuiderat, in silua educauit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri necesse est: id quod commentis, super Graeca Italicarum vrbium origine, quae saepe commemorauimus, debetur. Sed discedit ab aliis Maro in hoc, quod Campanorum ducem facit Halesum. Nam plerique Falisorum originem et nomen ab eo repetunt: Ouidius Fast. IV, 73. 74. Amor. III, 13, 31 sq. Solin. c. 8. Seruius ad VII, 695. Alsium autem Etruriae Silius VIII, 476. Sed prius illud maiorem veri speciem habet: fuere enim Falisorum Falerii, oppidum; *F*, Aeolicum digamma, aspirationis vicem subire, tot exemplis constat; itaque ex *Halesus*, *Halesii*, *Falesii*, *Falerii*, *Falisci* facti. Mox *Aurunci* v. 726. intelligendi, qui vltra Lirim habitarunt, quorum Suessa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his sunt *Auruncae manus*, quae Turnum sequuntur inf. VII, 795. Potest Auruncorum pars ab eo perdomita fuisse videri, sic enim lib. XII, 93. 94. Turnus hastam gestabat *Actoris Aurunci spolium*: et *oppida multa capta manu* iam ante v. 22. commemorauerat. Quid quod etiam Auruncos Rutulosque versus Sicanorum fines non longe a Tiberi collocat poeta lib. XI, 316. 318. quo factum vt inter eos adeo, qui Turnum sequuntur, lib. VII, 795. *Sicani* ponantur: *Auruncaeque manus, Rutuli veteresque Sicani*. Inter Oscorum populos etiam *Sidicini* fuerunt v. Strabo lib. V. p. 237 C. a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus Ausonum, tum Campaniae vrbs Liu. VIII, 16. Etiam huius vrbis originem Graecam effinxit Silius VIII, 514 sqq. v. 729. *vadosi Volturni* qui aliis poetis *rapax*, *celer*, *sonorus*, quam fluuii naturam ipsum nomen, a vulture ductum, respicere videtur. Sed idem fluuius pro diuersis locis, per quae cursum facit, diuersam aluei

et

Digitized by Google

et cursus naturam habere potest. cf. Burm. ad h. l. *vadosus est prope mare*, ait etiam Pomponius: sed falso adiicitur: *ubi est Linternum*. *Saticula*; Campaniae vrbs, vnde Saticulani; priscis temporibus Saticulos, ab Ausonum stirpe, colonos habuisse videtur. Epitheton, *asper*, ad locorum situm Tifatis, monti, subiectum, spectare arbitror. *Oscorum manus*. Opici, Opsci, et Osci, vetus Ausonum gens, quae tamen temporis successu, vt fit, a communi stirpe ita abalienata fuit, vt pro diuersis populis haberi possent Ausones et Osci, cf. Strabo V, p. 242 C. antiquitus cis et vltra Lirim habitarunt. Sed in Latio mature nomen defecit, serius permansit in Campania. Primi in eorum terris aduenae Cumas condidere Chalcidenses ex Euboea, mox Etruscorum vires in iis locis increbuere, tandem a Samnitibus et Romanis vestigia quoque gentis excisa sunt, quae supererant maxime circa Atellas.

733 — 743. Iterum aliae de Graeca Italicarum vrbium origine fabulae. *Teleboae* Taphum, vnam ex Echinadibus, incoluerunt, in quam ex opposita Acarnania transierant. Relicta Tapho, Capreas insulam, Surrentino promontorio Campaniae obiectam, eos adiisse, hoc ex loco constat. Rex eorum Telon ex Sebethide nympha, Sebethi fluuii ad Neapolim filia, suscepit Oebalum, qui in continente Italiae, ex aduerso opposito, occupasse narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex nostris petierunt Silius et Statius, quis Virgilio praeiuerit, non constat. *Sarrastibus*, Sarni fl. accolis, Graecam olim originem tributam a nonnullis fuisse, ex Seruio constat: *Conon* (videtur Samius, fabulosarum narrationum auctor, fuisse) *in eo libro quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos aliosque ex Peloponneso conuenas, ad eum locum Italiae venisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit; ex flumini, quem incolerent*, (l. quod accolerent) *Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrii fluminis* (de quo nescio an aliunde constet) *et se Sarrhastes appellasse. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt*. Scilicet *Sarnum* olim *Sarrum* pronuntiatum esse necesse est. Neque aliud quicquam super Sarrastibus et eorum origine affert Camillus Peregrinius de Campan. felice Diff. II, n. 24. Qui somnia requirit, adeat *Euboici abitatori di Napoli* p. 263 sqq. qui liber Neapoli sub Ducis *Michele Vargas Macciucca* nomine vulgatus est. *Rufrae* vel *Rufrium* in Hirpinorum finibus, in Samnitium potestate habitum, nunc *Ruvo* in *Terra di Bari*; circa eadem loca *Batulum* et *Celenna* sita fuisse videntur. At *Abella* notum Campaniae oppidum, inter Chalcidensium colonias numeratum a Iustino XX, 1, 13.

Quod

Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Auellanae* nomine firmatur.

744 ſqq. *Aequi, Aequani* vel *Aequiculi*, vel *Aequiculani*, exiguum ad vtramque Anienis ripam tractum inter Marſos, Pelignos et Sabellos montes inhabitarunt, agreſtis et fera gens, a Romanis victa, et extincta; vnde poeta: *Horrida gens* etc. cf. Cerda. *Nerſas* a nemine alio memoratas vidi. *Vſentis* nomen ab amne, qui per Volſcorum fines iuxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluuium eodem nomine in Aequiculis fuiſſe, tradit Pompon. 750. *Marruuia de gente.* Varia ſunt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marſi* ab initio fuiſſe *Marri*, vnde vrbs eorum *Marruuium*. Tradit quoque gentis et nominis auctorem Marrum Silius VIII, 507 ſq. Sed pro more, quem toties attigimus, etiam Marſis e Graeca fabula originem circumſpexerunt Romani ſcriptores, partim a Marſya, Phryge, partim a Marſo, Circes et Vlyſſis filio: in quod commentum vt inciderent, locum fecit partim fama vetus de Marſorum veneficiis, partim promontorium Circaeum, quod Circe inſediſſe narrata fuit. Eius ſoror *Anguitia*, cuius nemus paullo poſt v. 759. occurrit. Vti autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marſi nobiles ſerpentum incantationibus. v. Plin. VII, 2. XXV, 1, f. 5. Silius VIII, 497 ſqq. cf. Cluuer. vbi de Marſis p. 759. Incredibilis eſt ſuperſtitioſae credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas. Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medelis*. *Archippi* regis nomen poeta ex hiſtoriis accepit. Plin. III, 12. *Gellianus auctor eſt, lacu Fucino hauſtum Marſorum oppidum Archippe, conditum a Marſya, duce Lydorum.* Similia Solin. c. 2. pr. 761. Inter vrbes Italiae, quibus Graeca origo tributa fuit, *Aricia* quoque eſt. In proximo nemore Diana peregrino more fuit culta: quae religio cum Scythicum ritum referre videretur, narrari vulgo coeptum, Scythicae Dianae ſimulacrum ab Oreſte de Taurica deportatum in eo loco eſſe conſecratum. v. Solin. 2 p. 13 C. et alios apud Cluuer. p. 921 ſqq. cf. ſup. To. I. Vit. Virgil. p. CXXXVIII. Egit de Aricia diligenter poſt Cluuerium Vulpius Vet. Latii lib. XIII. To. VII. p. 179 ſqq. In eodem Dianae templo heros indigena Virbius, (a quo et collis Virbius nomen duxit, de quo v. *Capmartin de Chaupy Maiſon de Campagne d'Horace*, T. II. p. 117 ſqq.) domeſtica religione cultus fuiſſe videtur, quem ex aliqua ſeu formae et attributorum ſeu forte fabularum ſimilitudine Hippo-

Hippolytum seriores interpretati sunt: nisi ad commentum illud nomen Virbii, *bis viri*, παλιμβίου, ritusque religiosus arcendi equos a luco (v. inf. 778) duxit: vt veteris cladis memoriam renouari heroi nollent. Addita hinc narratio de Hippolyto e mortuis reducto et in nemus Aricinum a Diana abducto v. Ouid. Met. XV, 532 sqq. Eam fabulam Aricinorum domesticam fuisse, ex Pausania intelligitur lib. II. c. 9. Nunc poeta Ariciam nympham facit, (quod magis placet, quam vt Aricia vrbs sit, etsi sic lib. X, 172. *Populonia mater*) quae ex Hippolyto peperit Virbium. Multis modis tractata est fabula ab aliis: vnde diuersae illae Grammaticorum rationes.

783 sqq. De Turno eiusque origine dictum est alio Excursu. Tribuit ei poeta v. 793 sqq. non modo regnum in Rutulos, quorum caput Ardea, verum copiis ab eo adductis accensetetiam *Auruncos*, cis Lirim scilicet habitantes, aliosque a Tiberi inde ad Vsentem vsque incolentes populos: quos tamen nunc sub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recusantis, partes et munia ipse susceperat. cf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poeta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: seu quod poeta Sicanos pro Siculis posuit. cf. Exc. ad VIII, 314. 328. seu quod alios auctores, qui nunc interiere, sequutus est. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere, qui a priscorum Sicanorum reliquiis hos deducerent. *Sacranae acies* pro Ardeatibus dictae videntur, quoniam sacra magnae Deum Matris a Sacranis suscepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea vrbe, qui Matris magnae Deum sacra curarent. Marmora bina in eam rem iam laudauit Burmannus e Gudio p. XX, §. 9. Vide eadem illustrata a Vulpio To. V. vet. Latii p. 209 sqq. Festi locum iam laudarunt intpp. *Sacrani appellati sunt Reate orti, qui ex septimontio Ligures Siculosque exegerunt: nam vere sacro orti erant;* ex quo loco Seruiana lacinia petita ad Aen. XI, 317 f. *Illi* (Siculi) *a Liguribus pulsi sunt, Ligures a Sacranis; Sacrani ab Aboriginibus.* Si tamen Silii versum recordamur VIII, 417. *magnaeque Reate dicatum Caelicolum Matri* ad ver sacrum ne recurrendum quidem esse videtur. Seruius: *Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam et tenuisse loca quae nunc vrbi vicina sunt: et ex eo populos ducentes originem* Sacranos *esse appellatos; nam sacrati sunt matri Deum Corybantes.* Sunt haec commentis similiora: ad sacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipsa referunt. Propius ad Festum

Festum spectant ea quae sequuntur in Seruio: *Alii* Sacranas acies *Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pestilentia laborarent, ver sacrum vouerunt* (immo: quos parentes — vouerunt) *vnde* Sacrani *dicti sunt.* Iulius Sabinus Silii verba eo trahit (lib. VIII, 359.) *Sacra manus Rutuli. Labici*, pro oppido Labico, seu pro oppidanis Labicanis, quod *picta scuta* habent, non apparet, poetae ne ingenio an veteri famae debetur. Ager Labicanus contiguus fuit Algidenti, Gabino, Tusculano ac Praenestino. Labici situm non longe ab oppidulo *la Colonna* Holstenius constituit, melius quam Cluverius in agro oppidi *Zagarolo*: vt docet Vulpius in Vet. Latio To. VIII. p. 286 sqq. (lib. XV. c. 5.) Erat autem inter Latii oppida antiquissima, Albanorum colonia eo deducta. Quae Seruius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta sunt. *Numici sacrum Liuius*: De hoc v. sup. Exc. III. ad h. l. Reliqua in notis ad e. l. persequuti sumus.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER OCTAVVS.

ARGVMENTVM.

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque vrbium fibi auxilia adiungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, vt cum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Aeneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, aduerso flumine in ea loca subuehitur, in quibus postea Roma condita fuit: Euandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Euander Aeneam, aduentus eius causſa cognita, benigne hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, causſam ritusque sacrificii edocet, locaque eius tractus nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Aeneas, equitum quadringentorum subsidio adiutus, quibus praerat Pallas, vnicus Euandri filius, partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam, florentissimam Tyrrhenorum ciuitatem, petit: cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus vxoris blanditiis adductus, priuigno suo arma fabricatur, eademque a Venere ad Aeneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cum caetera omnia tum clypeum inprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur.

Etiam hic liber bello parando consumitur, inprimisque auxiliis arcessendis, cum Turnus per legatos Diomedem, Aeneas Euandrum adit. Quae res episodio viam munit elaboratissimo de Euandro, quo fabulas veteres Italiae et origines coloniae Arcadicae in Palatino monte exponit, Romanis cognitu iucundissimas. Qui autem de Aeneidis praestantia recte iudicare vult, non ex nostrorum ingeniorum et aetatis genio iudicium facere debet; id quod importunum esset, etsi plerique ita faciunt; sed id respicere animoque assequi, quam delectationem poetae carmina Romanis potissimum afferre poterant, quibus ille ea meditabatur. Iam origines Latii et Romae, ad nostrum sensum forte parum iucundae, Romanis haud dubie esse debuerunt cognitu grauissimae: et qui delectationem, quae inde capi potest, aestimare vult, ante omnia ipsis illis originibus

Digitized by Google

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Vtque acris concuſſit equos, vtque inpulit arma;
Extemplo

1. *At* Zulich. *ſignum belli* pr. Hamb. 2. *crepuerunt* Leid. *ſtupuerunt* Goth. ſec. 3. *atque a.* Goth. tert. *conceſſit* pr.

bus accurate cognoſcendis et enodandis operam impendat neceſſe eſt. Quod idem vt faciat tanto magis interpreti incumbere, recte aliquis iudicet. Succedit aliud epiſodium de armis et clipeo Aeneae, quod et ipſum ad Romanorum ſtudia comparatum eſſe manifeſtum fit.

1. Mira res videri debet, potuiſſe Turnum in aliena regia bellum inſtruere et copias parare. Talia animaduertere et poetam reprehendere in promtu eſt. Sed poeta ad priſcas aetates ſingula componere et adornare debuit, non ad ſua nec ad noſtra tempora. In regnis iſtis antiqui aeui ſumma rerum erat apud populum: eiusque voluntatem ſeu impetum exſequebatur rex. Bellum aduerſus Troianos plebis ſtudiis ſuſceptum erat, renitente fruſtra Latino; tandemque, quod ſenectutis infirmitas et ſolitudo ſuadere poterat, rerum ſummam prorſus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas* VII, 600. et cum Ianus eſſet referandus, Latinus *foeda refugit miniſteria et caecis ſe condidit vmbris.* Itaque Turnus ſuccedere in partes Latini debuit: quo aſſumto in carminis argumentum nactus eſt heroem, quem ornaret poeta, et quem Aeneae opponeret. Sed principium libri parum ſplendere mihi videtur; nec aliud quicquam eſt, quam otioſa repetitio eorum, quae iam ſatis ex libro ſuperiore conſtabant. Debebat poeta procedere a v. 9. *Mittitur et magni Vemulus Diomedis ad vrbem.* In belli ſigno, vexillo, ex arce prodendo, Romanum morem adumbraſſe videri poteſt, qui in comitiis ſuperſtes manſit, vt vexillum in arce poneretur, ſed puto argutius hoc quam vere dici. *ſignum* puto per ipſa illa *cornua* vſ. alt. explicari. Sic ſup. VII, 512. *Paſtorale canit ſignum cornuque v.*

3. Simpliciſſimum eſt de apparatu bellico accipere: vbi Turnus equos et arma excitavit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum eſt inflammatum. Nam *ſimul* ſimpl. eſt copula. *concuſſit*, concitauit adhuc

Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, saeuitque iuuentus
Effera. Ductores primi Messapus et Vfens,
Contemtorque deum Mezentius, vndique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem,
Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros,
Aduectum Aenean classi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adiungere gentis
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
Euentum pugnae cupiat, manifestius ipsi,

Quam

6. *Mesapus* et *Mesappus* in codd. 7. *Contemtor superum* Witt. *Mezzentius* Rom. vt al. 10. *considere* Gud. vt alibi. Illustrat Heins. 11. *Aduentum* Zulich. Vrat. Ed. Iunt. cum Goth. tert. *Aeneam* edd. plerique. *classe* ed. Ven. *vectosq.* Leid. a m. sec. 12. *Auferre* Goth. tert. *se ducere* alter. Tum in tertio hemistichia v. 12 et 14 permutata: *et fati r. dicere posse*, et: *Dardanio et late L. i. n.* 13. *se iungere* pr. Hamb. 14. *Dardanium et — nomen* vir doctus in Misc. Obss. IV. To. II. p. 380. non prorsus male; etsi enim *vir Dardanius* et similia saepe occurrunt, tamen *nomen* nude positum minus gratum videtur: *increbescere* vulgg. v. I. Ge. 359. 15. *Quid s. inceptis* Oudart. *Q. studeat c.* Goth. sec. *quae si* tert. Rottend. 16. *cupiet* aliquot Pier. et duo Burm. *cupiant* Ed. Bas. *capiat* Ed. Ven.

huc otiosos. *impulit*, mouit, adeoque manu tractauit et protulit. Nam *impellere arma* de percussione clipeorum accipere durum esse arbitror. Seruius autem pro more suo argutatur, dum ad ancilia commoneri solita refert; nec *arma* pro peditibus h. l. dici posse videntur.

9 sqq. Ad Diomedem qui auxilia petant mittuntur, propter communem originem Graecam, quae Turno tribuitur. v. sup. Exc. ad VII, 640 sqq. Diomedis autem in eos, qui Troia capta profugerant, eiusque irae se subduxerant, inflammatus esse debebat animus. *vrbs Diomedis* Argyripa est v. inf. XI, 246 et ibi Excurs. vbi reliqua de hac legatione expediuntur. cf. Seru. ad h. l. — *et dicere, se posci regem fatis.* sup. VII, 272. *Hunc illum poscere fata Et reor.* etc. vocabulo de fatis proprio lib. V, 707. VII, 584. — 16. *ipsi*, qui

Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
Talia per Latium: quae Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat aestu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquae tremulum labris vbi lumen aënis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia peruolitat late loca, iamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia fessa per omnis
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:

20. *celerem nunc huc* duo Goth. 23. *radientis* Gud. et pr. Rott. cf. inf. 616. 25. multos *lacunaria* legisse narrat Seru. satis indocte. 26. *a. versa* Goth. sec.

qui iam antiquus eius sit hostis — „Vult autem intelligi, ait Seruius, Aeneam etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens imperium, sed et caussa hostilitatis antiquae.„

20. cf. sup. IV, 285. 6. At comparatio, vt omnes viderunt, sublecta est Apollonio Rhodio III, 754 sq. ornata a Marone; nisi quod motae aquae caussa in Graeco poeta non desideratur: ὕδατος — τὸ δὴ νέον ἠὲ λέβητι Ἠέ που ἐν γαυλῷ κέχυται. Laudata comparatio multis, etiam Lowthio de sacra poesi Hebraeor. prael. XII. p. 238. quippe in qua obseruata rerum dissimilium similitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi status et affectio re sub oculorum intuitum cadente praeclare expressa est: id quod genus comparandi suauissimum est. Aliam comparationem Homeri Il. Ξ, 16 sqq. conferant studiosi. In *imagine Lunae* argutantur interpretes: est ea pro ipsa Luna, cuius sane imago in aquae superficiem incidit ab eaque redditur Alius, nec magis feliciter, possit verba *sub auras* calumniari, cum sequantur *laquearia tecti.*

26 sqq. Iterum per nouum visum fatalis rerum ordo declaratur: vide Disquis. II. T. II. p. XLVII sqq. Noctis declaratio magnam suauitatem habet; Copiosiorem ornatum sup. IV, 522 sqq. attulerat: vbi Apollonii Rhodii vestigia animadvertebamus. Nuper in Lexico Homerico alterius Apollonii p. 490. etiam illi Alcmanem praeiuisse vidimus: εὕδου σι δ'

Quum pater in ripa gelidique ſub aetheris axe
Aeneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci fluuio Tiberinus amoeno
Populeas inter ſenior ſe adtollere frondis
Viſus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, et crinis vmbroſa tegebat arundo.
Tum ſic adfari, et curas his demere dictis:
O ſate gente deum, Troianam ex hoſtibus vrbem
Qui reuehis nobis, aeternaque Pergama ſeruas,
Exſpectate ſolo Laurenti aruisque Latinis;
Hic tibi certa domus: certi, ne abſiſte, Penates:
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae
Conceſſere deum.

Iamque

28. *Tum* duo Burm. 33. *Cum* Iunt. et Ald. pr. ſicque Rom. 35. *Cum* Moret. ſec. *adfatur* Doru. 38. *loco* Medic. et in marg. *alibi ſolo. Laurentum* Seru. ad v. 12. 39. *certiue abſ.* Doru. *adſiſte* al. ap. Pier. 40. *tumor* Heinſ. e libris ſecundum Pier. alii *timor*. 41. *profugis noua moenia Teucris* ſuppletur verſus in multis, quos Seru. Heinſ. et Burm. viderunt: perperam accepta voce *conceſſere*.

σι δ' ὀρέων κορυφαὶ etc. Sub dio Aeneas obdormiit, *ſeramque dedit per membra quietem*: ducta loquendi forma ex altera, qua *ſomnus didi per corpus, ſpargi per membra*, dicitur. Monemus hoc, quod plerique verba tenent, cauſſas ſermonis ignorant.

31. *deus loci* ἐπιχώριος θεός. Ripa Tiberis populis eſſe debuit praetexta: quod nunc aliter ſe habere audio: ſed cf. inf. 95. 96. et VII, 29 ſqq. 33. *tenuis carbaſus glauco amictu*, pro glauca palla carbaſina humeris vel femori fluuiorum iniecta in ſignis veterum. Imitatorem verboſum Claudianum Cerda comparauit in Paneg. Olybr. (I, 214 ſqq.) Adde de VI. Conſ. Honorii (XXVIII, 163 ſqq. Seruius ineptit ad h. l.) — 36. 37. idem orationis color, qui in illis: *Ilium in Italiam portans:* ſua ſtirpe et Penatibus ſacrisque adductis cum reliquiis Troianorum. *reuehis* autem propter ſtirpem Dardani fabuloſam ex Italia. v. ſup. III, 167 ſq. et cf. ibi Exc. VI. — 38. *expectate* vide v. 12. 40. *Conceſſere* h. reſederunt. Non audiendi Intpp. vett. et recent.

42. De

Digitized by Google

Iamque tibi, ne vana putes haec fingere ſomnum,
Litoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum foetus enixa, iacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum vbera nati.
[Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum:]
Ex quo ter denis vrbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, et poſuere in montibus vrbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.
Hi bellum adſidue ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios, et foedera iunge.
Ipſe ego te ripis et recto flumine ducam,

42. *nec vana putes* Rom. *ni vana putas* Gud. a m. pr. non male, inquit Heinſ. immo ad ſenſum peſſime. *Iamque (tibi ne v. p. hunc f. ſ.) Lit.* Parrh. 43. *ſub ilice buxus* Rom. nec niſi recenter correctum. 45. *recubant a. — nati* Medic. 46. Abeſt verſus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane ille cum trinis prioribus occurrebat ſup. III, 393. Sin retineas, *ex quo* eſt ἐξ οὗ ſc. χρόνου. 47. *tridenis* duo Burm. cum pr. Goth. 48. *condens* alter Hamb. *c. c. vrbem* Goth. tert. quod equidem malim a poeta profectum in vaticinio. 50. *Expediam* a m. pr. Medic. et Gud. *Expedies* Goth. ſec. 51. *hic* Medic. *is* eraſo *b.* Doru. 55. *ducent* Hamb. ſec. 56. *foedere* alii ap. Seru. et Gud. ac pr. Moret. cum al. ap. Burm. ſed offenſa aure. 57. *recto* Menag. pr. et ſic Cerda coni. ad v. 95. 96.

42. De hoc oſtento, quod iam Helenus vates praedixerat lib. III, 388 ſqq. vide Exc. II. ad lib. VII, 126. 47. *Ex quo*: ſecundum quod portentum: *clari cognominis* ab alba ſue nominatam.

51 ſqq. v. Exc. I. ad h. lib. In Euandro potuiſſet poeta omnia ad maiorem admirationem ſtruere et parare. Euander gente Pelaſgica oriundus vix videbatur bonae ſpei ac fiduciae locum relinquere Troianis, ſi repente in eum incidiſſent. Sed poetae placuit alia ratio, vt per ſomnum haec denuntiaret. Et vero Achaei, ſi propius inſpexeris, diuerſae ſtirpis ſunt. 53. *in montibus.* ne arguteris; eſt, *in monte* Palatino: et v. 57. *recto flumin*

Digitized by Google

Aduerſum remis ſuperes ſubuectus vt amnem.
Surge age, nate dea; primiſque cadentibus aſtris
Iunoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolues. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Caeruleus Thybris, coelo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput vrbibus, exit.
Dixit, deinde lacu Fluuius ſe condidit alto,

Ima

58. *in amnem* Witt. *ſuperes remis* aliquot Pier. 59. *age* excidit Rom. et aliis Pier. in aliis ſuppletum *o*. Mentel. pr. a m. pr. *ait*. 60. *irasque* complures ap. Heinſ. et Burm. 61. *donis* multi ap. Pier. et Heinſ. ſed *votis* tuentur Rom. et Medic. c. al. et venit forte *donis* ex ſup. III, 440. 62. *Perſoluis* Witt. *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier. 63. *ruentem* Moret. ſec. quod probat Heinſ. et illuſtrat, vt erat ille paullo procliuior ad captandas elegantias ſecretiores et exquiſitiores, etiam vbi a genio ſcriptoris et loci erant alienae. Sed multo probabilius, librarium illum caſu in hanc vocem incidiſſe, quam tot alios codices eſſe depraua tos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum ſumen bene dicitur *ruere*. Tum Auſon. et ipſe *ſecantem* legit Mofell. 460. Witt. a m. pr. *ſequentem*. 65. *certa domus* Gud. *caeſis* Medic. a m. pr. *efcit* antique pro *erit* emendat Faber: et Heinſ. *exit* tranſitiue pro effert, exerit, accipit. Vtrumque perperam. v. not. 66. *fluuio* Gud. a m. pr. *lacu et fluuio* Heinſ. coni. *fluuii* coni. Heumana. Sed v. not.

flumine recto fluminis itinere: Nec audiendus Seruius. —— 59. *primisque cadentibus aſtris* cum primum nox occiderit. v. ad lib. II. Exc. II. p. 236. *Iunoni fer r. p.* quod idem Helenus ſedulo monuerat lib. III, 435 ſqq. vt videas poetam ſibi conſtare. 64. *Caeruleus*. Atqui, flauus eſt Tiberis, et luteus, vt ſatis notum. Scilicet nunc deo communem fluuiorum naturam dat. *caelo*, θεοφιλῶς.

65. Circa has eaſdem oras ſurget aliquando magna vrbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos eſt, res futura effertur tanquam praeſens, *exit* pro *exibit*. *celſis caput vrbibus* nota illa poetica oratio, pro: *caput vrbium*. Tum ea vrbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea conſecrabitur et vt deus coletur. Sic facile componuntur turbae interpretum, quas hic commemorare nil attinet. cf. Burm. Mox *lacus* l. pro alueo, l. quod malim pro profundo, vel fundo fluuii.

69. *vite*

Digitized by Google

Ima petens. Nox Aenean somnusque reliquit.
Surgit, et, aetherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cauis undam de flumine palmis
Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces:
Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus vnde
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
Adcipite Aenean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra,
Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.
Adsis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,

67. relinquit aliquot Pier. inter quos Rom. ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Homericum. *70. Sustinet* Rom. aliquot Pier. cum Medic. Gud. aliisque ap. Heinf. ex interpolatione puto. *effudit* lectum ante Heinf. *diffudit* ed. Ven. *72. Te quoque Tybri* duo Burm. o aliis excidit. in aliis: *Tuque o Tybri, tu, o,* apud Pier. et Heinf. quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghamo. Alii aliter turbant. *tu flumine Thusco* Bigot. Vulgata eſt ap. Seru. et Macrob. VI, 1. vbi docet ex Ennio adumbratum eſſe verſum. Nam is; *Teque pater Tiberine tuo cum flumine sancto* cecinerat. *xanto* codd. ap. Pier. cf. Burmann. Sec. V. Cl. ad Antholog. p. 73. Etiam ex Liuio notum eſt lib. II, 10. *Tiberine pater, inquit, te sancte precor. 75. tenent* Rom. cum binis Heinf. et fragm. Vatic. *q. loco* Parrh. *76. venerabere* plerique Pier. et bini Heinf. ex Interpretatione. Alia in Witt. *honorabere. 78. Adsis et* aliquot Pier. *o tandem* vulgo lectum ante Heinf. qui e ſuis et Pier. emendauit. *proprius* ſcriptum videtur Seru. *placidus* ap. Doſatum, ex intpt. *tua omina* emendauerat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque ſignificatione, monito et oraculo, poetis dictum occurrere alibi iam monitum eſt. n. *ferues* Oudart. *79. memorans* pr. Voſſ. *geminas legit* Franc. *memorans geminas legit* Parrh.

69. rite c. tanquam precaturus. Nihil aliud. — *71. genus amnibus vnde eſt:* quatenus Nymphae fontium ſunt deae. Alias poetae aliter. — *74.* Expreſſit Statius IV. Theb. 832. *quacunque domo gelida ora reſoluit* etc. *lacus* v. v. 66. — *75.* ad formam Odyſſ. Λ, 237. 238. ſtructus eſt. — *78. numina* v. V. L.

80. armis.

Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſiluam cum foetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conſpicitur ſus:
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
Mactat, ſacra ferens, et cum grege ſiſtit ad aram.
Thybris ea fluuium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita ſubſtitit vnda,
Mitis vt in morem ſtagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis, remo vt luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo:
Labitur

80. *a. ſocios*: *ſimul* alii male diſtinguunt. v. Burm. *ſ. atque inſtruit* Sprot. 81. Laudat hunc et omiſſo verſu 82. tres ſeqq. auctor libelli de Progenie Auguſti. 82. *foeta* Sprot. 85. *ad aras* aliquot ap. Burm. 86. *eſt* abeſt aliquot Pier. et Heinſ. mendoſe. cf. ſup. IV, 193. 87. *Lenit* Rom. contracte. *ſuſtulit* Goth. tert. 88. *et in no* alter Menag. 89. *et l.* Witt. *abiret* Ed. Ven. *abiſſet* Rom. 90. *incertum* Non. Marcell. in *Rumor. peragunt* Rom. pars Pier. et Heinſ. librorum, cum Goth. tert. Macrob. et Nonio Marcello. *peragrant* Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven. *accelerant* Goth. ſec. *rumore* pro *Rumone*, quod priſcum Tiberis nomen fuerit, poſitum putabat Seruius; perperam cf. not.

80. *armis* proprie. cf. v. 93. — 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in v. 82. 83. parum placet: *Candida—concolor cum foetu albo*; *Procubuit — conſpicitur ſus: per ſiluam — in litore.* Mox 84 *enim* aſſeueratiue, vt *vero, vtique, ναὶ γὰρ δή.* nec vacat, quod putant grammatici.

90. *rumore ſecundo.* optime ſecundum Guellium et Gronou. Obſſ. II, 17. quibus Donatus praeiuit, interpretabimur de murmure aquae carina et remis percuſſae, qua navis a puppi propellitur, adeoque omnino de motu aquae *ſecundo*, proſpero, cf. inf. X, 686. vt ſit dictum pro: *curſu ſecundo*; etſi aduerſo amne. Cic. de Diu. I, 16. e vetere poeta: *Soluere imperat ſecundo rumore atque aduerſa aui.* et Auſon. Moſella v. 22. *interlabentis tacito rumore Moſellae.* Ex ceteris rationibus ſaltem illa tolerabilis eſt, vt ſeu de celeuſmate remigum accipiatur, ſeu de plauſu et acclamationibus ſociorum bona vota facientium vt V, 338.

v. 91.

Labitur vncta vadis abies: mirantur et vndae,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum fluuio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque secant placido aequore siluas.
Sol medium coeli conscenderat igneus orbem,
Quum muros arcemque procul, ac rara domorum
Tecta vident; quae nunc Romana potentia caelo

91. *vda* aliquot Pier. sed v. not. *uncta abiesque vadis* Leid. VII. 92. *mirantur* pr. Menag. et a m. pr. Gud. cum fragm. Vatic. *assuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr. 93. *que* abest binis Burm. *pictas fluuioque* Ed. Ven. 94. *nauigio* Ven. 97. *medio* Spros. *considerat* Franc. — *axem* pro diu. lect. pr. Rottend. 98. *arces* oblongus et quidam alii Pier. quod recepit Catroeus, vt sint septem colles, quibus postea Roma fuit imposita. Sed *arx* simpl. pro vrbe in colle Palatino posita; cf. inf. 313. ad veterem morem, quo acropolis, in colle condita, reliquae ciuitatis initia faciebat. *ac rara* Heinf. secundum vetustiores, etiam Pier. vulgo *et*.

v. 91. *vnctam* pice *abietem* ab Ennio accepit. v. Cerda. 93. *carinas pictas* v. ad V, 663. 94. *remigio noctemque diemque fatigant*. non, se. vt Cerda malit, quod prosaicum esset; sed est epica audacia. *Caelum clamore, siluas venatu*, (IX, 605.) *niuem cursu, amnem remis, fatigare*, passim in poetis occurrit. Est scilicet, quod satis constat, proprie *fatim agere*, valde, crebro mouere, tractare, agitare, adeoque omnino in re aliqua versari, vel eam frequentare. cf. sup. ad Aen. I, 280. Sic *Martem fatigant* sup. VII, 582. vidimus h. flagitant. inf. IX, 605. *siluas f.* h. pererrat. Porro poetae tempori tribuunt tanquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi* adeoque etiam *fatigari* dicunt. X, 807. *diem exercere*. Propertium iam Cerda laudauit: lib. IV. Eleg. 11, 77. *Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatigas*. Redit vtique forma haec tandem eo, vt *fatigare* sit, *consumere, exigere*. 96. *placido aequore*, alueo fluuii, *secant siluas*, nauigant inter ripas siluis consitas. Nimis acute Seru. et alii: secant imagines nemorum, quae in pellucida fluuii superficie apparebant. 97. Ἦμος δ' Ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει Il. e, 68. et al.

Digitized by Google

Aequauit: tum res inopes Euandrus habebat.
Ocius aduertunt pruras, vrbique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
Ante vrbem in luco: Pallas huic filius vna,
Vna omnes iuuenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Vt celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas

Sacra

100. *tunc* Rom. *Euandrus* Rom. et Medic. ceterique vetustiores: ergo recepit Heins. quem vide post Pierium. Vulgo: *Euander*, etiam passim in seqq. quoties recurrit ea vox. 101. *auertunt* duo Burm. *et vbique p.* Goth. sec. 102. *diem* Doru. et Ed. Ven. cum Rom. cod. *solemne* Mediol. 104. *Pallans* codd. vide Pier. *hinc* Oudart. *cui* sec. Moret. *quem* Parrhas. 106. *dabat* Gud. a m. pr. *trepidus* Zulich. cum Goth. pr. *ad auras* pr. Moret. 108. *tacitos* Rom. et alii Pier. cum Colot. et Medic. quod ex interpretatione profectum. Exquisitior forma *tacitis remis*, siue vt ipsos *tacitos* adnare dicat, siue vt sit pro, *tacite*, nullo aut exiguo vndarum strepitu, vt quoque inf. lib. X, 227. cf. Cerda.

110. *quod* Medic. a m. pr.

102 sqq. Egregia carminis oeconomia, qua belli cum Latinis gesti argumento per se tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poeta. Offendit Aeneas Euandrum sua sacra facientem Herculi; rerum species obiicitur augustae religionibus, et hominum seculique simplicitate placens. Eadem v. 185 sqq. adducit episodium de caeso ab Hercule Caco, tanquam sacri instituti caussa et origine. Obuersatum esse in omnibus his poetae animo locum Odyss. V, 38 sqq. vbi Telemachus in Nestorem sacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Pisistrato Nestoris filio Pallas subnatus. Ad talia attendendum est ei, qui de sex posteriorum Aeneidis librorum praestantia et de poetae ingenio pronuntiare vult; ne argumenti inopia fraudi sit ingenio et arti poetae, qui semel eum argumenti delectum fecerat. 102. Herculi cum ceteris Diis. v. Serv. 105. *pauper senatus*. Explicuit Silius I, 609. *castaque beatos Paupertate Patres*. cf. eund. VI, 631 sqq. — 108. *tacitis remis*. v. V.L.

Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipſe;
Et procul e tumulo: Iuuenes, quae cauſſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? vnde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Aeneas puppi ſic fatur ab alta,
Pacifereaeque manu ramum praetendit oliuae:
Troiugenas ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
Dardaniae veniſſe duces, ſocia arma rogantis.
Obſtupuit tanto percuſſus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaeſit.
Progreſſi

111. *illè* Goth. rett. 112. *o Iuuenes* duo Burm. *quae cura* Menag. pr. cum aliquot Pier. 114. *Qui genus* ab Heinſ. e libb. τίνες (κατὰ τὸ γένος vulgo: *Quod genus*, alii *quis*. Franc. *quid g.* Rom. *in arma*. 116. *protendit* Gud. a m. ſec. *tetendit* Witt. *pauperaeque* Rom. 2 pr. m. 118. *ille* Rom. 119. *ferte hoc* Dorn. 120. *Dardaniae duces* mihi quidem admodum diſpliceat h. l. inprimis cum ſequatur: *tanto percuſſus nomine*. Requiro *Dardanios viros*; nam et hos malim quam *duces*, quos Heinſ. recepit codd. auctoritate ſuffultus. *Dardanios* vnus Montalb. exhibet. *Dardaniae aduenisſe* quatuor ap. Burm. a m. ſec. 121. *percuſſus* Heinſ. e praeſtantioribus ſecundum Pier. Vulgo *perculſus*. 122. *Et gradevè* Rom. 123. *hac* Gud. ſc. via. inepte. 124. *Excepit* Heinſ. cum Pier. e libb. alii *accepit*. *Excepitque manum* Hugen. *Excepta-*

V. L. 111. *Sacra* ſunt h. l. eaedem quae modo *menſae. vetat*, ſc. quia nefas erat. Scilicet peracto iam ſacrificio epulas ſacras celebrabant. cf. inf. 175. 114. Comparant Odyſſ. A, 170. et al. vide Cardam. 115. *puppi*. Scilicet, cum v. 101. *proras aduerſiſſent*, vt ad littus accederent, mox naui inhibita et in puppim retroacta remisque acta puppim obuertebant littori.

117. *tela inimica Latinis* memorat propter v. 55. *Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina*. Hinc quoque metus conſpectis viris armatis maior eſſe debuit. v. 109. 119. *ferte haec*, non ad ramum cum Seruio et aliis referendum; ſed, nuntiate. 124. *dextramque*

Progreſſi ſubeunt luco, fluuiumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis adſatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,
Et vitta comtos voluit praetendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum quod ductor, et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis coniunctus Atridis;
Sed

Exceptaque manu pr. Hamb. *manu dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Statii I. Theb. 470. ſic erit *dextra inhaeſit*. cf. Burm. *impleuus* alii Burm. 125. *lycum* Franc. *fluuioque* Gud. a m. pr. 127. *Optime* vulgg. ante Heinſ. in *ei precari* antiquitatis ſtudium declarauit poeta, ſaltem exquiſitam orationem captauit. 129. *timui* duo Burm. *exutus* ſec. Moret. *arces* Rom. 130. *ab ſtirpe* Heinſ. e Medici vulgo *a ſtirpe*.

que amplexus inhaeſit, pro, dextram amplexus eſt (ex Homerico: ἐν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρὶ) et hoc pro ſimplici: manum prehendit. Nihil amplius ad ſenſum, ſed ornate. At Burm. *dextram amplexus* et *inhaeſit* ſc. ceruice vel alia corporis parte.

128. *comtos*. ſimpl. pro ornatos. Ineptit Seru. et in hoc et in cauſſa origineque ἱκετηρίας, quae hoc verſu deſignatur, exponenda. Mira comminiſcuntur et alii: vt Paſchalius de coronis, VI, 17. A religione ritum ductum eſſe manifeſtum fit e vittis ſeu infulis laneis, obuoluentibus ramum oleagineum, cuius vſus erat cum in ſacris tum in luſtratione et expiatione. Adeoque is, qui praeferebat, ἱκέτης, ſupplex factus, aut crimen expiare ſe et culpam deprecari velle ſymbolice et religioſe ſignificabat, aut ſimpliciter per ſacra et deos ſe ſupplicare teſtatum faciebat. Hinc omnino foederis, pacis et legationis ſymbolum eſt factum.

130. *ab ſtirpe geminis coniunctus Atridis*. Cognationis gradus eſſe potuerunt plures, nec dici poteſt, quemnam poeta ſequutus ſit. Omnino vtrumque genus a Ioue ducebatur. Tum a ſororibus, Atlantis filiabus, et Euander et Atridae oriundi erant. v. Seru. et Iul. Sabinum; etſi in vtroque perperam aliqua traduntur: ab iisdem Atlantis filiabus, Pleiadas vocant, cognatio mox v. 134 ſqq. inter Euandrum et Aeneam deducitur: Nam Dardanus Electra et Ioue natus, Euander autem Mercurii, cui Maia mater, filius perhibebatur. v. Dionyſ. I, 31. Praeclare autem et ingenioſe poeta hac generis coniunctione vtitur ad cauſſas amicitiae inter Euandrum et Troia-

Sed mea me virtus, et ſancta oracula Diuom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Coniunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater vrbis et auctor,
Electra, vt Graii perhibent, Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros: Electram maxumus Atlas
Edidit, aetherios humero qui ſuſtinet orbis.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis ſi quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, coeli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab vno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tenta-

131. *Sed tua me virtus tua t. d. f. Cognatique patres et ſ. o. d. Coniunxere tibi.* vir doctus Obſſ. Miſc. Vol. I. p. 19. inani ſubtilitate. 132. *dedita* Rom. et alii et *debita*, ap. Pier. et Burm. 135. Rufinianus de Schem. Lex. p. 254. corrupte: *Electram Graii p. A. cretam.* 136. *maxumus Atlans* Rom. 137. *axes* Ed. Ven. *auxes* Goth. tert. 139. *Cyllene* Medic. et al. perperam. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cilleni* Doru. *Cyllenes* edd. ante Pier. et ante Heinſ. *in vertice.* 140. *quicquam ſi* Goth. tert. *ſi cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi ſi quicquam creditis* Gud. a m. pr. vnde Heinſ. coni. *auditi ſi quicquam credimur*, quod nemo facile praeſtare dicat. *auditus* Dorvill. cum Goth. ſec. 141. *genuit* duo Burm. — *qui ſ. torquet* Schol. Horat. et Ed. Iunt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798. ait Heinſius; at h. l. aliter habere ſcriptos. Neque tamen ſatis placet *rò tollit.* Saltem eſt, ſublatum humeris ſuſcit, portat. 142. *findit* Doru. *ab imo* Goth. ſec.

Troianos ſerendas. 131. *mea virtus*, reſpicit illud; *non exrimui*, confidentia, et animi fiducia ex meae virtutis conſcientia, quam eandem confido apud te loco aliquo et auctoritate habitum iri. *Oracula diuom* v. VI, 96. 97. *coniunxere* h. adduxere me, vt me tibi adiungere ſtudeam.

134. *Dardanus.* cf. omnino Exc. VI. ad lib. III. To. II. p. 356 ſq. *aduehitur Teucros* h. ad Teucros; ſ. Troadem quam Teucer tum tenebat; Dardanus ibi Dardanum vrbem condidit, Ilus autem filius Ilium; hactenus itaque poeta dicere potuit: *Iliacae primus pater vrbis et auctor.*

143 — 5. Praeclari verſus. Hunc amo ampleclorque Aeneam! Iunge: *non pepigi tentamenta tui prima per lega-*

Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
Obieci caput, et supplex ad limina veni.
Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
Insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant:
Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, et rebus spectata iuuentus.
Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
Iam dudum, et totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Vt te, fortissime Teucrum,
Adcipio adgnoscoque libens! vt verba parentis,
Et vocem Anchisae magni voltumque recordor!
Nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laome-

144. *memet ipse* codd. Burm. qui infimi loci libros habuit: etiam aliquot Pier. cum Goth. sec. 147. Heins. distinguebat: *Insequitur nos: si p. pellat* duo Heins. *adfore* Medic. *offore* pr. Moret. a m. pr. pro *obfore*, ex *affore*, quod alii scribunt, vt Gothani. 149. *quoque supra* Ed. Iunt. *abluit* aliquot Pier. et Burm. 151. *e rebus* aliquot Pier. 152. *osque o.* Leid. quod Cuningham. coniiciebat. *Iste os* Witt. 153. *l. l. pectus* Witt. a m. pr. 154. *Tunc* ante Heins. *iustissime* Exc. Burm. 155. *Adspicio* aliquot Pier. et ed. Ven. 157. *Hesiones* ante Heins. quem vide. *Hesione* al. *Hisionae* Rom. *Hesionis* Goth. sec.

res neque per artem; non prius te tentaui per legatos et callida consilia. *pangere* h. l. non est pacisci, sed figere, constituere, facere; ex eo, quod *pangi*, figi, dicuntur ea, quae decreta sunt, etiam pacta. *per artem* ad consilia cauta et callida spectare, quibus alterius voluntatem vel exploramus vel captamus, quis non videat. Burm. tamen eo deuenit, vt *per epistolam* interpretaretur. — *meum obieci caput.* Etiam Gr. σφὰς γὰρ παρθέμενοι κεφαλὰς Od. β, 237. et ψυχὰς παρθέμενοι Od. ι, 74. et al. cf. Quintus Cal. XII, 63. — *gens Daunia*, Rutuli. v. in Exc. VII. ad lib. VII. Ad sententiam cf. v. 55. supra. 150. *Accipe daque fidem, foedusque feri bene firmum.* Ennius.

157 Iqq. Hoc vero ingeniosum et elegans est poetae commentum, quo Priamum fingit Salaminem, Hesiones, sororis, Telamonii Herculis sodali nuptae, visendae caussa, hinc que Arcadiam adiisse, vt Euander

Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiae gelidos inuisere finis.
Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens, iuuenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextrae coniungere dextram:
Adcessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra.
Et, lux quum primum terris se crastina reddet,
Auxilio

158. *Laomedontiadem* alii, praeter edd. vett. Macrob. cum Goth. pr. et v. 162. alter. 159. *Protinus* Pier. et al. vt alibi. 160. *Cum* Ven. *vestibat* codd. Pier. quem vide. *iuuentus*, *iuuentas* variant codd. Pier. et Heins. 161. *duces Teucrum* Gud. pro diuersa lectione, quod ornat Heins. Sic quoque Goth. sec. 163. *iuvenali* e codd. fuis et Pier. restituit Heins. pro vulgari, *iuuenili*. 164. *dextram et c. dextrae* aliquot Pier. *et dextrâm c. dextrae* Parrh. *et dextrae iungere dextram* Ven. 165. *Phinei*, *Phoenei*, *Phaenei*, *Finei*, *Penei*, *Phinci*, aberratt. Est Φενεός. 167. *intertexto* Rom. cum Moret. sec. Rott. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinsio. Scilicet inest aliquid prisci roboris. τῆς ἀρχαιότητος πίνος. 169. *et* erasum Doru. *et nunc quam* Leid. *quae* Montalb. 170. *lux quam* Bigot. *terris primum* Leid.

Euander eius notitiam habere posset. Sane quidem, qui Homerum legerit, facile is in hoc commentum incidat, nam et is recordationem priscorum hominum et rerum ex prisco hospitio repetit. v. c. Il. r, 205 sqq. et aliis locis, sed facere hoc debito loco ac tempore, id vero est, quod ingenium poetae commendare debet. — 160. *vestibat flore* πύμασεν. A Marone sumserunt multi. cf. Cerda. Fundus in Homero Odyss. A, 318. 9. — 165. *Pheneum* posuit priscam Arcadiae vrbem (Il. B, 605.) passimque in fabulis memoratam, tanquam sedem maiorum. — 166. ex noto ritu τῶν ξενίων, munerum hospitalium, Il. Z, 219. et al. ex quorum pretio et arte tanto maior honos accrescebat ei qui

Auxilio laetos dimittam, opibusque iuuabo.
Interea ſacra haec, quando huc veniſtis amici,
Annua, quae differre nefas, celebrate fauentes
Nobiſcum, et iam nunc ſociorum adſueſcite menſis.
Haec vbi dicta, dapes iubet et ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Praecipuumque toro et villoſi pelle leonis
Adcipit Aenean, ſolioque inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim araeque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Aeneas, ſimul et Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis, et luſtralibus extis.

Poſtquam

171. *tutos* aliquot Pier. tresque Burm. *demittam* Ed. Iunt. *dimittam* Puget. 172. *f. huc quando v.* Menag. pr. 173. *Annue* alter Hamb. *celebrare* alter Menag. 174. *ac iam* Goth. tert. *iam* abeſt Parrh. 177. *Principioque* Menag. pr. 179. *laeti* tres Burm. cum vno Goth. 180. *ferant* pr. Mentel. 181. *frequentant* Ed. Ven. 183. *Perpetuo* Goth. tert. ex interpret.

ea acceperat. — 171. *opibusque.* Seru. *id eſt militibus.* opes *antiqui vocabant milites.* Poteſt hoc ita ſe habere. Sed poeta poſuit genus: *auxilium* et *opes* h. ea, quibus ad bellum gerendum Troiani inſtrui et ornari poterant.

172 ſqq. Color ſimilis narrationis Odyſſ. r, 34 ſqq. et iterum Δ, 48 ſqq. 177. Nolim iungere *praecipuum toro*, quod impedit reliqua; ſed reliquos Aeneae ſocios in gramine collocat, Aeneam autem, praecipuum et principem inter eos, collocat in ſolio ex acere, cui torus eſt impoſitus pelle leonis inſtratus, cf. inf. 367. 368. *inuitat ſolio*, ad ſolium, vt tot alia v. c. *moenibus* inf. IX, 676. 179. *araeque ſacerdos.* non enim templum erat Herculis, ſed ara maxima dicta. cf. inf. 269 — 72. 181 *Dona laboratae Cereris*, frumenti πεπονημένου pro ἐκπονηθέντος, elaborati, labore confecti panis. — 183. *Perpetui tergo bouis* expreſſit Homericum Νῶτα διηνεκῆ, Il. Η, 321. Odyſſ. ξ, 437. vbi Aiax et Vlyſſes eodem modo praecipuae portionis honore accipiuntur. — *luſtralibus extis.* Multa perperam tradunt Seru. et alii; ſed aliter accipi vix poſſunt quam quod eorum vſus

Poſtquam exemta fames, et amor conpreſſus edendi,
Rex Euandrus ait: Non haec ſollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum
Inpoſuit. Saeuis, hoſpes Troiane, periclis
Seruati facimus, meritosque nouamus honores.
Iam primum ſaxis ſuſpenſam hanc adſpice rupem:
Disiectae procul vt moles, deſertaque montis
Stat domus, et ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſummota receſſu,

Semiho-

184. *comprenſus* Rom. ap. Pier. 185. *Euander* pauci. v. Pier. *Euandros* duo Burm. 186. *tanti nominis aram* malit Cerda. quia *ara maxima* v. 271. 187. *veterumue* ante Heinſ. cf. Pier. ſicque omnes Goth. Donatum ſuſpicor *veterumque ignara parentum* legiſſe. ſed recte deorum ſe habet: non nouam hanc eſſe ait religionem et a priſcorum *deorum* cultu temere recedentem. Bene exponit locum Lactant. IV. Inſt. 28. 188. *boſtes* Franc. *b. ſeruata* pr. Menag. 189. *S. colimus* Menag. pr. *meritos ſacramus* Doru. et Exc. Burm. *renouamus* pr. Moret. *nouare* dictum de ſacro anniuerſario. 190. *Iam pridem* vnus peruetus Pierii (eſt is Romanus) et pars Heinſ. *accipe* Franc. a m. pr. *Hanc primum ſ. ſ. ſuſpice r.* Seru. ad I. Aen. 438. 191. *deiectae* Rom. perperam. cf. I. Ge. 283. cf. inf. 355. *disiecta eſt p.* Goth. ſec. 192. *texere* duo Burm. 193. *Haec* qu. Moret. *huic* Ven.

vſus aliquis praecipuus in luſtrationibus erat: quem etſi ignoramus, exta tamen, quae heroicis temporibus in epulis ſacris apponebantur, ſequentibus aetatibus autem diis cremabantur, a Romanis immolari ſolita eſſe, etiam in ſacris expiatoriis, ſatis conſtat: v. c. in Fordicidiis Ouid. Faſt. IV, 637. 8. 670 ſq. *Luſtralem facem* et ſimilia comparat quoque Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184. *amor edendi.* quis non videt Homericum ἔρον ἐδητύος. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο. — 187. cf. V. L. — 189. Sacrum igitur fit Herculi Seruatori, Σωτῆρι, Ἀλεξικάκῳ.

193 ſqq. De Caco fabula Italorum domeſtica fuit: ornata a poetis Romanis variis modis. Conferant, qui volunt, Ouid. Faſt. I, 543 ſqq. Propert. IV. El. 9. Liu. I, 7. Dionyſ. I, 39. Traxere ex Virgilio ſuas deſcriptiones, Amyci Valerius Fl. IV, 177 ſqq. et ſerpentis ad Bagradam a Regulo occiſi Silius VI, 146 ſqq. cf. Cerda. Vt autem poeta pro epiſodio fa-

Digitized by Google

Semihominis Caci: facies quam dira tenebat
Solis inacceſſam radiis; ſemperque recenti
Caede tepebat humus; foribusque adfixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Volcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignis, magna ſe mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium aduentumque dei. Nam maxumus vltor,
Tergemini nece Geryonae ſpoliisque ſuperbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis: vallemque boues amnemque tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut

194. Melius interpungunt Ruaeus et alii: *Semihominis Caci facies quam dira t.* vt ſit *facies Caci* pro Caco. cf. inf. 298. VI, 575. et Burm. h. l. Vt nunc interpungitur, ſententia eſt: *cuius ſpeluncae facies erat dira.* Quod poeta ornatius extulit: *ſ. q. d. tenebat.* — *quem d.* ſec. Moret. *tenebat* reuocauit Heinſ. alii cum Rom. *tegebat*, quod et Cuningham. praetulit. 195. *inacceſſam* duo Heinſ. *inacceſſam* Franc. *inadſpectam* Schol. Statii Theb. I, 362. quod non diſplicebat Burmanno. 196. *que* abeſt Medic. Pierii et aliquot Heinſ. *f. ſuſpenſa ſ.* aliquot Pier. ex interpretatione. 197. *ſquallida* Medic. a m. pr. 198. *Huic Volcanus erat monſtro* malebat Cuningham. Itane poetae variare numeros non licebit? *atrox* Franc. 201. *aduentus* neminem maluiſſe miror. *m. heros* aliquot Pier. 202. *Geryonae* vindicauit Heinſ. poſt Guellium, meliorum codd. auctoritate: ex Γηρυόνης. Vulgo: *Geryonis*, ex Γηρυών. *Geryoni* Rom. 203. *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. 205. *furis* retraxit Burm. pro *furiis* quod Heinſ. defenderat. Codicum quidem auctoritas vtramque lectionem tuetur, priorem

bulam adhibere poſſet, veniam dabat carminis conſilium Romanorum originibus et nomini conſulturi. Nam a Caco interemto ſacri Herculi ad aram maximam fieri ſoliti origo repetita. cf. inf. 269 ſq. Liu. l. l. et alii.

196. *ſuperbus* Maroni eſt ſaeuus, atrox. 199. *magna ſe mole ferebat.* ſimpl. ad habitum corporis vaſtamque ſpeciem refero, pro, *incedebat*; ſed aſſumſit notionem vaſti corporis; id quod ad ἐνάργειαν facit.

202. cf. ſup. VII, 661 ſqq. Herculis nomen variis Italorum fabulis implicuit antiquitas; et peragratae ab Hercule Italiae veſtigia vbique oſtentabant.

Digitized by Google

Aut intractatum ſceleriſue doliue fuiſſet,
Quatuor a ſtabulis praeſtanti corpore tauros
Auertit, totidem forma ſuperante iuuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſisque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quaerenti nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea, quum iam ſtabulis ſaturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Diſceſſu mugire boues, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.

L 2 Reddidit

rem inprimis Seruius: eamque probarunt Broukhuſ. Stephanus et Marklandus cum Burmanno; quae tamen hic affert, leuia ſunt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiſcue cum et ſine adiecto caſu. Equidem *furiis efferus* praefero: primum, quod poetico ornatui hoc conſentaneum; *furis* vero vocabulum epica grauitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furis* mutatio prona fuit, e vetere ſcriptura; non item inuerſa ratione. Tandem in *furiis* conſpirant Rom. et Medic. principes diuerſarum ſectarum: *furis* in recentioribus regnat, vt in tribus Goth. 206. *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heinſ. quod placebat viris doctis, quia *tractare* et *contrectare* de furibus proprie dicuntur. Recte quidem; ſed alienae iſtae ab h. l. argutiae; ſi *intentatum* a poeta profectum non eſt, ſaltem alterum eo ſenſu eſt accipiendum. Medic. et Gud. a m. pr. *tuliſſet* alter Hamb. Sane *fuiſſet* dictum pro, eſſet. 208. *aduertit* Doru. 209. *Atque has* Ven. *ferent* pr. Moret. *v. certis* Parrh. 210. *tauros* pro *tractos* ſphalma Goth. tert. 212. *Quaerentem* vulgo inde a priſcis edd. lectum. *quaerenti* Heinſ. adoptauit e Medic. aliisque, vt *ferebant* ſit, *ſe ferebant*. *quaerentis* Rom. et alii Pier. quod et Heinſius ſuſpicatur ab initio fuiſſe in libris exaratum. *quaerentes* Gud. a m. ſec. cum tribus Heinſ. *quaerente* Medic. Pierii. An *quaerentum*, quod Burm. praeſcripſit, vllibi legatur, non inuenio. 213. *mouebat* Ven. 214. *habitumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu. Moret. *pararent* Rom. 215. *Diſceſſum* Gud. 216. *relinquit* Goth. tert. *reliquit* ſec.

tabant. cf. ſup. Exc. XIV. f. lib. III. To. II. p. 364. — 208. *Auertit* abigit. v. I, 527. — 209. 210. Hoc a Mercurii furtis adumbratum. v. Homer. Hymn. in Mercur. v. 69 ſqq. 75. 76.

216. *colles clamore relinqui*, h. a bubus; praeteriri, ſuperari

Reddidit vna boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, et Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidae furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque grauatum
Robur: et aetherii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem
Turbatumque oculi. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Vt ſeſe inclūſit, ruptisque inmane catenis
Deiecit ſaxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit boiice poſtes;
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Adceſſum

217. *mugit* Rom. aliquot Pier. et Menag. alter. 219. *Alcides* Ven. *antro* Rom. — *f. exardet* vel *exarſit et atro Felle dolor*: malebat Doru. nec male; etſi durior illa ſtructura, duplici auferendi caſu iuxta appoſito, non infrequens eſt: *furiis*, per furias, propter iram. 221. *robor* Gud. et Mentel. pr. *aetherii* nouauit Burm. pro *aerii*, quod alii habent. 222. *trementem* tres Burm. 223. *oculi* nouatum et hoc a Burmanno. Sic duo Heinſ. Bigot. et pro var. lect. Seruius. *oculos* Gud. quod Heinſio merito arridebat. *oculis* vulgo vbique legitur, quod vtique amplectendum, etiam tanquam magis epicum, pro vulgari: *turbatos oculos habentem*. Argutatur Burm. dum *turbatus* ſolum ſic ſufficere dicat: Lucan. III, 356. *quum turbato iam prodita vultu Ira ducis*. Sic enim *turbatus animo*, et *animi*. Nec aliter Graeci: ταραχθεὶς τῷ ὀφθαλμῷ. *Turbari* autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poeta aliquis dicitur. *fugit illico* Montalb. *ilico* et Goth. ſec. 225. *includit* Goth. ſec. *que* abeſt Parth. 226. *obiecit* Leid. 227. *obice* al. ex more. *obiece* Ed. Mediol. *emunit* Rom. 228. *animi* Leid. *que* in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert.

rari boum clamore et mugitu: vt bene Burm. expoſuit; vt vltra colles procederet mugitus et vſque ad Caci ſpeluncam perveniret. Ita paſſim *relinquimus* eum quem ſuperamus, inprimis curſu, et *loca relinquimus*, per quae tranſimus. — 220. *arma* ſunt ipſa clava, de qua ſeqq.

226. *ferro et arte paterna*, catenis ferreis a Vulcano elaboratis ſuſpenſum erat ſaxum, quod demiſit et aditum obſtruxit, *poſtes fultos emuniit*, ornate pro muniit fores, *obice*, ſaxo illo obiecto pro obice: quod idem v. 231. *ſaxea limina*. Catenas ferreas ab vſu iſtius ſeculi alienas bene tem-

Digitized by Google

Adceſſum luſtrans: huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum feruidus ira
Luſtrat Auentini montem: ter ſaxea tentat
Limina nequidquam: ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, praeciſis vndique ſaxis,
Speluncae dorſo inſurgens, altiſſima viſu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, vt prona iugo laeuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit, et imis
Auolſam ſoluit radicibus: inde repente
Impulit: impulſu quo maximus inſonat aether:
Diſſultant ripae, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et vmbroſae penitus patuere cauernae:
Non ſecus, ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens

230. *tunc totum* Menag. pr. *frendens* Rom. 231. *Auentinum* tert. Rottend. pro diu. lect. et Oudart. ſed alterum doctius: vt *fons Timaui*, *vrbs Buthroti*, quae Seru. laudat. cf. Burm. 232. Mire diſtinguebant aliqui ap. Seru. *ter ſ. t. limina*: *nequicquam ter*: *f. v.r.* 233. *praeruptis* Doruill. a m. ſec. interpolatrice. 234. *incumbens* Menag. pr. et Parrh. cum Goth. ſec. e ſeqq. v. 236. 236. *impendebat* tert. Rottend. *in amnem* Rufinian. in Schem. Lex. p. 255. 237. *Dextera* alter Hamb. *conuulſit* Goth. ſec. 238. *Aduolſam* Medic. *Euulſam* Leid. cf. III, 575. *voluit* tert. Mentel. *ſolidis radicibus* Parrh. 239. *impulſo* Mentel. alter *intonat* aliquot Pier. et Heinſ. et ſic editum a Cuningh. *aer* Ven. 240. *que* abeſt aliquot Heinſ. 241. *Ac* Ven. *vt* Moret. ſec. *detecta* Goth. tert. 242. *caternae* Goth. ſec. 243. *Nec ſ.* Goth. tert.

temperauit poeta adiecta artis Vulcani memoratione.

236. 7. Stabat ſaxum, ſed prominens, κρημνὸς, ἐπηρεπὴς, in monte qui tergum antri conſtituebat, verſus Tiberim, qui Herculi a laeua manu erat. Tum ille a dextra parte convellit ſaxum etc. 242. *regia* vt de Aeoli antro *aula* lib. I, 140. Seru. Ornauit autem Ennianum verſum: *Tum caua ſub montem late ſpecus intus patebat.*

243 ſqq. Ex Il. τ, 61 ſqq. eſſe adumbratos verſus, monitum ſatis. Illud addam: Homerica eſſe longe grauiora, quod ibi inter effectus pugnae Deorum numeratur hoc, quod

Mare

Infernas reseret sedes, et regna recludat
Pallida, DIs inuisa; superque inmane barathrum
Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cauo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Aduocat, et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga iam super vlla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Euomit, inuoluitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris.

Non

244. *reserat* et *recludit* pars Pier. et Heins. *aperit s. ac r.* Parrh. et Gud. a m. sec. *recludet* sec. Moret. *recludant* alter Hamb. 245. *que* abest Ed. Ven. *super* est, superne, desuper. 246. *trepident* Heins. e codd. vulgo *trepidant*, quod Rom. quoque exhibet: recte, si quid video, modo *que* absit. Abest etiam a Rom. et aliis *que*. Doruill. *admisso*. 247. *in* abest parte codd. Pier. et Heins. 248. *insueta pauentem* codices ap. Pier. Sed *rudens* est ἐπιβρώμωμενος. Vt ap. Callim. in Del. 56. *saxoque insueta* Rom. 250. *instant* Lutat. ad Statium ap. Burm. perperam. 251. *super v. p. est* vulgo legebatur. Eiecit *est* Heinsius secundum codd. suos et Pierii. *fuga nunc super illa* Diomedes lib. I. ap. Heins. *super illa* Leid. *super illa dabatur* alter Menag. 252. *m. dictu* Goth. tert. 255. *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *flammiferam* ed. Ven. *coniunctis* Montalb.

Maro tantum in comparatione posuit. Statius hinc Theb. VII, 815. Amphiarao a terra hausto: *ecce alte praeceps humus ore profundo Dissilit, in que vicem* timuerunt sidera et vmbrae. 245. *Dis inuisa.* argutatur Burmannus post Ruaeum et alios, dum interpretatur non visa, vt *inuisus* lib. II. Aen. 574. Sed in loco Homerico, quem poeta expressit, v. 65. satis manifesta sunt οἰκία — τά τε στυγέουσι θεοίπερ h. *abhorrent, auersantur*, δεδοίκασι. — 248. *insueta rudentem*, insolito et horrendo more vociferantem. Frequens et obuius apud poetas vsus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illustrare nihil attinet. — *molaribus* simpl. pro grandibus saxis. sic μύλακες Il. M, 161. et *rami* quoque pro stipitibus et truncis. Non de claua cogitandum erat, secundum molares. Ouidius l. c. Fast. I, 570. *Remque*

Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Praecipiti iniecit saltu, qua plurimus vndam
Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, et angit inhaerens
Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra reuolsis:
Abstractaeque boues abiuratae rapinae
Caelo ostenduntur, pedibusque informe cadauer
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villosaque saetis
Pectora semiferi, atque exstinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, laetique minores
Seruauere diem, primusque Potitius auctor,

257. *iniecit* Heinf. e parte codd. pro vulgari *iecit*, quod Rom. tuetur. *eiecit* Hugen. *quo* aliquot Pier. 259. *Sic* duo Burm. *moventem* Goth. tert. cum tert. Mentel. quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte obseruabat, *vomere* iam anteceſſiſſe, *mouentem* autem eſſe exquiſitius et proprium, in tali re poetarum verbum. *nouantem* alter Hamb. 260. *in medium* Bigot. et Goth. tert. 262. *extemplo vel interea* Gud. *recluſſis* aliquot Pier. Doru. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendoſi. *repulſis* Goth. tert. 263. *abſtractique b. obiurataeque* Ed. Ven. *adiurataeque* Exc. Burm. 264. *immane* Goth. tert. 266. *piloſa* Doru. 267. *ac* Ven. *ſemifera* Goth. tert. 268. *celebratur* pars Heinſianorum codd. *ſeruatur* Bigot. *ſeruatus* Goth. tert. *bonor* ex Priſciano Burm. 269. *Poticius. Potius*, et in Goth. ſec. *boetius* erratum.

que ferox ſaxis ſtipitibusque *gerit*.

256. *animis*, prae ira. *vndam* cf. Ge. I, 472. Ornate omnia: *nebulaq. i.* pro, qua parte ſpecus denſiſſimus eſt fumus. 260. I. elidit fauces Caci arto brachiorum nodo conſtricti: more Herculis, quo leo et Antaeus fuit occiſus: quem deſeruit Ouid. I. Faſt. 576. vbi claua interimitur Cacus. cf. Spenc. Polymet. p. 123. — 263. *abiuratae rapinae*. reſpicit epitheton rem ſupra non memoratam, ſed intellectu facilem: Cacum periurio negaſſe ſe boues apud ſe habere. — 265. cf. Il. x, 369. ſqq.

268. Hinc ſacrum celebrari coepit, quod poſteri traditum ſeruarunt, ita vt adhuc anniuerſarium ſollenne agamus. — 269 ſq. cf. ſup. ad v. 193 ſqq. cf. Liu. I, 7. et IX, 29. Dionyſ.

Digitized by Google

Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri
Hanc aram luco ſtatuit, quae Maxuma ſemper
Dicetur nobis, et erit quae maxuma ſemper.
Quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quum populus vmbra
Velauitque comas, foliisque innexa pependit:

Et

270. *ſacris* Rom. Io. Marius Matius ap. Heinſium diſtinguebat poſt verba: *c. P. ſacri.* vt ſeqq. *ſtatuit* ad ipſum Herculem referatur, quem alii aram maximam dedicaſſe aiunt cf. Ouid. Faſt. I, 581. Liu. I, 7. Equidem cum verſu 270. finiendam arbitror ſententiam, et verſus 271. 272. eiiciendos tanquam commentitios et alterum ex altero procuſum. 271. *ſtatui* legebat Pomponius *Euander inſtituit: ideo eo loquente melius* ſtatui, *quam* ſtatuit. 272. Hic verſus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. ſec. At in Leid. finiebatur poſt *erit*. Markland. ad Stat. III. Silu. I, 9. reſecabat hemiſtichium: *et erit quae m. ſ.* Sane nihil hoc verſu ieiunius. *et erit quoque* Parrh. 273. *Ergo egite* Priſcianus ap. Heinſ. 274. *fronde* duo Burm. *comam* alter Leid. *porrigite* duo alii. *ſpargite* Doru. et aliquot Pier. *ſumite* Oudart. pro var. lect. *porgite pocula* Goth. tert. 276. *Herculeae umbrae* pr. Hamb. 277. *nexa* Gud. 2 m. pr.

Dionyſ. I, 39. Prop. IV, 9, 67. 68. Tac. Ann. XV, 41. — *cuſtos*, antiſtes, quae curaret ſacrum. 273. *tantarum in munere laudum.* Non aſſequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652. huc vocat, vbi *munus* pro ſacro poſitum eſt. *Laudes* dicuntur poetis pro virtutibus et ſtrenue factis; ergo *in munere laudum* erit in honorem tanti facinoris, quo de nobis meruit Hercules cf. ſup. 185—9. 274. Sequitur locus de libatione. *Porgite.* non vt alter alteri ex ordine poculum praebeat, aut omnibus famuli; ſed quod libatio fit manu exporrecta et prolato poculo. *Communem deum* Troianis et Arcadibus, communi foedere iunctis, hoſpitibus et amicis. vid. vſi. 172. 173. 174. Sic accipiendum cum Donato; aliena multa cumulant Seruius et interpretes. Sic XII, 118. *Rutulique viri Teucrique parabant. — et dis communibus aras.* 276. 7. *populea* corona: quod *populus Alcidae gratiſſima* et quidem alba; hoc norunt omnes. Sed primum *bicolor*, variante ſcilicet candore in foliorum frontibus et tergis; Tum populo ſucceſſit vſus lauri in ſacro Herculis. v. Seru.

Digitized by Google

Et ſacer implevit dextram ſcyphus. Quinis omnes
In menſam laeti libant, Diuosque precantur.
Deuexo interea propior fit veſper Olympo: 280
Iamque ſacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Inſtaurant epulas, et menſae grata ſecundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum, 285
Populeis adſunt euincti tempora ramis;

L 5 Hic

278. *implerat* Bigot. *dextras* alter Hamb. *Et dextram implevit ſanctus ſcyphus.* aliquot Pier. 279. *in menſa* aliquot ap. Burm. cum Goth. ſec. 281. *ibat* tert. Rottend. 282. *flammam* aliquot Pier. inter quos Rom. *gerebant* Goth. pr. 283. *Inſtaurantque* Gud. a m. pr. In Menag. pr. hic ordo erat verſuum 285. 6. 283. 4. 285. *tunc* Rom. *accantis* Goth. ſec. 286. *et vinčti* aliquot Pier. inter quos Rom. *taenis* pr. Voſſ. et pro var. lect. Gud. et Moret. qu. *tenis.*

Seru. Macrob. Sat. III, 12. et Cerda.

280. *deuexo Olympo* caelo, circumacto motu diurno, inclinante ſe. v. Exc. II. ad lib. II, 283. Haec et ſeqq. ad menſas ſecundas, atque adeo ad bellaria, conuiuantium referunt interpretes; quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri poſſe arbitror, inprimis libatione modo facta; ſed religioſum ritum deſcribi contendo, quo ignis in ara inſtauratur, et impoſitis denuo carnibus victimarum ſaltatio cum hymno inſtituitur. Certe ſacerdotes *flammas ferebant — cumulant aras — incenſa altaria.* Ergo et reliqua eodem referenda aut inter inſtauratum ſaltem ſacrum epulas quoque inſtauratas fuiſſe dicendum. Ita poteſt poeta ante oculos habuiſſe Od. a, 421 ſqq. vbi domum de ſacro reduces inſtaurant epulas: at libationem tantum domi facit Neſtor Od. r, 388 ſqq. — *oneratis lancibus* ad turis copiam refert Cerda, nec male, nam tus etiam lance apportabatur, non modo acerra cf. Ouid. IV. Pont. 9, 33. Seruius extra h. l. lancibus apponi ait.

285. *Salii* apud Romanos Martis erant ſacerdotes ex Numae inſtituto, vt creditum fuit. At h. l. poeta Herculi Salios aſſignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune multorum fuiſſe videtur. cf. Seru. Alii ita expediunt, vt commune ludiorum et ſaltatorum nomen eſſe

Hic iuuenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferant: vt prima nouercae
Monstra manu geminosque premens eliserit anguis:
Vt bello egregias idem disiecerit vrbis,
Troiamque Oechaliamque: vt duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquae,
Pertulerit. Tu nubigenas, inuicte, bimembris
Hylaeumque, Pholumque manu, tu Cretia mactas
Prodigia, et vastum Nemeae sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento:

Nec

287. *atque senum* aliquot Pier. 288. *fata* duo Burm. *ferant* reuocatum ab Heinsio e libris. alii *ferunt*: haud dubie verius; est enim pro: *ferunt illi*. Retinuit quoque hoc Cuningham. 289. *geminas anguis* Nonius in *elidere*. v. Heins. 290. *Et b.* Ven. *deiecerit* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. tert. *deuicerit* Ven. 291. *Oethaliam, Oetaliam, Ethaliam, Aethaliam, Echaliam, Oeiam,* monstra lectionum. et mox *Aritheo, Euristo.* — *et duros* Rom. Macrob. VI. Sat. 6. et duo Heins. *eduros* Medic. *vt durus* Bigot. et Goth. tert. 294. *Yleum Pholumque* Purh. *Hylocumq. Polumq.* Goth. sec. *Nelium* Marius emendabat peperam ap. Heins. *Crescia* Doru. *metas* Goth. sec. 295. *Nemea sub rupe* Rom. et Med. Gud. aliique doctius, ex Νεμεας. 296. *fleuere* Oudart. *timuere* duo alii Burm. 297. *semensa* Rom. cf. Seru. Seneca ep. 82. subiicit versum ex Aen. VI, 401.

esse dicant. Haesserant in hoc iam veteres. v. Macrob. III. Sat. 12. Quae sequuntur v. 288 sqq. hymnorum veterum in Herculem argumenta sunt, oratione a poeta praeclare in hymni formulam conuersa v. 293 sqq. vt ipsa narratio dramatis naturam indicat. -- *Oechaliam* Messeniae, denegata a patre Euryto Iole. 291. cf. Il. Θ, 393. τ, 133. Od. λ, 620. *fata Iunonis* infestae aiunt esse voluntatem: Sic Seru. et alii. Accipio de fatis, quae Iunonis odium fecerat. Sic IX, 135 *Sat fatis Venerique datum.* — Suuis conuersio ad secundam personam v. 293. cf. ad v. 285. Obserua similem in Miltono P. L. B. IV. 1720 sqq. *nubigenas Hylaeum Pholumque* Centauros v. Ge. II, 456. 7. *Cretia prodigia*, τέρατα, taurus Cnossius: quem viuum ad Eurystheum adduxisse narratur. Ergo *mactas*, solito more ita posuit, vt pluribus memoris esset accommodatum, aut aliam fabulam sequutus est.

296.

Digitized by Google

Nec te vllae facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumſtetit anguis.
Salue, vera Iouis proles, decus addite Diuis:
Et nos, et tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant: ſuper omnia Caci
Speluncam adiiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, collesque reſultant.
Exin ſe cuncti diuinis rebus ad vrbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus aeuo,
Et comitem Aeneam iuxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone leuabat.
Miratur, facilisque oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturque locis; et ſingula laetus

Ex-

298. *Non te* Parrh. *Te nullae* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. ſec. 299. *nec te* idem cum aliis. 300. *circumſtitit* aliquot Burm. 301. *deus addite* Parrh. 305. *Quo ſonat* Goth. ſec. 306. *Exhinc* duo Burm. 308. *trabebat* pro var. lect. pr. Hamb. vt Aen. II, 457, vide huc veniſſe probabile mihi fit. 309. *Ingrediensque viam vario ſ.* Ven. *leuabant* Hugen. a m. ſec. et Schol. Statii ap. Burm. *lauabat* Rom.

296. 7. deſcenſu Herculis ad Orcum facto, vt Cerberum adduceret Il. Θ, 368. Od. Λ, 622. — 298. *facies*, monſtra Aen. VI, 285 ſqq. Hydra Lernaea iam ibi commemorata: nunc Typhoeus additur, quem in Tartarum fulmine detruſum ediderat quoque Heſiod. Θεογ. 853 ſqq 867. Orionem in inferis collocabat Homerus Od. Λ, 571 ſqq. Ad communem autem interpretum morem iungimus vſſ. 298 — 300. cum antecedentibus. Alioqui, ſi ſententias et facta ſeiungas, alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, alterum ad hydram Lernaeam apud Nemeam occiſam referri poterat; vt confundantur Hercules ille antiquae religionis et Thebanus Hercules: quod nec ſine exemplo fieret. — *rationis egentem*, conſilii inopem, de ἀμηχανίᾳ, ἀπορίᾳ, ex pauore: h. terrore perculſum. — 303. *dexter*, propitius.

307. *rex obſitus aeuo*: vt alias *grauis* de magna copia, *oppreſſus, obrutus, grauis aetate*. cf. Burm. — 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

314.

Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata:
Quis neque mos, neque cultus erat: nec iungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, et regnis exsul ademtis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Aurea

312. *que* abest post *exquirit* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr. 315. *et rupto robore* tert. Roteend. 316. *neque iungere* aliquot Pier. 317. *haud* Burm. *nec* Seru. ad Aen. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rapto* Medic. sed in litura *gnorant* Mentel. pr. 318. *victus venatus* Montalb. per appositionem, ait Heins. *asper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Doruill. 319. ac Laudat Augustin. C. D. VII, 26. 320. *regnis: terris* pro diu. lect. Hugen. 323. *tutus latuisset* ap. Lactant. Heins. *in hortis* Goth. sec.

314 sqq. v. Excurs. II. ad h. lib. *indigenae Fauni Nymphaeque* non modo ἐγχώριοι, sed et αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, scilicet designantur Genii locorum. Suauiter autem poeta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vastities obtinebat siluarum, per quas feri homines palabantur. *truncis et d. r. nata* pro truncis roborum. Nata loquendi et fingendi forma ex more agrestium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Seru. cf. Stat. IV. Theb. 276 sqq. cf. Cerda. 316. *mos*, certum vitae institutum, lex quaedam viuendi. praeclare autem mitior vitae cultus declaratur his: *componere opes et parcere parto*, τὸ συγκομίζεσθαι καὶ ταμιεύεσθαι. quibus feros homines assuefacere difficillimum est. Conferant erectioris indolis iuuenes Lucretianos versus lib. V, 951 sqq. in usque 956. — 318 *rami* h. fructus arborum. Porro iung. *asper victu* non *alebat victu*. Est venatus, qui asperum victum praebet, h. non nisi labore et molestia parandum. 321. *indocile*. Seru. pro indoctum: malim pro fero et agresti accipere. 322. *leges dedit*

Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
Secula: sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor aetas,
Et belli rabies, et amor successit habendi.
Tum manus Ausonia, et gentes venere Sicanae;
Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Thybris:
A quo post Itali fluuium cognomine Thybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His posuere locis: matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphae priscum Carmentis honorem
Vatis

324. *aurea quae perhibent* Heinf. refinxit ex codd. tum suis tum Pier. omnibusque omnino praestantioribus, Rom. Medic. al. (etsi Mediceum *quae vt* exhibere ait; quod Fogginius non expressit) Vulgo lectum erat: *Aureaque, vt perhibent.* quod ortum ex librariorum more scribendi, *Aureaque perhibent*, quod etiam alii deprauationi locum fecit in aliquot Pier. *Aureaque perhibent — fuisse.* Argutatur Burm. *fuere* ante Heinf. 325. *longa* Seru. v. Burm. 326. *ac* deest Ven. 328. *manus Ausonia*, h. Ausones, praeclare Heinf. repostuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. sec. cum Romano. Vulgo cum Seruio: *m. Auſoniae.* In Bigot. abest *et.* 334. *et i. bellum* sec. Moret. male. 335. *erigere tremendae* Rom. 336. *et monita* Parrh. 337. *dein* Montalb. *et arma* Medic. 338. *Romani nomine* Gud. cum quatuor aliis Heinf, adde Medic. nec assequor, vnde haec lectio venire potuerit. 339. *memorat* Goth. sec. *primum*

dedit h. mores et instituta cf. VII, 203. 4. 326. *decolor aetas* respectu auri, colore vitiato, dum aerea vel ferrea aetas succederet. — 330. Sumsit et hoc poeta de Tiberi ex multis aliis commentis super nomine Tiberis cf. Seru. ad h. l. Cerdam, al.

327. *aram* Carmentae, quam se vidisse testatur sub portam Carmentalem Dionys. lib. I, 32. ad radices Capitolii. 333. *pelagi extrema*, mare vltimum inprimis ex sensu et notione priscae Graeciae, cui occidens inter terras ignotas et inuisas erat. — 338. v. V. L. 340. i. iuga-

Vatis fatidicae: cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.

Iam

primum C. Oudart. ex interpretatione, arbitror. Sed vt nunc interpungitur, totum hunc versum frigere video, et elidere malim. Expeditior enim oratio: *Et Carmentalem Romano nomine portam Vatis fatidicae.* Sed interpunctione refici potest locus: *Et Carmentalem Romano nomine portam Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis honorem, Vatis fatidicae.* Apposita sunt: *portam — honorem Nymphae Carmentis.* 341. *et nomine P.* Rom. 342. *asper* pr. Hamb. sed *acer* defendit recte Burm. nec tamen expedit. *Acer*, vt δειμύς, est poetis vocabulum proprium virorum fortium, ἀρστικῶν, vti alias impiger, promtus, animosus. 344. *Parnasio* Rom. *de monte* Bigot. et Goth. tert. *Lycei* male excusum a Burmanno. Est ὄρος Λύκαιον, vide vel Pausan. VIII, 2 et 38. 345. *monstrant* Goth. pr. 346. *et mortem docet* aliquot Pier. 347. *ad* abest pr. Hamb. *et* abest Goth. tert.

Ingeniose sententiam hanc Maronis ornauit Ouid. Fast. I, 517 sqq. Propert. IV, 1. et iam Tibull. II, 5.

342. 4. *lucum — Asylum* cf. Liu. I, 8. Dionys. II, 15. *retulit* est, appellauit. Male aliter Seru. et al. *Lupercal* sub monte Palatino, cf. Liu. I, 5. Dionys. I, 32. *dictum Panos Lycaei* v. V. L. *de more Parrhasio*, h. Arcadico, ad exemplum Lycaei Arcadici nomine ab Arcadibus ducto. sed doctius hos ab vrbe et monte declarauit.

345. 6. *nemus Argileti* sub Capitolio, vt docent Donatus et alii auctores de vrbe Roma. *testatur* simpl. pro monstrat. *hospitis Argi.* adoptauit poeta veterem fabulam de Argo hospitio ab Euandro excepto et, eo inscio, ab Arcadibus caeso. Quis ille fuerit, de eo varia erat fama. v. Seru.

347 — 54. Locus splendidus de Capitolio, in quo τὸ ἐνφαντασιῶδες in signis futurae maiestatis loci in promtu est sentire. 348. *Aurea nunc, olim.* Similis comparatio in Capitolio saepius occurrit. v. loca ap. Cerdam. inprimis Propert. IV, 1. et Tibull. II, 5. cf. inf. 360.

1. *aurea*

Digitized by Google

Iam tum religio pauidos terrebat agreſtis
Dira loci: iam tum ſiluam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
Quis deus, incertum eſt, habitat deus: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iouem, quum ſaepe nigrantem
Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.
Haec duo praeterea disiectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.

Hanc

349. *iam tunc* Doruill. etiam vſ. ſequ. 350. *iam iam* aliquot Pier. *ſiluas* Rom. *ſaltumque* Montalb. *tenebant* Medic. a m. pr. Bigot. 351. *hoc inquit f. v. ſaxum* Gud. pro diu. lect. *formoſo* ſec. Hamb. Probus I. Inſtit. p. 1395. *hoc nemus, hunc, inquit, fontem.* 353. *vidiſſe deum* aliquot edd. 354. *crearet* Hugen. Mutaui interpunctionem, quam miror nemini moram feciſſe. Vulgo: *cum ſaepe nigrantem Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.* Quis quaeſo clipeum, ſi aegis pro clipeo eſt, *dextra* vibret? Scilicet iungenda ſunt: *cum Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.* Laeua vibrat aegidem, dextra item iaculatur fulmina. Poterat ſaltem Seruius monere: *dextra nimbosque cieret: et de dextra fulmina commoueret.* De Aegide Iouis nuper docte egit peculiari libello Facius noſter. 355. *delectis* Menag. pr. pro *deiectis* cf. 191.

1. *aurea* ſimpliciter eſſe multo auro ornata, nemo dubitet. Sic *aurea Roma.* 350. *dira*, magna, admirabilis *Seru.* ſcilicet ea, quae dira ſunt, horrorem incutiunt, qui idem ex religione, ſeu ſpecie auguſta et religioſa loci ſanctitate venire ſolet. — 353. 4. Haec Iouis aegida incutientis ſpecies manifeſte ex Homero eſt adumbrata: Il. Δ, 167. de Troiae excidio: Ἔσσεται ἦμαρ etc. — Ζεὺς δὲ σφίσι Κρονίδης — Αὐτὸς ἐπισσείῃσιν ἐρεμνὴν αἰγίδα πᾶσιν, Τῆς δ' ἀπάτης κοτέων. ergo de irato Ioue, ad incutiendum terrorem vibrante aegidem ante ora Troianorum; vt alias heroes fulgentem aere et radiantem ſole clypeum quatiunt et ingerunt oculis hoſtium. Similiter Iupiter fugat Achiuos Il. P, 593. ᾗ τότ' ἄρα Κρονίδης ἔλετ' αἰγίδα θυσανόεσσαν Μαιμάξειν, Ἴδην δὲ κατὰ νεφέεσσι κάλυψεν, Ἀσφάψας δὲ μάλα μέγαλ' ἔκτυπε, τὴν δ' (aegidem) ἐτίναξε. Νίκην δὲ Τρώεσσι δίδου ἐφόβησε δ' Ἀχαιούς. Simili modo h. l. Iupiter aegidem concutit et fulminat. Hinc adiuncti *nimbi* et aegis *nigrans*, nube nigra et caliginoſa per tempeſtatem inducta. cf. V. L.

355 — 8. Habet neſcio quid religionis veneranda haec anti-

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
Vt ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
Alcides subiit; haec illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes: et te quoque dignum
Finge deo; rebusque veni non asper egenis.
Dixit, et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aeneam duxit, stratisque locauit
Effultum foliis et pelle Libystidis vrsae.

Nox

357. *arcem* bene Heinf. e potioribus post Pierium vulgg. *vrbem*, etiam Rom. 359. *ac t.* Gud. a m. pr. 361. *laetis* ap. Schol. Horatii Cruqu. I. Ep. 7, 48. *latis cauernis* Parrh. a m. sec. *cauernis* etiam Rom. 364. *contingere* Goth. sec. 366. *augusti* Exc. Burm. *subeunt* aliquot Pier. *vestigia* duo Burm. 368. *e jectum* pr. Rottend. a m. pr. *spoliis* Goth.

antiquitas ruinae duorum antiquissimorum oppidorum, quam hospiti suo monstrat Euander. Attemperatum et hoc ad famam veterem de Ianiculo et Saturnia cf. Exc. ad VIII, 314 sub f.

359 sqq. Etiam in his vetus simplicitas delectat, inprimis cum magnificentia serioris aetatis comparata. *lautis Carinis*, qui in IV. Regione locus fuit ab Arcu inde Constantini inter Esquilias et Coelium procedens, Pompeii M. Antonii aliisque magnificis sumtuosisque domibus ornatus; vnde *lautae* Carinae. Seruius multa inepte cumulat. 362. *Vt ventum ad sedes*, Euandri domum in Palatino monte, seu Palatio ac Pallanteo. 364. 5. Nihil magnificentius his versibus dici potest. — *aude contemnere*, quasi rem arduam et difficilem: tanquam virtute opus sit animi ad expellendum amorem diuitiarum. Sic bene Seru. cf. Guell. — *et tequoque dignum finge deo*. Compone te mentemque informa ad similitudinem numinis. *idem* h. fac, redde te similem Herculis in contemtu hoc inanis fastus. *non asper*, non alienus, infestus, adeoque non fastidiosus.

366 — 8. e more prisci aeui cf. Odyss. ξ, 48. Orph. Argon. 1009. *Aeneam ingentem* alius reddidisset per: inclinato capite subeuntem angustas fores. De *Libystide vrsa*

v. ad

Nox ruit, et fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
Incipit, et dictis diuinum adſpirat amorem:

Dum

Goth. tert. *Libiſtridis* Ven. Iulius Sabinus: *vel legatur* HYBISTIDIS, (quod nihili eſſe arbitror) *vt a Sicilia*, (in qua nulla Hybiſta eſt) *vt diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel vt ſit a Libya — Si volumus intelligere* Libyſtidis, *Siculae, vt Libyſtinus Apollo in Pachyno.* Fuit vtique Apollinis Libyſtini templum in Pachyno. v. Macrob. I. Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum eſt. Pro Λιβυκὴ dictum Λιβυϛὶς yrſa. 369. Alii nouam ſententiam ordiuntur cum hoc verſu, alterumque 370. ſubiiciunt. 371. *muta* tert. Mentel. 373. *inſpirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Doru. Parrh. Ed. Ven. *bonorem* idem ſec. Hamb. *odorem* pr. Voſſ.

v. ad lib. V, 37. Etiam imago noctis v. 369 notabilis.

370 ſqq. Qui ſequitur locus, meo iudicio, artis magis quam ingenii laudem habet. Nimis manifeſta imitationis Homericae ſunt veſtigia, ſimulque ieiunae iſtius copiae, quae fere imitationis ſtudium prodere ſolet. Thetidis ad Vulcanum acceſſus, vt Achilli arma peteret Il. Σ. multo maiorem habet ſuauitatem ex ſimplicitate priſcae vitae ibi adumbrata; habet etiam cauſſam multo magis idoneam; amiſerat enim Achilles arma Patroclo detracta. Vtinam praecederet ſaltem locus egregius lib. XII, 87 ſqq. de inſignibus armis Turni: his vt diuina arma opponerentur, erat, quod expectabas. Nunc Venus adit maritum, eumque illecebris ſuis delinitum amoreque deuinctum ad amplexus ſuos inuitat. In quibus primum redhibitus eſt locus praeſtantiſſimus Il. Ξ, 294 ſqq. vbi Iuno Iouem ſimili modo circumuenit, ſed eo conſilio, vt alto eum ſopore opprimeret, vt inde pugnae inter Achiuos et Troianos fortuna vices accipere poſſet. Hic vero Vulcanus v. 405. 6. obdormit, vt mox ante diem ad laborem euigilet. Idem a Venere ad ſomnum inuitatur, cum iam precibus facilem ſe et paratum oſtendiſſet. Illud vero nolim vrgere, quod pro filio ex alio viro ſuſcepto maritum rogat. Friget multo magis aliorum imitatio, vt Statii Theb. III, 262—317 vbi Venus Marti ſupplicat.

373. *dictis diuinum adſpirat amorem.* addit τὴν χάριν, τὸ θελκτήριον, vt delinirent verba Vulcanum. Quod Lucretio eſt

Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita casurasque inimicis ignibus arces;
Non vllum auxilium miseris, non arma rogaui
Artis opisque tuae: nec te, carissime coniunx,
Incassumue tuos volui exercere labores:
Quamuis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae fleuissem saepe laborem.
Nunc Iouis imperiis Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato: Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.

Adspice

374. *Cum* sec. Moret. *tum* Franc. 375. *que* abest Hamb. pr. a m. pr. *vrbes* Oudart. vt v. 357. 377. *opusue* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (si *opusque* vsquam legeretur, non improbandum dicerem) *opisue* sex Heins. *opesue* Franc. *Karissime* Doru. 378. *incassumque* Medic. 381. *imperio* oblongus Pier. cum aliis, et pars Heins. quod vulgarius. *aruis* Moret. sec. 382. *venio et si non m. n.* Goth. sec. ex litterarum compendio. *nomen* Leid. 383. *Neri* aliquot Pier. et Heins. ac Burm. quod Cuningham edidit; et sic Seruius legerat, cuius locum saniorem exhibet Iulius Sabinus. Sed male Seruius factum putat ex *Neres, Neris*, abiecta *s*; nam *i* contracta est syllaba *ei*, vti Achilli, Vlyssi. Illud autem bene obseruatum, veteres *eus* extulisse *es*, Nereus, Neres, vt Achilleus, Achilles, Vlysseus, Vlysses. 384. *Tritonia* Parrh.

in simili loco dulcissimo: *tu suaues ex ore loquelas funde* lib. I, 40. Burmannum vix quisquam hic probet. —375. *Debita*: potest ex seqq. *inimicis ignibus* adiungi: idque melius. Seruius: fataliter ad exitium destinata Ita vero adiungi fere aliquid solet: *fatis mihi debita tellus* Aen. VII, 120 *generi debita* Aen. III, 184. *fors ista senectae Debita erat nostrae* mollius etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc caussa, cur Vulcanum precibus tum non fatigauerit — 379. *natis*. solito more pro vno, Paride. 381. *Rutulorum oris*. variat orationem, pro Latinis, a populo finitimo, 382. Cf. II. Σ, 457. *et sanctum mihi numen Arma rogo*. non: *o sanctum m. numen*; sed: *et rogo numen tuum mihi sanctum arma*. h. te, sed blandiore oratione effert. 383. 4. Vt Thetis Achilli, sic Aurora Memnoni arma petierat apud poëtas Cyclicos, inter quos Arctini Milesii Αἰθιοπὶς fuit v. sup. T. II. p. 230. cf. Quinti Paralip. II, 454.

387.

Digitized by Google

Adſpice, qui coëant populi, quae moenia clauſis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat: et niueis hinc atque hinc Diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet. Ille repente
Accepit ſolitam flammam: notusque medullas
Intrauit calor, et labefacta per oſſa cucurrit.
Non ſecus atque olim, tonitru quum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit laeta dolis, et formae conſcia coniunx.
Tum pater aeterno fatur deuinctus amore:
Quid cauſſas petis ex alto? fiducia ceſſit

385. *quo c.* pr. Moret. pro *quos* vt Heinſ. ſuſpicatur. In Zulich. ſuperſcriptum *quam*; et Schol. Horat. apud Burm. *qua*. 386. *acuunt* Oudart. et ſec. Moret. *poſtis* Franc. *exitium* quart. Moret. 388. *mollis* pr. Moret. 389. *ſolitam* ſec. Rottend. cum Goth. pr. *famam* alter. *notasque* pr. Hamb. et Lotar. ad Stat. I. Achill. 308. *medullis* pr. Voſſ. et Leid. a m. pr. Recte Burmann. hoc ſerioris aeui eſſe pronuntiat. 390. *calefacta* plerique Pier. et Heinſ. etiam Romanus. ſed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Seruio, haud dubie exquiſitius. Proprie *mens* amore, cui reſtiterat, vel alio affectu impulſa, victa, dicitur *labaſcere* vel *labefieri*; nunc translatum ad oſſa. Sed et *ignem labefacere* dici bene obſeruat Burm. ex Lucret. VI, 701. ſcilicet, quando incendia ruinas dant. 391. *Haud ſecus* Medic. *rapta* tres Burm. 392. *limite* nuſquam legitur. 394. *deuictus* ante Heinſ. in vulgg. quod deterius hic et alibi habendum. 395. *f. ſenſit* Goth. tert. praue.

387. *niueis lacertis.* quippe dea λευκώλενος. Ornatius autem extulit Homericum ἀγκὰς ἔμαρπτε Il. Ξ, 346. et mox v. 388 — 92. verſus Homericos ibid. 294 — 6. 390. *labefacta per oſſa* v. V. L. 391. 2. praeclare flammam amoris penetrantem medullas oſſium comparat cum fulgure vel fulgetro inter atras nubes errante, tractu ac ſulco tenui, quem *rimam igneam ruptam* (proprie nubes rumpitur, ſed ſic ſaepe poëtae) dixit; ea *percurrit nimbos*, nubes denſas et atras, *lumine coruſco*.

393. *laeta dolis.* Eſt ſane δολοφρονέουσα Il. Ξ, 329 ſed ornate, laeta ſucceſſu doli et fraudis ſuae. Sic IV, 128 *riſitque dolis Cytherea repertis.* Sic et *formae conſcia*, quam vim formae ad mariti animum nunc habeat. — 394. *aeterno — amore.* potentius verbum quam antiquo, priſtino. Praeiuit Lucret. I, 35. *aeterno deuinctus volnere amoris.* 395. Quid tam longe

Quo tibi, Diua, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet;
Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque haec tibi mens eſt;
Quidquid in arte mea poſſum promittere curae,
Quod fieri ferro, liquidoue poteſt electro,

Quantum

396. *Quid tibi* codd. Pier. Parrh. *Quod t.* Rom. *Quae tibi* Medic. a m. pr. quod Heinſius diſtinctione adiuuat. *fiduria ceſſit? Quae tibi, Diua, mei ſimilis ſi cura fuiſſet.* Rottend. ſec. *Quo tibi, vita*, ſolito inter amantes blandimento, inquit Burm. quod alienum a grauitate epica. *ſi cura ſubiſſet* coni. Heinſ. ne bis in eandem vocem deſinat verſus. Atqui hoc ſtudio adeo feciſſe dicam poetam, hic et alibi, vt ſententia vtraque tanto manifeſtiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνάργειαν) Alias nec ſup. II, 292. ſimili ſibilo extuliſſet: *Si Pergama dextra Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.* Heinſius porro ſimili de cauſſa delere malebat verſum ſequentem v. 397. qui a Mentel. ſec. aberat a pr. m. et quem ſaluo ſenſu abeſſe poſſe putabat; quod mihi ſecus videtur. Agnoſcunt quoque verſum Rufinianus et Priſcianus Burmanno laudati. Eleuat quoque Heinſii ſuſpicionem Cuninghamus. 397. v. ad praeced. *Tunc* Doru. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc. 398. *omnipudens* Cod. Rutgerſ. nunc Leid. 399. *decimq.* duo Burm. 400. *ſi bella reparas* Goth. ſec. 401. *poſſunt p. curae* Medic. a m. pr. et multi Heinſ. ac Burm. cum Goth. ſec. *proſunt* pr. Moret. *poſſim* Bigot. *committere* ſec. Rottend. 402. *poteſt* iterum retraxit Heinſ. et ſic Rom. Medic. cum melio-

longe (Nonius: ex vetuſto et antiquo) repetis argumenta quibus me moueas. Aiunt Attium in Armor. iudicio ante oculos fuiſſe: *Cur cetera tam ex alto appetiſſis diſſidia, Agamemnon?* 396. 7. ſi tale quid curaſſes, voluiſſes: etiam, tum fieri potuiſſet, vt Teucris, h. Aeneae vel Paridi, arma parārem. 398. 9. Scilicet fata immutari non poſſunt, differri poſſunt: ſupra VII, 313. *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis, Atque* immota manet fatis *Lauinia coniunx; At* trahere atque moras *tantis* licet addere *rebus*. cf. Serv. qui notionem hanc ab Etruſcis repetit. 400. 3. *Quicquid — animaeque valent:* ſc. promitto. 402. *electrum* Homeri exemplo Od. Δ, 72. docte poſuit, tanquam exquiſitius metalli genus, certa portione argenti auro admixta, quod etiam arte fingi poteſt. v. Plin.

Digitized by Google

Quantum ignes animaeque valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo expulerat ſomnum; quum femina primum,

melioribus. Alii cum edd. nonnullis *poteſtur*, quod ſatis appareret ſciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intuliſſe, vt dactylum in quinta ſede haberet. Eſt tamen ἅπαξ λεγόμενον. Deprauatius Goth. tert. *praeſtatur*. 403. *ignesque* malebat Cuningh. *obſiſte* Exc. Burm. *aſſiſte* Goth. ſec. 404. *meis* Zulich. a m. pr. et Doru. 405. *oblatos* Rigot. et Goth. tert. *notumque p.* Nonius in *petere* 406. *in gremio fuſus* Zulich. *infuſum* aliquot Pier. Iulius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Seru. ex emendatione parum docta. Burmannus coni. *placidusque petiuit Coniugis infuſum g. p. m. ſoporem.* quod nemini facile probabitur: ſed Vulcanus *infuſus gremio coniugis* (vt *fundi* dicuntur qui procubuere, iacent, recubant) *petiuit placidum ſoporem per membra*. Iungendus *ſopor per membra*, qui per membra diditur. cf. not. ad VIII, 30. Burm. laudat Miſc. Obſſ. Crit. Vol. I. p. 98. 407. *abacto* Montalb. 408. *explerant* ed. Maſuic. *quum f.* reuocauit Heinſ. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu femina*, quod haud dubie ad comparationem illatam oppor-

v. Plin. XXXIII, 4. f. 23. conf. Seru. 403. *ignes animaeque*, ſpiritus, quo fabriles inflari folles ſolent. Seru. Spiramentum explicat Macrob. I, So. Sc. c. 14. m. 405. 6. v. V. L. Honeſtas orationis notabilis et a multis paſſim notata cf. Gell. IX, 10. ſed ea ſeculo Virgiliano debetur. Si talia miranda ſunt, mirer potius verecundiam Homericorum verſuum, qui pro illa aetate caſtiſſimi et iidem elegantiſſimi ſunt l. c. Il. Ξ, 346 ſqq.

407 ſqq. Praeclara et ad miſerationem compoſita comparatio, cuius prima quaſi ſtamina agnoſcere licet partim apud Homerum, Il. M, 433—5. partim apud Apollon. IV, 1062—6. (nam locum lib. III, 291 ſqq. perperam alii huc aduocant) Si tamen quaeras, quam opportune illa h. l. intexta ſit, fateor mihi aquam haerere. *vbi prima quies — expulerat ſomnum*, vbi, a prima quiete euigilans circa mediam noctem, ſenſit omnem, iterum obdormiſcendi, cupiditatem expulſam: alacriter e ſtratis ad opus ſurgit. *Burm.* 408. 9. eſt Homeri γυνὴ χειρωνῆτις. *tenuique Minerua* h. lanificio tenuem victum praebente, vt bene

Cui tolerare colo vitam tenuique Minerua
Inpositum, cinerem et sopitos suscitat ignis,
Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum vt seruare cubile
Coniugis, et possit paruos educere natos:
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque

Erigitur

opportunius est: *ceu femina — cinerem et sopitos suscitat ignes etc. Haud secus — nec segnior* Vulcanus surgit. Sed *primum* v. 408. ita otiosum est, satisque docet ea vox *cum primum* vere legi. Verum vti in Heinsianis et Burmanniana interpungitur, plene scilicet ac perfecte post *nates* v. 413. equidem sententiarum nexum nullus assequor ne grammaticum quidem. Itaque mediam stigmen posui ad finem versus 413. vt comparatio nulla sit, sed temporis mera designatio: *cum primum femina cinerem et sopitos suscitat ignes, — illo tempore ignipotens, haud secus, nec segnior, surgit.* 409. *calathisque Mineruae* nonnulli Pier. et Montalb. Rottend. pr. et Leid. cum Goth. sec. 410. Recte post *Impositum* distinctum a Burmanno secundum Seruium. Habet ista vox notionem necessitatis, quae vrget. Vulgo *impositum cinerem* iungitur, sic, *Cui tolerare* (sc. est, non, vt alii apud Seru., mos est, placet) dure dictum, pro, quae tolerat. 412. *Exercens* Medic. 413. *vt p.* duo Burm. cum Schol. Cruqu. Horatii. *paruos possit* aliquot apud eundem. 416. *Sicanum* Parrh. et Doru. Non male, nisi haberemus exempla sup. III, 692. I, 557.

bene Seru. Mineruam de oleo, quia ad lucernam nebat, Cerda accipiebat, minus bene, Burmanno quoque iudice. 412. h. vt habeat, vnde viuat honeste ipsa et nati, seruata maritalis tori pudicitia, vt bene Cerda. 413. ex Homerico l. c ἵνα παισὶν ἀεικέα μισθὸν ἄρηται.

416 sqq. In his ad maiorem elegantiam refinxit Homerica, in quibus Vulcani officina in Olympo collocatur. Il. Σ. 369. Cum poëtae veteres loca et insulas Vulcano assignassent, quae subterraneis ignibus notabiles erant, (exemplum in ipsa Lemno apud Homerum est,) licuit poëtae vnam ex Aeoliis vel Vulcaniis ponere, Hieram, quam Vulcaniam, Ἡφαιστιάδα, appellat communi nomine, tanquam singulari, Liparae proximam, monte mirabilem, qui nocturnas flammas euomit. Egit de ea accurate post Cluuerium Raspius V. C. Hist. Insular. nat. lib. II, c. 19. 20. cf. Doruill. Sicula p. 20. 21. et iam ante ad Chariton.

Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cauernis
Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens coelo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus iam parte polita

417. *Liparem* aliquot Burm. *Lipare* Rom. 418. *subtus* aliquot Pier. *exosa* Goth. sec. 419. *Aetria. Ethenea* deprauatt. *sonant* multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validisque* tres recentiores ibidem. *ictiis* Gud. a m. pr. 420. *gemitus* Medic. cum aliis Heins. *gemitus referunt* Leid. *r. sonitum* Parrh. *stridentq.* Medic. (*tridentq.* superpicto *u*) et Vratisl. cum Goth. sec. 421. *Structurae, stricta re*, stupor librariorum Goth. sec. et tert. 423. *Hoc*: recte, antique pro *huc* quod nonnulli habent. Sed v. Pier. Heins. Burm. post Seruium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque esse solet. 424. *vasti* pr. Hamb. 424. *Pyragmon Pygramon* aberratt.

ton. p. 688. Liparam Callimachus Vulcani officinam ediderat Dian. 46 sqq. vbi v. Spanhem. et alterutram sub νήσῳ πλαγκλῆς nomine Apollon. III, 42 Vulcanum *Liparaeum* Theocr. Id. II, 133. 4. dixit. Hic quidem omnium opportunissime tanquam Siculus. *erigitur*, vt alias, *surgit*, sita est, sed cum notatione montium. 419. *antra Aetnaea* simpl. pro ignivomis, quis dubitet, a similitudine. Aliena sunt, quae Burm. narrat. 420. 1. Comparari potest Callim. Del. 144. adde Dian. 55. *referunt gemitum*; repetunt sonum h. resonant per antra ictus incudum. *stricturae*, quas ornate *Chalybum* dixit, (v. Ge. I, 58) non sunt h. l. σπινθῆρες, nec quae proprie metalla dicuntur, vnde aes excoquitur, sed *μύδροι*, massae ferri, quae procuduntur. cf. 450. et 453.

424. 5. Libera quidem erat nominum informatio, sed Brontem et Steropen etiam alii habent: Hesiod. Theogon. 140. Callim. in Dian. 68. Plin. H. N. XXXV, 10. f. 36, 17 Statium et Claudianum v. ap. Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. 426—8. Nota inuersam orationem pro, parte iam polita, parte adhuc imperfecta. *fulmen — quae plurima*, frequens

Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
Deiicit in terras: pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
Addiderant, rutuli tris ignis, et alitis Austri.
Fulgores nunc horrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucris
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat vrbis:
Aegidaque

428. *deicit, deiecit*, passim codd. Pier. et Franc. *manebant* alter Mentel. a m. pr. 429. *torto* Ven. *rapidos* Goth. tert. 430. *addiderat* Medic. Parrhas. Goth. pr. perperam. nam de Cyclopum, non Vulcani opere agitur. 431. *horrificos* post Pier. optimorum librorum auctoritate praetulit Heinsius. Vulgg. edd. *terrificos*. 434. *Instaurant* Parrhas. de quo cogitandum esse censet Burm. Vitium esse non dubito. *Instare* (h. vrgere opus) exquisite cum quarto casu iunctum, vt *instare viam — excitet* Ven.

quens poëtarum figura: κῆτος — οἷά τε πολλὰ τρέφει κλυτὸς Ἀμφιτρίτη Od. Ε, 422. et saepe alibi. cf. Guell. 429—432. Ingeniose in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen nascitur, grandinem (*imber tortus* h. constrictus et coactus in grandinem: inf. IX, 671 *quam multa* grandine *nimbi In vada praecipitant, cum Iupiter horridus austris* Torquet aquosam hiemem, *et coelo caua nubila rumpit*) nubem, ignem et ventum. Haec fere ex Seruianis amplector; cetera sunt respuenda. Facit autem fulmen duodecim cuspidum, *radiorum*, ἀκτίνων, trinis in quaterna latera, qualia fulmina passim in monumentis occurrunt, etsi alibi alia forma tribuitur. v. Cerda. Habuit autem poëta ante oculos et argutius expoliuit locum Apollonii Argon. I, 730—4. vbi vna cuspis adhuc imperfecta, quam Cyclopes procudunt, μαλεροῖο πυρὸς ζείουσαν ἀϋτμήν. Vt vero, Vulcani officina semel repraesentata, opera inchoata et affecta memoraret, poëtae ingenio in promtu esse debuit; etsi et in hoc praeiuit Homer. Il. Σ, 373 sqq. cf. Callim. in Dian. 49-50. vbi satis ieiune equorum Neptuniorum aquarium procudi narratur. Sed multo grandius et sublimius est phantasma, quod fulminis materiae admiscent fulgores, sonitum, metum, et flammam sequacem Cyclopes.

433. 4. Marti currus bellicus proprie tributus, ex heroici seculi more bellandi. quod ait: *quibus ille viros, quibus excitat vrbes*, h. ad bellum

Digitized by Google

Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,
Connexoſque anguis, ipſamque in pectore Diuae
Gorgona, defecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cyclopes; et huc aduertite mentem.
Arma acri facienda viro. Nunc viribus vſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra.
Praecipitate moras. Nec plura effatus: et illi

M 5 Ocius

435. *horrificam* edd. quas Pierius inſpexerat, et tres Burm. cum Goth. pr. 436. *poleibant* codd. Pier. 438. *deiecto* Rom. *defecto* Leid. vnus. *de* deerat Gud. a m. pr. vnde Heinſ. ſupplebat: *tum ſecto*; *diſſecto* et *disiecto* in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. 439. *certosq.* aliquot Pier *i*mprobat Heinſius et Burm. *i ferte* ſec. Hamb. 440. *ad huc* Reg. *atque huc* Parrh. *auertite* Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium eſt hominis bonis horis abutentis; ſed cum ſemel in hoc piſtrinum nos impegerimus, obdurandus eſt animus, vt cum fide exequamur id, quod ab initio parum conſiderate recepimus. 441. *faciunda* Heinſ. malit ex Nonio. 442. *opus eſt nunc a. m.* Seneca Epiſt. 95. Bene autem Heinſ. interpunxit poſt *magiſtra*. 443. *moram* aliquot Pier. *et illi* Burmannus nouauit ſecundum partem codicum. Vulgo lectum *at illi*. quod nondum diſplicet.

bellum concitat, ex iſtis illuſtrantur ſup. VIII, 3. *Vt belli ſignum — Vtque acres concuſſit equos* etc. *Inflabant curſum*, vt feſtinare aliquam rem. cf. Heinſ. ad XII, 748.

435—8. Etiam hic dubitari poteſt, (cf. ad 354) ſitne aegis de thorace an de clypeo accipienda, hactenus, vt de thorace non niſi v. 437 agatur, *ipſamque in pectore Diuae Gorgona*. Expeditior tamen videtur ratio, ſi totum locum de thorace interpreteris, cuius extremae orae anguibus connexis et implicitis inter ſe ſunt cinctae, in medio Gorgone poſita: cuius generis exempla paſſim occurrunt; vt vnum commemorem quod adire in promtu eſt, v. Spene Polymet. t. IV, 4 — *turbatae*, iratae, vt ſaepe cf. Silii locum a Cerda laudatum (lib. IX, 463) — *vertentem lumina*, de oculis oris, obliquis, ex ira et furore; vel de inuerſis, quippe in capite reciſo. βλοσυρῶπις Μεδούσης κάρη σμερδαλέον dixit Quintus Cal. in loco, a Cerda laudato, qui omnino de aegide comparandus lib. XIV, 451—7.

440. *Aetnaei* Cyclopes cf. ad v. 419. In ſeqq. feſtinationis felix notatio breuitate et

Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. Fluit aes rivis, aurique metallum;
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbis
Impediunt. Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tinguunt
Aera lacu. Gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.

Consurgit

448. *que* abest quatuor Burm. 449. *Alii — accipiunt.* verba exciderant Goth. tert. 451. *Aetna* pro diu. lect. ad *antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173. 452. *tendunt* Rottend. sec. a m. sec. 453. *Innumerant* Rom. *forfice* aliquot Pier. inter quos Rom. sed v. Serv. et Heins. *ferrum* Carisius et alter Hamburg 456. *sub culmine* Mentel. pr. alter Menag. et Leid. doctius; nisi idem errarit ipsus esse soleret. *sub tegmine* pr. Menag. *magistimus — cantus* ap. Macrob. V, 8.

et celeritate verborum observetur. 445. 6. cf. Il. Σ, 474 447. *septenos orbibus orbis impediunt* ornate pro, faciunt. sed quinam illi orbes sunt? non circuli, puto, in clypei superficie ducti, sed laminae dereae aliae super aliam impactae, vt septemplex esset clypeus, quales Homericae πτύχες sunt l. c. 481. cf. Il. τ, 269 sq. et, ψ 247. 449 — 53. Eosdem versus in Georgicis vidimus IV, 171 sqq. Ad v. 450. I. v. inf. XII, 91. Ad 452. 3. cf. Callim. in Dian. 59 — 61.

454 sq. Artem poëtae in variato rerum et orationis charactere observa. Lenis et simplex candidaque nunc fluit oratio, eo quo tanto magis grata, quod strepitibus et tumultibus succedit. Comparent, quibus volupe est, heroicum amictum cognoscere, Il. B, 42. Odyss. B, pr. Δ, 307. O, 60. T, 124. et ad v. 459. cf. Odyss. K, 261. Ξ, 528. Etiam hoc ex heroica aetate, quod Euandrum v. 461, 2. duo canes comitantur: v. Od. B, 11. P, 62. — 456. *sub culmine,* in domo vel casa Euandri. Miror, hoc adiectum: sunt igitur galli gallinacei intelligendi. Nam hirundines non facile e somno excitant

Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeaeum ſubligat enſem,
Demiſſa ab laeua pantherae terga retorquens.
Nec non et gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Aeneae ſedem et ſecreta petebat,
Sermonum memor et promiſſi muneris, heros.
Nec minus Aeneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi iungunt dextras, mediisque reſidunt
Aedibus

457. *Conſeſtim ſurgit, tunicaque induitur* Parrh. *induitur* quoque Franc. cum binis Goth. 459. *Tegeon. Tegeum. Thegeum* librariorum errores. v. ad V, 299. 460. *a leuo* aliquot Pier. *dimiſſa a leua* Dorv. cum binis Goth. 461. *limine ab alto* Marklandus ad Stat. I, 546. reprehendit tanquam abſurdum, cum paullo ante dixiſſet poeta, *humili tecto*. Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum* eſſe limen domus in monte poſitae. Nec hoc procedit, vt *limen* proprie accipias et paullo altiore gradu ſurgere dicas. Aut amplectendam itaque prorſus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum cenſeo, poetam epitheton paullo otioſius et ad communem liminum naturam effinxiſſe. Apud Macrob. V, 8. in libris: *limine in ipſo* habetur. 462. *praecedunt* Rom. Medic. Colot. Vrſini, et alii libri praeſtantiores: et ſic veteres edd. donec mutatum in Ald. ſaltem tertia, et hinc a Steph. et al. in *procedunt*, quod Heinſ. in parte codd. repertum praetulit, cauſa quidem parum commode interpoſita: ſi comitarentur, non potuiſſe canes praecedere. Dictum hoc recte improbat Burmannus; ſed improbanda quoque lectio mutata. *greſſumque viri* Zulich. a m. ſec. interpolatrice peſſima. *greſſusque — heriles* Goth. ſec. 463. *ſecura* Sprot. a m. pr. 466. *olli* ante Heinſ. 467. *reſiſtunt* Parrh.

excitant dormientes, nec ad hunc vſum a poëtis aduocantur. 458. *Tyrrhena vincula*: ornatus cauſſa Tuſcum calceamentum poſuit. Seruius: dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, poſt equites Romani; nunc milites. cf. Cerda. Simili ornamento patrium, Arcadicum, ſeu Tegeaeum enſem dedit; etſi nullum hoc inſignius enſis genus fuit. — 463. *ſecretum*: partem aedium interiorem, ad quam Aeneam veſperi deduxerat. cf. Ge. IV, 403. *promiſſi muneris* vide v. 170. 171. 465. vt ὁ θεῖος ἥκων. ἑσπέριος ἦλθεν. et alia

Aedibus, et licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior haec:
Maxume Teucrorum ductor, quo ſoſpite numquam
Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae vires. Hinc Tuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Iungere caſtra paro: quam fors inopina ſalutem
Oſtentat. Fatis huc te poſcentibus adfers.
Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Vrbis Agyllinae ſedes; vbi Lydia quondam
Gens, bello praeclara, iugis inſedit Etruſcis.
Hanc

468. *Latio* Oudart. *placido* Doruill. a m. ſec. ſed *licito* eſt, cuius diu deſiderati tandem facultas exoptata contingebat. *feruntur* Goth. ſec. Ven. a m. pr. 469. *haec* abeſt alteri Hamburg. *haec ait* duo Burm. 471. *v. an bella f.* Goth. ſec. 472. *Nobis auxilium belli* pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. ſec. Heinſius non ſpernendum ait. 474. *bellum c. a.* Parrh. *circumtonat* Medic. a m. ſec. pro *armis* Rom. *arans*, alii ap. Pier. *arcens*, aliquot *Arruns*. mira et felix deprauatio! 477. *adfert* variabant codd. Seruii aetate, vt ad *fortem* referretur. *adfer* aliquot Heinſ. *offers* Ven. et Goth. tert. cf. VII, 217. 478. *colitur* aliquot Burm. quem vide. *in ſaxo colluit* Goth. ſec. 379. *Agellinae, Agelinae, Aquilinae* aberratt. ap. Burm. 480. *luctis inſ.* Rom.

alia. v. Cerda. Guell. 467. *mediis aedibus* etiam hoc ad formam aedium heroici aeui: vt ex Homeri lectione conſtare poteſt.

472. *pro nomine tanto*: non video, quam commoda ſententia ſit, ſi Troianorum vel Aeneae nomen et genus vel fama intelligatur. Referendum haud dubie ad bellum ipſum, et *nomen belli tantum* eſt vel fama de belli magnitudine, vel ipſa belli magnitudo. *Nomen* pro ipſa re, ſatis frequens.

— 475. *opulentaque regnis caſtra*: volebat dicere, *opulenta regna*, appoſite ad *ingentes populos*. Promtum erat hoc mutare in *caſtra opulentorum regnorum* vel *opulentis regnis*; hinc exquiſitior forma ſuborta: *caſtra opulenta regnis*, vt alia ſimilia paſſim. Opes veterum Etruſcorum ſatis notae. v. Liv. V, 33.

478. cf. Exc. III. ad h. lib. *ſaxo vetuſto*. antiquo opere, vt bene Serv. cf. III, 84. 479. 480. *vbi* proxime ad Agyllam ſed

Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio et saeuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes: quid facta tyranni
Effera? Di capiti ipsius generique reseruent!
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Conponens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) et sanie taboque fluentis
Complexu in misero longa sic morte necabat.
At fessi tandem ciues infanda furentem
Armati circumsistunt ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter caedes Rutulorum elabsus in agros
Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:
Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensae litore puppes,
Signaque ferre iubent: retinet longaeuus haruspex
Fata

481. *multis annis* Bigot ex Goth. tert. 484. *gentique* Oudart. pro diu. lect. *reseruant* Sprot. 487. *fluenti* aliquot Heins. vnus *fluente*, quae vulgarior oratio foret. cf. IX, 472. 488. *in* aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm. vt *iungebant* alter Hamb. 489. *infanda ciuesque f.* Parrh. nec videbat interpolator, *infanda* esse pro infandum, infande! cf. sup. I, 251. 490. *circumsidunt* Goth. tert. 491. *atque ignem ad* Parrh. 492. *inter caedem* Rom. et omnes vetustiores Pier. et Heins. vt hactenus praeferendum sit. 495. *manifesto M.* Oudart. ex glossa. *praesente* Rom. 497. *frement* Gud. *in littore* alter Hamb. 498. *ferre iuuat* Ven.

seu Caere spectat, nec tamen reliquam Etruriam excludit. A Lydis Etrusci seu Tyrrheni ducuntur poetae ex vulgari veterum opinione, falsa tamen et ex nominis similitudine ducta. cf. in Excurs. III. ad h. libr. — 484. cf. II, 190. VI, 529. 530. — 495. *praesenti Marte*, bello non dilato, quippe hoc ipso tempore in armis sunt et quidem classem pararunt, qua in altum euecti littus Rutulorum petant bellumque inferant Turno, ni Mezentium ad supplicium dediderit.

498 sqq. Hoc de Etrusco aruspice commentum, qui Caeretanis

Fata canens: O Maeoniae delecta iuuentus,
Flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Diuom.
Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.

Sed

499. *facta c.* Gud. *Maeonide* Goth. tert. forte pro *Maeonidae* et sic Seru. ad XI, 759. *dilecta* duo Burm. 500. *in armis* Leid. 502. *Fas Italo nulli* aliquot Pier. *summittere* ed. Ven. 503. *optare* alter Menag., at Seru. pro var. lect. *exspectate*, forte, *spectate*, eodem fere sensu, vt sit διακρίνειν adeoque ἐκκρίνειν et eligere vel legere. cf. Burm. *resedit* Moret. tert. 504. *Haec acies* Parrh. *diuorum* sec. Rottend. 506. *Tarchon* Heins. scripsit ob codd. suorum consensum. Antea lectum passim *Tarcon*, vt apud Strabonem scriptum lib. V. p. 336. Τάρκων. quo auctore etiam *Tarconem* non *Tarcontem* flectendum esse apparet. Adde Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho*. (quod et Goth. alter habet) cf. Heins. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474.

tanis conatibus opportune intercedit, vt ad Aeneae aduentum res differatur, inter potiora Virgilii inuenta referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus, vti Lauinia externo viro iungenda lib. VII, 96 sqq. Esse hunc aruspicem ipsum illum Tarchonem v. 506. notat Iulius Sabinus: parum probabiliter. — *O Maeoniae.* ex 479. 480. *flos veterum*: Ennianum hoc esse Seruius testatur: etsi nec omnino infrequens, ex ἄωτον, ἄνθος; *flos et virtus* h. l. robur populi, qui antiquam originem habet. 504. *Hoc campo* δεικτικῶς, etsi oculis prospici non poterant castra sub Caere locata. 505. *regni coronam.* nouum hoc, sed dictum vt *regni insignia*; et subiectum hoc idem, tanquam genus, enumeratione partium (coronae et sceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162—3. — 506. *mandatque insignia* simpl. mittit insignia regni: int. ex Etruscorum more, illa scilicet ipsa, quae memorauit; tacet reliqua, sellam eburneam, tunicam palmatam, togam pictam. vide omnino Dionys. III, 61 pr.

Sed mihi tarda gelu ſeclisque effoeta ſenectus
Inuidet imperium, ſeraeque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
Et generi fata indulgent, quem numina poſcunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortiſſime ductor.
Hunc tibi praeterea, ſpes et ſolatia noſtri,
Pallanta adiungam. Sub te tolerato magiſtro
Militiam et grauis Martis opus, tua cernere facta
Adſueſcat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta

508. *ſeriſq.* Parrh. *effata iuuentis* corrupte Goth. ſec. 510. *Gnatum* Rom. 511. *Hic* Ven. Ed. Iunt. *patrem p.* Medic. *patriae partem* Doru. *totius et annis* corrupte Goth. ſec. *in annis* tert. 512. *fatum indulget* lectum ante Heinſ. qui mutauit ex auctoritate Medicei, trium Moret. alt. Mentel. et alt. Hamburg. poſt Mediceum Pierii. *fatum indulgent* Gud. ſc. *numina. fatis indulgent* Regius. *poſcant* Ven. 513. *et Teucrum* Zulich. 514. *nunc* duo Burm. cum aliquot Pier. 516. *et* abeſt pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *fata* Doru. 517. *pr. et iam m.* Parrh. *te imitetur* codd. ap. Pier. ex interpretatione. 518. *Arcades* vett. edd. et codd. aliquot vitioſe, vt et *hinc* ap. Burm. *ter centum* Parrh. *corpora pubis* Goth. tert. et ſic aliquot Pier.

pr. (p. 195.) *Succedam*, eo conſilio vt ſuccedam. 508. *ſeclis effoeta ſ.* ſimpl. pro annis. male Grammatici argutantur. 510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriae ſeu originis hinc, a Sabinis, duceret, etſi patre externo, Euandro, natus. — 513. *Ingredere* vt Ge. I, 42. *Ingredere et votis iam nunc aſſueſce vocari.* Incipe, ſuſcipe. — 516. *graue Martis opus.* Homericum: μέγ' ἔργον Ἄρηος. Il. Λ, 733 et al — 515. 6. 7. Praeclari verſus ſententiis et verbis. Maronem mirati ſunt et imitati in hoc loco, quos Cerda iam laudauit, Valer. Fl. (I, 269 ſqq.) Silius (IV, 430. 1.) adde Apollon. lib. II, 804. 5. — 518. 9. Quadringentos equites mittit Euander, vt iter eſſet expeditum, nec longa mora intercederet, quam obſidionis diſcrimen non admittebat. Tenendum hoc eſt, ne mirum videatur, cur Arcades equites *potiſſimum* poetae placuerint; Cum alioqui Arcades equitatu non valuerint, nec in regione montoſa et aſpera valere potuerint. Qua de re doctae ſubtili-

Digitized by Google

Lecta dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.
Namque inprouiso vibratus ab aethere fulgor
Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens.
Arma

519. *suo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. sec. Voss. pr. Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *suo sibi munere*, pro se iunget. placet haec argutior forma Heinsio. *tuo sibi nomine* Medic. a m. pr. Burmanno arridet: *suo sibi nomine* et laudat VI, 142. Sed omnia ista in epigrammate feram; nunc plus dignitatis epicae inest vulgari lectioni. *suo tibi numine* Puget. 520. *defixaq.* duo Burm. ad vulgarem formam. *diffixi* Leid. *intentique* aliquot Pier. e similibus locis. *defixi ora* malebat Cuningham. 522. *Mistaque* Goth. tert. *dura duo* coni. Burmann. parum scite. *tum* sec. Rottend. *tristes* Goth. sec. *sub corde* tert. *mouebant* Hugen. a m. sec. interpretamentum τῦ *putabant*. 523. *e coelo* Montalb. *Tyrrea* Goth. sec. *d. ab alto* Bigot. Leid. pro diu. lect. et Goth. tert. 527. *intonat*. Deseruit hic Heinsium Burmannus. Consentiunt enim omnes praestantiores Heinsii et Pierii codices cum Iulio Sabino

subtilitatis nota est Guellii inf. ad lib. X, 364.

520 sq. Ex veteris Italiae religione et poetae, quem alias sequitur. more res aliter vix expediri Aeneaeque animus erigi poterat, quam ostento vel augurio. Sed poeta nove id commentus est, quod meteorum, seu ostentum aeris ad strepitum ex armis caelitus a Venere allatis retulit: non dicam equidem an satis feliciter. Arma in caelo passim a superstitiosis hominibus conspecta, belli et cladis signa, equidem huc non referam. nec Spencii V. Cl. acumen placet, Polymet. Dial. 20. n. 28. qui auroram borealem a poeta describi putabat. — 523. *Ni — dedisset*. mira forma orationis, in qua miror interpretes non haesisse. Ellipsis esse debet totius enuntiationis: *et diutius etiam in ea cogitatione defixi perstitissent, Ni* etc. — *aperto*. Ge. I, 393 *aperta serena*. cf. mox v. 527. 8. 526. clangor armorum, quae mouebantur per aerem deportata a Venere, comparantur cum clangore tubae. *Tyrrhena* (pro Tyrrhenica) *tuba*,

Arma inter nubem, coeli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, et pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii; ſed Troius heros
Agnouit ſonitum, et Diuae promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hoſpes, ne quaere profecto,
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram Diua creatrix,
Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantae miſeris caedes Laurentibus inſtant!

Quas

Sabino in reuocatam ab illo lectionem *increpat*, quae et ipſa paullo doctior eſt, pro *ſonat*, et locum facit verſui hinc tertio, 529. *hinc pulſa tonare*. *Inſonat* tantum recentiores codd. inſident, et edd. veteres, quas euolui, omnes. Agnoſcit quoque Seruius. *ſonus intonat* Gud. a m. ſec. *intonat aures* admodum vetuſti codd. apud Pier. 528. *in* abeſt a pr. m. a Medic. et Gud. et Nonius: *inter nubes coeli regione ſerena*. *inter nubes* etiam Parrhaſ. minus docte. 529. *Perſudum* Rom. *ſonare* idem et aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec. 531. *et* abeſt Romano. 532. *Tunc vero memorat*, *hoſpes ne*, Ven. *nec vero* Exc. Burm. *nec quaere* Oudart. *ne quaere*, *hoſpes*, *ne quaere profecto* aliquot Pier. 533. *ferunt* Parrh. *ferant* Goth. tert. 534. *Muſarum D. creatrix* Goth. tert. miro ſtupore. 537. *caedes miſeris* Schol. Horatii Epod. X. cum Montalb. *clades* Bigot. a m. ſec.

ba, a Tyrrhenis, vt notum eſt, inuenta; et doctius: *Tyrrhenus clangor tubae*. — 529. *pulſa*, impulſa, alliſa ſibi invicem.

531. *et agnouit Diuae promiſſa parentis* et v. 534. *Hoc ſignum* etc. Bene Seruius κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus Venerem ei promiſiſſe. clarior res ap. Homer. v. II. s, 189. Ceterum poetam hic in malum locum intuliſſe pedem apparet. Debebant enim, vt vis carminis eſſet ſatis magna, ea nunc omnia ſubiici, quae vſ. 608 vſque ad f. libri ſequuntur. Hic etiam multo magis vacaſſet animus et intentus fuiſſet iis rebus cognoſcendis, quam cupiditate per illa, quae interiecta ſunt, repreſſa et obtuſa. Sed ſi hanc rationem ſequi voluiſſet poeta, facile intelligimus alia tum occurrere debuiſſe quibus ſe premi ſenſurus fuiſſet. — *ego poſcor Olympo* tertio caſu, pro *ab O.*me Olympus poſcit, me vult, reſpicit, h. ad me oſtentum aeris ſpe-

Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub vndas
Scuta virum, galeasque, et fortia corpora volues,
Thybri pater! poſcant acies, et foedera rumpant. 540
Haec vbi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto;
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat heſternumque Larem, paruosque Penatis
Laetus

538. *Quas mihi Turne dabis poenas* Hamb. ſec. *tu mihi Turne* Franc. *ſed multa* Ven. *ſub vndis* ſec. Moret. *ſub vnda* tres Burm. cum Rom. minus poetice. 539. *volues* Rom. 540. *et fidera* Goth. tert. *et ſecla* alter. 542. Me in *Herculeis ignibus* haerere, iam in notis ſignificaui. Suſpicor vitium ineſſe ſcribendumque eſſe: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Maronis Lucanus: Herceas, *monſtrator ait, non reſpicis* aras? Ionis *Hercei* religio ſatis nota, eiusque aram in penetrali regiae Priami vidimus apud noſtrum quoque lib. II, 512. etſi nomine hoc non expreſſam: ſed v. T. II. p. 252. cf. VV. DD. paſſim v. c. ad Ouid. Heroid. VII, 113. in Ibin. 286. *Herculeas — aras* Doru. 543. *Suſcitat* Rom. et plerique Fierii cum parte codd. Heinſ. et Burm. haud dubie magis ad proprietatem verborum; ſed dubitare licet, an ex aliis locis, vt ſup. 410. V, 743. refinxerint grammatici. *externumque* procliui lapſu et obuio Rom. cum aliis Pier. tum Seru. pro diu. Iect. Medic. et aliquot alii Heinſ. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. II, 1, 12. *patriosque Penates*, notabilis lapſus, non lectio Goth. ſec. ſic ſuos, Troianos, non Euandri, Penates adorat Aeneas: ſic *externum Larem* comparari aliquis cenſeat.

ctat; nihil eſt, quod vos terreamini. — 538. 9. Imitationes iam Cerda notauit Silii II, 455. 6. Statii Achill. I, 84 ſqq. Adde Stat. Theb. II, 460. 1. III, 210 ſqq. et paſſim alios. item Horat. I, Od. 15. *Eheu quantus equis* etc. — 540. quaſi, eant nunc et flagitent bellum. Seru. cf. ſup. VII. 317.

542. 3. *Herculeis ſopitas ignibus aras* doctius dictas eſſe, quam *ignes ſopitos in aris vel ignes arae* in promtu eſt intelligere. Sed *Herculeos ignes* non ſatis expedio. Herculis ara ante vrbem in luco erat: ſup. vſ. 104. De alio quam de ſacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi poteſt. Iam *ignes Herculei*, in foco vel ara Penatium ſopiti, aut ornantur epitheto hoc, reſpectu Herculis, qui olim eandem ad aram ſacra feciſſe putandus eſt, aut intuitu moris religioſi, quo ignis ex ſacro Herculis heſterno (vide v. 102. 3. 4.) ſeruatus et in focum domeſticum repoſitus fuerat: ſic Cerda et alii; aut Hercules fuit Euandro Penatium loco Geniuſque adeo ſeu Lar domeſticus. tamen,

Larem

Digitized by Google

Laetus adit: mactant lectas de more bidentis,
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
Post hinc ad nauis graditur, sociosque reuisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantis virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua:
Ducunt exsortem Aeneae; quem fulua leonis
Pellis obit totum, praefulgens vnguibus aureis.
Fama volat paruam subito volgata per vrbem,

544. *mactant* Heinf. e Medic. adde Zulich. et ad normam v. 57. lib. IV. *lectus mactat* Goth. ſec. *lactas* Sprot. et Exc. Burm. Male. ſunt ἐξαίρετοι, ἔκκριτοι, eximiae, adeoque τελεῖοι. cf. ad IV, 57. VI, 39. 545. *Euander* alii et h. l. 547. *ſequuntur* Franc. *ſequentur* alter Hamb. 548. *praeſtanti* pr. Rottend. a m. pr. *praeſtante* Goth. tert. 550. *regnique* alter. Hamb. 551. *T. p. arma* Ven. 552. *exſortem vel ingentem* Zulich. 554. *paruas — per vrbes* pr. Hamb. Sed vrbs Pallanteum eſt intelligenda.

Larem beſternum Cerdae fere exemplo iungo cum *excitat*, et accipio pro foco et igni in foco. Solet ita poeta eandem notionem bis terue ornare; *paruos Penates* Euandri, parua ſigilla, vt humilem caſam decebat.

547. *qui ſeſe in bella ſequantur.* Paullo obſcurior ſententia. nam ad bellum non proficiſcitur, ſed ad auxilia et ſocietatem Caeretanorum parandam. Seruius multis allatis nihil expedit. Dicendum forte, poetam omnino viros fortes declarare voluiſſe, quorum adeo id proprium eſſet, vt Aeneae latus tegerent in diſcrimine belli: ſicut et infra iterum v. 606 *et bello lecta iuuentus.* An *bella* pro caſtris ad Caere? an magis conſentaneum, dicere poetam reſpexiſſe ad id, quod futurum erat, vt ii, vna cum Etruſcis, nauibus vecti ad oſtia Tiberis pugnam cum Turno facerent. inf. X, 260 ſqq. — 549. *ſegnis* ſine remigio. *Aſcanio.* remanſerat is apud Troianos in caſtris ſub Tiberis oſtia. cf. ſup. VII, 158. 9. De eorum autem aduentu in caſtris nihil amplius memorauit poeta. cf. ad X, 238. — 552. *exſortem*, eximium, ἐξαίρετον. Adducitur equus Aeneae praecipuus. Serv. et Cerda.

554 ſqq. Non male ſequentia ad ſenſuum et affectuum in tali rerum articulo efficta et ex-

Digitized by Google

Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, et maior Martis iam adparet imago.
Tum pater Euandrus dextram conplexus euntis
Haeret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
Straui scutorumque incendi victor aceruos:
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tris animas Feronia mater
(Horrendum

555. *ad limina* ex parte codicum suorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat, Heinsius probauit: vulgo, *ad littora*, vt omnes Goth. habent, vnus etiam *Tyrrhena*. varietas satis frequens cf. ad II, 371. *littora* tamen Cuningham. praetulit 557. *Et timor* Rom. *It minor* Goth. sec. *It metus* Prisc. lib. XVIII. *propiusque pericli Hic amor* Philargyr. excitat ad IV. Ge. 47. *iam* abest a nonnullis Pier. 559. *inexpletus lacrimans* aliquot Pier. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heins. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis*: vtrumque pro var. lect. Seruius commemorat; *inexpletus* etiam Iul. Sabinus. Porro Pier. aliquot: in *amplexus*, pr. Voss. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu*. 560. *O ne praeterea* Goth. sec. 561. *erat* Prisc. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot Pier. *Praeneste sub ipsa*: consentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heins. *ipsa* sc. vrbe P. vel poeta extulit *haec Praenestis*. 562. *sacrorumq.* sec. Moret. *accendi* Ven. et Goth. sec. 563. *hac* abest Vratisl. *Erilum* et *Erylum* potiores scribunt: *Erulum* Rom. *Elinum, Cerilum, Acerilum, Helenum, Athericum* al.

exposita: Matrum timor; Euandri senis vota ac preces; totus discessus. Verss. 560 sqq. ex Homericis sunt adumbrati, Nestoris oratione Il. ι, 132 sq. λ, 669 sqq. Ψ, 629 sqq. Vlyssis ad Eumaeum Od. ξ, 468 sqq. Laertae Od. ω, 375 sqq. Aliorum imitationes v. apud Cerdam. Fabulam de Herilo, Praenestinorum duce, domesticam nescio vnde acceperit. Sed triplicem vitam ipse poeta fingere potuit, ad exemplum eorum, qui caesi reuiuiscerent, (ineptit Seruius ad v. 562.) aut ad exemplum tricorporis Geryonis — *propiusque periclo It timor* pro timor est, fit, propior, h. magis instat, fit grauior, acrior, *periclo*, cum periculo, periculo instante. Paullo aliter Silius I, 13 quem Burm. laudat, *propiusque fuere periclo Quis superare datum.* — 561. vt sim talis, *qualis eram* etc. — 564. *Feronia* v. sup. VII,

(Horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda;
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abſtulit haec animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vſquam,
Nate, tuo: neque finitimo Mezentius vſquam
Huic capiti inſultans, tot ferro faeua dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet ciuibus vrbem.
At vos, o Superi, et Diuom tu maxime rector
Iuppiter, Arcadii quaeſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſeruant,
Si viſurus eum viuo, et venturus in vnum:
Vitam oro; patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,

565. *triaque* l. *tria* Muſon. malebat in Seruii gratiam, perperam. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Iunr. cum binis Goth. 566. *Terque ſolo* Oudart. 567. *animas, totidem dextra exſuit* pr. Mentel. 568. *tunc* Doru. *Ergo non d.* Goth. ſec. *duplici* Sprot. *deuellerer* tres Burm. *diuellier* Goth. tert. 569. Abeſt verſus Goth. tert. *finitimo* e codd. ſuis et Pier. Heinſ. emendauit; ſc. *huic capiti*: quod vix placet: vulgo lectum *finitimus*. Seruius videtur legiſſe *finitimos*, ſicque Doruill. a m. ſec. *vſquam* idem Heinſ. reſtituit: vulgo *vnquam*. at Moret. ſec. et Gud. a m. ſec. *Mezentius hoſtis*. 571. *vidiſſet* Goth. tert. 573. *reminiſcere regis, Exaudique preces patrias* codex apud Pier. interpolate. 575. *reſeruent* duo Burm. et Goth. tert. 576. *eam viuom* Rom. et aliquot Pier. 577. *patior* Rom. et pene omnes Pier. rum Medic. et pars Heinſ. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita mora: patior* Goth. ſec. *quamuis*. Leid. 579. *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et ceteri Heinſ. (excepto Mentel. pr.) item Doruill. et bini Goth. praetulit quoque Cuningh. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Perſii ad Sat. I, 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich.

VII, 800. *terna arma mouenda*, vt ter reuiuiſcens ter rebellaret. 569. *finitimo* in f. in finitima vrbe. 572. Habent hae preces tanto plus ſuauitatis, quod tanquam praeſenſione aliqua tacita imminentis filio fati factae videntur. Nam interimitur Pallas lib. X. — 576. *venturus in vnum*, iterum eum reuiſurus et conuenturus. — 578. *ſin.* nota *εὐφημία*. 580. acutius

Dum curae ambiguae, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea ſera et ſola voluptas,
Conplexu teneo: grauior ne nuntius auris
Volneret. Haec genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli conlabſum in tecta ferebant.
Iamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos et fidus Achates:
Inde alii Troiae proceres. Ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conſpectus in armis.
Qualis, vbi Oceani perfuſus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignis,
Extulit os ſacrum coelo, tenebrasque reſoluit.
Stant pauidae in muris matres, oculisque ſequuntur
Puluerem

580. *Dum ſpes ambiguae curae, dum i. f.* Parrh. 381. *mea ſola et ſera* alii etiam Seruius v. Pier. et Heinſ. cum Burm. *ſola et certa* Goth. tert. 582. *complexus* Rom. Medic. et alii Heinſ. *amplexu* Parrhaſ. *neu* Gud. a m. ſec. quod maluit Cuningham. *nec — vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. V. Silu. 2, 88. ſententia prorſus in alium ſenſum detorta. 583. *Verberet* Goth. tert. et ſic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4 quod placebat Heinſ. ſed merito reiectum a Burmanno, quem vide. *moeſta ſupremo* Medic. a m. pr. 585. *portas apertas* Hugen. 587. *proceres Troiae* Leid. 588. *It medio* emendat Markland. ad Stat. V. Silu. I, 245. v. inf. 675. et al. 589. *profuſus* ſec. Mentel. 591. *remouit* Bigot. et Goth. tert. 592. *Sunt p.* pr. Rottend. a m. pr. *ſecuntur* plerique Pier.

acutius ſententiam extulit Valer. Fl. I, 326. 7. vbi a v. 323. veſtigia Maronis legit: *Sin aliud Fortuna parat; miſerere parentum Mors bona, dum metus eſt, nec adhuc dolor.* — 581. *ſera* ergo erat τηλύγετος, in ſenectute patris natus v. Guell. — 588. Non agnoſco hypallagen; ſed *picta arma* ſunt auro argentoque diſtincta. Memorantur et alibi, XII, 281. XI, 660.

589 ſq. Homericam eſſe comparationem multi pronuntiarunt, nec tamen locum enotatum video, qui commode ſatis comparari poſſit: Il. ε, 6. 7. de canicula agitur, vnde translatum eſt illud: ὅστε μάλιστα λαμπρὸν παμφαίνῃσι λετυμένος Ὠκεάνοιο. non igitur *perfuſus Oceani vnda* alio ſpectat, quam ad ortum ex mari. *Quem Venus* etc. quia eſt ſtella Veneris, vt ſatis notum. cf. Guell. — 591. ſplendidus verſus de ortu.

594.

Digitized by Google

Pulueream nubem, et fulgentis aere cateruas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit vngula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late sacer: vndique colles
Inclusere caui, et nigra nemus abiete cingunt.
Siluano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant

594. *quam pr.* Goth. pr. 596. *quatit v. pulucrem* Marius Plotius de metris ap. Heinf. 597. *Caeritis* recte ex Caere: vnde Caeres, Caeritis, Caerites. *Ceritis* ap. Prifcian. *Caeretis* et *Ceretis* paſſim alii. vitioſe, nam ſic media longa: Καίρητος, vnde *Caeretanus*. Caere, Caeritis et cf. X, 183. Caeretis, flexit antiquitas. 599. *ilice cingit* Zulich. a. m. pr. *cingit* alii ap. Heinſ. cum Parrhaſ. et Goth. ſec. 601. *Agrorum pecorisq.* Macrob. III. Sat. 3. *Siluarum p.* emendabat Cerda perperam. Eſt enim omnino Siluanus inter deos agreſtes. cf. Burm. vt in eo ipſo, quod ex Horatio laudat Cerda: *Siluane, tutor finium.* 603. *Tarcon, Tharco, Tarchon* et h. l. cf. ſup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. ſec. quod ornari poſſet, ſi tanti res eſſet. *cuncta tenebant* aliquot Pier.

594. *per dumos.* per virgulta, ſiluas. cf. Stat. II. Theb. 496. 497. *meta viarum* ornate pro via; proprie terminus et finis viae. — 596. Verſum ipſo verborum ſono rem referentem mirati ſunt multi: comparato quoque v. 465. 6. II. B. Odimus ſubtilitatem moleſtam in talibus: caſum felicem amplectimur. Ipſum quidem inflammati impetum ingenii in haec natura ducente incidere neceſſe eſt; ſtudio factum nolim. *putrem* in puluerem reſolutum. Praeiuerat in nonnullis Ennius v. Vrſin. ad h. l. Cerda inf. ad XI, 875. — 597. *Caeritis* v. V. L. Minio perperam a Seruio huc aduocatur. Fluuius eſt Caeretanus, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, vt Cluuerius docet. — 600. *Pelaſgos. Qui primi fines a.* v. Exc. ad VIII, 478 ſq. — 601. *lucumque diemque* ſc. quo conſecrarant lucum, adeoque ſollenne annuum Siluano celebrarunt. — 603. Non male, puto, quaeras cum Seruio: quomodo *caſtra in tutis locis* habere potuerint, ſi

in

Caſtra locis, celſoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, et latis tendebat in aruis.
Huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
Succedunt, feſſique et equos et corpora curant.
At Venus aetherios inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Vt procul egelido ſecretum flumine vidit,
Talibus adfata eſt dictis, ſeque obtulit vltro:
En, perfecta mei promiſſa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in proelia poſcere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma ſub aduerſa poſuit radiantia quercu.
Ille Deae donis et tanto laetus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit,
Miraturque, interque manus et brachia verſat
Terribilem

605. *vt latis t.* emendabat Tan. Faber et Barth. non improbante Heinſio, et recepit illud Cuninghamus. Heinſius etiam *Latiis* coniecerat. *letis* Franc. a m. pr. *in armis* Exc. Burm. 606. *Hoc p.* Leid. vt ſup. 423. *electa* duo Burm. *bello clara* Goth. tert. 609. *penitusque in* v. Schol. Cruqu. ad Horat. I. Od. 17. 610. *Et pr.* Parrh. *e gelido* paſſim ſcripti et edd. etiam Pieriani, alii (vt fragm. Vatic. a m. ſec. apud Buttar. p. 167.) *et gelido*: Rom. *haec gelido*: Montalb. *ingelido.* 613. *promiſſi* Exc. Burm. cum Goth. ſec. *arce* Sprot. 613. *nec mox* Oudart. et ed. Iunt. *nec mox his* Ed. Ven. *aut* abeſt Rom. 614. *dubitas* Reg. *arcum* Goth. ſec. 616. *auerſa* Leid. *radientia* in multis ſcriptum ap. Burm. vt et aliis locis. 618. *Impleri* Gud. pro diu. lect. et mſ. Thuan. ap. Macrob. V. Sat. 8. *per ſ. verſat* ſec. Moret. 619. *que* poſt *miratur* a nonnullis abeſt: v. Pier. et ſic Ald. pr. *manus ſua, brachia* Parrh. *verſet* Reg.

in valle et campis erant, et e collibus proſpici et adiri poterant. — 606. *bello lecta* v. ſup. ad 547. — 607. Reliqua poeta exequitur lib. X, 148 ſqq.

608. Compara ll. 5, 615. 6. et 7, 3. *nimbos* pro nubibus, aere. *ſecretum* docte pro ſolum, in ſecreto loco, apud flumen. — 612. *En p.* cf. ll. 7, 10. 11. *arte promiſſa.* cf. ad 531. 534.

617. *honore* puto dictum pro munere, vt τέρας. — 619. eſt Homericum τέρετρο etc. ll. 7, 18.

Terribilem criſtis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum laeuis ocreas electro, auroque recocto,
Haſtamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius aeui,
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futurae
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi foetam Mauortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic vbera circum

620. *flammamque* alter Hamb. *flammisq.* Parrh. a pr. m. *vomentem* Gud. ab altera manu in eraſa priſca lectione, e qua *nantem* ſupererat. quod Heinſ. *tonantem* Burm. *minantem* ſupplet. 621. *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot. paullo melius cum Goth. tert. 623. *refulſit* Goth. ſec. 624. *lentus* Goth. ſec. *recoctas* pr. Rottend. *nitentem* codex Pomponii Laeti ap. Pier. 627. *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: ſic et Bersman. et Melanchth. in marg. et poſt Waddelium praetulit Cuningham. *ignaros* duo alii. 628. *genus omne Latinum* Ed. Ven. inſcite, addit Burm. ex libro I, 6, repetitum. 629. *in* abeſt Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnantique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. ſec. 629. 630. Quid? ſi diſtinguas: *illic genus o. — bella Fecerat: et v.* 630. *feram* Goth. ſec. ex *fetam.* 631. *geminosque* Franc. cum edd. nonnullis.

T, 18. — 620. *flammas vomentem* poetica imago ſplendoris coruſcantis, ex Il. E, 4. Δαΐε οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ. — 622. *ſanguineam* Seru. cruentam, terribilem; immo rutilam, ſi ex aere thoracem cogites. ornauit autem et ad terrorem vſque auxit Maro, quod nude poſuerat Homerus Il. Σ, 609 θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς — 625. *clipei non enarrabile textum*: materiam, quam explicare nequeat, vt cetera, intelligit Cerda. Malo in eo manere, vt argumentum clipei ſit tam varium et copioſum.

626. Sequitur locus de clipeo Aeneae v. Exc. ad h. l. *Haud vatum ignarus* h. e. praedictionum, quas a vatibus acceperat. Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et viuidis imaginibus ſuauibuſqne ſententiis ſunt narrata v. 630 — 4. vt toties in numis et ſignis vete-

rum

Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpauidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas
Consessu caueae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque seueris.
Post Idem, inter se posito certamine, reges
Armati Iouis ante aram, pateras que tenentes
Stabant, et caesa iungebant foedera porca.
Haud procul inde, citae Metium in diuersa quadrigae
Distule-

632. *pendentes oculo* Goth. sec. 633. *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heinf. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum est: esse hanc vulgarem, *ceruice reflexa*, (etsi et ipsam poeta dignam et Virgilio frequentatam; sic etiam Lucretianum *tereti ceruice reposita*) alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis assurgentem lectionem, *ceruice reflexam*. 634. *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert. quod Catrocus venditat. non animaduertens, se plebeium vocabulum anteferre elegantiori. 635. *de more* proferre nonnullos Pierius obseruat. 636. *Concessu* passim in Pier. et Burm. *consensu* Rom. 637. *Addidrrant* Ed. Iunt. 638. *Romulidi* Menag. pr. 640. *ante aram* multi Heinf. et Burm. cum edd. perpetua varietate. 641. *caesa porco* maluerat Heinf. sed *caesa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *caeso porco*, quod v. c. Liuius habet lib. I, 24. iam Quintil. obseruauit Inst. Or. VIII, 3, 19. 642. *pactum* omnes Pier. et plerique Heinf. cum Seru. qui perperam disputat. *metium* tantum sec. Moret. et Ven. sed Gud. cum quatuor aliis *Mettum*. Heinsius *Mettium* reinxit et multus

rum aliisque operibus occurrunt. *foeta*, enixa, vt alibi. *Martis antrum* multis memorant: cf. Cerda.

635 — 641. *sine more*, sine lege, ἀκόσμως, incomposite, temere. cf. VII, 377. V, 694. Etiam Iulius Sabinus explicat: *sine honestate*. — 636. *caueam*, h. l. in circo dixit. *magnos Circenses ludos* dixit, quae Liuio et aliis Consualia sunt, Neptuno equestri celebrata, forte quod in horum locum illi successerunt. — 638. *Curibus seueris*, ad Sabinorum disciplinam spectare facile intelligitur. Seruii causa monemus. cf. Cerda, quem et vide de *porca caesa*. v. 641.

641 — 5. Liv. I, 27. 28. 643. docte magnaque cum vi inuersa

Diſtulerant, (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſiluam, et ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium electum Porſenna iubebat
Adcipere, ingentique vrbem obſidione premebat:
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Adſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluuium vinclis inuaret Cloelia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiae Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celſa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Atque

multus in eo eſt, vt in marmoribus et numis ita ſcribi doceat; quod ipſi concedemus, quoties de gente Romana Mettia vel *Matia*, nam nil referre arbitror, agitur; ſed hic Fuffetium habemus cum praenomine *Meti*. Atque ſic Drakenborchium quoque litem diiudicaſſe video ad Liu. I, 23. 643. *Diſpulerant* Medic. a m. ſec. *actu* Goth. ſec. 645. *ſparſo* Bigot. minus docte. 646. *Tarquinium* Ven. Doru. Ed Ven. et al. vt et alibi aberratur. *Porſena* multi paſſim cum Rom. ap. Liuium quoque, v. Gronou. et Drakenb. ad lib. II, 9. Graecis Πορσῖνος, Πορσήνας, Πορσίνας. 647. *ingentemque* Gud. a m. pr. 650. *quia v.* omnes Pier. et Heinſiani, Mediceo non excepto. *qui* agnoſcit Iul. Pomp. *qui auellere* vnus Pier. *audetque auellere* Rom. *quod* vulgg. et Franc. *qui auderet vellere* Ed. Ven. *Cochles* Medic. 651. *At* Leid. *Cleria, Cloria, Coclea, Coclia, Cordia, Delia, Deria,* monſtra librariorum. *ruptis i. C. vinclis* Parrh. 652. *Malius* Rom. alii Pieriani et plerique Heinſ. *Mallius.* 653. *pro templis* Goth. tert. 654. *Rumoleo* Rom. Totus hic verſus ſcrupulum iniicit. *Romuli caſam* in Capitolio fuiſſe nemo dubitet. v. Vitruu. II, 1. alios, quos Cerda laudat, et Ouid. Fast. III, 189 ſqq. Sed mentionem eius hic factam video tam importune, vt nihil magis. nam nec ſtructura nec ſententia vllo eum verſum vinculo comprehendit. Casa nude commemorata quorſum referri

inuerſa oratio in illis: *at tu d.* pro: quod in fide non manſerat. *mendacis* proprie perfidi. De foeditate ſpectaculi oculis ingrata v. in Exc. IV. ad h. libr.

646 — 651. Liv. II, 9 ſq.

— 650. *pontem* ſublicium, euellens trabes ſublicis impoſitas. *vinclis ruptis.* ſimpl. de cuſtodia accipiendum.

652 — 662. Liv. V, 47. *In ſummo* non clipei; ſed *in ſummo*

Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris, et dono noctis opacae;
Aurea caeſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruſcant
Gaeſa manu, ſcutis protecti corpora longis.

His

referri debet? Et rum ſequuntur *auratae porticus*. quae tandem haec pauperratis et luxuriae in eundem locum coaceruatio! At *recens regia*? in tanto temporum interuallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, ſi regiam de ipſo Capitolio et Iouis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum verſum eſſe arbitror. 655. *hinc* aliquot Pier. vnus Heinſ. et vnus Burm. 656. *abeſſe* Rom. 657. *Olli* vnus ap. Pier. isque Romanus. 659. *illis* alii ap. Pier. *ſolis* Menag. pr. 660. *V. fulgent* pars codd. Heinſ. cum Goth. ſec. cf. Burm. 661. *immiſcentur* Oudart. *duo cuique* Parrh. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruſcat* Ald. cum aliquot Heinſ. et binis Goth. 662. *Geſſa* Medic. vt paſſim alibi ſcribitur. Eo alludunt Doruill. et Franc. *Ceſa* Goth. ſec. *Caeſa*. Sed *Gaeſa* communior ſcriptura. v. Heinſ. Vox eſt Celtica *Geſſ.* vt nuper docuit *Bulletus Memoires ſur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. — *pectora* Goth. pr.

mo arcis Tarpeiae. — 654. v. V. L. 655. v. Exc. laud. 657. *tenebant.* de conatu, vt ſaepe. iam in eo erant, vt tenerent. *et dono noctis opacae.* paullo otioſius adiectum videtur. *dono* h. beneficio, munere. — 659 ſq. Habitus Gallorum bene expreſſus. Notae eorum comae rutilae, ſaga virgata, aurei torques, gaeſa, ſcuta vaſta, *aurea veſtis.* Mirum hanc de barba accipere Servium eumque ſequi alios. Si barba veſtire genas dicitur poetis, an propterea veſtis abſolute de barba dicetur? Veſtem intellige illa ipſa ſagula, ex auro facta, ab artifice, (ſeu vt colorem luteum et flauum referret, ſeu quod auro textas veſtes amarent Galli. cf. Silium IV, 155.) verſicoloribus ſegmentis vel virgis intertextis: qui quidem habitus Gallis, Germanis et Britannis frequentatus, Scotis nondum in vſu eſſe deſiit. *lactea colla* proprie de Gallis. *Candidi pene ſunt Galli omnes*, nota vox Ammiani. — *duo gaeſa*, e more v. Cluuer. German. I, 44. et

Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, et lapsa ancilia coelo
Extuderat: castae ducebant sacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios: his dantem iura Catonem.

Haec

663. *Hic* e Pierianis et suis recepit Heins. pro vulg. *hinc*. *ancylia* passim: vt Gr. ἀγκύλια. 664. *Lavies* Medic. ait Heins. a pr. m. pro *apices*. Litura saltem est in Foggini exemplo. 665. *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heins. cum Goth. tert. *excuderat et exciderat* alii. Sed *extundere* exquisitius est idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, sed simpl. de sculptura; Tum et omnino: proferre, inuenire, vt Ge. I, 133. IV, 315. 328. 666. *huic p.* duo Burm. 669. *in scopulo* Oudart. *frementem* pr. Rottend. et Ed. Geneu. *timentem* Goth. tert.
670. *pilus* Goth. tert.

omnes eos, qui Gallicam et Germanicam antiquitatem recoquunt. item Cerda ad h. l. et Heins.

663—6. Religiosa spectacula immiscet poeta: mota ancilia (Martiis Kalendis v. Ouid. Fast. III, 373 sqq.) Lupercalia (ibid. II, 267 sqq.) et pompam matronarum ad ludos vel sacra, ad quae pilentis vehi licuit v. Liv. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Iulius Sabinus potissimum memorat. — *mollia* pilenta appellat puto propter mollem et lentum incessum, quem ipsa structura et situs editus ac celsus suasisse videtur; at Seruius pensiles fuisse currus tradit, quem vide. Iulius autem Sabinus *delicata* exponit. Sattem sic accipiam, quae mollium et delicatorum hominum sunt carpenta.

666—670. Etsi alieno loco intrusa putem haec signa, praeclare tamen ea ornauit. *Catonem piis iura dantem* quis non miratus est? Pro *Catilina* erant haud dubie, quos malis supplicio affectos videre. Sed parum prudenter minusque decore poeta Marium vel Sullam, Cinnam aliumue, qui remp. euerterat, nominasset: Contra in Catilina scelus manifestum et confessum. — *pendentem scopulo*, puto tanquam equuleo distentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato, pro vulture Furiae adhdent. *minacem scopulum* tanquam ruiturum et

ruina

Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; ſed fluctu ſpumabant caerula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aeſtumque ſecabant.
In medio claſſis aeratas, Actia bella 675
Cernere

671. *Hoc inter* Franc. 672. *ſpumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. ſec. etiam ex Goth. alter, vt ſcilicet *imago ſpumabat* iungatur; ſed recte *caerula ſpumabant* praetulere Heinſ. et Burm. *ſpumabant aequora* Zulich. *caerula ponto* Montalb. a m. pr. Diſtingui quoque poteſt: *Haec inter — ibat imago; Aurea ſed fluctu ſpumabant caerula cano.* neſcio an rotundior ſic exeat oratio. 673. *arcano clari* Ven. *in orbe* et *in orbes* aliqui Heinſ. 674. *vertebant* aliquot Burm. et duo Goth. *aeſtuque* Sprot. 675. *claſſes auratas* Ed. Ven. *Accia* aberrant aliquot codd. Pier. et Parrh. *Actia vela* coniecerat Heinſ.

ruina eum ſua oppreſſurum. *Furiarum ora [trementem* v. ſup. VI, 605—7. 571. — *dantem iura*, iudicem conſtitutum vt alterum Rhadamanthum v. VI, 566. De Catone Vticenſi agi, liquidum eſt; vel ex oppoſito Catilina: alter oppugnavit patriam, alter libertatem propugnauit. nec vero alius, quam ad eius ſeueritatem, reſpectus habitus videtur; quo magis vana eſt Seruii aliorumque dubitatio, verentium ne Auguſto Catonis memoria parum grata eſſe debuerit. Sed hoc refellere iam alii ſtuduerunt, inprimis ad Horat. I, Carm. 12, 35. adde Diſſ. viri docti in Baſnagii Hiſt. des Ouvrages des Savans 1708. p. 102. Pauca tamen ibi reperias, quae alicuius momenti ſint.

671—4. Oceanum Homeri Il. Σ, 606. 7. et Delphines Heſiodi exemplo Sc. Herc. 209 — 212. intexuiſſe videtur. Aliam Quinti Cal. imitationem iam Cerda notauit l. l. lib. V, 93 ſqq. De reliquis cf. Exc. laud. de hoc clipeo.

675 ſqq. Splendida carminis pars, quam velimus vnam clipei argumentum a Poeta factum eſſe. Iam Propertio hic locus adeo probatus fuit, vt, etſi tum tota Aeneis nondum prodiiſſet, ex eo tamen carminis ſummam praeſtantiam augurareturr: *Actia Virgilium* (iuuet) *cuſtodis littora Phoebi, Caeſaris et fortes dicere poſſe rates: Qui nunc Aeneae Troiani ſuſcitat arma, Iactaque Lauinis moenia littoribus. Cedite Romani ſcriptores, cedite Graii, Neſcio quid maius naſcitur Iliade.* lib. II. El. extr. *In medio* clipei, non maris. v. Exc. laud. *Actia* bella, pugnam Actiacam,

Cernere erat: totumque inſtructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in proelia Caeſar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus, et magnis DIs,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas 680
Laeta

676. *extructo* aliquot Pier. *inſtructum* alii. *videre* Montalb. 677. *Leucatem, Leucatem, Leucatem, Leucathoen* aberrant. *auroque effulgere fluctus*: hoc hemiſtichium prorſus otioſum et languidum eſſe arbitror, quodque Tucca Variusque reſcindere debebant. Quorſum enim hoc pertinet, inprimis cum iam ſatis declaratum eſſet vſ. 671. 72. *mare eſſe aureum*. 678. *Hic* Franc. 679. *populisque* Ed. Ven. *populo patribusque* Goth. ſec. 680. *Stat* Rom. cum aliis Pier. et Heinſ. item Goth. ſec. quod praeſtare puto. *prima in puppi* Priſcian. agnoſcit lib. VII. cf. III, 527. *g. huic* Gud.

Actiacam. — *totumque inſtructo Marte* h. claſſe inſtructa, *videres Feruere Leucaten*: locum ex vicinia poſuit, vt tanto maior rei eſſet ſpecies. Nam claſſis vtraque obuerſa erat clauſtris et faucibus ſinus Ambracii. pugnatum enim eſt in exteriore ſinu verſus mare patente. Agitur autem de ipſa pugna, non de iis, quae anteceſſerunt. Alioqui locum haberet Florus IV, 11, 4. *Caeſar — poſtiſque in Epiro caſtris Leucadem inſulam montemque Leucaten et Ambracii ſinus cornua infeſta claſſe ſuccinxerat.* — 677. *auroque effulgere fluctus* v. V. L. In ſeqq. non vbique ipſam rerum geſtarum fidem, quod nimis religioſum fuiſſet, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur ſequutus. Nam claſſi vniuerſae M. Agrippa praefuit, Octauianus autem Caeſar cum M. Valerio Meſſala aliiſque rerum ſummae vbique proſpicere ſatagebat. *Italos* praeclare, vt *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo auguſtior rerum ſpecies in altero verſu; *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis dIs*. vt cauſſam reip. a Senatu populoque Romano commiſſam tueri videretur. *Penatibus et magnis Diis*, explicatiue alterum adiectum cf. ſup. ad III, 12. — 680. 1. *geminas cui tempora flammas Laeta vomunt*. Perperam ad oculos Auguſti fulgentes (v. Sueton. c. 79.) refert Seruius et alii. Habuit poeta in animo Diomedis caſſidem Il. E, 4 ſq. Δαῖτί οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ etc. et in miraculum conuerſus eſt galeae ex aere fulgor, qui radiorum vel nimbi ſpeciem referre videri poterat. *laeta* ad ſplendorem

Digitized by Google

Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia ventis et DIs Agrippa ſecundis
Arduus agmen agens: cui belli inſigne ſuperbum
Tempora nauali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,
Victor ab Aurorae populis et litore rubro
Aegyptum,

681. *volunt* Medic. a m. pr. *mouent* Sprot. a m. pr. *aperit ſe* Goth. ſec. *aperitur a vertice* Medic. vitioſe. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepiſſe? 684. *luſtrata* Goth. pr. 685. *que* a Pierianis aliquot abeſt; nec male. *Phariis* coni. Heinſius, eleganter. ſed *variis* multo elegantius habendum, vt populos multos ac diuerſos habituque adſpectuque varios deſignaret. *Autronius, attonitus*, praue Gothani. 686. *ab europe* Rom. et Goth. tert. *aurora* pr. Rottend. et Leid. iſte etiam *populos*. Marklandus V. C. ad Statium p. 109. *Ductor ab* emendat; quod ad meum ſenſum iciunum eſt. *Victor* et per ſe ſplendidius eſt, et reſpectu certe eorum populorum, quos ſecum trahebat, veriſſimum; ſed et Parthorum et Armenorum reſpectu non omnino falſum. Nam et Ventidius Parthos vicit V. C. 713. et Canidius, et ipſe Antonii legatus,

dorem ſpectat: vt lib. I, 591. *laetos oculis afflarat honores*. Sed cur *geminas flammas* dixit? accipio dictum poetica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. In vertice *aperitur*, lucet, apparet, (proprie de oriente et in conſpectum veniente ſidere) ſtella Iulia, Caeſaris capiti appingi ſolita: in memoriam ſtellae crinitae, in quam inter ludos funebres habitos anima Caeſaris abiiſſe credita eſt: v. Sueton. Caeſ. 88. Dio XLV, 7. et ſup. ad El. IX, 47. Eandem ſtellam reſpexit Propert. IV, 6, 30. 31.

682. *Parte alia* aciei Agrippa claſſem agit *ventis ſecundis*. Aduerſus fuerat ad quintum vſque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. cf. Serv. in extrema parte notae ad v. 682. — 684. *nauali corona*, quae eadem *roſtrata*, roſtris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 81, 3. vbi v. not. et Cerda h. l. cum Seruio.

685. *ope barbarica*, cum copiis ex barbaris populis diverſis (vnde *varia arma*) conſcriptis, praeter legiones, quas habebat. cf. Plutarch. M. Anton. p. 944 B. 686. *Victor ab Aurorae populis et litore rubro*. magnifice ex ſollemni poetarum more. Vult praelia cum Parthis, quibus Orientis tum parebat, dicere, inter quae

Aegyptum, viresque Orientis, et vltima ſecum
Bactra vehit; ſequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
Vna omnes ruere, ac totum ſpumare, reductis
Conuolſum remis roſtrisque tridentibus, aequor.
Alta petunt: pelago credas innare reuolſas
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos.
Tanta molē viri turritis puppibus inſtant.
Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur. Arua nouā Neptunia caede rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Necdum

legatus, Armeniam deuicit et in Iberos Albanosque exercitum duxit, V. C. 716. et ipſe Antonius V. C. 718. Artauasde capto Armeniam occupauit V. C. 718. Schraderus ad Muſaeum p. 258. acumen *τῷ victor* ineſſe dicit, *quaſi* victor, qui talem ſe haberi volebat. 687. *Aegupto* coddi. Pier. *que* abeſt Parrhaſ. 690. *roſtrisque ſtridentibus* peſſimē vulgo legitur cum metri vitio. Bene poſt Cerdam et alios Heinſ. *tridentibus* reſtituit ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. In aliis, Leid. Menag. Goth. pr. ita emendatum, vt *que* abſit. *roſtrisque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect. 691. *credes* Gud. 692. *et* duo Burm. *altis* tres ibid. 694. *telisque* Heinſ. *e* Medic. aliisque melioribus, an ſic *tela* machinae ſunt? vulgo poſt Rom. *telique*. tum *volabile* Montalb. 696. *Reginam* et *agmine* Rom. *in medio* Franc. v. Burm.

quae nonnulla fuere ſatis felicia. Parī modo *Bactra vltima*, in remotiſſimo oriente ſita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum ſubmiſſa, teſtante Plutarcho p. 944. c. Itidem ſic v. 705. 6.

689. *reductis remis* proprie Ouid. Met. XI, 461 *reducunt — ad fortia pectora remos*. — 691. *Alta petunt*. Compara Plutarch. p. 946. B. C. — 693. *Tanta molē*. Spectat hoc maxime ad Antonianas naues, ad denos remorum ordines aſſurgentes, *ad hoc turribus et tabulis alleuatas* etc. Flor. IV, 11. et ſua magnitudine, inprimis in iſta remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c. Dio L, 32. 33. — 694. *ſtuppea flamma*: ad rerum veritatem, cum ab Antonio relictae naues pertinaciter pugnare pergerent. v. Dio. l. c. 34. 35. Horat. I, Od. 37, 13. *Vix vna ſoſpes navis ab ignibus. noua caede* ſc. inter hos ipſos ignes miſſiles et nauium incendia.

696. Acerbe haec de Cleopatra. Potuit forte, quod tamen ignoro, ſiſtri vſus eſſe apud Aegyptios in bello. Ex

Necdum etiam geminos a tergo reſpicit anguis.
Omnigenumque Deum monſtra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam
Tela tenent. Saeuit medio in certamine Mauors
Caelatus ferro, triſtesque ex aethere Dirae;
Et ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla:
Quam

697. *Necdum et* Doru. *gelidos* coni. Burm. Cum ſecundum Plutarch. Anton. p. 955. B. varii et incerti de necis, quam Cleopatra ſibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. VV. DD. inprimis ad Propert. III, 11, 53. 54. potuit ſorte et hoc narrari, binos eam angues ſibi admouiſſe, ſingulis forte brachiis ſingulos. Quod idem narrat, fuiſſe qui in brachio Cleopatrae *notas duas* tenues et obſcuras agnouiſſe ſe dicerent, vix ad binas aſpides referri poteſt. At Vellei. II, 87. *admotis ad venas ſerpentibus*: vt plures fuerint. Cleopatrae morientis ſimulacra recentis manus fuit. 698. *natator* aliquot Pier. *Anobis* Medic. *Anubes* ſec. Rottend. 699. *et* abeſt Doruill. 700. *tenens* Schol. Horat. III, Od. 4. *in* abeſt Parrh. 701. *Velatus* Goth. tert. — *Diuae* Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr. aliique Heinſ. idem agnoſcit Iul. Sabinus. cf. IV, 473. 702. *Exſciſſa* Goth. ſec. *pallas* idem.

hoc tamen loco non conficitur. In ludibrium verſa re ſiſtrum memoratur, quod ipſa, cum turba ſpadonum et feminarum ludis et choreis vacante, in media claſſe verſatur: ſiſtri autem vſus in laſciuia Aegyptiorum frequens, vt in noto Silii XI, 432. verſu: *Vt ſtrepit aſſidue* etc. Docet quoque Propertii imitatio lib. III, 11, 43. Auſa Cleopatra — *Romanamque rubam crepitanti pellere ſiſtro.* 697. necdum mortem futuram admota ſibi aſpide proſpicit. cf. V. L.

698—703. Partim haec ex deorum in praeliis Homericis interuentu, partim, inprimis Diſcordia et Bellona, ex praeclaris locis clipei Achillis Il. Σ, 535—8. et Herculis apud Heſiodum v. 248 ſqq. 147. 153 ſqq. adumbrata. alias imitationes vide apud Quintum Cal. X, 53 ſqq. XI, 8 ſq. VIII, 186 ſqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boiſſardo. Propertius, qui hunc librum nondum editum legerat (v. ad v. 675.) hinc traxit lib. III, 11, 41. *Auſa Ioui noſtro latrantem opponere Anubin* etc. 701. *caelatus*, h. l. pro exſculptus, nam de anaglypho agitur. *ex aethere Dirae* adeoque volantes. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Heſiodi. — 702. *ſciſſa Diſcordia palla.* Redhibuit eam *laceratam pectore veſtem* Petron. c. 124. *Bellona* cum flagello paſſim obuia. Cf. Cerda.

704. 5

Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos iam iamque inmittere funis.
Illam inter caedes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens vndis et Iapyge ferri;

703. *Quin* Goth. pr. *conſanguineo* editum vidit Pierius. 704. *Accius* et h. l. *ſcribitur. arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heinſ. cum Doruill. et Goth. ſec. *arcu int.* duo Burm. 705. *Protinus omnis* Voſſ. pr. *Aegyptos* Probus ap. Heinſ. 706. *Araps* Pier. aliquot. 708. *lapſos* aliquot Burm. *que* abeſt Parrh. 709. *Illum* ap. Apulei. de mundo. *caede futura* Oudart. 710. *Iapuge, Iapige, Iapide, Iaſpide* in eo d. hoc in Goth. ſec.

704. 5. Homero ſublecta et haec Apollinis ſpecies pro Iliacis muris pugnantis Il. Π, 700 ſqq. cf. Guell. ſed praeclara cum arte et ſollertia. Certauit cum Marone Propert. IV, 6, 55. 56. et 68. et Albinouanus Eleg. in Maecen. 55. 56. Sed eam imaginem facile menti obiicere potuit ſignum in promontorio Actiaco poſitum. Pugnatum autem, vt ſupra diximus, in conſpectu Apollinis Actii, in exteriore parte ſinus Ambracii. de quo videnda Delineatio et Deſcriptio eius ſinus auctore d'Anville (in Mem. de l'Acad. des Inſcr. To. XXXII, p. 515.) *Actius Apollo* v. ſup. ad III, 275. — 707 ſqq. Prima regina fugam circumſpexit, vt omnes tradunt: Plut. Anton. p. 946 E. Dio L, 33. *ventis vocatis* v. ad lib. III, 253. *et laxos* i. ſoluere funes, adeoque vela explicare et expandere. cf. inf. X, 229. ibique not. — 709. *pallentem morte futura.* quaſi praeſenſione mortis hanc fugam conſequuturae. Pallorem autem argento vel alio metallo *debuit* reddere artifex; quemadmodum *vt Iocaſtae vultum exanimem exhiberet, ex aere et argento conflata maſſa vſus fertur* artifex. v. Plutarch. Conviv. Qu. V, 1. et Ariſtonidas artifex *cum exprimere vellet Athamantis furorem — reſidentem poenitentia, aes ferrumque miſcuit, vt rubigine eius per nitorem aeris relucente exprimeretur verecundiae rubor.* Plin. XXXIV, 14 ſ. 40. *Iapygem* proprie dixit, nam

ab

Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
Caeruleum in gremium, latebrosaque flumina, victos.
At Caesar, triplici invectus Romana triumpho
Moenia, DIs Italis votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per Vrbem.
Laetitia ludisque viae plausuque fremebant:
Omnibus

711. *magni* sc. Pompeii, Waddel. coni. ap. Burm. satis frigide. 712. *et torta* emendabant Gifan. et Valef. sed v. Heins. *et tuta v.* Schol. Horat. Cruqu. ad I. Od. 37. et *mota* Cerda coni. *sinum et tota quem* Leid. *sinum et totaque in* duo alii, interpolate. 715. *Moenia cunctorum late comitantibus armis* inepte Goth. sec. nescio vnde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutauit: *At Caesar — dis Italis votum immortale sacrabat. Maxima tercentum totam delubra per vrbem Laetitia, ludisque viae plausuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale sacrabat* erit accipiendum forte pro: vota persoluebat. Sed cur *immortale?* et multo magis frigent ista: *templa laetitia, vias ludis plausuque fremuisse.* Itaque reduxi alteram distinguendi rationem. Augustus opera publica, et in his templa, exstruxit plurima v. Sueton. c. 29. vnde et Liuio, quod satis notum, *templorum omnium conditor aut restitutor* dictus est; idem triumpho inuectus plura templa dedicauit, in aliis dona consecrauit v. Dio LI, 22. Retraxit haec poeta et in vnum tempus contulit: *maxima tercentum delubra sacrabat, votum immortale*, h. quae vouerat. 716. *de turba* Parrh. 717. *lusuque* Oblongus Longob. *laudisque*

ab occidentali illa plaga debuit venire ventus Cleopatrae secundus.

711 — 3. Poetica imago magna et praeclara. Fuga petitur Nilus: is fugientes excipit. Propert. III, 11, 51. in loco hinc expresso: *Fugisti tamen in timidi vaga flumina Nili.* Iam fluuiorum simulacra cogita specie humana, recubantia, et inferiore corporis parte veste tecta, vt tamen sinum facere possint, quem Nilus fugientibus ostentat. Ornate singula, etiam *latebrosa flumina*, quae pro latebris nunc erant.

714 sqq. Tandem triumphus Augusti erat repraesentatus in clipeo. Fuit is triplex in triuis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus. v. Sueton. Aug. 22. Dio LI, 21. necesse igitur est ab artifice ea, quae cuiusque diei essent, in vnum fuisse congesta. *votum i. sacrabat.* v. V. L.

720 sqq.

Digitized by Google

Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae:
Ante aras terram caesi strauere iuuenci.
Ipse, sedens niueo candentis limine Phoebi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
Hic Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,

que duo Burm. *plausumque* Doruill. *fremebat* alter Goth. ita saltem iungenda: *plausuque fremebat Omnibus in t. m. chorus.* sed hoc putidum est. 718. *arae* Pier. et Heins. e suis, excepto vno Veneto, probauerunt. Vellem adiecissent viri docti, quod sententiae acumen *in* eo deprehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in *omnibus templis arae* sc. erant. Licet id credere: sed quid inde? an repetere placet *arae* sc. *fremebant?* Res vero sic expedienda. Exquisite illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum supplicantium coetus, *et arae, ante quas* victimae immolabantur. Vulgo lectum fuit: *omnibus aris*: idque ex Gothanis primus seruat. *omnibus ara* Parrh. vitiose. 719. *terras* Doru. 721. *aptatque* Doruill. 722. *l. q. matres* aliquot Pier. 724. *Hinc* hic et sequ. versu aliqui siue vtroque loco siue alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth. *Numadum* alii Heins. vt passim alibi v. sup. ad III, 320. *distinctos, disuinctos, deuinctos, discultos*, vitia librariorum: inter quae etiam *Mulcifer* referendum in parte Heins. et trinis Goth.

720. sqq. Splendida rerum species. Puta triumphatorem Octauianum iam intrasse vrbem. Sedet pro tribunali sub porticu et aditu templi Apollinis Palatini et prospectat (exquisite *recognoscit;* argutatur Burm. in etymo vocis) succedentem pompam triumphalem, in qua portantur coronae aureae, *dona populorum.* cf. Cerda; ducuntur captiui vna cum signis fluuiorum. — 721. *aptatque s. postibus*: coronas ergo in foribus vel porticu suspendi curauit. — 724. 5. Vides manifeste, quod supra ad v. 686. monuimus, poetam carmini dignitatem et maiestatem parare ex nominum nouitate vel peregrinitate vel vetustate. *Nomadum genus et d. A.* Erat enim in Antonii partibus magna Africae pars a Cyrenis vsque ad Aethiopiam, et interfuit Antonii copiis Bogudes Mauretaniae rex Plut. Anton. p. 944 B. Dio L, 6 *discinctos Afros.* mollitiem hominum arguit veste laxa et fluente. An is proprius Afrorum habitus fuerit,

Hic Lelegas, Carasque, ſagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat iam mollior vndis,
Extremique

725. *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas cerasque* Doru. *relegas* etiam Rom. *Carrasque* multi: *Carae* etiam Seruio praeſcripti. Male etiam Cerda eo deuenit, vt *Carrhas* Meſopotamiae inferat. *gelones* duo Burm. 726. *Tinxerat* Rom. *fixerat* alii Pier. *pinxerat* quidam apud Taubm.

rit, aliunde ignoramus. *Lelegas Caraſque*, vt nominum vetuſtate carmini dignitatem pararet, poſuit pro populis et regibus minoris Aſiae, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. Leleges, de quorum ſedibus Strabo lib. XIII. multa diſputat, cum Curibus oram Aſiae maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus eiecti ad interiora receſſerunt. De his nec de aliis Lelegibus h. l. agitur. Fruſtra ad Dacos et Baſtarnas nomen reuocat Maſſonus in Iano relato Sect. III c. 5. aduerſus quos M. Craſſus bellum geſſit. Meliore iure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Niſi tamen pro Thracibus, vltra quos illi habitabant, (cf. ad Ge. II, 115:) dicti ſunt, qui in Antonii copiis erant.

726. *Euphrates ibat iam mollior vndis* h. leniore amne, vt domitum ſe ac ſubiugatum, h. e. populos accolas victos et ſubiectos ſignificaret. Vti mollita dicuntur et alibi, quae victa ac contuſa coercitaque ſunt. Sic *molles animi, mollia corda*. Notum autem vel ex Horatio: *Medumque flumen gentibus additum victis minores voluere vertices:* etſi hoc ad ſeriores annos ſpectat. Magno vero ſpiritu haec dicta et in maius aucta amplificataque ſunt. Aduerſus Parthos enim illo anno nihil aliud nec ſuſceptum nec geſtum, praeterquam quod Auguſtus Aegypto in poteſtatem p. R. redacta in Syriam reuerſus Parthorum legatos audiit. cf. Ge. II, 170. IV, f. Si vero haec, quae ſequuntur v. 726. 7. 8. ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et Araxes cum Dahis poetico more populos Orientis deſignant, qui Antonium ſequuti erant, Morini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum reſpiciunt, quo etiam de Morinis, extremae orae Galliae Belgicae ad fretum Britannicum populo, (vnde *extremi hominum Morini*, vt *vltimi Britanni*, *vltima Heſperia*, apud Horatium:) et nonnullis Galliae Germaniaeque populis rebellionis ſociis, inprimis Sueuis Rhenum tranſgreſſis, et a C. Carinate repreſſis,

Digitized by Google

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.
Talia, per clipeum Volcani, dona parentis

727. *Norini* Parrh. 728. *Daci* editum olim et scriptum passim, vel *Dacae*. Sed *Dahae* Medic. Rom. *Daae*. quos vindicauit quoque Cerda. Alii *Dachae*, *Dachi*, *Dache*, *Dace*, indocte, vt et ap. Lucan. VII, 429. *et ponte* Montalb. *Araxis* pr. Hamb.

pressis, triumphatum fuit; v. Dio LI, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalis et Rhenus, vt tum quidem cursus erat, antequam Drusus tertium ostium, Flevum, fossa ducta efficeret: — *Dahae*, Nomades ad orientale Caspii maris littus versus Oxum incolentes vltra Hyrcanos. *pontem indignatus Araxes*. nihil amplius, quam vt flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipso feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumserunt hinc Statius, Claudianus, Sidonius, quos apud Cerdam videre licet.

729. malim *clipeum*, *dona parentis*, iungere, quam *talia dona* p. 731. *famamque*, κλέος, illustrium factorum sculpturam in clipeo. ad hunc vltimum versum offenderunt passim viri docti: quibus praeiuit Seruius, seu quisquis ille fuit, quem lacinia pannis Seruianis attexta auctorem habuit: *Hunc versum*, inquit, *notant Critici, quasi superfluo et inutiliter additum, nec conuenientem grauitati eius: namque est magis neotericus*. Addisonus, qui pulchrae simplicitatis sensum habebat mollissimum, hunc versum esse aiebat, in quo Virgilius lusisse videretur. Iure notatum versum vt a grauitate alienum et fere frigidum pronuntiat Doruillius. Defendit eundem versum Hurdius, vir ingeniosus et doctus, in Commentar. Horat. Vol. I. ad v. 97. vbi ambiguitatem sententiae etiam in seueriore carmine tuetur, et hunc locum copiose quidem et satis argute vt solet, ita tractat, vt ad ancilium religionem et sanctitatem alludi dicat. Enimuero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verbo res tranligi potest. Acumen lusus, quem inesse multi arbitrantur, in nostris est sensibus animisque, non in verbis nec in sententia animoque Virgilii. Poeticus sermo ita fert, vt, si quis *clipeum, cui facta praeclara et fata nepotum insculpta sunt*, sustulisse humero (alligatus enim loro clipeus humeris iniicitur) dicendus sit, res ita efferri possit: sustulisse eum

famam

Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque et fata nepotum.

731. *humeris* Parrh. *flammamque* Medic. *facta* multi Heinſ. Vtraque lectio apud Seru.

famam et fata nepotum. Qui poetica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim iſta in patrium ſermonem transfuſa, et ex proprio verborum ſignificatu interpretata mente voluit, notiones alias adiungit, quibus ridicula et inepta redditur ſententia.

EXCVRSVS I.

VIII, 51. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Euandrum comites* etc. Euander inter fabuloſos heroes eſt, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare licet eum auctorem fuiſſe coloniae Pelaſgicae ex Arcadia in Italiam ſeu caſu ſeu conſilio profectae. Vt enim ſuperioribus ſeculis in Americam, ſic Graeciae priſci incolae migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quae humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum veniſſe, ex eo intelligitur, quod litteras ſecum attuliſſe ferebatur cf. Liu. I, 7. Muſicam, artes et vitae humanioris inſtituta alia addit Dionyſ. I, 33. Forte tamen haec omnia ad ſola carmina ſeu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intuliſſe, memoratus eſt; etſi nec ignotam Italiae, nec barbaris ac rudibus populis adeo inſolentem: ſed tractus ille, ad quem acceſſit, circa Tiberim, a feris hominibus per ſiluas errantibus tum habitatus narratur. Vaticinia ſeu carmina ad matrem eius inter vates habitam referri ſolebant; erat ea incerto nomine, nam quae vulgo feruntur nomina, ab arte petita ſunt; vt Carmentae et Themidis, forte et Nicoſtratae, vti comites ei additae Porrima et Poſtvorta, quia vatibus et praeterita et futura ſunt nota: Seru. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, vnde et pater Euandro Mercurius datus fuit a poetis, quem ſcriptores Echemum Arcadem conſignarunt. Sufficit vaticinia per Italiam habita fuiſſe antiquiſſima, ad eam referri ſolita; id quod ad priſcae Italiae ſtatum et indolem declarandam valet. Illud tamen dubito, a Romanis ne narratio de Euandro venerit, an, quod magis fit probabile, a Graecis: vt adeo

Digitized by Google

adeo et haec ipsa forte inter Graecas, Italicae historiae interpolationes referenda esse videatur. Certe his deberi videntur, quae de Euandri origine Arcadica narrata sunt, et de caussis profectionis susceptae v. Dionys. I, 31 sqq. Strabo V. p. 352. Paus. VIII, 43. adde 44. med. Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 5.

Pallanteum, mox Palantium et Palatium, condidit, oppidum, vt tum res erant, seu arcem, in monte Palatino inde dicto. Nomen a proauo Pallante ducit poeta VIII, 54 *Pallantis proaui de nomine Pallanteum*; qui inter maiores Euandri a Pelasgo genus ducentis non occurrit. Potest hoc poeta de suo finxisse, vti Euandri filio idem nomen indidit, potuit et alium auctorem sequi. Nam Palantem inter Lycaonis filios ediderat Hesiodus, ap. Steph. Byz. in Παλάντιον. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV. p. 16. Dordr. Solin. c. 1. p. 2. B. vbi v. Salmas. p. 10. Festus in voc. *Palatium*. Serv. ad Aen. VII, 51. A Palantio, Arcadica vrbe, nomen melius deduxit Dionys. l. c. qui idem c. 32. etymologiam aliam, sed quam ipse improbat, ab Herculis et Lauinae, Euandri filiae, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis consentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is vrbem Arcadicam Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Pausan. VIII, 43. Cultus fuit Euander a Romanis inter heroes Indigetes: eius aram sub Auentino Dionysius viderat. ibid. c. 32. Paullo notior est Carmentae ara, quae sub Capitolio fuit iuxta portam Carmentalem. v. Dionys. ibid. Solin. 1. Lupercalium religio ad Arcades hos cum Euandro Palantium insidentes vulgo referri solita fuit; alia sacra et instituta graeca ab eodem profecta recitat Dionys. I, 33.

De tempore accessus Euandri ad Italiam satis inter scriptores conuenit, factam esse LX. annos ante Troiam captam, sub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Euandro egregie poetae; praeter Virgilium Ouid. Fast. I, 469 sqq. faciem autem locorum, quae Euander tenuit, Propert. IV. El. 1, quae vna ex nobilissimis est: cum qua comparanda illa Tibulli lib. II. el. 5.

EXCVRSVS II.

De priscis Italiae incolis et nominibus.

VIII, 314 — 329. *Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant — Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo*

Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque et fata nepotum. 730

731. *humeris* Parrh. *flammamque* Medic. *facta* multi Heinſ. Vtraque lectio apud Seru.

famam et fata nepotum. Qui poetica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim iſta in patrium ſermonem transfuſa, et ex proprio verborum ſignificatu interpretata mente voluit, notiones alias adiungit, quibus ridicula et inepta redditur ſententia.

EXCVRSVS I.

VIII, 51. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Euandrum comites* etc. Euander inter fabuloſos heroes eſt, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare licet eum auctorem fuiſſe coloniae Pelaſgicae ex Arcadia in Italiam ſeu caſu ſeu conſilio profectae. Vt enim ſuperioribus ſeculis in Americam, ſic Graeciae priſci incolae migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quae humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum veniſſe, ex eo intelligitur, quod litteras ſecum attuliſſe ferebatur cf. Liu. I, 7. Muſicam, artes et vitae humanioris inſtituta alia addit Dionyſ. I, 33. Forte tamen haec omnia ad ſola carmina ſeu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intuliſſe, memoratus eſt: etſi nec ignotam Italiae, nec barbaris ac rudibus populis adeo inſolentem: ſed tractus ille, ad quem acceſſit, circa Tiberim, a feris hominibus per ſilvas errantibus tum habitatus narratur. Vaticinia ſeu carmina ad matrem eius inter vates habitam referri ſolebant; erat ea incerto nomine, nam quae vulgo feruntur nomina, ab arte petita ſunt; vt Carmentae et Themidis, forte et Nicoſtratae, vti comites ei additae Porrima et Poſtvorta, quia vatibus et praeterita et futura ſunt nota: Seru. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, vnde et pater Euandro Mercurius datus fuit a poetis, quem ſcriptores Echemum Arcadem conſignarunt. Sufficit vaticinia per Italiam habita fuiſſe antiquiſſima, ad eam referri ſolita; id quod ad priſcae Italiae ſtatum et indolem declarandam valet. Illud tamen dubito, a Romanis ne narratio de Euandro venerit, an, quod magis fit probabile, a Graecis: vt adeo

Digitized by Google

adeo et haec ipsa forte inter Graecas Italicae historiae interpolationes referenda esse videatur. Certe his deberi videntur, quae de Euandri origine Arcadica narrata sunt, et de caussis profectionis susceptae v. Dionys. I, 31 sqq. Strabo V. p. 352. Paus. VIII, 43. adde 44. med. Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 5.

Pallanteum, mox Palantium et Palatium, condidit, oppidum, vt tum res erant, seu arcem in monte Palatino inde dicto. Nomen a proauo Pallante ducit poeta VIII, 54 *Pallantis proaui de nomine Pallanteum*: qui inter maiores Euandri a Pelasgo genus ducentis non occurrit. Potest hoc poeta de suo finxisse, vti Euandri filio idem nomen indidit, potuit et alium auctorem sequi. Nam Palantem inter Lycaonis filios ediderat Hesiodus, ap. Steph. Byz. in Παλάντιον. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV. p. 16. Dordr. Solin. c. 1. p. 2. B. vbi v. Salmas. p. 10. Festus in voc. *Palatium*. Serv. ad Aen. VII, 51. A Palantio, Arcadica vrbe, nomen melius deduxit Dionys. l. c. qui idem c. 32. etymologiam aliam, sed quam ipse improbat, ab Herculis et Lauinae, Euandri filiae, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis consentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is vrbem Arcadicam Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Pausan. VIII, 43. Cultus fuit Euander a Romanis inter heroes Indigetes: eius aram sub Auentino Dionysius viderat. ibid. c. 32. Paullo notior est Carmentae ara, quae sub Capitolio fuit iuxta portam Carmentalem. v. Dionys. ibid. Solin. 1. Lupercalium religio ad Arcades hos cum Euandro Palantium insidentes vulgo referri solita fuit; alia sacra et instituta graeca ab eodem profecta recitat Dionys. I, 33.

De tempore accessus Euandri ad Italiam satis inter scriptores conuenit, factam esse LX. annos ante Troiam captam, sub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Euandro egregie poetae; praeter Virgilium Ouid. Fast. I, 469 sqq. faciem autem locorum, quae Euander tenuit, Propert. IV. El. 1. quae vna ex nobilissimis est: cum qua comparanda illa Tibulli lib. II. el. 5.

EXCVRSVS II.

De priscis Italiae incolis et nominibus.

VIII, 314 — 329. *Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant — Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo*

Arma Iouis fugiens, et regnis exul ademtis. Is genus indocile ac diſperſum montibus altis Compoſuit legesque dedit Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris. Aurea, quae perhibent, illo ſub Rege fuerunt Secula — Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi. Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanae, Saepius et nomen poſuit Saturnia tellus. Locus clariſſimus, cuius etiam in hiſtoricis auctoritas eſſe ſolet; illuſtratus quoque a Sext. Aurel. Vict. O.G.R.3. Videamus itaque paullo curioſius, quae a poeta in eo tradantur.

Antequam Saturnus; ſiue verum id, ſeu, quod probabilius ſit, ſymbolicum eſt nomen, ſationis forte ac melioris vitae cultus; in eam terram, quae mox Latii nomen obtinuit, veniret, vaſta ſiluarum ſolitudo late omnia tenebat, nec homines in iis, niſi rari et palantes ac feri. Salluſtius in Catil. c. 6. *Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum.* Aborigines hos fuiſſe manifeſtum eſt, non quaſi hoc hominum vel gentis nomen proprium ſit habendum; ſed communi hoc verbo appellati ſunt a ſcriptoribus primi illi homines ignotae quidem originis, ad Auſonium tamen nomen ac genus, vt probabile fit, (v. ſup. Exc. IV. lib. VII.) referendi, qui ab origine incoluere loca citra Tiberim. Cum temporis ſucceſſu mores leges que illi accepere aduenarum opera. Eas Pelaſgos primos Dionyſius, Troianos Salluſtius, intuliſſe aiunt; ſed communiore fama, victum primi homines in his locis cultumque meliorem a Saturno auctore accepiſſe traduntur, in cuius perſonam Romani tranſtulere aureum ſeculum et alia plura, quae Graecorum Κρόνος hominum animis ſubiiciebat, cum ſemel vtrumque eſſe eundem putarent, non meliore iure, quam cum Poenorum Baal vel Molochus pro Saturno habitus eſt. Ab hoc Saturni profugi et latentis in his terris aduentu Latii nomen repetit poeta communi popularium errore ex inepta etymologia v. ſup. Exc. IV. ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris allati advocatur ab aliis Ianus, qui Saturnum hoſpitio excepiſſe dicitur. cf. Macrob. Sat. I, 7. Cum ſemel aurea aetas in Saturni aeuum eſſet reiecta, etiam ferreae aetatem ab eius exceſſu ſucceſſiſſe probabile videri debuit. Itaque poeta v. 326. *Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi.* Et ad has temporum vices praeclare refert poeta varias fortunas, quibus partes hae Italiae fuere iactatae. Ad hiſtoricam tamen ſubtilitatem parum accommodate dixiſſe videri debet: *Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanae.*

Nam

Nam Sicani, etsi poeta eos aliis quoque locis nominat, nullas in Italia sedes habuere, sed ex Hispania a Liguribus pulsi in Siciliam traiecerunt, vbi temporis successu Siculos nacti sunt accolas, qui ex Italia profugerant. Pro Siculis itaque, seu, quod auctores haberet, qui ita traderent, seu, quod Seruius statuisse videtur ad XI, 317. poeticum morem sequutus, Sicanos dixit Maro, vt iam Cluuerio obseruatum lib. III, c. I. p. 788, etsi etiam alii scriptores eundem errorem admiserunt, v. c. Gell. I, 10. cum Macrob. I. Sat. 5. Maronis exemplo *Sicanos* Rutulis socios adiecit lib. VIII, 358. Silius. Tenuerant autem Siculi loca inter Tiberim et Lirim. (cf. Dionys. I, 9. et al.) ex quibus ab Aborigínibus et Pelasgis fuerunt exturbati. v. Exc. IV. ad lib. VII. *Veteres Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poeta lib. VII, 795. adeoque reliquias Siculorum, (quos Sicanos appellat) etiamnum, Aeneae aetate, in Italia superfuisse necesse est. Licuit poetae ita opinari; etsi antiquissimorum scriptorum auctoritate apud Dionysium binis trinisue ante bellum Troianum aetatibus tota Italia cessisse narrantur Siculi. At illud alterum magis probabiliter factum, quod XI, 316—9. agrum Latinum ad Tiberim *finis super vsque Sicanos* h. vsque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutulisque* coli ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulsis memoria hominum frequentari. Disiungit porro poeta Ausones ab Aboriginibus h. ab iis hominibus feris et siluestribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea iam aetate Saturnoque rege sublato, eos Italiam ingressos dicit v. 328. *Tum manus Ausonia.* Potuit et hoc, tanquam poeta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Etsi enim communi stirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliae gentes Ausoniae, tamen suis nominibus discretae erant; adeoque mitius ac mansuetius genus per Ausonium nomen declarare licuit. Domestica autem fuisse et ciuilia bella inter varias gentes Ausoniae stirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos esse a ceteris populis communi cum iisdem genere ortis, satis probabile videtur.

Tandem poeta subiicit: *Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.* Varia vtique Italiae nomina tradita sunt; si tamen rem paullo accuratius inspicias, parum subtiliter. Omnino (persequamur enim haec obiter, quandoquidem turbata haec omnia apud doctissimos viros, etiam de Italia apud Cluuerium videas) frustra hoc expectatur, vt magni terrarum tractus sub vno nomine veniant, antequam sub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine proprio

proprio designari vix potuerunt ante Geographorum studia. Primis temporibus, vt quaeque gens per stirpes aut per familias sedes sibi proprias cepisset, ita singularum stirpium aut familiarum in vnum collectarum aut communis sedis ac loci nomen in notitiam veniebat, nec semper originis cum aliis gentibus communis memoriam nomen quoque testabatur. Itaque tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuisse frustra sumitur. Sed tractus huius, vt in aliis terris factum, eae partes, quae primae inter reliquas a cultioribus populis, Graecae inprimis, frequentari coeperant, primae quoque nomine aliquo insignitae sunt, nec tamen semper eo, quo indigenae ad suam stirpem aut suas sedes declarandas inter se vtebantur, sed non raro nouo ab aduenis his vel mercatoribus inuento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a casu vel a primo terrae aditu, vrbe, promontorio, a noua re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenarum accepta et ad suos sonos deflexa. Super talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari potest, sed plerumque inaniter; multo magis si Phoenicia nomina expiscari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod magis esset lubricum. Ita quoque nomina varia, quae Italiae olim indita memorantur, primum ad singulos tantum diuersis in partibus tractus et agros spectant, quos Graeci primum adierunt vel coloniis frequentarunt; *Oenotriam* ad sola loca sinui Lametico adiacentia esse reuocandam, et *Italiam* mox in eius nominis locum successisse, alio loco vidimus. v. Exc. XVI. ad lib. I. adde Thucyd. VI, 2, Aristot. de rep. VII. 10. *Ausonia* Ausonum sedes declarare debuerunt, quae a Circeiis inde per totum maris inferi littus passim sparsae fuerunt. *Hesperia* Graecum nomen est omnium terrarum ab occidente sitarum. *Latio* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta est. Vides iam quantopere poetae sermo ab historici subtilitate discrepet.

Nomen autem *terrae Saturniae* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, saltem ad cliuum mox Capitolinum dictum pertinuit, qui ab initio Saturnius dictus est, (v. Dionys. I, 34. adde Aurel. Vict. O. G. R. 3. vbi v. Annam et Arnzen.) inde vicina regio Saturnia; αἶα Σατουρνία iam in oraculo Dodonae Pelasgis dato memoratur, quod quidem nomen vere ἐγχώριον et forte vetustissimum habendum. v. Dionys. I, 34. (p. 27) 38 (p. 30) cf. Iustin. XLIII, 1. Alios v. ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poetarum hoc

morem

morem referendum erat, non, vt Dionyſius aliique faciunt, hiſtoricis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque praeclare VIII, 357. 8. de duobus montibus Ianiculo et Capitolino: *Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem. Ianiculum huic, illi fuerat* Saturnia *nomen.*

EXCVRSVS III.

Super Etruſcis et Mezentio.

VIII, 478 ſqq. *Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto Vrbis Agyllinae ſedes* etc.

Si quid de ſuo fingere recte potuit poeta, erat haec Etruſcorum cum Troianis ſocietas, cum ſemel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis ſocios addidiſſet. Etruſcis autem antiquitas ſtirpis et imperii tribui ſolet ea, quae non improbabile faciat, iam Troianis temporibus eos opibus et copiis ſatis valuiſſe. Erat praeterea antiqua illa virisque populi conſanguinitas, quam ſup. Exc. VI. ad lib. III. p. 356 ſq. vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriae duxiſſe ferretur. Habuit tamen et hic poeta famae veterumque fabularum auctoritatem, quam ſequeretur; eamque ita ſequutus eſt, vt nulla in re ab eo deflecteret, quod conſtante fide traditum acceperat. Scilicet Etruſcos, Mezentiumque eorum regem, ſeu verius Lucumonem (τραννον Plutarchus appellat Qu. Rom. p. 275 D. ed. Frf.) cum Latino et Turno Troianis aduenis arma infeſta intuliſſe, conſtans erat accepta a maioribus fama, etſi diuerſis modis narrata. Alii victum Turnum Etruſcorum auxilia imploraſſe tradiderant, quos Liuius I, 2. ſequi maluit, alii Turno iam occiſo Etruſcos aduerſus Troianos arma ſumſiſſe: factum eſſe hoc, cum Aeneas aliquot iam annos regnum Latinorum tenuiſſet: commiſſam pugnam ſub Lauinii moenia, Aeneaque in Numico ſubmerſo vrbem obſeſſam tandemque Aſcanii conſilio et virtute liberatam: Lauſum caeſum patremque Mezentium in Etruriam dimiſſum. Ita rem expoſuerant L. Caeſar et A. Poſtumius in libro de aduentu Aeneae, laudati ab Auctore de Orig. Gent. Rom. c. 14. 15. Eosdem aut alios auctores, nam Catonem potiſſimum ſequitur, idem tradentes expreſſit Dionyſ. Halic. I, 64. 65. Nec diſcrepant Iuſtin. XLIII, 1 f. Feſtus in voc. Oſcillum ex Cornificio. Seruius, ex Catone, ad Aen. I, 267. IV, 620. At poeta aut diuerſos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, vt Mezentius a ſuis ciuibus regno deiectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 ſqq. Inter haec tenendum eſt id in quo plerique conſentiunt, Mezentium fuiſſe Agyllae ſeu Caeretanorum

Digitized by Google

rum regem; vt felix poeta etiam in hac argumenti parte fuerit, vt probabilia, quae sequeretur, in manibus haberet, non comminiscenda essent. Conuenit enim hoc cum reliqua historiarum fide, primos opibus inter Etruscos floruisse, saltem exteris innotuisse Agyllaeos, maritimis copiis, et nauigationis commerciis, insigniter auctos.

Hanc multos florentem annos appellat Maro VIII, 481. Vide Dionys. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria vna nota fuit Graecis: et Lycophron v. 1353. totam terram ab hac vrbe designat. Fuere porro Caeretani ex iis Etruscis vrbibus, quae vestigia Pelasgici moris plurima et clariora retinerent. Itaque bene lib. VIII, 600. 2. apud eos *Pelasgi veteres* sacrum constituisse memorantur Siluano, antiquo numini, quod pro Pane aut alio simili adsciuerant.

Illud vero mirari soleo, vnde ex hoc prisco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres scriptores, quale hoc est, quod Plinius lib. XIV, s. 14. habet: *M. Varro auctor est Mezentium, Etruriae regem, auxilium Rutulis contra Latinos tulisse*, vini mercede, *quod tum* in Latino agro *fuisset*. Varie, vt in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Caesar et A. Postumius supra laudati hanc inter conditiones memorauerant, quibus in deditionem accipere vellet Latinos Lauinii obsessos Mezentius, *vt omne vinum agri Latini aliquot annis sibi inferretur*. At Ascanii consilio et auctoritate — *vino ex omni vindemia Ioui publice voto consecratoque* Latini vrbe eruperunt, fusoque praesidio interfectoque Lauso, Mezentium fugam facere coegerunt. Is postea per legatos amicitiam societatemque Latinorum impetrauit. Ita Victor O. G. R. 15. et similia ap. Dionys. I. 65. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tanquam vulgo narratae meminit, sed sic vt ad Aeneam transferat, quae alii de Ascanio narrarunt. *Rustica vinalia* a Romanis in huius rei memoriam fuisse instituta Festus notauit, Anna Fabri ad e. l. obseruante. Quae res saltem hoc docet, antiquam satis et a maioribus acceptam eius rei famam apud Romanos fuisse; veritate enim et historiae fide huiusmodi narrationes non nituntur. Etiam de eius festi origine varia fuit inter Romanos narratio v. Varr. de LL. V. p. 48. Dordr. et ipsum Festum e. l. Exornauit narrationem suo more Ouidius Fast. IV, 877 sqq. vt tamen Varronem potissimum ante oculos habuisse videatur.

Quaeri nunc potest, quid Virgilium adduxerit, vt Mezentio tam atrocem personam indueret, eumque *Deûm contemtorem et sacrilegum* exhiberet. Poetae ingenium quo tra-

mite

mite progreſſum ſit, facile ex modo memorata narratione intelligi poteſt, et a Macrobio quoque explicatum ſatis eſt Sat. III, 5. *Sed veram huius contumaciſſimi nominis cauſſam in primo libro Origg. Catonis diligens lector inueniet. Ait enim Mezentium Rutulis imperaſſe, vt ſibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, ſimilis imperii metu, ita vocaſſe* (l. vouiſſe): *Iupiter, ſi tibi magis cordi eſt, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: vt ei nos victores facias! Ergo quod diuinos honores ſibi exegerat, merito dictus eſt a Virgilio contemtor deorum.* Cum impietatis nota, inuſſit deinde poeta ſaeuitiae omnisque crudelitatis infamiam, vt et viua corpora alligaret cadaueribus v. lib. VIII, 483 ſqq. Hoc poſtremum ex antiquis Tuſcorum fabulis mutuare potuit. Nam Seruius ibi ad 479. 485. ex Ciceronis Hortenſio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuiſſe, *cum captiuos nouis poenis affligerent, occiſorum eos religantes cadaueribus.* Locus ex Hortenſio, quod Cerda quoque notauit, ſeruatus eſt ab Auguſtino contra Iulian. Pelag. lib. IV, 78. Hinc ea immanitas tributa eſt Etruſcis a nonnullis, vt a Valer. Max. IX, 2. ext. 10. vt eos *viuorum corpora cadaueribus aduerſa aduerſis alligata atque adſtricta — tabeſcere ſimul* paſſos eſſe narrarent.

Priſcas fabulas non modo, verum etiam Catonis plerorumque Romanorum miros errores ſuper originibus Italiae a Graecis repetendis, poetam in rem ſuam ingenioſe vertere paſſim vidimus. Alius fuit communis Romanorum, a Graecis acceptus error, vt Etruſcos, Graecis Tyrrhenos dictos, e Lydia repeterent. Errorem dixi, cuius cauſſas alio loco expoſuimus: (Comment. Soc. Gotting. To. II. P. II. p. 36 ſqq. in Comment. de fabb. relig. Graec. ab Etruſca arte frequentat.) inter quas praecipua fuiſſe videtur ipſa nominis antiqui Raſenarum vel Turaſenarum, deprauatio in vocem *Tyrrhenorum* ex τυρσηνῶν, τυῤῥηνῶν, quod modo a *τύρσεσι* turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniae auctor fuiſſet. Iam in priſcis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis ſeu Etruſcis nomen impertiiſſe deducta ex Lydia colonia traditum ſuit a nonnullis, quos Herodotus ſequitur lib. I, 94. et ex eo Strabo V, p. 335. 6. et Dionyſ. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ann. IV, 55. inprimis Lycophor. 1351. 59. Dionyſius et illud addit, variaſſe alios et tempora et homines, et vero etiam ſapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam hiſtoriam conſcripſerat, a quo adeo vnice hac in re ſtandum erat, nec Tyrrhenum vſquam memorari, nec Maeonum coloniam in Italiam deductam; Atyos

vero

vero filios Lydum et *Torrhebum*, vel forte *Tyrrhebum*, ita vt tota illa fabula de Tyrrheno, auctore Tyrrhenorum, ex deprauata scriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, Τύρρηνον pro Τύρρηβον vel Τόρρηβον, nata esse videatur. Ex prisca Pelasgorum stirpe populum fuisse Tyrrhenos, qui vsque ad seriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca insederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiae retulerunt scriptores, nominis similitudine adducti, sed Dionys. I, 25. eam rationem iniit, vt eos ex iis ipsis Pelasgis fuisse diceret, qui Italiam insederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde discesserant: accepisse nomen, quod in Tyrrhenorum finibus consederant. Verum haec Dionysii coniectatio, non narratio antiqui scriptoris fide accepta, est; quae adeo pro fundo historiae a viris doctis haberi non debebat, vti multa alia, quae in hoc primo libro Dionysius manifeste non vt narrata verum opinata apponit. Myrsilus Lesbius et ipse Tyrrhenos Italia relicta erroribus iactatos tradiderat, (ap. Dionys. I, 28.) sed ineptam narrationem de suo affuit, ab his ipsis erroribus eos tum Πελαργούς, *ciconias*, dici coepisse. Contra Anticlides, non ignobilis scriptor, Pelasgos, Lemno et Imbro prius constituta, cum Tyrrheno, Atyis f. in Italiam contendisse tradiderat ap. Strabon. lib. V. p. 339. A. quae variae sunt veterum scriptorum periclitationes in vetere fama cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellanicus in Phoronide, antiquissimus scriptor, Pelasgos, post quam in sinum Adriaticum appulsi in interiora Italiae immigrarant, narrauerat Tyrrheniam condidisse; (Dionys. I, 28.) qui ex parte verum tradidisse videri debet: item Scymnus Chius in Perieg. 218. Κοινὴν δὲ Τυρρηνοῖσι χώραν νεμόμενοι: sc. Pelasgi, qui tamen subiicit alia quae erronea sunt. Etsi enim Etruscorum origines vltra Alpes quaerendas esse, dubitari vix potest; quod alio quoque loco accurate disputatum est; Pelasgos tamen in has eadem ab occidente Tiberis sitas terras immigrasse, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuisse comprehensos nemo mirabitur, vt tamen inde nec contendat quis, Etruscos fuisse Pelasgos. Poeta tamen haec omnia, etsi subductis accuratius historiae calculis recte explosa, erudite et sapienter inter ornamenta carminis adscivit. Itaque VIII, 479. 480. de Agylla seu Caere, *vbi Lydia quondam Gens bello praeclara iugis insedit Etruscis.* cf. IX, 11. X, 155. et lib. II, 781. *Lydius Thybris* a duce Tyrrheno e Lydorum gente. Et quoniam Maeones veteres Lydiae coloni fuerunt, hinc Etrusci *Maeonia iuuentus* VIII, 499. cf. XI, 759.

Tarcontis

Digitized by Google

Tarcontis nomen, quo poeta inf. v. 603. Lucumonem Agyllaeorum impertiit, non minus ex vetere memoria repetitum fuit. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tarquinio in Etruria condidisse ferebatur. Eum statim cum Tyrrheno, e Lydia, in Italiam venisse, Strabo traditum acceperat lib. V. p. 336 A. vulgoque narratum, fuisse eum canum a puero: qua fabula vim sapientiam declarare voluere homines. Repetit eam Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. Discedit ab his Silius, lib. VIII, 474. a quo *Cortona superbi Tarcontis domus* edita est; et secundum alios, quos Cato Origg. l. sequebatur, apud Seruium ad lib. X, Aen. 179. Pisarum ille conditor habitus est, ab aliis Mantuae ap. Seru. ad X, 198. quibus saltem hoc constat, fuisse Tarcontem inter auctores populi habitum, multasque ad eum vrbes originem retulisse. Aliter ornauit fabulam Lycophron v. 1245 9. vbi Tarchon et Tyrrhenus, Telephi Mysorum regis filii, occurrunt Aeneae in Italia societatemque cum eo iungunt. Totus ille locus a. v. 1239. memorabilis est ad declarandas veterum Graecorum de his locis notitias. Dicitur Aeneam erronem excepisse Tyrrhenia, quo nomine poeta bene Italiam omnino et inprimis loca ad Tiberim declarare potuit, sed nomine Tyrrheniae seu Etruriae semel posito, alia loca eius maritima recenset, *Lynceum* fluuium, *Pisam et Agyllam*. Cum Lynceum *calidas aquas ebullire* dicat, Cluuerius Ital. ant. p. 472. paruum amnem nunc *Cornia* dictum ad Vetulonios, vltra promontorium Populonium, probabiliter interpretatur Lynceum, quandoquidem ille calidas aquas paludosas transmeat.

EXCVRSVS IV.

De Aeneae clipeo.

VIII, 625. *clipei non enarrabile textum.* Inuenti laudem in splendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quae in Aeneide merito miramur, deberi, nota res est. Praeiuerat Homerus clipeo Achillis Il. Σ, et Hesiodus, aut quisquis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem exhibuit poeta ornando et expoliendo eo, quod ab aliis iam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus est. Quae autem in hoc episodio inprimis probanda sunt, haec esse arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et consilio carminis lectorumque Romanorum ingeniis inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel adspectu aut varietate grata sectatus esset; Fecit id porro cum summa maiestate verborum, sententiarum et phantasmatum; Consequutus etiam est nouas mirationis causas per expositionem

rerum futurarum, quarum cognoscendarum animus humanus auidissimus est: Cumque adeo res Romanas tanquam vaticinii aliquo genere narraret, ad grauiorem spiritum assurgere, res admiraculum euehere, augere et amplificare tuto potuit. Sane quidem Aeneae omnia ista, quae in clipeo expressa videbat, prorsus obscura esse debuerunt; verum in his lectorum potius voluptati, quam herois personae, consulere licuit.

Ex artificii veteris descriptione passim poetae carminum suorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expressas narrare liceret. Inter varia inuenta nullum tamen aliud genus opportunius esse videtur clipeo, si priscum clipeos sculpto opere ornandi morem reputes. Multo minus commode v. c. Apollonius I, 721 sqq. fabulas Iasonis pallae intextas enarrat, Europae calathō Moschus Idyll. II, 37 sqq. in veste stragula Catull. LXIV, 50 sqq. in crātere expressas fabulas Ouid. Met. XIII, 681. et in foribus regiae Solis lib. II, 5 sqq. In palla Harmoniae orbem terrarum acu pictum exhibet Nonnus Dionys. XLI. p. 1070 et sic alii alia. Nulla in his omnibus materia, nullum artis opus, quo magnam rerum varietatem expressam satis recte commemoret aliquis.

Acumen autem Virgilii in rerum dilectu et summum ornatum cognoscere qui volet, non modo Homericum illum et Hesiodeum clipeum comparet necesse est, verum eos quoque, qui ad eius exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silius lib. II, 395 sq. Quintum Cal. V. pr. Nonnum lib. XXV. p. 664.

Praerepta erant Virgilio, vt in tot aliis, ea, quae in quaque re, in quoque phantasmate, primus ingenii impetus, ipsa naturae vis, primo loco offerre solet animo. Haec occupare liberum erat Homero, tanquam in vacuam possessionem venienti: adeoque eum omnes post se victuros poetas superare in multis necesse erat, sic vt ipse nunquam ab ipsis vinci posset. Cum tamen exponeret omnia cum simplicitate summa, reliquit hoc ipso ingeniis aliis laudem saltem ex eorum, quae pertractasset, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, maioremque faciebat operis, tam affabre facti, vt dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitae priscae morem, sensum, opinionem, quam totum eius opus spirat, haec erant narrata. Phantasmata, quae oculorum animique sensui obiicit, ἐναργείαν habent maximam: sunt grandia, pulchra, suauia. Itaque Miltonus in diuino loco de Adami viso ex colle Paradisi lib. XI, 639. eum in multis, quam nostrum poetam, exprimere maluit. In Virgilio

gilio contra captatam occaſionem, imitationis ſtudium, argutias varietatis agnoſcas facile. Dum autem artis et ingenii expectationem his ipſis facit, excutit ille animis noſtris antiquae heroum vitae, in qua verſari debebat narratio, morem ſpeciemque, quae tam iucundum errorem in Homero obiicit, vt ea, quae fabuloſe tradita, praeter rei naturam in ipſo clipeo narrata, occurrunt, credi tamen ab iis hominibus et recte credi potuiſſe arbitremur. Virgilium autem apparet multa non credidiſſe, quae alios credere voluit: et hoc voluptatis vim omnem imminuit. Vtinam ſaltem grauiorem et probabiliorem cauſſam reperiſſet, cur Aeneae clipeus diuina arte factus afferendus erat! Achillis clipeus Patroclo ſpoliato in Hectoris poteſtatem venerat.

Inferior Homero in hoc Maro eſt, quod, vt iam a Seruio obſeruatum, *illic ſingula, dum fiunt, narrantur: hic vero perfecto opere noſcuntur. Nam et hic arma prius accepit Aeneas quam ſpectaret; ibi, poſtquam omnia narrata ſunt, ſic a Thetide deferuntur ad Achillem.* Quae his ſubiicit alia Seruius, non probanda cenſeo: verum, cum ab Homero alteram rationem occupatam videret, quid faceret Maro, niſi, vt, ſi quid nouare volebat, quod vtique debebat, ad alteram vel inuitus deſcenderet, narraretque adeo ac potius deſcriberet, quae iam facta erant. Sed haec iam docte ac ſubtiliter expoſuit Leſſingius V. C. in Laocoonte p. 184 ſqq.

Pugnam in clipeo exſculptam Romanus poeta egregie variauit, ſi cum Homerico et Heſiodeo clipeo compares. Graeci poetae illo antiquo ſermone praeclare in hoc vſi erant, vt Ἔριδα, Κῆρα, Φόβον, in acie conſtituerent. Reddita haec ipſa aut ſimilia ſculptoris arte fuerunt in Cypſeli arca apud Pauſaniam, quae ſigillatim olim accuratius a me expoſita ſunt: Virgilius pugnam naualem ſubſtituit et ab Apolline Actiaco propria rerum argumenta petiuit verſſ. 677 ſqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excuſem: eſt aliud, quod ab aliis non reprehenſum video, ipſe aegre fero. In rerum ſcilicet dilectu, quas in clipeo exſculptas dedit, certum iudicium vix ſequutus videri poteſt. Omiſſis enim multo clarioribus factis intexuit nonnulla, quae quomodo inter inſigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non aſſequor: vt Metii Fuffetii ſupplicium, quod quomodo defendam non habeo: etiamſi dixero, Alba diruta Romam inſignia conſequutam eſſe ineramenta. Religionum maieſtas excuſare forte poteſt Saliorum tripudia, Lupercorum diſcurſationes, matronarum pompam. In quibus tamen nimis preſſe et anguſte Homerum aemulatus eſſe videtur, qui v. 590 chorum elegantiſſime effinxerat. Anſerem volitantem, ſi omiſiſſe

argumenti maiestati ad nostrum sensum melius consoluisset. Intercipitur porro totus argumenti Romani tenor rebus inferis interpositis, ubi video, quid in his sequi potuerit poeta. Voluit forte Catilinae et Catonis meminisse, quorum alterum in inferis scelerum poenas luere par est credere. Sunt etiam haec ita posita, vt clipei extremam oram obeant, terra in medio, et inter hanc inferaque loca mari interiecto. Habet speciem aliquam, nec tamen multum probabilem, hoc, vt dicas, delegisse poetam ea, quorum illo tempore signa passim et sculpta aere vel marmore opera Romae cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Coclite, de Cloelia, Manlio, et ansere verum hoc esse potest. Fit quoque probabile, fuisse Augusti tropaea in Capitolio, quae Actiacam pugnam exhiberent.

Inserta est Virgilio in anglicum sermonem a Wartono aliisque conuerso sub To. III. finem disputatio elegans Viri Cl. W. Whitehead super hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, vt ciuitatis Romanae statum et conditionem inde ab origine per singulas aetates, simulque summum opum fastigium, quo ab Augusto illa adducta est, describi dicat; omissis tamen iis, quae iam alibi poeta attigerat, v. c. Aen. VI. Expressa itaque esse vrbis primordia, raptas Sabinas, foedusque factum, quo Curibus in vrbem receptis incrementum iam insignius Roma accepit: mox foederis rupti poenam Metii supplicio inflictam: libertatem partam regibus eiectis: bellum Gallicum et Romam reparatam; religiones per Salios, Lupercos et Matronas declaratas: praemia et poenas apud inferos: tandem Actiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta receptaque ex fluctibus ciuilibus ciuitas mox laete efflorvit, Augusto principe: vt illud Propertii lib. III, 11, 50. acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Augusto salua precare diem.*

Ingeniosam hanc esse clipei enarrationem non nego: an nimis ingeniosa sit, non dicam. Si vbique substituas res tempore, loco, personis quodammodo coniunctas vel vicinas, tollasque ex pluribus, quae eodem iure sumi poterant, quod opportunum est: nihil est, quod non commode ad sensum suum interpretari quisque possit.

De artis respectu iudicioque, quod multi in poeta nostro agnoscunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, si dicendum est, quod sentio, magnum aliquod seu picturae seu sculpturae studium poetam nostrum tenuisse arbitror. Nam primum, quae ille exposuit, nihil tale produnt, et eiusmodi sunt, vt etiam

etiam vulgariter quisque artium peritus ea carmine comprehendere possit. Tum vero, vt poeta ab eo consilio longissime abfuit, vt artis subtilitatem sequeretur, ita occurrunt non pauca, quae a sculpturae natura recedunt, nec facile nec commode ea arte tractari possunt. Qui oceanum in angusto limbo expressum inque eo innatantes delphines dedit (vss. 671. 4.) nae is non adeo magnam graphices peritiam habere potuit. Omnino de arte cogitasse Virgilius non videtur, quandoquidem ipse diuersum rei consilium exponit: *Illic genus omne futurae Stirpis, ab Ascanio pugnataque in ordine bella.* Atque ex iis decerpturus nonnulla subiicit: *Fecerat et viridi* etc. At cum Homero certamen iniisse videtur: hoc sibi propositum habuit primo loco: altero vt Romanis suis placeret. Si artis rationem habere voluisset, non diuidere clipeum in tantum paruarum arearum numerum, sed reuocare omnia ad vnum magnum ac nobile argumentum, et aream saltem vna pugna Actiaca exornare debebat, qui totius clipei haud dubie splendidissimus locus esset.

Sunt tamen nonnulla ad exprimendum artifice manu egregie accommodata, multisque passim operibus expressa: vt Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinarum, mox bellum et tandem foedus ictum. Metii Fuffetii supplicium, ad sensum nostrum nimis foedum et auersandum, duris Romanorum ingeniis forte minus displicuit. Vrbs a Porsenna obsessa, reuulsus ab Horatio Cocli te pons, Capitolium a Gallis obsessum, et a Manlio propugnatum; Saliorum saltatio, Lupercorum discursus, matronarum inuectio: sunt haec talia quae opere exsculpto expressa placere potuerunt.

Enimuero, dices, sunt alia, quae ab artifice reddi nequierunt: *Incedunt victae longo ordine gentes, Quam variae linguis, habitu tam vestis et auro* — et paullo ante, *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aras etc. — arcum intendebat Apollo Desuper, omnis eo terrore Aegyptus et Indi Omnis Arabs, omnes verebantur terga Sabaei.* Talis vero reprehensio hominem artis forte notitia imbutum, poetices vtique imperitum arguit. Est enim hoc in poeta nostro magno ingenio et arte factum, quod ornatum iniecit tanquam vestem narrationis nuditati, nec satis esse putauit, describere opus toreuticum, in cuius veritate seruanda nullam sibi videbat religionem esse impositam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excusatione adiuuandum, aut inter poeticas licentias referendum, quod viri docti faciunt Misc. Obss. T. I. p. 20. IV. p. 198. et Burmann. h. l. ad VIII, 634 et ad Aen. I, 483. verum poetices lex

Digitized by Google

et natura facere iubet, vt res ab arte expreſſas iis auxiliis et inſtrumentis, quibus illa valet, poeta exprimat ſuis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634. *Mulcere alternos.* et vſ. 697. *Necdum etiam geminos a tergo reſpicit angues.* Nam poetae haec ſunt, nec ab artifice duae aſpides expreſſae erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poetica phantaſmata obiiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quae ſenſibus ſubiecta non ſunt: *Illum indignanti ſimilem ſimilemque minanti Adſpiceres* etc. Sed in his, in quibus quiſque facile diſertus eſſe poteſt, diſertum eſſe nihil attinet.

An clipei ſuperficies tot rerum diuerſarum argumenta capere potuerit, nunc nemo facile quaerat, poſt virorum ingenioſorum operam in clipei adumbratione ſtilo aereo facta collocatam. Alterum exemplum in Anglica interpretatione ſupra commemorata vidimus ad Whitehead, V. Cl. iudicium L. P. Boitardi arte, ſed, quod factum nollemus, ad picturae naturam propius expreſſum; alterum, quod anaglyphum melius refert, opera Le Lorrain ad Comitis de Caylus praecepta (To. XXVII. Hiſt. de l'Acad. des Inſcript. t. III.) Conſentit vterque artifex in hoc, vt exterior clipei ora, in plures regiones diſtincta, comprehendat ea, quae a v. 630 ad v. 670 commemorata ſunt; reliqua autem in interiorem aream reiiciunt. Exterioris illius orae regiones conſtituunt vterque duodecim. Sunt alia nonnulla, in quibus in diuerſa abeunt; in aliis vterque veritatem argumenti et moris Romani deſerunt. Sed ſingula perſequi velle, inprimis nulla clipei delineatione adiecta, faſtidium faceret. Interiorem aream ab exteriore ſeparat circumductus in orbem, ſed tenui limbo, Oceanus, (ex vſſ. 671. 4.) innatant, quod rideas, delphines. Melius apud Homerum et Heſiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. Aream illam interiorem, ſeu vmbonem clipei, (vt adeo *In medio* v. 675 ſit, in medio clipeo) artifex Gallus in tres areas, quae pugnam, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, cui aſſentiendum arbitror, in quatuor regiones diuiſit: vt prima ſit inita pugna vſ. 676—688. tum pugna commiſſa vſſ. 689—703. tertio fuga 704—713. tandemque triumphus vſſ. 714.

Elegantiam in diſponendo argumento clipei fruſtra, puto, laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare poteſt adſpectu, in quatuor, aut, quod multo moleſtius eſt, ad oculos, in tres partes diſcretus: inprimis tot rerum et hominum ſignis in tam anguſtum ſpatium coartatis.

Vt

Digitized by Google

Vt igitur paucis complectar, quae mihi de artis iudicio, quod poetae tribuere solent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo singulorum signorum singularumque rerum formas et exempla, quae in vrbe et Capitolio passim occurrere ipsi debebant: eu tamen, quae in clipeo hoc efficta dedit, non sculptoris, sed poetae ingenio delegit et in vnum locum congessit diuersi argumenti res, quae narratae, si altera post alteram auditione accipiatur, admiratione animum mouere possunt; vt eaedem arte expressae oculos tenerent, nec voluit nec curauit aut operam dedit. Poetica itaque habenda sunt ornamenta, quae in clipeo enarrata dedit, poetico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam seu inuenta seu expolita. Inde splendidissimae carminis partes vix a sculptore bene, etsi Comitem de Caylus ea de re nil dubitare video, (*Tableaux tirés de l'Eneide de Virgile* p. 369 sqq.) reddi possunt; inprimis praelium deorum vs. 698 sqq. *Omnigenumque deum monstra* etc. *Actius haec cernens arcum intendebat Apollo Desuper — omnes vertebant terga Sabaei. Ipsa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iamiamque immittere funes — Contra autem — Nilum Pandentemque sinus et tota veste vocantem* etc. In triumpho autem Caesaris plura admixta sunt, quae poetica phantasmata sunt praeclara, sed nulla arte vno temporis momento vnoque et eodem locorum spatio exhiberi possunt.

Artis notionem poetae non esse obuersatam vltimo loco declarat materia clipei, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (vs. 655.) *auratas* anser *argenteus* volitat: ipsi Galli *aurea* caesarie, *aureis* virgatis vestibus et torquibus *aureis*. Non igitur ectypo modo opere haec expressa, verum ad priscum et Homerici aeui morem etiam coloribus variata, auro saltem et argento, in aerea clipei area. Porro vs. 671. Mare *auro* effictum: *sed fluctu spumabant caerula cano*. In *caerula* non etymon vocis cogitandum videtur: sed simpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari delphines in orbem Aequora verrebant caudis aestumque secabant*. Mox Mauors *caelatus ferro* v. 700. h. e. ferro vel chalybe exsculptus: nam improprie voce *caelatus* vsus videtur. Alia super hoc clipeo in notis passim obseruata sunt.

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER NONVS.

ARGVMENTVM.

Absente Aenea et in Tuscia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Iunone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendae occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admouet. Qui cum suis se moenibus continerent, neque aequo loco facerent dimicandi potestatem, vt illis spem omnem fugae intercluderet, classem exurere conatur. Erat eius classis materia ex Idaeae Matris luco caesa: quapropter Matris precibus adductus Iuppiter naues omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas conuertit. Post haec imminente iam nocte Turnus aduersus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum praeficit. Interim consultantibus Troianorum ducibus, quemnam potissimum ad Aeneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem; vltro eam prouinciam suscipiunt Nisus et Euryalus, coniunctissimum amicorum par: qui cum vrbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum, instante iam luce, se recipere conantur, a Volscentis equitibus conspecti, ad siluas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere viaeque errore impeditus, in hostes incidit, et a Volscente frustra deprecante Nisu, confoditur. Nisus quoque caeso Volscente et Euryali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus suuer amici corpus concidit. Capita hastis affixa, in castra deferuntur: vbi a Troianis e moenibus agnita ingentem in vrbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna vtrimque strages editur. Ibi Ascanius Numanum insolentius se iactantem sagittae ictu interficit. Pandarus et Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti caede propellunt. Eius rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Troianosque in fugam conuertit: tandem hostium multitudine circumuentus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quae fluuio alluitur: et vt erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos reuertitur.

Quod ipsa res et prudentia suadere debuit, vt per Aeneae absentiam Latini et Rutuli oppugnarent vallum Troianorum, hoc, epico more, deae Iridis a Iunone missae monito tribuitur: Homeri exemplo v. c. Il. Σ, 166 etc. Ad poetae artificium agnoscendum seruii nota facit; *In hoc libro mutatio est omnium rerum; nam et aliae personae et loca alia sunt, et aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum.* Redeunt autem in hoc et sequentibus libris pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: adeoque poeta in angustum se coactum videre debuit, dum Homerum haberet, qui summa varietate omnia, quae in pugna fieri solent, exposuisset atque adeo circa res eadem aetate

Digitized by Google

Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Irim de coelo misit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti Diuum promittere nemo
Auderet, voluenda dies, en, adtulit vltro.
Aeneas, vrbe, et sociis, et classe relicta,
Sceptra Palatini sedemque petit Euandri.
Nec satis: extremas Corythi penetrauit ad vrbes:
Lydorumque manum, conlectos armat agrestis.

P. 5 Quid

3: ad *Rutulum* alter Voss. et sec. Moret. *in luco* Franc. *tunc* al. 4. *secreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104. sollennis varietas v. sup. II, 157. 5. *Teumantias* Zulich. et al. *est* abest sec. Moret. 6. *nemo pr. diuum* Parrh. 8. *turbæ* pr. Hamb. ad *vrbe* pro var. lect. *vltro* Goth. sec. 9. *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petiuit* maior codicum pars vitiose et inuito metro. *petit* Rom. tum Medic. et Gud. recte receptum ab Heins. post Fabric. 10. In *Corythi* eaedem aberrationes quae supra III, 170. 11. *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate eiecit Heins. In vulgg. *collectosque.* Alii *et collectos*, interpolate.

aetate et eodem bello et ab ipsis Troianis gestas versatus occupauisset, quicquid nouitatē et vitae heroicae more placere posset. Hoc meminisse debent, qui vltimos libros rerum nouitate et varietate carere clamant. Argumenti naturae ea erant tribuenda, quae in poeta reprehendenda arbitrantur. Sed in hac ipsa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quae poeta ad tenendas et recreandas legentium mentes excogitauit sollertissime: vt in hoc libro episodium de Nisо et Euryalo. Etiam illud praeclare factum, quod hoc libro res absente Aenea geritur, vt eius aduentu noua rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipsum reprehensum in poeta, quod hoc libro per Aeneae absentiam castra oppugnantur.

3: *parentis Pilumni*, h. abauri v. inf. X, 619 cf. Exc. VII. ad lib. VII. *sedebat* Asper *erat* interpretatus est. Alia arguitur Seruius. Sed spectat simpliciter ad solitudinem. Lucum autem Pilumni in ea regione fuisse quidnis admittamus. *voluenda dies*, quae voluitur v. ad I, 269. Catroeana subtilitas a poeta aliena est, vt sit fatalis dies, quam aduolui necesse fuerat. Luctetium, *fluxa voluenda, aetatem voluendam* eodem modo dixit. 9. *Sceptra* exquisitius quam regna: vtrumque pro regia Euandri. — *Corythi ad vrbes* Etruriae v. Exc. VI. ad lib. III. *Lydorum manum* Etruscos dixit ad vulgarem opinionem cf.

ad

Digitized by Google

Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe castra.
Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis;
Ingentemque fuga spcuit sub nubibus arcum.
Adgnouit iuuenis, duplicisque ad sidera palmas
Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde haec tam clara repente
Tempestas? medium video discedere coelum,
Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad vndam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,

Multa

12. *non poscere* Doru. *currum* Medic. Pierii aliique, cum Menag. alt. *cursus* sec. Rottend. 13. *tu bataque* vulgo multi scripti et editi, quod ex melioribus secundum Pierium emendatum ab Heinsio. *eripe* Oudart *tu turbata arripe* vel *turbataque corripe* coni. Cuningh. 14. *pariter se* aliquot Pier. 16. *Ignotum i.* vt ad *arcum* spectet, Goth. ter. perperam. *que* post *duplicis* abest in aliquot Pier. 17. *ac* alii pro *et* quod Heins. praetulit. 18. *aptam* Doru. *hastam* Goth. pr. 19. *vnde haec tibi* Mohtalb. 20. *medium video* post Pierium probauit Heins. e codd. vulgaris ordo: *video medium.* tum *discedere*, quod proprium in hac re verbum est, et defenditur a Seneca VII. Nat. Qu. eo iudem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heins. qui in Mediceo et aliis melioribus inuenit. Alii *discindere*, Sprot. *debiscere.* Laudant ll. Θ, 554. Π, 300. vbi de longo prospectu coeli sereni, quo stellae etiam interiores obtutu deprehendi videntur. 21. *Pallentisq.* aliquot Heins. et duo Goth. *pollentes q.* duo Burm. perperam. v. not. 21. *sequor* praetulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heins. Multi *sequar.* 22. *vocat* aliquot Pier. *et sic effatus* Languet *τὸ et*; nihil tamen e libris notatum video. 23. *praecessit* Leid. *nimphas* Doru. a m. sec.

ad VIII, 479. 480. — 13. *turbata arripe castra*, inuade, occupa: scilicet *rapere* poetis est pro capere. Dixit autem *castra* Troianorum, v. 8. *urbem*, alibi *muros*, *aggerem.* Nam Aeneas in littore, vbi escenderat, vrbem condiderat: sup. VII, 157. — *Castrorum in morem pinnis atque aggere cinxit.* Debuit ea in extremo fere littore haerere subiecta classe v. IX, 68. 69. — 15. *secuit* arcum pro, fecit secto caelo, duxit, vt bene Seru. Sic *secare vias.*

21. Non nouum est ostentum: *palantes polo stellas:* inprimis cum interdiu oblatum sit auspicium; sed ornant haec coelum, quod disruptum est

et

Multa deos orans; onerauitque aethera votis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equum, diues pictaï vestis et auri.
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrhidae iuuenes: medio dux agmine Turnus
[Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.]
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et iam se condidit alueo.
Hic

24. *que* post *aberant* in plerisque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemistichium abesset, nemo, arbitror, desideraret. 25. *Iamque ades* Medic. a m. sec. 26. *pictai* cf. ad VI, 747. 27. *Messapus* Ald. et Doruill. 28. *Turidae* Doru. 29. Versus haud dubie ex lib. VII, 784. huc translatus. Turbat ille et comparationis neruum incidit, et deest plerisque libris Ge. Fabricii, Pierii, (quem v. ad v. 31.) et Heinsii ac Burm, adde binos Goth. *arma gerens* Schol. Statii, et *est* abest Doru. 32. *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert. ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis quos inundauit. *alueo* Franc.

et chasma fecit. apposita vocant Grammatici.

25 — 32. Fundum comparationis declarat Seruius: exercitum primo confuse in campos ruisse, post digestum in ordines ad fluminis morem in alueum suum reuersi. Id vero longius petitum. Agmen ordine, lento gradu et composite incedens, fluminis lato alueo inter ripas deuoluti speciem prae se ferre bene dici potest. Quod in Gange alueo suo se continente declarauerat, mox variat in Nilo, intra alueum recepto. *Tyrrhidae* v. sup. VII, 484. 532. *septem surgens amnibus* non ad ostia debebat referri, sed ad fontes vel alueos: nam *surgens* est ortus vel incedens. Bene Seruius: *Ganges — secundum Senecam in situ Indiae, nouem alueis fluit; secundum Melam* (in quo tamen locus hodie non extat) *septem.* Scilicet etsi binis fontibus ortum Gangem procedere e finibus Tibetanis nunc constat: plures tamen magni amnes in eum feruntur, quos septenos numero tradere potuerunt aliqui: vt omnino veterum de fontibus et toto alueo et ostiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, 22. *surgens per tacitum*, incedens tacite: vt, per silentium, per noctem, et quae Drakenb. ad Silium XV, 145 post Heinsium collegit, per occultum, per subitum, per longum, vt Gr. διὰ βραχέων, διὰ ταχέων, et simili-

Digitized by Google

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, et ſcandite muros,
Hoſtis adeſt, eia. Ingenti clamore per omnis
Condunt ſe Teucri portas, et moenia conplent.
Namque ita diſcedens praeceperat optumus armis
Aeneas: ſi qua interea Fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo, et tutos ſeruarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraque monſtrat,
Obiiciunt

33. *ſubito* Parrhaſ. *nimbo g.* Goth. tert. *perperam magno g.* Gud. a m. pr. *in puluere* Oudart. 34. *conſpiciunt* pr. Hamb. *eſpiciunt* Bigot. et Goth. tert. 35 *ab aueꝛſa* Zulich. male. recte Seru. quae erat verſa in hoſtes. *Burm. c. voce C.* Goth. tert. cum ſec. Rottend. *Caicos, Caycus* al. 37. *date tela, ſcandite muros.* ſine copula, vett. edd. et codicum pars, quod defenſum a Pierio et aliis viris doctis: ſed recte Burmannus vrget, doceri primo loco debere, Virgilii eum morem fuiſſe producendi ſyllabam breuem hoc modo, quem ſeriores ſcriptores ſecuti ſunt. Codicum vetuſtiorum Pier. et Heinſ. (adde fragm. Vatic.) auctoritas tuetur *et ſc.* quod defendunt Burman. vterque, alter ad Anthолog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit: et poteſt illa inſerta videri ab iis, qui metro metuebant. Alii, vti Medic. (in quo diu. lectionem a Fogginio notatam non video, quam Heinſ. memorat) habent: *aſcendite:* quod ſane orationi pedeſtri propius eſſet. In Gud. *aſcendite vel et aſcandite.* vnde Heinſ. reſingere malebat, *eſcendite*, quod ſolenne eſt Liuio aliisque; ſed in Marone exempla vſus deſiderantur. 38. *beia* codd. vt alibi. 39. *portis* tert. Rottend. 40. *ne ſtr.* alii codd. et vett. edd. *aciem* e codd. Pier. pro vulgari, quod Romanus quoque exhibet, *acies.* tum *nec cr.* Ven. 43. *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. ſec. et fragm. Vatic. a pr. m. *ſe naſſent* pr. Hamb. 44. *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre.* tum *monſtrant* aliquot Heinſ. et Burm. cum fragm. Vatic. *monſtrauere* Goth. ſec.

lia. Laudat Seruius Aſprum, qui *Altus per tacitum* iungebat. minus bene.

33. νέφος κονίης et ἔμπλην Homero frequens. 35. *ab aduerſa mole*, turri in munitione Troianorum (cf. ad v. 13) ab ea parte, qua Latini accedebant. 38. 39. recipiunt ſe Troiani intra vallum et muros. — 41. ſi quis belli caſus ſe offerret; verbo: quid accideret. — 44. *monſtrat* h. l. hortatur, ſuader, impellit.

48. *et*

Digitized by Google

Obiiciunt portas tamen, et praecepta faceſſunt,
Armatique cauis exſpectant turribus hoſtem.
Turnus, vt ante volans tardum praeceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, et vrbi
Inprouiſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, iuuenes, qui primus in hoſtem?
En, ait. Et iaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnae, et campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono: Teucrum mirantur inertia corda;
Non aequo dare ſe campo, non obuia ferre
Arma viros, ſed caſtra fouere. Huc turbidus atque huc
Luſtrat equo muros, aditumque per auia quaerit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ouili,
Quum fremit ad caulas, ventos perpeſſus et imbris,
Nocte

45. *tantum* Doru. 46. *ſuis* pro *cauis* Sprot. v. Burm. *vrbibus* Medic. 47. *rapidum p.* Bigot. et Goth. tert. *proceſſerat* ſec. Moret. 48. *electis* Montalb. 49. Hemiſtichium idem lib. V, 565. 51. *Et quis* recentiores fere codd. *o iuuenes* ante Heinſ. Melius interpungitur: *Ecquis erit mecum, iuuenes? qui pr. in hoſtem?* Medicens Pierii et tres ap. Burm. cum Goth. tert. *quis*. Menag. alter: *cui*. 52. *attorquens* Heinſ. e Pierianis ſuisque reuocauit: exquiſitum vocabulum; pro quo vulgarius *intorquens* in aliis, vel *torquens*. Tum *emittat* duo Burm. *euertit* alii ap. Pier. 53. *campis* Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. *affert* aliquot Pier. male. *ſe infirt* frequens Virgilio cf. Ge. II, 145. 54. *Clamorem* omnes praeter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. Vtramque lectionem agnoſcit Seruius. *accipiunt* Montalb. 55. *Horrifico* Goth. ſec. *is hercia* Doruill. 57. *viro* Zulich. *hic — atque hic* ſec. Moret. 58. *aditumque et peruia* in aliis lectum damnat Ge. Fabric. praeclare. *per atria* alter Hamb. a m. pr. 59. *Poeno — ouili* coni. Scriuerii. ſed v. Heinſ. *inſidiatur* pars codd. ap. Burm. 60. *Dum* e Macrob. et Priſc. notatum ab Heinſ. et Schol. Horat. addit Burm.

48. *et* vacare videri poteſt. Enimuero iungenda: *Turnus vrbi adeſt*, viginti equitibus *comitatus et improuiſus*. Tum v. 57. *caſtra fouere*, pro vulgari, ſe in caſtris tenere. v. ad Ge. III, 420. Et Turnus *turbidus*, turbatus, pudore et ira incenſus, quod aditum murorum non videbat.

59 ſqq. Comparatio lupi cum pugnantium rabie ſatis frequens.

Nocte ſuper media; tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper et inprobus ira
Saeuit in abſentis: conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et ſiccae ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et caſtra tuenti,
Igneſcunt irae: duris dolor oſſibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, et qua via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
Claſſem, quae lateri caſtrorum adiuncta latebat,
Aggeribus ſaeptam circum et fluuialibus vndis,
Inuadit:

61. *tutis* Goth. ſec. 62. *ille ſuper* Goth. pr. indocte. 64. *ſiccaeque in f.* Schol. Luceni ap. Burm. perperam. 65. *petenti* Parrh. 66. *et* ante *duris* meliorum codd. auctoritate recte eiecit Heinſ. *durus dolor* Gud. *o. haeret* Montalb. cum Mediceo Pier. ſed *ardet* optimum etiam fragm. Vatic. 67. *qua via*, qua parte via, acceſſio ad muros eſſet, vt bene Fabric. expoſuit; ne *via* pro ſexto caſu haberetur. Satis tamen probabile mihi eſt, *quae via* a Marone fuiſſe ſcriptum, et in alterum deflexum: ſicque Rom. cum plerisque aliis Pier. et Sprot. exhibebat. vtrumque Seruius agnoſcit. *clauſo* aliquot ap. Pier. 68. *Excutiet* duo Burm. *atque* abeſt Doru. *vallo Teucrosque e.* Ven. *in aequum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr. pari ſignificatione, ait Heinſ. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud eſt, *in aequum locum* elici, vt v. 55. *aequo campo ſe dare*, aliud in *aequor* ſeu campos. Hoc vulgatius inter poetas: illud inter ſcriptores hiſtoriarum. 70. *ſeptem* vnus, *ſepta* alius, et *cinctam* alter Voſſ. ap. Burm. *clauſam* Rom.

quens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 ſq. ante oculos habuiſſe et ornaſſe videtur. — *nocte ſuper media*, vltra mediam noctem, vt eum longa mora incenſa fames ad rabiem agat, cf. v. 63. 64. *ira ſaeuit* melius, quam *improbus ira* iungitur, ne altero loco abundet *ira*, altero autem loco *ſaeuit* nudum et tenue relinquatur. *improbus* etiam ſolum per ſe de ira et fame et vehementiore quoque impetu dictum occurrit inf. X, 727. *improba ora* h. auida. Quandoquidem *improbus* omnino eſt nimius, multus, vehemens. Illuſtratum ab aliis. cf. ſup. Ge. I, 119. et ad 146. *abſentes* h. l. de incluſis ouibus. Suaue autem hoc *ſaeuit in a.* quod imitati paſſim ſunt alii. Stat. II. Theb. 133. Valer. Fl. III, 589. vbi v. Intpp. 63. 64. ornate. fames et ſitis excruciat eum — 68. *aequor* camporum haud dubie,

70. Comparant exemplum Aiacis et verba Il. o, 716 ſqq.

74. ac-

Inuadit: ſociosque incendia poſcit ouantis:
Atque manum pinu flagranti feruidus implet.
Tum vero incumbunt, vrguet praeſentia Turni:
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Taeda, et commixtam Volcanus ad aſtra fauillam.
Quis deus, o Muſae, tam ſaeua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite

71. *fragranti* Medic. *manu* Doru. *infert* alios legere Fabric. monet. cf. Burm. 75. *D. ſocios* Goth. tert. indocte. *p. infert* Sprot. *f. funum* alter Hamb. a m. pr. 77. *Qui deus* Gud. a m. pr. 78. *tantis* Reg. cum Goth. ſec. *qui* Ven. *detulit* Menag. pr.

74 *accingitur facibus*, armatur, inſtruitur, vt altero loco recte Seru. vt adeo mirum non ſit, poetam ſupra VII, 187. *Lituo trabeaque ſuccinctum* dixiſſe. 75. *focos*, quos a Rutulis extemplo exſtructos fuiſſe cogitandum eſt. Haerent intpp. cum Seruio. Burmannus focos agreſtium in vicis circumuicinis aduocabat.

77 ſqq. Fabulam, quae ſequitur, tanquam abſurdam et epica grauitate indignam reprehendere in promtu eſt: et reprehenderunt eam multi, etiam e veteribus, vt e Seruio ad *v.* 82 patet: quandoquidem minore hoc doctrina indiget, quam argumentis idoneis eam defendere. Nec nos inſitiamur, a noſtris ſenſibus et phantaſmatibus eam nimium quantum abhorrere. Nec vero Maro hoc non perſenſiſſe et ipſe videri debet. Hoc enim erat, cur nouo more aditum ſibi ad narrationem muniret; Apollonii vtique exemplo, lib. IV, 1381 ſqq. vbi nauem per deſerta Libyae humeris Minyarum geſtatam narraturus erat. Potuit autem inter veteres haec fabula minus diſplicere, cum eam vetere fama acceptam poetae forte ſaepius tractaſſent; et Maro eam repetere potuit, cum veteres de Aeneae aduentu fabulas pro gemmis intexere telae ſuae ſemel ſuſcepiſſet. Vt autem in talem fabulam incideret vetuſtas, ita factum arbitror, quod eadem Dryades Nymphas arbores inſidere et cum iis viuere ac deficere fingebat. Promtum ſic fuit, arbores reciſas et in naues verſas iterum ad priſtinum numen reuerſas comminiſci. Alio modo Homerus nauigationem

Phae

Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat;
Ipsa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Iouem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silua mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti

79. *Dicite* aliquot Burm. cum Goth. tert. indocte. *prisca fides facta est et f. p.* coni. Waddelii Animadu. Crit. p. 27. idque recepit Cuningh. sed v. not. *facto sit* Rom. ex *set.* 82. *genetrix fertur* Rom. et sic Goth. pr. 83. *Da, n. pa-venti,* Goth. tert. *gnate,* vnus Menag. alt. 84. *iam poscit* Ven. *domitor te p. Olympi* Waddel. ibid. ingeniose, sed cf. not. 85. *delecta* Medic. cum Sprot. et Rottend. pr. 86. *tenebant* Gud. a m. pr. *para-*

Phaeacum in miraculum converterat Od. ϑ, 557—564.

79. *Prisca fides facto sed f.* non capiunt Seru. et alii. *Fides* est eius, qui aliquid tradit, vel eius quod narratur, quae alias *auctoritas:* adeoque pro ipsa *narratione* ponitur. Igitur *facto* h. facti *prisca est fides,* narratio. Rem narrat traditam ab antiquis hominibus: sed consistante fama ad seriores aetates deriuatam.

80. De aedificatione classis cf. sup. III, 5. 6. Ida autem mons et ipse sacer magnae Matri deum, cf. v. 85. 86. non minus ac Berecyntus, Phrygiae mons et tractus, a quo h. l. nomen inditum; vti alias illa *Idaea dea* appellata est. cf. Strabo X. p. 718. C. et inf. X, 252. *Alma parens Idaea deum.* Consentaneum erat, vt pineta montis ei essent sacra. 83. *domito Olympo* adiectum quorsum sit, dubitari potest. Sequuntur interpretes, quos vidi, Seruius, *Videtur,* inquit, *hoc dicere: Praesta ei, cuius beneficio seruatus ad Olympi regna venisti: Saturnus enim cum omnes consumeret filios, Iouem solum esse non potuit, celatum matris* (Opis s. Rheae, quam eandem cum Cybele esse perhibent) *auxilio.* At hoc nimis longe petitum, cum hic de re, non recenti Iouis dominatione, sed Troiae captae tempore acta sermo sit. Dicam equidem simpliciter, adiectum a poeta *domito Olympo*, pro eo, quod volebat *potentem Olympi, regem deorum,* dicere, qui adeo posset precibus satisfacere. — 85 sqq. cf. V. L. — 86. *in arce,* in vertice

Nigranti picea trabibusque obſcurus acernis:
Has ego Dardanio iuueni, quum claſſis egeret,
Laeta dedi: nunc ſollicitam timor anxius vrguet.
Solue metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem,
Neu curſu quaſſatae vllo, neu turbine venti
Vincantur. Proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factae inmortale carinae

Fas

pr. *parabant* Zulich. Ceterum ad hos verſus 86. 87. neminem offendiſſe miror. Ineſſe enim hiulci aliquid et ſcabri, ad ſenſum procliue eſt: *pinea ſilua mihi* — *Lucus in arce fuit* —, nec, ſi abſint hi duo verſus quicquam deſideres. Nec ſatis conſentaneum, ſi *pineam* ſiluam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obſcuram.* Praeſtabat ſaltem includere iſta tanquam a poeta narratore, ad interpretationem inſerta, in hunc modum: *Pinea ſilua mihi multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit — obſcurus acernis) Hanc ego D.* Quicquid ſit, excuſandum puto locum, non probandum. 89. *anxius angit* retinuerat Heinſ. codicum omnium et Pier. et ſuorum auctoritate motus: vno Voſſ. ſec. excepto, cui adde Goth. tert. in quibus *vrget* reperitur, quod vett. edd. occupat, nec modo Sec. XVI. quod Heinſ. putabat, verum Sec. XV. quoque vt Ven. 1484. 1486. 1495. Norimb. 1492. etc. etiam edd. e rec. Egnatii, et Iuntinas etc. Laudat Burm. pro hac lectione vnam Aldinam: atqui ea, quae ad manus eſt, a. 1514. *angit*, exhibet. Praeſtat tamen h. l. *vrget:* eſtque locus exempli memorabilis inter ea, quibus librorum optimorum vel omnium conſenſus et auctoritas criticis rationibus, a ſermonis proprietate et elegantia petitis, poſthabenda eſt. *anxius angit* inepta eſſet allitteratio. 90. *atque haec* tres Burm. 91. *Neu c.* Heinſ. poſt Pier. librorum conſenſu. Male; et verius vulgo *ne.* duo Burm. *nec.* vnus *non.* 93. *torquet q. ſ. m.* adſuta putabat vir doctus ap. Burm. cui adſtipulor. *ſ. caeli* Leid. et Goth. tert. 94. *facta* Doru. *quo f. trabis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm. et ſic Seruium aiunt legiſſe. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg. 95. *fictae* ſec. Moret.

vertice Idae: eſt τὸ γάργαρον ἄκρον, Il. Ε, 292. In hoc igitur ſacra fieri ſolita Matri Idaeae. cf. ad v. 80. vti Ioui eodem in loco Il. Θ. 48.

94. *quo fata vocas?* vti fata *verti, flecti, mutari,* dicuntur. aut *quid petis iſtis* trabibus ſeu nauibus (h. in earum gratiam; non vt Burm. *pro iſtis*) — *immortale fas.* h. l. pro conditione; vt ius.

Fas habeant; certusque incerta pericula luſtret
Aeneas? cui tanta Deo permiſſa poteſtas?
Immo, vbi defunctae finem portusque tenebunt
Auſonios, olim quaecunque euaſerit vndis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
Aequoris eſſe Deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, et tempora Parcae
Debita conplerant; quum Turni iniuria Matrem
Admonuit ratibus ſacris depellere taedas.
Hic primum noua lux oculis offulſit, et ingens
Viſus

96. *luſtrat* Zulich. 98. *fines* tres Burm. 99. *vndas* pro diu. lect. ſec. Moret. et Seruius, exquiſitius altero haud dubie, iudice quoque Heinſio. 100. *ad Laurentia* Leid. *et L.* Rom. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animad. Crit. p. 28. quaſi hoc nouum eſſet in poeta, vt praepoſitio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *duxerit* Ven. et Leid. 102. *quales* aliquot Pier. et multi ap. Burm. *Doto* codd. fabularumque (adde Homeri Il, Σ, 43. 45.) auctoritate reſtituit et adſtruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel *Clotho*. 103. *Aut G.* Rom. *ſp. vortice* pr. Hamb. pr. var. lect. et Ed. Ven. Burm. 104. *atque r.* quatuor Burm. cum Goth, tert. 105. *Perſpice* Goth. ſec. 108. *complerunt* Zulich. a m. pr. *complerent* Doru. *compulerant* Leid. 109. *ratibus ſacris* poſt Pier. Heinſius ſecundum libros meliores. vulgares: *ſacris ratibus*. Cerda, lapſu puto calami, *ſ. strabibus*. Diomedes lib. II. laudat: *ratibus ſacras d. t.* 110. *offulſit* Heinſ. e melioribus, Romano quoque aliisque Pier. in quibus *offulxit* vel *obfulxit* cf. inf. 731. vulgo: *effulſit*. cf. Heinſ.

98. *defunctae*, quod plenius VI, 83 *magnis pelagi defuncte periclis*. —— 105. *amnes rapidos et atros* voluit dicere. —— 106. Inferiora haec Homericis Il. A, 578 ſq. iudicant Grammatici ap. Macrob. V, 13. 107. *debita* fato. cf. VII, 120.

110. *Hic primum*. Arguitur cum aliis Catroeus, etſi Burmannus non improbat, dum reſpici credit ſeriora tempora

Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere nauis,
Neue armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
Ite, Deae pelagi; Genetrix iubet. Et, sua quaeque,
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis aequora rostris
Ima petunt. Hinc virgineae (mirabile monstrum)
[Quot prius aeratae steterant ad litora prorae]
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animi Rutulis: conterritus ipse

111. *nimbos* Goth. sec. *nubes* Sprot. pro var. lect. 112. *Idaeumque chorum* Zulich. *Idaeique cori* Doru. *Idaeique chori tum vox h.* videntur alii iunxisse, vt Donatus: vt *vox chori I.* audiretur. sed languet sic oratio. *cum vox* duo Rottend. *per aures* pr. Rottend. a m. pr. 117. *genetrixque iubet, sua* aliquot Pier. minus bene. 119. *diuersis* Zulich. *dimersis* sec. Moret. *demergi* Exc. Burm. *aequore* Ven. 120. *mirabile dictu* Rom. 121. *Quot prius.* Notatus versus tanquam alienus et ex lib. X, 223. huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum codd. a quibus abest, (adde fragm. Vatic.) a Pierio, Ge. Fabricio, Heinsio, aliis. In iis codd. et edd. in quas illatus est, modo ante, modo post sequentem: *Reddunt s. t.* reperitur. In Goth. vero tert. versui demum 142. subiicitur. Variant etiam in voce *prorae*: in aliis *puppes*, in aliis *naves*. v. Pier. Cerda Burm. et, *in littore* duo ap. Burm. 122. *Redduntur t.* aliquot Pier. et *facies totidem* Ven. *ferentur* pr. Rottend. 123. *animis Rutuli* edd. fere

pora, quibus Cybele Pessinunte fuit arcessita Romam et templis recepta. Nam *primum* refertur ad v. 112. *tum* vox audita. 112. Paullo durius, sed vt poeticam orationem decebat, iunctum: *nimbus Idaeique chori*, pro, chorus, qui Matrem deum comitari solebat, Corybantum puta, in nube illa abditus et inclusus. Pro commentario est Ouidii locus Met. XIV. 536. 7. 8. vbi hoc idem prodigium exponitur, imitatione Virgilii. Etiam in sacris aduentus deae, etsi non visae, magno strepitu tibiarum et tympanorum declarari solebat.

118. *puppes*. non prorae. v. VI, 3. 4, 5. 122. *reddunt se, ἀναδίδωσι*. iterum emergunt, prodeunt.

Digitized by Google

Turbatis Meſſapus equis: cunctatur et amnis
Rauca ſonans, reuocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:
Troianos haec monſtra petunt: his Iuppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Exſpectant Rutulos. Ergo maria inuia Teucris, 130
Nec ſpes vlla fugae: rerum pars altera ademta eſt:
Terra autem in noſtris manibus: tot millia, gentes
Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae ſe iactant, reſponſa deorum.

Sat

fere ante Heinſ. qui ſequutus eſt Medic. Sprot. (adde Goth. ſec.) et Gud. a m. pr. *animi Rutuli*, vt oratio varietur. Ego praeferam vulgatam, vt elegantiorem: quam fragm. quoque Vatic. firmat. cum Rom. 124. *Turbatus* Rom. *Meſapus. Meſſapus. Meſappus. Meſſappus.* in libb. *et amens* Parth. a m. pr. 126. *Turno fiducia ceſſit* aliquot Pier. omnesque Heinſ. exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert. haud dubie inſuauius ad aurem. 127. *dictis tollit* ſec. Moret. *tollit, dictis a. i. v.* Ed. Dan. Heinſ. *animos* autem Rutulorum eſſe, quos tollit Turnus, quis dubitet? 128. *petant* alter Hamb. 129. *neque ignes* vetuſtiores Heinſ. et alii. In ſenſu alterius hemiſtichii haerent Intpp. Faber poſt Ortuin. emendat: *nunc telaque et ignes.* Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita ſatis per ſe: *bis Iupiter ipſe auxilium ſolitum* (nauibus amiſſis, quibus fugere poſſint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus eſt noſtra opera: *non tela nec ignes Expectant Rutulos.* Ex vulgari ſatis vſu loquendi expectamus ea mala, quae imminent, quae futura ſunt. 131. *demta eſt* Rom. Montalb. Seruius Danielis Goth. pr. et alteri deeſt *eſt.* 132. *in* deeſt Ed. Ven. Burm. *in noſtris manibus* praetulit ordinem Heinſius ſecundum libros; adde fragm. Vatic. — in aliis: *in manibus noſtris*, quod quidem mollius ad aures videtur. *gentis* pars codd. Pier. et edd. cum Mediceo. At alii, inter quos Rom. Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic. *gentes*, haud dubie doctius, vt per appoſitionem ſit: *tot millia*, eaque *gentes Italae*: pro vulgari *tot millia gentium Italicarum vel Italorum.* 133. *ferant* pr. Hamb. pro diu. lect. *Itali* ſec. Rottend. 134. *pro ſe* ſec. Moret.

prodeunt. — 125. quod tum ceterorum declaratur. VIII, 240 minus ornate. — 132. v. V. L. — 134. 126 ſqq. Audacia Turni cf. To. II. Diſquiſ. II. p. XLIX ſq. praeclare a poeta inter me- — 135. *Venerique* lib. I, 257 ſqq.

Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arua
Fertilis Ausoniae Troes: sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Coniuge praerepta: nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum: quibus haec medii fiducia valli,
Fossarumque morae, leti discrimina parua,

Q 3 Dant

135. *Stat* deterrimus liber, Franc. cum Goth. tert. *datum est* ante Heins. qui post Pierium meliores libros et exempla similia est secutus. tuetur τὸ *est* fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb. 137. *excindere* itidem deteriores: *excidere* Hugen. *scindere* duo Moret. 138. *praerapta* Franc. *an solos* ap. Macrob. IV. Sat. 4. nec male, etsi mendose. v. Heins. *solos an* coni. Cuningh. 140. *Si p. s.* pars codd. Pier. et Heins. et Goth. tert. male probatum Pierio: multo enim grauius alterum est: *Sed p. s.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270. vbi v. Ruhnken. V. Cl. *Cum p. f.* pr. Rottend. Tum *peccasse* aliquot Pier. et duo Heins. 141. *modo nec* aliquot Pier. vnde natum esse apparet *modo nunc g.* Ven. etsi sic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum est viros doctos in loco hoc nodum quaerere, aut in eo soluendo adeo laborare potuisse. *modo non*, vt *tantum non omne*, quoties non occurrit? *perosos* recte retinuit Heins. Etiam satis esse debebat ante, semel peccasse eos, perosos genus femineum modo non omne. *perosis* Gud. a m. pr. *perosum* aliquot Pier. multi Heins. et Burm. et inter eos Gud. a m. sec. cum Carisio et Schol. Statii. In Mediceo erat *perosos* et emendatum *u* h. e. *perosus*: similem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. *perosos* etiam Rom. exhibuisse videtur, et constanter illud retinent edd. vett. quas euoluimus. 142. *f. belli* alter Hamb. 143. *mora et* Rom. *discrimine parua*

sqq. — 138. 139. Non solus Menelaus raptum coniugis Helenae vlciscitur. Homericum Il. 1, 340 341. οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεῖδαι; etc. iam Macrob. V, 9. comparauit. Reliqua 140 sqq. paullo argutiora et ῥητορικὰ esse videntur: sed, dicat aliquis, satis est Troianos semel vltimam calamitatem esse expertos. Ita vero satis etiam habere debebant, semel rapuisse feminam; quippe qui ex raptu Helenae ea mala experti sint, vt totum genus femineum perosi esse debeant. cf. V. L. Dat iis hoc vallum, haec fossa, fiduciam: at non etc. Argutum

et

Dant animos. At non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considere in ignis? 145
Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
Adparat, et mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protenus omnes
Etrusci socios. Tenebras, et inertia furta 150
Palladii, caesis summae custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi caeca condemur in aluo:
Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
Esse putent, decumum quos distulit Hector in annum.

Nunc

paruo minus eleganter pars codd. Pier. et Heinſ. cum ipſo Medic. et fragm. Vatic. a pr. m. et ſic fere edd. ante Heinſ. 144. *At non* Heinſ. poſt Pierium e nelioribus libris vindicauit: vulgo *An non*. Vtramque lectionem Seruius memorat. cf. VII, 363. *At non ſic Phrygius penetrat Lacedaemona paſtor.* vbi eadem varietas 146. *At vos* qu. Moret. *Sed vos electi* aliquot Pier. et Reg. cum Doru. *ſelecti* Mentel. pr. a m. pr. *o laeti* Parrh. a m. pr. *qui* Heinſ. poſt Pier. e bonis libris, ex ſolita elegantia. cf. ſup. v. 51. vulgo *quis. ſcandere* Goth. tert. 147. *Apparet* aliquot Pier. 151. Verſus totus remoratur impetum loquentis Turni. Obſeruat quoque Burm. Freinshemium ad Curt. IV, 13, 8. hemiſtichium, ex lib. II, 166. repetitum, ab alia manu adſutum putaſſe. *caecis* Goth. tert. *latae* in Rom. in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. *late c. a.* minus bene. 152. *Nec* alii ap. Burm. *Retineant* Goth. ſec. *caeco* aliquot Pier. cum Regio Burm. *claudemur* Bigot. cum Goth. tert. *condemus* Montalb. *condentur* duo Moret. *aluco* Rom. 154. *faxo* Goth. tert. *et puppe* ſec. 155. *putant* tres Burm. et *ferant* aliquot Pier. et Heinſ. cum fragm. Vatic. *decumum* v. Pier.

et bellum etiam illud: *leti diſcrimina parua:* quod ſimplicius Homer. Il. o, 628. τυτθὸν γὰρ ὑπ' ἐκ θανάτοιο φέρονται· — 146. animoſius, quam Homericus Hector Il. M, 440. — 150. I. v. ſup. lib. II, 164 ſqq. — 155. *quos diſtulit H.* docte pro vulgari, quorum conatus et conſilia repreſſit et retardauit per annos decem. cf. XI, 288—290. Hinc eleganter illud Abronii Silonis apud Sen. Suaſor. II. et in Anthol. Lat. p. 87. *belli mora concidit Hector.*

156. Com-

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite seruent,
Delecti: aut illos centeni quemque sequuntur
Purpurei cristis iuuenes, auroque coruſci:
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.
Conlucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Haec super e vallo prospectant Troës, et armis

156. *nunc ideo* fragm. Vatic. *quoniam melior* Ven. et Goth. tert. *diei est* aliquot Pier. et Heins. cum vno Goth. quod tenuem facit orationem. 158. *parati* reuocauit Burm. quoniam *milites parati* ad pugnam centies dicuntur. Altera lectio ob codicum consensum a Pierio et Heinsio erat recepta: *pugnam sperate parari*. Accedit fragm. Vatic. 160. *flamma* Pierii libri et tres Burm. adde fragm. Vatic. 161. *Bis septem Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapsu natum videtur, elegantiae studio e Mediceo Heins. dedit. *qui muros* alter Hamb. 162. *Delecti* Gud. et vnus Goth. *sequuntur* vel *secuntur* pars libb. idque post Pier. probauit Heins. Romanus cum aliis, etiam edd. *secuti*. 163. *Purpurei*, quod elegantius, (cf. Cerda) tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis cristis* exhibent ap. Pier. et Heins. 165. *euertunt* Leid. a m. pr. *cr. aureos* (binis syllabis) Montalb. pro var. lect. 166. *custodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuisset Heins. si alicubi reperisset.

Nunc video sic emendasse quoque Cuninghamum.

168. *Despectant* Ven.

156. Comparant Od. M, 291. sq. Il. B, 381. Malim ego conferri Il. Θ, 502 sqq. 529 sq. Tum priscae aetatis mos et militiae obseruanda est imperitia, quod Rutuli castra oppugnant, ipsi vallum nullum ducunt, quo se tueantur. Nec aliter Troiani qui Achiuorum castra oppugnant, Il. Θ, sub f. — 160. *flammis* int. vigilias. Ad v. 161 sqq. cf. Il. I. 85 sq. et ad v. 165 vide Il. Θ, 550. I. — 164. alternis excubias et alia munia militaria obeunt: v. Burm. — 165. *et vertunt c. a.* esse hemistichium Enniani, Seruius docet.

168. *armis alta tenent* h. muros, turres obsident armati. — 170.

Digitized by Google

Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontisque et propugnacula iungunt:
Tela gerunt. Inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus:
Quos pater Aeneas, ſi quando aduerſa vocarent,
Rectores iuueni, et rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio, ſortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum eſt.
Niſus erat portae cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtaci

169. *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, vt pinnas valli ſubintelligat, notante Heinſio. 170. *que* abeſt binis Burm. 171. Si *tela gerunt* eſt, armati ſunt, otioſa eſt laciniа poſt illa: *et armis alta tenent*. Senſus itaque eſto: afferunt, portant miſſilia et alia tela, quibus opus eſſe poterat. 171. *inſtat* aliquot Heinſ. cum binis Goth. 173. *iuueni*. Burm. recepit lectionem Ge. Fabricio olim probatam. Nulla auctoritas affertur praeter pr. Hamburg. qui pro var. lect. habebat. Agnoſcit tamen etiam Seruius lectionis diuerſitatem, vnde puto in ed. Stephanian. venit. Recepit quoque Cuningh. Accipiendum ita de Aſcanio. Verum hunc in modum, puto, poeta dicturus erat: *puero*. *Quos* pater *Aeneas* — *Rectores* pueto. vt toties aliis locis, *Iulus puer*. *Aſcanius puer*. nec vnum locum occurrere memini, quo Aſcanius iuuenis dicatur; quod contra de Turno ſollenne eſt. Melius adeo erat, conſtantem librorum lectionem retinere: *Rectores iuuenum* h. Teucrorum quos Mneſtheus et Sereſtus ſub ſignis habebant. vt toties *iuuenes* pro viris, militibus, turba, et ſic porro dicti occurrunt. 175. *Exercentque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices* g. Nonius Marcellus in *tueri*, conſutum ex vſſ. 222. et 164. *eſt* omiſſum in ſec. Hamb.

— 170. *pontes et propugnacula iungunt*. per ipſos muros vias ſeu pontes inter turres, adeoque inter propugnacula ſeu pinnas turrium, faciunt, vt diſcurſus militum liber ſit. Nec aliter Cerda. — 173. *Rectores iuueni*. Fruſtra de paedagogis cogitant intpp. ſunt duces militum cf. V. L. — 175. *vices, quod* explicatiue. hoc magis doctum adeoque poeticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc. vel exercet vices quantum ad id ſpectat, quod etc.

176 — 449. Peruenimus nunc ad epiſodium, Aeneidis omnium facile nobiliſſimum de Niſo et Euryalo, cuius ſuauitas ſumma inprimis ad ſenſum et affectionem amicitiae ſeſe refert. Sed acceſſerunt tot alia ad animos mouendos accommodata: generoſa puerorum indoles; praeclara laudis

Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis:
Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana neque induit arma; 180
Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait, DIne hunc ardorem mentibus addunt,

177. *Ide* Moret. sec. *Yda* Doru. 178. *iaculis* Vratisl. *leuibusue* duo Burm. 179. *It iuxta* pr. Moret. Verum *Et iuxta* est pro, et vna cum ipso erat E. *Et Nisum iuxta Euryalus* aliquot Pier. 180. *neque* a Pierio pro *nec.* Ed. Ven. *Troianaque induit.* 182. *que* abest Montalb. 183. *Tum* Heins. e libb. vulgo; *Tunc.* 184 *addant* Zulich.

dis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris ac pietas; Ascanii pueri et Aletae senis beneuolentia in eos. Singula explicare vel saltem notare magistris iuuentutis facile erit: sed vtantur tali loco, suadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu naturae seu institutionis vitio ad poetarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne huius quidem loci dulcedine tactum videant iuuenem, eum omni liberali disciplina indignum iudicent. Diomedis et Vlyssis egressum nocturnum ex ll. κ, poetae ante oculos fuisse non dubito: viderunt hoc iam veteres: v. Seruius ad v. 1. hui. lib. sed quod amoris mutui affectus, mox metus de iuvenum fortissimorum discrimine, tandemque miseratio in narrationem illata est, hoc Maronis, summi poetae, ingenio deberi videtur. Etiam accessus et transitus ad episodium lenis est et simplex. Egerat de custodiis et excubiis: est in iis Nisus.

176. Nisum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen v. c. Il. β, 837. 8. *Idam* matrem esse Nympham habendam quis dubitet? Euryali patrem infra v. 201. edit Opheltem, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Troiana n. i. a.* otiosum videri debet post illa: *non fuit Aeneadum* sed redemit culpam poetae Homerica forma: ἐδύσατο τεύχεα et similia. — 181. Ex Homerico Od. κ, 278. 9. (adde Il. ω, 347. 8.) vt iam Macrob. notauit Sat. V, 13. — 182. Laudant et hic Homeri-

Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid iam dudum inuadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: ſomno vinoque ſepulti
Procubuere: ſilent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quae nunc animo ſententia ſurgat.
Aenean adciri omnes, populusque patresque,
Expoſcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quae poſco, promittunt: nam mihi facti

Fama

185. *ſit* tres Burm. ſed recentiores. 186. *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. eraſum erat *iam*. 187. *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otioſe vacat: eſt pro, *mens mea*. tum *placita* duo Burm. *eſt* abeſt a binis aliis. 188. *qua* alter Hamb. 189. *Lumina clara* vitioſe alter Hamb. *vera* Menag. pr. *vino ſomnoque* Doru. *ſepulti* recepit Heinſ. aliquot codd. (adde Seru.) auctoritate, poſthabita praerogatiua Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *ſoluti* legitur, vt orationem variet poeta: occurrit enim idem hemiſtichium inf. 236. 190. *perſpice* et *proſpice* variant codd. Heinſ. et Burm. 191. *et* abeſt Ven. *aut quae nunc* aliquot Heinſ. et Burm. cum binis Goth. *anima* Gud. *ſurgit* duo Burm. 192. *Aeneam accirique* duo Burm. *omnis populusq.* vnus Pier. et tres Burm. quod deterius. *populique* Doru. cum binis Goth. *populosque* Parrhaſ. duo Rottend. et vetus codex Pier. qui Romanus eſt, vt vetus ſcriptura ſit. 193. *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb. 194. *Sic tibi* Goth. pr.

Homericum illud: ἕνα θυμὸν ἔχοντες Il. Π, 219. — 185. verſus alti et grauis ſenſus! ἐνθουσιῶσι multi homines, non tam animo magnae rei imagine intuituue inflammato, quam potius perturbatae mentis affectu commoti. *dira* ſimpl. auget, ingens, vehemens, cupido. — 186. 7. vti Il. Κ, 220. 1. Νέστορ, ἔμ' ὀτρύνει κραδίη etc. — 191. Minus bene Intpp. quaſi alterum ſit, de quo dubitet, alterum, quod certum ei ſit: Itaque turbant in ſqq. 194. 5. Sed *dubitare* quoque eſt deliberare, animo agitare et voluere. Bene Seru. *dubitem id eſt cogitem.* — 193. *reportent* non ab illo; ſed qui portent ad Aeneam certa. ergo et hic *reportare* pro ſimplici. Aeneam autem adhuc apud Euandrum morari credebant vſ. 196. — 194. Praemium, quod pro tanto auſo poſcere poterat, generoſus puer concedere vult ami-

co

Fama ſat eſt: tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros et moenia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum percuſſus amore
Euryalus; ſimul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adiungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adſuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia geſſi,

Magna-

195. *Fama ſatis* Zulich. et Doru. *cumulo* duo. *videor* ſec. Rottend. *aperire* aliquot Pier. quod per ſe non malum eſſet. *ſub alto* Bigot. 197. *percuſſus* Heinſ. poſt Pier. e libris. Alii *perculſus* perpetua varietate. *tanto percuſſus* alter Hamb. 198. *adfatus* Sprot. 199. *tantis a. rebus* Macrob. Sat. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte ſe habere. 200. *te ſolum* Doru. 202. *Terrorem Argolicum* Parrh.

co Euryalo: ipſe laude facti contentus eſſe. Mox v. 197. *laudum* eſt pro laudis. *laus*, κλέος, factum praeclarum atque etiam virtus, vt inf. v. 252. V, 355. VIII, 273. al. Sed vt de toto Niſi et Euryali conſilio ſatis conſtet, locorum ſitus apud animum adumbrandus eſt. Caſtra Troianorum ad Tiberis fere oſtia in orientali littore erant ſita. v. Exc. III. ad lib. VII. A ſiniſtra parte porta ad mare ducebat: v. inf. 238. Hac illi egreſſi, Rutulis excubias negligenter agentibus ad tumulum tendere volebant, ſub quo viam ad Palatium Euandri reperiri non dubitabant: cf. v. 195. 6. Succeſſerat audacia in traiectu per Rutulos facto, et laeua viam tenebant, cum, ecce, equites a rege Latino miſſi caſtra ſubeunt. A Lauinio vrbe via ſecundum littus verſus illa loca ducebat. Deprehenſi igitur, Niſus et Euryalus fugiunt in ſilvam, vſ. 378. Laurentinam ſcilicet, vnde Niſus quidem verſus lacum Albanum elabitur vſ. 387 ſqq. ſed Euryalum ſe non ſubſequutum videns, iterum ad ſiluam reuerſus cum amico ſuo interimitur. De difficultate, quae huic loco ſubeſt, v. ad vſ. 387. V. L. Certamen hoc inter amicos Silius non infeliciter transtulit ad contentionem ſimilem inter Imilcen, vxorem, et Hannibalem lib. III, 108 ſqq. et vſ. 78 ſqq.

201. Agnoſcunt Intpp. veſtigia Homerici loci il. H, 198. 9. 202. *non — ſublatum*. natum in bello ad Troiam

Magnanimum Aenean et fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Niſus ad haec: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non. Ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicumque oculis haec adſpicit aequis.
Sed ſi quis (quae multa vides diſcrimine tali)
Si quis in aduerſum rapiat, caſuſue, deuſue,
Te ſupereſſe velim: tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretioque redemtum
Mandet humo ſolida: aut, ſi qua id Fortuna vetabit,

Abſenti

204. *facta* duo Burm. *fama* Rom. 205. Schol. Statii ad Theb. I, 607. *En hic eſt*, ad III, 603. *Iſthic eſt*. Cuningham. conl. *Eſt, eſt hic*. Scilicet ſi altero modo ſcriptum fuiſſet, alterum conjecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire ſolet. tum *vitae contemptor* Sprot. pro diu. lect. *et ipſum* pr. Zulich. 206. *credit* ſec. Moret. *quo tendit* duo Burm. male. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert. 210. *qui* Moret. qu. 211. Heinſ. in ora codicis *vitae* adſcripſerat, vt eſſet *aetas vitae, dignior* autem pro iuſtior. Hoc eſt argutari. 213. *Si qui* Gud. a m. pr. *Si quis* vel *Set quis* pr. Rott. *pugnae* alter Hamb. *pretioque* duo Burm. 214. *ſolita* recte emendauit Heinſ. pro vulgari *ſolida*.

Eſt iam geſto innuit. cf. Seru. *nec* et quidem *tecum*, quam fuauiter! *talia geſſit*: vt ſc. tu refugere poſſis, et nolle me ſocium ſuſcepti facti adiungere. Igitur iam experimenta virtutis ſatis clara ediderat iuuenis fortiſſimus. — 205. 6. Verſus omnium, quos memini, ſententiae generoſitate et magnanimitate praeſtantiſſimi. Senſum quiſque ſuum exeutiat, et iuuenes ingenue natos obſervet, annon lecta et percepta ſententia exultent! Habent ſimile quid loca, Horatii illud: *animaeque magnae Prodigum Paullum*, (quod Statius III, 603. *largumque animae, ſi ſuaſerit ira*) et Lucani de Germanis: I, 461. *animaeque capaces Mortis: et ignauum, redituraе parcere vitae*. Quanto exilior Statii oratio, vbi h. l. expreſſit Theb. I, 607. iuuenes — *Famam poſthabita faciles extendere vita. bene emere* eſſe aequo vel vili etiam pretio emere notum eſt. *oculos aequos* v. 209 eſſe propitios, in promtu eſſe debet. Mox 213 *rapturn* non, occiſum, ſed ereptum

Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
Neu matri miserae tanti sim caussa doloris:
Quae te sola, puer, multis e matribus ausa,
Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis,
Nec mea iam mutata loco sententia cedit.

Adcele-

Est sane permutatio illa satis obuia et frequens. cf. Culic. 99. *solidum carmen* imo *solitum*; tum *solita* legerat Seru. et Doru. *solita, si qua*, et e Mentel. *solito*. v. Wass. ad Sallust. Iug. 52. f. Burmannus tamen mouet difficultatem: quomodo aduenis Troianis humus dici possit *solita*. Scilicet humus non de Latii solo, sed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari solemus. *Solida humus* vix placere potest, ne respectu quidem naufragiorum et pereuntis in mari insepulti cadaueris; nec magis *solita Fortuna* placet, vt Seruius verba iungit: qui vnde hoc habuerit, praeclara docet nota Iulii Pomponii Sabini: *Apronianus*, inquit, *distinguit*, mandet humo: *Vel* (leg. *vt*) *dicas* humo solita, *id est quia solitum erat humare homines*. *Alii legunt*: id solita, pro, *id solitum*. *Alii* solita fortuna, scilicet *inuidere magnis rebus*. Ceterum Aproniana lectio recepta olim fuit a pluribus. Sic distingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipso Mediceo. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *solitum* habere. *vetabat* tres Burm. et vnus *vetauit*. Goth. tert. *negabit*. 216. *Ne m. m. — caussa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373. 217. *multis a m.* Rom. *multis e matribus vna* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Seru. ad XI, 35. 218. *Persequitur* post Pier. Heinsius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vett. edd. *Prosequitur*. Sed *persequi* perseuerationem sequentis notat. *magnae — Acestae* malit Trappius: sed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum. 220. *Nec me immutata* fragm. Vatic. a pr. m. *sedit* vitium ed. Masuic. v. Burm.

ptum, subductum e pugna: vt toties apud Homerum fit, vbi ὑπεξέλκεται, ὑπερύεται, ὑπαείρεται ὁ νεκρός. — 215. *Absenti* de eo accipio, cuius corpus non extat, quod sepeliri possit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum est. Ita debebat Cerda accipere Pindaricum ἄφαντος Ol. 1, 72. — 217. *Quae te sola*. Difficultas hic moueri potest, Spencii V. Cl. exemplo, quod inf. lib. XI, 35 tota turba Iliacarum matronarum memoratur, quae Italiam adire non refugerit. Sed nec hoc quisquam in animum inducet, poetam Troianos voluisse sine vxorum comitatu ad Italiam adducere; sed mansit in Sicilia senum et infirmorum inutilis turba: cf. lib.

Adceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat. Illi
Succedunt, ſeruantque vices: ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia ſomno
Laxabant curas et corda oblita laborum:
Ductores Teucrum primi, delecta iuuentus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quiſue Aeneae iam nuntius eſſet:
Stant longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et vna Euryalus

222. *variantque* Nonium videri legiſſe, notat Burm. Sed v. 164. 175. 223. *comes Niſus* alter Menag. *niſu* ſec. Rottend. *reviſunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart. 225. Idem fere verſus ſup. IV, 528. 226. *primi Teucrum* tres Burm. *primi et d.* olim edd. multi codd. Sed ſecundum meliores eiecit *et* Heinſius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad conſilium ſenes poeta adhibere debebat, non iuuenes. Haerent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *iuuenes* omnino pro viris dici; reſpectu aetatis ſaltem militaris. 226. *Concilium* codd. Pier. noto errore. *ſummi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrh. Vtrumque bonum et poeta dignum, *agere et habere conſilium.* 228. *n. iſſet* aliquot Pier. *iret* pr. Hamb. pro diu. lect. et ſic ſane alibi v. c. Aen. II, 547. *Nuntius ibis Pelidae genitori.* Sed vtrumque ſollenne poetis. cf. Burm. 229. *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* apud Nonium Marcellum in *longus.* 230. *campi in medio* multi edd. et ſcripti. *in campi medio* Vratisl. *et* abeſt Leid. *campis* Medic. quam Apronianam lectionem eſſe cum per ſe intelligitur tum a Iulio Sabino notatum eſt. *et medio campi* alii ap. Pier. ſed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Caſtra erant in campo, adeoque ipſa caſtra campum intra vallum habebant.

lib. V, 715 ſq. 767. Inter longaeuas itaque matronas ſola Euryali mater fuit, quae in Sicilia manere nollet. Similem difficultatem mouerant veteres Intpp. ad v. 192. *patres.* v. Pompon. et inf. ad lib. XI, 35. *moenia Aceſtae* Segeſtam yrbem v. lib. V, 755 ſqq. *regem* de Aſcanio: *ἀναχρ.*

224. Orditur narrationem eodem modo, quo Homerus ſuam de Vlyſſis et Diomedis exploratione II. K, 1 et 195 ſq. cf. ſup. VIII, 26. 227. Lucilii eſt verſus: *Conſilium ſummis hominum de rebus habebant.* Seru. 229. Egregia conſilii iſta heroum aetate habiti adumbratio; cuius paſſim in vetuſtis monumentis exempla occurrunt. *Stant* longis *adnixi*

Digitized by Google

Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
Adcepit trepidos, ac Niſum dicere iuſſit.
Tum ſic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
Aeneadae: neue haec noſtris ſpectentur ab annis,
Quae ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſoluti
Procubuere. Locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. Si Fortuna permittitis vti,
Quaeſitum Aenean ad moenia Pallantea:
Mox hic cum ſpoliis, ingenti caede peracta,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
Vidimus

233. *A. partus et miſſum* Goth. tert. 234. *Tunc* ante Pier. 236. *ſoluti* repoſuit Heinſ. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte: (*ſolutis* Rom.) vt varietur oratio. Alii cum Servio *ſepulti*, quod relictum voluit verſui 189. Goth. tert. *grauati*: obuium vtique, et alias, ſed non h. l. obtrudendum. 237. *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrh. Goth. tert. cum Donato et edd. aliquot: Zulich. *conuenere* vel *conticuere:* vt mirer Heinſium non et h. l. variari verſum 190. voluiſſe. — *proſpeximus* Ven. 238. *Quod p.* Leid. *quae proxuma ponto eſt* aliquot Pier. et Goth. ſec. 239. *ac tendit ad aethera fumus* Goth. tert. 241. *et moenia*, h. e. quaeſitum Aenean et moenia. codd. Pier. inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinſ. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. et hoc praeferendum haud dubie: inprimis cum *ad moenia* incommodam faciat orationem. 243. *fallet* Medic. Poſt *vrbem* vſ. ſequ.

adnixi haſtis: vide v. c. Il. Θ, 493ſqq. de Hectore. 232. Rem magnam ſe afferre et pretium morae fore, ſc. quam ſuo adventu afferant conſiliis v. Seru. *trepidos* pro feſtinis vt ante, *alacres* pro concitatis, poni a poeta, facile quiſque memoria tenebit: item, mox 236 *ferre* eſſe nuntiare. De ſitu caſtrorum vſ. 238. vide Exc. ad VII, 29. cf. b. l. Seru. *inſidiae* h. l. ad clandeſtinum egreſſum referendae ſunt.

240 ſq. Triplex eſt ratio et ordo verborum, qui in his iniri poteſt. Probo equidem hunc, vt *quaeſitum* ſit graeco more dictum pro, vt quaeramus. Tum *adfore cernetis* ſc. nos. — *Fortuna*, occaſione inquit Burm. vt Seruius. Recte quidem

Vidimus obſcuris primam ſub vallibus vrbem,
Venatu adſiduo et totum cognouimus amnem.
Hic annis grauis atque animi maturus Aletes:
DI patrii, quorum ſemper ſub numine Troia eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos iuuenum, et tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus iſtis,
Praemia poſſe rear ſolui? pulcherrima primum
DI, moresque dabunt veſtri: tum cetera reddet

Actutum

vſ. ſequ. interpungebant alii ante Heinſ. Nos interpunctionem mutauimus vſ. 243. 5. 244. *primam* Heinſ. poſt Pierium defendit. Apud Nonium *primum*. Tum *ſub moenibus* Gud. Leid. et Regius. nec adeo male, vt viderint vrbis primam partem ſub moenibus. Sed codicum auctoritate ſatis defenditur *ſub vallibus*. Sane Palatium in monte erat ſitum: cf. VIII, 53. Dicendum igitur oppidum in cliuo montis poſitum ſignificari poſſe: *primam ſub vallibus vrbem*. Seruius aliam rationem propoſuit: vt *ſub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos in obſcuris vallibus poſiti vidimus etc. 245. *tutum* ſec. Rottend. cf. Burm. 246. *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom. Sprot. bini Hamb. ſed prior a m. ſec. et Ed. Ven. cum Goth. tert. ſed magis poetica forma *animi*. Sic aeui *maturus* Aen. V, 73. Hoc ipſum *aeui m.* legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte v. ad I, 121. alii *Aletis*, hoc quoque Iul. Sab. *Alethes*, *Alaetes*. 247. *Dii patrii indigetes*, *quorum ſub* Parrh. e gloſſa, vt bene Burm. notat. *nomine* Franc. 248. *paraſtis* Goth. ſec. 249. *et* e codd. intulit Heinſ. ſecundum Pierium; Scilicet ſi iam ante receptum offendiſſet, hoc egiſſet, vt iterum tolleret. 250. *dextramque* pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *ferebat* vel *terebat* alter Hamb. 251. *multum* Oudart. 252. *digna viris* Ed. Ven. *pro laudibus iſtis* repoſitum ab Heinſio e Medic. ceterisque praeſtantioribus, adde Rom. aliosque Pierianos cum Seruio. Idem hemiſtichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus auſis*, quod pars codd. et Macrob. VI, 6. aghoſcunt. Interpolatum eſſe ex lib. II, 535. obſeruat Burm. Altera lectio doctior et exquiſitior: *laudes*, virtus cf. ſup. ad IX, 197. VIII, 273. 253. Duo Burm. diſtinguunt: *ſolui pulcherrima? primum*. 254. *Di memoresq.* Leid. a m. ſec. *tum et cet.* pr. Hamb. *reddat* duo Burm.

quidem; ſed Fortuna multo latius patet multoque ornatius

et potentius verbum eſt. 248. Putant reſpici Odyſſ. Δ, 754 ſqq.

Actutum pius Aeneas, atque integer aeui
Ascanius, meriti tanti non inmemor vmquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
Obtestor: (Quaecumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis:) reuocate parentem:
Reddite conspectum. Nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba:

Et

257. *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 262. Totus versus abest a Goth. tert. male. 260. *est* abest Ven. 262. *reducto* duo Moret. ex v. 257.

754 sqq. — 255. *integer aeui.* Argutantur Intpp. Ascanius est integra aetate, adolescens; inprimis respectu parentis. ornat epitheton; nihil amplius. *Vos — Nise*, vt inf. 525. *Vos, o Calliope.* nota figura. 259. *Assaraci Larem.* non, tanquam Assaracus Lar fuerit, vt Cerda et alii, sed pro Lare maiorum, inter quos fuit Assaracus, doctius hunc vnum memorauit poeta. vt sup. I, 284 *domum Assaraci* dixerat. Recte Serv. *A. l.* id est familiae nostrae vel generi proprium. — 260. Laborant Intpp. in *fides*, inde post Seruium. Sed *fides* exquisite pro spe et voto saepe ponitur: quaecunque mihi fortuna, et quaecunque mihi fides in fortuna, seu spes desideratissimi reditus parentis est.

263. Locus ante oculos Il. I, 122 sqq. Sapientius etiam haec omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeste Dolon praemia postulat Il. K, 321 sqq. — *deuicta genitor quae cepit Arisba:* De vrbe hac circa Abydum sita v. inprimis Strabo XIII. p. 882. 3. Steph. Byzant. h. v. ibique Holsten. cum Eustathio ad varia Homeri loca Il. B. 837. et al. Difficultas hic in eo inest, quod Arisba, Troadis vrbs, Troianis auxilia ab Asio adducta misit. Eandem ab Achille euersam esse Seruius tradit, nescio qua auctoritate: sed si qua fuit, ad Arisbam in insula Lesbo ea spectasse videtur. Nostra vero Troadis Arisba quomodo a Troianis capi potuerit, dubitatur. v. Serv. Sed repetiit hoc poeta ex rebus, quae Troianum bellum antecesserant: nam ab Anchisa captam vrbem narrat. Potuit igitur fabulam

Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, et praedae ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
Excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captiuosque dabit, suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.

Te

265. *geminas* duo Burm. indocte. Tum Petitus Obss. I, 4. distinguit *tripodas geminos auri, duo magna talenta* sc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in *magno talento*: quod non ad poeticam (cf. sup. ad V, 248.) sed ad numariam subtilitatem exigit, quae a poeta aliena est. Tum *tripodas aureos* equidem memorari non memini; sed fere aereos. 266. *dat*, δώκε. sic inf. *mittit* v. 361. pro *misit*. Sed crater cum versu abesse poterat. 267. *Cum vero* pr. Hamb. *Italiam capere, sc.* aliquot Pier. 268. Seruius alios *deiicere*, seu potius (vt X, 554.) *deicere* ait legere: sic *deiectam sortem* Aen. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. *ducere sortem*, quod admodum placet Heinsio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit sortem, qui sortiendi facit potestatem: v. Heins. ad V, 486. *Ducere* autem sortem poeta ornatius dixit pro simplici: *sortiri*, sortitione dispertiri praedam. 269. *Vidisti* aliquot Heins. et Burm. cum Macrob. VI, 6. *quis ibat* Franc. 270. *ipsum illum*. sc. equum; distinctio est a Seruio. *cristasque comantis* Rom. 271. *nunc iam* Doruill. 272. *laetissima* aliquot Burm. ex more. 274. Variant codd. apud Pier. et Heins. ac Burm. etiam nostri, vna

sequi, quae cum pluribus aliis de rebus Troianis narrationibus intercidit.—*magna talenta* v. ad lib. V, 248. *Cratera* autem *antiquum* int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Il. I, 135 sqq. *capere Italiam* magnifice, sedem obtineat et terram in Latio, quam inhabitent Troiani. 270. I. habebis adeo ex sortem, γέρας ἐξαίρετον. cf. Cerda. v. V, 534. VIII, 552. — 272. 3. Promittit duodecim mancipia, ancillas et pueros. *Matres* poetae simpliciter sunt feminae; non grauidae. Quod vero adiecit *suaque omnibus arma*, obscurum esse potest, si seruos cogites. Sed *captiuos* memorauit, quos armatos ceperat, armisque adeo spoliauerat. — 274. Recte Seruius ad τὸ τέμενος, seu portionem

Te vero, mea quem ſpatiis propioribus aetas
Inſequitur, venerande puer, iam pectore toto
Adcipio, et comitem caſus complector in omnis.
Nulla meis ſine te quaeretur gloria rebus:
Seu pacem, ſeu bella geram; tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: tantum Fortuna ſecunda

vna cum edd. mirum in modum: *Inſuper bis campis, quod* (vt Rom.) vel *quos*, vt Goth. tert. *In ſuper bis campi, quod. I. — id campi, quod. I is campi quis*, vel vt Foggin. exprimi curauit, *quos* Mediceus: (Heinſius accipiebat *quis* quibus habitat quod parum placet) *I. bi campi quos*, et *I. bis campi quos*, et *campos quos*. Recte Heinſ. praetulit, quod vulgatum vides. Procliue eſt videre erroris cauſſas in exquiſitiore ratione grammatica *τοῦ inſuper bis* et *campi quod*. 275. *Tu* Bigot. 277. *amplector* Leid. 280. *contra quae* pr. Rottend. 282. 3. Hic velim Burmannus nos docuiſſet, qualem ſententiam horum verſuum animo teneret. Interpunxit poſt *tantum*: *Fortuna ſecunda Haud aduerſa cadat.* quae equidem non aſſequor. Scilicet duplex eſt lectio loci et interpunctio: altera, quam Seruius tuetur et diſerte exponit: *Aut a.c.* Sic locus interpungendus: *Me nulla d. — arguerit: tantum: Fortuna ſecunda Aut aduerſa cadat.* Ita διανόητικα habet oratio: *tantum* ſc. de me polliceri audeo, quaecunque fortuna acciderit. *arguerit* eſt pro arguet, ſed nec ineleganter. Altera eſt lectio, *haud a. c.* quod Heinſ. e Medic., aliisque praetulit, ſi modo codicum auctoritas in tali voce *aut*, *haut*, *haud*, magna eſt. Mentel. pr. *Haud auerſa cadit.* Sic interpungendum eſſe patet: *me — arguerit: tantum fortuna ſecunda, Haud aduerſa, cadat!* In his meo quidem ſenſu, ieiunum eſt illud: *ſecunda, haud aduerſa.* Accepit tamen ſic locum etiam Symmachus lib. I. ep. 28. ab Heinſio laudatus.

tionem agri regibus priſcis pro honore aſſignati refert: qualis v. c. erat Bellerophonti apud Lycios Il. z, 193 ſq. Tarquinio Superbo in campo Martio. Spectat ad hanc ipſam regis ſortem locus circa lacum Albanum inf. v. 388. vbi *tum rex ſtabula alta Latinus habebat* h. armenta paſcebat. — 277. *Accipio et complector pectore t. comitem* iunge. — 279. 280. *tibi maxima rerum verborumque fides* erit et habebitur. tecum omnia conſilia mea et gerendas res communicabo. Quodcunque autem vel cum fide ac fiducia vel

propter

Haud aduerſa cadat. Sed te ſuper omnia dona
Vnum oro: genetrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedenteni, non moenia regis Aceſtae.
Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli eſt
Inque ſalutatam linquo; Nox, et tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, et ſuccurre relictae.
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnis. Percuſſa mente dederunt
Dardanidae lacrimas: ante omnis pulcher Iulus:
Atque animum patriae ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis.
Namque

283. *Tantum ſuper* Parrh. *ſed te vltra o.* Vrat. 287. *eſt* in fine abeſt Rom. et aliis Pier. et Heinſ. 288. *nox et tua teſtes Dextera* malit Heinſ. 290. *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. ſec. *Hanc oro* Oudart. a m. pr. *Hunc te oro* Zulich. *Tu vero* ſ. Goth. tert. 291. *Aut ſine me* Exc. Burm. *quo audentior* Ven. interpolate; nam hiatum tuetur ſententiae clauſula et loquendi interuallum. *audacior* quo Heinſ. 292. *percuſſa* Heinſ. poſt Pier. e codd. vindicauit: vulgo, *perculſum*. Tum *dedere* Medic. 295. *adfatur* aliquot Pier. et Heinſ. 296. *Spondē* Vrſin. e Colot. et Heinſ. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *ſponde*, vel *ſponte*, *ſponti*, *ſponde o*, erat, vt eſſet: ſponde, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, ſe dubitare, an Latine dicatur:

propter fidem facimus, id omne *fides* deſignat; vt paullo ante notatum meminimus. 281. 2. 3. vide V. L.

294. Locus ſuauiſſimi affectus plenus praeclare in ſententiam definit ex intimis animi receſſibus repetitam. Conſcientia ac cogitatio adeoque imago pietatis ſuae in patrem Aeneam acriter pungit animum Aſcanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824. Lauſo caeſo Ingemuit Aeneas — *Et mentem patriae ſtrinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris ſui in Aſcanium et quantum ex ſimili calamitate luctum ipſe eſſet ſuſcepturus. Erat igitur *imago p. p.* in Aſcanii mente. Hactenus de verbis. Sententiam ipſam quantumuis reconditam iam

Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsae
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parua manet. Casus factum quicumque sequuntur:
Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
Sic ait inlacrimans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuuias: galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas iuuenumque senumque
Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,

eatur: *sibi spondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceres, tamen praeferam: *Spondeo*, tanquam Ascanii personae egregie accommodatum. Sic inf. 301. *polliceor. omina* Sprot. a m. sec. et Parrh. 297. *Iamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich. 298. *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamb. 299. *factum casus* aliquot Pier. *sequuntur* c Mentel. vtroque et ex aliquot aliis recepit Heinsius, scilicet tanquam magis reconditum; duo alii *sequantur*, plures *sequentur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum censeo. Vulgo *sequetur*. 303. *Haec ait* edd. apud Pier. et sic Parrh. 304. *Lichaon* Parrh. 305. *vaginae a. eburnae* aliquot exemplaria apud Macrob. V. Sat. 9. 306. *horrendique* Goth. sec. *exuuiasque leonis Horrentis* Goth. tert. 307. *permittit* duo Burm. et Goth. sec. *Alethes Aletes* perperam alii. v. susp. ad l. 121. 310. *Insequitur* Goth. tert.

iam in Homero obseruamus, Il. τ, 302. 339. cf. Odyss. Δ, 113. 114.

298. *nec p.* et ipsi imputabo in beneficium acceptum hoc, quod talem filium peperit. Meretur magnam gratiam, quae te genuit: vel, vt Seru. debet ab omnibus coli, quae talem creauit

303 sq. Haec ex heroicae vitae more illustranda, quo propriis armis alium instruere summi affectus pignus erat, cf. Il. κ, 255 sqq. vnde hic locus adumbratus est: vt alias, arma permutare. cf. Cerda. *Vagina eburna* in Odyss. θ, 404 est in simili munere. — 308. cf. Il. κ, 272 sq. primores comitata

Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; sed aurae
Omnia discerpunt, et nubibus inrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per vmbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res.
Hac iter est. Tu, ne qua manus se adtollere nobis
A tergo possit, custodi, et consule longe.
Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.

Sic

311. *Ante omnes* Ven. *animoque* Montalb. et sec. Hamb. 312. *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi scripti Heinsi et Pier. cum Gothanis. sed iniucundis numeris. 313. *decerpunt* alter Hamb. *discernunt* Goth. tert. *inlita* Rom. 314. *votisq.* Leid. pro var. lect. *per vmbras* aliquot Burm. et Pieriani: sed bene illud spreuit Pierius. 315. *arte f.* Leid. cf. not. *futura* Goth. tert. *per vmbram* Rom. 316. Ordinem verborum e codd. et Macrobio ac poetae vsu reduxit Heins. pro vulgari *vino somnoque.* 317. *arreptos* Vratisl. v. not. 318. *inter tela r.* aliquot apud Pier. 320. *audendum est* duo Burm. cum Goth. tert. 323. *vastabo* multi Pier. et Heins. interpolate et ex interpretatione: *dare* pro *facere* exquisite. *recta te limite* Macrob. V Sat. 9. quod a re alienum. nam strages late facta indicatur. cf. X, 514. et h. l. Burm. *limine, lumine* et hic aliquot Heinsiani, cum binis Goth.

comitantur abeuntes. —— 313. *nubibus*, dant ventis, auris, vt toties.

314. Cf. Il. K, 469 sqq. 315. Impedita sententia. *ante* respicere necesse est *hostica*, in quo vis latet, pernicioſa ipsis, vnde redituri non erant; vt bene Seru. igitur *ante* quoad sententiam ex ea voce supplendum: *antequam ipsi perirent.* —— 317. *arrectos currus*, (vt inf. 465. *arrectae hastae*) sublato in altum iugo, et depressa in terram parte currus extrema, si binis rotis instructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statium occurrunt, obseruante Burmanno. mox *vina*, vasa vini, vt bene Seru.

321. Anteit Nisus: Euryalo mandat, vt sequatur et a tergo omnia tuta praestet. *consule*, prospice, prouide. v. Burm. ad Val. Fl. III, 38. —

325. 6.

Sic memorat, vocemque premit; simul enſe ſuperbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus toto proſtabat pectore ſomnum;
Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur:
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis; ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore [que,
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamum-
Et iuuenem Sarranum, illa qui plurima nocte

324. *ſuperbus* emendabat Waddel. Animadu. crit. p. 28. male, addit Burmannus, tapetes enim in caſtris habere, ſuperbi eſt. 326. *Exſtratus* tert. Mentel. *extractus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259. quod Ruhnkenius V. Cl. ex illo natum notauit. *perſtabat* plurimi codd. et ed. Ven. *p. vinum* ſec. Moret. 328. *auguriis* Macrob. et Schol. Statii ap. Heinſ. Deerat verſus Goth. tert. 329. *inter lora* Parrh. cum Romano. cf. 318. *inter arma* Goth. tert. 330. *premit Rhemi* ante Pier. lectum, inuito etiam metro. *Remum* Doruill. a m. ſec. ſicque iam dudum ipſe mihi. Nam agitur de vno Rhamnete rege et augure. Iuxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tandem ipſe Rhamnes, interimi videntur. 331. *nanctus* Mentel. pr. *natus* Doruill. *ſecant* Goth. pr. 332. *reliquit* plerique ap. Heinſ. 333. Seruius et eius exemplo Barthius ap. Burm. diſtinguebant: *S. ſ. atro: t.* Nil refert. Docte autem *ſanguine ſingultantem truncum* dixit, qui ſanguinem collo recilo emittit ebullientem, ἀναβλύζοντα. Doctius quoque *ſingultare ſanguine* quam *ſ. ſanguinem.* 334. *Tamyrumque, Tamumque* vulgg. Alii *Lamirum, Lamurum, Samyrum, Tomyrum, Limyrum, Limirum, Limurum. Lamyrum* tamen Roun. Medic. et alii plerique. 335. *Sarranum* Heinſ. praetulit v. inf. 453. vulgo: *Sarranum.*

325. 6. quam ornate! ſola verborum immutatione, pro vulgari: *in tapetibus olse extructis ipſe Rhamnes p.* Poſuit autem tapetes pro puluinis tapetibus inſtratis. — 327. 8 Praeiuit Homerus Il. B, 858. 9 330 — 334. Remum, eiuſque armigerum (θεράποντα) et aurigam (ἡνίοχον) opprimit. — 333. 4. Grauitatis plus habet Homericum: δάκεδον δ' ἄχαν αἵματι θῦεν, feruebat, aeſtuabat, in loco praeclaro de Agamemnone caeſo inter epulas Od. A, 419. et al. — 335 ſeq.

Luſerat, inſignis facie, multoque iacebat
Membra Deo victus: felix, ſi protenus illum
Aequaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Inpaſtus ceu plena leo per ouilia turbans;
Suadet enim veſana fames; manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes. Incenſus et ipſe
Perfurit; ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumque, Herbeſumque ſubit, Rhoetumque, Abarimque,
Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore

336. *inſigni f.* Menag. pr. cum Goth. tert. quae vulgaris forma. *iacebant membra* Mentel. pr. Parrhaſ. et Gud. a m. pr. 337. *vinctus* Montalb. et tert. Rottend. *invinctus* ſec. Rottend. non male. de vino, quod illigat membra. Sed tamen *multo deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *victus* frequens. cf. ad Tibull. I. 22. De *ſomno* probauit Heinſ. II. a Burm. laudd. 338. *in* abeſt Hugen. 339. *in paſtus* nonnulli Heinſ. *in paſtum* Gud. a m. pr. 340. *veſana* Medic. *ieiuna* Exc. Burm. *mandi que trahi que* alter Menag. 341. *multumq.* Rom. *motumq.* alii ap. Burm. *et fr.* Parrh. 342. *et illa* Parrh. *et ira* qu. Moret. 344. *Herbeſum* quod e Medic. et aliis praetulit Heinſ. vulgo, *Hebaſum* et *Hereſum*. Reliquas in nominibus his aberrationes adſcribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhoecum* et hic habent alii. Romanus: *Herbeſſumque ſubit, Rhoetumq. Arabimq.* 345. *Ignaum* Waddel. ap. Burman. infeliciter, vt pleraeque huius viri diuinationes. Manifeſta eſt in verſu oppoſitio. 346. *Sed* non ſine iudicio poſitum, pro vulgari. *Nam*, aut ſimili.

ſq. Haec et ſimilia ornamenta magno ſublegit Homero, qui in his mirus artifex. Luſibus et iocis inter epulas Sarranus magnam noctis partem exegerat, et nunc vino grauatus obdormierat; quanto melius fuiſſet, ſi potationem per totam noctem continuaſſet et in lucem protuliſſet ac produxiſſet! — 339—341. cf. inf. X, 723 ſq. Homericum locum Il. κ, 485. 6. ornauit: ſed ornauerat comparationem, qua ſaepe et varie vtitur ipſe Homerus aliis in locis, vt Od. z, 130 ſqq. Il. μ, 299. Il. ο, 323. 4. vide κλονέων illuſtrat h. l. *turbans* turbas faciens et conſternans pecudes per ouile.

343. *ſine nomine*, ἀνώνυμος, obſcuros, ignobiles. cf. Cerda. *nomen* non modo pro fama, ſed et pro nobilitate ac dignita-

te.

Digitized by Google

Pectore in aduerso totum cui comminus ensem
Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto feruidus instat.
Iamque ad Messapi socios tendebat, vbi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breuiter cum talia Nisus,
(Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.

R 5 Poenarum

347. *totum cum* ed. pr. Burm. 348. Primum ap. Seruium multi distinxerunt: *et m. m. recepit Purpureum.* eduxit gladium multo cruore purpureum. idque rotundius exire videtur; et malo hoc, quam *animam purpuream*: etsi sanguinem purpureum, αἷμα πορφύρεον, non ignorem. Vt nunc est: *et multa morte recepit*, nude est positum eodem sensu. *caedes* vt φόνος pro sanguine. *recepit*, (*receptare* inf. X, 383.) οἱ ἐκ χροὸς ἔγχος ἀνασπάσκετο (vt Il. N, 574.) σὺν πολλῷ φόνῳ. *multa nocte* Cornutus legerat, Seruio notante; haud dubie indocte: nec procedit, vt cum Heinsio de morte accipias. *multa in morte* Goth. sec. et Parrh. *multaque in morte*, et Waddel. Anim. Crit. p. 32. *et inulta morte.* 349. *vomit ille animam cum s. mixtam* Ven. *es* abest quoque Oudart. et Zulich *mixtam* etiam Parrh. cum Goth. tert. 350. *Hinc* Montalb. *tunc* Ven. *huic* obl. Pierii. 351. *ibi ignem* Rom. et aliquot Pier. et plerique Heins. cum ipso Medic. 352. *forte* pro *rite* Goth. tert. *videbant* pr. et tert. Rottend. 353. *br. cui* duo Heins. et duo Burm. *tum* Ven. et Goth. tert. 355. *Acceleremus, ait* Statii Schol. ap. Burm. perperam. *iam lux* Leid.

te. cf. Seru. *in medio* vel de loco vel de tempore, vt Burm. — 348. v. V. L. 349. 350. *et c. s. mixta vina refert*, κυαφέῃσι, reiicit, vt Seru. Sensum igitur foedae et ingratae rei poeta habuit nullum, qui ista memorare non dubitauit. Sed nec alii, Ouidii et Statii exempla Cerda laudat, descriptionem tam molestam et nauseam moventem refugerunt. — non iungam *furto feruidus*, sed feruide instat *furto*, furtiua et latenti caede.

350—6. Manifesta Homeri vestigia Il. x, 494 sqq. in Rheso, vsque ad 514. Messapus exeubiis erat praefectus sup. IX, 159 etc. *ignem extremum* quis dubitet iungere, vt *lumen extremum*, cf. Burm. — *religatos rite*, ex more, ex militari consuetudine ligatos, ait Seru. quidni simplicius accipiamus: equos rite alligatos,

Poenarum exhauſtum ſatis eſt: via facta per hoſtes,
Multa virum ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque ſimul, pulchrosque tapetas
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quae mittit dona, hoſpitio quum iungeret abſens,
Caedicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti:
Poſt mortem bello Rutuli pugnamque potiti:

Haec

356. *exhauſti ſatis eſt* pr. Menag. 357. *relinquit* Ven. 358. *pictosq.* ap. Cariſ. *tapetos* pr. Rottend. 359. *bullis* Bigot. 360. *Tiburti mitis* Parrh. Notabile eſt quod Iul. Sabin. ad h. v. habet: „hic locus totus ab expoſitoribus dicitur emendandus.„ Certe male iunctae ſententiae hiant. 361. *miſit* Montalb. et ſec. Hamb. cum Goth. ſec. et tert. cf. ſup. ad v. 266. 362. *ille ſuo morienſ dat habere nepoti Poſt mortem*, coniungebat Titius L. Controu. XXI, 23. vt ſignificet mortis cauſſa donare. Scilicet vt ICtum videas haec tractare, non poetices ſtudioſum. 363. *pugnaque potiti* ſcripti et edd. Sed *pugnamque potiti*. Heinſius e Medic. recepit: quod factum nollem. eſt enim vitium librarii, non lectio. Poſt mortem Remuli, nepote in praelio caeſo, balteo illo potiti erant Rutuli, Rhamnetique illud vel in praedae parte vel vt ἄγαλμα dederant. Hoc poëta effert: balteo potitos eſſe Rutulos *bello pugnaque*: Haec ſaepe iungit noſter cum aliis, vt Homerus πολέμῳ τε μάχῃ τε. *mortem pugnamque* dubito an aeque. amplectantur poetae. *praedaque potiti* Rom. Voſſ. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. ſec. manifeſte repetitum inf. ex vſ. 450. A Benedictinis monachis (*Nouv. Tr. de Diplomatique* Tom. III. p. 152 ſqq.) deſcribitur codex reſcriptus, in quo folia ex vetere Aſpri Virgilio deprehenſa ſunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Aeneide: *ſpoliisque potiti* pro *praedaque p.* quam ad h. l. ſpectare

ligatos, vti res poſcebat, vti conſentaneum erat ſaeuire, ne liberi diſcurrerent. Apud Homer. in ea re Il. κ, 475. equi ex curru extremo ligati ſunt. — 356. *Poenarum* h. l. pro vltione, caede ad vlciſcendum hoſtem facta.

357 — 366. *phalerae* h. l. pro equitis ornamento, non equi, quod Cerda pugnat, habendae eſſe videntur. cf. inf. v. 458. Aliter ſup. V, 310 — Remulum *Tiburtem* dicere malim, quam *Tiburti filium*. Mox balteum int. aureis clavis inſignitum: quem ornat Homeri exemplo v. c. Il. κ, 266 ſqq. — 362. δῶκεν ἔχειν. δῶκε φέρειν Homer. 364. *nequiquam*

Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.
Interea praemissi equites ex vrbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Iamque propinquabant castris, murosque subibant,
Cum

spectare necesse est. Ceterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes cf. Iul. Sabin. Donat. Sed adscribam Seruii verba: *post mortem*, inquit, *scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum; nam Donatus dicit: Post mortem Nisi et Euryali, bello potiti sunt Rutuli:* (haec is, quem nunc Donatum ferunt, non habet, sed contrariam interpretationem affert) *quod non procedit, si diligenter aduertas. Sane sciendum, locum hunc esse vnum de XII.* (alii XIII) *Virgilii, siue per naturam obscuris, siue insolubilibus, siue emendandis: siue sic relictis, vt a nobis per historiae antiquae ignorantiam liquide non intelligantur.* Mortem *Euryali* alii intellexere, cumque iis Cuningh. toto loci sensu inciso et euerso. 365. *cristamque* alter Hamb. 366. *et scuta* c. Goth. tert. 369. *regi* tres Burm. sed ii recentissimi, Franc. Reg. et Dorvill. Consentiunt tres Gothani, sed qui nec maioris pretii sunt. *regi Turno* pr. Hamb. forte melius, inquit Burm. nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600. *Sepsit se tectis rerumque reliquit habenas.* Attamen vel sic quaeritur, a quonam responsa lata fuerint? Latinum res non ita destituisse, quo minus iis postea iterum interesset, ex lib. XI, 231 sq. satis apparet. cf. Seru. ad v. 367. Idem bene ad v. 369. *In omnibus bonis* regis *dicitur inuentum.* 370. *homines* Zulich. Tum *Volcento* Rom. et alii Pier. tum Medic. a pr. m. et alii Heins. etiam inf. 375. monetque idem Iul. Sabinus ad v. 420. *Valscente* alii, item *Velcente, Vlcente.* 371. *portis* pro *castris* pr. Hamb. et tert. Rottend. *murosque* s. Heinsius

quicquam aptat, non fruiturus. Seru. respectu calamitatis, quam accepturus est, dum per eum impeditus proditur v. 384. *habilem*, aptam capiti; esse videtur Homericum εὐ ἀγχυλίαν. cf. sup. ad I, 318.

367 sqq. Subticuit poeta sapienter nonnulla, quae ex ipsa narratione intelliguntur. Praecesserat Turnus cum expedito agmine ad castra Troianorum expugnanda. Interea in vrbe Laurentum coguntur copiae. Ad earum adventum accelerandum miserat Turnus ad regem Latinum: a quo, dum ceterae copiae

satis

Cum procul hos laeuo flectentis limite cernunt:
Et galea Euryalum fubluſtri noctis in vmbra
Prodidit inmemorem, radiisque aduerſa refulſit.
Haud temere eſt viſum, conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri. Quae cauſſa viae? quiue eſtis in armis? 376
Quoue tenetis iter? Nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in ſiluas, et fidere nocti.
Obiiciunt equites ſeſe ad diuortia nota

Hinc

Heinſius ſecundum Priſcianum et codicum partem praetulit, conſentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus eſſe videtur; adde Seruium, firmante Iulio Sabino. Sed Medic. cum aliis tuentur quod ante Heinſium editum erat: *muroque ſ.* Leidenſ. *murisque*. Sed grauior dubitatio eſt de ſententia. Troianorum muros intelligunt omnes, hoc eſt vallum et caſtra, quae obſidebant Rutuli. Abſonum tamen videtur, haec potius a poeta declarari quam Rutulorum caſtra; cum de copiis agat, quae Rutulis auxilio miſſae caſtra Rutulorum, non Troianorum, ingreſſurae ſunt. 373. *ſubluſtris* Leid. a m. pr. et Goth. tert. 374. *que* abeſt binis Burm. *quae* emendat Waddel. ap. Burm. idque probabat Cuningh. 375. *eſt* abeſt nonnullis Pierianis et binis Gothanis: at prior: *Stare. viri quae cauſſa viae eſt? vſum* Exc. Burm. *viſu* pr. Moret. Burmannus, nullum idoneum ſenſum exire putans, emendat *viſa*, viſa galea ſplendenti. Vir doctiſſ. tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum et accipiendum eſt; *Haud temere eſt viſum. Conclamat ab a. V.* res animaduerſa eſt haud in vanum, haud impune. Conclamauit ſtatim Volſcens etc. Atque hoc, quod ſponte ſe offert, malim equidem, quam aut *viſum* pro ſubſtantiuo habere, aut accipere quaſi dictum: Viſum eſt, haud temere eſſe, quod galea refulſerat. Eſt enim *temere* proprie vetus nomen, ex temeris, temere, vt neceſſe, forte, rite et ſimilia. — Tum *ab aggere* Ven. et a m. pr. Gud. quod de via accipit et illuſtrat Heinſius, ſed h. l. nemo praeferet alteri, quod de duce magis conſentaneum. *exclamat* Ven. *cum clamat* Goth. ſec. 378. *in ſiluis* Leid. et Reg. 379. 380 In vnum conflat Goth. tert. *Obiiciunt ſeſe equites, aditum cuſtode coronat.*

ſatis inſtructae ſint, praemittuntur trecenti equites. In hos ipſos, dum ad caſtra appropinquant, incidunt miſeri Niſus et Euryalus. — 372. cf. ſup. ad v. 195. — 375. v. V. L. 377. *tendere* recte Serv. h. l. verbis tendere adverſus aliquem, h. reſpondere: tamen offendunt alii Intpp. — 379. *diuortia* doctius, quam diuerticula.

383

Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silua fuit, late dumis atque ilice nigra [386
Horrida, quam densi complerant vndique sentes:
Rara per occultos lucebat semita callis.
Euryalum tenebrae ramorum oneroſaque praeda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum. 385
Nisus abit: iamque inprudens euaserat hostis,
Atque lacus; qui post Albae de nomine dicti
Albani:

380. *huc illuc* Nonius in *diuortia. abitum* Medic. a pr. m. aliique cum Rom. et aliis Pier. praerulit quoque Seruius. itaque recepit Heinsius. Et videtur esse doctius quam vulgare: *aditum.* Ed. Mediol. *obitum* tert. Moret. *atque omnem abitum.* 382. *complebant* Medic. 383. *lucebat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras siluarum, quam *ducebat,* quod vulgg. praeferebant ante Heinsium, qui Seruium, Medic. a m. pr. aliosque sequutus est. Etsi enim ab eo: *sed frustra,* sub finem notae subiectum video, in contextum tamen *lucebat* receptum est. *Callet* obuium esset mutare in *colles.* sed accipio de toto illo tractu, qui erat peruius, in hoc est *semita,* quae ducit euntem. 385. *fallitque timor* Medic. a m. pr. sicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinsio quoque iudice, *timor ne falleretur,* nisi manifesta librarii incuria esset. 386. *euaserit* Medic. a m. pr. *inuaserat* Doru. 387. *locos* codd. Heins. et inter eos Medic. sic quoque Romanus. Pierius nihil monuit: sed nec aliter ille legisse ac reperisse videtur: nam sic fere vett. edd. omnes quas inspexi. Nec *lacus* nisi ab emendatione viri docti profectum, quem Io. Bapt. Egnatium fuisse arbitor, in cuius recensione (v. praef. To. I. p. LXI.) primum *lacus* expressum deprehendi. Nec variant codd. nisi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitiose exhibent. Iam in lectione illa; *lacus* magna suboritur difficultas, si locorum situm comparet quis, (cf. sup. not. ad v. 195.) quod Ruaeum quoque fecisse nunc deprehendimus. Lacus enim Albanus nimis longe a castro Troianorum seu noua Troia, quaternis saltem leucis, abest, quam vt intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum superarat, interuallum eo vsque procurrere et iterum inde in siluas redire posset Nisus. Ruaeus itaque *locos* praefert, vt pars aliqua agri Albani sit, qui tum forte eo pertinebat. Animuero non minore

383. *fallitque timor regione viarum* h. via, periphrastice; vt aberraret a via. *regio viae,* et poetice, *viarum,* pro ipsa via. cf. sup. ad lib. II, 737. — 386. *abit* vt lib. V, 318 *Primus abit* etc. *imprudens,* de Euryalo remanente non cogitans.

Albani: tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Vt ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui? 390
Quaue ſequar? rurſus perplexum iter omne reuoluens
Fallacis ſiluae, ſimul et veſtigia retro
Obſeruata legit, dumisque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, et ſigna ſequentum. [395
Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
Peruenit, ac videt Euryalum: quem iam manus omnis
Fraude loci et noctis, ſubito turbante tumultu,

Oppreſ-

minore difficultate haec ipſa lectio premitur. Vt concedam *lacos* poetam dicere, vbi vulgaris oratio *loca* poſtulabat (cf. ſup. I, 306. 365.) tamen non eſt, quod ſciam, vllus loquendi mos, quo *loca Albana* appellari poſſint. *Agrum, collem*, et ſimilia requiro. Vnus Iul. Sabinus eſt, qui ad locum hunc quicquam notauerit: „*atque locos*. nam nomen loci Latii, ab imperio, quod erat Albae, Albani dicti. aliter non ſtat ſenſus.„ Paullo obſcurius haec dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edocear, *lacus Albani* praeferendi videntur: *lacus* toties in *locos* abiere; nec adeo moroſi eſſe debemus, quominus in poeta feramus curſum Niſi paullo vltra iuſtos limites productum, cum omnino longius curſu euectum vellet ſignificare. Si tamen a poetae noſtrae iubacto iudicio alienum eſſe videbitur quod alii poetae e vulgo forte condonandum ſit, vtendum arbitror altera lectione *lucos*, vt ſcriptum a poeta ſtatuam: *Ad lucos* h. peruenerat vſque ad lucum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc luco tectus reſpicere coepit demum et ſe recipere. *At lucos* Goth. ſec. exhibebat. *ducti* Medic. a m. pr. 389. *proſpexit* alter Menag. 391. *Quoue* Parrh. Tum Vrbanus verba Niſi continuabat vſque ad *v. p. i. omne reuoluens*: vt quidem in Seruio nunc legitur; ſed ſecundum Iul. Sabinum, vſque ad *Fallacis ſiluae. Simul et.* Nec male hoc factum: nam vulgaris interpunctio impedit et ſufflaminat orationem. Donatus diſtinxerat et legerat, vti vulgo fit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fallaces ſiluas*, praeſcriptum tantum eſt eius verbis in edit. Baſil. — *rurſum* tres Burm. *perflexum* Sprot. *reſoluens* ſec. et tert. Rottend. acute, et ſubtiliter ad. *perplexum*. 394. *ſequentem* Gud. a m. pr. 395. *dum* Ven. *tum* Gud. a m. pr. cum binis aliis. 397. *et noctis ſubito t. t.* iunxerant olim alii ap. Seruium: et ſic in Mediceo interpungi video.

tans. — 388. *ſtabula* cf. ad v. 274. Ceterum tota haec poetae narratio egregie ad expectationem mouendam eſt comparata.

Oppreſſum rapit, et conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in enſes
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, et ſic voce precatur:
Tu, Dea, tu praeſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, et nemorum Latonia cuſtos;
Si qua tuis vinquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendiue tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi;
Hunc ſine me turbare globum, et rege tela per auras.

Dixerat:

398. *Oppreſſit* Goth. ſec. *rapi*, vt ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Seru. *c. p. contra* Montalb. 399. *Heu, quid agat* Seru. ad IV. Aen. 283. 400. *aut ſeſe* Menag. pr. *in enſes* Heinſ. reuocauit, vt varietur oratio, cum idem hemiſtichium ſup. II, 511. occurrat. Atque ſic Gud. et alii Heinſ. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hoſtes*, quod tueri poterat conſenſus Rom. et Medic. Zul. Vtrumque Seruius laudat. 403. *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich. et poteſt doctius dictum videri. Vulgare eſt: *aſpicere lunam*. Mox *et* inſerſit Heinſ. quod miror prorſus; nam non habet, quo referas. Exhibent quidem codices et Priſcianus lib. XVI. ſed tanquam exemplum, quo particulam nonnunquam poſtponi conſtet. Igitur erat interpungendum ſaltem: *Suſpiciens altam Lunam et*, ſ. — *ſic ore pr.* aliquot Pier. et Gud. a m. ſec. *forte pr.* Medic. pro diu. lect. Vide ſup. ad VI, 186. 404. pro *labori*, *dolori* videtur deſiderare Burman. Sec. V. Cl. ad Anthолog. p. 150. ſed ad illum poetae locum, quem ibi tractat, ſpectare id debet. 409. *Nunc* pr. Moret. *per hoſtes* Bigot et Goth. tert.

402. Conſilium Niſi ex vſ. 409. declarandum eſt: volebat occulto et repentino aſſultu conturbare et conſternare hoſtes, vt incerti, quibus inſidiis peterentur, in fugam ſe conicerent; ita liberandi Euryali copiam fore. — 404. Imitatur copioſe Statius VI. Theb. 633 ſqq. Formula precum vſ. 406 ſollennis et nota vel ex Il. A. 39 ſq, E, 115 ſqq. Odyſſ. Δ, 763 ſq. P, 240 ſqq. et alibi. *praeſens*, propitia, vt alibi monitum. — 408. *tholus* eſt interius tectum rotundae aedis in teſtudinem concameratae, *faſtigium* eſt in aditu et ſuper foribus. 409. *ſine me* vt Il. Θ, 242, 3. ſollennius erat

Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Coniicit. Hasta volans noctis diuerberat vmbras,
Et venit aduersi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
Diuersi circumspiciunt. Hoc acrior idem
Ecce

410. *conisus* Rom. et hoc Pierius secundum Probum praeferebat. *connixus* e suis defendit Heinsius. Sed si, vt facit, *conixus* scribitur, statim quoque *conicit* vs. 411. erat refingendum. Sic quoque vett. ap. Seruium habebant. 411. *deuerberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. vide lib. V, 502. 412. *Aduersi* vulgo vbique legitur. Seruius de scuto interpretatur: sic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, si videas totam antiquitatem absurdam opinionem peruicaciter tenere, et recentiores eidem inhaerere. Est docta ad h. l. Heinsii nota, qua docet ex tergis animantium facta scuta, et hinc terga poetis de scutis dicta. Enimuero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum est, non modo sine vllo adiuncto, quod sensum adiuuare et scuti notionem inferre possit, vt in loco Ouidii, quem laudat, factum; verum etiam adiecta voce, quae illum significatum prorsus euertit: *in tergum Sulmonis*. Burmannus satis habet vs. 764. inf. laudare. *Auersi* esse legendum, cum Cerda nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapsi sunt librarii, vt licentiae in eam satis sit nobis. Habet quoque illud sec. Rottend. Transadacta autem fuit hasta per Sulmonis tergum ita vt per pectus emineret, sed, quod apud Homerum quoque occurrit, longum hastile, quod vulnere exstat, suo pondere inclinatum frangitur. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis satis assequi potuisse videntur, quantum ex Seruianis fragmentis intelligitur; itaque ibi subiicitur: „Sciendum tamen, locum hunc esse de his quos insolubiles supra „vs. 363. diximus." *Sulamonis* Sprot. 413. Vulgg. *fixo. fisso* Heins. e Medic. et ceteris vetustioribus repositi: sic quoque veteres Pierii, nisi quod in aliis lectione abrasa modo *fixo*, modo *fracto* rescriptum erat. *t. p. ludo* pr. Menag. 415. *pulsant* Menag. 416. *hic a.* qu. Moret. sed est: tanto acrius, quod et latuerat, vt Seruii verbis vtar, et quod ei primus prospere cesserat iactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud.

erat δός μι. *da me.* — 413. Il. Ξ, 437. κελαινεφὲς αἷμ' ἐκπέμασσεν. Lueret. II, 354. *Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.* — 415. Ge. III, 506. *imaque longo Ilia fingultu tendunt.*

416. Pacuuianum laudat Macrob. VI, 1. *Diuersi circumspicimus: horror percipit.*

417.

Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus vtrumque
Stridens, traiectoque haeſit tepefacta cerebro.
Saeuit atrox Volſcens, nec teli conſpicit vſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens inmittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine poenas
Perſolues amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me, (adſum, qui feci) in me conuertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iſte nec auſus,
Nec potuit: caelum hoc, et conſcia ſidera teſtor.

Tantum

417. *telum ſumma* aliquot Heinſ. et Burm. Ex iisdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. Sed in emendatioribus, ait Pierius, *librabat*, quod et elegantius. 418. *iit* ex Leid. et Moret. ſec. Heinſius adſciuit: extat tamen iam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo lectum *it*, ſc. contracte pro iuit, et illa antiquior forma e vetuſtioribus poterat ſeruari. Interpolarunt nonnulli *itque* in alt. Hamb. *volat haſta* in Montalb. et apud Priſcian. *haſta tremens* Bigot. *per tempus vtrumque* Aſper Grammaticus expoſuit: *inter t. v.* vt Seruius notat. 419. *exit* pro *haeſit* Vratisl. 420. *voluens* Goth. tert. *telis* Doru. *vmquam* Medic. a m. pr. 421. *quo ardens ſe* Ald. et Goth. ſec. 423. *infit* Leid. et alter Menag. c^f. Heinſ. et Burm. *enſe recluſo* credibilius, ait, eſt, Burmannus, hic vbi iam pugna ſit, enſem iam ſtrictum habuiſſe Volſcentem, et hinc coniicit leg. *enſe reducto*: quod per ſe non improbem: reducit enim enſem et is qui caedit, et is qui pungit: vti haſtam qui immittit v. c. inf. XI, 605. 606. et apud Ouid. Met. XII, 131. Achilles Cygni os pulſat *clipeo reducto*, ſc. quoties impingeret, retro ferebat clipeum vt vires colligeret. cf. inf. X, 552. Sed nulla adhuc pugna eſt. Trahitur captivus Euryalus, interea ex occulto aduolat haſta. 425. *celerare* pr. Hamb. *latebis* Ven. 426. *haud tantum* Franc. et Goth. pr. *potui* ed. Iunt. *potuit tantum* Goth. ſec. 427. *feci inquit* Parrh. peſſime. Sic ſumma verſus vis infringitur. 428. *neque a.* Rom. 429. *ſidera conſcia* edd. ap. Pier.

417. Homericum vulnus, v. c. Il. Δ, 502. et Τ, 473. *tepefacta*: ſaepe ibid. Il. Π, 333. — 422. Seruius laudat ex Ennii Annal. I. *nam mi calido das ſanguine poenas.*

424 ſqq. Obſerua hic incaleſcere orationem cum ipſo Niſi

Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Transabiit coſtas, et candida pectora rumpit.
Voluitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros ceruix conlabſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos, ſucciſus aratro,
Langueſcit moriens; laſſoue papauera collo
Demiſere caput, pluuia quum forte grauantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnis
Volſcentem petit: in ſolo Volſcente moratur.
Quem circum glomerati hoſtes, hinc comminus atque
Proturbant. Inſtat non ſecius, ac rotat enſem [hinc
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit aduerſo, et moriens animam abſtulit hoſti.

Tum

432. *Transabiit* bene Heinſ. repoſuit. ſic Rom. pr. Menag. pr. Hamb. et duo alii Heinſ. Nonnulli codd. apud Pier. Heinſ. et Burm. cum ed. Medibl. *transadiit*: ed. Ven. *transabigit*. Vulgo expreſſum: *transadigit* quod alienum a loco hoc, quo, transadigitur, requirebatur. Medic. a m. pr. *transadibit*. Zulich. et Franc. *transegit*. — *pectora candida* Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. — *rumpit* itidem Heinſ. e Medic. et aliis vetuſtioribus cum ſuis, tum Ge. Fabricii dedit. vulgg. *rupit*. 436. *linqueſcit* Doru. *laſſo* merito defendit Heinſius, Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebat *lapſo*; apud eundem edd. *laxo*. 437. *Dimiſere* aliquot Burm. 438. *Ac* vel *et* aliquot Pier. 441. *Perturbant* multi Pier. et Heinſ. male. *non ſegnius* edd. paſſim ante Heinſ. et aliquot codd. inter quos Goth. pr. Maior tamen et melior pars *non ſecius* vel *ſetius*, vt Rom. Medic. et alii Heinſ. vel *ſaetius*, vt pr. Mentel. Eadem ſcriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heinſ. et ſup. ad V, 862. Ge. II, 277. III, 367. et al. *non ſerius* Franc. *rotet* Leid.

Niſi calore. Et illa *Me, me* etc. quis non aeſtuet iuuenilis animus inter legendum! 433. *voluitur*, prouoluitur, concidit. 435 — 7. Eximia et ſuauis comparatio, ſed in qua Maroni nil imputandum praeter verborum ornatum. Nam praeclarum illud: *ſucciſus aratro*, quo res, quae multis modis fieri poterat, tam ſuauiter ad vnum certum caſum reuocatur, a Catullo mutuatus eſt: Carm. XI, f. cf. eund.

Digitized by Google

Tum ſuper exanimem ſeſe proiecit amicum,
Confoſſus placidaque ibi demum morte quieuit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies vmquam memori vos eximet aeuo:
Dum domus Aeneae Capitoli inmobile ſaxum
Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimum flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exſangui, et primis vna tot caede peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſque viros, tepidaque recentem
Caede locum, et plenos ſpumanti ſanguine riuos.

S 2 Adgnoſcunt

444. *exanimum* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Praefert vulgatum Heinſius. ob ſuauiorem ſonum, puto. 445. *confixus* Doru. a m. ſec. Vir doctus ap. Burm. coni. *placita*, quod placere poteſt et arridet Burmanno. 446. *poſſent* Goth. tert. male. idem *Nulla dies, nunquam.* 451. *exanimem* Rom. et Doru. bini Goth. vide modo v. 444. 452. *Nec minus* pr. Rottend. 453. *Exanimi* Ed. Ven. 454. *Serrano* vulgo et hic. v. ſup. ad 335. *Remoque* poſſit quis ſuſpicari ex v. 330. Sed doctius ponitur nunc nouum nomen, vt ſupra v. 343 ſq. tanto plura praeteriiſſe videatur. 445. *Semineciſque vltos* Hamb. ſec. — *tepidumque recenti Caede locum* vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in ſuis codd. non occurrere teſtatur Heinſ. praeterquam in Gud. a m. pr. Tamen et Medic. ſecundum Fogginium ambiguam ſcripturam habet. Alteram lectionem: *tepidaque recentem Caede locum*, vt iam Egnatius emendatum dedit, bene poſt Ge. Fabric. Pier. et alios Heinſius tuetur ex Seruio et Macrob. VI. Sat. 6. Eſt ea haud dubie elegantior, non per hypallagen, vt male exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari formam. Nam *locus recens caede* eſt doctius dictum, quam *locus recenti caede*. tum *caedes tepida* eſt φόνος, ὦμα λιαρόν. *tepidaeque madentem C. l.* Porcius Pierii, cum ed. Mediol. 456. *pleno ſpumantis ſanguine riuos* aliquot Heinſ. etiam Medic. a Fogginio expreſſus, quem Heinſius cum

eund. LXII, 39 ſq. alterum de papauere totum Homericum eſt Il. Θ, 306. 7. Imitati ſunt multi. Cerda laudat Ouid. Met. X, 190 ſqq. Adde Apollon. III, 1398 ſqq.

446—9. Splendidiſſimum epiphonema! et ad miſeratio. nem

Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Transabiit coſtas, et candida pectora rumpit.
Voluitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros ceruix conlabſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos, ſucciſus aratro,
Langueſcit moriens; laſſoue papauera collo
Demiſere caput, pluuia quum forte grauantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnis
Volſcentem petit: in ſolo Volſcente moratur.
Quem circum glomerati hoſtes, hinc comminus atque
Proturbant. Inſtat non ſecius, ac rotat enſem [hinc
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit aduerſo, et moriens animam abſtulit hoſti.

Tum

432. *Transabiit* bene Heinſ. repoſuit. ſic Rom. pr. Menag. pr. Hamb. et duo alii Heinſ. Nonnulli codd. apud Pier. Heinſ. et Burm. cum ed. Mediol. *transadiit*: ed. Ven. *transabigit*. Vulgo expreſſum: *transadigit* quod alienum a loco hoc, quo, transadigitur, requirebatur. Medic. a m. pr. *transadibit*. Zulich. et Franc. *transegit*. — *pectora candida* Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. — *rumpit* itidem Heinſ. e Medic. et aliis vetuſtioribus cum ſuis, tum Ge. Fabricii dedit. vulgg. *rupit*. 436. *linqueſcit* Doru. *laſſo* merito defendit Heinſius, Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebat *lapſo*; apud eundem edd. *laxo*. 437. *Dimiſere* aliquot Burm. 438. *Ac* vel *et* aliquot Pier. 441. *Perturbant* multi Pier. et Heinſ. male. *non ſegnius* edd. paſſim ante Heinſ. et aliquot codd. inter quos Goth. pr. Maior tamen et melior pars *non ſecius* vel *ſetius*, vt Rom. Medic. et alii Heinſ. vel *ſaetius*, vt pr. Mentel. Eadem ſcriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heinſ. et ſup. ad V, 862. Ge. II, 277. III, 367. et al. *non ſerius* Franc. *rotet* Leid.

Niſi calore. Et illa *Me, me* etc. quis non aeſtuet iuuenilis animus inter legendum! 433. *voluitur*, prouoluitur, concidit. 435 — 7. Eximia et ſuauis comparatio, ſed in qua Maroni nil imputandum praeter verborum ornatum. Nam praeclarum illud: *ſucciſus aratro*, quo res, quae multis modis fieri poterat, tam ſuauiter ad vnum certum caſum reuocatur, a Catullo mutuatus eſt: Carm. XI, f. cf. eund.

Digitized by Google

Tum ſuper exanimem ſeſe proiecit amicum,
Confoſſus placidaque ibi demum morte quieuit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies vmquam memori vos eximet aeuo:
Dum domus Aeneae Capitoli inmobile ſaxum
Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimum flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exſangui, et primis vna tot caede peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſque viros, tepidaque recentem
Caede locum, et plenos ſpumanti ſanguine riuos.

S 2 Adgnoſcunt

444. *exanimum* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Praefert vulgatum Heinſius. ob ſuauiorem ſonum, puto. 445. *confixus* Doru. a m. ſec. Vir doctus ap. Burm. coni. *placita*, quod placere poteſt et arridet Burmanno. 446. *poſſent* Goth. tert. male. idem *Nulla dies, nunquam.* 451. *exanimem* Rom. et Doru. bini Goth. vide modo v. 444. 452. *Nec minus* pr. Rottend. 453. *Exanimi* Ed. Ven. 454. *Serrano* vulgo et hic. v. ſup. ad 335. *Remoque* poſſit quis ſuſpicari ex v. 330. Sed doctius ponitur nunc nouum nomen, vt ſupra v. 343 ſq. tanto plura praeteriiſſe videatur. 445. *Semineciſque vltos* Hamb. ſec. — *tepidumque recenti Caede locum* vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in ſuis codd. non occurrere teſtatur Heinſ. praeterquam in Gud. a m. pr. Tamen et Medic. ſecundum Fogginium ambiguam ſcripturam habet. Alteram lectionem: *tepidaque recentem Caede locum.*, vt iam Egnatius emendatum dedit, bene poſt Ge. Fabric. Pier. et alios Heinſius tuetur ex Seruio et Macrob. VI. Sat. 6. Eſt ea haud dubie elegantior, non per hypallagen, vt male exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari formam. Nam *locus recens caede* eſt doctius dictum, quam *locus recenti caede.* tum *caedes tepida* eſt φόνος, αἷμα λαφόν. *tepidaeque madentem C. l.* Porcius Pierii, cum ed. Mediol. 456. *pleno ſpumantis ſanguine riuos* aliquot Heinſ. etiam Medic. a Fogginio expreſſus, quem Heinſius cum

eund. LXII, 39 ſq. alterum de papauere totum Homericum eſt Il. Θ, 306. 7. Imitati ſunt multi. Cerda laudat Ouid. Met. X, 190 ſqq. Adde Apollon. III, 1398 ſqq.

446—9. Splendidiſſimum epiphonema! et ad miſeratio-

nem

Adgnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, et multo phaleras ſudore receptas.
Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
Iam Sole infuſo, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat, aeratasque acies in proelia cogit:
Quiſque ſuos; variſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa adrectis (viſu miserabile) in haſtis 465
Praefigunt capita, et multo clamore ſequuntur,
Euryali, et Niſi.

Aeneadae

cum Gud. et pr. Menag. *plenos ſpumantis* exhibere narrat, *ſpumantis* etiam ex Romano notatum, *et plenos ſpumantis* praeſcriptum Donati commento. Eſt autem hoc, quod et Cuninghamus expreſſum dedit, ſcitius haud dubie doctiusque: *pleno ſpumantes ſanguine riuos*, quam alterum: *plenos ſpumanti ſ. r.* Vtrumque tamen paullo τραγικώτερον, vt ſolent *riui ſanguinis* dici, nunc *pleni ſanguine*. Seruius *ſpumantem ſ. riuos* legit ſc. locum, nimis magnifice in caede aliquot virorum. 457. *Cognoſcunt* qu. Moret. 460. *Titani* Goth. tert. ſtolide. 461. *Cum ſ. i.* idem Goth. tert. quod ferri poſſet. *receptis* vett. exemplaria ap. Pier. *relictis* pr. Hamb. 464. *Quisque ſuas* ſc. acies Medic. et alii Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. at *quisque ſuos*, tuebatur Ge. Fabric. (ſecundum Homericum Il. Δ, 428. κέλευε δὲ οἷσιν ἕκαστος Ηγεμόνων) vt eſſet ſyntheſis, et alia figura: *quisque vogit et acuunt*. Montalb. et Parrhaſ. *Quique ſuos* etiam elegantius. Quatuor Burmannianis copula abeſt. *variosque* ſec. Rottend *rumores* poeta docte pro hortatibus dixiſſe videtur. 465. *ipſi* Ven. *mirabile* multi Heinſ. ex more. 467. An hoc hemiſtichium ex interpretamento in margine adſcripto ſubnatum?

nem altius infigendam animo, dum ſe ipſum ea tactum ſignificat poeta, aptiſſimum. Sumſerunt a poeta alii, non aeque feliciter: congeſſit imitationem multorum Cerda. Splendor autem et pondus in ornamentis ac verbis. *domus Aeneae*, gens Iulia, aut, quod minus malim, omnino populus Romanus. *immobile ſaxum*: quippe *aeternum* Capitolium, et nota narratio de Termino deo, qui in fundamentis Capitolii iaciendis non ceſſit loco. *pater Romanus* eſt Iupiter Capitolinus, non Auguſtus: is non aeternum habiturus erat imperium.

452. cf. Il. κ, l. c. 523 ſq. 455. 6. v. V. L. — 468. de locorum

Aeneadae duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingentisque tenent foſſas, et turribus altis
Stant maeſti: ſimul ora virum praefixa mouebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pauidam volitans pennata per vrbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
Euryali. At ſubitus miſerae calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radii, reuolutaque penſa.
Euolat infelix, et, femineo vlulatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: coelum dehinc queſtibus inplet:
Hunc ego te, Euryale, adſpicio? tune illa ſenectae
Sera

468. *in* abeſt Rom. et binis Rottend. 469. *nam dextra* agnoſcitur Priſciano lib. VII. et ſic Goth. pr. Sed defendit alterum librorum auctoritas ap. Heinſ. *nam cetera* Goth. tert. *amne* Sprot. 471. *mouebant* Heinſ. e ſuis et Pierianis reſtituit. *monebant* pr. Hamb. pro v. lect. Vulgo lectum *videbant. ſimul* pro copula eſt: nec *Stant — ſimulac videbant* latinum eſſet. 472. *Nota minis* ſec. Goth. 473. *pinnata* Medic. et Gud. cum Rom. et ſic Seruius. 474. *f. gerit* Ven. a m. pr. *auras* Medic. a m. pr. 475. *At* Heinſ. cum melioribus. vulgo *ac*. 476. *expulſi* ap. Macrob. lib. IV. Sat. I. editum. *diſcuſſi* Parrh. 478. *comas* Ven. et Goth. ſec. qui et: *agmina circum* exhibet. 480. *dehinc coelum* tres Burm. 481. *Non ego* Goth. ſec. *Hinc* Hugen. *Hunccine te, E.* vett. edd. Macrobii V. Sat. 9. et in margine cod. Bemb. Terentii. Ex iisdem et aliis codd. Heinſius reſtituit *tune illa ſ.* pro vulgato; *ille*, quod tamen doctius videtur. cf. ad v. 485.

Doru. a m. ſec. *ipſe*.

locorum ſitu v. Exc. II. ad VII. Firmant Troiani praeſidiis vallum ab laeua parte, verſus mare, qua Rutuli oppugnare munitionem ſeu vrbem, quam Virgilius perhibet, poterant: collocant ea in ipſo vallo ſeu muro et turribus, quas foſſa ambit.

473 ſq. Comparant Andromachae trepidationem et luctum Il. x, 447 ſqq. et Il. z, 388 ſq. Vt imitatorem minus ſubacti iudicii agnoſcas, cf. Statii III. Theb. 133 ſqq. 476. Affectus a multis adumbratus. Qui exempla cupit, Cerdam adeat: malim talia quemque ſibi in ipſa poetarum lectione notare. — 479. *ipſa agmina*

haud

Sera meae requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Adfari extremum miserae data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis
Alitibusque iaces! nec te tua funera mater
Produxi:

484. *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heins. et Burm. 485. *date* post Fabricium Heins. e codd. vulgo *data* minus eleganter. 486. Locus interpretatione vix expediendus. Seruius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus perinet, quasi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadauera, *praeficas* sequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod nec vocis exemplum extat, nisi ex lectione Ios. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum faxit.* Displicuit Seruiana ratio iam Iulio Sabino, qui sic accipit: „ego tua mater peperi te non ad funera id est, vt ipsa „tibi facerem funus.„ Substituit igitur ille, quod alii quoque faciunt *nec te* ad *tua f.* sed hoc plumbeum est; aut, quod Pseudo-Donati interpretationi praefixum video: *nec te* in *tua f.* at in ipsa interpretatione aliter acceptus locus: „Hic quoque, inquit, „aliud fuerat dictura, aliud subiecit, dolentis more.„ Scilicet ex eius sententia scribendum erit cum Catroeo: *nec te - - tua funera mater P.* vt se ipsam reprehendat: quid dico te? saltem tua funera: quod an cuipiam se probaturum sit, ignoro. Aliud acumen sequuti sunt alii. Cerdam non assequor: etsi is proclivior est in Seruianam rationem. Castalio apud Burmannum verba iungebat sic: *nec te tegens veste produxi funera.* Dura prorsus oratio. Locum esse corruptum nullus dubito atque eum adeo inter ea esse referendum censeo, in quorum corruptelis omnes codices conspirant adeoque testatum faciunt, se illis deprauationibus seriores esse omnes. Laudatur quidem lectio ex sec. Moret. *nec enim tua* et ex Parrhas. *nec ego tua*, sed correctorem in his agnoscas facile; nec in aliis locis hi codices ab aliis recedunt nisi ex interpolatione. Sed in promtu est loci emendatio, quae, vna cum deprauationis caussa, ex antecedenti *tua* in oculos incurrit: eamque iam Bembus proposuerat: *nec te tua* funere *mater Produxi.* nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funus

haud dubie iungenda. Nam procurrit ante propugnatores valli. — 485. 6. ex prisci aeui atrocitate, satis nota, vel ex Iliadis primis versibus. Ad sequentes quoque versus illustrandos vndique locorum copia suppetit, etiam ex ipso Homero v. c. Od. Ω, 291 sqq. Il. X, 86 sqq. cf. inf. X, 557 sqq. 486. *nec te t. f.* v. V. L. — 488. Minus bene de veste funebri

Produxi, preſſiue oculos, aut vulnera laui,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina diesque
Vrguebam, et tela curas ſolabar anilis.
Quo ſequar? aut quae nunc artus, auolſaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terraque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas; in me omnia tela
Coniicite, o Rutuli; me primam abſumite ferro:
Aut tu, magne pater Diuom, miſerere, tuoque
Inuiſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, maeſtusque per omnis
It gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
Illam incendentem luctus Idaeus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Conripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.

S 4 At

nus; et elegantia nota pro ego, *tua mater*. Burmannus caſtigationem hanc admitti poſſe concedit, fluctuat tamen incertus tandemque tentat: *nec triſtia funera*. Heumannus olim coniecerat: *te* et *tua f.* Laxa et fluxa oratio: lorum in riuo natare putes. Merula ad Ennium p. 56. qui Seruianae alioqui rationi fauet, inſuper legebat *proluxi*, nullo cum fructu. 487. *oculis* duo Burm. 489. *tibi quod* Rom. 490. *tela anili* alter Mentel. 491. *ſequor* alter Hamb. *aut quo* Montalb. et Goth. tert. 492. *Nate ne fers* alter Hamb. *quae ſum* aliquot edd. vett. ſed *hoc ſum* (eo, propterea) omnes ſcripti Pier. et Heinſ. et Gothani, praeter primum. *haec ſum* ſec. Rottend. et Parrh. 494. *primum* alter Hamb. *abrumpite* ſec. Moret. 495. *At tu* vterque Hamb. et ſec. Moret. 498. *concuſſa animi* Goth. tert. quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumuis ineptum. *maeſtosq.* a m. pr. Mentel. pr. 500. *incidentem* Oudart. *et auctor* Rom. et Goth. tert. ac Doru. a m. ſec. In Regio ſequens verſus huic praemiſſus erat 501. *monitum* ed. Iunt. 502. *in tecta* multi Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. tum *reportant* vett. edd. ap. Pier. et qu. Moret. quod ſane vulgarius. cf. ſup. IV, 391. 2. VIII, 584.

nebri cogitant Intpp. et σπεῖον Laertae a Penelope curatum huc aduocant. De filii adoleſcentis morte mater profecto non cogitabat. 492. *hoc* caput, quod ante oculos erat

ſuffixum

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit. Sequitur clamor, coelumque remugit.
Adcelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas inplere parant, ac vellere vallum.
Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros;
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adsueti longo muros defendere bello.

Saxa

503. *sonoro* Bigot. 506. *pellere* Rom. Oudart. et a m. sec. Bigot. Mediceus autem etiam *pellere vallo* a m. sec. ex v. 519. 507 *aditus* Gud. *murum* Leid. et Moret. sec. 509. *pressa viris* Hugen. 510. *aut* Bigot. cum Goth. tert. *drudis* Franc. vnde Burm. coni. *crudis*. Sed in illo codice operam ludat, qui talia rimetur. *duros* dixit pro robustis, grauibus.

suffixum pertica v. 465. *funus* autem est cadauer, vt alibi quoque.

503. 4. Praeclare ad reuocandum a moerore et recipiendum ex tam longa narratione animum vtitur versibus ad mouendos animos idoneis: prioris lineas ductas esse ex illo Ennii: *at tuba terribili sonitu taratantara dixit*, omnes monuere post Macrobium. — 505. In *testudine* egressus est Homericam τειχομαχίαν Il. M, 443 sq. quae in hoc et seqq. poetae animo insidere debuit, vti ex multa lectione vnicuique accidere necesse est. Mox Messapus v. 523. Homerici Sarpedonis partes explet Il. M, 387 sq. Ceterum *vrbem*, nouam Troiam, poeta ita descripsit, vt simul castrorum vicem praebere posset: lib. VII, 157. *Ipse* humili *designat* moenia fossa, *Moliturque locum, primasque in littore sedes* Castrorum *in morem* pinnis atque aggere *cingit*. Itaque libro nono ex Aeneae praecepto non in aciem procedunt Rutulis accedentibus, sed *castra et tutos seruare aggere muros* student. Erat autem, quantum video, ex poetae mente, fossa ducta cum aggere seu vallo, cui impositus erat murus, turribus ex interuallis distinctus. Itaque oppugnatio ita instituitur, vt primum alii testudine facta succedere, fossam implere ac vallos conuellere, alii, qua parte murus nudatus erat, scalas admouere tentent. Rupta ac soluta testudine, missilibus e longinquo muros propugnatoribus nudant. Tandem in turrim impetus fit: igni

Saxa quoque infesto voluebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec iam sufficiunt. Nam, qua globus imminet ingens,
Inmanem Teucri molem voluuntque ruuntque: 516
Quae strauit Rutulos late, armorumque resoluit
Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant. 520
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.
Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti; 525

512. *saxaque voluebant infesto p.* Zulich. 513. *Possint* Leid. *quum tamen.* Duriuscula est ad meum sensum haec iunctura. At illis, inquit, qui testudinem agunt, decretum est, extrema experiri. Omissa autem in seqq. pronomina demonstrativa ac relativa, quae subiecta declarent, breuitatem ac vim narrationi faciunt. 514. *iuuat* pro *libet* multi Heins. cum tribus Burman. Adde fragm. Vatic. idque miror receptum non esse; quod tamen a Cuninghamo factum nunc video. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud. qui cum Mediceo Pier. habent *iubat*, Priscian. et Augustin. *iubet*. 515. *sed qua* Gud. a m. sec. *quo* Goth. sec. 516. *v. trahuntque* Donat. et alii anti qui apud Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. sec. 517. *Rutulos strauit* vulgo ante Heins. minus suauiter. *strauit late Rutulos* Parrh. 518. *curent* Leid. *se condere* Bigot. et Leid. a m. sec. *detendere* Menag. alt. 520. *tentant* sec. Rott. tum Leid. supplet: *densis cum corpore toto.* 524. *Transcendit v.* codd. admodum vetusti ap. Pier. *praescindit* pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *rescindit* recte, vt supra vellebant vallos. *ad moenia* nonnulli Heins. et Burm. cum sec. Goth. 525. Heumann. coni. *Vos, o Calliopae*, grauiter ob id vapulans Burmanno.

igni immisso expulsis Troianis *aciem* et *armorum tegmina* diirruunt Rutuli.—vs. 511. ingexerat; opponitur pugna apernioso commento a poeta subtam— 521. *pinus* nulla alia iicitur. *infesto pondere* pro gra- est quam ardens, quae pro favi, et ob grauitatem exitioso, ce esset.
— 518. *caeco Marte* sub te- 525 sqq. Praeclara haec; studine, quam modo *tectam* facit enim Musarum inuocatio plurimum

Quas ibi tunc ferro ſtrages, quae funera Turnus
Ediderit: quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentis oras euoluite belli.
Et meminiſtis enim, diuae, et memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu, et pontibus altis, 530
Opportuna

526. *tunc* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo, *tum.* alii *cum. ferro tum* Doru. 527. *Dimiſerit* multi et hic ap. Burm. 528. *boras* tres ap. Burm. et Goth. tert. *heroas*, quod nihili eſt; interpretatur tamen *boras* etiam Iul. Sabinus vt ſit tempus, quo bellatum eſt. ſed Ven. *cauſſas*: vti etiam in Enniano verſu (v. not.) exhibent Diomedis et Quinctiliani libri VI, 3, 86. male vtique. nam *oras* Ennianum eſt. Tum *euertite* Menag. pr. *exoluite* alter Hamb. fruſtra v. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I. Theb. 2. adde Stoeber. V. Cl. ad Manil. I, 116. 529. Abeſt verſus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Varic. et recte iudicabat Heinſius eſſe eum hic inculcatum ex ſup. lib. VII, 645. Aberat quoque Goth. ſec. at in pr. praemittebatur ſuperiori.
530. *ſuſpectu* alter Hamb. conſpectu Parrh.

plurimum ad conuertendos animos in Turnum, qui nunc rebus geſtis erat illuſtrandus: modo non ex Homero omnia nimis manifeſte eſſent translata; a quo etiam omnino diligentius curatum eſt, vt omnia, quae narrauit, non ex poetae ingenio, ſed a vetere fama profecta eſſe viderentur, quam Muſae ſuppeditarent. In Virgilio contra nimis manifeſtum eſt, ex poetico artificio aut formula poetica haec eſſe inſerta. *Vos, o Calliope.* Exempla enallages ſeu ſyllepſios v. ap. Cerdam et alios.

525. v. Il. Ξ, 508 ſq.—527. Αἰδὶ προϊάψειν quis neſcit? — 528. Verſus Ennianus ex VI. Annal. teſte Macrob. VI, 1. et Seruio: *Qui potis ingentis oras euoluere belli?* et hinc explicandum. *orae* videntur dictae ſimpl. pro partibus, vt fines de toto loco, ſpatio. *bellum* eſt pugna, quae quomodo omnibus locis per totam aciem facta ſit, quis exponere poſſit? Ἀργαλέον δέ μι ταῦτα, θεὸν ὡς, πάντ' ἀγορεῦσαι etc. (Il. M, 176.) Adiecta vox *euolvere*, in animum reuocabat Turnebo oras veſtium. Apud Homer. Il. Δ, 371. γυφύας πολέμοιο per *oras* illuſtrant, perperam vtique, nam illae ſunt intervallum inter vtram que aciem, qua parte propugnatores prodeunt, ſeque inuicem armis petunt. Seruius *oras* extrema bellorum exponit; enim vero de pugna agitur.

530 cf. ſup. lib II, 440 ſqq. vbi regia Priami ſimili modo oppugna-

Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque euertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere ſaxis,
Perque cauas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
Conripuit tabulas, et poſtibus haeſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quae peſte caret: tum pondere turris
Procubuit ſubito, et coelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, et pectora duro
Transfoſſi ligno, veniunt. Vix vnus Helenor,
Et Lycus elabſi: quorum primaeuus Helenor,
Maeonio regi quem ſerua Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitisque ad Troiam miſerat armis,

Enſo

531. *qua v.* Goth. alter. 532. *Italis* Rom. 536. *affecit* Medic. Pierii. *adſtrinxit* Parrhaſ. 537. *tabulis* pr. Hamb. a m. pr. *adheſſis* Rom. *obeſis* Goth. ſec. 540. *carent* Franc. ſed tunc malit Burm. *qua peſte carent* ſc. Troiani. Cf. ad v. 510. 542. *immenſa* Spreti *ſecuti* duo Burm. 543. *Conſixaq.* Montalb. *Conſixitque* Goth. ſec. 544. *Transfixi* pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. *confoſſi* Parrh. *Halenor* in libb. aliquot Pier. *Elenor* Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. abfuiſſe verſum notat, ex clauſulae ſimilitudine, in vno verſus 548. 47. 46. ſe excepiſſe. 545. *Lucus* in Medic. in al. *licus*. 546. *Licymnia* Med. et Gud. Λικύμνια. ex Λίκυμνος. Varie deprauatum nomen: *Licimnia. Licinnia. Licinia. Lycimnia. Lacymnia. Lacinia. Lucina. Lucania.*

oppugnatur. *pontibus* v. ſup. v. 170. 533. *defendere* ſc. turrim, non ſe. hoc indignum poetica grauitate eſſet. —— 536. *Et ſi.* ergo turrim ligneam fuiſſe credendum eſt, ſi exterius adhaeſit fax alliſa et affixa. 540. *peſtis* de incendio vt V, 683. 542. Corru ente turri deſiliunt aut decidunt in terram, ab inſequuta turris ruina oppreſſi.

545 ſq. Ornat Helenorem, ſed Homeri veſtigia legens Il. z, 23 ſq. — 547. *vetitis armis*: quae tractare nondum poſſet propter teneram adoleſcentiam: nam erat *primaeuus.*

Enſe leuis nudo, parmaque inglorius alba,
Isque vbi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adſtare Latinas;
Vt fera, quae, denſa venantum ſepta corona,
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Iniicit, et ſaltu ſupra venabula fertur;
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hoſtis
Inruit; et, qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hoſtis,
Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter curſu teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtrasne euadere, demens,
Speraſti

548. *palmaque* Ven. idque, quod miror, Iul. Sab. interpretantem video. 550. *atque hinc inter ſe a.* Ven. *obſtare* Vratisl. *inſtare* pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert. 552. *inſcia* Goth. ſec. *mortis* Montalb. 556. *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm. 558. *Pendere* Goth. pr. *pandere* tert. *ſaxa manu* pr. Moret. quod praeferret Burm. ſi in pluribus exteret: nam *tecta* de muris caſtrorum et munimentis inſolitum dicti. f. *ſepta*. Debebat tamen concedere hoc poetae, vt muri ſummam partem hac voce declararet, vti mox v. 568. de eadem *faſtigia* dixit. Nec muros tecto tutos cogitare adeo abſonum eſt, —— *dextra* alter Hamb. et Rom. 559. *curſu pariter Turnus* Goth. tert. nec inſuauiter.

aeuus. Male Intpp. poſt Servium ad Romanorum morem in ſeruis a militia prohibitis referunt. — 548. *parmaque inglorius alba*. media vox ſatis arguit poetam non ſimpliciter λευκασπις vel λευκασπίδα voluiſſe innuere, nec ἄσημα ὅπλα Euripidis Phoeniſſ. 1119. verum morem neſcio quem reſpexiſſe, quo picta, ac caelata argumento. ſcuta virtutis et clarorum facinorum erant inſignia ac praemia.

551 ſq. Comparandus Il. M, 41 ſqq. cf. inf. XII, 4 ſq. Silius X, 1 ſqq. 557. Murum ab interiore parte humilem fuiſſe neceſſe eſt, qualis eſt Homericus murus in vallo Achiuorum, cuius pinnas Sarpedon manu conuellit. Il. M, 397. *tecta* pro muri ſuperiore parte; hinc 562 *pendentem*, nam prehenderat manu ſuperiora muri, vt ſaltu ſe in altum libraret; et *magna muri c. parte*, vti Homer. l. c. ἔπαλξιν ἑλὼν χερσὶ σιβα-

Digitized by Google

Speraſti te poſſe manus? ſimul adripit ipſum
Pendentem, et magna muri cum parte reuellit:
Qualis, vbi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Suſtulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis:
Quaeſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a ſtabulis rapuit lupus. Vndique clamor
Tollitur. Inuadunt, et foſſas aggere conplent:
Ardentis taedas alii ad faſtigia iactant.
Ilioneus ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portae ſubeuntem, igniſque ferentem;
Emathiona Liger, Corynaeum ſternit Aſylas:
Hic iaculo bonus, hic longe fallente ſagitta;
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus:

Turnus

562. *tendentem* pr. Moret. *reuulſit* Exc. Burm. et Parrhaſ. 563. *aut* ante *leporem* abeſt apud Macrob. V, 12. 565. *matris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm. minus docte. *balantibus* Goth. pr. *latratibus* Goth. tert. 566. *repetit* idem Goth. tert. 567. *foſſas atque a. c.* Rom. 568. *ad f. mittunt* Oudart. 569. *ingentis* Medic. ſed a pr. m. 570. *Lucretium, Lucretinum, Luccetium, Luccecium* al. *ignemque* Sprot. 571. *Et mathiona* Doru. *Emathion aliter* Exc. Burm. ex *Emathion aliger* quod Goth. ſec. habet. *Corineum* et *Chorineum* multi, etiam *Corineſum, Corneum, Horneum*: ſed eſt a κορύνη, claua. cf. ad XII, 298. *Hyrtacides Corineum* Macrob. V, 15. ſed v. h. l. Heinſ. *Aſilas* plerique. 572. *baculo bonus* Goth. tert. belle! *falante* Franc. *fugiente* Leid. *eſt* in fine addunt aliquot Burm. 573. *v. C. turmis* Goth. tert.

τιθαρῆσιν ἔλυσε, ἡ δ' ἔσσυτο πᾶσα διαμπερές.

563. 4. Laudantur Il. X, 308 ſq. et comparantur cum his ab Intpp. inde a Macrobio; nec tamen quicquam amplius ibi eſt quam aquila petens πτῶκα λαγωὸν· ſic vero cf. Il. P, 674 ſq. et comparationem cum aquila, quae cycnos inuadit Il. O, 690 ſq. Quod vero ad vſ. 565. Il. E, 162. comparandum memorant, perperam faciunt. — *Martius lupus*, Marti ſacer; male aliter alii.

566 ſq. Cum vno loco perrupiſſet munitionem Turnus, facti inde ceteri Rutuli audaciores vndique nouo impetu inuadunt eoque res ſuccedit, vt foſſam *humo aggeſta* expletam habeant. Tum propius murum et portam ſubeuntes iactant.

Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, et ſummis ſtantem pro turribus Idan: 575
Priuernum Capys. Hunc primo leuis haſta Temillae
Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
Ad volnus tulit. Ergo alis adlabſa ſagitta,
Et laeuo adfixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animae letali volnere rumpit. 580
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Inſignis

574. *Ithim, Ithin, Ytim, Itim* alii. tum *Clenium, Clanium, Clionum, Donium.* porro, *Diocippum, Dioſippum,* tandem *Promolum* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo, *Promulum*: alii *Pomulum, Prumulum.* 575. *Sagaram* al. *Idan* ex Medic. et Moret. qu. vulgo: *Idam*: etiam *Itym, Ityn.* 576. *Capis* al. et ante Heinſ. *Themillae.* 579. *adfixa* Heinſ. e Pier. e: ſuis aliquot reſtituit: pro vulgari: *infixa. afixa* pr. Hamb. pro var. lect. *intra* Goth. tert. 580. *rumpit* Heinſ. e melioribus. vulgo, *rupit*: quod Rom. tuetur. 581. *Argentis* et *Argens* duo Burm.

iactant faces. — 575. *ſtantem pro t.* pro vulgari, ſtantem in ſumma turri. — 577. abiecto ſcuto manum admouerat lateri vulnerato. — 578. *alis allapſa f.* ornate, pro allapſa eſt. Quia toties πτερόεντες ὀϊστοὶ apud Homerum, item *alata, ales* ſagitta, occurrunt: nunc velocem motum et volatum teli per alas expreſſit, vt ſup. lib. V, 319. *fulminis alae.* In vulneribus autem ingenioſus eſt poeta Homeri exemplo. Comparant h. l. Intpp. Il. N, 593 ſq. — 580. h. rupit vulnere facto eam partem, illud viſcus, quo reſpiratio fit.

582 — 9. Ad variandam et ornandam narrationem nunc miſerationem excitat breui epiſodio; mox Numanus Remulus indignationem iniicit vecordi ſuperbia elatus. Illud vero obſcurum, ex qua recondita hiſtoria Arcentem Siculum huc induxerit, quod et in Seruianis aliquis miratus eſt. Debuit poeta tacite ponere, profectum eum eſſe in Italiam cum Troianis. 582. *ferrugine cl. H.* purpura indutus Hiſpana, quae eſt nigricantis coloris. Arcens Siculus eſt. Eſt autem in orientali Siciliae parte Symaethus, fl. circa quem Martis (ſed v. V. L.) lucus fuiſſe a poeta narratur. Arcentem autem poeta videtur exhibere velle Martis Sacerdotem; quocirca filium in dei luco educauit. De Palicis

Digitized by Google

Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Symaethia circum
Flumina: pinguis vbi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,

Ipse

583. Nolim cum Seruio interpungere post *miserat*, vt Arcens filii nomen sit. 584. *Protiectum*, Parrh. In *Martis* luco iam dudum haesebam, antequam varietatem lectionis inspicerem; nam de Marte apud Siculos nihil aliunde constat. Quod enim in Panormitanorum et Mamertinorum numis occurrere ille dicitur, obscura suspicio est. Equidem in his locis Ditem non Martem expectabam: nisi forte poeta Adranum, indigenam deum, Martem interpretatus est. Sed praua haud dubie est lectio, et restituendum erat quod et ad coniectandum in promtu est, et apud Macrob. V, 18. habetur, etiam in Doruil. et in Ven. pro diu. lect. *Matris*, vt Ceres Ennea intelligatur, quam recte Fazellus reb. Sic. Dec. I, 3, 2. tuitus est. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673. Burmannus addit, quod non assequor. — *Simaethia* male vulgo ante Heins. est enim Συμαίθος. Peius alii: *Sumoetia*, *Symaetia*, *Symethia*, *Simetia*, *Simoetia*, Romanus: *Simoentaque*. 585. *et* abest Oudart. *implacabilis* ap. Burm. Cluuer. Ital. ant. p. 934. sed v. supra ad idem hemistichium lib. VII, 764. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed v. not. *Palaci* Franc. Ed. Ven. (inquit Burm. tum pergit) Lutat. ad Statii XII. Theb. 156. *Palisci* Ald. alii: *implacabilis ara P.* In Lutatio scriptum inuenio: *et implacabilis ara Palyci.* 586. *hastis* Heins. e Medic. et Colot. item aliquot aliis. vulgg. cum Rom. *armis*. Nouum autem et ab Homerico more alienum, quod Mezentium funditorem prodit.

licis loc. class. apud Macrob. V, 19. et Diodor. XI, 89. sunt. adde Bochart. Chan. I, 28. et si plura desideres, praeter Cluuerium in Sicil. ant., Dorvillium in Sic. p. 167. et Burman. Sec. V. Cl. p. 472 sqq. Est tamen vel sic obscura summae vetustatis religio. Dicta ab iis Palica, vrbs, non longe a vetustissimo Palicorum fano, quod idem aliquando oraculum habuit: et duo crateres seu lacus aquae sulfureae non longe ab Eryce, vrbe, ad quos sollennia iuraiuranda fieri solebant. Quod autem fanum Palicorum h. l. circa Symaethum fuisse dicitur, non geographice accipiendum, sed poeta locorum situm latius et a nobiliore flumine designat. Alioquin etiam propior Eryces fluuius erat, nunc *Fiume di S. Paullo*, vt *Iaretta* Symaethus est: vt bene docuit Cluverius. Quod vnum tandem Palicum memorat poeta, ad poeticam

Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque nouo praecordia regno
Ibat,

589. *Difficit* pr. Hamb. pro diu. lect. *diuidit* Ven. *diffudit* tres Burm. *proiectum* pr. Mentel. cum Leid. perpetua varietate, quam multi notarunt. et nuper Burman. V. Cl. ad Anthol. p. 109. *effundit* pr. Hamb. et alter Menag. 590. *celerem bello* Goth. sec. 594 *fodisse* Franc. 593. *Rhemulae* Rutil. *Remuli* Dorvill. et Seruii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et sec. Cetorum quid poeta in hoc sequutus sit, vt *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro. cum insolitum sit cognomine sic aliquem insigniri. Aliter res se haberet, si Remulus esset verum nomen, et Numanus ille appellaretur ab vrbe Numana in agro Piceno, vnde oriundus erat.

ticam rationem referendum, qua licuit ex duobus vnum nominare. — In 589. poeta non satis attendit, se in oppugnatione murorum versari. Nam *arenam* vix bene posuit. Dicendum saltem cum Seruio Arcentis filium cecidisse trans murum. 590. Multa h.l. moliuntur Segraisius, Trappius et alii, vt difficultatem diluant, quod hic iam arma tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui assimilatus Amor Didonis gremio insidere posset. Scilicet nec illud recte tenent, quid eo loco sit *gremio insidere*, ad veterem morem, nec cogitant, Amorem a veteribus puerum fere puberem haberi: quod ex poetis et signis satis constat. — 593. Maior Turni soror Nympha Iuturna erat. v. inf. XII, 138 sq. 594 *sociatus habebat* pro vulgari: sibi nuper sociauerat. — 595. *digna atque indigna relatu*, fanda et nefanda, ῥητὰ καὶ ἀῤῥητα, nam vs. 603 sqq. virtutem popularium recte crepat; mox contumeliosa et turpia in Troianos iacit. Est autem hoc non minus ex heroum, quam ex barbarorum populorum vita, vt hostem conuiciis prouocent. Qui Homerum inspexit, satis tenet hoc. — 596. *nouo regno*, docte

Ibat, et ingentem ſeſe clamore ferebat:
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?
En, qui noſtra ſibi bello conubia poſcunt!
Quis Deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hic Atridae, nec fandi fictor Vlixes.
Durum ab ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſaeuoque gelu duramus et vndis:
Venatu inuigilant pueri, ſiluasque fatigant:
Flectere ludus equos, et ſpicula tendere cornu.
At patiens operum paruoque adſueta iuuentus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne

597. *ingentem* Heinſ. repoſuit ex Medic. et aliis codd. ac vett. edd. Nec vero accipiendum cum Seruio et aliis: eum clamaſſe ſe eſſe magnum: ſed *ſe ferebat*, incedebat ingens homo, vaſta corporis ſpecie; ſic inf. XII, 441. *portis ſeſe extulit ingens.* Vulgo: *ingenti*. 598. *tueri* Zulich. et Goth. ſec. 599. *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a ſec. Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum ſpreuerat Heinſius, ſed ſuſcepit Burmannus, nec male arbitror: eſt enim eleganter et docte dictum *praetendere muros, Marti*, bello, pugnae, vallum et muros ducere quo incluſi latere et pugnam detrectare poſſint. Haec eadem ſup. hoc lib. v. 55. 6. 7. 67. 68. 142 ſqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic. et ſic Seruius cum Iul. Sabino: nec hoc male. 602. *nec fraudis* Goth. tert. 603. *ab ſt.* Heinſ. e Sprot. et ex obſeruatione. cf. ad VIII, 130. 604. *duroq.* nonnulli Pieriani, tum Gud. et ſec. Moret. cum binis Burm. Heinſius coni. *crudo.* Sprot. *ſeruoq.* 605. *vigilant* duo Burm. 607. Idem verſus Ge. II, 472. niſi quod *exiguoque.*

docte pro matrimonio cum regiae ſtirpis femina inito; nova enim ſponſa erat regina. 597. *ingentem* v. V. L. 598. comparant Hectoris verba Il. Σ, 287. In *iterum* et in *O Phryges bis capti* argutantur Seru. et alii. Troiam ab Hercule captam quis tandem huc aduocet? cf. ſup. VII, 295. — 600. inuidioſe reſpectu Lauiniae, quam Turno ereptum ibat Aeneas. — 602. Imitati ſunt Stat. XII. Theb. 761 ſqq. Silius I, 443 ſqq. *fandi fictor* docte, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatur, loquitur fere, quod ἐπίκλοπος μύθων Il. X, 281. — 603. Locus qui ſequitur egregius et ornatus eſt de veteris Italiae diſciplina et vita, quae in Sabinis diutiſſime viguit: eandem a maioribus Albanis Romani

Omne aeuom ferro teritur, verſaque iuuencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; ſemperque recentis
Conportare iuuat praedas, et viuere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice veſtis;
Deſidiae cordi; iuuat indulgere choreis;
Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.

O vere

609. *bello teritur* Ven. 610. *ſeua* Leid. pro var. lect. et ap. Seru. 612. Heinſ. malebat *preminiur*. 613. *Conportare* librorum et Pierianorum et ſuorum (quibus duo Burm. et duo Goth. addi poſſunt, ſi tanti hi ſunt) auctoritate retraxit Heinſius, et *conuectare* remiſit loco alteri lib. VII, 749. vbi idem verſus repetitus erat, et lib. IV, 404. *praedam conuectat. recentes praedae*, addit Burm. ſunt ſanguinem adhuc fumantes. Quorſum tam longe petere? 614. *fulgentis* pr. Hamb. 615. *cordis* Goth. tert. ſorte aliquis *D. eſt cordi* coniiciat. Sed poeta exquiſitiori formae incubuit: deſidiae ſunt cordi, ex Homerico Αἶει δ' ἡμῖν δαὶς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε etc. 616. *vittae* pro, *mitrae*, ap. Gell. VII. 12. perperam.

mani acceperant. Adde laudes Italiae Ge. II, 167 ſqq. et ſup. V, 730. — 605. *ſiluasque fatigant*, multum pererrant. v. ad lib. VIII, 94. — 609. haſta inuerſa, σαυρωτῆρι, boues aratores ceſſantes pungimus. — 612. etiam ſenes armati ſumus et militamus.

614—620. Etiam hi verſus inter ornatiſſimos: notabilis quoque rhetoricae propior tractatio. Phryges cum Troianis permiſceri et tanquam ab eadem ſtirpe profectos haberi, iam alias vidimus. Iidem mollitie et luxu infames: quandoquidem primi in minore Aſia opibus excelluerunt, inprimis paupe-

rum colonorum, qui e Graecia aduenerant, iudicio. Ante oculos autem habuit poeta aliquot loca Homerica Od. ϑ, 248. 249. de Phaeacibus et Il. Ω, 261. tum in illis: *O vere Phrygiae* Il. B, 235. H, 96.|— 614. veſtem aliam crocotam, aliam purpuream intellige, vtramque Phrygio opere, acu pictam. — 616. tunicae manicatae, χειριδωτοί. cf. Stat. VII. Theb. 657. tum *mitrae quae redimicula habent*, int. pileos Phrygios fimbriis pendulis, quibus mento ſubligatis malae ac tempora obducuntur. cf. ſup. ad lib. IV, 216. male plerique omnes *mitras* Graecorum, diademata

Digitized by Google

O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; vbi adſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris
Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Aſcanius; neruoque obuerſus equino
Intendit telum, diuerſaque brachia ducens
Conſtitit, ante Iouem ſupplex per vota precatus:
Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſollemnia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat, et pedibus qui ſpargat arenam.

T 2 Audiit,

617. *verae* male editum ante Heinſ. et ſcriptum quoque in nonnullis. *ire* pr. Hamb. 618. *adſuetum* Oudart. 619. *vocant* e libb. retraxit Heinſ. quod iam in vett. edd. erat. vulgg. *vocat* cum Rom. idque maluit Cuning. 620. *cedite ferro*, c. bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Seru. acceperant *caedite f.* hoc eſt, cum viri non ſitis, abſcindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipſi caſtrentur. 621. *dura* Parrh. a m. pr. et bini Goth. 622. *neruo conuerſus* Doruill. a m. ſec. 623. *Contendit* vulgg. *Intendit* repoſuit Heinſ. e Gud. et pro. diu. lect. alt. Mentel. quoniam *conſtitit* ſubſequitur proxime. Sic ſup. 590. *celerem intendiſſe ſagittam.* Sed aliter arcus tenditur, aliter ſagitta. haec tenditur, dirigitur. 624. *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel. 629. Verſus deeſt Goth. tert. Et eſt ille repetitus ex Ecl. III, 87. quo in precibus his melius nos carere arbitror.

demata, cum his Phrygiis confundunt. 617. Sacra magnae matris Deum in Dindymo, Phrygiae monte: τὰ Δίνδυμα ὄρη cf. inf. X, 252. ſup. VI, 785 ſq. et hoc lib. v. 82. — 621. *canentem* ſimpl. dicentem, vt ipſa res docet.

622 ſqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Aſcanius in pugna emiſit, primum virtutis documentum: itaque ornare potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui ſic Pandari in Menelaum mittendam ſagittam exornat Il. Δ; 116. 122. etiam preces 119. Conf. inf. XI, 857 ſqq. Apollon. III, 275. 283 ſq. de Amore. — 626. *dona*, ſacrificium, vt toties poeta. Male Seru. de donariis. 627. cf. Od. r, 382 ſq. — 628 *caput c. m. f.* aequalem matri. ἰσομάτορα ἀμνὸν ex Theocr.

Digitized by Google

Audiit et coeli Genitor de parte ſerena
Intonuit laeuum: ſonat vna fatifer arcus.
Effugit horrendum ſtridens adducta ſagitta:
Perque caput Remuli venit, et caua tempora ferro
Traiicit. I, verbis virtutem inlude ſuperbis.
Bis capti Phryges haec Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Laetitiaque

630. *audit* Rom. et vett. Pier. *genitor coeli* ſec. Rottend. *ſouera* Goth. tert. 631. *fatifer* e libb. Pier. et ſuis praeclare intulit Heinſ. Vulgo *letifer*: ex interpretamento. 632. *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. inuenerat, ſicque Goth. ſec. et alii ap. Seruium, qui *effugit* praetulit, idque tuetur Heinſius. Si tamen rationem et vſum in illo ἅμα γε vna *et* diligentius conſideres, facile apparebit, *Et fugit* vnice verum eſſe, inprimis cum ſumma celeritas emiſſae ſagittae et percuſſi Remuli hic deſcribatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *effugit*, in quo adſtruendo Heinſ. multus eſt. *et fluit* Voſſ. *ſtrigens* pr. Hamb. Porro *adducta ſ.* idem ex Pier. inprimisque Romano, exque aliis ſuis docte reſtituit. vulgo erat: *elapſa* vel *adlapſa* et *allapſa*, etiam in codd. parte: duo Heinſ. *delapſa*. Proprie *adducitur arcus*: tum, quae adducto arcu euolat ſagitta, poetae et ipſa *adducta*, h. accelerata, admiſſa, dici potuit. 634. Exciderat in parte codd. *i*, hinc deprauatum apud Pierium in Rom. *transadigit verbis*. in obl. *traiecit*, in al. *transiecit* et *transfigit*. Apud Burm. *transigit* ed. pr. *transegit* Burm. Exc. *traiecit* multi cum binis Goth. Piget talia perſequi - - *en lude* Zulich. a m. ſec. *alludè* Ven. 636. *Haec* ante Heinſ. vt paſſim in ſcriptis, vel *hic*, *huc*.

Theocr. laudat Guellius: Id. II, 14. — 630: cf. Il. O, 377. et alibi. *ſonat vna*. Λίγξε βιὸς etc. Il. Δ, 125. — 632. *adducta* v. V. L. *horrendum ſtridens* iungenda. Δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.

634. 5. Schema traductae narrationis ad dialogum, quod orationem egregie animat, notarunt paſſim grammatici cf. Clark. ad Il. Δ, 303. O, 348. Superbiae vero, qua victis aut caeſis illudit victor, dignae horrida heroum vita, exemplum poeta ab Homero repetiit. — 637. *animos ad ſidera tollunt* audacter poeta nouauit, non eo ſenſu, quo volunt,, vt Aſcanii aut ſuos animos per fauorem extulerint laude; ſed ſucceſſu, gloria ac virtutis ſeu conſcientia ſeu opinione ferocientes et exultantes *efferri animis* aut ipſi *animos efferre* dicuntur, et nunc quidem tam ſublimes, vt caelum ſibi attingere videantur

Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies vrbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum: 640
Macte noua virtute, puer; sic itur ad astra,
Dis genite, et geniture Deos. Iure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura residunt:
Nec te Troia capit. Simul haec effatus, ab alto

T 3 Aethere

638. *cum* Parrh. 639. *arces vrbemque* alter Hamb. cum Goth. sec. male. v. not. 640. *victorem, iuuenem* Ven. 643. *residunt* tert. Rott. alter Hamb. et Zulich. et Heinsium hic suum morem non seruasse miror. Vaticinia enim melius praesenti tempore efferuntur. 644. *affatus* aliquot Burm.

tur. Sensu facilius rem assequare quam verbis.

638. cf. Excurs. ad h. l. 639. *Ausonias acies vrbemque*, oppugnationem castrorum seu vrbis Troianorum, nouae Troiae. 641. *mactus* quid sit origine et vsu, copiose declaratur in Thesauro Gesner. nec tamen hic et in similibus locis satisfacit, si teneas *mactum* esse auctum, amplificatum. Est aliquid, si reddas: o puer ornate noua virtute. Sed videtur aliud quid insuper desiderari. Scilicet *mactus* est vel laudandus ac probandus re bene gesta, vel ex successu gaudens, fructum laetitiae inde capiens: et sic nihil est quod melius vocem reddat quam Graecorum ὄναιο, quod et bene h. l. Guellius meminit. ὄναιο τῆς νέας ἀρετῆς. Bene eueniat primum hoc virtutis documentum! laeti sit ominis! Si in formulis ad deos precandi occurrit, tum *mactus* videtur esse laetus, propitius. cf. Cato de RR. 134. — 642. *geniture deos* propter Iulium Caesarem et Augustum, vt Seru. — 642. 3. Adscribendus est hic locus iis, in quibus pacis per orbem terrarum restitutae et Iani clausi memoria celebratur. Certe post V. C. 725. scripta haec esse necesse est, v. sup. To. I. p. CLIX. Merito hoc tuae genti dabitur, vt oriundus ex ea Augustus omnia bella finiat. *gente Assaraci* ad splendorem orationis pertinet: v. sup. ad Ge. III, 35. Aen. I, 284. *bella fato ventura*. bona determinatio, inprimis respectu bellorum ciuilium, de quibus maxime accipiendus locus. — 644. *Nec te Troia capit*. maiore virtute ornatus quam pro tam tenuibus rebus

ad

Digitized by Google

Aethere ſe mittit, ſpirantis dimouet auras,
Aſcaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquom in Buten. Hic Dardanio Anchiſae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina cuſtos.
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longaeuo ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crinis albos, et ſaeua ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iülum:
Sit ſatis, Aeneide, telis inpune Numanum
Oppetiiſſe

645. *miſit* aliquot Pier. et Burm. *ſpumantes* pr. Hamb. *demouet* duo Burm. cum Rom. 646. *formam* Heinſ. e melioribus Pier. et ſuis, pro vulgari, *forma*: quod Rom. tuetur. *formam in antiquam* Iul. Sab. legerat. 648. *lumina* Sprot. 649. *tunc* Parrh. *hunc* ſeptem Burm. cum Goth. ſec. 651. *crines flauos* male interpolatum in Rom. multis Pier. Heinſ. Burm. et binis Goth. etiam vett. edd. ſiue ex ſcriptura *aluos*, ſiue ex lib. IV, 558. ſiue ex incuria hominis qui Apollinis crines deſcribi putabat. Heinſius coni. *rauos* nullo fructu. Poſt *albos* ſuſtuli interpunctionem haud dubie prauam et quae Interpretes transuerſos egit. Apollo in Buten mutatus etiam armis ei ſe aſſimulauerat; *ſimilis et crines et arma*. quod adiectum: *ſacra ſonoribus* h. ſaeuo ſonore, terribiliter ſonantia, epitheton armorum Butae ornans eſt. 653. *Aeneade* (*Aeneadae* apud Bottarium) Rom. ὦ Αἰνεάδη, quae ſollennis forma eſt: Αἰνείας, Αἰνέας, Αἰνειάδης, Αἰνεάδης. Frequentatur etiam vox Αἰνειάδου Cedreno, Zonarae et aliis. Hanc etiam h. l. tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum ſeu imperitiae ſeu acumini. Mediceus cum aliis Heinſ. et Pier. et vett. edd. *Aenide*; quod Priſcianus; alii *Aenëide*, quod Probus agnoſcit. Certant grammatici ſuper analogia, nec rem expediunt. Αἰνεάδης in Αἰνείδης contrahi vix poteſt: nec Αἰνεὺς memorari

ad quas nunc Troiani redacti ſunt. *Capere* non infrequens hoc vſu. Laudat Burm. notas ad Ouid. III. Triſt. 4. 30. et Barth. ad Stat. I. Achil. 151. Notum ſatis eſt illud Philippi ad Alexandrum filium: Quaere aliud regnum, Μακεδονία γὰρ σε οὐ χωρεῖ. — 645. *ſpirantes auras*. Nec vitales, cum Servio, nec odoras, cum Cerda, ſed flantes, πνεούσας ἀύρας accipe. — 647. Alius erat *Butes* quem ſupra memorauit lib. V, 372. Adumbrauit autem Periphantem Il. P, 323 ſq. (non locum Il. Π, 715 ſq.) An vero etiam illud ex vita heroum ſit: *fidusque ad limina cuſtos*, vt armigeri (θεράποντες) iidem

et

Digitized by Google

Oppetiiſſe tuis: Primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non inuidet armis.
Cetera parce, puer, belſo. Sic orſus Apollo
Mortalis medio adſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Adgnouere Deum proceres diuinaque tela
Dardanidae, pharetramque fuga ſenſere ſonantem.
Ergo auidum pugnae, dictis ac numine Phoebi,
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis: tum ſcuta cauaeque

morari alio loco vidimus. Iulium Sab. non intelligo quid hic velit, Mihi ſic ſaltem illuſtrandum videtur: vti Αἰνήας, Αἰνῆς, dictum, ita etiam ad Ionicam formam Αἰνείας, et hinc Αἰνειάδης et Αἰνειδης: *Aeneides* et hinc *Aenides*, quod ad idem redit. Si vero *Nereides* media breui non reſpuunt poetae, cur non feremus in *Aeneides τὸ e* correptum? Tandem etiam in nonnullis Virgiliano in loco ſcribitur: *Aeneidae* vel *Aenidae*. ſaltem *Aeneida* vel *Aenida* erat tuendum. Prius exhibet ed. Cuningh. 654. *ſuis* pr. Rottend. *primum* ed. Iunt. *prima hac — laude* Hugen. 655. *nec paribus inu. a.* ed. Ven. 657. *ſic o. Apollo mortalis, m.* Donati lectio ap. Fabric. *adſpectu* ſec. Moret. *viſus* Gud. pro var. lect. ex lib. IV, 276. 660. *tonantem* duo Burm. 662. *ad c.* Reg. *certamine* Montalb. et Bigot. *c. curſus* Hugen. 663. *animosq.* alter Hamb. 665. *armenta* Rom. 666. *tunc* et *cum* in binis Goth.

et ſatellites ſint, dubito. — 651. v. V. L. — 655. *et paribus non inuidet armis.* hoc ſublime et magnificum: ſuae ſagittandi peritiae, ſuae virtuti, Aſcanii futuram virtutem aequiparat deus Apollo. Alii comparationem in eo quaerunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Mihi hoc argutum magis quam verum eſſe videtur. — 657. *medio ſ.* non male Seruius: ideo *medio*, quia non reſpondit Aſcanius. Eſt tamen ſimpliciter; antequam plura ſubiiceret, diſceſſit. 659. 660. cf. Excurſ. ad *v.* 638. 661. *numen* declaratur per *dicta*; iuſſa, auctoritas. 665. *Acres.* intendunt acriter. 666. 7. Macrob. VI, 4. ex Ennii Scipione laudat: *Sparſeis*

Dant ſonitum flictu galeae: pugna aſpera ſurgit.
Quantus ab occaſu veniens pluuialibus Haedis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant; quum Iuppiter horridus auſtris 670
Torquet aquoſam hiemem, et coelo caua nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
Quos Iouis eduxit luco ſilueſtris Hiera,

Abietibus

667. Habemus hic iterum exemplum rationis criticae codicum vetuſtate et auctoritate potioris. *adflictu* Rom. et alii Pier. *atflictu* Medic. *afflictu* Montalb. perperam. *flictu* haud dubie poeta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd. qui *flictu* tenent ap. Heinſ. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. *galeae flictu* aliquot Pier. idem ordo in Goth. pr. et tert. Ceterum alterum verſus hemiſtichium: *pugna aſpera ſurgit* meum quidem ad ſenſum et languere et ſententiae iuncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. ſ. tum ſcuta.* 668. *occaſu* vel *Oceano* Zulich. *pl. herbis* Rom. 669. *quam multi* ed. P. Danielis. 671. *et telo* tert. Rottend. ſed de fulmine poetam cogitare dubito. *lumina* Medic. a m. pr. 672. *Archanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burm. 773. *Hiera.* Hanc lectionem *ſeis haſteis longeis campus ſplendet et horret.* Tum alii ex Annal. XI. *Tum clupei reſonant, et ferrei ſtridet acumen* cf. inf. v. 809. et Il. M, 160 ſq.

668 ſq. Ornauit Homericos verſus Il. M, 156—161. *Haedis pluuialibus* propter haedos. Bene et clare Seruius: Supra Tauri cornua eſt ſignum, cui Auriga nomen eſt. — Retinet autem ſtellas duas in manu, quae *haedi* vocantur et capram — quarum et ortus et occaſus grauiſſimas tempeſtates faciunt. Oriuntur autem cum Scorpione menſe Octobri. Ita Seruius. Comparatis locis, quae ab Intpp. excitari ſolent, de occaſu Haedorum maxime poeta cogitaſſe videtur: v. Arat. Phaenom. 678 — 681. Theocr. Id. VII, 53. 54. Stat. Theb. VIII, 407 ſqq. — 670. Quod alias auſtris inſurgentibus, id nunc Ioui tribuit: *torquet* is *aquoſum hiemem*, h. verſat, agitat, nubes pluuias, tandemque, vt illis imber exprimatur, facit: *caelo caua nubila rumpit.*

672 ſqq. Ingenioſe eſt vſus loco Il. M, 127 ſqq. et reſpexit duo Lapithas, Polypoeten et Leonteum, pro portis caſtrorum Achiuorum ſtantes. Vt ſilueſtrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Iouis Idaei: parentibus ſilueſtrem in nemoribus

Abietibus iuuenes patriis et montibus aequos,
Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt
Freti armis, vltroque inuitant moenibus hostem.
Ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adstant
Armati ferro, et cristis capita alta coruscí:
Quales aëriae liquentia flumina circum,

T 5 Siue

lectionem quomodo Heins. defendere possit, non assequor. Est enim manifeste vitiosa: in Ἰεῤα media produci nequit. Nullus dubito *Iaera* (Ἴαιρα Il. Σ, 42.) esse scribendum, vt Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum ceteris Heins. maximam partem *Iera*. Doru. *Hieta*. Zulich. *Hibera*. Turnebus *byaena* coniiciebat: quod per se non malum esset. 674. *patriis iuuenes* aliquot Heins. cum Regio. *aequis* Gud. Ceterum versum hunc puto Virgilius sublaturus fuisset secundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose ornetur vs. 679 sq. 675. *imperio est* Macrob. V, 11. *reducunt* Hugen. 677. *instant* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert. *obstant* Leid. v. sup. v. 550. 678. *coruscis* Ven. et Macrob. *coruscant* Medic. *coruscent* Hugen. 679. Argutiae sunt Seruii seu alterius ex scriptura antiqua *liquëtia* captatae, quod *liquetia* legendum esse censet; vt fluuii nomen sit in Venetia in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluuii nomen *Liquentia* passim scribitur, vt, hac ipsa scriptura seruata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto. nam etsi vel maxime poeta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluuii nomen erat, quam vt nude poneretur; et male etiam grammatica iunctura adhaereseeret. Seruius vitiose fieri ait, vt a genere incipiamus, et ad speciem reuertamur. Immo vero hoc suaue et poetis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68, 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen, vt *fons liquidus* et al. Quod ad codd. attinet, *liquentia* Rom. Medic. et magna pars reliquorum: sicque Macrob. et Diomedes ap. Heins. at Gud. a m. sec. Mentel. vterque cum aliis nonnullis, et Oblongo Pierii, *liquetia* nec et edd. vett. *Liquencia* Montalb. sed erasa n littera. *linquentia* Goth. tert.

ribus Idaeis vitam agentibus. — 674. ἐλάτῃσιν ἐοικότες ὑψηλῇσιν Il. Ε, 560. cf. V. L. cum montis autem cacumine comparatur Polyphemus Od. I, 191. 192. In *commissa* v. 675. argutati sunt veteres apud Seruium, cum dubitarent, an sit, clausa. vti tabularum *commissurae* dicuntur. Est haud dubie, credita, custodiae eorum mandata: et sup. 176. *Nisus erat portae custos*. 676. *moenibus*. in moenia VIII, 178. vt *solio*. — 677. *pro turribus* accipio ἀντὶ πύργων, tanquam binae turres, aliter ac sup. v. 575. — 679 sq. ex l. c. Il. M, 131 sqq.

Digitized by Google

Siue Padi ripis, Atheſim ſeu propter amoenum,
Conſurgunt geminae quercus, intonſaque coelo
Adtollunt capita, et ſublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentis.
Continuo Querceus, et pulcher Aquicolus armis,
Et praeceps animi Tmarus et Mauortius Haemon,
Agminibus totis aut verſi terga dedere,
Aut ipſo portae poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus irae,
Et iam conlecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diuerſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Feruere caede noua, et portas praebere patentis.
Deſerit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque ſuperbos:
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana

680. *praeter a.* Hugen. a m. ſec. 683. *Irrumpunt, erumpunt,* (vt Goth. tert.) *prorumpunt* ap. Burm. *I. aditus Rutuli*: Regius interpungit: quod et alii faciunt; nec refert. 684. *Querquens* aliquot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. *Aquicolus* reduxit Heinſ. ex Medic. et ſec. Moret. ceteri *Aquiculus*. Sic et Pieriani partim, partim *Equiculus* legebant. In hinis corrupta ſcriptura, *Aquilicus*, vnde Heinſ. coni. *Aciſcolus*, quod Valeriae gentis cognomen eſt; in vno *Aquilurus*. 685. *princeps animi* ſec. Moret. *Tmaros* multi: vt Ecl. VIII, 44. Alii et hic *Marus, Thmarus, Thamarus, Timarus, Himarus, Tinarus*. In f. *Haemo* Menag. pr. 686. *aduerſi* Parrh. *auerſi* Doru. ſicque aliquot Pier. iidem *dederunt*. 687. *ipſi* aliquot Pier. pro *poſuere*, Parrh. *dedere*. 688. *Tum magae* Doru. 689. *gl. in vnum* Bigot. et Rom. 690. conferre *gradum* Nonius in *conferre*; quod arridet Heinſio. tum *percurrere* Sprot. *procedere* ſec. Moret. *concurrere* Ed. pr. male. tandem *p. l. ardent* Leid. 692. *boſtes* Parrh.

131 ſqq. ſed ornauit poeta adiunctis a certo genere ac loco petitis, circa Padum et Atheſim. Noſtrum iterum expreſſit Claudian. de R. Prof. III, 370. — 688. *animis diſcordibus*. ornate, pro iis. Tum magis increſcunt irae Troianis. Iam autem ii erant hoſtilibus in Rutulos animis.

692. Semper inhaeret animo Homeri τειχομαχία. Qui ibi

Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto ſternit iaculo. Volat Itala cornus
Aëra per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris vndam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum ſternit Aphidnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem, Non

699. *tenerum* Heinſ. repoſuit tanquam exquiſitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illuſtrauit. vulgo: *per tenuem*. cf. ſup. ad III. Ge. 108. — *ſub alto* Parrh. 700. *atri ſanguinis* pr. Hamb. cum aliis ap. Pier. ex interpretatione. *alti vulneris* coni. Priceus ap. Burm. 701. *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. *in p. recondit* Parrh. *rejedit* vel *tepeſcit* codex Koeleri V. Cl. Scilicet ſeu calami ſeu memoriae vitium corrigere voluit librarius. 702. *Eremantha* Zulich. *ac Periphanta* Heinſ. coniiciebat. Malim eum emendaſſe *Erymanta*; eſt enim Ἐρύμας Ἐρύμαντος. Et occurrit Ἐρύμαντα Il. Π, 345. Scriptum quoque ſic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Ceteri taedium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et Pier. *Aphitum* tert. Goth. 703. *Bitiam ardentemque* aliquot Burm. *Tibian* pr. Moret. *o. animoque* Zulich. *animis oculisque* a m. pr. Parrh. *furentem* vel *frementem* Cod. Koel.

ibi Aiax, hic Turnus eſt. — 697. *Thebana de matre*. oriunda ex Thebe Myſiae vrbe ſub monte Placio, olim a Cilicibus colonis inſeſſa, Eetione rege clara, quem Achilles interemit, et cuius filia Andromache erat. Il. A, 364. et al. Campus Thebes hinc manſit etiam ſerioribus aetatibus circa Adramyttium. Late de hac Thebe Strabo et libri geographici. Burmannus laudat notam ad Ouid. XII. Met. 109. — 698. *cornus* v. Ge. II, 447. 8. — 699. *aera tenerum*. alias tenuem. ſed et aliis locis alterum occurrit. Exempla collegit Heinſ. *ſtomacho*. recte Seru. *graecus ſermo eſt*. dixit ſcilicet στόμαχον, guttur, gulam. tum *ſpecus* h. cauum, vulnus hians, reddit *vndam atri vulneris* h. ſanguinem ebullientem in vndarum morem, vndantem. cf. Il. P, 47 ſqq. 702. *manu*. enſe, vi oppoſiti: nam v. 698: *iaculo* Antiphaten proſtrauerat. Nec inſolens hoc. Etiam Seru. notauit.

703. 4. Bitiam tam vaſto et immani corpore fuiſſe declarat, vt iaculi vulnus nimis leue, nec mortem allaturum fuiſſet. Non ſatis dignum

Non iaculo: neque enim iaculo vitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis et auro
Suſtinuit: conlabſa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum ſuper intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Conſtructam ponto iaciunt: ſic illa ruinam
Prona

706. *non* Parrh. et Montalb. *quae non* Dorr. *taurica* Goth. ſec. 708. *in menia* Franc. 709. *At t.* pr. Moret. 710. *Talis* Rom. et Medic. 712. *in ponto* tert. Moret. *iaciunt ponto* vulgg. ante Heinſ. *ſic* repetere comparationem neceſſe eſt. Importunum

dignum Maronis caſtigatiore Muſa hoc videtur: nec placet τὸ παιδαριῶδες. *dediſſet* pro reddidiſſet. — 705. Non hic de *falarica* cogitandum, quam Liu. XXI, 8. deſcribit, ſed eſt ſimpliciter pro lancea et haſta latioris ferri dicta. Ex Seruio tamen et Feſto notanda eſt origo vocis *a falis*, h. turribus. — 707. *lorica fidelis* (quae munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, ſic ſup. VII, 640. *fidus enſis*) *ſquama duplici et auro*, duplicibus ſquamis aureis, ſeu duplici ſquamarum ordine. vti *bilicem loricam* dixit XII, 375. — 709. *ipſe ingens intonat ſuper clipeum*: Poteſt ita, cum Iulio Sabino, verborum ordo inſtitui, quod et Burmanno probatur. Sed doctior eſt Seruiana ratio, vt *clipeum* neutro genere dixerit: *hoc* clipeum *ingens intonat ſuper*, ſc. ſuper immania membra collapſa. Ita eſt Homericum ἀράβησέ τε τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. Ad verbum reddidit inf. X, 488. *ſonitumque ſuper arma dedere*.

710 ſqq. In ſequentibus iterum magnum poetam agnoſcas: rem poſuit nouam per ſe magnam et terribilem, eamque ornauit ἐναργῶς et docte. Interceptus erat Crater ſeu ſinus Baianus molibus in altum ductis, partim quibus praetoria inaedificata erant, et temperati aeris et proſpectus cauſſa, partim quibus portus Iulius muniebatur. v. ſup. Ge. II, 161. *Euboico littore*, propter vicinas Cumas, Chalcidenſium coloniam. v. ſup. ad VI, 2. — *pila ſaxea molibus* altis, h. alte aggeſtis caementis, conſtructa, quae in pontum iaciunt. Seru. et Cerda *ponto* acci-

Digitized by Google

Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit.
Miscent se maria, et nigrae adtolluntur arenae.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Iouis imperiis inposta Typhoeo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit:
Inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.

Vndique

num tamen est meo sensu et ieiunum alienumque a tota loci structura. An a poeta *si* scriptum fuisse, et hiatum fuisse caussam immutatae lectionis dicam? Sed tenuis nimis ea fit oratio. An fuit: *fluctu illa ruinam P.* an: *si victa r.*? Sed in huiusmodi locis nemo quicquam facile definiat. 713. *vndis illisa* aliquot Pier. *vadis in litore combit* Parrh. 714. *tolluntur* aliquot Heins. et Burm. cum Goth. tert. 715. *sonitum* Goth. sec. non male. *fremitu* idem et Bigot. *Procuta* Rom. *Procrida a. t. dirumque* Exc. Burm. *alta tremit*, vt *crebra* pro *crebro* maluit iungere Addison. ap. Burm. quoniam Prochyta non alta sed humilis est. Sed v. not. 716. *Inarimae* Rom. 717. *Sic* pr. Moret. *omnipotens* tres ap. Burm. *animos* Parrh. et Seruii codd. ad X, 22. *hic animum Mars armip.* Goth. pr. 718. *sub pectora* aliquot Heins. cum Goth. sec. perpetua varietate et alibi obuia. Arridet tamen Heinsio. Alterum tamen iam lib. VI, 101. vidimus. *in pectora* Leid. cum Goth. tert. 719. *Fugam* et *Timorem* scripsit: sunt enim Homerica Δειμός τ' ἠδὲ Φόβος Il. Δ, 440. et al.

accipiunt.: aduersus mare. Erant autem hae structiones ac moles ex saxis ac caementis puluere Puteolano solidatis confectae. Eum enim solidescere subaqua nota res est. cf. h. l. Cerdam. Vitruu. II, 6. Maronem exscripsit Silius IV, 297 sqq. — 715. 6. v. Exc. ad h. v. Prochyta *alta* epitheton commune omnium insularum, quatenus mari eminent. — *cubile*, vt Pindarus Aetnam στερωμνὰν Typhoei Pyth. I, 54. Homerus l. c. εὐνὰς dixit Arintos montes.

717. 8. 9. Homericum phantasma hic amplexus est; Saepe enim deos inducit robur et animos pugnantibus adspirantes, aut in fugam vertentes aduersam aciem. Sic Il. B, 446 sqq. Mineruam; N, 44 Neptunum; et ipsum Martem Il. E, 506 sqq. sed qui apud Homerum inter deos praeliantes negotiosus deus est, apud Maronem in otiosum allegoricum nomen abit. inprimis cum v. 721. bellatorem deum incidere animis, h. alacritatem, nouum robur animi, dixisset. — 718. *stimulos vertit*: plus quam adhibet v. lib. VI, 101. — 719. *atrum Timorem*

Vndique conueniunt; quoniam data copia pugnae:
Bellatorque animos Deus incidit.
Pandarus, vt fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:
Portam vi multa conuerso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Moenibus excluſos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit recipitque ruentis,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, vltroque incluserit vrbi:
Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo noua lux oculis obfulsit, et arma

Horren-

720. *pugnae est* Goth. sec. 721. *animos* Heins. e Medic. et Sprot. tanquam elegantius. vulgg. *animo. Bellorumque animis incidit* Goth. tert. 722. *infuso* Bigot. *c. vidit* Gud. et alii Heins. ac Burm. cum Goth. sec. 723. *quis c.* Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm. sed *qui*, quod per se minus vulgare, agnoscit Carilius. 724. *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb. quod impense placebat Heinsio, quem offendebat recurrens vs. seq. *multos*. Nam et alibi *vi multa* ap. nostrum occurrere non ignorabat. — *torquent* Zulich. 725. *obnisus* Zulich. *latus* Goth. sec. 726. *liquit* aliquot Burm. cum Goth. tert. 727. *incluſit* sec. Moret. *recipitque clientes* alter Hamb. 728. *in* abest Goth. tert. 729. *viaerat* et *incluſerat* Leid. *vrbe* Bigot. 730. *inter media* Doruill. 731. *oculisque* Bigot. *effulsit* vulgo lectum in codd. et edd. *offulsit* ex Romano Pierii repetiit Heins. v. sup. v. 110. sed

Timorem exemplis illustrant Cerda et Burm. ad Petron. c. 89. pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quaerenda, quod omnia tristia et infausta atra sunt: sed pertinet ad phantasma Terroris, vt sit tenebris et nocte inuolutum. — 720. *conveniunt* Latini ac Rutuli, inventa opportunitate irrumpendi in castra.

726. 7. Laudatus Statius lib. X. Theb. 508. iam a Seruio: *Par operi iactura lucro: namque hoste recepto Excluſere suos.* Sed his verbis minus gravitatis inest. cf. eund. vs. 503. sq. — 728. Νύκτιος etc. Il. B, 38. et sup. VI, 172. — 730. *pecora inertia*, oues ait Cerda. saltem potissimum.

731 — 5. Praeclare haec in maius aucta. Scilicet cogitandum est, principum virorum

Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtae
Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
Adgnoſcunt faciem inuiſam atque inmania membra
Turbati ſubito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternae feruidus ira
Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo

Intorquet

ſed h. l. puto parum feliciter; non enim agitur de luce quae offulgeat oculis aliunde, ſed emiſſa oculis fulget illa: hoc eſt, *effulget*. 733. *fulmina* Heinſ. reduxit, quoniam in eo omnes vetuſtiores conſentiunt. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit, (quod nemo facile admittat) vel *mittunt* pro *ſe mittunt*, *mittuntur*. cf. ad Aen. II, 207. Atqui hoc durum eſt h. l. vel maxime. *mittit* alii habent editi et ſcripti etiam Pier. et bini Goth. item Iul. Sab. ſicque Medic. *mittet* et a m. ſec. *mittit*. et puto olim fuiſſe *clipeoque m. f. mittit*, pro *clipeus. clypeusque m. f. mittunt* Doruill. In Gud. *clypeique m. f. mittunt*. Tandem qu. Moret. cum Zulich. *nutant*, Montalb. *vitant*. 735. *Aeneadae ſubito turbati* Parrh. *cum* tres ap. Heinſ. et Burm. 738. *Non m.* Parrh. *prohibet* Sprot. 739. *vide* Goth. tert. *nulli* ſec. Hamb. *nulla huic* ſec. Menag. *non hinc* Bigot. 741. *animi virtus* Rom. 742. *Hinc* Zulich. *inuictum* P. Goth. tert. felici lapſu. 743. *et c. nudo* ſec. Hamb.

virorum ac regum arma praecipuo aliquo laeuore ac fulgore ſplendere debuiſſe, criſtas fuiſſe altiores, et ſic porro. Turno autem intra caſtra intercepto creſcit adeo audacia: *noua lux, oculis o.* Ceterum ſingula in Homero paſſim ſunt obuia, quae tamen ad imitationem trahi nequeunt. ſic ἐπὶ στήθεσσι δὲ χαλκὸς Σμερδαλέον κονάβιζε Il. Φ, 254. et Δεινὸν δ' ἔβραχε χαλκὸς ἐπὶ στήθεσσιν ἄνακτος Il. Δ, 420. *arma horrendum ſonuere*, et *fulmina* Il. X, 133. 134. *Criſtas* Turni *rubentes* v. 270 ſupra vidimus. — 733. *mittunt* v. V. L. — 737. *dotalis regia*, Laurentum. — 742. vt illud lib. II, 549. *referes ergo haec Degeneremque Neoptolemum narrare*

Digitized by Google

Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere aurae vulnus; (Saturnia Iuno
Detorſit veniens) portaeque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, inpubesque immani volnere malas.
Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Conlabſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens, atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex vtroque pependit.
Diffugiunt verſi trepida formidine Troës.
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu ſociosque inmittere portis,
Vltimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem caedisque inſana cupido
Egit in aduerſos.

Principio

745. *Exc. aurae*: *vulnus* — *veniens* iunxerat Seruius ſeu quis alius; et ſic *vultus* — *veniens* duo Burm. 746. *Detorſit iuueni* pro diu. lect. pr. Hamb. *terraeque i.* Parrh. *infingitur* Franc. 747. *vi quod* Goth. ſec. *quod vix* alter Hamb. — *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. *torquet* Moret. 748. *neque enim es* pars Pier. et Heinſ. cum Ed. Mediol. et Goth. ſec. *es tele* Rom. *bis telis* Schol. Statii ap. Heinſ. *bis t. et v.* Ed. Ven. *actor* Goth. tert. 750. *media inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. ſec. et tert. 751. *que* abeſt qu. Moret. *i. pondere* Menag. alt. 753. *Collapſosque* ſec. Moret. *arcus* Exc. Burm. 754. Ante Heinſ. *illi in p.* quod, Pier. et ſuos ſequutus, eiecit. 756. *Defugiunt., deffugiunt*, duo Burm. 757. *ea c. fuiſſet* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus verſus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat inſertus poſt vſ. 759. 758. Ortiinus, Burmano monente, malebat *admittere*. Goth. tert. *portae*. 760. *infanda c.* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec. et tert. *immenſa* Gud. pro diu. lect.

narrare memento. — 745. *Iuno detorſit*. Praeiuit exemplum Apollinis Il. Θ, 311. et Mineruae Il. Τ, 438 ſqq. vbi

dea πνοιῇ ἧκα μάλα ψύξασα auertit telum Hectoris ab Achille. — 757 — 9. καί νύ κεν ἔπρηξεν πυρὶ etc. Il. Φ, 217 ſq.

Principio Phalerim, et ſucciſo poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergus. Iuno vires animumque miniſtrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque.
Lyncea tendentem contra, ſociosque vocantem,
Vibranti gladio conixus ab aggere dexter
Occupat: huic vno deiectum comminus ictu
Cum

762. *Phalerim* recepit Heinſ. nam ſic fere codd. habere vel *Falerim.* vulgg. *Falarim*, quod tamen analogiam ſermonis habet. Priſcian. lib. VII. *Fabarim*, vt a fluuio Sabinorum nomen habeat; ſed in Troianum hominem non cadit. Alii: *Falarin*, *Falorim.* Tum *Gygem*, *Cygen.* 763. *hic* pr. Hamb. *huic* Ven. *in raptas* Rom. *E. arreptas* Goth. ſec. Idem fere verſus inf. XII, 330. 764. *In tergus* Heinſ. e Rom. et Cariſio. At vulgo: *In tergum.* v. Heinſ. *integrum* Franc. et Seru. ad Aen. I, 211. 765. *Halyn*, *Halin*, *Halim*, *Alim*, *Alym* in codd. *Halym* Heinſ. e vetuſtioribus. Idem *confixa* tuetur contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod ant. edd. habent, et Medic. a m. ſec. *confexum* Parrh. *et fixa* Doru. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1514. 766. *M. ruentes* Sprot. 767. Totus verſus exHomero conuerſus Il. E, 678. ſed ſine deprauationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Graeci. 768. *Lycea*, *Lingea*, *Ligea*, *Lygea*, *Licea*, ſcripti apud Burm. *Lyngea. Sigea* Goth. 769. *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert. 770. *hinc vno* Zulich. et Bigot.

nec

217 ſq. et alia exempla Il. Σ, 454. et Φ, 544.

762. Ordo eſt, inquit Seru. Excipit et ſuccidit poplitem. vt ſup. 537. *Poſtibus haeſit adeſis*: item III, 237. — Idem 763. *raptas* ſc. de hoſtilibus cadaueribus et 766. *M. c.* pugnam agitantes. — 767. Cum hic verſus ad verbum ex Homero conuerſus ſit, (v. V. L.) ibique iidem homines ab Vlyſſe occiſi narrentur, Seruius, inde apparere ait, non ad hiſtoriam, ſed ad ornatum poematis haec nomina pertinere. Sed quis tandem inde ornatus exiſtit? dicat aliquis, Scilicet ad ἐνάργειαν narrationis et ad animum in rem praeſentem deducendum valet, ſi non omnino caeſos eſſe multos dicas, verum etiam nominatim eos perſequaris. — 770. Comparant Il. Σ, 497. Τ, 481.

Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Vnguere tela manu, ferrumque armare veneno;
Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Muſis;
Cretheа Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharae cordi, numerosque intendere neruis:
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.
Tandem ductores, audita caede ſuorum,
Conueniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus;
Palantisque vident ſocios, hoſtemque receptum.
Et Mneſtheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
Quos

nec male. *hic* Franc. *huic Iuno* Doru. *huic vnum* Goth. pr. *coniectum* ſec. Moret. *deiecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legiſſe *concitus?* ſed ſtipes fuit librarius. 772. *felicius* quatuor ap. Burm. *fallacior* Goth. tert.. 773. *Stringere* Schol. Statii apud Heinſ. *fugere* idem Goth. tert. Hic dicat aliquis qui tales delicias ſectatur, fuiſſe ſcriptum *fingere*. Illud vero mireris, Iulium Sab. in ſuo habuiſſe *vrguere*, idque defendere, vt ſit dictum vt *fulguere*. 774. *Clutium, Clycium, Clycion* alii, it. *Gluttium. dictum Eolide* Doruill. *Cretea* ante Heinſ. *Crathea* qu. Moret. ſed eſt Κρηθεύς. 776. *que* abeſt qu. Moret. *incendere* Hugen. 778. *a. voce* Zulich. a m. pr. 780. *Pallentesq.* Menag. pr. 781. *Tunc M.* Goth. tert. *quo inde f.* Reg. Heinſius eleganter

481. — 771. αἵμονα θήρης — ἐυθλὸν θηρητῆρα etc. Il. Σ, 49. — 772. *felicior*, peritior, vt alibi quoque. *manu* vacat, ſed adiectum, quoniam de peritia agitur. ἰοὺς χρίεσθαι, non niſi admodum barbarorum populorum mos, in Iliade vix occurrit, ſed in Odyſſ. Α, 260. — 774 — 7. ſuaues verſus de Cretheo lyrico, quorum praeclara imitatio eſt in Leonida Glouerii, vbi de Ariſtandro IV, 213 ſqq. (lib. V, 239.) Fuit vir doctus, qui Horatium reſpici puraret, ne poetae amiciſſimus homo plane in Maronianis carminibus praeteritus videretur. Sed talia affirmare et refellere aeque in promtu eſt. — 776. Propríe *intenduntur nerui* ſeu fides, ſed cum iis ipſis intenduntur *ſoni*, pro quibus doctius *numeros* poſuit: ſunt enim ſoni numeroſi, ſi arte eliciuntur. — *equos*, vt Homericum ἵππους, currus dixit: non equeſtres curſus; nam adiicit *arma* et *pugnas*.

778. *Tandem.* Bene Seru. Seruat τὸ πρέπον, ne praeſentibus ducibus Turnus tot ſtrages feciſſe videatur. — 781. 2. Aia-

Quos alios muros, quae iam vltra moenia habetis?
Vnus homo, et veſtris, o ciues, vndique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per vrbem
Ediderit? iuuenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriae, veterumque Deorum,
Et magni Aeneae ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus adcenſi firmantur, et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluuium petere, ac partem, quae cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſaeuum turba leonem

Cum

V 2

ganter iungi putabat: *quo deinde fugam?* cui bono fugam? Sed hoc vix placere poteſt prae vulgato: *quo deinde*, vlterius, *fugam, quo tenditis?* Ven. et Montalb. *fuga*. Monuit tamen ipſe Heinſ. *tendere fugam* dictum eſſe, vt, *tendere iter, greſſum, curſum*. 782. *quaeue vltra* Gud. et alter Mentel. Parrh. et Franc. *quae vltra iam* exc. Burm. *quaeue altera moenia* ſec. Moret. 783. *noſtris* Ven. *e noſtris* Lutat. ad Stat. II. Theb. 620. *ciues o veſtris* Montalb. 784. *tanti* Goth. tert. 785. *primo iuuenum* Goth pr. *tot dederit* tert. 786. *Nonne* Medic. a m. ſec. male *deorum* vel *malorum* Gud. 788. *in agmine* pr. Hamb. 789. *e pugnae* Rom. Montalb. et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert. 790. *quae c. vnda* Rom. et alii Pier. idem Medic. et ceteri vetuſtiores Heinſii, etiam Iul. Sabinus; nec *amnis* fere niſi in recentioribus, etiam Goth. tert. et habet interpretamenti ſpeciem. Praetulit tamen Heinſius vt elegantius, nec immerito. Quaeri tamen poteſt, an Maro id, quod elegantius eſſet, vbique maluerit.

791. *hic* Moret. qu. *inſiſtere* Doru.

Aiacem hic reddit ex Il. o, 732 ſqq. — Ἦ τινάς φαμεν εἶναι ἀκοσμητῆρας ἐπίσσω; Ἦ τι τεῖχος ἄρειον etc. — 786. *inf. patriae* in noua Troia redditae. *veterum deorum*, Penatium, quos alias *patrios*, a patribus acceptos appellat; quique nunc vrbe capta in hoſtium manus venturi ſunt. — 788. Ornat ſimplicitatem Homerici verſus Il. z, 106. p, 342.

789. Diſceſſus Turni impavidi et animoſi in ipſa fuga egregie ornatus eſt; nec tamen Aiacis illum nobilem diſceſſum (Il. Λ, 543 ſqq. 555 ſqq.) ſuperatum dicam. 790. A dextra parte caſtra ad Tiberim pertingebant. v. ſup. 469 et v. Exc. II. ad VII. — 792. Comparatio Homerica, ſed admodum variata, ex eodem loco Il. Λ, 547 ſqq. Va-

riauit

Cum telis premit infenſis; at territus ille,
Aſper, acerba tuens, retro redit: et neque terga
Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis eſt per tela virosque.
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Inproperata refert, et mens exaeſtuat ira.
Quin etiam bis tum medios inuaſerat hoſtes:
Bis confuſa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e caſtris propere coit omnis in vnum.
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere; aëriam coelo nam Iuppiter Irim
Demiſit, germanae haud mollia iuſſa ferentem;

Ni

793. *ac* Franc. *adterritus* Reg. 794. *retro dedit* Montalb. et Ven. *at neque* Bigot. *ac* Goth. tert. 795. *ac v.* Zulich. *et* pr. Hamb. et Doru. *neque t.* Rom. 796. *Ille equidem* Franc. *per tela per hoſtes* Ven. Ceterum non video cur interpunctione tam duram orationem efficere placeat, *Ille, quidem hoc c.* nec retinere id quod ſe offert: *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens,* (h. quamuis cupiens) *potis eſt* etc. 799. *cum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *inuaſerat* Leid. 800. *confuſa* Heinſ. repoſuit; ſic enim omnes eius codd. vno alteroue recentis notae exceptis. Ita tamen iam in vett. edd. legi ex margine ed. Ven. apud Scotum colligo. Vulgo *conuerſa.* Recte vero Heinſ. monet, putidum eſſe *conuerſa a. vertit.* In Goth. ſec. *confuſa,* tert. *confiſa,* pr. *conuerſa.* 802. *audet Saturnia Turno* Goth. tert. audiendus ille, ſi auctoritatem haberet. 803. *in coelo* Hamb. ſec. *iam* quidam ap. Serv. ad V Aen. 606. *Irin* et v. 804. *dimittit* vel *dimittit* Franc. *miſit* aliquot Pier.

gauit tamen eam ipſe Homerus alio loco, egregie Il. P, 108—113. — 791. *acerba tuens* δεινὰ δερκόμενος. Sed de terribili adſpectu eadem verba iam poſuit Lucret. V, 34.

802. Ergo tacite intelligi vult poeta, Iunonem pugnae huic interfuiſſe praeſentem. Quod ſaepe monuimus, poetam deorum interuentu minus feliciter vti quam Homerum, qui rerum actum non minus diis quam hominibus aſſignauerat, hoc quoque loco inculcandum videtur.

Iuno enim, ſi recte iudicamus, nunc inducitur neceſſitatis magis cauſſa ad expediendam rem, quam rerum ordine ita poſtulante. Deam enim rebus gerendis intereſſe nondum vidimus, niſi v. 725. vbi illa auertit ictum haſtae a

Turno

Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis
Obruitur. Strepit adsiduo cana tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt;

806. *nonc* Parrh. *iuuenis clypeo* Mentel. pr. 807. *obiectlis* Macrob. VI, 3. *inuectlis* Goth. tert. perperam.
809. *Singultu* alter Hamb.

Turno, et v. 764. *Iuno vires animumque ministrat.* hoc vere poterat facere ex alto; et oblitus est poeta interponere eam praesentem pugnantibus descensu ex Olympo facto, vt Iupiter nunc Irim mittere posset, quae eam recedere iuberet. Tamen vel sic imitatio nimis manifesta est ex Il. e, 397 sq. o, 157 sq. et al. et Iris iam libri huius init. mandatis Iunonis ad Turnum perferendis partes, a poeta impositas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem suauiter factum. — 802. non audet Iuno vires sufficere Turno contra Troianorum agmen, vt adhuc fecisse intelligenda v. 764. 806 sq. Totum locum esse Homericum notarunt omnes. Aiacem ex Il. n, 102 sqq. refert Turnus: et est locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa accepit ab Ennio, qui Homericos versus iam ante expresserat. Locum ex Annal. XV. adscripsit Macrob. VI. Sat. 3. dignum qui hic quoque legatur: In bello Istrico versans poeta pugnam Istrorum cum Coelio Tribuno describebat: *Vndique conueniunt, velut imber, tela Tribuno. Confligunt parmam; tinnit hastilibus vmbo Aerato sonitu galeae: sed nec pote quisquam Vndique nitendo corpus* (Tribuni) *discerpere ferro. Semper abundanteis hastas frangitque quatitque. Totum sudor habet corpus; multumque laborat; Nec respirandi fit copia praepete ferro. Istri tela manu iacientis sollicitabant. Occumbunt multi leto ferroque lapique Aut inter mortos aut extra praecipe casu.* Quem talis poeta praecessit, qualem hic Ennium videmus, eum in orationis ornatu poetico ad summum potuisse peruenire mirandum non est. Iam, cui libet, comparet imitatorem alium, Statium Il. Theb. in Tydeo insidiis Thebanorum oppresso 527 sqq. 602 sq. et ad h. l. 668 sqq.

806. *tantum* — *sic.* satis resistere — adeo obruitur telis tantum, quantum. — 809. *fatiscunt*

Diſcuſſaeque iubae capiti: nec ſufficit vmbo
Ictibus: ingeminant haſtis et Troes et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluuium dedit. Ille ſuo cum gurgite flauo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit vndis;
Et laetum ſociis abluta caede remiſit.

810. *Diffuſaeque* Zulich. 812. *cum t.* duo Burm. *torto* eiusd. Exc. 813. *Linquitur* Doru. 814. *Fulmeu* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *feſſos agit* Goth. tert. Mox vulgo: *aeger a.* vt lib. V, 432. hoc idem hemiſtichium occurrit. Sed *acer anhelitus* quosdam olim legiſſe in Seruianis proditum erat; hoc arripuit Heinſius, vt varietur oratio; eſſe enim tales mutationes Virgilio frequentes: v. eum ad h. l. et ad Ecl. V, 37. 815. *Cum d.* pr. Moret. *ſaltu praeceps* Gud. 816. *gurgite vaſto* idem et Mentel. ſec. Goth. ſec. 817. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burmann. c. Goth. tert. *obluta* Montalb. *oblata* Franc. et Doru. *remittit* ſec. Moret.

riſcunt aera, cedunt ictibus, galea, nam de hac agitur, agit rimas, rumpitur. cf. ad Ge. I, 180. itaque cum dilectu adiectum epitheton: *ſolida*. — 813. *Sudor piceum flumen agit*, hoc eſt, ſordidum. *Seru.* pulvere et cruore. — 815. v. ſup. ad v. 790. — 817. S. Scilicet ſecundo flumine paruo intervallo delatus ad ſuos peruenire debuit. *mollibus* ornans epitheton, et ſimpliciter naturam aquae refert. — 818. *abluta caede*. ornamentum ex adiunctis arreptum eſt; nihil amplius: *caede* h. ſanguine.

EXCVRSVS I.

IX, 638. *Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo Deſuper Auſonias acies vrbemque videbat.* Non placet quod in inducendis Diis Virgilius, nec de opportunitate et artificio iunctarae nec de varietate ſollicitus fuit. nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipſi in rebus gerendis tuendas habent, fere ſatis habet inſerere illam particulam, initio facto a vocula *interea* v. c. X, 1. *Panditur interea* v. 606. *Iunonem interea* XI, 532. *Velocem interea*, ad quem locum Seruius quoque

que abruptum et vituperabilem transitum notauit. Aliam rationem poeta h. l. sequitur, verum et in hac fere eadem semper chorda oberrat: Apollo tum forte desuper pugnam ad nouam Troiam spectabat. Atqui nec aliter Aen. I, 223. *Et iam finis erat, cum Iupiter aethere summo Despiciens mare. — Constitit et Libyae defixit lumina regnis* Iterum lib. VII, 286. Iuno ab Argis redux *forte* prospicit Aeneam ad Italiae littus classem appellentem et XII, 134. *At Iuno e summo Prospiciens tumulo* etc. Defendi forte possunt loca inf. lib. XI, 725 sqq. XII, 792 sqq. Et sunt alia felicius instituta, vt lib. IV, 219 sq. V, 604 sq. Apud Homerum deos sedere et Achiuorum Troianorumque praelia prospicere non miramur, cum partes deorum quisque suas tuendas sustineat: at Apollo hic otiosus plane sedere, nec poeta satis prouide curasse videri potest, vt eius sollicitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen subtilius ac diligentius deliberes, statim animo occurrent haec: Apollo non modo vaticiniorum de Aeneae et posteritatis in Italia sede auctor, idemque iam apud Homerum Troianis rebus et Aeneae studens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Iuliam insigni fauore, insigniter per pugnam Actiacam declarato, (v. sup. VIII, 704 sqq.) amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, vt lib. I, 124 sqq. vbi *Neptunus magno misceri murmure pontum Emissamque hiemem sensit*; lib. IV, 219. audit Iupiter preces Iarbae et sic Didonem Aeneamque respicit. Vt tamen h. l. Apolline vteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri potest, inprimis Il. E, 433. 445. P, 323 sq. vbi Apollo Aeneae occurrat, priore loco etiam ex praelio vulneratum seruat, vt h. l. Ascanium a praeliando dehortatur.

Ceterum idem Apollo paullo post vss. 659. 660. agnoscitur: *agnouere deum proceres diuinaque tela Dardanidae pharetramque fugax sensere sonantem*. Ergo in *fuga* h. in discessu, Butae formam exuerat Apollo, diuinam receperat. Conf. Exc. XIII. ad Aen. I. vbi poetarum huius phantasmatis ornamenta, tractandorumque eorum modi ac viae a me expositae sunt. Originem et caussam huius phantasmatis hominum mentibus subnati qui a me desiderat, non videtur legisse, quae eodem loco p. 121. praemiseram. Quae enim ibi dicta sunt, sapienti, vt vulgare dictum est, satis esse poterant. Nimium distortus esse in talibus equidem nolim, quae quis in inuidiam adducere possit. Tum facile est ad intelligendum, quamdiu speciem diuinae naturae ad humanam attemperauit antiqui-

Digitized by Google

tas, ei debuisse opinionem de occursu, apparitione et contubernio deorum familiarem esse; inprimis cum locis adeo, terris et vrbibus, deos suos tutelares assignarent. Nihil in his esse video, quod tam mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; sed probabili aliquo iudicio humanis ingeniis insidere ea opinio vbique et omni tempore debuit, et adhuc insidet barbaris populis, quotquot diuinae naturae forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni sint. Graeci autem veteres multo magis procliues ad eam opinionem amplectendam esse debuere, quandoquidem iis hoc tanquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131. τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφυεῖς esse, quem locum accurate expositum nuper vidimus ab Abb. Foucherio V. Cl. in Mem. de l'Acad. des Inscr. To. XXXV. pr. Neque vero ea opinio praesentiae numinis inter istos quidem populos tolli potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et sanctorum vatum accuratior doctrina, ab omni corpore segregauit diuinam naturam.

EXCVRSVS II.

IX, 715. 6. *Tum sonitu Prochyta alta fremit, durumque cubile Inarime Iouis imperiis imposita Typhoeo.* Promontorio Campaniae Miseno obiectae sunt insulae Prochyta (nunc *Procida*) et altera paullo maior, Pithecusa seu Aenaria (nunc *Ischia.*) *Pithecusae* fere plurali numero efferri solent, seu quoniam Prochyta sub eodem nomine fuit comprehensa, seu quod plures aliquando fuere. Sunt enim auctores, qui Pithecusas ab Aenaria discernant. Esse eas partes continentis aualsas, et constans fama obtinuit (v. Cluuer. Ital. Ant. IV, 4) et ipsa res locorumque facies probabile facit; subterraneis enim ignibus saepe Pithecusae exarserunt. v. inprimis Strabon. V, p. 379 f. sqq. Cum autem veteris sermonis et phantasmatum, quae inde poetae susceperant, ratio ita ferret, vt terrarum motus et ignium subterraneorum explosiones gigantibus terrae inclusis tribuerent: tractum est etiam ad hanc insulam, impositam eam esse Typhoeo, quod idem de Arimis suis narrauerat Homerus Il. B, 783. Arimos hos iam inter veteres alios in Mysiae seu Lydiae parte, alios in Cilicia, in Syria alios reperisse; fuisse tandem etiam, qui in Pithecusis insulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex his patet, Virgilium nostrum non fuisse primum, qui errorem hunc committeret, vt Arimos ad hanc insulam transferret. Multo minus ille aduersus grammaticam rationem

Inarimen

Digitized by Google

Inarimen facere potuit ex ἐν Ἀρίμοις, quae vel τὰ Ἄρίμα, vel οἱ Ἄρίμοι fuerunt. Suspicor fuisse aliquem ex antiquis poetis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn. Matius fuit, qui aut male acceperit aut male interpretatus sit *In Arima*, vnde facta est *Inarima* vel *Inarime*. An vnquam nomen hoc Pithecusarum comitatui frequentatum fit, dubito: videtur illud inter poetas se continuisse. Maturè tamen Typhoeus ad haec Italiae loca ignibus caecis celebrata reuocatus fuit, vt docet Pindari locus mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214. Pherecydem iam Typhoni Pithecusam insulam iniectam narrasse. Obuia inde poetis et facilis fuit insulae comparatio cum Arimis Homeri et deflexio nominis in Arimen. Miro autem casu accidit, vt Etruscis *arimi* dicerentur simii, qui Graecis πίθηκοι, secundum Strabon. l. c. quod si ita se habuit, tanto procliuior fuit permutandorum locorum error.

Quod Plinius apposuit lib. III, 6. Aenaria, *Homero Inarime dicta*, parum accurate esse pronuntiatum vnusquisque facile videt. Virgilium autem in insulae nomine secuti sunt Ouidius, Silius et alii poetae, etiam Liuius in loco a Seruio adscripto.

Homeri vero, vt et hoc addam, et Hesiodi quoque Theog. 304. Arimi, seu quod malim, Arima, τὰ Ἄρίμα sc. ὄρη, haud dubie in Asia quaerenda sunt; sique a vetustioribus auctoribus, Aeschylo in Prom. 351. Pindar. Pyth. I, 32. est standum, in Cilicia; quae quidem, vna cum magno minoris Asiae et per Phrygiae, Mysiae ac Lydiae fines continuato tractu, igneis subterraneis olim arsit. Vide Strabonem et aliis locis et p. 928. 30. cf. Eustath. ad l. c. Homeri. Itaque in iis locis omnibus Typhon fulmine prostratus narrari potuit et narratus est in multis. Solent tamen scriptores vnum plerumque ex ceteris locis omnibus Typhoni assignare, vt Maeoniam Liuius XCIV. apud Seruium ad h. l. Cum a Syris seu Aramaeis Ciliciae pars olim inhabitata fuerit, mirum non est, nomen eorum serius, forte ad Homerum vsque, in iis locis superstes adeoque Arimos montes in Cilicia dictos fuisse. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet.

Cum de his Homeri et Virgilii locis tot extent virorum doctorum disputationes, apponere hic visum est ea, quae inter innumera perperam asserta idoneis rerum argumentis, saltem probabili iudicio dici posse videntur.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER DECIMVS.

ARGVMENTVM.

Iupiter, conuocato Deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Troianorum periculo insatiabilique Iunonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Iuno contra malorum omnium causſam in Troianos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam reiicit. Fruſtra itaque tentata reconciliatione Iupiter, vbi nullum videt esſe contentionum finem, ne aut vxorem aut filiam laederet, se neutrarum partium ſtudia ſecuturum pronuntiat, ſed pro ſua aequitate omnia fatis esſe permiſſurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obſeſſi ſe ad defenſionem parant. Dum haec in Latio geruntur, Aeneas rebus in Etruria ex animi ſententia confectis, multorumque ſibi populorum auxiliis adiunctis, triginta nauium claſſe ad ſuos reuehitur. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex nauibus ſuis transformatas, obuias habet: ex his et de claſſis amiſſione, et de ſuorum periculo certior redditur. Inde in hoſtium vſque conſpectum profectus, copias ſuas exponit. Rutuli oppugnatione deſiſtunt, occurrentesque ad littus terra haſtem prohibere conantur. Magno vtrimque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hoſtium ſtrage, tandem a Turno occiditur. Cuius rei dolore percitus Aeneas, magnos Rutulorum aceruos amico inferias mittit: Aſcanius quoque eruptione facta ſuas cum patre copias coniungit. Quibus rebus permota Iuno et pro Turno ſolicita, impetrata a Ioue venia, praeſenti eum periculo eripit, obiectu illi falſa Aeneae imagine, quam dum in nauim quandam fugientem inſequitur vinculis a Iunone ruptis, vi tempeſtatis ad littora Ardeae proxima deuehitur. Interim Mezentius Iouis monitu pugnae ſuccedens, maguum tam Troianorum quam Etruſcorum numerum proſternit; donec ab Aenea haſtae ictu vulneratus, et a Lauſo filio protectus, aegre ſe ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lauſus quoque, dum patrem vlciſci conatur, ab Aenea interficitur: eius rei nuntio accepto Mezentius conſcenſo equo in praelium redit: vbi dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit.

In hoc tandem libro Aeneas ad pugnam procedit: quod multis nimis ſero factum viſum eſt, quoniam ex ſua opinione, non ex argumenti et materiae natura, iudicium faciebant. Aliis diſplicuiſſe video, quod Aeneas militis magis, quam ducis, partes explet, dum veterem heroum pugnandi morem parum meminere, nec illud reputant,

Digitized by Google

putant, quam parum materiae narrationi epicae praebitura sit ducis sagacitas et prudentia, qualem nostri aeui res militaris postulat Si phantasmatibus magnis rebusque, quae sensus impellant, epica vis continetur: strenua facinora, animi audacia, manus fortitudo ac robur requiruntur. Mihi quidem in seqq. libris haud pauca ex iis, quae in reprehensionem incurrere videntur, ingenii admirationem facere solent: quandoquidem argumentum belli ac praeliorum, et quidem eiusdem vitae heroicae, incredibili cum varietate ac copia ab Homero tractatum, Maro tamen per tres libros variatis rerum generibus nec omnino sine nouitatis commendatione detexuit. Artem et ingenium aliquis tum demum rite perspiciat, quum argumenti naturam paullo curiosius animo versaverit, quaeque ipse aliter vel melius in eo tractando constitui posse putet expenderit. Inter ea, quae ingeniose et callide inuenta sunt, primo loco eminet hoc, quod praeliorum narratio variata est per diuersa genera; habemus hoc libro nauium appulsum, descensum in littus et pedestrem pugnam, in lib. XI. equestrem, in XII. pugnam tumultuariam, tum certamen singulare. Porro ne taedium faceret continuata praeliorum narratio, interposita sunt plura, etiam de pace consilia etc. Inter illas artes et inuenta poetae referendum et hoc est, quod hoc libro Arcades, libro XI. Etrusci, et XII. Troiani maxime virtutis suae specimina edunt; quae et ipsa res ad varietatem facit. In ipsa autem pugnarum commemoratione difficultatibus implicitum se sentire debuit non paucis nec leuibus: inprimis quod, quoquo se verteret, in ea semper incidebat, quae ab Homero iam erant tractata; haec igitur vt variaret, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poetae fuit allaborandum. Facit autem taedium serius ocyus omnis imitatio, quae cum studio ac contentione variandi ea, quae iam ab alio *proprie* exposita erant, coniuncta est. Atque hoc illud est, quod reprehensioni poetae interdum locum facere potest: etsi caussa rei parum animadversa *iis*, qui, quod reprehendendum esset, videbant. Nec tamen, inprimis cum eius lectione animum imbutum haberet, in diuersa ab Homero abire, aut aliam viam sibi patefacere, aut aliter res tradere poterat; nisi a veritate naturae recedere volebat. Quod igitur ab homine sollerti et prudenti fieri poterat, id fecit poeta, vt ex argumenti natura pugnas persequeretur et locorum et hominum naturae conuenienter, nec tamen sine respectu popularium, quibus placere

Digitized by Google

Panditur interea domus omnipotentis Olympi, Concilium-

1. Vexata statim in ipsa fronte occurrit lectio *omnipotentis Olympi*. Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quinctiliani I. O. IX, 4, 49. (Leid. *omnipudentis*, vt fere semper, addit Burm.) firmata est: nec tamen satis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Iouis est. Fuere itaque olim, qui Olympum pro Ioue dictum acciperent; alii qui *Olympi* pro Olympii scriptum vellent, prauo vtique iudicio non minus quam ii qui *Olympia* emendabant. Inde emendari coeptum est: *omnipatentis*. Egnatii ea est emendatio; idque ab Ascensio notatum video, qui eam amplexus est: adeoque ita legitur in Edd. Ascensianis. In iis tamen exemplaribus, quae ab Egnatio emendatae feruntur (habemus in manibus ipsam principem editionem 1507.) ea lectio non reperitur. Notata tamen est illa in praefat. Habet eam Hamb. sec. a sec. m. eamque in simili loco vidimus sup. VI. 595. Verum a poeta vix videtur adoptari potuisse hoc quidem in loco, cum *panditur* praecesserit: Panditur domus *omnipotentis O.* et mox v. 5. de eadem domo: *tectis bipatentibus*. Aliter res se habet inf. XII, 791. *Iunonem interea rex omnipotentis Olympi*. vbi non damnabo *omnipatentis*. Habent tamen

placere carmen volebat, varios praeliorum casus exponeret; vtque, quoties in ea incideret, quae ab Homero ea cum copia essent tradita, vt deterrerent omnes, qui eadem aggredi vellent, ea omitteret aut breuiter attingeret; sin talia essent, vt, quo ipse Maeonium poetam superabat, ornatum admitterent, ea et situ et adiunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia ac suauitate phantasmatum et verborum expoliret. Haec quidem animo tenere debet is, qui de his libris iudicium facere sibi sumit. Vt vero aliquis cum Guyeto tres postremos libros Virgilio abiudicet, grauiores afferre debet caussas.

1 Dum haec geruntur, dii ad concilium habendum convocantur. Est poetis, iam inde ab Homero, Olympus accommodatus ad formam aedium priscae vitae: ingens atrium, quo negotia vitae et conuentus adeuntium aguntur; ab vtraque parte thalami seu minora cubicula singulis, qui domum inhabitant, parata sunt. Conf. de Priami regia Il. z, 242 sqq. Eodem modo in Olympo ab vtraque parte duodecim maiorum deorum sunt cubicula, in media autem domus parte, quam μέγαρον, δῶμα, δόμον, appellare solet Homerus, conuentus ac confessus deorum fit, siue ad deliberandum de rebus communibus, siue ad epulandum. Eandem

Conciliumque vocat Diuum pater atque hominum rex
Sideream in ſedem: terras vnde arduus omnes,
Caſtraque Dardanidum adſpectat, populosque Latinos.

Con-

tamen ibi libri alterum conſtanter. Reſtat *omniparentis*, quod alii coniectarunt, quodque iam Iouian. Pontanus agnouiſſe dicitur et N. Heinſius probabat. *Omniparens terra* Lucretianum epitheton eſt, quod ſupra lib. VI, 595. Maro adoptauerat. deſidero ſimile exemplum de caelo. Vranum omnium deorum auctorem et parentem ſi ſic dictum inuenero, non mirabor. Sicque *παγγενέτωρ* ille in Hymnis Orphicis. ſed aliud quid eſt Olympus. Quae cum ita ſe habeant, *omnipotentis O.* tenendum eſt, vt tribuerit poeta Olympo, quod diis conuenit, qui in eo continentur. etſi parum placeat hoc, nec aſſequar, cur Maro non maluerit Naeuianum verſum totum ſeruare: *Panditur interea domus altitonantis Olympi.* Etſi enim et hoc alias Iouis eſt elogium, tamen et Olympo, e quo prodeunt fulmina, conuenire poterat. Seruaſſe hunc Naeuii verſum narratur Caecilius Minutianus Apuleius. Eſt is vetus ille Grammaticus, cuius libri duo (aut potius fragmenta) de Orthographia adhuc in bibliothecis latent, quem tamen euolvit praeter Gyraldum de poetis Dial. IV. p. 204. Cael. Rhodiginus VII, 4. et XXII, 13. Ant. Lect. a quo hoc ipſum de Virgiliano loco prolatum eſt. Idem Grammaticus Olympum de Ioue interpretatus erat. 2. *Conſiliumq.* alii ap. Pier. 4. *ſpectat* tres Heinſ. cum vno Burmanni, male v. inf. XII, 136.

dem fere rerum ſpeciem Virgilius animis exhibet, niſi quod de cubiculis ſiler. Potuit autem hoc tanto magis ſequi, quando Homerus in multis locis faciem ac ſitum Olympi variat. Ita Iouis ſedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memoratur, ceterorum deorum domus in aliis Olympi iugis ſitae ſunt, vnde ad Iouis aedes confluunt. Conf. II. 1, 4 ſqq. Cum ad conuentum admittendi ſunt dii, *panditur domus*, atrium, *δῶμα*. Ita hoc ſimpliciter accipiendum, nec cum Seruio et inde cum aliis Intpp. de die orto cogitandum. Etſi enim verum eſt, noctu caelum claudi, mane aperiri dici, tamen huc ea res trahi nequit: neque rerum ordo admittit, vt nunc de matutino tempore cogitemus; inclinatur enim nunc dies, quo pugnatum erat, (IX, 459 ſqq.) ad veſperam. comparet modo aliquis inf. 146. 7. 215. 6. Concilia autem deorum ſimilia apud Homerum occurrunt plura, quae ante oculos Maroni fuiſſe probabile ſit; inprimis II. A, 1—4. ſed ibi inter deliberandum potant

Conſidunt tectis bipatentibus. Incipit ipſe:
Coelicolae magni, quia nam ſententia vobis
Verſa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra vetitum diſcordia? quis metus aut hos
Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit?

Adueniet

5. *portis b.* ſec. Moret. 6. *quia nam* adſtruxit ſatis Pierius. cf. ſup. V, 13. etſi non pauci eiusdem et ap. Burman. bini quoque Gothani, *quaenam* exhibent. *quae iam* Doruill. a pr. m. 7. *retro eſt* Goth. ſec. *annis* pr. *perſtatis* tert. *certatur* alter Menag.

potant dii, ex priſcorum hominum more, Il. Θ, 2. et 51. T, 4 ſqq. — De v. 1. verbis v. V. L. 3. *εἰς οὐρανὸν ἀσσόεντα* Homericum. Ad reliqua cf. Il. Θ, 51. 52. — 5. *tectis bipatentibus.* hoc recte ad ortum et occaſum refertur. Notanda ſunt Seruii verba: „Eſt autem ſermo Ennianus„ et ad v. 6. „*quianam*, cur, quare: ſermo Ennianus, *quianam legiones caedimus ferro?* „ cf. ſup. V, 13. *Heu quianam* etc.

6. Oratio Iouis maieſtatis plena, ipſa breuitate et antiquae orationis ſtudio. ſic *verſa retro* pro mutata. — 8 ſqq. Nusquam, ſi bene meminimus, poeta commemorauit in ſuperioribus, Iouem interdixiſſe, ne Dii bellum inter Troianos et Latinos fouerent. Nec praeter Venerem et Iunonem alii dii eam rem curaſſe videntur. Quin potius Iouis verba parum caute praemiſſa videri poſſunt lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia* etc. Nec Seruius ad h. l. rem expedit. Refero hunc, et fere omnia loca, in quibus deorum interuentus exponitur, inter ea, quae Aeneidem nondum abſolutam arguunt. Voluit, puto, haec praeſtruere, vt debebat, in ſuperioribus, et deorum conſilia omnino attemperare paullo diligentius rebus in Latio geſtis; ſed mors incidit conatus. Interea poſſunt haec et alia videri ex eo genere, quae tacite a poeta, tanquam facta, poni potuerunt: adeoque res hoc modo procedunt: Iuno nimis cupide fauerat Turno; vt etiam Iupiter conſultum duceret, auocare eam a pugna ſup. IX, 802 ſqq. Eadem Iunonis impotentia motus Iupiter concilium deorum indicit, vt deorum ſtudia, Iunonis inprimis, reprimat.

10 *ferrum laceſſere*, poetae idem eſt, quod alias mouere, Lucretii

Adueniet iuſtum pugnae, ne arceſſite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes inmittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit.
Nunc ſinite; et placitum laeti conponite foedus.
Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O Pater, o hominum Diuumque aeterna poteſtas!
(Namque

11. *aduenit* Gud. *aduenit* alter Mentel. a m. pr. *At veniet quondam* Goth. tert. *arceſſite* emendata lectio, non *accerſite*. v. Pier. 12. *immittat* pr. Menag. *immittit* alter. *immittere* Goth. pr. *inuitet* ſec. *immiſcet* tert. 15. *placitum* Heinſ. recte tuetur e Pier. et parte ſuorum ac Seruio. alii *placidum*, etiam Medic. *laeti placidum*. Nec tamen *placitum* cum Seruio accipiendum, mihi, loui: ſed *placita* ſunt omnia pacta, in quae conſenſerunt plures, h. quod iis placuit. 16. *anxia* coni. Waddel. Animaduerſſ. crit. p. 33. Ac χρυσῆ Ἀφροδίτη nota ex Homero: ſeruato epitheto ex antiquiſſima religione. Vulgo pulchra exponitur. 18. *o que hominum* Parrhaſ. quam Apronianam eſſe lectionem Iul. Sab. tradit. *homi-*

Lucretii exemplo: *Namque alias aliud res commouet atque laceſſit* lib. IV, 1033. Sic noſter dixit *laceſſere pugnas*, V, 429. *bella* (XI, 254) et alii *laceſſere mare, arua*, etc. vnde tandem poetis ſimpliciter eſt incedere, accedere; adeoque ad eundem pene morem ad ea deflectitur, quae omnino geruntur, fiunt. itidem Lucretii exemplo: v. c. IV, 348. *ſimulacra — Quae ſita ſunt in luce, laceſſuntque vt videamus.* Hinc etiam eſt impellere, vt toties Lucretius, *viſum, aures laceſſere*, vti etiam *mouere viſum, aures*, eodem ſenſu dictum occurrit. Duxerat hinc Virgilius, quod ſupra VII, 526. vidimus: *Aera ſole laceſſita.* et inf. XII, 58. *manibuſque laceſſunt Pectora plauſa cauis.*

13. *Alpes inmittet apertas.* magnifice: quandoquidem Alpibus pateſactis Annibal ingreſſus eſt Italiam. cf. h. l. Seru. *exitium et Alpes apertas* iunxit, tanquam hoc ſummum omnium *malum*, quod Alpes peruiae erant factae. — 14. *res rapuiſſe.* Seruio aſſentior hactenus, vt ex formula antiqua petitum hoc, vtque hoſtilem omnino vim hoc modo a poeta declaratum dicam per rapinas, quae in bello fiunt. *Res repetere* longe aliud eſt, quam *res rapere.*

18 ſqq. Artificii plena oratio Veneris: vt faciat miſerationem pro Troianis et indignationem

(Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?)
Cernis vt insultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teucros:
Quin intra portas atque ipsis proelia miscent
Aggeribus moerorum, et inundant sanguine fossas.
Aeneas ignarus abest. Numquamne leuari
Obsidione fines? muris iterum inminet hostis
Nascentis

hominum rerumque praestantiores Pierii et Heinsii codd. omnes (*omnium rerumq.* Rom.) cum Valer. Probo; idque sequendum esse ait Heinsius, nec tamen recepit; puto casu. Variasse videtur poeta versum 2. huius libri. Ceterum Iul. Sabinus subiicit: *Totus iste locus est ex primo Lucilii, apud quem introducitur concilium deorum de interitu Lupi.* (est is notus ex Horat. II. Sat. 1, 68. et Cic. de N. D. 1, 23. et totum Sabini Scholion illustrant Fragmenta Lucilii p. 260. 1. cf. Seru. inf. ad v. 104. 19. *iam* deest tert. Rottend. 20. *insultant* quatuor ap. Burm. qui remittit ad Ecl. II, 66. 22. *claustra* Medic. 24. *moerorum* pars librorum cum Probo et Seruio hic et infra XI, 382. vbi idem fere versus redit; antiqua pronuntiatione pro murorum, vt in *coera* et aliis; mansere, *pomoeria*, a murus, moerus, item poena, Poeni. Cur tamen non nisi his binis locis poeta antiquatum hoc nomen retinuerit, cum in aliis locis *muros* communi more eloquatur, equidem non expediam; nisi forte *agger moerorum* ex Ennio aut alio vetere poeta desumtum seruauit. Non enim *moerorum* deprehendo scriptum nisi in *aggere moerorum* inf. 144. et XI, 382. Quod ni ita se habet, grammatici alicuius ludibrium hoc esse arbitror; nam Rom. et Medic. aliique praestantiores *murorum* habent. In fine versus *fossas* plerique Pier. Gud. alter Hamb. tert. Rott. qu. Moret. cum tert. Goth. sicque Seru. legisse videtur. *fossae* tamen lectum erat ante Burmannum: et haud dubie hoc doctius dictum: *fossae inundant sanguine*, absolute, pro vulgari, *sanguis inundat fossas*, vt *amnis inundat campos*; nec exempla aliorum poetarum desunt; et sic Priscianum VIII. quoque legisse notat Ge. Fabric. At Burman. *fossas* praetulit; cum enim *miscent* praecesserit, quod ad Rutulos referatur, requirere rationem, vt et *fossas* ad eos referatur. Sed si haec regula valere debet, non pauca Maronis loca erunt immutanda. Errorem vt praecidamus, post *murorum* plena tantum interpunctione opus est. Tum idem infra XI, 383. in simili loco *fossae* reliquit. Equidem non dubitem *fossae* pro vero habere.
25. *vnquam ne* sec. Moret. 26. *iterum insidet* tert. Moret.

gnationem aduersus Iunonem. *potestas* est pro potens: abstractum pro concreto. — 25. *nunquamne*, an vbique ea ipsa fortuna

Naſcentis Troiae: nec non exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Aetolis ſurgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea volnera reſtant.
Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si ſine pace tua, atque inuito numine Troes
Italiam petiere; luant peccata: neque illos
Iuueris auxilio. Sin tot reſponſa ſecuti,
Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
Vertere iuſſa poteſt? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in litore claſſis?
Quid tempeſtatum regem, ventosque furentis
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?

Nunc

27. *nec non exercitus alter.* Hemiſtichium meo qualicunque iudicio adſutum ab aliena manu. Certe friget plus quam dici poteſt. 28. *ſurget* Medic. Gud. et alii Heinſ. ac Burm. minus bene. Poetae videndum eſt, vt quam maxime in praeſentem rem lectores adducat. *ab aruis* pr. Voſſ. 29. *me v.* alter Menag. 31. *inuiſo* Ven. *inuicto* Doru. *nomine* Gud. 32. *luunt* Franc. 33. *ſint tot* Franc. *ſi* bini alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii. 34. *non tua* Montalb. 35. *Vertere iuſſa.* Receptam hanc lectionem tuetur Mediceus cum aliis, inprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. *iura.* Enimuero *flectere iuſſa* oblong. et alii Pier. pars vett. edd. cum magna parte Heinſianorum. *flectere iura* ſec. Menag. et Leid. 36. *exhauſtas* ed. pr. Burm. qui cur Erycinum littus in Italia quaerat, non aſſequor. 38. *exactos* Menag. pr.

fortuna manet, vt obſidione ſe preſſos videant. — 28. Aetolis *ab Arpis*, ab Aetolis ſub Diomede inſeſſis. cf. ſupr. VIII, 9 et lib. XI, 225 ſqq. — 29. v. II. E, 334 ſqq. Videtur hic locus lectus eſſe Ouidio Met. XV, 768 ſqq. — 30. *demoror*, ego dea ſuſtinebo ne iterum ac depellam D. impetum hoſtilem, ne a mortali iterum vulnererē. — 33. *tot reſponſa* cf. ſupr. To. II. Diſq. II. p. XLVIII ſqq. *Mates* Hectoris lib. II, 294. 5. Creuſae II, 780. I. Anchiſae V, 729 ſq. niſi deſcenſum ad Inferos maxime reſpexit. — 36. Facit inuidiam Iunoni commemorandis eius in Troianos machinationibus: primum incenſae in Siciliae littore claſſis lib. V, 606 ſqq. porro 37. in Aeolia inſula quod adiit Aeolum lib. I, 50 ſq. — 38. *Irim* ad Turnum miſſam lib. IX. pr. Si tamen ſeqq. compares, ad ſuperiora

Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
Sors rerum) mouet, et ſuperis inmiſſa repente
Alecto, medias Italum bacchata per vrbis.
Nil ſuper imperio moueor: ſperauimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere maüis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua coniux
Dura; per euerſae, genitor, fumantia Troiae
Excidia obteſtor: liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Aeneas ſane ignotis iactetur in vndis;

Et,

39. *intempeſta* Goth. ſec. *intempeſtiua* tert. corruptum ex vetere ſcriptura, *intemptata*. *manebant* Doru. 40. *inuiſa* Leid. 41. *iterum bacch.* Goth. tert. 42. *imperiis* pr. Hamb. *imperium* Sprot. cf. Stat. II. Theb. 339. *ſperauimus* legerat Iul. Sab. 43. Seruium diſtinxiſſe: *ſperauimus, iſta Dum f. f.* putat Burm. 44. *dat* duo Burm. 45. Poſt *dura* interpungendum monet Seruius. Iunxerunt itaque alii *dura excidia*. Sed *dura Iuno*. cf. inf. 72. 46. *demittere* aliquot Burm. *liceat ſupereſſe nepotem, Inc. A. liceat diſcedere ab armis* Goth. tert. 47. *nepoti* coni. Heinſius. ſed bene ipſe damnat. 48. *ſane* ſemper mihi diſplicuit: etſi non ignoro defendi poſſe, nec tamen vt ſenſum habeat, quem vulgo tribuunt, vt ſit, valde: nec vt cum irriſione dicta innuat: eam enim ineſſe non video; ſed vt ſimpliter, ſaltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero ſumto. Habemus vero meliorem lectionem Romani

tempora adhuc referendum erit hoc, adeoque redit (ita conuertit orationem affectus animi concitati) ad ipſum claſſis incendium lib. V, 606. — 39. *Nunc etiam*: ex quo tandem Troiani ad Italiam appulerunt. Antea *mare terraſque metu caelumque* fatigabat Iuno lib. I, 280. Nunc et orcum, qui reſtabat, adit ad Alecto excitandam. v. ſup. VII, 323 ſqq. Sed et ipſam audiuimus: *Abſumtae*, inquit, *in Teucros vires caelique mariſque—Flectere ſi nequeo S.* VII. 301. 313. — 40. *ſors rerum*. pro vulgari, *pars*, portio: loca infera. 41. *bacchata per v.* vide VII, 404. 408 ſq. 42. *ſuper imperio*: vid. ſup. I, 257 ſqq. et Diſquiſ. II. p. XLIX. L. — 44. *Si nulla*. vt I, 234. quibus — *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis*. — 47. *Aſcanium* — ſcil. *cui regnum Italiae Romanaque tellus debentur*. lib. IV, 275. et a quo gens Iulia oriunda. — 48. *in vndis*. Erat nunc in eo vt redi-

ret,

Et, quamcumque viam dederit Fortuna, ſequatur.
Hunc tegere, et dirae valeam ſubducere pugnae.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliaeque domus. Poſitis inglorius armis
Exigat hic aeuom. Magna ditione iubeto
Carthago premat Auſoniam. Nihil vrbibus inde
Obſtabit Tyriis. Quid peſtem euadere belli

mani vetuſtiſſimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. ſec. *Aeneas procul i.* Hoc amplector. Porro *in oris* aliquot Pier. tum Gud. alter Mentel. bini alii et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. *horis*. Bona ſententia reſpectu Aeneae apud Etruſcos degentis: *Aeneas procul ignotis iactetur in oris*. rhetorice, vt alia in hac Veneris oratione, exaggerata; et forte *vndas* adduxit vox *iactetur*, quoniam *mari* et *vndis iactari* ſollenne eſt. cf. not. 49. *quacunque* pr. Hamb. 50. *Nunc* Lubec. ap. Burm. qui repente hic prodit nouus codex. *durae* Sprot. cum vet. Pier. 51. *Amathos* perperam codd. Pier. Heinſ. *Amathuns* Franc. Sed eſt Ἀμαθοῦς ex Ἀμαθόεις. *eſt excelſa P.* Doru. — *Paphus* cum libris Heinſ. reſcripſit; vulgg. *Paphos:* quod retinuit Cuningham. — *eſt celſa Paphos atque alta* C. Palatin. ap. Pier. cum Rom. alii ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Rott. pr. Hamb. Alii confundunt vtramque lectionem: *eſt celſa mihi Paphos atque alta* C. Videtur *alta* illatum eſſe ex inf. v. 86. 53. *Exiget* plerique Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec. *aeuom* Gud. 54. *C. vt premat* Goth. tert. *Italiam.* tres Burm. *nil viribus* Parrhaſ. et Reg. *nil* etiam Cuningham. praetulit.

55. *Obſtabat* Menag. pr. et Sprot. cum Goth. pr. *Tyriis* vel *Teucris* Zulich. *bellis* Goth. tert.

ret, ex Etruria Tiberi deuectus. Hoc tamen reſpici non puto. Sed ſede in Italia negata iterum conſcendenda fuiſſet Aeneae nauis et errandum per ignotum mare cf. V. L. In v. 49. comparant intpp. verſus de Sarpedone Il. Π, 436. 437. 50. ὑπάγειν, ὑπεκφέρειν, Il. Λ, 163. Ε, 318.

51. 52. Repete ſupra dicta ad lib. I, 680. et 681. *domus Idaliae* eſt ipſa Idalia terra ſeu regio in Cypro Veneri ſacra. *domus* pro ſede. Dicuntur autem dii amare terras eas, frequentare et inhabitare, quae ipſis ſacratae ſunt, in quibus templa eorum ſunt. — 53. 4. Reſpicit Iouis verba paullo ante v. 12. cf. Aen. I, 19 ſqq. Verba ad inuidiam gravia: *magna* d. et *premat* pro teneat. 54. *inde*, ab Aſcanio. — 55. *peſtem* ſimpl. ὄλεθρον, perniciem, vt recte Cerda,

58. re-

Iuuit, et Argolicos medium fugiſſe per ignis?
Totque maris vaſtaeque exhauſta pericula terrae?
Dum Latium Teucri recidiuaque Pergama quaerunt?
Non ſatius, cineres patriae inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoënta
Redde, oro, miſeris: iterumque reuoluere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
Acta furore graui: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Aenean hominum quisquam Diuumque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; eſto:

Caſſandrae

56. *Argolicum* pro — *orum*, Bigot. *medios* alii edd. et ſcripti Pier. et Burm. binique Goth. *feciſſe* Ven. 58. *rediuiua* Rom. et alius Pier. ſed *recidiua* fere omnes ſcripti Heinſ. v. ſup. ad IV, 344. *r. moenia* ſec. Moret. *quaerent* habet Iul. Sab. et, pro quaererent, addit. 59. *Num ſatius* tres Burm. *infidiſſe* Mentel. pr. et tert. Rott. v. l, 719. *expendiſſe* ed. pr. Burm. 60. *quod T.* Zulich. et Oudart. a m. pr. *quae* Ven. et Leid. Corruptelas nominum fluuiorum v. ap. Burm. 61. *euoluere* pr. Hamb. 63. *Ista f.* tert. Moret. v. Heinſ. ſup. ad I, 513. *f. graui eſt* Goth. ſec. *me* abeſt Menag. pr. *coges* duo Burm. 64. *obtectum* ſec. Moret. Sed vulgata apud Lutatium et Nonium. *Burm.* 65. *diuumue* tert. Goth. 67. *fatis petiit*: e Pierianis ordinem bene adoptauit Hein-

58. *recidiua Pergama* cf. IV, 344. VII, 322. Tota concluſio orationis, qua expoſtulat Venus, egregia eſt vi ac neruo, quo argumentum per ſe graue potenter vibrat. Quam παθητικῶς *cineres patriae* memorat. *ſolum quo Troia fuit*: vt lib. III, 11. Illa vero ſublimiter: redde nobis Troiam antiquam! Praeſtabat ſic in Troade remanſiſſe et iterum easdem aerumnas toleraſſe. Erat enim metuendum ibi, ne denuo Achiui incurſarent Troadem et easdem iniurias inferrent, quas Troes antea erant experti. Frangunt Intpp. poſt Seruium vim totius loci.

63 ſqq. In oratione hac Iunonis, qua Veneris accuſationem diluit, quaſi ſuis machinationibus calamitates hae inductae ſint Troianis, neſcio an non poeta paullo nimis ἐντεχνῶς verſetur. 63. 64. accipio ſecundum illa lib. I, 23 ſqq. *Nec dum etiam cauſſae* etc. — 67. *Fata* maligne interpretatur Iuno *Caſſandrae*

ſuriat

Caſſandrae impulſus furiis. Num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam committere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros?
Tyrrhenamue fidem, aut gentis agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quae dura potentia noſtri
Egit? Vbi hic Iuno, demiſſaue nubibus Iris?
Indignum eſt, Italos Troiam circumdare flammis
Naſcentem, et patria Turnum conſiſtere terra:
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?

Heinſius. vulgg. omnes: *petiit fatis*. Rom. *petit fatis*. Menag. ſec. *petiit fatisque*. 68. *non l. c.* ſec. Hamb. et Ven. 70. *Non p.* Gud. *flammam belli* Montalb. *non credere* Ven. et Montalb. Verſus abeſt Goth. tert. 71. *Tyrrhenamque* Medic. Gud. et alii Heinſ. cum Donato. *et g.* Rom. *g. equitare q.* Franc. 72. *dira* ſec. Moret. male; vide v. 45. *noſtra* ante Heinſium, qui ex Medic. Menag. ac Bigot. emendauit. Corruptela tamen etiam Romanum inuaſit et ceteros omnes, etiam Rufinian. de Schem. Dian. §. 7. 73. *vbi hinc* Medic. *haec* Parrh. *dimiſſaque* multi et hic ap. Burm. 74. *Rutulos T.* Goth. ſec. *ſuccendere flammis* ap. Rufinian. de Schem. Dian. §. 5. 76. *Venelia* Gud. a m. pr. 77. *inferre* duo Rottend. et Doru.

furias h. vaticinia, quae adeo primo omnium loco Aeneam ad iter ſuſcipiendum adigere debuere cf. ſup. lib. III, 183 ſqq. et To. II. Diſquiſ. II. p. XLVIII ſq. — 69. *ventis*. ἐντοιχῶς de nauigatione in Tiberi, qua Euandrum, et inde Etruſcos petiit Aeneas. — 71. *agitare* ad vtrumque diuerſo paullum ſenſu retulit: *gentes a. quietas*, excitas ad belli ſocietatem impellere, *Tyrrhenam fidem agitare*, mouere, ſocietatem et foedus ciere, perficere; pro vulgari, permouere Tyrrhenos vt auxilii ferendi cauſſa ſocietatem ineant. *fides* v. ad IX, 79. In v. 72. reſpicit v. 44-38. *in fraudem*: eſt malum, ἄτη, vt toties, cur hic periculum Seruius, blanditias Cerda quaerunt?

74. Comparatio ad inuidiam inſtituta. 76. cf. Exc. VII. ad VII, 371. Vult declarare, Turnum eſſe in Italia natum, et defendere terram ſuam adverſus aduenas: (lene verbum: *conſiſtere* delegit) contra, Troianos aduenas bellum intuliſſe Latinis. — 77. *Quid*, an minus indignum eſt? — *atra face*. in hoc et ſeqq. exaggerat

Arua aliena iugo premere, atque auertere praedas?
Quid ſoceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
Tu potes Aenean manibus ſubducere Graium,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem claſſem conuertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra iuuiſſe, nefandum eſt?
Aeneas ignarus abeſt: ignarus et abſit.

Eſt

78. Huic in nonnullis v. 79. praeponi notat Burm. *aduertere* alter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. cf. ad I, 472. *euertere* Oudart. 79. *lege et* Parrh. cum Goth. ſec. *adducere* Leid, 80. *et pr.* Rom. et aliquot Pier. 82. *vetitos o. manes* Ven. *oſtendere* Parrh. *praetendere* Zulich. Bigot. et Oudart. pro var. lect. *protendere* Goth. ſec. 83. *potis* Cuningham. intulit e Regio et Medic. *Tu potes in t.* iterum volebat Markland. ſed recte monet Burm. non vbique eiusmodi elegantias et aduerſus libros eſſe ſequendas. *claſſes* Medic. Ven. Bigot. cum binis Goth. perperam. 84. *contra Turnum* Menag. pr. *eſt* abeſt tribus Burm.

rat notionem belli per Troianos moti, dum ea cumulat, quae in bello fieri ſolent, etſi a Troianis ea facta eſſe nondum conſtat. *face* itaque proprie. male Seru. explicat *ſaeuo bello*. nec bene Burm. remittit ad lib. VII, 456. Non magis praedas egerant Troiani, quam incendia per agros ſparſerant. Sed ad inuidiam faciendam ea omnia commemorat, quae fieri belli more poterant. — 79. *legere*, eligere, ſumere. Perperam cum Seruio alii: furari, ſublegere exponunt. *gremiis* ſocerorum, adeoque parentum. *pactas* aliis. ſc. Laviniam. Decet enallage iram et habet vim. 80. Non eadem ſed diuerſa eſt ſententia. Ad minas a Troianis factas, obtinere ſe poſſe vi, quod precibus non concedatur, ſpectat alterum: *praefigere puppibus arma*. Igitur ad inuidiam deflectit id quod ſupra narratum VIII, 92. in ſimili Aeneae Tiberi aduerſo nauigatione: *Miratur nemus inſuetum fulgentia longe Scuta virum*.

81. ad Il. E, 315 ſqq. ſpectat; alterum v. 82. Veneri imputatur, quod a Neptuno in eius gratiam factum Il. T, 321 ſqq. cf. ſup. lib. V, 809-81. *proque eo — ventos inanes* auram, ἀέρα. 83. Etiam hoc per aliam deam factum erat, ſed in Veneris gratiam: ſup. IX, 82. *Ipſa deum feretur genetrix* etc.

86. Si

Eſt Paphus, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera.
Quid grauidam bellis vrbem et corda aſpera tentas?
Noſne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur? nos? an miſeros qui Troas Achiuis
Obiecit? quae cauſſa fuit, conſurgere in arma
Europamque Aſiamque, et foedera ſoluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi, fouiue Cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis

86. *Paphus* et hic ab Heinſio profectum e Medic. et al. pro *Paphos. ſint alta* Menag. pr. 87. *belli* Doru. a m. ſec. 88. *Troiae res* ſec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid. 89. *quis T.* Doruill. et pr. Hamb. a m. ſec. 90. *concurrere* Oudart. et Leid. cf. ad Ge. I, 318. 92. *Spartem* ſec. Hamb. 93. *fouique* al. *fouine* pr. Menag. ſed *fouiue* meliores Pier. et Heinſ. 94. *Tum* ſcripti

86. Si, quod ipſa dixiſti, tibi eſt P. — quid vrbem Latini, adeoque ipſum Latium, bello illato ſollicitas? gentem bellicoſam, *grauidam bellis* ſc. quae illa gerit; multa bella gerentem; ſic *grauidam imperiis* Italiam dixerat IV, 229. in qua magnum futurum erat imperium.

88. Inſurgit oratio et acerbe in ipſam Venerem inuehitur: non ſe, ſed ipſam Venerem malorum, quae Troiani experiuntur, eſſe cauſſam, Paridis adulterio: ſic *manet alta mente repoſtum Iudicium Paridis ſpretaeque iniuria formae.* — *vertere fundo* pro vulgari, funditus euertere *res fluxas*, ſeu per ſe infirmas Troianorum in Latio res deſignat, ſeu, quod tamen eodem redit, ornans eſt epithetum: nam quod euertitur, omne infirmatum et labefactatum eſſe neceſſe eſt. — 89. *an is qui.* abſolute dictum: ſed interpretandum de Venere, vt Seruius. mox ſtatim redit ad proprium: *quae fuit cauſſa* etc. — 91. *foedera ſoluere furto* ſoluendi pacem inter Troianos et Graecos abducta furtim Helena. *furtum* pro raptu. *foedera* de hoſpitio accipit Iul. Sab. ſed obſtant illa: *conſurgere in arma Europamque Aſiamque.* — 92. Comminiſcitur obſeſſam a Paride Spartam Seruius: perperam; graui et odioſa voce vſa eſt dea *expugnauit* ad vim et atrocitatem raptus declarandam. — 94. Idem color orationis: *Tum decuit cum*

ſcepere

Haud iuſtis adſurgis, et inrita iurgia iactas. 95
Talibus orabat Iuno: cunctique fremebant
Coelicolae adſenſu vario. Ceu flamina prima,
Cum deprenſa fremunt ſiluis, et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas, 100
Infit. Eo dicente Deum domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus: ſilet arduus aether:

Tum

Ieripti potiores cum Goth. binis. et ſic IV, 597. *Tum decuit.* Cledonius quoque agnoſcit. Caſu igitur factum, quod in Heinſianam recenſionem illud non tranſiit. 96. *T. o. dictis* Gud. 98. *depreſſa premunt* Parrh. et *depreſſa* etiam emendabat Markland. V. C. ad Statii Silu. p. 20. vt *depreſſa fremere* ſit, humili et depreſſo ſono murmurare, vt apud Lucret. *Cum tuba depreſſo graviter ſub murmure mugit.* Nec ſpernenda haec erat emendatio. Idem, ne bis *fremebant* et *fremunt* eſſet, *gemunt* malebat: et *gemere* vtique dicuntur et *ſiluae ventis* et ipſi *venti.* Sed poteſt alterum defendi ſimili loco inf. XI, 296. vbi Heinſ. ad h. l. prouocauit. 99. *portantia* nonnulli ap. Ge. Fabric. *ventis* Medic. a m. pr. 100. *cui prima p.* Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. ſec.) et Donat. itaque receperat Heinſius; ſed iterum *ſumma* reuocauit Burmann. quod *prima* modo praeceſſerat; et probe factum arbitror. parum enim placet τὸ *prima* h. l. 101. *Infit, quo dicente* Ed. Ven. nec male. *d. a. qaieuit* Iul. Sabinus legiſſe videtur; et *quieſcit* pr. Hamb. a m. ſec. ſcilicet ne *fileſcit* et *ſilet* continuo ſe excipiant: quod per ſe non male fieret, modo non ſententia interiiciatur: *et tellus tremefacta eſt ſolo*; ſorte ergo repetendum etiam in illis: *et tremef. ſ. tellus* ſileſcit. 102. *ſalo* Goth. tert. *ſono* Paſſerat. apud Burm. ſuſpicatur; et ſic pr. Hamb. a m. ſec. vt ſit *ſono vocis.* Perperam. Eſt enim poeticus

ſceptra dabas ſup. IV, 596. 597.

97. Ad comparationem hanc cf. Ge. I, 356 — 359. at exornationem comparationis Miltonus dabit *Parad. Loſt.* II. v. 284 ſqq. *deprenſa*, intercepta, impedita, incluſa; proprie ex inſperato; vt de nauibus Ge. IV, 421. et de Caco VIII. Aen. 248. 9. tum ſimpliciter, vt h. l. oppreſſus, incluſus. Illuſtratum vocabulum a multis. — 100. *rerum cui ſ.* οὗ κράτος ἐστὶ μέγιστον Il. B, 118. Odyſſ. E, 4. Splendidos hos verſus quisque facile mirabitur. Primas, ſed obſcuras, lineas in Enniani verſibus ſeruauit Macrob. VI, Sat. 2. Adde Catull.

Tum Zephyri posuere: premit placida aequora pontus.
Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris 105
Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem

ticus ornatus; vt *solum terrae, solum telluris* iungi solet; quoniam *solum, οὖδας*, per se notionem habet fundamenti, quod subiectum est: sic quoque *tellus* contremiscere dici potuit *solo*, simpliciter, nulla alia notione adiuncta; saltem, intra se. Sic fere mox, cum *aequora ponti* iunctim efferantur, poeta dixit: *pontus premit aequora* h. pontus premit, comprimit se, quiescit. *Solum* pro *vsque ad solidum* accipere, sermonis rationi repugnat. 103. *Iam Z.* malit Burm. *Et Z.* aliquot Pier. Sed variat poeta copulam. *Tum venti* Macrob. VI, 2. sed sup. ex lib. VII, 27. — *posuere minas, premit aequora pontus* Ven. Sed iam vidimus lib. VII, 27. *Cum venti posuere omnisque repente resedit Flatus.* 104. *f. verba* pr. Hamb. v. III, 250. cf. II. Θ, 5, 6. 105. *Quando equidem* Hugen. Doru. cum Goth. tert. *Ausoniis c. f. Teucros* Gud. a m. pr. quo alludit pr. Voss. *Ausonios — Teuchos.* 106. *licitum est* ante Heins. qui recte hoc eiecit auctoritate libri. 107. *quaecunque* aliquot Pier. *tenet spem* Doru. Hic velim ab Heinsio et Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *quam quisque secat spem*, acceperint. Servius exponit: sequitur, tenet, habet: vt VI, 900. *Ille viam secat ad naues.* Sed *viam secare* longe aliud est. Si poeta archaismum sectatus *secit* scripsisset, posset esse antiqua vox *seco, secere*, pro *sequo, ere*, vnde *sequor* manavit. Turnebus expoluerat *sumit*: nam qui aliquid secat, sibi partem sumit. Scaliger et Cerda, *aperit sibi spem facilis*, vt, qui viam secat, aperit. Sed hoc durum et longe petitum est. *Spem incidere* ex ore Horatio *spem longam resecare* rationem certam loquendi satis produnt, quae quidem ita fert: vt *spem secare*, sit incidere, intercipere spem. Respiciunt autem haec ad spem Veneris de futuro Iuli regno in Italia, quam intercidere necesse erat, si castra a Turno expugnabantur. cf. sup. 42—50.

tull. Epithal. 204 sq. — 103. *Z. posuere* se, quieuere, cf. VII, 27. — 104. Totus hic locus de primo Lucilii translatus est libro, vbi inducuntur dii habere concilium et agere primo de interitu Lupi — postea sententias dicere. *Serv.* cf. V. L. sup. ad v. 18. — 107. Quam vtraque pars fortunam hodie experietur, quam spem magnarum rerum praedictarum et expectatarum alterutri sibi praecident, (qua spe excident) seu Troiani seu Rutuli, iuxta et eodem loco habe-

ob

Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiae monitisque siniſtris.
Nec Rutulos soluo. Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem.
Fata viam inuenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Hic

108. *Rutulusue* aliquot Pier. cum Rom. tum Medic. et a m. sec. tert. Rottend. *luat* Mentel. pr. et Parrhas. *ruat* Montalb. cum Goth. tert. *fiat* Medic. et Zulich. a m. pr. Sed fatis constat *fuat* esse verum, ex antiquo fuo, fuere, vnde manſit *fui*. — *habeto* Voss. sec. et sec. Hamb. vnde Heins. coni. *habetor*. Conf. ll. 9, 419. 430. 110. *Troes* Hugen. a m. sec. *monitisue* Bigot. cum Goth. tert. 111. *saluo* Zulich. pro var. lect. sicque Goth. tert. *quisque* Medic. a m. pr. Interpunctio etiam sic instituí potest: *habebo. Seu — siniſtris: Nec R. soluo.* Vel: *Seu — siniſtris: (nec Rutulos soluo:) sua cuique exorsa laborem Fortunamque ferent.* Et haec ratio mihi magis probatur. 112. *ferant* Bigot. 113. *inueniant* Gud. a m. pr. cum aliis Heins. et Mediceo Pierii.

bo: siue (quod Venus putat) fatis suis iniquis, siue (quod Iuno v. 68.) stultitia Troianorum et vaticiniis falsis eo res adducta est, vt noua Troia nunc oppugnetur. Haec, arbitror, sententia verbis subiecta est. 107. 108. *quam quisque, Tros Rutulusue fueris, spem secat.* De voc. *secat.* v. V. L.

109. 110. Iungo *castra teuentur obsidione Italorum:* seu *fatis*, quod fata iniqua, quod Venus volebat, prosequuntur Troianos etiam in medium Latium, *siue errore malo Troiae* (h. Troianorum qui oracula accepta male interpretati sunt) *monitisque siniſtris*, oraculis et vaticiniis falsis, *furiis Cassandrae* vide sup. v. 67. 68. *Nec Rutulos soluo*, obscurum est per breuitatem affectus. Videtur supplendum esse ex iis quae proxima sunt: non soluo, exsoluo, eximo, Rutulos *labore et fortuna*, quae eos manet. *nec* h. non magis Rutulos quam Troianos. Interpretes secundum Seruium *soluo* pro absoluo accipiunt. parum commode arbitror. — 111. v. V. L. 113. Eueniet quod fata ferent. — 114. docte dixit *ripas* (pro ipso amni) *torrentes pice et voragine atra* h. alta aqua nigra defluens flumen. — 115. Notum

Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
At legio Aeneadum vallis obſeſſa tenetur:
Nec ſpes vlla fugae. Miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona.
Aſius Imbraſides, Hicetaoniusque Thymoetes,
Aſſaracique duo, et ſenior cum Caſtore Thybris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Haemon, Lycia comitantur ab alta.

Fert

116. *Haec finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinſ. vt ſup. III 145. *cum I.* Lubec. 120. *At* Heinſ. e codd. pro vulg. *Aſt.* Zulich. *Ac. flammis obſ.* pr. Hamb. pro var. lect. 121. *Nec ſ. v. fugae miſeris* Sprot. duo Rottend. et Doru. 123. *Iaſius* perperam editum paſſim ante Heinſ. *Aſius* iam Pierius emendauerat ex Rom. Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burm. in cuius edit. vitioſe exaratum Thimoetes. Eſt enim Θυμοίτης. 124. *A. domus duo et* Ed. pr. ap. Burm. ex lib. I, 284 *Thybris* et ante Heinſ. *Tybris* corruptum arbitror: Quomodo enim Troianus vir poetae a Tiberi denominari commode potuit? Legendum *Thymbris*, quod et Rom. habet: eoque alludunt alii ap. Burm. in quibus *Thimbris*, *Tunbris*, *Thimbris* legitur. Fuit autem Thymbra vrbs et fluuius, hic etiam Thymbris, Troadis, v. Il. K, 430. ibique Euſtath. vnde Thymbraeus Apollo cf. Ge. IV, 323. et not. 125. *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquiſitiore. Tum ap. Seru. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat. *bos germani, Sarpedonis ambo*, (ſc. filii) *Et Clarus*. 126. *Et Clarus et Haemon.* Locus manifeſte inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinſius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. et Mediceus cum aliis Heinſ. vt vetus adeo corruptela hic inſideat. Nec tamen adeo abſonum videtur, vt *et* inprimis ſequente adſpiratione producatur. Heinſius tentat varie *et Cnemon* et *Mueon* et *Memnon*. ſed talia infinita poſſit aliquis comminiſci. *Et Clarus et Hemus* Ge. Fabric. probat, vt ſit *Clarus*, vt Panthus. *Et Darus* vitioſe nonnulli: multae etiam edd. *Et Clarus Ethemon*, vel *Aethemon*. Parrh. *clarus Thimon*. Duo Rottend. et a m. ſec. Moret. tert. et

rum Il. A, 528 ſq. — 117. *medium*. Hic Romanum agnoſce: vt magiſtratum deducunt Iouem.

118. 9. Comparant verba Il. M, 35. 36. — *et moenia cingere flammis*, immittere vndique ignes.

Digitized by Google

Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, neruoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fulvum quae diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem

Inclusum

et Themon: quod equidem, si quid mutandum, cum Heins. edit. amplector: inprimis cum corruptelae caussa in promtu sit. — *Ilaca* in Gud. ex vitio scribentis pro *Icia, Lycia*, et erasa vox antecedens: vnde Heins. putabat fuisse *et Haemo Iliaca c. ab Ida*. Pierius nonnullos habere testatur *Ida c. ab alta*, pessime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi esse debuere. *Lycia alta*, nobili, clara, vt alias quoque poetae hoc epitheton frequentatur. *comitatur* edd. Ald. Iunt. *ab acta* Goth. tert. 127. *c. pectore* pr. Hamb. 128. Modestius hoc visum Maecenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. I, 481. Polyphemum in naues κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο iaculatum esse. Senec. Suas. 1. Locum iam Burman. post alios laudauit. Sed Maecenas non cogitasse videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Troiano Maronem. -- *Lernessius, Lirnessius, Lyrneius, Hernessius*, est in codd. sed Λύρνησσον, Troadis, patriam Briseidis, quis nescit? — *Acmo, Agmon, Aemon* alii. 129. *Lirco, Litio, Lycio* libb. et Gothani *dicio, clicio, ctitro*. tum *Mnestheo* codd. pars, quod et Macrob. V, 17. Sed est Homericum Μενεσθεύς. 130. *tentant* Oudart. *certant illi* alter Hamb. *saxis d. certant* Goth. tert. 132. *inter primos* Gud. pro var. lect. 133. *ipse puer* alter Hamb. 134. *quam d.* qu. Moret.

ignes. aliter dictum ac sup. IX, 160. Monuit quoque Cerda. — 131. *moliri ignem* Troiani etiam, parare incendia, *neruoque a. s.* Troiani, aduersus Rutulos.

132—138. Ornatus locus, de Iulo: in Iuliae gentis gratiam. *Veneris i. c.* quem merito amabat Venus, quia illi debebatur imperium, vt Secu. Is, etsi iussus abstinere a pugna (sup. IX, 661. 2.) adeoque hinc sine armis, poetae *fine galea*, tamen in medio pugnantium e muris repente iterum conspicitur. — *caput honestum*, pulchrum, vt Ge. II, 392. — *Qualis g.* Emicat inter ceteros adstantes Iulus formosus, vt gemma auro inclusa, aut opus eburnum buxeo

vel

Incluſum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fuſos ceruix cui lactea crinis
Adcipit, et molli ſubnectens circulus auro.
Te quoque magnanimae viderunt, Iſmare, gentes
Volnera

136. *Orithia, Coricia,* al. ap. Pier. et ſic fere Gothani. plures corruptelas v. ap. Burm. cf. ad Lucan. III, 187. Intpp. 137. *fuſcos* videtur Seru. legiſſe. *ceruix fuſos* tres Burm. cum Goth. tert. 138. *Excipit* Schol. Horat. Cruqu. IV. od. 10. Sed *accipit* omnes ſcripti et Priſcian. Mox *ſubnectens* ab Heinſ. reſtitutum ex codd. etiam Pierianis. ſec. Rott. *ſubmittent.* Bigot. *ſubnexus.* Vulgo *ſubnectit.* 139. *magne animae v. Iſmare* Heinſ. olim coniecerat. Quo vero iure Iſmarum Lydium veneno inungentem tela inducere potuerit, non aſſequor. Maeones illo tempore non adeo barbari erant. Et iam Amycum ſimili modo notauerat IX, 773. Frigent quoque *magnanimae gentes.*

vel terebinthino margine ambiente, vel parieti inſertum. κτηνίλιον aliquod Homericum ſeu ἄγαλμα cogitat poeta. Actum diligenter de h. l. ad lib. I, 597. Exc. XXII. *aut collo aut capiti decus,* ſiue vt monili ſiue vt diademati inſeratur gemma. *Oricia terebinthus.* Oricus, Epiri ciuitas ad ſinum Ionium, iuxta quam naſcitur terebinthus nigrum lignum habens, vt Seru. tradit. De eadem Plin. XIII, 6 ſ. 12. *Circa Idam Troadis et in Macedonia* (ad hanc illo aeuo Epiri pars illa fuit attributa) *breuis arbor haec atque fruticoſa, in Damaſco Syriae magna.* Egit de altera hac Celſius in Hierobotan. non longe a pr. ſub voc. *El Elim. Materies ei admodum lenea ac fidelis ad veruſtatem, nigri ſplendoris.* — Retulit autem, ait Seruius, comparationem *ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus.* In hoc tamen comparationem conſtitutam nolim putare; ſic enim omni dignitate caret; ſed, quod ſupra poſui, inter ceteros bellatores Aſcanius conſpectus effulget nitore oris. Non male variauit rem Silius XII, 226 229 ſqq. — cf. Ge. IV, 337. 137. 138. capillum promiſſum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta eſſe debuit, colligit. Valer. Fl. II, 103. *aut tereti crinem ſubnectitur auro. molli auro,* ductili: ex bractea aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de crinibus agatur.

139 ſqq. Ornat porro locum binis aliis praeclaris viris commemorandis, ne, quod poetae turpe eſt facere, in generalibus dictis ſubſiſtat oratio, vt-

que

Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generoſe domo: vbi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adfuit et Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere moerorum ſublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vrbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: media Aeneas freta nocte ſecabat.
Namque vt ab Euandro caſtris ingreſſus Etruſcis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidue petat, quidue ipſe ferat; Mezentius arma
Quae

140. *dirigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 654. 141. *M. g. modo* Medic. *cui p. c.* Lubec. 142. *Pactolos i.* ſine *que* Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier. 143. *Adſtuit* Bigot. quod ornat Burm. *pulſi quem* Parrh. et Gorth. tert. idque recepit Cuningham. e cod. Markiano. 144. *moerorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heinſ. vt ſup. 24. 145. *Campaniae* Ald. *dicitur* aliquot ap. Burm. 146. *diui* Hugen. pro *diri*, vt Burm. coniicit. *dura* Exc. Burm. *bellum durum* h. aerumnoſum, nouum nunc eſſe non debebat. 147. *Contulerunt* Exc. Burm. 148. *Iamque* pr. Voſſ. 149. *nomenque decusque* apud Diomedem ex lib. II, 89. 90. *nomen memoratque genusque* Goth. tert. 150. *Quidue ferat quidue ipſe petat* Cariſius. *quidque — quidque* melius ſcripſiſſet; idque multos maluiſſe Seruius auctor eſt. *aut quidue ferat* Gud. et Leid.

que a numero et multitudine animus traducatur ad indiuidua et ſingula. Nihil amplius in his ſpectandum. — 141. *M. g. domo* natus nobili genere in Lydia. — 143. Iterum ſtudet gentis Memmiae nomini v. ſup. IV, 117 et not. ad 114. — *quem pulſi.* ſup. lib. IX, 779 ſqq. — 145. *Capys — Capua* v. Exc.

146. 7. Dum ita pugnabatur vtrinque, interea Aeneas Caere redux, vnde auxilia adducebat, mari iter faciebat cum nauibus. *Conferre manus, arma* — hinc etiam *pugnam. media nocte*, quae diem pugnae memoratae inſequuta eſt; nam noctem pugnae ſuperueniſſe, facile ex tota narratione intelligitur. Noluit poeta iterum ornare, quod copioſe expoſuerat in ſuperioris diei exitu IX, 157 ſqq. Adeſt Aeneas cum claſſe poſtero die orto et pugnam nouam in eſcenſu facit inf. 260 ſqq.

148. cf. ſup. VIII, 478 ſqq.

603 —

Digitized by Google

Quae ſibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quae ſit fiducia rebus
Admonet, inmiſcetque preces. haud fit mora; Tarchon
Iungit opes, foedusque ferit: tum libera fati
Claſſem conſcendit iuſſis gens Lydia Diuum,
Externo conmiſſa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubiuncta leones:
Inminet

151. *pectora* vel *praemia* vel *praelia* Zulich. 152. *quae ſit* Doru. *quid ſit* Menag. alter. 153. *admiſcetque* Cariſius 154. *libera fati* e Rom. Medic. aliisque praeclare recepit et illuſtrauit Heinſius. vulgg. etiam Seru. *fatis*. Nec vero ex Eurip. Phoeniſſ. 1006. ἐλεύθεροι θεσφάτων huc aduocari poſſunt: ibi enim ſunt, ad quos oraculi ſententia non ſpectat. 155. *diuo* Rom. ex *divom*. 157. *ſubuecta* paſſim in ſcriptis et excuſis. Sed poſt Pierium Heinſius tuetur *ſubiuncta* ſecundum meliores. Eſt autem poetica ratio pro, *habens leones roſtro ſubiunctos*. Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *ſubiecta*, pr. Moret. *ſubuicta*, ſec. *ſubmiſſa*.

603 — 7 150. 1. *Mezentius arma Q. ſ. c.* Turni ſocietate ſup. VIII, 7. 8. 492. 3. VII, 647 ſqq. — 152. *quae ſit fiducia* h. nullam eſſe: eſſe rerum humanarum varietatem et viciſſitudinem ſummam: poſſe adeo fieri, vt Mezentius expulſus iterum in regnum remeet. — 154. *libera fati*. a vaticinii neceſſitate ſoluti, quo ad perſequendum bello Mezentium externum ductum aſciſcere debuerant Etruſci ſup. VIII, 495. 503. *fatum* pro vaticinio aruſpicis: vaticiniis et reſponſis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum iuſſu facere debet. *liberatur*, cum res vel conditio euentum habet. — 155. *gens Lydia* Etruſci ex vetere opinione v. Exc. III. ad lib. VIII.

156. 8. Turbant Interpretes. Sed nauis Aeneae, quae primum locum tenet, (vt ſup. lib. V, 338 *Emicat Euryalus et munere victor amici | Prima tenet*) habet inſigne ſeu paraſemon in extrema prora leones binos, matri Idaeae ſacros, ſub monte Ida (cf. inf. 253. *binique ad frena leones*) cf. Salmaſ. ad Solin. p. 403. *Aeneia puppis*: hanc vt poeta, dixit: alias puppis tutelam, non paraſemon haberet. Ea nauis *ſubiunctos* habet leones *roſtro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen paraſemon eſt ſupra roſtrum; igitur *ſubiuncta* non vrgendum eſt, ſed eſt: habet appoſitos, additos. Sedet *hic*, h. in naui, Aeneas cum Pallante. Poſſes hic de prora accipere

Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generoſe domo: vbi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adfuit et Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere moerorum ſublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vrbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: media Aeneas freta nocte ſecabat.
Namque vt ab Euandro caſtris ingreſſus Etruſcis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidue petat, quidue ipſe ferat; Mezentius arma
Quae

140. *derigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 654. 141. *M. g. modo* Medic. *cui p. c.* Lubec. 142. *Pactolos i.* ſine *que* Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier. 143. *Adfluit* Bigot. quod ornat Burm. *pulſi quem* Parrh. et Gork. tert. idque recepit Cuningham. e cod. Markiano. 144. *moerorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heinſ. vt ſup. 24. 145. *Campaniae* Ald. *dicitur* aliquot ap. Burm. 146. *diui* Hugen. pro *diri*, vt Burm. coniicit. *dura* Exc. Burm. *bellum durum* h. aerumnoſum, nouum nunc eſſe non debebat. 147. *Contulerunt* Exc. Burm. 148. *Iamque* pr. Voſſ. 149. *nomenque decusque* apud Diomedem ex lib. II, 89. 90. *nomen memoratque genusque* Goth. tert. 150. *Quidue ferat quidue ipſe petat* Cariſius. *quidque — quidque* melius ſcripſiſſet; idque multos maluiſſe Seruius auctor eſt. *aut quidue ferat* Gud. et Leid.

que a numero et multitudine animus traducatur ad indiuidua et ſingula. Nihil amplius in his ſpectandum. — 141. *M. g. domo* natus nobili genere in Lydia. — 143. Iterum ſtudet gentis Memmiae nomini v. ſup. IV, 117 et not. ad 114. — *quem pulſi.* ſup. lib. IX, 779 ſqq. — 145. *Capys — Capua* v. Exc.

146. 7. Dum ita pugnabatur vtrinque, interea Aeneas Caere redux, vnde auxilia adducebat, mari iter faciebat cum nauibus. *Conferre manus, arma* — hinc etiam *pugnam. media nocte*, quae diem pugnae memoratae inſequuta eſt; nam noctem pugnae ſuperueniſſe, facile ex tota narratione intelligitur. Noluit poeta iterum ornare, quod copioſe expoſuerat in ſuperioris diei exitu IX, 157 ſqq. Adeſt Aeneas cum claſſe poſtero die orto et pugnam nouam in eſcenſu facit inf. 260 ſqq.

148. cf. ſup. VIII, 478 ſqq.

Digitized by Google

Quae ſibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quae ſit fiducia rebus
Admonet, inmiſcetque preces. haud fit mora; Tarchon
Iungit opes, foedusque ferit: tum libera fati
Claſſem conſcendit iuſſis gens Lydia Diuum,
Externo conmiſſa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubiuncta leones:
Inminet

151. *pectora* vel *praemia* vel *praelia* Zulich. 152. *quae ſi* Doru. *quid ſit* Menag. alter. 153. *admiſcetque* Cariſius 154. *libera fati* e Rom. Medic. aliisque praeclare recepit et illuſtrauit Heinſius. vulgg. etiam Seru. *fatis*. Nec vero ex Eurip. Phoeniſſ. 1006. ἐκ θεῶν θεσφάτων huc aduocari poſſunt: ibi enim ſunt, ad quos oraculi ſententia non ſpectat. 155. *diuo* Rom. ex *divom*. 157. *ſubuecta* paſſim in ſcriptis et excuſis. Sed poſt Pierium Heinſius tuetur *ſubiuncta* ſecundum meliores. Eſt autem poetica ratio pro, *habens leones roſtro ſubiunctos*. Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *ſubiecta*, pr. Moret. *ſubuicta*, ſec. *ſubmiſſa*.

603 — 7 150. 1. *Mezentius arma Q. ſ. c.* Turni ſocietate ſup. VIII, 7. 8. 492. 3. VII, 647 ſqq. — 152. *quae ſit fiducia* h. nullam eſſe: eſſe rerum humanarum varietatem et viciſſitudinem ſummam: poſſe adeo fieri, vt Mezentius expulſus iterum in regnum remeet. — 154. *libera fati*. a vaticinii neceſſitate ſoluti, quoad perſequendum bello Mezentium externum ductum aſciſcere debuerant Etruſci ſup. VIII, 495. 503. *fatum* pro vaticinio aruſpicis: vaticiniis et reſponſis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum iuſſu facere debet. *liberatur*, cum res vel conditio euentum habet. — 155. *gens Lydia* Etruſci ex vetere opinione v. Exc. III. ad lib. VIII.

156. 8. Turbant Interpretes. Sed nauis Aeneae, quae primum locum tenet, (vt ſup. lib. V, 338 *Emicat Euryalus et munere victor amici | Prima tenet*) habet inſigne ſeu paraſemon in extrema prora leones binos, matri Idaeae ſacros, ſub monte Ida (cf. inf. 253. *binique ad frena leones*) cf. Salmaſ. ad Solin. p. 403. *Aeneia puppis*: hanc vt poeta, dixit: alias puppis tutelam, non paraſemon haberet. Ea nauis *ſubiunctos* habet leones *roſtro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen paraſemon eſt ſupra roſtrum; igitur *ſubiuncta* non vrgendum eſt, ſed eſt: habet appoſitos, additos. Sedet *hic*, h. in naui, Aeneas cum Pallante. Poſſes hic de prora accipere

Inminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Aeneas, ſecumque volutat
Euentus belli varios: Pallasque ſiniſtro
Adfixus lateri iam quaerit ſidera, opacae
Noctis iter, iam quae paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, Deae, cantusque mouete;
Quae manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus

158. Si Tucca et Varius hunc verſum deleuiſſent, Maroniani carminis ſententiae non male conſuluiſſent, vt equidem arbitror. 159 *ſecumque voluptas* Goth. tert. 161. *fidus* Zulich. 162. *noctis idem* Medic. a m. pr. *noctis iter* rationem nocturnae nauigationis, vel *noctis* lunae, exponit Burm. at v. notas. *modo quae* Goth. tert. 163. *caſtus* Rom. *monete* Gud. a m. pr. vide ad eund. verſ. ſup. VII, 641. 164. *Etruſcis* Leid. *comitetur* Hugen. *comitentur* pr. Hamb. 165. *pelagoue* Oudart. *trabatur* Ed. pr. Burmanni.

pere, vnde liber coeli proſpectus; ſed inf. v. 218. in puppi ſedens diſerte exhibetur. *Ida p. gratiſſima T.* cf. ſup. lib. III, 5. 6. Illud forte paullo obſcurius eſt, qua ratione Ida in prora picta et leones ſub monte expreſſi fuerint. Leonis certe ad montis altitudinem vix vlla proportio eſſe potuit. Idam ſub perſonae ſymbolo expreſſam fuiſſe ſuſpicatur Spencius, V. Cl. in Polymet. Dial. XV, 8. Sed parum id placet in paraſemo. Vnde porro haec nauis cum inſigni ex Troianis religionibus petito Aeneae apud Caeretanos ſtatim parata et ad manus fuit? Iam veterum Grammaticorum ea fuit dubitatio, quomodo intra vnius diei ſpatium claſſis adornari potuerit. Dicendum, Caeretanos iam ante ad bellum ſe inſtruxiſſe, adeoque claſſem in promtu habuiſſe: Aeneae autem nauem feſtinanter ornaſſe. Poetam tamen minus cautum in his fuiſſe arbitror: vt et inf. v. 205. in Ocni Mantuani naui Mincium pro inſigni habente.

159—162. Bene Pallantis generoſam et erectam indolem declarat poeta. Iuuenis diſcendi cupidus ex Aenea, qui longum nauigationis vſum habebat, modo ſiderum notationes quaerit, *opacae noctis iter*, h. quibus nauis curſus per noctem regitur, modo res geſtas et fata Aeneae.

163. v. ſup. ad VII, 641. — 166. De copiis ex Etruria et de vrbibus, vnde adducuntur,

Maſſicus aerata princeps ſecat aequora tigri:
Sub quo mille manus iuuenum, qui moenia Clusi,
Quique vrbem liquere Coſas: quis tela, ſagittae
Corytique leues humeris et letifer arcus.
Vna toruus Abas: huic totum inſignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes: aſt Ilua trecentos
Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum Diuumque interpres Aſylas,
Cui

167. *Cluſii* Leid. *Clauſi* Bigot. et Leid. a m. pr. 169. *Gorythi, goriti, coriti, corithi, choriti* in libris, praue. Graecum eſt γώρυτος. v. c. Il. Φ, 54. vbi v. Euſtath. et Heſych. h. v. eſt autem ex γάω, γῶ, antiqua voce, capio: vt vix putem, *corytus* recte ſcribi poſſe. 170. *toruos* Rom. *tornus* Ven. *turnus* Goth. ſec. 171. *aurata f. imagine* pr. Hamb. pro var. lect. 172. *ſeſcentos* codd. apud Pier. et Gud. cum binis Rottend. *dederat illi* Goth. ſec. 173. *bello* Bigot. *tricentos* Reg. *aſt illa* Goth. ſec. *aſulua* tert. Tum Seruius interpungendum cenſet: *aſt Ilua trecentos, Inſula inexh.* 174. *inexuſtis* Parrh. *nox hauſtis* Goth. ſec. 175. *Aſillas* Reg. *Aſilas* multi.

tur, ſigillatim v. Exc. ad h. l. Quatuor earum copiarum turmas edidit: primam Cluſinorum et Coſanorum ducit *Maſſicus:* qui nomen quidem commune habet cum monte Campaniae, nihil vero aliud. Infra v. 655. *Oſinius* Cluſinorum rex (ſeu Lar) inducitur: quem ſub Maſſici imperio egiſſe neceſſe eſt. cf. ibi Seru. — *aerata tigri,* pro naui cum inſigni tigridis in prora: vt V, 116 ſqq. et inf. v. 205. 6. et v. 209. Sub Maſſico *manus* turma, *mille iuuentum* erat. — 171. *a. f. Apolline puppis.* Ergo is tutela nauis erat. Sed poeta in ceteris, vt et ſup. V, 116 ſqq. inſignia nauium, ſeu paraſema ponit, quae in prora ſunt; etſi haec duo, inſigne et tutelam, vulgo confundunt multi; itaque *puppim* potius pro naui omnino dictam velim: vt paullo ante verſu 156. — 172. *Populonia mater* h. l. patria. Supra VII, 762. dubitari poterat, an *Aricia mater* eo ſenſu dicta eſſet. — 174. *generoſa metallis* pro fecunda, eleganter, ſed cum adiecta notione praeclari metallorum generis, quorum venas inexhauſtas habet.

175. 6. 7. Vatis luculenta

Cui pecudum fibrae, coeli cui ſidera parent,
Et linguae volucrum, et praeſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie atque horrentibus haſtis.
Hos parere iubent Alpheae ab origine Piſae:
Vrbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens et verſicoloribus armis.
Tercentum adiiciunt, mens omnibus vna ſequendi,
Qui

176. *coelum* alter Hamb. vnde Burm. an *cui coelum et ſ.* Et quid quaeſo inde? Addit quoque idem: ſed alterum vſitatius Maroni. *cui coeli* Goth. tert. 178. *horr. vmbris* alter Hamb. a m. pr. et a m. ſec. *armis*: hoc multi alii habent ap. Burm. cum Goth. tert. 179. *Alphea ab origine* Heinſius e Medic. et aliis repoſuerat. *Alpheae ab o.* P. tacite reuocauit Burm. et recte, arbitror. quippe elegantius dicas *Piſas ab origine Alpheas*, quam *Piſas ab origine Alphea*. 180. *Aſtyr* Medic. bis. *Auſtur* Parth. *haſta* Zulich. 181. *equo fidens* Goth. ſec. *verſique coloribus* Bigot. *verſique c.* Goth. tert.

deſcriptio. Eum *deorum* vel *Iouis interpretem* dici, ſollenne eſt; at h. l. *hominum diuumque* eſt *interpres*: accipio vt ſit inter deos hominesque, tanquam medius et arbiter. *Parent* ei fibrae pecudum et cet. quatenus eas pro lubitu interpretatur, in bonam vel in ſiniſtram partem. Sic apud poetas *regere et moderari* dicimur ea, quorum ſcientiam habemus, vt ſidera is, qui eorum nomina et curſum tenet. Ita *futura parere* dicuntur iis, qui ea praedicunt, quaſi vim in ea habeant: iidem *futura moderari, regere*. Laudat Burm. Petron. 134. *Quicquid in orbe vides, paret mihi*. Sed ibi venefica loquitur; hanc autem ſibi poteſtatem in omnem rerum naturam tribuere, nota res eſt. Sollemne illud, *parere* pro apparere, huc ſpectare non poteſt. — 178. *rapit*, pro vulgari, ducit, vt ſup. VII, 725. *Mille rapit populos*.

179. Similiter Statius Theb. IV, 178 *Huic parere dati quos* etc. *Piſae Alpheae* v. Exc. vt etiam de ceteris ſ. *origine Alpheae, ſolo Etruſca vrbs*. — *equo fidens et v. a.* ornate pro habens, vt Homer. ἱππορίη πίσυνος καὶ κάρτει χειρῶν. alias *ſuperbus equo. verſicoloribus armis* e diuerſis metallis. Sic Il. E, 504 ἐκεὶ κατέδυ κλυτὰ τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. Hoc malim huc trahere quam αἴολα τεύχεα, Il. E, 295 αἰολοθώρηξ apud eundem, quod de motu potius accipiendum vario ac celeri, vt κορυθαίολος et alia dicta ſunt. — 182. 4. Aſturem ſequuntur trecenti

ex

Qui Caerete domo, quì ſunt Minionis in aruis,
Et Pyrgi veteres, intempeſtaeque Grauiſcae.
Non ego te, Ligurum ductor fortiſſime bello, 185
Y 2 Tranſie-

183. *Cbaerete* Medic. *Cerete* al. ap. *Pier.* ſed eſt *Caere.* Καῖρε vel Καίρη. Non intelligo Iulium Sabinum qui adſcripſit: „Ego puto per ſe legi: *Nunc Caere vetus.*“ Mox *Iſionis* Parrhaſ. ſed de *Minione* vel Munione nemo dubitet. *in armis* Doruill. cum Goth. ſec. 184. *Pbyrgi, Phrigi, Pirgi*, ſcribitur, et *Pugi.* Sunt Πύργοι. *P. iuuenes* Bigot. *Gabiſcae* Rom. *Grabiſcae* Sprot. *agruſcae* Goth. tert.

ex Caere, et agro ad Minionem, Pyrgis et Grauiſcis. v. eund. Exc. ſed cur tam pauci ex vrbe tum opulenta Caere? Quia mille hinc abduxerat Mezentius ſup. VII, 652. 653. *Adiiciunt* tercentum viros *ii, qui ſunt Caerete domo* etc. h. qui domo ſunt Caeretani. Burm. ſecundum Seruium ſupplet *adiiciunt ſe.* nec multum recedit Probus, qui, *adiacent et quaſi iuxta ſunt*, interpretatus erat — *intempeſtae Grauiſcae* aeris intemperie. v. Exc. cit.

185 ſqq. Obſcurior locus, ſeu ex interpolatione, quod equidem ſuſpicor, v. V. L. vt totus v. 188. tollendus ſit, ſeu propter obſcuriorem fabulam a poeta aliter quam ab aliis tractatam; factum enim videtur, vt ex Oriente fabulam de Phaethonte, Cinyra et Cubabo in Liguriam traduxerint homines; etſi Ligurum diuerſus plane eſt Cycnus et Phaethon. Si Phanoclis elegi, ἔρωτες, ſupereſſent, (de quibus v. Heinſ. et Burm. ad Ouid. Met. X, 83) melius de fabula conſtaret; nam ex illo ductam eam eſſe a Lactantio proditum in Narrat. fabb. II, 4. eandem fabulam Ouidius II. Met. 357, repetiit. Multa autem in ea tradita fuiſſe, de quibus nunc parum conſtat, etiam ex anaglypho diſcas ap. Winkelm. Monum. ined. n. 43. vbi in eo argumento ex ſarcophago villae Borgheſiae expreſſo a tergo Cygni adoleſcens ſtat teſtudini inſiſtens. Pro Capauonne eum habet Winkelm. ſed ſola coniectura nixus. Vt nunc locus ſe habet, vt aliquo ſaltem modo expediatur illud: *Crimen amor veſtrum*; ſtatuere neceſſe eſt, Cinyram et Cupauonem turpi ſe amore proſequutos eſſe. Seruius et alii *crimen amor veſtrum* ad Cycni amorem in Phaethontem referunt: atqui multo minus ita reliqua procedunt. *Cupauo* et *Cinyrae* vix videntur poſſe coniungi, tanquam Cycni filii: itaque aut ſuſtinenda eſt pronuntiatio poſt *Cinyra. Non ego te Tranſierim Cinyra; — et* (pro nec

Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupauo,
Cuius olorinae furgunt de vertice pennae,
Crimen amor veſtrum, formaeque inſigne paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondis vmbramque ſororum
Dum

186. *Cinyra.* Deficit nos Phanocles, vt in notis dixi, vel ductus ex eo riuulus, quo minus aliquid certi de hoc loco ſtatuere poſſimus. Veterum edd. lectio erat *Cycne*, vel *Cygne*; (*Cygnae* duo Goth. et tertius, *tacite*) nec aliter Ald. haud dubie illa interpolata. Seruius *Cunare* legerat, ſed inepte adiiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Piceno.* Romanus legebat: *Cumare*: vetuſtiſſimus Pomponii cum aliis apud Pierium *Cinere*. ſic et Gud. At Medic. *Cinyrae*, Mentel. pr. *Cinyre*. alter Voſſ. *Cinira*. Moret. tert. *Cynare*. Parrh. *Cinate*. Hamb. ſec. *Cyrina*. multi alii, inter quos Reg. *Cynire* vel *Cinire*; et Macrobio quoque V. Sat. 15. *Cinirus* eſt. Scripſit Heinſius notum nomen *Cinyra*. — Tum *Cupano* Sabin. et Parrh. *Cupabo* tres Burm. 187. *pinnae* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *criſtae* alii Pier. cumque iisGoth. tert. 188. *formae quae* Waddel. Animadverſſ. crit. p. 33. quo fructu, non video. Mihi totus verſus e margine irrepſiſſe videtur: ita conſutus eſt ex binis ſententiis hiantibus: tum turbat totius loci ſententiam, et illa: *Crimen amor veſtrum* per ſe nullum habent commodum ſenſum, ne tum quidem ſi *verſum inſigne* legas, pro, inſigni formae verſae. Sed adſcripſerat aliquis: *furgunt de vertice pennae: formae inſigne paternae.* Suppleuit verſum ineptus homo ex reliquo Scholio quod adſcriptum erat de inceſto amore Cycni in Phaetontem. Iam hoc verſu iecto quam bene procedant omnia, pro ſe quisque intelligit. 189. *amici* ſec. Rottend. *Pethontis* Rom. 190. *P. que inter* Franc. *vmbrasque* Parrh. *vmbraque* alter Mentel.

nec te)*paucis comitate Cupauo, Cuius.* Aut accipienda et ferenda ſunt: *Cinyra et paucis comitate Cupauo*, vt Cupauo Cinyram et paucos comites habuerit. Pergamus ad reliqua. *Cupauo* criſtam habet ex pennis olorinis v. 187. in memoriam patris Cycni in olorem mutati ex nimio luctu de Phaethontis caſu. Cygnus apud Ouidium l. c. Sthenelei (non Stheneli) filius, Phaethonti *materno a ſanguine iunctus, mente tamen propior dictus.* — *inter populeas frondes vmbramque ſororum*, populos, (nigras, *αἰγείρους*) in quas Phaethontis ſorores fuere mutatae, ex nonnullorum ſaltem narratione, de qua ſupra diſputatum. — Mox v. 192. *caneſcens ſenectam*, vt alii *canos* dicere ſolent, pro candore videtur

Dum canit, et maeſtum Muſa ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam;
Linquentem terras, et ſidera voce ſequentem
Filius, aequalis comitatus claſſe cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet: ille
Inſtat aquae, ſaxumque vndis inmane minatur,
Arduus, et longa ſulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantus et Tuſci filius amnis:
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua diues auis. Sed non genus omnibus vnum.

191. *cã.* pro *cantu* habet Parrh. pro *Muſa.* 192. *C. m. penna* Goth. tert. *ſenecta* Leid. et tert. Rottend. 194. *aequali c. claſſe* Medic. et ſec. Moret. *aequalis* Doru. 195. *ſubmouet* pr. Hamb. *centurumque admouet ipſe* Ed. pr. Burm. 196. *aquis ſaxumque vides* alter Hamburg. 198. *Quin etiam p.* antiquum ſatis exemplar ap. Pier. quod non diſplicet. Nunc vt eſt, accipiendum: *Ocnus ille, qui.* Tum vnus e Vaticanis: *Ocnus ciet agmen.* Etiam *Ognus* nonnulli Pier. tum Medic. Gud. et alii. Corrupte *Ornus* ſec. Hamb. et pro var. lect. prior. *Oenus* Hugen. cum pr. Goth. *Hocnus* Montalb. Seruius dicit *Aucnum* eundem fuiſſe. 199. *Mantoys* pr. Menag. et Exc. Burm. vt *Panthoys* in nonnullis lib. II, 319. Alii *Mantos, Manthos, Mantis.* At eſt Μαντώ, Μαντοῦς. 201. *diues agris* pr. Hamb. et Zulich. pro var. lect. Sed bene monet Burm. ſequentia maiorum potentiam adſtruere:

videtur dixiſſe, de plumis. h. ferunt eum inductum plumis candidis euolaſſe. Minus enim placet, vt ſit ſimpliciter: *duxiſſe*, egiſſe, eum *ſenectam canentem pluma*, ſic vt haberet plumas pro canis, vti fere Claudian. VI, Conſ. Honor. 171. *Mutatumque ſenem plumis.* — 194. *aequales cateruas*: h. turmam aequalium. — 195—7. Cum naui vectum dicere vellet, quae Centaurum pro paraſemo habebat, ſuauiter inſigne nauis ad ornatum orationis conuertit: Centaurus ita erat ſculptus, vt ſaxum euulſum terra proiiceret.

198 ſqq. Tandem Mantuani accedunt Etruſcis, quippe auctoribus ciuitatum tranſpadanarum adeoque etiam Mantuae. cf. Exc. laud. Ocnus dux, Mantus et Tiberis fluuii filius: v. Exc. eund. Is condidit et a matre appellauit Mantuam. — 201. 2. 3. Non expedire locum in promtu eſt

Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca

Mincius

ſtruere: vt lib. VII, 55. *Turnus auis atauisque potens*, et imitatus Statius I Theb. 392. *Adraſtus diues auis*, et *auis pollens* Silius VIII, 385 et XVI, 560. 202. *populi triplex* Rom. *cum gente* qu. Moret. 203. *Ipſe caput* Montalb. *populi* duo Rottend. et pr. Hamb. a m. ſec. 204. *Hic* Montalb. a m. pr. 205. *duce Benaco* Zulich. pro var. lect. *Venaco* Rom. *Bonacho* Goth. tert.

eſt ſecundum interpretationem Seruii et Cerdae aut Gronouii, aut Catroei. Equidem ſic accipio: Mantua, potens olim copiis vrbs, quae tamen non eiuſdem erant generis, ſed ex trinis gentibus ac populis XII. conſtabant, quorum quaterni ſub vna gente erant comprehenſi, quibus illa caput erat: copiae autem illae erant Etruſcae. Videamus ſingula: *diues auis*, non eſt, quae multos auos habet, ſed habens diuites, hoc eſt potentes, auos, vti fert poetica oratio. valens olim opibus, potens copiis. Bene Seruius explicat: *maioribus praepotens*; h. e. habens maiores potentes; quid autem hoc aliud quam, potens olim, maiorum aetate; quod monendum erat inprimis cum nunc illa tantopere a priſtino ſplendore deſciuiſſet. Conſtabat tamen agmen e diuerſis populis: *ſed non genus omnibus vnum: omnibus* non ad *auos* erat referendum, quod vulgo faciunt, ſed ad *agmen* quod Ocnus adducit patriis ab oris. Pergit: Namque Mantua trinas gentes et duodenos populos habebat: *Gens illi triplex* etc. *Gens* tanquam latius ſub ſe continet populos: quod notum eſt, quodque Io. Fr. Gronou. ad Liu. V, 34 docuit. Populi igitur erant XII. in trinas gentes diuiſi. Mantua vero horum XII. populorum, qui Etruſci erant, caput erat. *vires*, copiae.

204. *Hinc in ſe armat* eleganter de copiis aduerſum Mezentium ductis. — 205. 6. Nauis, qua vehitur Ocnus, paraſemum ſeu inſigne habet in prora Mincium fluuium: Is ſupra quoque Ge. III, 15. *tenera praetexit arundine ripas*, vbi v. not. et ad Ecl. I. 52. — *patre Benaco*. ducit enim ortum Mincius (Menzo) ex Benaco lacu (Lago di Garda) aut potius ex Alpibus ortus medium eum tranſit. cf. ſup. ad Ge. II, 159. 160. Sequitur Auleſtes in naui C. remorum: νῆυς ἑκατόνζυγος Il. τ, 247. hoc extulit

Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
It grauis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit inmanis Triton et caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristin desinit aluus;
Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.
Iamque dies coelo concesserat: almaque curru
Noctiuago Phoebe medium pulsabat Olympum:

206. *Minchius, Minscius* bini Goth. iidem *in aequore*. 207. *Aulestes* Heins. e Medic. et al. vt XII, 290. Vulgo: *Auletes*. Apud Iul. Sab. *Aulesthes*. tum *fluctus* Heins. cum Rom. et aliquot aliis ac binis Goth. Vulgg. *fluctum* Leid. *fluctu* Parrhas. *fructum*. 208. *insurgens* Goth. tert. vt alibi lib. III, 560. et al. Sed et *adsurgere* (in ictu inf. 284. 797. V, 443.) et *consurgere* inf. v. 299. 210. *exercens* alter Hamb. et Zul. a m. sec. *hospita* Goth. tert. *hospida* Doru. 212. *profert* pr. Hamb. *pristim* Nonius Marcellus et tres Heins. *pistrim* et *pistrin* plerique etiam h. l. cf. sup. ad V, 116. pessime Goth. tert. *in serpentem d.* Rom. *aluos*. 213. *fumifero* Montalb. *caeruleo sub p.* citat Arusianus Messius. 213. *Tot l. iuuenes* Leid. et sec. Moret. 214. *campos maris* Bigot. et Goth. tert. *ruebant* aliquot Pier. vt Aen. I, 35. Τὸ *secabant* Heinsio displicebat, quod sequitur idem verbum v. 222. 215. *discesserat* olim in edd. Mutatum in ed. 1514. Ald. in *concesserat*. quod codices vbique agnoscunt, praeter Francianum, qui recentissimus est, vt et Goth. pr. *detexerat* Vratisl. *cursu* Doru.

extulit magnifice: *Aulestes adsurgens* (v. V. L.) *verberat fluctus centena arbore*, centenis remis. Silius XI, 492 *centeno verbere* dixit, cf. Cerda. Navis huius parasemon in prora: v. 209 — 212 Triton est buccinam inflans. — *frons laterum tenus*, exquisite, pro ipse a fronte vsque ad latera, seu medium corpus. — 212. suauissimae modulationis versus ex Apollonio ductus est lib. I, 542. 543. — 214. *Troiae* nouae — *et campos s. a. r.* vt iam lib. I, 35.

215. Salebrosum, si quis alius, in Marone locum euecti, libero iam nunc incedimus campo. *dies*. erat is tertius ex quo castra reliquerat Aeneas: is ipse dies, quo Rutuli castra oppugnarant: sup. inde a IX, 459. cf. Exc. *almaque curru Noctiuago Phoebe*. ἅρματι νυκτοπόλῳ. Ex Egnatii

lib

Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clauumque regit velisque miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio chorus, ecce, ſuarum
Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cybebe
Numen habere maris, Nymphasque e nauibus eſſe
Iuſſerat, innabant pariter, fluctusque ſecabant,
Quot prius aeratae ſteterant ad litora prorae.
Adgnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quae fandi doctiſſima, Cymodocea
Pone ſequens dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac laeua tacitis ſubremigat vndis.

Tum

219. *in medio* Mentel. et pr. Hamb. cum Goth. tert. 220. *Cybebe* debetur Heinſii doctrinae, qui Colot. et Gud. ſequutus eſt cum Leidenſi. *Cibebe* Doru. Nec multum abludebat Rom. *Cybere*. Vulgg. *Cybele*. Sed eſt Κυβήβη. v. ſup. ad lib. III, 111. Laudat Burm. notas ad Phaedr. III, 17 et 20. 223. Idem vſ. ſup. IX, 121. vbi vide. *Quo p.* Medic. et *puppis* a ſec. m. hoc et alii codd. apud Pierium habebant, et Oblongus *naues*. 224. *choreas* ſec. Hamb. 225. *Quarum vna f.* Goth. ſec. *quae nandi* Markland. ad Stat. II. Silu. 2, 19. legebat, quem bene refellit Burm. Maximam natu nympharum Italidum edidit Cymodocen Silius lib. VII, 428.
227. *at laeua* a m. pr. Medic. *ac leui* Montalb.

lib. I. de rerum natura ducta eſſe Macrob. VI, 5. notauit: *Roſcida noctiuagis aſtris labentibus Phoebe Pulſa loco ceſſit concedens lucibus altis.* 218. Vtrumque docte vt poetam decet: *clauum regit*: proprie nauem regimus clauo: tum *velis miniſtrat*, pro, miniſtrat, miniſterium praeſtat nauticum, ad vela. cf. ſup. ad VI, 302. Sic *Luna miniſtrat equis* ap. Propert. III, 14, 15. et Statius, quem alii laudarunt, de Apolline currui inſidente lib. VII, 751. *Ipſe ſedens celis patriisque miniſtrat habenis.* Affectarunt mox idem ſcriptores in ſoluta oratione, vt Tacitus Germ. 44. vbi v. not.

219. *medio in ſpatio.* Nam ſup. IX, 121. nouae Nymphae: *pontoque feruntur.* qui totus locus huc animo reuocandus. — *ſuarum comitum*: quia cum eo venerant naues. Seru. cf. ſup. IX, 80 ſq. — 221. *numen habere maris* exquiſite pro, numina eſſe. ſup. IX, 101. 2. *magnique iubebo Aequoris eſſe deas* — 224. *luſtrant choreis*, ornate, pro circumdant, circum natant.

Digitized by Google

Tum ſic ignarum adloquitur: Vigilaſne, Deûm gens,
Aenea? vigila, et velis inmitte rudentes.
Nos ſumus Idaeae ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphae, claſſis tua. Perfidus vt nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus inuitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. Hanc genetrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe Deas, aeuumque agitare ſub vndis.
At puer Aſcanius muro foſſisque tenetur
Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.

Y 5 Iam

228. *ignauum* Rom. *vigilansne* Goth. tert. 229. *ac ventis* ed. pr. Burm. 231. *Nos pelagi* Exc. Burm. 232. *flammisq.* Goth. tert. *petebat* alter Hamb. pro var. lect. alter a m. pr. 333. *Rupimus* Heinſ. ſcripſit cum vetuſtioribus, etiam Pier. codd. parte. Alii *rumpimus.*

228. *deum gens.* ſup. IX, 642. *Dis genite.* — 229. *velis immitte rudentes,* laxa; vt ipſa vela laxentur ad ventum excipiendum. Sic ſup. VIII, 708. *Ipſa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iam iamque immittere venos,* vt *immittere habenas, frena,* alibi, cf. ſup. V, 146. 7. — 231. *perfidus* quandoquidem foedere iam inter Latinos Troianoſque facto bellum moverat. — 234. *Hanc g. f. m. refecit* fecit, mutauit: nihil amplius. *dedit,* fecit vt ἔδωκε Homer. vt iam alibi vidimus. — 237. *horrentes Marte Latinos.* erit igitur pro horrendis, qui horrorem faciunt, bello, pugna; cuius ſignificatus me exemplum in Marone deſiderare ſupra ad exordium Aeneidis faſſus ſum, cum *horrentia Martis arma* explicarem. Poſſit *vmbras horrentes* aliquis ſic accipere lib. I, 165 et 311. III, 230. verum vmbrae ſunt ibi ipſae arbores, et ſic *dumi horrentes, rubi horrentes, horrentia luſtra* dicta ſunt. *Horrent* enim omnia, quae ſuperficiem habent inaequalem et aſperam. Quibus opponuntur ea, quae nitent. Hinc omnino *horrere* pro aſperum eſſe atque hinc ſqualere interdum: vt *apes horrent* Ge. IV, 96. *terra horret* III, 161. Atqui nec hic aliter dictum arbitror: ſed *Latini horrent Marte* h. armis. exquiſita dictio, pro habentes arma horrentia, haſtas crebras erectas: dum ſtant in acie denſis ordinibus et pugnant. Vt Ennianum ſe habet: *Horreſcit telis exercitus aſper vtrinque,*

Iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
Surge age, et Aurora socios veniente vocari
Primus in arma iube, et clipeum cape: quem dedit ipse
Inuictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
Ingentes

238. *tenent* e Medic. Heins. et late illustrauit. vulgo *tenet. commissas* Ald. pr. 240. *Nec* V. Franc. *iungant castris* pr. Moret. *iusta est s.* Hugen. 242. *Pronus in a.* aliquot Pier. *quem d. ingens* aliquot Pier. Mentel. et pro diu. lect. Sprot. et duo Burm. sed *ingentes acerui*, monet Heinsius, mox subsequuntur. 243. Quotiescunque hunc versum recitaui, hemistichium sensi languere, *atque oras ambiit auro*, itaque ab alia manu ad explendum versum insertum arbitratus sum. Nunc video apud Burm. etiam Ortuinium, quisquis ille est, a manu indocti monachi adiecta illa credidisse. 244. *Crastina lux.* deficere hic verbum, sc. aderit, veniet, Burmannum

que. Aliter Valer. Fl. VI, 424. 5. *arma horrentia* dixit de thorace aspero squamis seu ornamentis ex aere sculptis. Ex Lucano I, 445. *horrens feris altaribus Hesus* commode *horrendus* accipi posset, nisi communis poetarum mos suaderet ad squalorem et incultam ac rudem faciem dei referre, quae saeuitiam arguit: saeuum enim declarare deum voluit, vt *immitis Teutates* et *Taranis non mitior ara*.

238. *Iam loca iussa tenent.* Refert et hoc Seruius ad ea, in quibus κατὰ τὸ σιωπώμενον aliquid intelligendum sit, „nam „intelligimus, eum equites mi„sisse per terras.„ Sane quidem sup. VIII, 548. sqq. cum in Etruriam pergit Aeneas, parte sociorum in comitatum assumta, ceteros iubet Tiberi vectos reuerti ad castra et nuntiare Ascanio quae facta sint. Sed in his vix *equites* esse potuerunt, (nam CCCC equites Euander et Pallas dederant VIII, 518. 519.) multo minus *Etrusci*, quos nondum adierat. Ad artificium itaque narrationis et suauitatem ex breuitatis studio hoc referamus, quod nunc illud innuit, quod facile intelligi potest: conscendisse Aeneam naues in portu Caeretano, equitatu in litore praemisso, qui ne castra intrare posset, Turnus obiecta copiarum parte cauebat. Nec dissentit, vt video, Cerda. — 240. *iungant* se: vt solet Mare

Ingentes Rutulae ſpectabit caedis aceruos.
Dixerat: et dextra diſcedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per vndas
Ocior et iaculo et ventos aequante ſagitta.
Inde aliae celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades: animos tamen omine tollit.
Tum breuiter ſupera adſpectans conuexa precatur;
Alma parens Idaea Deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque vrbes, biiugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium

num putare potuiſſe, miror: nam Longo et aliis veteribus Grammaticis id condonandum eſt, qui vf. ſequ. *ſpectabis* legebant. — *verba p.* pr. Hamb. 245. *R. gentis* Gud. Ven. et Oudart. *ſpectabis* Medic. Bigot. et ſic olim quidam legerunt, inter quos Longus apud Seru. male ipſo Seruio iudice; nam iung. *craſtina lux ſpectabit*. Laudat Burm. Bentleium ad Terent. Hec. III, 1, 6. *ſpectabat* Hugen. *ſpectabant* Exc. Burm. 246. *altam*. Montalb. pro diu. lect. *actam*. 247. *modo* Doru. *vndam* duo Burm. 248. *ventos ſectante f.* Sprot. 251. *ſupera ſpectans* aliquot Pier. et Heinſ. *ſuperaſpectans* duo Moret. *ſupera breuiter ſpectans* ed. pr. Burm. *οὐρανὸν εὐρανιδῶν* Homericum eſt Il. Ω, 307. 253. *leones ad frena* h. frenari ſoliti; vt *ad lecticam ſerui. ad limina cuſtos* ſup. IX, 648.

ro. — 246. Locus, quem laudant, Apollonii eſt lib. II, 600. 601. — 247. *Modus* non eſt ratio, modus propellendi; hoc eſſet tenue et ieiunum in epico poeta. Sed eſt, quod bene Seruius monuit, moderatio. „Impulit nauem „libramento peritiae (malim „*libramenti peritia*) et mode„rationis, quippe quae ſuerat „nauis.„ — 249. *Inde aliae* ſc. naues, *celerant curſus*, cum Aeneae nauem euolare vident. Sic, puto, bene accipitur. Seruius tamen argutius explicat: inde aliae Nymphae aliarum nauium curſus celeriores efficiunt, ſicut fecerat Cymodocea. — 250. *omine* oſtento, prodigio. Mox v. 257. ſimili metonymia *augurium* dixit.

252. v. ſup. IX, 80. 83. 618. 253. Hinc ipſa Cybele turrita; eſt enim mater Terra ſup. lib. VI, 786. — 254. 5. *tu rite propinques augurium*: h. fac oſtentum hoc rite euentum ſuum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquare* poetae et alibi eſt admouere, adducere. *Augurium* autem, vt omen, oraculum, ſors ſaepe pro euentu. Vt ſenſus ſit, quem alii volunt: *tu praeſens*

Digitized by Google

Augurium, Phrygibusque adſis pede, diua, ſecundo. 255
Tantum effatus: et interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.
Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent ſe.
Iamque in conſpectu Teucros habet et ſua caſtra, 260
Stans celſa in puppi: clipeum cum deinde ſiniſtra
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidae e muris. Spes addita ſuſcitat iras.
Tela manu iaciunt. Quales ſub nubibus atris
Strymoniae

255. *aſis* Doru. *ſuperbo* ſec. Hamb. 256. *affatus* duo Burm. *eſt fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb. non male, cum Goth. ſec. 258. *edicit ſociis vt* Oudart. *bella ſequantur* Vratisl. Nec vero in *ſigna ſequi* argutandum, an aeuo Troiano ſigna militaria habuerint. 259. *aptant* aliquot Burm. *optant* ſec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnae ve* Oudart. *aptent* et *parent* idem ſunt. 261. *cum* ex Pier. et ſuis repoſuit Heinſ. pro vulgari *tum.* 263. *e* deerat Romano, *D. omnes* Ven.

ſens ſis et propitia hoc augurio: Cybele deberet propinquare ipſa cum augurio. Nec Barthius bene ap. Burm. *praeſentior et propior augurio adſis.* Cerda ait eſſe: propitium facias augurium. ſed id in altero ſubiicitur: *adſis pede diua ſecundo.*

256. 7. ornate. *reuoluta ruebat* pro reuoluebatur, redibat, *ruebat* pro veniebat, vt ſup. II, 251. *ruit oceano nox. matura luce:* adulto die (aliter ac Ge. I, 66. *adultis ſolibus*, aeſtate prouecta. et iterum aliter Tibull. IV, I, 205. *matura dies* de morte praematura. Nolim haec eſſe laudata.)

264. 6. Ad clamorem ſpectare comparationem h. l. recte monet Seruius. Nam Troianorum multitudinem deſignare non poteſt, vt ſup. VI, 310. ſq. cum ſinguli in muris ſtent, non agmine incedant; (cf. Lucan. V, 711. ſqq. Stat. Theb. XII, 515. ſqq.) multo minus telorum copiam. Ducta comparatio de Homero Il. r, 3 ſqq. nec dubito poetam de abitu gruum in calidiores plagas, ingruente hieme, cogitare. v. ad Aen. VI, 310. Nec aliter Homerus l. c. Non vero ad imbrem inſtantem euolantes grues Ge. I, 374. 5. huc traho. Itaque v. 266. *noti* pro quibuſcunque ventis hibernis dicti ſunt. *Clamor ſecundus*, laetus, vt alibi quoque. Reditum gruum ex auſtralibus

Strymoniae dant ſigna grues, atque aethera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Auſoniis; donec verſas ad litora puppis
Reſpiciunt, totumque adlabi claſſibus aequor.

Ardet

265. *dant colla* Sprot. quod ornare aliquis poſſit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare ſignum* h. l. ſimpl. dant clamorem, quatenus is pro ſigno eſt, eos adeſſe. — *aequora tr.* alter Hamb. *tranſnant* Doru. cum Goth. tert. vt ſolent recentiores. 267. *fama mira* Medic. a m. pr. 268. *verſare ad* Ven. *proras* Leid. male.

ſtralibus plagis redeunte vere fundum comparationis fecere alii, quorum loca appoſuit Cerda. Sunt Statius Theb. V, 11 — 16. Valer. Fl. III, 359. ſqq. Claudianus de b. Gildon. 474 — 8. Oppian. Halieut. I, 620 — 5. Nonni vero locus lib. XIV, 331 — 7. totus ex Homero eſt concinnatus. — 269. *totumque allabi claſſibus aequor.* Docte de magna nauium copia, ad Rutulorum phantaſiam, et ad mirationem faciendam accommodate. Vulgari oratione, claſſis allabitur late per totum mare. Nunc mare ipſum, quam longe proſpectus patet, nauibus tectum, videtur adfluere ad littus, cum *claſſibus*. Nec aliter Servius. 270 — 5. De ſummo armorum, quae a Vulcano erant facta, ſplendore cogitandum eſt, quem per ignem et flammam reddi ſollenne eſt: Homerus vero ipſam flammam exire fecit armis. Plura ſunt Homerica loca, quae Maro ante oculos habuit, quae diligenter comparanda ſunt, adſcribere non vacat: primum ſplendidiſſimum illum de Diomede Il. E, 4 — 7. quem varianit in Achille Il. Σ, 205 — 214. Comparandus quoque ſup. VII, 785. — 8. Mox v. 272. comparationem *cometae* de ſuo adiecit Maro: nam Il. Δ, 75 — 77. de ſtellae traiectione agit, non de cometa. Maronem imitati ſunt, quos Cerda laudat, diligenter Silius lib. I, 460 — 4. et Claudian. de R. Prof. I, 230 — 4. qui Homericum locum modo laudatum ad verbum expreſſit. Quomodo noſtri poetae excellere et ſuperare poſſint veteres, exemplum eſto hoc Miltoni Parad. Loſt lib. II, 708 ſqq. vbi cometen exuſtum igni et conſumtum ab Ophiucho flammare et coma quaſſa peſtem et famem immittere dicit. Sed Sirii ſeu caniculae comparatio tota debetur Homero: Il. X, 26.

Digitized by Google

Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos vmbo vomit aureus ignes:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
Nascitur, et laeuo contristat lumine coelum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora praecipere, et venientis pellere terra.
[Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:]
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.

In

270. *capitis* Rom. Sprot. et Montalb. cum ed. Pontana Macrob. V, 10. quod deterius est. cf. ad VII, 689. tertius casus docte pro, in capite. — *tristisque* Faernus emendabat ap. Vrsin. et Cuninghamus. — *a vertice* damnabat Pier. sed reuocauit Heins. e Medic. et aliis, et ex Nonio ac Macrobio. Alii *cristisque* ac *vertice* duce huius familiae Romano. *que* etiam nonnullis abest, nec male. 271. *ac vastos* Goth. sec. *vmbo aereus* cum Macrob. V, 13. aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro diu. lect. Rottend. tert. vtrumque recte. cf. inf. 884. sed *aureus* poetica oratione dignius. *mouet a.* Montalb. 273. *Sanguineae* multi apud Burm. et duo *ac Syrius*. Est autem *Sirius* adiectiuae formae; Σείριος ἀστήρ, vnde h. l. *Sirius ardor*. Vocem peregrinae esse originis, dubitare non debebant veteres grammatici. 275. *circumstat. l. c.* Goth. tert. 277. *praecipere* Heins. e Pier. et suis post Ge. Fabric vulgg. etiam Seru. *praeripere*, quod toties in eius locum successit. Ait Burman. melius hoc conuenire audaciae Turni. Sed poeta doctius vocabulum amplecti mauult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare. 278. Abest hic versus Mediceo et aliis Heins. in aliis superiori praeponitur, vt satis constet esse huc retractum ex sup. IX, 127. 279. *Quos v.* Parrh. *optatis* aliquot apud Burm. *perstringere* pr. Hamb. pro var. lect. *perfingere* Doru. *per-*

X, 26 — 33. de Achille. Cum aestu, qui sub sideris ortum exoritur, in iis terris febres tentant homines malignae cf. Apollon. II, 518 — 521. et Schol. Cic. de Diu. I, 57. et Dauis.

270. *apex*. cogitauit λόφος, conum. — 272. *liquida nocte*: translate ab aere liquido, pro clara. — 275. *laeuo lumine*, noxio, vt *infelix*. *contristat coelum*, magna cum vi pro, fulget.

276 sqq. Turni et animus et oratio digna heroe. — 280. Nunc

In manibus Mars ipſe, viri. Nunc coniugis eſto
Quisque ſuae tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Vltro occurramus ad vndam,
Dum trepidi, egreſſisque labant veſtigia prima.
Audentis Fortuna iuuat.
Haec ait, et ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Aeneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi ſeruare recurſus

Lan

perfringite Parth. *perſtringite* Ed. Ven. Burm. Sed dictum vt *aciem perfringere*, perrumpere. 280. *In m. M. ipſe viris* olim editum, et ſic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. Habet hoc ipſum quod placeat. *viris* pro vobis: ſed cum adiuncto, ſi viri eſtis. Pro altera lectione, *viri*, ſtat Rom. cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice, qui hoc praeferebat tanquam acrius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb. 281. *teſtisque* Goth. tert. belle vero poſt, *coniugis ſuae!* tum *non m. r.* idem. *referte* Gud. a m. pr. ſicque malebat Heinſ. ſcilicet doctius hoc arbitratus. 282. *laudesque* Egnatius videtur correxiſſe, ſicque edd. eius: etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent. improbat copulam Ge. Fabric. vix ego. etſi τὰ κλέα reſpicit poeta. Saltem *Facta, patrum laudes.* diſtinguo, vt olim nonnulli in Seruianis. *et laudes: vltro.* Iul. Sabin. -- *accurramus* Leid. *curramus* Exc. Burm. *ad vndas* Ven. cum Goth. tert. *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect. 283. *egreſſique* Rom. et plerique alii Pier. et Heinſ. ſcripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum: *egreſſi labant veſtigia prima* h. veſtigiis primis. *egreſſusque* alii aliquot Pier. *primi* ſec. Moret. *primo* pr. Hamb. pro var. lect. 284. *Audaces* pr. Hamb. a m. ſec. *iuuat viresque miniſtrat* Leid. interpolate. 285. *quos d. mauult* Goth. tert. 286. *poſſet* Hugen. *committere* pr. Hamb. pro var. lect. *conducere* Sprot. a m. pr. 288. *receſſus* codd. ap. Pier. quod pro interpretamento habeo. eſt enim h. l. de loco, quo fluctus recedunt, quouſque vnda procurrit ſeu recurrit.

Nunc res ad diſcrimen adducta. Pugnandi tempus, quod optaſtis, adeſt. Adhuc enim oppugnatio caſtrorum facta erat, non acie pugnatum. *referto* animo, memor eſto, quod modo praeceſſit: itaque nolim accipere, exprimito, imitator. cf. Il. n, 207 —9. et ad ſequentia Il. o, 661 ſqq.

288. Pontes: τὰς ἐπιβάθρας, et ἀκροβάθρας nauium dixit. v. Cerda. Guell. —— *ſeruare recurſus Languentis pelagi.* De refluxu reciprocantis maris accipi nequit: nam eum profecto nunc non expectarunt: ſed ſunt *loca vadoſa* littoris,

non

Digitized by Google

Languentis pelagi, et breuibus se credere saltu:
Per remos alii. Speculatus litora Tarchon, 290
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat vnda,
Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu;

Aduertit

291. *spirant* secundum Rom. aliosque veruſtiores Pierianos, tum Medic. duosque Voſſ. nec non ed. Iunt. adde Colot. et binos Goth. item Iul. Sab. Heinſius recepit; *spirat* a m. pr. tert. Rottend. Vulgo: *sperat*, quod Romanus tuetur et olim Seruius probabat; ſicque plerique libri. *superat* tamen Franc. *spectant*, edd. nonnullae ap. Pier. Sed *spirant* Heinſ. illuſtrat ad faſtidium vſque plurimis locis, in quibus ſententia plurimum ab hoc loco diuerſa eſt. Nunc enim eſt aeſtuare, inflatum eſſe, fluctus mouere, κορύσσεσθαι. Iam Ge. I, 327. vidimus: *feruetque fretis ſpirantibus aequor*, vbi alii *ſpumantibus*, quod pro interpretamento eſt: Etiam h. l. nonnulli Pieriani: *ſpumant*. alia exempla dabit Heinſ. hic et ad Georg. I. l. — Mox *fracta*. *ſtrata* pro var. lect. pr. Hamb.

non abrupta, ſed decliuia, in quibus deficiunt extremi fluctus. *recurrit*, currit, procurrit, adeo mare per magnum arenae ſpatium. is locus, qui fere in ſinuoſis littorum plagis eſſe ſolet, eſt *recurſus pelagi languentis*: et eadem ſunt *breuia*: cf. ſup. I, III. V, 221. Non autem animo dimittendum, agi haec in oſtiis Tiberis, vbi mare ſeſe infert aliquantum flumini, turbatum vero et vento aduerſo ſpirante adactum, retundit flumen veniens, et intra oſtia late immittitur. — 290. *Per remos alii*: aſſumendum: terrae ſe credere ſaltu: remis, pro contis littore infixis, quibus nixi in littus proſiliunt.

290. Tarchon morae impatiens, vel cum nauium periculo, in molli, qua ad littus aditum mare ſatis profundum daret, anfractu littoris, terrae decliui impingit navem remis concitatam vt in ea conſidat et ipſum ſolum pro firmamento ac retinaculo habeat. vt noſtro quoque tempore ſolent nautae ſalutis ſpe abiecta naufragium facere voluntarium in amico littore. Conf. Act. Ap. XXVII, 39 ſqq. Feliciter res ſuccedit ceteris, molle ac limoſum ſolum nactis, excepta Tarchontis naui. — *qua vada non ſpirant*, aqua non aeſtuat, nullos fluctus mouet, adeoque ſcopulis non alliditur aut latentes ſcopulos arguit. — 292. *creſcenti aeſtu*. Nec hoc de aeſtu maris reciproco accipere licet: ne de mari quidem tempeſtate moto: ſed de prouolutis latius maris fluctibus, qui ſi locum littoris molli cliuo aſſurgentem acceperint, eo explicant ſe et late exundant

Aduertit ſubito proras, ſociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo;
Adrepta tellure ſemel. Quae talia poſtquam
Effatus Tarchon: ſocii conſurgere tonſis,
Spumantisque rates aruis inferre Latinis;
Donec roſtra tenent ſiccum, et ſedere carinae
Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorſo dum pendet iniquo,
Anceps

293. *proram* Medic. a m. ſec. 294. *Nunc electa* tres Burm. 295. *forte r.* Waddel. Animadu. crit. p. 35. perperam. Si coniecturae indugere vellem, dicerem me malle, *Pellite, ferte, ratem.* h. impellite. Sed *ferre, tollere*, ad motum nauis remorum impulſu iactatae et eleuatae ſpectare poteſt. *fundite* Ven. *ſcindite* Zulich. Heinſius coni. *ſigite.* 296. *premet* pr. Hamb. *illa* c. ſec. Hamb. et Montalb. 297. *puppes* Rom. Medic. et alii peruetuſti Pieriani: item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius, idque Catroeus ſequutus. 299. *Affatus* Zulich. *eſt fatus* pr. Hamb. a m. ſec. *ſic fatur* Bigot. *ſic fatus* Goth. tert. v. ſup. 256. *Effatus T. ſociis*, Medic. 300. *armis* et hic aliquot. *referre* Ven. 301. *ſidere* tert. Rottend. quod verum videtur; ſaltem proprium hac in re v. Heinſ. Adde Tacit. Ann. II, 6. *quaedam planae carinis vt ſine noxa ſiderent.* 302. *innocue* Medic. a m. pr. Cuninghamus emendat: *innocuum* perperam. 303. *Iamque* Hugen. *infricta* alter Hamb. *pendit* tres Burm. *vadis dorſo* per appoſitionem dicta iungebat olim Probus ap. Seruium perperam.

exundant adeoque *creſcere* videri poſſunt: *aeſtum* autem pro fluctu, vt poeta, dixit. 299. *conſurgere remis* cf. ſup. v. 294 et 208.

301. *ſiccum* de littore vt Ge. I, 363. *In ſicco ludunt fulicae*, et Homerus ξηρὸν, ξηρὸν, pro χέρσον, Od. ε, 402. —— *innocuae*, illaeſae. paſſiue, ex poetarum more. 302. 3. *dorſo iniquo.* Bene Seru. Dorſum eſt durior arena, (ἦϊν) quae remeantibus fluctibus plerumque denſatur et in modum ſaxi indureſcit, quod a nautis *pulminus* vocatur. *dorſum* tale, ῥαχίαν, in medio mari ſup. I, 110. vidimus. *iniquum*, noxium, exitioſum. vti quis *in locum iniquum adductus* dicitur. *pendet anceps ſuſtentata*, ſuſpenſa, ſe librat, agitat, quoniam ſulcum nul-

Anceps ſuſtentata diu, fluctusque fatigat:
Soluitur, atque viros mediis exponit in vndis;
Fragmina remorum quos et fluitantia tranſtra
Inpediunt, retrahitque pedem ſimul vnda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora: ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore ſiſtit.
Signa canunt. Primus turmas inuaſit agreſtes
Aeneas, omen pugnae, ſtrauitque, Latinos;
Occiſo Therone, virum qui maximus vltro
Aenean petit. Huic gladio perque aerea ſuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.
Indo

304. *fatigant* pr. Hamb. et Zulich. Malim vero interpungere: *Anceps ſuſtentata, diu fluctusque fatigat.* 306. *remorumque et* Mentel. pr. *effluitantia* tert. Rottend. cum parte Pierianorum. *fluctuantia* Doruill. 307. *pedes* ante Heinſ. quod tuetur Romanus. ſed meliores et ipſius et Pier. elegantius, *pedem*: nam alterum vulgus loquitur. *ſimul ora r.* Goth. tert. 308. *capit* Goth. ſec. 309. *in* abeſt binis Burm. *in littora* duo alii. 310. *inuadit* quatuor Heinſ. 311. *ſtatuitque L.* Goth. pr. 313. *ſuta* quod Rom. Medic. et alii vetuſt. agnoſcunt, poſt Vrſinum, Pierium et alios aſſeruit Heinſius magna locorum copia, in quibus idem vocabulum reſtituit. *Scuta* vulgo lectum: ſed in *ſuta* Rom. et Medic. omnesque meliores conſentiunt: thoracem ſutilem ex aere h. ex aereis lamellis vel catenulis deſignat. 314. *ſuadentem* ſec. Rottend. *hauſit* alter Hamb.

lum impreſſit nec firmata carina ſtabilem habet ſedem cf. Lucan. IX, 337. et totum locum. — *fatigat fluctus* navis: hoc magis poeticum, quam ſi *fluctus fatigat nauem*, facit, vt nauis fatiſcat. — 307. *vnda relabens*, fluctus littus alluens.

308 — 310. Laudatur Attius in Hellenibus: *Signa extemplo canere et tela ob moenia offerre imperat. turmas agreſtes — Latinos* cf. ſup. VII, 573. 582. VIII, 8. et IX, 607. ſqq. — 311. *omen pugnae* ad ſqq. ſpectat: *ſtrauit Latinos* — 313. *aerea ſuta* v. V. L. — 314. *tunicam ſqualentem auro* cf. ad Ge. IV, 91. *Squalere* perperam a ſquamis ducitur; ſed, vt *horrere*, de aſperitate ſuperficiei, cuius oppoſitum ſit, *laeuor* ac *nitor*, dixere poetae, ſic *ſqualere* videtur traductum primum ad ſuperficiem ſordido ac ſqualido colore vel nitore impuro, lutulento aut puluerulento, inductam, qualis in piſcium ac ſerpentum

Inde Lichan ferit, exſectum iam matre peremta,
Et tibi, Phoebe, ſacrum, caſus euadere ferri
Quod licuit paruo. Nec longe, Ciſſea durum,
Inmanemque Gyan, ſternentes agmina claua,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nec validae iuuere manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes, vſque grauis cum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,

Z 2 Intor-

315. *Lichan* bene Heinſ. reſtituit e codd. ὁ Λίχας. Vulgo *Lycan*, et corruptius alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Licham*, *Lycum*. Porro *et ſectum* Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemplum* alter Menag. *exceptum* alter Hamb. *excetum* Leid. 316. *fatum* nonnulli vett. Pier. 317. *Cui licuit* vulgg. ſed Romano praeeunte. *quoi* ed. pr. Burm. *quod* Heinſ. e ſuis et Pier. emendauit. Vtrumque Seruius ſcriptum reperit. *quo* Gud. a m. pr. atque ſic Markland. ad Stat. p. 28. emendabat: *caſus euadere ferri Quo licuit paruo*? Vix probabit tale acumen, quisquis Maronem nouerit. — Tum *Ceſea*, *Ciſea*, *Sciſſea*, *Sciſea*, *Cyſſea*, corrupte. Eſt Κισσεύς. 318. *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heinſ. Alius Gyas inter Troianos memoratus eſt lib. I, 222. 612. et al. 320. *Nil v.* ante Heinſ. *non* Goth. ſec. 321. *comes ille* pr. Hamb. pro var. lect. *graues* ante Heinſ. *cum t.* idem e Medic. a m. pr. pro *dum*, quia mox *dum* redit. Sed: *A. comes vſque, g. c.* aut *vſque — dum* relinqui, et vſ. ſequ. legi *cum*. 322. *Pharo* ſapienter tuitus eſt poſt Ge. Fabricium Heinſius, vt ſit a Pharus: *Pharo clamanti*. ſic Rom. et Oblongus Pierii, etſi is *Pharo* accipit vt *Plato*: item Medic. Gud. et alii vetuſtiores. Alii *Pharon*, vtrumque Seruius agnoſcit. *dum tractat*

ſerpentum cute eſt, tum omnino de nitore quocunque, vt auri. Nam Accius in Pelopidis (apud Seru. h. l. et Macrob. VI, 7. f.) diſtinxit ſqualorem auri a ſquamis ſerpentis: *eius Serpentis ſquamae ſqualido auro et purpura Praetextae*. Eſt adeo *ſqualere* doctius dictum h. l. quam ſplendere — *hauriſt*. ſup. ad II, 600. — 315. 6. *Phoebo ſacrum* quippe deo medico, cuius ope ex matris vtero eſſet ſeruatus. An verum ſit, quod Seruio tradente narrant alii, omnes ſecto matris ventre procreatos Phoebo fuiſſe ſacros, dubito. — 317. *nec longe*: pro, nec multo poſt. aduerbium loci pro temporis, antique. *Seru.* Narratiunculas, quibus poeta nominum ac caedium factarum argumentum, per ſe moleſtum, Homeri exemplo variat, pro ſe quiſque notabit. Nunc Ciſſeus

Intorquens iaculum clamanti fiſtit in ore.
Tu quoque, flauentem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon;
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum,
Qui iuuenum tibi ſemper erant, miſerande, iaceres:
Ni fratrum ſtipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies, ſeptem numero, ſeptenaque tela
Coniiciunt. Partim galea clipeoque reſultant
Inrita; deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:

Suggere

tractat pr. Hamb. et Ald. *inertes* dubitat Burm. an pro gloſſa irrepſerit, quia Seru. ad I. Aen. 102. *inanes* excitat. Enimuero ſatis inertis eſt, clamare et conuicia ac contumelias iactare, vbi pugnando opus erat: *inertis* ex Nonio repoſuit Heinſius. 323. *clamanti* Heinſ. e nonnullis tanquam elegantius. Vulgo *clamantis*. 324. *Tum* Franc. *flauentem* Rom. *flauentes* apud Probum in Arte Grammat. 325. *Clicium, Licium, Clycium, Litium, Licium, Ditium, Elicum, Eliquum*, aberratt. et *Clidon* Zulich. 327. *iuuenes* Parrh. 328. *obuia coborti* ed. pr. Burm. *Phorcbi* Rom. 329. *ſeptem numeros* Medic. a m. pr. Poterat et hoc vitium in elegantiam deflecti; vt ſit pro *numerus*. Melius autem ſic diſtingui putem: *Progenies: ſeptem n.* 330. *Conſiliunt* Rufin. de Schem. Lex. *continuit* alter Hamb. *partem* Rom. *clipeo galeaque* Doruill. 332. *ſtridentia* Medic. a m. pr.

Ciſſeus et Gyas filii ſunt Melampodis: iſque fuit comes Herculis, quem in haec loca ſequutus (ſup. VIII, 201. ſqq.) reſtitit et conſedit in Latio. Illa: *nihil illos Nil v. iuuere*: Homerica ſunt v. c. Il. E, 53. 54. Π, 142. 3.

324. ſqq. Phorcum igitur fingit poeta vel tradit ſeptem habuiſſe pueros, qui pugnae interſunt. Memorantur quatuor: primus, ſi modo is ex hoc numero fuit, *Cydon*, amator Clytii; alter *Maeon* v. 337. tum *Alcanor* et tandem *Numitor* v. 342. — *noua gaudia* pro eo, qui amatur, τὰ παιδικά, *deliciae*. *noua* bene Seru. quem primum tunc amare coeperat. — *ſecurus*, oblitus, non nunc in tali diſcrimine memor amoris puerorum, qui tibi ſemper erat. Occurrit hoc ipſum in ſenſum, nec adeo diuerſe id poeta poſuerat ſup. lib. I, 350. Tamen Seru. Scalig. Burm. omnes in diuerſa abeunt. 331. *deflexit* vt Iuno lib. IX, 725. 6. in Turno: deorum apud Homerum exemplo Il.

A, 129

Suggere tela mihi, non vllum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos, ſteterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis. Tum magnam conripit haſtam,
Et iacit. Illa volans clipei tranſuerberat aera
Maeonis, et thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextra: traiecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſeruatque cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero neruis moribunda pependit.

333. *Suffice tela mihi* et mox *Sparſerit in R.* Barthius ex vet. Schol. profert ad Stat. VII. Theb. 593. *nullum dextra mea* Exc. Burm. 334. *ſteterant* editum ante Pier. *ſteterint* Medic. a m. pr. tum *ſteteruntque* Goth. pr. et ſec. ſicque a nonnullis lectum Seruiana docent. *quae* abeſt a Franc. *in corpora* alter Hamb. 336. *oras* alter Hamb. et Parrhaſ. cum Goth. ſec. vt inf. v. 477. *aerea* Mentel. pr. a m. pr. 337. *Meonis* vett. edd. *rupit* Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis. 339. *Subſtentat* alter Hamb. *ſuſtentant* Franc. *lacertos* Medic. a m. pr. 340. *haſta ſubit* pr. Moret. et Sprot. a m. pr. praeceſſerat id v. 338. 341. *Dextraque per humeros* ſec. Rottend. *pudibunda* Hugen.

A, 129 ſqq. E, 187 ſq. — 333. *Suggere tela mihi.* heroum Homericorum opes: haſtarum copia in armario: vide omnino Il. N, 260 — 5. — *non vllum dextera f.* Homerica gloriatio Polydamantis Il. Ξ, 453. — 7. 339. — 41. impetum et vim iactus, adeoque robur Aeneae, reddit poeta: haſta alia ab Aenea emiſſa eius brachium transfigit, et *traiecto lacerto Alcanoris fugit protinus*, porro, vlterius abit, *ſeruatque tenorem*, nec remittit quicquam de impetu, quem ex iactu fortis viri habebat. Ita ſic fatis forte ſententia poteſt conſtitui, vt duae ſint haſtae ab Aenea emiſſae. Si tamen verborum et ſententiarum iuncturam aeſtimes, fatendum erit, poetam admirationem facere voluiſſe et vnius haſtae iactum tam validum et efficacem narrare, vt Maeonis thorace et pectore traiecto Alcanoris fratris in proximo ſtantis et corruentis humeros ſuſtentantis dextram perſtringeret. *Protinus* eſt porro, vt toties: et tanta vi miſſa fuit haſta, vt Maeonis tergum egreſſa manum Alcanoris adhuc traiiceret. — 341. *dextera moribunda:* qualis eſſe ſolet moribundi hominis, languida.

Digitized by Google

Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aenean petiit: sed non et figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus, fidens primaeuo corpore, Clausus
Aduenit, et rigida Dryopen ferit eminus hasta
Sub mentum, grauiter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, traiecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threicios Boreae de gente suprema
Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,

Per

343. *sed non effigere c.* multi codd. et edd. alii *affigere, asfigere, efflingere, efflingere* apud Heins. et Burm. 343. *perstringit* duo Burm. 345. *Viribus hic fidens* vett. edd. aliquot ante Pierium, quem vide. *Hic viribus* Goth. pr. *Hic curribus* Rom. *Curribus hic* tert. *Curibus fidens* malebat Cerda iungere. At *fidens iuuenta, robore*, pro vsus, habens; iam alibi monitum, ἀλλὰ πεποιθώς. Tandem *Lausus* lectum ante Pierium. Sed *Clausus* v. VII, 106. Videtur autem in Claudiae gentis gratiam Clausum hunc ornare. *Laurus* Medic. a m. pr. *lapsus* duo Burm. 346. *aduolat* Oblongus Pierii, Hamb. pr. et sec. Rottend. cum Leid. *Dryopem, Driopem, Dyopen*, erratum ap. Burm. 347. *pressō* Sphalma est ed. Burm. 349. *Fronte premit* aliquot Burm. cum Goth. tert. 350. *Tris* vetustiores plerique. At Valer. Probus apud Gell. XIII, 19. priore loco *tres*, altero *tris* positum monuit, idque a poeta auri datum. Sed istius hominis argutias plures passim vidimus. 351. *et patria, Ismara mittunt*: malebam scriptum. Sicque video etiam Heinsium in votis

guida. — 342. Color vbique Homericus, vt et in hoc versu et in sequ. *figere contra* πῆξαι ἀντικρύ, in aduersō Aeneae corpore. *magnique f.* cf. Il. Θ, 302.

345. *Clausus* cf. V. L. — 347. *hasta grauiter pressa*, impressa, dum ille ἐπερείδει, vt Hom. Il. P, 47. et alibi. — 350. *Tres Threicios Boreae de gente suprema*. Duplex suppetit interpretatio, vtraque iam in Seruianis proposita, nec definire licet vtra sit verior. *Boreae gens suprema* potest esse extrema terra borealis, vt venerint illi ex Thraciae partibus versus septentrionem vltimis. Potest tamen *Boreas* etiam esse auctor stirpis, a qua ducti illi tres dici potuere: *Boreae de gente suprema* h. vltima, antiquissima, vt *gens* pro genere sit. *Ismara* v. V. L. —

352.

Per varios ſternit caſus. Adcurrit Haleſus,
Auruncaeque manus: ſubit et Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniae. Magno diſcordes aethere venti
Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis.
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedunt:
Anceps pugna diu: ſtant obnixi omnia contra.

vetis habuiſſe; vti fuit Ge. II, 37. Sed potuit a poeta *Iſmarus* pro *Iſmarius* dici; vt tot alia. *Iſmarus* autem non modo vrbs Ciconum, circa Maroneam, Od. I, 40. ſed et ipſe mons ap. Virgil. Ecl. VI, 30. — *nutrit* Leid. et Goth. tert. 352. *adcurrit* Heinſ. e Medic. et aliis repoſuit, vulgo *occurrit*. Porro *Halaeſus* h. l. exaratum in ed. Heinſ. et Burm. cum tamen ſup. VII, 724. *Haleſus* inductum eſſet. Sed et ea, quae Heinſius h. l. ſuper vocis origine diſputat, ſcripturae *Halaeſus* aduerſantur. 354. *Inſanis M.* Parrh. 355. *limite* Zulich. *limina in ipſa* Gud. a m. pr. 356. *magno aequore* ſuſpicatur Burm. quia mox ſequitur: *non mare*. Atqui ſequitur quoque *non nubila*. Vix putes ſerio talia tractari. *Magnum mare* idem interpretatur tempeſtuoſum et agitatum ventis. *Magnos fluctus* in eum ſenſum dici non dubito: *magnum mare*, vix puto. 357. *animis et viribus aequis*. Mallet forte, inquit Burmannus, qui modo *aequore* protulerat, critica prurigine laborans aliquis hic legere *aequi*. Sed docte mox docet, vtrumque quidem recte dici, ſed Virgilio placuiſſe alterum *viribus aequis*, multis in locis, v. c. inf. 431. 358. *Nunc* in edd. ant. ſicque Goth. tert. *cedit* omnes. *cedunt* Medic. a m. pr. idque Heinſ. arripuit, paullo cupidius. 359. *obnixi* et olim paſſim editum et reductum ab Heinſio tanquam elegantius, per graeciſmum *ſtant* venti *obnixi* (κατὰ) *omnia*. Nulla tamen huius lectionis eſt auctoritas quam apud Aruſianum Meſſium. Omnes fere vbique codd. cum Romano et Medicea *obnixa*. vt *omnia* ſint *obnixa*, obnitantur ſibi inuicem, mare ventis, venti mari et ſic porro. Quod ſi ſunt codd. in quibus *obnixi* legitur, ſcriptum illud in litura: praeter alterum Hamb. et Moret. tert. et Goth. pr. de quibus id monitum non video. *obnoxia* ſec. Rottend. Retraxit *obnixa* Cuningham.

352. *Haleſus, Auruncaeque manus* v. ſup. VII, 723 ſqq. *Meſſapus* ibid. 691 ſq. 354. *expellere*. loco depellere, movere. Laudant Il. M, 417 ſq. 356 ſq. Comparatio praeliantium cum ventis iam Homero frequentata, v. c. Il. Π, 765 — 771. et Ennio ap. Macrob. VI, 2. ſed nunc a Marone ita ornata, vt nihil ſupra cogitari poſſit. 359. *obnixi*

Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
Concurrunt: haeret pede pes, denſusque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Inpulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtris,
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suaſit equos; vnum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:
Quo

360. *Teucrorum acies* ſec. Rottend. 361. *haerent* Doru. a pr. m. 363. *Impulerat* e Medic. Colot. Scheffer. et Moret. qu. Heinſius repoſuit. Addit Burm. Aldinam, quae prima eſſe debet. Vulgo omnes cum Rom. *intulerat*. tum *deruta* Sprot. 364. *Arcades* ed. pr. et N. Heinſii, operarum haud dubie vitio. 365. *ſequenti* Vratisl. 366. *quos* Gud. *demittere* aliquot Pier. et Burm. perperam. eſt enim *dimittere* voc. proprium. Burmannus laudat Suet. Caeſ. 60. *quondam* Parrh. 367. *quod reſtat rebus e*, duo Hamb. 368. *v. extendit* Parrh.

obnixi cf. V. L. 360. *haeret pede pes:* Notiſſimi verſus Il. N 130 ſqq. a Tyrtaeo expreſſi. cf. Klotz. ad Tyrtaeum p. 33. et 51. poſt Cerdam. Ennius iam ante Maronem: *Pes pede premitur, armis teruntur arma*, et A. Furius Antias Annal. IV. *Preſſatur pede pes, mucro mucrone, viro vir.* Alia laudant Guell. Cerda, al. 362. Arcades equites ex Pallanteo ducti et a Pallante praemiſſi (v. ſup. 238. 9.) alia ex parte Rutulos adorti erant (nec opus erat vt poeta commemoraret quomodo Tiberim traieciſſent) et duce Pallante pugnabant ea parte littoris, qua torrens in mare exierat; itaque equi in lubrico et aſpero ſolo conſiſtere non poterant: quare iis relictis pedites pugnabant; verum, cum pedeſtri pugnae parum aſſueti eſſent, loco cedebant; cum ecce Pallas eos increpat. Cur Arcades equites tantum adducti fuerint, ſupra diſputatum eſt ad lib. VIII, 518. 9. *rotantia* ſe, vt Ge. I, 163. *volventia* et tot alia in Marone. — 365. *Latio* Latinis et Rutulis. 366. *quis* paullo durius pro iis. quandoquidem natura loci aſpera et impedita adduxerat eos vt equis deſcenderent. — 367. *rebus egenis*, dubiis, egentibus conſilii, vt inopia abſolute pro inopia conſilii. Sic quoque ſup. VI, 91. — 368. Comparant

Quo fugitis, ſocii? per vos et fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
Spemque meam, patriae quae nunc ſubit aemula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hoſtis
Eſt via. Qua globus ille virum denſiſſimus vrguet:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali vrguemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animaeque manusque.
Ecce, maris magna claudit nos obiice pontus:
Deeſt iam terra fugae. Pelagus Troiamne petemus?
Haec ait, et medius denſos prorumpit in hoſtis.
Obuius huic primum, fatis adductus iniquis,

369. *Quos f.* Gud. a m. pr. 370. Forte *Et ducis.* Nam eſt: *Vos precor et per f. f. et per d. E. nomen.* 371. *laudis* edd. aliquot apud Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert. 372. *rapienda* pr. Hamb. ſed *ferro rumpitur* via. cf. Burm. 373. *quo gl.* Rom. 374. *p. arma* pr. Hamb. an *abna*, inquit Burm. *repoſcat* Parrh. 376. *nobisque* Montalb. *in nobis* duo Burm. *nobis totidem* Doru. 377. *magna obice* ſeu *obiice* recepit ſecundum Pierium Heinſius vetuſtiorum omnium auctoritate: quem vide ad h. l. et ad Claudian. II. in Eutrop. 34. Ed. vett. et codd. recent. vt Goth. tres *magno*, quomodo et Seruii aetate nonnulli legebant, parum memores et *bic* et *haec obex* dici. Nonnulli adeo *magni* emendare auſi. v. Serv. 378. *pelago Troianne* edd. ante Pierium et vulgg. ante Heinſ. cum tamen vetuſtiores codd. conſtanter habeant: *pelagus T.* Niſi quod Gud. et Leid. *pelagus Troiane.* Montalb. *Troiam pelagusne.* Ed. pr. Burm. *pelagus terramne.* Mediol. *pelagos Troiamne.* Porro *petamus* Medic. a m. ſec. Gud. et alter Mentel. cum aliis Burm. et cum aliquot Pierii, qui *petetis* ex edd. vett. habet, quod et in Goth. pr. occurrit, reliqui *petatis.* 379. *prorupit* Parrh. 380. *fatis primum deductus* Ven. *deductus* etiam Goth. tert. *adductus* Parrh.

parant Il. M, 267. 268. Δ, 232. 240.

369. Oratio Pallantis plena fiduciae et indignationis, ſed qualis iuuenem, qui nondum propriam laudem habebat, decere poterat. *deuicta bella* noue dixit: vt pugnata bella, depugnata. — 371. *ſubit* ſuccedit, *aemula laudi*, virtutem paternam aemulatur. 375. Comparant Il. Φ, 568. 9. et ad v. 376. Il. N, 814. 377. Cf. egregia dicta Aiacis Il. O, 504 ſqq. et altera 734. — 378. *Troiam nouam*, caſtra Troianorum: quae adhuc pars copiarum Turni obſidebat ſup. v. 286. Mireris quomodo Burm. hic haerere potuerit, cum

Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dedit: hastamque receptat
Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem, 385
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare nouercae.
Vos etiam gemini, Rutulis cecidistis in aruis, 390
Daucia,

381. *hic* quidam olim edd. ap. Pier. *vellit magno* Rom. et aliquot Heinſ. ac Burm. cum binis Goth. et MS. Bersman. vnde reuocauit Cuningham. *cum* Rom. 383. *qua ſ. dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrh. ac Goth. ſec. idque recte recepit Cuningham. *hoſtemque retemptat* Doruill. ineptiſſimus codex, a m. pr. 384. *quem deſuper* Doru. et Goth. ſec. *occubat* duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. *Hisbo* e libb. refinxit Heinſ. pro vulgari *Hisbon*. Corrupte alii: *Hysbon, Hiſpon, Isbon, Iſton, Hismon, Vsbon*. 386. *marte* Goth. tert. 387. *in* deeſt Ven. 388. *Hinc Helenum* vett. edd.. At *Sthenelum* ex libris, in quibus fere *Stenelum* eſt ſcriptum, defendit iam Pier. et Heinſ. Niſi verum eſt *Sthenium*, quod Medic. Gud. et bini Rottend. habebant. *Stenium* quoque ed. pr. Burm. *Stelenum, Steneum, Steium, Stimum* alii. Tum: *petit, hinc* Parrh. *Rhaethi, Rebeti, Reti, Rethi, Hroeti*, vitioſe al. 389. *Anthemolum, Achemodum, Anchelamum, Archemodum, Ancelomum, Arthemolum, Auſtemolum* aberratt. *Archemorum* quaedam edd. vt ap. Iuuenal. VII, 234. legitur, qui h. l. reſpexit. *thalamumque* ed. pr. Burm. *temerare* ſec. Moret. 390. *in agris* Gud. et tert. Rott. cum tribus al. *armis* Leid. aberrationes perpetuae.

cum Cerda. 382. 3. verbo: qua parte ſpina per medium dorſi inter vtramque coſtam procedit. 384. *ſuper*. deſuper. Pallanti inclinanti ſe ad recipiendam haſtam volnus deſuper inferre volebat Hisbo: ſed id anteuertit Pallas. — 388. 9. Praeclara hic Seruii nota eſt, qui ex Auieno et Alexandro Polyhiſtore, quem ille ſequutus videtur, haec narrat: Rhoetus, Marrubiorum (Marſorum v. ſup. VII, 750.) rex Anchemolo filio Caſperiam nouercam ſuperinduxerat, quam priuignus ſtupravit, poenaeque et irae paternae metu ad Daunum confugerat, Turni patrem. — 390. 2. Imitationes notauit Corda Silii lib. II, 636 — 9. et

Digitized by Google

Daucia, Laride Thymberque, ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quaerit;
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas adcenſos monitu, et praeclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas, biiugis fugientem Rhoetea praeter
Traiicit. Hoc ſpatium, tantumque morae fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Caedit

391. *Dautia* nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Dancia* Iulius Sab. *Daunia* Menag. pro diu. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. ſec. quod probat Heinſ. Equidem non video, cur non *Daucus* aliquis eſſe aut fingi potuerit, cui duo filii eſſent, Larides et Thymber, *Daucia proles. Lauride* Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridae* Mentel. et *Lauridae* Doru. Tum *Thymbraeque, Tyber, Thiber, Tymber, Tiber* al. Quod poeta ſibi in tam breui ſpatio *Thymber* et *Thymbre* permiſit, exemplo non caret. 393. *Et nunc* Doru. *dira* Sprot. pro var. lect. et Zulich. a m. pr. *faeua* Schol. Stat. IX. Theb. 295. 394. *enſes* Medic. 395. *deſciſſa* duo Burm. 396. *Semianimes* Rom. et 404. et ſic ſcribi malim. 398. *d. et furor* Rom. cf. ſup. ad IV, 91. 399. *propter* in fine tert. Rottend. vt ſit prope. Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad Ouid. Met. V, 159. 400. *Illo* Parrh. 401. *derexerat* Rom. et Medic. vt alibi. 402. *Teucra* Doru. *Teucrum* Goth. tert. Nec vero *Teuthra* cum Seruio a *Teuthras, ae*, eſt repetendum, ſed a *Teuthras, antis*, vnde Teuthra, vt Θεύτρᾶν et Θεύτρα. 403. *Tyrin* Rom. ex Τύρις.

ad 649. Lucan. III, 603—8. Add. Statii Theb. VI, 340—5. IX, 292—5. Claudiani de IV. Conſ. Honor. 206—211. 391. v. V. L. 392. vt ne a ſuis quidem diſcerni poſſent. 396. Bona Seruii et haec nota eſt: „Ennii eſſe verſum: *Oſci-*„*tat in campis caput a ceruice* „*reuulſum, Semanimeſque mi-*„*cant oculi lucemque requi-*„*runt.* Quem verſum ad ſuum „carmen transtulit Varro Ata-„cinus.„ Luſere hinc alii in hoc plus quam par erat v. ap. Guell. Cerdam et Burm. Quanto ſimplicius Homerus Il. E, 81. 82.

400. Ita Ilus mortem effugit, quem ille hoc telo perie-

rat

Caedit ſemanimis Rutulorum calcibus arua.
Ac velut, optato ventis aeſtate coortis,
Diſperſa inmittit ſiluis incendia paſtor;
Conreptis ſubito mediis, extenditur vna
Horrida per latos acies Volcania campos;
Illo ſedens victor flammas deſpectat ouantis:
Non aliter ſocium virtus coit omnis in vnum,
Teque iuuat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in aduerſos, ſeque in ſua conligit arma.

Hic

405. *optata* vett. edd. ante Pier. et codd. nonnulli ap. Heinſ. et Burm. et duo Goth. perperam. non enim *aeſtas* optatur, ſed in aeſtate *venti aura*. Itaque recte vetuſtiores *optato*, h. ex voto, vt bene Seruius explicat; ſed male interpungitur in Heinſ. et Burm. *optato, ventis*. ſec. Rottend. *optatu*. 406. *Diſperſam* Parrh. 409. *diſpectat* Leid. 410. *virtus ſocium* Oblong. Pier. 411. *Pallas* omnes fere vetuſtiores Heinſii. cf. inf. 152. lib. XI. *Aleſus, Alaeſus, Halaeſus* etiam h. l. v. ſup. ad v. 352.

rat. — 404. cf. inf. 731. quod *Rutulorum arua* pro ſolo poſuit, ornatus cauſſa fecit. — 405 ſqq. Comparatio ad Homericum exemplum concinnata Il. Λ. 155 — 7. forte quoque Τ, 490 ſqq. Supra ſimilem locum vidimus lib. II, 304. et Ge. II, 303 ſq. in quibus vel incauto vel ignaro paſtore incendium exoritur. Hoc autem loco paſtor volens lubenſque ſiluam incendit et flamma laetatur: quod aut ſtultum aut facinoroſum hominem prodit; et quorſum omnino hoc pertinet, vt quis in media aeſtate incendat ſiluas? hoc quidem quomodo placere aut quomodo poetae excidere potuerit non video. Sed forte nec poetae culpa eſt, ſed interpretum, qui ſilvam non meminere eſſe h. l. ſtipulas agri demeſſi, quas paſtor ſeu omnino agreſtis ad ſolum recreandum incendit. Sic *ſiluam* dixit Maro de leguminum calamis Ge. I, 76. et de herbis lib. I, 152. 406. *diſperſa* epitheton ab eo, quod ſequitur, ſumtum: quod ſe diſpergit incendium: non quod diuerſis locis paſtor fecit. — 407. *correptis mediis*: eleganter ad interiora penetrare dixit. reliqua v. 407. 8. ornatiſſima. 409. *victor*. bene Seruoti compos, ἐπιτυχών. et 410. *in vnum* locum *Burm.* 411. Haleſus Auruncorum dux v. paullo ante v. 352. 412. *ſeque in ſ. c. a.* poſt ſcutum ſe clauſit. ſic et XII, 491. *Seru.*

415

Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe
Elatam in iugulum; ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſperſit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſiluis genitor celarat Haleſum;
Vt ſenior leto canentia lumina ſoluit:
Iniecere manum Parcae, telisque ſacrarunt
Euandri. Quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi.
Haec arma exuuiasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa Deus: dum texit Imaona Haleſus,

Arcadio

413. *Laudona* et mox *Fereta, Phareta, Pharetra, Pheres, freta, fretam, Pheretra*, librariorum aberratt. et *Dedomocum, Dedemocum, Demodum*. 414. *diripit* deteriores. 416. *diſperſit* e melioribus Pier. et ſuis Heinſius. Vulgg. cum pr. Goth. *diſpergit*. In qu. Moret. *diſperdit*: pr. Voſſ. *diſperſa et c. permixta* 417. *Fatla* ſec. Moret. *cauens* aliquot Pier. et pro diu. lect. pr. Hamb. ſicque alii ap. Seru. Poteſt et hoc defendi, ſed alterum et ipſum bonum eſt et a libris defenditur. Praeſtat monere, nos interpunctionem mutaſſe. Male interpungebatur: *Fata c. — Haleſum; Vt ſ. — ſoluit. Iniecere m.* 418. *Vt genitor* ſec. Rottend. ex gloſſa. *leto canenti* Rom. 420. *paratus* alter Hamb. 421. *Tybre, Tibre, Timbre, Tymbri* inepti librarii. *ferri* Sprot. 422. *Fortuna atque via* Franc. *fortunamque* Exc. Burm. *diri* Mentel. pr. 423. *habebat* Medic. a m. pr. 424. In *texit* haerere potuiſſe Grammaticos, quis credat? quis dubitet a *tego* eſſe? Haleſus clipeum praetendebat amico Imaoni, ſicque ſuum pectus aperiebat. At Seru. a *texo*, vt ſit ſpoliat, detexit. Sententia eſſet ſimilis Il. Δ, 468.

Tum

415. *Elatam in i.* iugulo ſuo vulnus minantem. *Seru.* 417. Ergo Haleſi parens erat vates, qui filium, cuius fata praeuidebat, eduxit, quoad viueret, in ſiluis cf. ſup. lib. VII, Exc. ad v. 732. Similis locus Il. Β, 830 — 4. 418. *lumina canentia* audacter pro ſenilibus, ſed canent ſupercilia, tempora, ipſae genae. 419. In altero iuris, in altero ſacrorum vocabulo vſum poetam obſeruat Seruius: *Manus*, inquit, *iniectio, quotiens nulla iudicis auctoritate exſpectata rem nobis debitam vindicamus.* Agnoſcas facile verba iuris.

Alterum

Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
Extremi addensent acies: nec turba moueri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et vrguet,
Hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
Egregii formae; sed quis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum

Tum *Hymeona* Medic. et al. vnde Heins. coni. *Hymaeona*, et aliae lterum aberratt. librariorum *Imaeona*, *Imeona*, *Himaona*, *Himagona*, *Imahora*. Rom. *Himaeonia*. 425. *Aradico* Goth. *telum* Rom. *dat telo* sec. Moret. *iuueni dat* alter Hamb. *inerme* tres Burm. *apertum* Goth. tert. non indocte vt alibi. 426. *tanta* exquisitius quam *tanti*. 427. *sunt agmine* Franc. sed *sinit* sc. esse p. *Abantum* Rom. *Abanta* Leid. 428. *interemit* Rom. Gud. Mentel. pr. *pugnae interimit* Doru. 429. *Arcadia* Parrh. 430. *a Graiis* aliquot Burm. *Teucrum* Schol. Statii Theb. III, 84. 432. *addensent* Ge. Fabric. et Heins. e codd. aliquot; sicque poeta solet v. VII, 794. et al. Vulgg. cum Rom. et Medic. *addensant*. Montalb. *Extremae addensant acies* pro addensant se, addensantur. Priscian. lib. VIII. *Postremi addensent acies*, at lib. IX. *Extremi addensent acies*. 434. *His c.* Franc. 435. *formae* Heins. e Gudiano, tanquam elegantius. Vulgo *forma*. 438. *illi* Hugen. *maiora* Leid. sed *maiore* bene: Turno et Aenea. 439. *mouet* Voss. et Goth. sec. *succedere* Rom. et

Alterum ductum ex eo, quod Diis vel Manibus sacrati dicuntur quibus moriendum est.

428. *nodum pugnae* non de densa acie ac militum globo; sed a nodo arboris sub cuneo petitum: de eo accipe, qui fortunam belli diutissime sustinet, longissime resistit, ἑτεραλκέα νίκην sua virtute facit. *moram*. Sic in noto illo: *belli mora concidit Hector* cf. sup. ad IX, 155. 439. *soror alma*. Iuturna nympha: de qua tamen

Turnum; qui volucri curru medium secat agmen.
Vt vidit socios: Tempus desistere pugnae.
Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
Haec ait; et socii cesserunt aequore iusso.
At Rutulum abscessu iuuenis, tum iussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,

Aut

et alii Pier. et Heins. quod et hic probat; eius interpretamentum esse *succurrere*. cf. v. 441. 444. Tuentur tamen hoc Medic. et alii. 441. *Vt vidit, Socii, t.* vel *Vt vidit, sociis*: Waddel. coni. Animaduerss. crit. p. 36. — *desistere pugna* Rom. et alii, quod vulgare esset: cum secundo casu doctius dictum, vt tot alia: *desinere irarum* etc. 442. *ferar* tentet aliquis: sicque Bigot. et Goth. tert. praue: alterum enim eruditius, vt infinitis aliis in locis quae in communi oratione futura erant, in praesentia deflectit Maro. *fero* Goth. pr. 443. *pater sp.* Parrh. 444. *iussi* olim edd. ante Pier. et ante Heins. vt vulgaris oratio ferebat: *cesserunt iussi*, vt inf. XII, 696. *Discessere omnes medii spatiumque dedere*. Sed hoc ipsum epitheton elegantius transfertur ad alterum: *aequore iusso*, quo ipsi cedere iussi fuerant: Hoc habet Pierii Medic. aliique Heins. cum Goth. pr. et hanc lectionem Servius interpretatur et Macrob. VI, 6. sed, quod mireris in Grammatico, tanquam insolentiorem eam improbat Probus. Laudat Burm. Silium X, 447. vbi *ordine iusso*. Ex Iulio Sabino patet fuisse olim qui legerent *iussu*. 445. *Et* Doruill. *At iuuenis Rutulum accessu* Goth. tert. *tam iussa* idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipsa* idem alter Menag. *ea iussa* Parrh. Haeserunt omnes in *tum* quod paullo asperius dictum hic videtur. *tum*, deinde Seru. interpretatur. Optime iunges: *At tum iuuenis, dicta superba* Oblongus Pierii et pr. Hamb. 446. *Miratur* Rom. et alii Pier. et Burm. ac bini Goth. 449. *laetabor* Bigot.

men nondum mentio facta: sed v. inf. XII, 139 sq. — 443. cf. II, 538. 9. et Seru. — 444. v. V. L. — 445 sqq. Pallantis personam egregie tuitus est poeta: immota iuveni mens in tanto discrimine etc. — 447. *omnia* dixit pro, totum Turnum. — 449. 50. ornatius quam Homericum ἕλοιμί κεν ἢ κεν ἁλοίμην. Il. X, 253. (dubito enim an verum sit: ἁλοίμην et quod inde fecere ἅλοίην) Sententiam

alibi

Aut leto insigni. Sorti pater aequus vtrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus biiugis; pedes adparat ire
Comminus. Vtque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
Aduolat; haud alia est Turni venientis imago.
Hunc vbi contiguum missae fore credidit hastae,

Ire

450. *est* in fine abest tribus Burm. 451. *processit* Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec. 453. *Dissiluit* aliquot Burm. *subsiluit* Exc. eiusdem. 454. *itque* Goth. sec. 455. *meditantem in praelia*: ita Heins. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus est: adde ed. Mediol. cum vulgo *in* abesset. Heinsius illustrat partim Silii imitatione VII, 439. partim similibus, quae affert, nonnullis tamen aliquantum diuersis. Conueniunt: *proludere in pugnam, audere in praelia* sup. lib. II, 347. *irasci in cornua* Ge. III, 232. et inf. XII, 104. *proludere ad pugnam* iisdem locis. Scilicet ad exquisitiorem formam sic processit poeta: *meditari*, exercere se, *aliqua in re*, et *aliquam ad rem*, hoc alterum elegantius extulit, *in rem*. 456. *Euolat* Zulich. *est* duo Rottend. omittunt: at Gud. *et*, quod Heins. amplectitur; et facit vtique orationem nitidiorem. Nescio cur Burm. tacite iterum eiecerit. *venientis* v. ad Ecl. IX, 13. 457. *Nunc tibi* Goth. pr.

alibi aliter variauit Homerus: Loca Cerda collegit. Macrobius lib. VI, 1. ex Attii Armorum iudicio ductum esse versum dixit: *Nam tropaeum ferre me a forti viro pulchrum est; Si autem et vincar, vinci a tali nullum est probrum.* — 450. *Sorti pater aequus vtrique.* scil. ferendae par est: is est pater, qui vtramque fortunam, et victoriae et mortis gloriosae, aequo animo ferat, vt fere Seru. Respicit enim ad verba Turni v. 443. *cuperem ipse parens Euander adesset.* 453. *Desiluit* vt par pari congrederetur: ita enim heroicae vitae lex fert. — 454. Comparationes a leone sumtae multae similes sunt ap. Homerum cf. inf. ad v. 729. et Cerda ad h. l. sed novum in Marone hoc, quod *a specula* h. montis vertice, ἐκ σκοπιᾶς, prospicit, et quod taurum *meditantem in praelia* (v. V. L.) videt. Imitatorem Silium cf. lib. V, 309 — 315. Statium VII. Theb. 670 sqq. — 457. 8. Vbi intra teli ictum venisse Turnum videt, praeuertere et occupare decreuit Pallas, si qua ratione

fortuna

Ire prior Pallas, ſi qua fors adiuuet auſum
Viribus inparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
Per patris hoſpitium, et menſas, quas aduena adiſti,
Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides iuuenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat ſua cuique dies; breue et inreparabile tempus
Omnibus eſt vitae: ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Troiae ſub moenibus altis
Tot gnati cecidere Deum: quin occidit vna
Sarpedon,

458. *ſi quae* et hic malebat Bentlei. ad Horat. Sat. II. 6, 10. *fors* aliquot Burm. *adiuuat* Medic. et alii tres. 462. *Cernant*, ſc. *morientia lumina*, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc. quod multo ſuauius altero. *cruento* Goth. tert. 464. *Audit* Rom. 465. *effundit* plerique Pier. et Heinſ. et ipſe Medic. ac Rom. Totum hemiſtichium ab aliena manu veniſſe arbitror: cum et otioſum ſit et vero etiam moleſtum: qui deus corde premit gemitum, vt idem ille lacrimas fundat, abſurdum eſt, ſi quid video. 466. *Cum g.* Montalb. *ita fatur* Ed. pr. Burm. 467. *irremeabile* Oudart. cf. ad Ge. III, 284. 468. *fatis* Goth. tert. cf. ſup. ad lib. VI, 707. 470. *Hoc g.* Goth. ſec. *periere d.* Oudart. pro var. lect. *gnati* Pier. e libb. al. *nati.*

fortuna adiuuet ſe: pro *ſe* dixit *auſum imparibus viribus.*

460. ſup. VIII, 362. 3. — 462. 3. Ornate. *Cernat Turnus* ſe ſpoliari et ferat, ſuſtineat, videre me victorem. — 465 ſqq. Variauit et ornauit Maro ea quae in Sarpedonis morte Homerus praeclare memorauerat Il. Π, 431 — 462. et in Hectore Il. X, 168 ſqq. Alios imitatores paſſim Maro habuit. Vnum laudat Burm. Flaccum lib. IV, 114 ſqq. — 467. *Stat*, eſt, *ſua cuique dies*, τὸ μόρσιμον ἦμαρ etiam apud Homerum. Sententia autem verſſ. 467. 8. 9. ex Homero inhaerere debuit poetae animo Odyſſ. τ, 328—334. ſed multo ſuauius ea reddita verbis numeriſque. — *irreparabile* h. l. quod renouari, iterari nequit. — 469 ſqq. Color ex Hom. in ſententiis paullo diuerſis Odyſſ. τ, 108 ſqq. Alii comparant ex Il. Σ, 117 — 9. Achillis verba. —

Sarpedon, mea progenies. Et iam ſua Turnum
Fata vocant, metasque dati peruenit ad aeui.
Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit aruis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque caua fulgentem deripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt qua tegmina ſumma,
Incidit, atque viam clipei molita per oras,
Tandem

471. *et iam* Heinſ. inuexit e Mentel. et aliis melioribus. Sed in his et ſimilibus codicum vix vlla eſſe poteſt auctoritas: et multo magis conſentaneum argumentationi: *etiam Turno*. Interceſſit quoque ſpatium aliquod inter Turni necem et praeſens tempus. Seruius: multi, ait, *etiam* legunt, vt ſit *ecce*, Scripſerat Seruius: *en iam*. 472. *Fatà manent* aliquot Pier. et hoc recte. ſed codd. conſenſus tuetur alterum. 473. *torſit in aruis* Ed. Ven. Burm. Noluit poeta: *reicit ab aruis*. 474. *immittit* Oudart. 475. *diripit* perperam plerique codd. et edd. ante Heinſ. qui illuſtrat *deripere*. 476. Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris*: prius tamen Rom. cum aliis Pierianis, Vrſin. et Medic. aliique Heinſ. tuentur. Si, vt vulgo faciunt, accipimus de thorace, nil refert vtro modo legamus. Sed vt de thorace accipi poſſit vereor. ita enim *haſta, quae in humerum inciderat*, mox per clipei oram, ἄντυγα, adacta tandem corpus ſtrinxit. quod quomodo fieri putuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia eſſe poſſunt, quam *clipeus*: vt eandem rem amplificet: *tegmina ſumma* et *oras clipei*. In hac interpretatione praeſtat *humeris* legere: Haſta incidit ea parte, *qua tegmina ſumma ſurgunt humeris*, qua extrema clipei ora humeris praetenditur, in ſumma clipei parte: ἄντυγ' ὑπὸ πρώτην, ᾗ λεπτότατος θὲς χαλκὸς, vt Il. Τ, 275. atque eo traiecto, (*viam clipei molita per oras*) etiam Turni humerum ſtringit: ἀκρότατον --- ἐπέγραψε χρόα φωτός. Il. Δ, 139. quem locum a v. 134. nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589. ab inferiore parte *haſta ſubit per oras imas clipei* Lucagi ſtantis in curru, *tum* (h. ora clipei traiecta) haſta *perforat inguen laeuum*, imam ventris partem in ſiniſtro latere. In fine vſ. *tegmina prima* Rom. ſolita varietate.
477. *clipei eſt* Medic.

— 473. *reiicit* quaſi retro iacit. πάλιν τρέπεν ὅσσε φαεινὼ, pro vulgari: retorquet, auertit: tanquam a ſpectaculo ingrato quod impedire nec vult nec poteſt. Grammaticorum argutiae ſuper cauſſa, cur dii vultum auertant, alienae ſunt. Conf. inf. XII, 151. et V. L. ad XII, 841.

476. 7. v. V. L. — 481. Color orationis ex Il. Λ, 384. 391. 2.

Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
Adſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuſpis tranſuerberat ictu,
Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de volnere telum:
Vna eademque via ſanguis animusque ſequuntur.
Conruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedere:

478. *Partem etiam* Goth. ſec. memorabilis lectio, niſi in codice tam recenti et nitide ſed inſcite ſcripto caſui potius deberi videretur, aut interpretamento. *magni* Sprot. *deſtrinxit* Bigot. ſec. Moret. et *detripxit* Goth. tert. Heinſius nec ipſe habebat quomodo expediret τὸ *ſtrinxit de*, et coni. *ſtrinxit ſe*, at mox *ſtringit* abſolute pro ſe ſtringit, ſtringitur, dictum accipit; non video quo ſenſu. Non veniebat in mentem viris doctis eſſe hoc graecum: τοῦ σώματος ἐπέξεσεν, ἐπέγραψε, ſc. μέρος τι. ſic *ſtrinxit de corpore* ſc. partem. — *ſtringit* pr. Hamb. *de pectore* Ven. 479. *robus* Goth. tert. Eſt Homericum ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον ὀξέϊ χαλκῷ. 481. *nunc m.* duo vel tres Burm. *non m* Reg. *nunc magis eſt* alii apud Seruium. At Medic. cum Moret. tert. *ſi mage ſit*, elegantter. *magi* Rom. *penetrabile* actiue vt Ge. I, 93. *p. frigus. p. ferrum* ſec. Moret. et Franc. 482. *ac cl.* vulgo ante Heinſ. *quom ferri* aliquot Pier. 483. *Quom* codd. Pier. *quem* Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven. vti et Marklandus malebat ad Stat. p. 8. et recepit Cuningham. *oberat toticns* Parrh. 484. *cuſpis medium* alii; et ſic vulgo editum ante Heinſ. 485. *pectus ingens* Pallantis tanquam fortis et magnanimi iuuenis. Male argutatur Seruius et alii, *vt cuſpis ingens* iungatur. *transforat* Goth. tert. 486. *de pectore* Rom. et Goth. ſec. *de corpore* Gud. Sprot. Parrh. nec diſplicebat Heinſio, quoniam *volnus* ſtatim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert. 487. *Sanguisque* edd. vulgg. ante Heinſ. Sed iam Fabric. Pier. monuerant, praeſtantiores codd. copulam non agnoſcere; quae indoctorum hominum metro male cauentium emblema eſt. 488. *Concidit* Oblong. *inſuper* Doru.

391. 2. 483. Variauit ſtructuram, ne eodem tenore ſequeretur: *tot tauri terga*, h. e. tot coria, quibus clipeus erat indutus, et ipſam loricam ac pectus perforat telum. 487. *animus* pro anima. θυμὸς pro ψυχή. — 488. *in vulnus*, haſtae graui ponde-

Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper adſiſtens:
Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid ſolamen humandi eſt,
Largior. Haud illi ſtabunt Aeneia paruo
Hoſpitia. Et laeuo preſſit pede, talia fatus,

Exanimem

489. *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* coni. Burmannus Sec. V. Cl. ad Antholog. Lat. p. 88. cauſſam mutationis non ſatis perſpicio; nam ipſe laudat exempla Silii V, 526. et IX, 383. vbi *appetere ore*, *morſu*, *terram* in ſimili re occurrit: *mordere* et *mandere humum* inf. XI, 418. 669. Homericum ὀδὰξ ἑλεῖν οὖδας, quid hoc aliud quam capere, petere. Sed aliud eſt, quod ambigo: an poeta hunc ipſum morientium angorem ex doloris impatientia, ira ac rabie exhibere h. l. voluerit. Quantum video, ſimpliciter narrat eum pronum terram ore petiiſſe, h. e. procidiſſe: ore *cruento*: nam vulnere tali accepto, ore et naribus ſanguis erumpit. 490. *ſic ore profatur*: hemiſtichium in Rom. et aliis explet.; in aliis aliter. *cum voce ſuperba* Leid. 491. *memores inquit* pr. Hamb. 492. Aut ſic vt nunc fit, aut: *Euandro qualem m.* diſtingui poſſe, Seruius putabat. 493. *Si quid* vel *Si quis* in Gud. a m. pr. *bonor* duo Burm. *bonos rutuli* Goth. pr. nec tanti eſt vt coniicias *bonos, Rutuli*. *eſt* itidem duo omittunt. 494. *conſtant Ae.* Sprot.

pondere. Sed et omnino cum Lucretio IV, 1042. *Namque omnes plerumque cadunt in vulnus*. reliqua ſunt Homericum notiſſimum: ἐρέβησε δὲ πεύκῃ ἐπ' αὐτῷ vel ἀμφὶ δέ οἱ βράχε πεύκῃσι ποικίλα χαλκῷ. Monenda haec ſunt, ne praeteriiſſe videar. Expreſſerant Homerum iam ante Maronem Ennius, et Furius Antias apud Macrob. et Vrſin. — 489. cf. V. L. 490. Ferocitas veteris aeui ex Homero adumbrata, vt inſultet caeſo victor: at non in hoc verſu: nam *ſuper adſiſtens* eſt ſimpl. adſtans, ſed inf. v. 495. *laeuo preſſit pede*, λαὰξ πρόσβας, λαὰξ ἐν στήθεσι βαλνων, vt balteum exueret. In hoc tamen generoſa Turni indoles ad amorem ſui pellicit, quod corpus humandum concedit Arcadibus. — 492. *Qualem meruit*, l. qualem Euander meruit vt ſibi remitterem filium, l. qualem Pallas meruit vt ſe remitterem h. vt dignus erat audax adoleſcens. Prius ſequuntur fere Intpp. idque ex ſqq. adſtruunt. Cum irriſione dictum

Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Inpressumque nefas: vna sub nocte iugali
Caesa manus iuuenum foede, thalamique cruenti:
Quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro:
Quo nunc Turnus ouat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
Et seruare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optauerit emtum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque

496. *Exanimem* praeter vnum Gud. omnes Heins. et Pier. at *exanimum* olim editum. Contrarium sup. IX, 451. vidimus. *Exanimum* tamen praeferam in poeta et retraxit illud Cuningham. 497. 8. Breuitatis et varietatis adeoque et suauitatis studio structuram orationis, quam orsus erat, deserit poeta, et a quarto ad primum casum transit. Erat enim impressa *manus iuu.* 499. *Quae bonus* et *Eurytion* vett. edd. etiam codd. pars. Sed, quod Heins. reposuit, praestantiores eius et Pier. codd. habent. Monstra corruptelae ex aliis libris v. ap. Burm. adde *domus Eurycion* ex Goth. 501. *fortis* edd. vulgg. aliquot. sed cum *fato* omnino *sors* melius iungitur. 502. *Nec seruare m.* Diu haesi in hoc *Nec*, quod prorsus incommodum esse videbam. Mox vidi nil esse aliud quam vitium edd. Burmann. Nam omnes, quos euolui, scripti et editi *Et s.* habent: itaque mutaui non cunctanter. *rebus lassata s.* apud Lutat. ad Stat. II. Theb. 188. *sublata* poetae est, quod *elato* vulgo. 504. *sp. ipsa* Medic. a m. pr. et Leid. 505. *Ac* Doru.

dictum putant: Sic par erat te ex pugna dimitti. *qualem*: ὅσον pro ὡς.

497. Insculptum balteo nefas Danaidum, nocte nuptiali suos sponsos interimentium. Sup. V, 536. *Cratera impressum signis.* Burmannus comparat versus extr. lib. VIII. in re aliquantum diuersa. Idem Danaidum argumentum in clipeo copiosius exsculpsit Statius Theb. IV, 132—5. — 499. Quod artificis nomen adiicit, vt poeta, facit Homeri quoque exemplo. Facit enim artis praestantiae fidem. — 501. Quae hic, etiam vs. 507 — 9. de suo adiicit poeta, et egregiam sententiam habent, et, dum futura anticipat, animum expectatione futurorum agitant. v. inf. XII, 940 sqq. Hinc poetae certatim hoc artificio vsi sunt. — 503. vt lib. II, 104. *magno mercentur Achiui.* Comparandus ad rem similis de Hectore Patrocli spoliis ouante locus Il. P, 193—201 sq.

Digitized by Google

Inpoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti!
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert:
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis aceruos!
Nec iam fama mali tanti, ſed certior auctor
Aduolat Aeneae, tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos: tempus, verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
Caede noua quaerens. Pallas, Euander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſae, quas aduena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes; totidem, quos educat Vfens,
Viuentis

506. *imp. clipeo* ap. Seru. inf. 841. *P. ſequentes* Zulich. 507. *parentis* Rom. ſed vulgatum elegantius. 508. *atque eadem* pr. Hamb. *aufer* Rom. 509. *Cui t.* Leid. *linquit* Leid. alius. 510. *ſed e. alter* ſec. Hamb. 511. *diſcrimine vitae* Bigot. et Goth. tert. quod et ipſum bonum et alias frequentatum. 512. *verſis tempus* Gud. *ſuccedere Teucris* Rom. et alter Hamb. cum Goth. alt. vt ſup. 439. 514. *limen* Vratisl. *te caede ſ. Turne noua* Bigot. et Goth. tert. 516. *Omina* Exc. Burm. *primas* e Medic. Gud. et aliis ac parte Pierianorum Heinſius recepit. Vulgg. *primus*. Rom. *primum*. 517. *Tunc* in capite verſus: vox haec videtur merum verſus fulcrum eſſe, nec quicquam aliud. Apud Seruium eſt: Quidam *tunc* pro *quondam* accipiunt. Obſeruaui tamen Virgilium et aliis locis durius hac voce *tunc* et *tum* vti: ſic ſup. v. 445. *At R. a. iuuenis tum:* inf. 533. *iam tum Pallante peremto*, pro, iam tum cum Pallantem peremit. Reſpicit autem poeta ſup. lib. VIII, 102. 175 ſqq. 518. *hinc i.* Ven.

201 ſq. — 507. *dolor atque decus*. Sumſerunt hinc alii paſſim. Exempla habent Cerda et Burm. inprimis Martialis XI, 14. *Romani decus et dolor theatri*. Sup. V, 49. 50. *quem ſemper* acerbum, *ſemper* honoratum *etc.*

510. *tenui diſcrimine leti* modico mortis interſtitio Seru. *letum* pro exitio, ſtrage copiarum. — 513. *latum limitem agit*. Elegans translatio a vacuo ſpatio ad viam et actum inter duo agros relicto peſita: cf. ſup. IX, 323. A Marone mutuatus eſt Silius lib. IV, 463. 464. *Agere limitem* autem proprie dicitur pro facere. v. Gronou. ad Tacit. German 29.

518. *Vfens.* is ſcilicet, de quo

Digitized by Google

Viuentis rapit, inferias quos inmolet vmbris,
Captiuoque rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam contenderat haſtam.
Ille aſtu ſubit; at tremebunda ſuperuolat haſta;
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:

519. *inferias quas* ſec. Rott. 520. *perfundant* Medic. 521. *procul Mago* Parrh. *Lago* Scheffer. *Magno* Goth. pr. *infeſtam* Macrob. V. Sat. 2. et Rom. Gud. Moret. ſec. Parrh. *immenſam* pr. Hamb. pro var. lect. Porro *contenderat* Heinſ. recte tuitus eſt (cf. ſup. ad lib. V, 520.) et ſententiae et praeſtantiorum auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. ſec. nam a prima erat *contenderet*: vnde vulgaris lectio orta: *cum tenderet*. Mentel. a m. pr. *cum tenderat*. At in Rom. *contorſerat*. 522. *haſtu* Goth. pr. *haſtam* alter Hamb. *ictu* Zulich. *actu* Goth. ſec. *aſtu euadit* ſec. Rottend. quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ac tr.* vulgg. edd. et codd. pars. *en tr.* a pr. m. Medic. at ab altera manu *at*: ſic et Gud. aliique, vnde Heinſ. recepit. *tremibunda* vett. codd. vt Medic. Rom. 523. *En g. a.* Medic. *affatur* alter Hamb. et Zulich.

quo ſup. VII, 745. VIII, 6. Alias de hominibus e Volſcorum gente Vfentis fluuii accolis accipi poterat: vt *Sulmo* de Pelignorum oppido. ſed et ſupra Sulmonem hominem vidimus lib. IX, 412. — 520. *captiuoque* h. captiuorum, eleganter pro, et quorum ſanguine etc. In vlciſcendo Pallante et mox in eo ſepeliendo Achillem, qui Patrocli caedem vlciſcitur eique inferias facit, Maroni ante oculos fuiſſe, nemo non animaduertit, qui Homeri lectione imbutum habet animum. Ad idem exemplum Achillis nunc quatuor Vfentis filios inferias Pallanti deſtinat et inf. lib. XI, 81. 82. immolat Aeneas. Nondum igitur ea aetate metuendum fuit Maroni, ne diſpliceret immane facinus lectoribus: nec, cum Aeneas ira ad furorem actus ſumma cum crudelitate ſupplicem ac pretium offerentem Magum v. 523 ſqq. obtruncat, et Tarquiti cadaueri inſultat v. 555 ſqq. videri ille ea aetate debuit inhumaniter et impie egiſſe; etſi hoc ad noſtrum ſenſum aliter ſe habet. Mihi quidem diſplicet manifeſta nimium imitatione Homeri Il. Φ, 26 ſqq. Ψ, 175 ſqq.

521 ſqq. Iterum aperta, ſed ornata, imitatio loci Homerici Il. Φ, 67 ſqq. *Mago*, in Magum, vt toties. *ſubit* ὑπέδραμε. *ſuperuolat* ὑπέρπταται. *Et genua amplectens:* apud Homerum plus miſerationis: altera ἑλὼν ἐλλίσσετο γούνων, altera haſtam Achillis retinet. —

526.

Per patrios Manis, per ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerues natoque patrique.
Eſt domus alta: iacent penitus defoſſa talenta
Caelati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
Vertitur; aut anima vna dabit diſcrimina tanta.
Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior iam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchiſae Manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus galeam laeua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus adplicat enſem.

Nec

524. *et ſpes* vulgg. *per ſpes* Heinſ. emendauit, tanquam efficacius (et ex more cf. ſup. ad III, 599.600.) dictum, ex Leid. Moret. ſec. Macrob. et Donato ad Terent. vt ſupra quoque VI, 364. vidimus. *per ſpem* Goth. tert. *et ſpes haeredis Iuli* Gud. ex lib. IV, 274. 525. *gnatoq.* fere omnes Heinſ. *paterq.* Franc. 526. *iacens* Rom. 527. *caelata* Goth. ſec. 528. *mali* pro *mihi* Franc. *Teucrum. Graium* pr. Hamb. pro var. lect. 529. *aut a.* probe e Medic. et aliis reſtituit Heinſ. Vulgo: *baud. tantum* ſec. Rottend. 530. *cui contra* Doru. Goth. pr. 531. *Auri atque argenti* Goth. ſec. *magna talenta* Leid. et Goth. tert. cum Cod. Thuaneo ap. Macrob. V, 10. cf. ſup. ad IX, 265. 532. *Gratis* alter Menag. 533. *illa p.* Medic. 534. *Hoc patris manes hoc ipſum ſ. I.* pro var. lect. Cod. Koeleri V. Cl. In *ſentit* nulla varietas. 536. *applicat* Rom. et Medic. omnesque vetuſtio-

526. Duxit haec ex alio loco ſimili, II, 46 ſqq. adde II. K, 378. ſqq. — *dabit* pro faciet, vt et alibi, et δοῦναι. Male vero poetam ad grammaticam ſubtilitatem reuocant Intpp. poſt Seruium, vt tria genera auri, argenti aerisque: *ſignatum* (in numis) *factum* (in vaſis et ſignis) *infectumque* (rude, graue, in maſſis) exprimere debuerit. *Argentum caelatum* eſt in vaſis, vt *aurum* factum quoque, ſed in hoc artem caelati operis non meminit. 531. Sententiam verſus ornauit Claudian. de B. Getic. 604—615.

532. 3. Ornauit Homerica l. c. Il. Φ, 99 ſqq. et in vſ. 534. 5. ibidem 115 ſqq. *parce gnatis tuis* pro ſerua, vt apud Lucilium et Ennium inuenitur: Seru. quem cf. *belli commercia* redemtionem captiuorum. 534. Eandem Anchiſae

Nec procul Haemonides, Phoebi Triuiaeque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus conlucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, labsumque superstans
Inmolat, ingentique vmbra tegit; arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradiue, tropaeum.
Instaurant acies Volcani stirpe creatus
Caeculus et veniens Marsorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram

vetustiores. Vulgg. *abdidit*, quod sup. legebatur in simili versu 553. lib. II. Variare autem poeta solet vel verbo: v. sup. ad IX, 814 537. *Aemonides* ante Heinf. vti libb. pars: item *Emonides, Emenides.* 538 *cui sacro* Rom. *redimibant, redimebat, redundabat* erratum ap. Burm. *redimeibant* alii ap. Pier. 539 *insignibus albis.* Sic apud Seru. Probus legendum dicebat: „vt albas vestes „accipiamus, quae sacerdotibus congruae sunt.„ Nec tamen video, quomodo *insignia* de veste possint accipi. Nisi forte voluit, certe debuit, *insignia alba*, de infula et vittis intelligi, et *veste alba* inde expleri. Ita blanditur lectio: etiam quia paullo post v. 550. in *fulgentibus armis* itidem exit. Tuentur tamen codd. *re inf. armis* et vetus Grammaticus Asper apud Seruium: et *arma lecta* v. 541. nec extat *albis* nisi pro var. lect. in pr. Hamb. Iunt. et Ald. pr. 540. *congressu* ed. Mediol. *ait* ed. pr. Burm. *campum* eiusd. Exc. *lassum* pr. Hamb. *lapsu* Lutat. ad Stat. VII. Theb. 710. 541. *Cerestus* aliquot edd., etiam Heinf. *Segestus* Mentel. pr. cf. Seru. 542. *Tecta* Rom. *Laeta* qu. Moret. Spolia legere, propria vox. *refert lateri* pr. Hamb. a m. pr. *triumphum* Bigot. et Goth. tert. 544. *et iuuenis Marsorum* Bigot. *a montibus* Zulich. et Goth. pr. *q.m.* Sprot. et Montalb. 545. *contra ruit* Hamb. sec. *Anauris* Rom.

chisae manium et Iuli sententiam esse aio. Respicit ad preces v. 524. 5.

541. *ingentique vmbra tegit* sc. super adstans et inclinans se, vt spolia legat. Ita accipio, nec aliter accipi posse puto. Sane de morte tum alii tum Vrsin. Scalig. Cerda accipiunt, vt sit σκότος ὄσσε ἐκάλυψεν, et quae similia alia apud Homerum occurrunt. Atenim *noctem, vmbram, tegere oculos* recte dixeris: quis vero ferat: *tegere aliquem vmbra?* et tum *vmbra ingenti?* Arma detracta dat Serestо absportanda: ex more v. c. Il. II, 663—665.

543. *Instaurant acies* puto simpl. succedunt in pugnam cum Aenea. *Caeculus* sup. VII, 678. 681. *Vmbro* ibid 750. 2. Cudunt vero h. l.: sibi

Et totum clipei ferro deiecerat orbem;
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, coeloque animum fortaſſe ferebat,
Canitiemque ſibi et longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contra fulgentibus armis,
Siluicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obuius

Rom. corrupte. *Anxiris* codd. recentiores: tres *Anſiris*: duo *Anxyris*, hoc melius: verum enim eſt *Anxuris*, ſiue, vt veteres ſcribebant, *Axuris*. cf. ſup. VII, 799. Hic et in ſeqq. interpunctionem mutaui. cf. not. 546. *ferri* vitioſe aliquot edd. e triuio: pro *orbem*, *vmbo* Goth. tert. 547. *illi* Rom. *aliquid magicum* Guellius emendabat, quem Cerda et Catroeus ſequuntur: praua enim interpunctione eo deuenerant, vt ad Vmbronem referrent; eum autem incantationis peritum prodiderat poeta ſup. VII, 750 ſqq. Sed agit nunc de Anxure, homine ſuperbo, qui inſolentius increpuerat Aeneam, vt ſolent veteres heroes in primo congreſſu pugnae. *aliquid magnum* ἔπος μέγα. nihil notius. *aliquod magnum* malebat Heinſ. *Dictum erat illi aliquid* emendauerat Waddel. p. 36. Animadu. crit. infelicis ingenii criticus. Totus verſus aberat Goth. tert. Porro pro *verbo. bello* Rom. 548. *animam* tres ap. Burm. *coelumque animo* Ven. a m. pr. quod ornari poſſet verbis. ad vocem *fortaſſe*, quoties ad eam redeo, ſemper offendo. 549. *et multos* Goth. ſec. *permiſerat* Ven. 550. *Traquitus. Terquinus* ap. Burm. 551. *Faulo* Ven. et Gud. a m. pr. alius, quam deus, *ſiluicola Faunus* vix eſſe poteſt. Ita vero humani quid paſſus eſt poeta, dum ſubiicit v. 558. *patrio ſepulcro*. Videtur hoc ſenſiſſe Iul. Sab. qui legit *Dauno* ſed ſic *ſiluicolae* parum accommodatum.

ſibi; difficultates et moleſtias Intpp. alius aliter, dum non ad Anxurem, ſed ad Vmbronem ſqq. referunt. Perperam. Breuitati ſtudens poeta, ne rem eandem vicies repetat, non addit Caeculum et Vmbronem fuiſſe caeſum: pergit ad Anxurem, ſed variata oratione, vt eum iam ante caeſum dicat, et narrationem de eo ſubiungat, nam *deiecerat* ſc. *Dardanides*, Aeneas. *Dixerat ille* ſc. Anxur. — 548. *caeloque animum fortaſſe ferebat*. Singulare dictum hoc. *Ferre caelo*, pro ad caelum efferre, alias vidimus iam poetae frequentatum de ſuperbia et arrogantia: Et fortaſſe ille arrogantiorem ſe geſſerat; dum de Aenea victoriam et longam vitam ſibi promiſerat. Adumbrauit h. l. Silius lib. II, 403 ſqq. et ibid. 411. vt mox noſter 550.

550. *exſultans* ſimpl. proſiliens

Obuius ardenti ſeſe obtulit. Ille reducta
Loricam clipeique ingens onus inpedit haſta.
Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terrae; truncumque tepentem
Prouoluens, ſuper haec inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, iace. Non te optima mater
Condet humi, patrioue onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris: aut gurgite merſum

Vnda

552. *ſeſe tulit* Heinſ. coni. 553. *Lorica* Ven. tum *impedit* Burm. an *impetit*? Laborauit igitur et ipſe in h. l. vide not. 554. *Tunc* Goth. tert. *cum* pr. *et plura p. Hiſcere*, Parrh. 555. *deturpat* a m. pr. Medic. *truncumque repente* vulgg. *tepentem* Heinſ. e Medic. et aliis, etiam Pierii ac Ge. Fabricii. *petentem* Rom. *iacentem* tert. Moret. Heinſ. coni. *truncumque repentem* nimis eruditè! 556. *Peruoluens* aliquot Burm. 557. *nunc. non* pro var. lect. pr. Hamb. *nunc te* vett. edd. ap. Pier. *nam te* Sprot. *te* multis abeſt. 558. *humo* Medic. a m. ſec. et Doru. *patrioque* nonnulli *onerabat* duo Burm. *onerauit* Gud. *ornabit* Hugen. a m. ſec. *honorabit* Doru. et *onerabit* emendauerat Acidalius ap. Heinſ. Scilicet recordandum eſt, *ſepulcrum* h. l eſſe tumulum, quo alias mortuus dicitur *premi*: cum ſub eo conditus iacet. pro *membra*, *vmbra* Goth. tert. 559. *liquere* Doru. a m. ſec.

liens, prodiens. 552. 3. *Ille*, Aeneas, (non Tarquitus) *haſta reducta*, quam reduxerat (cf. ſup. ad IX, 423.) adeoque magna cum vi immiſerat, *impedit loricam clipeique onus*; transfigit clipeum et loricam, ſic vt infixa haſta haereret nec retrahi facile poſſet: hinc Aeneas arrepto ſtatim enſe caput deiicit. Seruius *impedit*: non permiſit, vſui eſſe ad protegendum Tarquitum. Nec aliter Cerda. Verum caput parum tuetur loriea clipeuſque. Eſt autem exquiſite dictum: *loricam et clipeum impedit haſta*, pro vulgari: *haſtam impedit lorica*: nam haſta impedita et fixa tenetur: ſic que et ipſe clipeus impeditus eſt, nec libere regi ac moueri poteſt: cf. inf. 794. 5. Sed in his, quae reciproca ſunt, poetae illud ſequuntur, quod minus vulgare eſt. — 554 ſqq. Iterum Homerica adumbrat in ſqq. quod quidem hic factum nolimus: cf. ſup. ad v. 520. 7. Primum quidem φθεγγομένου δ' ἄρα τοῦ γε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη aliquoties occurrit, inprimis de Dolone Il. κ, 457: vbi vide ante 454 ſq. Reliqua autem ex Il. φ, 120—7. petita ſunt. cf. Il. Λ, 452

Vnda feret, piſcesque inpaſti volnera lambent.
Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, ſuluumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum: ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, et tacitis regnauit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arſiſſe, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clipeis, tot ſtringeret enſis.

Sic

561. *Antheum* Medic. *Lucam* bene Heinſ. ſecundum Pierium e libris: melius *Lucan* Gud. Vulgo *Lycam*: ſic primam corripi probabile fieret. *Lyncam* Oblong. Alii aberrant: *Licam*, *Lican*, *Licnam*. — *pr. a. Turnum* aliquot edd. ante Pier. 562. *Proſequitur* aliquot Burm. *Numan* Medic. Diuerſus is ab eo qui ſup. IX, 454. memoratus. *flauumq.* vterque Hamb. *Camentem*, *Careſtem* aberratt. 563. *Vulſcente*, *Vulcente*, *Volſente*, *Volcente*. cf. ſup. ad IX, 370. *dit. agris* Bigot. cf. ſup. ad v. 201. *aquis* Goth. tert. 564. *regnabat* Doru. 566. *orbibus* Franc. *auribus* alter Hamb. pro var. lect. 568. *et ſtring.* Sprot.

A, 452 ſqq. — 558. cf. V. L. 560 *piſces lambent* vt Homer. l. c. ἀπολιχμήσονται, ſanguinem haurient.

561. *prima agmina Turni*, vel προμάχους, qui pugnant, ante ordines, vel qui in prima acie, ἀριστεῖς. — 564. *Auſonidum.* Auſonidarum, vt bene Seru. exponit, *Auſonidas* autem pro Auſonibus dixit, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, ſedes a Circeiis ad Lirin vſque etiam ſerioribus aetatibus manſere. Iam in his locis inter Tarracinam et Caietam iuxta mare *Amyclae* fuerunt, a ſerpentibus deletae, ſeu viperae ſeu hydri illi fuere. v. Seru. ad h. l. et ceteros, qui oppidi meminere, apud Cluuer. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi ſeruauit ſinus, *mare Amyclaeum* vel *Amuclanum*, quod Tacitus etiam memorat IV. Ann. 59. Cetera v. in Exc. II. ad h. Lib.

565 ſqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus erat in praelium Aeneas, quanta virtute quo furore fit conſpicuus! Aliter de Aegeone ſeu Briareo tradit, quam Homerus Il. A, 402. 3. cum inter Gigantes eum referre videatur, qui Olympum oppugnant. *Pectoribus* addit 567. quia efflat ignem, vt Cacus ſupra, vt Typhoeus, et tot alia monſtra. *tot paribus*, pari numero, ſcilicet quinquaginta

Sic toto Aeneas deſaeuit in aequore victor,
Vt ſemel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei
Quadriiuges in equos aduerſaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem et dira frementem
Vt videre, metu verſi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
Interea biiugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:
Inruit, aduerſaque ingens adparuit haſta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

Aut

569. *deſcedit* Goth. tert. *in agmine* aliquot Pier. et Leid. 570. *Nyphaei, Nipei, Riphei,* in aliis. *Quin et Vfei* Ed. pr. Burm. 571. *Quadriiugos* aliquot Pier. Goth. tert. et Ed. pr. Burm. *Quadriiugis in equis* Medic. a m. pr. et bini Burm. 572. *illum* Menag. pr. *et dura* Doru. 573. *retroque fluentes* alter Hamb. 574. *in littore* edd. ante Pier. tum Gud. Bigot. et pr. Hamb. *in littora* Goth. tert. et poteſt alterum illud pro interpretatione eſſe alterius. tum *currum* optimi quique, inquit Burm. ſicque Rom. et alius Vatic. cum Goth. ſec. ſed *currus* magis poeticum. *r. ad l. curſus* aliquot Pier. 575. *Ligagus* Exc. Burm. *Licagus* Goth. ſec. et mox. 576. *In mediosque Liger frater* Goth. tert. 578. *fruentes* alter Hamb. *ruentes* Parrh. 579. *Diruit* Ed. pr. Burm. 580. *Cui L. ait* duo Burm. *Cui tum Liger ait* Ed. Ven. 581. *nec c.* Heinſ. cum parte codd. et edd. Alii *non c.* tum *currum* omnes Heinſ. cum Medic. et aliquot Pier. it. edd. nonnullis et binis Goth. *Achilli* Heinſ. e Menag. pr. et Moret. pr. adde Leid. et Goth. tert. vtpote doctius. vulgo, *Achillis.*

ginta clipeos. *Sic*, vt non vnam manum putares, *toto* etc. Seru. Locum bene transtulit ad Tydeum Statius II. Theb. 595 ſq.

572. *longe gradientem.* longis gradibus incedentem; non e longinquo. μακρὰ βιβῶντα. Magnificum vero et hoc de Aenea et mox v. 579. *ingens apparuit.* 575 ſqq. Comparare ſolent Il. Λ, 101 ſqq. aut 122 ſqq. vbi duo fratres eidem currui inſiſtunt. —— 579. ſimpl. accipe: venit, adſtitit intenta cum haſta: ſed ornatius. —— 581. Congreſſus quidem eſt Aeneas cum Diomede

Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aeui
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non et Troius heros
Dicta parat contra: iaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus, vt pronus pendens in verbera telo
Admonuit biiugos: proiecto dum pede laeuo
Aptat ſe pugnae, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clipei, tum laeuum perforat inguen;
Excuſſus curru moribundus voluitur aruis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanae vertere ex hoſtibus vmbrae.

Ipſe

582. *Phrygios campos* Goth. alter. 583. *His d. telis* Doru. atqui opp. *Phrygiae campos. veſani* Goth. tert. 585. *parit* Leid. pro var. lect. Quod Seruius habet: „poteſt legi: *Edicta parat contra* huc ſpectare puto, quod alii interpungebant poſt *parat*: nam *edicta* vitioſum" eſt. *iam torquet* alter Hamb. et Doruill. a m. ſec. *contorquet* Oudart. *in hoſtes* plerique Pier. et potiores Heinſ. ſicque Heinſ. expreſſum dederat: quod tacite a Burm. mutatum: nec male. 586. *prono p. in v. telo* Aruſianus Meſſius: quod merito placet Heinſio: modo codd. addicerent. *in verbere ſolo* Montalb. 587. *Ammonuit biiugis* idem Aruſianus. *biiuges* Goth. ſec. tum *traiecto* Medic. ſed *proiecto pede* recte in ſtatu pugnandi. Ad faſtidium illuſtrauit Heinſius. 588. *Aptet* duo Heinſ. *ſub imas* ſec. Moret. 590. *volu. agmen* Mediol. Ed. 591. *affatus* Doruill. 592. *Huc age* Rufinian. de Schem. Dianoeas. Ed. vet. 593. *Perdidit* Ven. *aduertere* Leid.

mede Il. E, 217. 275 ſqq. et cum Achille Il. T, 79 ſqq. Sed neutrius pugnae exitus is fuit, vt poeta eum hic reſpexiſſe videri poſſit. Itaque Cerda eſt audiendus, qui ſententiam eo retulit, vt omnino Latinos praeferat Achiuis Liger, Latium Troadi; eſſe ipſi rem nunc cum fortioribus viris, quos non tam facile effugiturus ſit; vt ſupra Turnus lib. IX, 154. 155. *Haud ſibi cum Danais rem faxo et pube Pelaſga Eſſe putent.* — 586. *pendens in v.* cf. ſup. lib. V, 146. 147. Ge. III, 106. 107. hic Lucagus gladio pro flagro vſus eſt. — 588. 9. traiecta ima clipei ora haſta ipſum bubonem transfigit. cf. ſup. V. L. ad v. 476. — 591. *pius* epitheton nullam vim habet. Super Aeneae inhumanitate cf. ſup. ad v. 520. — 592. *nulla fuga ſegnis equorum*

Ipſe rotis ſaliens iuga deſeris. Haec ita fatus
Adripuit biiugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delabſus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troiane, ſine hanc animam, et miſerere precantis.
Pluribus oranti Aeneas: haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, et caſtra relinquunt
Aſcanius puer et nequidquam obſeſſa iuuentus.
Iunonem interea conpellat Iuppiter vltro:
O germana

595. *Abripuit* Leid. Menag. pr. et Exc. Burm. *biiuges* etiam hic Goth. ſec. *inertes* vel *inertis* aliquot Pier. inter quos Rom. et Heinſ. fere omnes, etiam Medic. vt mirer non receptum, cum haud dubie elegantius ſit altero, etſi ſenſu eodem. Hic tamen Heinſio *inermes* magis arridebat: cauſſam non adiecit: niſi forte alterum ſeruauit alteri loco inf. XI, 414. Poteſt tamen hoc vrgeri: quod Liger auriga equos regebat adeoque ſine armis erat. 596. *delatus* Sprot. pro var. lect. In nonnullis inſertum teſtatur poſt hunc Burmannus verſum peſſime cūſum *tendebatque tales illi de pectore voces.* 597. *Per qui te tanti talem g. p.* Donat. in Terent. *qui tanti talem g.* Schol. Horat. et idem alio loco: *Aeneam tanti talem g.* Fuiſſe hic iam antiquitus aliquid turbatum ſuſpicabatur Heinſ. Melius Burm. vidit homines iſtos confudiſſe cum h. l. verſum Aen. I, 606. *parentem* Goth. pr. 598. *et* abeſt Goth. tert. 600. *et* abeſt ed. Mediol. et binis Goth. *non deſere* duo Burm. 601. *recludit* vel *reſoluit* pr. Hamb. 602. *ductor* probatiores Pier. et Heinſ. Alii edd. et ſcripti *victor*, vt Goth. pr. et tert. 603. *Dardanus et* aliquot Pier. 604. *fremens* Mentel. ſec. ſicque Rom. *erumpit* pr. Moret. *clauſtra* pr. Hamb. et Parrhaſ.

rum ſc. quoniam hos incitauerat v. 586. *pronus in verbera.* — *aut vanae v.* exemplo Niphaei v. 572. 3. 4. — 594. Similis ſarcaſmus II. Π, 745 — 750. — 603. Comparatio Homerica cf. Il. Ε, 87. 88. — 604. 5. Artificium narrationis velim obſeruari in iudicio et delectu rerum, quas narrat, tot aliis omiſſis. Pugnari debuit non minus acriter circa muros: ſed his nunc recte caremus: itaque ſatis erat binis verſibus moneri nos de exitu oppugnationis.

606 ſqq. Eo iam res erat adducta, vt Turnum Aeneas aſſeque-

O germana mihi atque eadem gratiſſima coniunx,
Vt rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Troianas ſuſtentat opes: non viuida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Iuno ſubmiſſa: Quid, o pulcherrime coniunx,
Sollicitas aegram, et tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quae quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnae ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſeruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det ſanguine poenas.
Ille

609. *Troianis* Sprot. *ſubſtentat* Ven. *nec, nunc, nam,* erratum apud Burm. *nec* etiam Goth. tert. *non inuida* Parrh. 610. *animosq.* Gud. a m. pr. 611. *Cum I.* pr. Hamb. *Et I.* Rom. 612. *me aegram* Exc. Burm. *tr. iuſſa t.* Medic. 613. *quemque* Montalb. 614. *non haec* duo Moret. et Iunt. ed. cum Goth. ſec. *mihi nempe* Bigot. et Zulich. ſed v. not. 615. *Turnum ſ. pugnae* aliquot Pier. 616. *Vel Dauno* Oudart. *poſſim* vterque Rottend. et Leid. 617. *ſuo det ſ.* Doru.

ſequeretur adeoque pugna inter eos fieret. Haec ex rerum in Aeneide ordine adhuc erat differenda. Deorum interuentu ad hoc vſus eſt, vt epicum poetam facere neceſſe eſt. — 607. 8. Amare haec ad Iunonem. Comparant locum Il. Σ, 356 ſqq. adde Δ, 5 ſq. 609. 10. *non v. v.* immo vero Aeneae virtus tantopere eminuerat. *dextra viris,* virorum: vt ſolet poeta.

611. *pulcherrime* h. l. notabile, inter blanditias. — 612. *triſtia dicta* h. l. exprobrantis, acerba. — 613. *Vis in amore mihi,* pro ſi amori meo eſſet vis. Alias *potentia* dicitur de amantibus. Vulgaris oratio eſſet: *ſi tantum valeret amor meus apud te, tantam haberet vim et auctoritatem,* vt olim inter amoris noſtri primordia. — 614. *namque* non vacat, ſed aſſeverat: ſcilicet, vtique, γάρ τοι, γὰρ δή. — 617. *Nunc pereat* ſtomachabunda pronuntiat: pro, nunc vero ei pereundum eſt in Troianorum gratiam; etſi ille etc. — 618. *Ille t.* — *nomen* h. ſtirpem, genus. A Iunone Turni genus ſi ductum fuit, ignotam fabulam attingere videri debet poeta, vt fortaſſe Pilumnus Iunonis filius habitus fuerit, quod nunc ignoratur. Poteſt tamen

Ille tamen noſtra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater: et tua larga
Saepe manu multisque onerauit limina donis.
Cui rex aetherii breuiter ſic fatur Olympi:
Si mora praeſentis leti tempusque caduco
Oratur iuueni, meque hoc ita ponere ſentis;
Tolle fuga Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri
Mutariue putas bellum; ſpes paſcis inanis.
Et Iuno adlacrumans: Quid ſi, quod voce grauaris,
Men-

618. *deducet* duo Rottend. et Gud. 620. *que* abeſt binis Burm. 621. *fatus* a m. ſec. Medic. et Gud. cum aliis Heinſ. ſic et Rom. cum Goth. ſec. 623. *haec ita* Leid. qu. Moret. Ed. Ven. *ponere ſi vis* Doruill. a m. ſec. 627. *multariue* Medic. a m. pr. *putes* Oudart. *poſcis* idem. 628. *Et I. adlacrimans* e Medic. et aliis

men illud: *noſtra origine*, ita ſumi, vt ſiue Iouis ſiue omnino diuina ſtirps et origo reſpiciatur. Si a Danae ductum Turni genus: debuit illud ad Iouem et Io referri; aut Pilumnus Iouis filius haberi potuit vel Saturni. Sed praeſtat ſimpliciter de diuina origine inde a Pilumno accipere; vnde etiam adiectum: *Pilumnuſque illi quartus pater*. cf. Exc. VII. ad VII. p. 131. 619. 620. Frequens ad exorandos deos argumentum, cuius prima exempla in Homero Il. Θ, 238 — 241. et 203 ſq.

621. Iuno hoc ſpectabat, vt Turnum omnino morti eriperet. Huic occurrit Iupiter ſic, vt in praeſens modo tempus fata Turni differri patiatur. cf. ſup. VII, 313 ſqq. Eſt vero totus locus Homericus Il. Π, 439 ſqq. vbi Ioui Sarpedonem morti ſubducturo ſimili modo intercedit Iuno, ac nunc Iunoni Iupiter. — 622. *caduco*, exquiſite, mox caſuro, vel cui mox cadendum, moriendum eſt: vt VI, 481. *bello caduci*, cadentes. — 623. *meque hoc ita ponere ſentis*: ſique ita hoc factum interpretaris, in hunc ſenſum accipis, vt in eum modum a me conſtituatur nunc hoc; ſcil. vt Turni fata differantur, non mutentur. *ponere* docte, τιθέναι pro διατιθέναι, ordinare, conſtituere. — 625. *vacat* exquiſitius quam *licet*: nihil vltra. — 626. *venia*, conceſſio: quod concedam, indulgeam.

628. Belli exitum fatalem immu-

Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem grauis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod vt o potius formidine falsa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
Haec vbi dicta dedit, coelo se protenus alto

Misit

aliis Heinsius. Edd. Mediol. et Ald. pr. *Quoi I. allacrimans.* Vulgo: *Cui I. illacrimans.* At praecessit *Cui* v. 621. Rom. *Cui I. lacrimans*, duo Moret. et pr. Hamb. *Cui I. adlacrimans.* — *quod si* Gud. et Sprot. *quae voce gr.* Rom. et pars codd. Pier. Heins. et Burm. cum Goth. pr. 629. *data vita* Rom. non Seruius, quem Heins. nominat. 630. *baud ego* Oudart. et Exc. Burm. 631. *ferar* Doru. *quod vti p.* Gud. *quid vt o* Ed. pr. Burm. *quin o, et, quin vt o,* vett. edd. cf. Pier. *quin vt* Goth. pr. *vltro p.* tert.

immutatum non iri. Iupiter pronuntiauerat: de Turno nil meminerat. Iuno itaque Iouem, quem sibi placatiorem videt, seu alia de caussa seu Veneris iurgia veritum, cetera de Turni vita et incolumitate eloqui non audere arbitrata, vtinam id, inquit, quod dissertis verbis promittere mihi grauaris, animo saltem et voluntate annueres, et Turno vita esset incolumis! Ex Seruio et Cerda vix sapias. *quid si?* valet idem, quod, cur non? quid ni? τί οὐν; εἰ γάρ, quid mali inde futurum esset, si. *grauaris* sc. dare. *rata* eleganter, adeoque perpetua et integra, incolumis. Mox se ipsam retractat: Enimuero, *nunc, manet* etc. — 630. 31. *aut ego v.* nisi admodum fallor, a vero aberro. *vanus*, qui sibi vana et inania persuadet, *vanus veri* graece dictum, vt fallax veri, deceptus, falsus veri h. vero. *Quod*, καθ' ὅ, qua in re tamen vtinam frustra metuam et vtinam tu consilium de Turno mutes.

633 sqq. In simulacro Aeneae conflando habuit Apollinem Homericum, quem sequeretur, qui Aeneae εἴδωλον obiicit Diomedi Il. Ε, 449 sq. Inuentum autem hoc Iunonis eo pertinet, quod, si ei aperte fugam suasisset, more viri fortis Turnus fugae mortem praetulisset. cf. Seru. ad 644. vid. inf. 666 sqq. Imitatus, sed sobrie, Silius X, 83 sq. et paullo pinguius, in fraude Annibali a Iunone facta lib. XVII, 528 sqq. – 572 sq. In quo loco multa ex nostro expressa. Si a prisco poeta Homero, Hesiodo vel Pindaro, hic locus profectus esset: dicerem Iunonem sagaciter esse adhibitam ad meteorum creandum, quippe, quae aeris erat symbolum antiquae Graeciae. Sed a

Marone

Miſit, agens hiemem nimbo ſuccincta per auras:
Iliacamque aciem et Laurentia caſtra petiuit.
Tum Dea nube caua tenuem ſine viribus vmbram
In faciem Aeneae (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque iubasque
Diuini adſimulat capitis: dat inania verba;
Dat ſine mente ſonum, greſſusque effingit euntis.
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quae ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas laeta ante acies exſultat imago,
Inritatque virum telis, et voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Coniicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Aenean auerſum vt cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:

634. Poſt hunc in Moret. ſec. retractus erat verſus ex lib. XI, 144. *ordine flammarum et late diſcriminat agros.* 635. *et L. tecta* aliquot Pier. Alii *I. a. petit et Laurentia caſtra.* 637. *miſerabile* Ven. ſicque edd. nonnullae diobolares. 638. *armat* pro diu. lect. Doru. et *iubamque.* 639. *verba* vel *membra* Gud. 640. *greſſumque* Medic. idque praefert Cuningham. cauſſam non video. *affigit* Ven. *inertes* Goth. ſec. felix librarii lapſus, ſi intelligas eſſe greſſus non veros, ſed per ludibrium aſſimulatos: vt modo *inania verba.* 641. *qualis* binis locis Priſcianus. 642. *ludunt inſomnia* pars codd. Heinſ. et Burm. ſicque Goth. tert. Omiſerat, puto, aliquis praepoſitum verbi: *deludunt.* In Hugen. *deducunt f.* in tert. Moret. *alludunt f.* 643. *Aut p.* Zulich. et Ed. Iunt. *laeti* Doru. 644. *ac v.* Menag. pr. et Goth. tert. *aut* aliquot Burm. 645. verſus deerat Goth. tert. 647. *verſum Aenean* Sprot. et Montalb. *Aenean verſum incedere* alter Menag. *Aeneam aduerſum* Zulich. et Ed. P. Daniel. cum Goth. tert. *vbi cedere* Parrh.

Marone haec aliena ſunt. — *nimbo ſuccincta,* nube. *hiemem agens,* turbinem, procellam. Nouum hoc ad deae praeſentiam deſignandam, ſed in ἐπιφανείαις deorum in templis non inſolens: vide Callimach. in Apoll. pr. et Intpp. Cerda laudat ex Valer. Fl. II, 115. *Cum dea* (Venus) *ſe piceo* per ſudum *turbida nimbo Praecipitat.* — 636. *telis* h. l. pro armis, paullo durius. Mox *iubas* pro galea cum criſta. 639. *inania verba* ipſe mox interpretatur: *dat* ſine mente *ſonum.* — 648. *turbidus,* tumens, elatus arrogantia, inquit

Seru.

Quo fugis, Aenea? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quaeſita per vndas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem: nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis celſi coniuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, et ponte parato;
Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Aeneae fugientis imago
Coniicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat:
Exſuperatque moras, et pontis tranſilit altos.
Vix proram adtigerat; rumpit Saturnia funem,
Auolſamque rapit reuoluta per aequora nauem.
Illum autem Aeneas abſentem in proelia poſcit:

Obuia

652. *vt ferre* Franc. 653. *ſaxi — celſi* Goth. tert. 654. *inpoſitis* Hugen. *ponte peracto* Goth. tert. 655. *Cluſiniis* Medic. a m. ſec. *clauſtrinis* Ed. pr. Burm. *aduentus* Ven. *Oſimius* Oudart. *Oſirius* Goth. ſec. ſicque aliquot Pier. cum Rom. *Oſinus* Franc. *Oniſius* Bigot. pro var. lect. 656. *Huic* Medic. *Aeneae trepida* Ald. pr. et Goth. pr. *trepidam Aeneae* alter Hamb. 657. *in tenebras* Hugen. *in latebris* pr. Menag. *Latebras* pro refugio dixit. *ſegnius* alter Hamb. 659. *rupit* aliquot Heinſ. cum Goth. pr. ſicque edd. apud Pier. et Rom. 660. *Auolſam* et *aduulſam* in Pier. libb. *euulſam* Leid. *reſoluta* Goth. tert. *nauim* Pier. malebat ex vett. ſcriptis. *claſſem* Ven. 661. *Ille autem* Gud. quod ſe non capere profitetur Heinſ. Ex Seruio tamen facile eſt ad intelligendum. Legerunt olim nonnulli, quod Romanus quoque exhibebat: *Ille autem Aenean abſentem in pr. poſcit.* Ita vero ſequens verſus non facilis erat ad expediendum. Vrbanus *virum corpora* de nautis in naui inuentis accipiebat. Praeſtat vtique lectio vulgata.

Seru. — 652. nec ſentit et intelligit, ſuam exultationem eſſe inanem. Loquendi ratio poetis non infrequens.

653. Stabat forte nauis ita admota litori ſaxoſo, vt pons applicitus eſſet. *crepido ſaxi*, ornate de littore, quatenus eminet. *rex*, ex more veteris aeui pro viro ex principibus: aut fac fuiſſe Lartem Cluſinorum, ſub Maſſico, duce totius agminis. cf. Exc. ad v. 163. huius libri. Ineptit Seruius, qui Maſſicum Oſinium exſculpit. — 660. *aequora reuoluta*, de fluctuum receſſu, refluxu a littore accipio.

668.

Digitized by Google

Obuia multa virum demittit corpora morti.
Tum leuis haud vltra latebras iam quaerit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe inmiſcuit atrae:
Cum Turnum medio interea fert aequore turbo. 665
Reſpicit ignarus rerum, ingratusque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' mé crimine dignum
Duxiſti, et talis voluiſti expendere poenas?
Quo feror? vnde abii? quae me fuga, quemue reducet?
Laurentiſne iterum muros aut caſtra videbo? [670
Quid manus illa virum, qui me meaque arma ſecuti?

gata. Verum ſi ex animo dicendum eſt, quod ſentio, vtrumque verſum 661. 662. aut alienum eſſe arbitror, aut a Marone ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum. *abſentem Aeneas* Rottend. alter, et Exc. Burm. 662. *viro* Parth. ex *virom. dimittit* multi. 663. *tunc* ante Pier. 664. *ſe miſcuit* Goth. alt. *arte* Franc. 665. *Tum* duo Burm. *Tunc* Goth. tert. *T. interea magnus fert* Ven. *interea medio* Rom. et Goth. alter. *in medio* Montalb. 666. *ſaluti* pr. Hamb. pro var. lect. *ignarusque ſalictis* Goth. ſec. ſed *ingratus ſalutis* exquiſite ad Graecorum poetarum morem, ἀχάριστος σωτηρίας ſc. ἕνεκα. quod ad ſalutem attinet. Sic paullo ante: *verè vana*. 667. *ad ſ. tollit* plerique Pier. pars Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. 668. *tantum me* Zulich. Sprot. Ed. pr. *tanto* in Rom. et plerisque Pier. in aliis *n'* eraſum. Tuetur tamen *tanton'*, quae Medicei et aliorum lectio eſt, Priſcianus. cf. ſup. V, 319. Equidem nondum credo *ne* ita eliſum fuiſſe a poeta: ſed ſi *n* ab eo profectum, eſſe debet ex *an* eliſo: *tanto'n Pyrrhi 'n*.. 669. *Dixiſti* Goth. tert. *impendere* Ven. *expandere* pr. Moret. 670. *quem me fuga quaeue reducit?* Zulich. *quo me fuga quoue reducet* alius ap. Burm. *quaeue reducet* aliquot Pier. *quoue reducit* Medic. ſed in marg. *quemue*. Praeclare Seruius: *quem*, qualem IX, 481. *Hunc ego te, Euryale, adſpicio*. quomodo et qua cum exiſtimatione redibo? Tandem *reducit* Rom. Gud. et magna ceterorum Pier. et Heinſ. etiam edd. vett. cum Goth. tert. vt non receptum mirer. nunc receptum video a Cuninghamo. *reducat* Dorn. 671. *Laurentesne* ante Heinſ. vulgg.
Alii *Laurentesque*.

668. Vir fortis fugae flagitium appellat *crimen* et *poenam*. Tota oratio grauiſſima, et affectus plena. Nec habeo qui cum comparem praeterquam Horatianae Europae querelas tantum miſerationis facientes: *Vnde? quo veni? leuis*

Quoſne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Adcipio. Quid ago? aut quae iam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos o potius miſereſcite, venti.
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſaeuisque vadis inmittite Syrtes:
Quo neque me Rutuli, nec conſcia fama ſequatur.
Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat

673. *Quiſne* (pro *eosne*) Aſpri eſt lectio apud Seruium ab Heinſio recepta, accedente vno Leid. nec abhorret Medic. a m. ſec. *quosue*, et ſic ceteri Heinſ. cum Goth. pr. Vulgo: *quosque* nec aliter Rom. Goth. tert. *quodque*. Tum *in* in plurimis Pier. et Heinſ. deſideratum. *relinquo* Franc. 674. *pallentes*, quod miror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert. alii *pallantes*. *gemitusque* Vratisl. et Ed. pr. Burm. 675. *Adſpicio* Goth. tert. et Doruill. — *quid ago?* ex Mediceo et ceteris ſuis reſtituit Heinſ. pro *quid agam?* — Porro *et quae* Medic. a m. pr. pro *ecquae*, putabat Heinſ. cf. ad III, 341. — *ſatis vna* Bigot. — *dehiſcet* Rom. probante Pierio, ſex Heinſ. duoque Burm. *dehiſcit* pr. Voſſ. Zulich. a m. pr. Goth. tert. 676. *o* aberat Rom. *o vos o potius* Medic. Pierii. 977. *In Syrtis, in ſaxa* Priſcian. lib. VII. et ſic Menag. alt. cum tamen *Syrtes* ſtatim ſequantur. 678. *Ferre* pr. Hamb. *ſaeuisque malis* Goth. tert. *Syrtes* tuetur Heinſ. e pr. Moret. Gud. et vtroque Rottend. Vtinam ſimul interpretationem ſuppeditaſſet: quam talem eſſe arbitror: *immittite Syrtes* h. in Syrtes, vt et alibi amat: *ſaevis vadis*, abſolute, vbi vada exitioſa ſunt. Vulgata lectio, Medicei quoque, multo ſuauior et lenior: *Syrtis*. Eſt enim et vna Syrtis: et ſic *vada Syrtis*, vt *Syrtium*. Nec Seruius aliter legerat. 679. *Rutulus* Ed. pr. Burm. et Mediol. *neque* vulgo ante Heinſ. *fata* Exc. Burm. *ſequantur* in iisdem, Leid. et pr. Hamb. 680. *animum* magna pars codd. vt ſibi Heinſius non conſtet, qui graeciſmum hic non, vt alibi, ſaepe non hac codd. auctoritate, recepit. 681. *ob tantum mucrone* Parrhaſ. *mucronem* Zulich. et Goth. pr. Sicque Priſcianus legit et interpretatur apud Pier. et Heinſ. non indocte, *induere ſe* (in) *mucronem*. Romanus: *mucroni*. Sed et *mucrone ſe induere* elegans ſatis: de mucrone infixo, qui adeo a corpore et viſceribus tegitur et abſconditur. φασγάνῳ ἀμφικυλίειν Pindar. dixit Nem. 8, 40. *imbuat* Ed. pr. Burm.

leuis vna mors eſt Carm. III, 27, 36. — 675. 6. In pudore ſollenne hoc iam Homero τότε οἱ χάνοι εὐρεῖα χθὼν nec argutandum in eo, quod nunc mari fertur. cf. ſup. ad IV, 24. 677. Comparant Helenae illa Il. z, 343 ſqq. — 678. v. V. L. — 681.

Induat, et crudum per coſtas exigat enſem:
Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
Curua petat, Teucrumque iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus vtramque viam: ter maxima Iuno
Continuit; iuuenemque animi miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans fluctuque aeſtuque ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem.
At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque inuadit quantis.
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus vni,
Vni odiisque viro, telisque frequentibus inſtant.

682. Et *durum* Rom. male. cf. inf. lib. XII, 507. 8. *per c. dirigat* aliquot Pier. 683. *iaceat* pr. Moret. et Ed. Iunt. *iactet* Rom. *in littora* Goth. tert. 684. *Cornua* Medic. a m. pr. *que* deeſt Zulich. 686. *conticuit* Goth. tert. *animo m.* pars codd. Pierii et Heinſii cum Goth. tert. at ſec. *animis. animo miſerata* quisque facile intelligit: ſicque ſup. VI, 332. vbi etiam Medic. *animi*: quod et hic Medic. et Rom. habent aliique; et agnoſcit Seruius et Aruſianus Meſſius. Caſus ſecundus verbo *miſerari* et ſimilibus additus rem miſerationi obiectam denotare ſolet, vt in eo ipſo Silii loco, ad quem Burm. prouocat lib. XI, 381. *ni* poenae iuuenem indignae miſeratus *ab alto Iupiter*; et ſic in omnibus exemplis, quae vidi. Hic ergo aliter fit, et eſſe debet *animi*, vt Graecis θυμοῦ, κατὰ τοῦ θυμοῦ. Nec tamen ſatis vel ſic expedio: quis enim dixerit: ἐλέησε θυμοῦ. 687. *aeſtu fluctuque* Goth. pr. eodem ordine et geminata copula Ed. Mediol. et P. Dan. 688. *antiqui* Menag et Hamb. ſec. Vt ſit ſtirpis auctor. ſed ſup. 616. *Dauno — parenti. ad vndam* pr. Hamb. 689. *monitu* Parrh. 690. *Succeſſit* Goth. ſec. *inuaſit* Menag. et Hamb. priores 691. *Tyride* Goth. ſec. Ne cogites de Tyrrhidis VII, 484. eſt enim merus librarii ſtupor. *vnus* Parrh. et a m. ſec. Doru.

— 681. v. V. L. 686. *animi miſerata* Seru. pro: animo m. ſicut XII, 19. *O praeſtans animi iuuenis.* Immo vero eſt: miſerata animum, dolorem animi. nam ordo eſt: *iuuenem repreſſit, miſerata* (eum) *animi.* — 687. *aeſtu.* vento. 688. *vrbem*, Ardeam.

689. *Iouis monitis*, impulſu, cf. ſup. IX, 184. 5. Addo Seruium, qui multa arguitur ſuper viro impio (VII, 647.) a Ioue monito. — 691. Tyrrheni in Aeneae acie, qui ſub Tarchonte tenebantur, (cf. VIII, 494. 5. et 603 ſq.) agmine in Mezentium incurrunt.

Digitized by Google

Ille, velut rupes, vaſtum quae prodit in aequor,
Obuia ventorum furiis, expoſtaque ponto, [695
Vim cunctam, atque minas perfert coelique marisque:
Ipſa inmota manens. Prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque aduerſam: poplite Palmum
Succiſo volui ſegnem finit; armaque Lauſo 700
Donat habere humeris, et vertice figere criſtas.
Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem comitemque: vna quem nocte Theano
In

694. *expoſtaq.* Ald. 695. *praefert* Leid. 696. *manet* quod meo ſenſu ſuauius, Oblongus Pierii et Medic. a m. ſec. ſed a pr. *manent. manes* Franc. *manens* tamen Rom. et reliqui omnes. -- *proles* alter Hamb. Tum *Dolychaonis, Dolicoonis, Dolichaonis, Delicaonis, Donichaonis* librarii: *prolemque Licaonis* Montalb. et *p. Lycaonis* Ed. Ven. Eſt vtique vera lectio, quam et Mediceus habet, *Dolichaonis:* ex δόλιχος, vel Δολίχη aut Δολιχή, quae inſula ad Lyciam erat, vnde Δολιχαῖος, Δολιχάων. 697. *Lathagum, Lotagum, Litagum,* iidem ſtipites librarii: et *Pelmum.* 698. *Latago* maluiſſe Heinſium narrat Burm. Non ſequar: *Latagum os o.* eſt doctius. -- *ingentis fr. montis* tres ap. Burm. 699. *aduerſum* Gud. a m. pr. *auerſam* Franc. *aduerſo* Parrhaſ. *aduerſa* Goth. ſec. 700. *inuolui* Franc. *armaque lapſo* Zulich. 702. *Euanthen* ex Mediceo bene reſtituit Heinſ. Eſt et apud Homerum Εὐανθής. Eodem alludunt librariorum aberrationes: *Euatben, Euanthen;* vulgg. *Euantem;* quod Rom. habet. *Enantem* Vratisl. *Ouantem* Franc. -- *Mimantem* iam Pier. emendauit ex Rom. Vulg. *Minanta,* alii *Minantha, Minanti, Minata, Myantha, Minantem, Numata.* 703. *Theana,* multi: item *Teana, Theama.*

runt. Ex iisdem ſunt, qui v. 696 — 9. occiduntur. 693. *velut rupes* Il. o, 618. — 622. ſed maiore cum ornatu. cf. ſup. VIII, 586 ſqq.

702 — 6. Mimas Amyci et Theanus filius eadem nocte natus, qua Paris ab Hecuba: Commentum poetae ad variandam narrationem: quale ap. Homerum de Hectore et Polydamante Il. Σ, 251. Memoratur Theano Homero quoque, ſed tanquam Antenoris vxor et Ciſſei filia Il. Z, 298. 299. Λ, 223. 4. contra Hecuba Dymantis filia Il. Π, 718. Sed poeta potuit alios, forte tragicos, ſequi, qui haec variauerant. Certe, quod Hecuba

In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnans
Ciſſeis regina Parin creat: vrbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem piniſer annos

704. *Amico* al: *genitore Amyco* Bentleii emendatio. v. ad vſ. ſequ. *vt face* malebat Heinſ. ſed *et* inuerſionem poeticae orationi conſentaneam facit. *praegnas* ed. Iunt. 705. *Parim* aliquot Heinſ. cum binis Goth. et agnoſcit Cariſius lib. I. Quod ſequitur *creat* (Medic. a m. pr. *crepat*) luce clarius eſt vitium: vt illud non ſublatum merito mireris. Mendum ſubolfecerunt iam alii viri ingenioſi apud Pierium, ſed ii ſitum alio loco quaerebant et emendabant: *Occubat hic Carum Laurens.* Et Cuninghamus dedit: *Vrbe paterna Hic cubat*: Obuium eſt *Paridis* nomen repetitum excidiſſe: eiusque locum manente metro, aliena voce *creat* eſſe expletum: idque vidit dudum acutiſſimus Bentleius ad Horat. Epod. V, 28. et legere iuſſit: *Ciſſeis v. Parim. Paris vrbe p.* Et ſic eſt haud dubie legendum, iudice quoque ſubtiliſſimi ingenii viro, Marklando ad Statii Silu. p. 43. Quae Iohnſonus in Ariſtarcho P. II. p. 50. contra diſputauit, hominis cauillantis ſunt argutiae, non ingenue diſputantis. Aliud eſt, quod Vptonus ad Spencer. (*Fairy Queen*) T. II. p. 362. pro vulgata affert: ſolere poetas propoſitionem, quae per relatiuum erat efferenda, demonſtratiue efferre. Sed non vidit vir doctiſſimus, h. l. duo oppoſita iungi: alter, alter ille. 706. *Occupat* aliquot Burm. et Goth. *ignotum* fuiſſe qui legerent ex Seruio ſuſpicio fit: et Pier. in codd. lituram viderat. cf. ad v. 705. 707. *morſus* Seru. ad XII, 4. 708. *Veſuius* Rom. *Venulus* Zulich. In Veneto ordo hic erat: *m. altis, Defendit multos V. — annos, Actus aper.*

cuba Ciſſei filia nunc traditur, ab Euripide accepit in Hecuba v. 3. monente Seruio. Poteſt quoque haec Theano haberi diuerſa ab illa Homeri. — 704. *face praegnans Ciſſeis* v. ſup. VII, 319. 320. De *Ciſſeo* v. ad lib. V, 536. 537. — 705. *Parin creat: vrbe* v. V. L. — 706. *ignarum* h. l. pro ignotum. paſſiue, vt et alibi in poetis v. c. Ouid, Met. VII, 404. *Iamque aderat Theſeus proles ignara parenti.* Eadem nocte, ſed diſpari fato nati ſunt. Alter in patria occubuit, alter in terra longinqua ignotus iacet. cf. Gell. IX, 12 f. Quod ſi vetus haec auctoritas non eſſet, mallem dicere: *ignarum* eſſe fati ſui, vti quoque Seru. 707 — 718. Exquiſite ornatus locus: quem iam Homerus tractauerat Il. Λ, 414 — 9. tam praeclare, vt vix contendere cum

Digitized by Google

Defendit, multosque palus Laurentia, ſilua
Paſtus arundinea, poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam iraſci propiuſue accedere virtus;
Sed iaculis tutisque procul clamoribus inſtant:

Haud

709. *multoque* Medic. Equidem malim codices ſuppeditare *ve: multoſue p. L.* Nunc video iam Seruiana inter legi: *multosque* pro *multoſue*. Et hoc nemo arripuit. 710. *Paſtus* Antiptoſin eſſe dixerat Seruius pro, *paſtum*. Idcirco id ſollicitat idem Bentleius: non enim caſus mutationem ferri poſſe. Itaque legit *Paſcit* vel *Pauit*. Suauiter vtique hoc legeretur, fateor. Ferri quoque poſſet quod Cuninghamus dedit: *Paſtum in arundinea*. ſed *Paſtus*, quod horridiorem iunĉturam facit, ſeueritatem orationi affert epico carmine dignam; et iungenda ſunt: *velut aper -- paſtus -- Subſtitit*: Tum in fine *eſt* deeſt Sprot. et Goth. 711. *feros* pr. Hamb. a m. ſec. *armis* Hugen. et Oudart. a m. ſec. minus ſcite. 712. *propiusque* Gud. et Leid. cum Goth. ſec. Deficit copula aliis. 713. *totisq.* aliquot Burm. Non multo acumine opus eſt, vt perſpicias, quod puerili quoque diligentia deprehendere me memini, ſequentes verſus ſede ſua eſſe motos, et nunc ſequi debere vſ. 717. 718. *Ille autem. Dentibus inf.* Nihil liquidius eſſe poteſt, quam ad comparationem et ad aprum hos eſſe retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Scaliger in Prole-

ĉo quenquam audere debuiſſe dicas. Maro tamen ornamenta cum alia tum haec attulit, quod, cum ibi ſimpliciter eſſet memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto εἶσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο, accurate loca deſcripſit, aprorum frequentia et praeſtantia notabilia, in Veſulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viſo*, in Piedmontii extremis verſus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in *palude Laurentia*, eſt enim totus ille tractus Laurentinus paludoſus et ſilvoſus, de quo v. Cluuer. Ital. ant. p. 886. 887. hinc *ſilua paſtus arundinea*. Porro nonnulla a Marone egregie adornata ſunt; v. 710. *inter retia ventum eſt*; et *Subſtitit infr. f.* et *inhorruit armos*; quod Heſiodus in ſimili loco non neglexit: Ὀρθαὶ δ' ἐν λοφιῇ φρίσσουσι τρίχες, ἀμφὶ τε δειρήν. in Scuto Herc. 386. 391. nec ipſe Homerus alio in loco, qui comparandus eſt ſtudioſis Il. N, 471—6. Ornatiora quoque ſunt, quam apud Homerum, vſ. 712. 713. *iraſci* de virtute et audacia pugnantium, quae facit

Haud aliter, iuſtae quibus eſt Mezentius irae,
Non vlli eſt animus ſtricto concurrere ferro; 715
Miſſilibus longe et vaſto clamore laceſſunt.
Ille autem inpauidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit haſtas.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron, [720
Graius homo; infectos linquens profugus hymenaeos:
Hunc vbi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum

Prolegom. in Manilium, H. Stephanus et alius vir doctus apud Guell. Quibus Heinſ. et Burm. qui poetam recenſebant, obtemperare debebant: obtemperauit Cuninghamus. Etiam luxationis cauſſam deprehendere mihi videor in hoc, quod tranſitus ad comparatum ab eo fit, quod vſſ. 712. 713. exponitur. Haud aliter nulli eorum, quibus etc. vt apro nemo audebat propius accedere. 715. *Non vlli fas eſt* ap. Iul. Sabin. 716. *magno* Leid. et Pierii oblongus. 717. *cunctatus* Gud. *rectatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. eſt deliberare, incertum eſſe, quo impetum faciat. 718. *diſcutit* duo et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex noſtro expreſſo VI, 210. *Sic Libycus denſis elephas oppreſſus ab armis Omne repercuſſum ſqualenti miſſile tergo Frangit et* haerentes mota cute diſcutit haſtas. *Tergo* de ſcuto dictum accipiunt, vt nonnulli ſup. IX, 412. *tergum Sulmonis.* Male. v. modo ad v. 713. 719. *antiqui* Menag. pr. tum *Arcon* duo Burm. 720. *infeſtos* Zulich. *profugus linquens* quatuor Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Scilicet erat, qui metro metueret. 721. *ſocia agmina* Goth. tert. memorabilis vtique dinerſi-

facit vt comminus congrediantur vel cum vitae periculo; tum illa vſ. 717. *partes cunctatur in omnes* et *tergo decutit haſtas.* Eundem locum tractarunt multi alii et veteres et recentiores: Illorum partem apud Cerdam videre licet: Primo tamen loco nominandus erat Silius lib. I, 421 ſqq. In 714. *eſt irae* poeta primus nouauit, pro vulgari, eſſe odio. cf. Macrob. VI, 6.

719. *Corythi fines.* Cortona. cf. Exc. VI. ad lib. III. p. 357. *Graius homo.* In hoc aut eandem fabuloſam a Corytho Cortonae originem reſpexit poeta, aut id, quod a Dionyſio nobis ſeruatum eſt, Cortonam Vmbrorum vrbem captam et habitatam a Pelaſgis, qui in ſocietatem belli cum Aboriginibus venerant, atque antiquam formam vſque ad paucos ante eam aetatem annos ſeruaſſe. v. Dionyſ. lib. I, c. 20. et 26. — *infectos l. H.* ornauit Homerica Il. Λ, 241 ſqq. — 721. *miſcentem* perturbantem: non aliter;

κλονέοντα

Purpureum pennis et pactae coniugis oſtro:
Inpaſtus ſtabula alta leo ceu ſaepe peragrans;
Suadet enim veſana fames; ſi forte fugacem [725
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua ceruum;
Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et haeret
Viſceribus ſuper incumbens: lauit inproba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram 730
Tundit

diuerſitas, ſi in alio codice occurreret, cuius aliqua eſſet auctoritas. Nunc caſui tribuenda videtur; etſi elegans lectio ſit. 722. *pinnis* Medic. Gud. et Ed. Iunt. ſic et alibi. *pannis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Goth. tert. qui idem: *et pictum* exhibet: quod nec ipſum contemnendum. 723. *Inpactus* Zulich. *ſpecula alta* tres Burm. *cui ſaepe* Bigot. *pererrans* pr. Hamb. pro var. lect. 725. *capram* Franc. et Goth. tert. male. *et ſurg.* ſec. Moret. *taurum* Mentel. alt. et Pariſ. 726. *hians inbiansque comas arrexit* Ed. pr. Burm. *arrectus* apud Macrob. V, 10. in nonnullis. *erexit* Ed. Mediol. *herrexit* Goth. pr. 727 *ſuper incumbens* Heinſ. e Medic. et aliis et parte Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. ſecundum Rom. *accumbens. lauat* Rom. *improbat aether* Medic. a m. pr. 730. *cum* pro *et* Goth. tert.

κλονέοντα redditum puta. Comparat Vrſinus Il. E, 166. vbi ἐλατάζοντα στίχας ἀνδρῶν ſimili ſenſu. 722. quaeſito artificio omnia dicta ſunt, pro: geſtantem purpuream criſtam et veſtem a ſponſa textam. ſup. IX, 163. *Purpurei criſtis iuuenis.*

723 — 9. Egregie variata comparatio, cui ſimilem iam ſup. IX, 339 ſqq. vidimus, et qua cum comparanda inprimis ſunt loca Il. M, 299 — 306. et P, 23 ſq. Imitati ſunt multi vt Statius VI. Theb. 675 ſq. alia Cerda dabit. — *peragrans ſtabula inpaſtus*, circumiens ieiunus, qui fruſtra ſtabula luſtrauit. *ſtabula alta*: epitheton parietes nimis altos declarat, quam vt ſaltu leo ſuperare poſſit. — *ſurgentem in cornua c.* Notio per ſe obuia eſt; ferentem cornua ardua, vt fere lib. I, 189. 190. Dictum arbitror pro: ſurgere, eminere, erigere ſe, cornibus. ſed plus ἐναργείας habet, erigere ſe in cornua: vt arbor ſurgit in ramos, mons in cacumen. 726. *haeret incumbens* ἐμφύε. 727. 8. *lauit i.* hoc latius perſequutus eſt alio loco Homerus Odyſſ. X, 402. 5. *improba*, immodicae voracitatis.

732

Tundit humum exſpirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec iacta caecum dare cuſpide volnus:
Obuius aduerſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abiectum poſito pede nixus et haſta:
Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.
Conclamant ſocii laetum paeana ſecuti:
Ille autem exſpirans: Non me, quicumque es, inulto, Victor,

731. *infractaque.* Multa moliuntur in hac voce Doruill. et Burman. et ille quidem e cod. ſuo probat quod a m. pr. fuiſſe ſuſpicatur *infectaq.* Verum ſatis conſtat *infracta* nihil aliud eſſe quam *fracta:* vt frangere, infringere, tendere, intendere, frendere, infrendere, etſi ex origine diſcrimen vtriusque vocis deduci poteſt. In fine *cruentant* alter Menag. 732. *Orodem* aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr. quia *Horoden* ſcribi ſolet, vt in Rom. 734. *obverſo* Sprot. et Voſſ. *auerſo* Oudart. hoc quidem abſurde. 735. *ſed fortior a.* aliquot codd. et Ed. pr. Burm. 736. *adiectum* duo Burm. *obiectum* Goth. tert. *arrectum* Ed. pr. Burm. Non autem neceſſe cum Trappio interpungere: *Tum ſ. a.* poſito pede, (vt ſit pede *poſito ſuper abiectum*) *nixus et haſta*: nam et pede niti poterat et haſta: nec cum Cuninghamo ſcribere: *in haſtam.* 737. *haud metuenda* vterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. *viri* elegantiae Heinſii debemus e codd. Mediceo aliisque, etiam Mediceo Pierii: ſicque iam Ge. Fabricius emendauerat. — *actus O.* Medic. Heinſio interprete vt ſit pro, ad terram actus. *vltus* alter Hamb. a m. ſec. *Orontes* pr. Hamb. pro diu. lect. et Seru. ad Aen. VI, 9. vbi mſſ. *odores.* cf. modo ad v. 732. 738. *Paeane* inuitis omnibus libris malebat Heinſ. vt *laetum* ſit, laete. 739. *inulte* Parrh.

732. *fugientem.* Bene Seru. monet non h. l. ignaui hominis fugam eſſe, ſed neceſſitate factam. Firmat hoc quod ſequitur: *ſeque viro vir contulit*, et v. 732. Accipio igitur fugere ſimpl. pro, ante alterum incedere. *caecum vulnus*, recte Seru. quod auerſo infligitur adeoque non praeviſum. — 734. 5. Mezentius indignum viro forti arbitratus a tergo hoſtem caedere, eum curſu anteuertit, tunc conuerſus aduerſo ore in eum proceſſit. *furto*, non dolo ac fraude praeſtantior vir. — 736. *abiectum*, h. l. proſtratum. — 737. Sic apud Homerum paſſim exultabundi exclamant victores v. c. Il. E, 102 ſq. X, 391 ſqq. vbi et ἐελδόντες παιήονα. — 739. affectus plena haec morientis verba

Victor, nec longum laetabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. Ast de me Diuum pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos et ferreus vrguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen:
Partheniumque Rapo, et praedurum viribus Orsen:
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi labsu tellure iacentem,

Hunc

740. *longe* pr. Moret. quod vulgare. *facta* Lutat. ad Stat. VII. Theb. 701. 741. *Exspectant* Parrh. et Goth. tert. *mors armis* Doruill. a m. pr. 742. *Atque* a m. pr. Medic. *Atque et* Voss. pr. *Ad quae* Gud. et alii; sicque Heins. volebat. 743. Trappius malebat: *Tu morere.* 744. *Haec* tres ap. Burm. 745. *dira* et *oculis* pro var. lect. pr. Hamb. *q. oculos Horodi et f.* Ed. pr. Burm. 746. *in aeternum* Oudart. et Goth. sec. sic saltem *nocte. mortem* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Ed. pr. 747. *Gelicus* Goth. sec. *Alcathonum* alii, et *Alchatoum, Alchatonum.* Tum *Hydaspen* e tribus Heins. pro *Hydaspem.* 748. *Capo* Doru. *Sapo* Goth. tert. *Orsam, Orsan, Orsem, Orson* al. 749. *Donium, Cronium, Drionum* — *Ericeten* Heins. ex Medic. *Erycheten* Gud. *Erychaeten* Rom. Alias deprauatt. ap. Burm. vide, qui *Erichaten* retraxit. Verum arbitror Ericeten, Ἐρικήτης.

ba et quanta ferocia Mezentii! sed viro forti digna. In vtroque, Homerus praeiuit in Hectore et Achille Il. x, 358—366. et in Sarpedone et Hectore Il. π, 851—861. 741. hoc eodem solo prostrabere. — 743. *Ast de me D. p.* ex vulgari loquendi ratione eorum, qui aliquid curare se nolle dicunt, de eo dii viderint, diis haec permissa! sunto. Volunt tamen Intpp. per ironiam in Iouem dictum: scilicet vt constet sibi Mezentius, *deorum contemtor* (sup. VII, 648.) et *cui dextra deus est* paullo post v. 773. Sed idem inf. v. 845. *Ad caelum tendit palmas.* Videntur Intpp. in *athei* notione argutari. 745. ornauit id quod ap. Homerum erat: Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον Il. Λ, 241.

747 sq. Latina nomina Latinos, Graeca Troianos designare

Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitae
Deiicit: Authronium Salius, Saliumque Nealces,
Inſignis iaculo et longe fallente ſagitta.
Iam grauis aequabat luctus et mutua Mauors
Funera: caedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
Di Iouis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Iuno:
Pallida Tiſiphone media inter millia ſaeuit.

At

751. *praeceſſerat* Ven. *Argis* Medic. cum aliis etiam Goth. *Hargis*, *Ages*, *Hagis*, *Agys*, *Argus* al. 752. *Valarus* duo. *Valeſus* Iul. Sabinus inuenerat, forte verius: Nam Valerii primum Valeſii fuere. 753. *Anthronium* e Gud. dedit Heinſ. pro vulgato: *Atronium*. Medic. *Atthronium*, et is audiendus erat. Scribendum eſt: *at Thronium*, a Θρόνιος, quod codd. Heinſ. pars expreſſe exhibebat, quo etiam reliquae aberrationes ducunt: *at Cronium*, *ac Thronium*, *Acthronium*, *Antronium*, *Aucronium*. 754. *Inſidiis i.* Rom. et a m. pr. Medic. *inſidiit* Gud. perperam vtique. 755. *Et gr.* Goth. tert. *Nartis* alter Hamb. 756. *cedebant* alii apud Seruium: et ſic Mentel. vterque et Ed. Iunt. 757. *neque* e ſuis et Pier. et Heinſ. Vulgo *nec*. 758. *caſum m. i.* Macrob. V, 16. *miſerentur* Ed. P. Dan. 760. *ſpectant* Medic. (ſed a m. pr.) quod placebat Heinſio. Tacite iterum expulit Burmannus. *aſpectat* pr. Moret. 761. *inter limina* Montalb.

ſignare videntur. — 754. *longe fallente ſ.* feriente e longinquo incautum v. ſup. IX, 572. 755. Comparant Il. Λ, 70 ſq. 758. *iram inanem* qua neutra acies proficiebat quicquam; neutra enim alteram impellere poterat. 760. Nominat inter ceteros deos duas deas, quibus potiſſimum pugnae exitus cordi eſſet. Quod vero ſequitur de Furia, ad ipſam aciem ſpectat. Eſt enim veterum poetarum phantaſma hoc: Ἔρις, Ἐννώ, Κήρ, inter acies pugnantium volitans. Vt vnum exemplum memorem cf. Heſiod. Scut. 248 ſq.

763. *Turbidus:* quod alias saeuiens, furens: ingreditur tam magnus, *quam magnus Orion humero ſ. v. cum p. i.* Nota eſt prodigioſa Orionis proceritas et per mare inceſſus. v. Apollodor. I, 4, 3 nata fabula a ſidere huius nominis eiusque ortu. Orion oriens ἐπ' Ὠκεανῷ πάσης ἴσχει, vt rem Theocritus effert

At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam ſcindens, humero ſupereminet vndas; 765
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, et caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obuius ire parat. Manet inperterritus ille, 770
Hoſtem magnanimum opperiens, et mole ſua ſtat;
Atque oculis ſpatium emenſus, quantum ſatis haſtae:
Dextra mihi Deus, et telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint: voueo praedonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, tropaeum 775
Aeneae. Dixit. Stridentemque eminus haſtam
Iniicit: illa volans clipeo eſt excuſſa, proculque
Egregium

763. *campum* Medic. nec ineleganter: vt VI, 117. *quem m.* Parrh. *ceu* Leid. pr. Hamb. pro lect. et Goth. tert. lenius vtique altero. nec tamen verius. 764. *Dum p.* Leid. 765. *numero* Gud. *vnda* Goth. ſec. 766. *At ſimul infrendens annoſum* Ed. pr. 767. *ſolum* pro var. lect. pr. Hamb. et Goth. tert. Vide modo v. 763. *intra* ſec. Hamb. 769. *Hunc c.* Medic. et Leid. et Doru. a m. ſec. *hinc* Ven. *Tunc* Sprot. *a. magno* pr. Hamb. 773. Interpungo: *Dextra, mihi deus, et telum — adſint! in telum* Ven. *vibro* Oblongus Pierii. 774. *Huc* Hugen. vt Ecl. II, 45. et al. 775. *inductum* Leid. *triumphum* Bigot. et pro var. lect. pr. Hamb. natum ex ſcriptura *trophaeum*. Sed volebat Mezentius Lauſum induere armis Aeneae, vt in tropaeo truncus indui ſolet. 777. *Iniicit* Heinſ. e Gudiano refinxit: pro vulgato: *Iecit*, *at*. Turbatus fere

effert VII Idyll. 54. Ad Polyphemi ſtaturam corporis idem tranſtulerat Maro ſup. III, 664. 5. *Nerei ſtagna* ſup. ad lib. I, 126. 766. 7. *Aut ſ.* Etiam Homerus Orionem venatorem exhibet in Necyia Odyſſ. λ, 571. 771. *mole ſua ſtat* ſumtum a rupe, quae ſuo pondere librata firmum ſitum habet. De magnae molis homine ſtante neſcio quam bene dicatur. Seruius explicat: in ſua mole, vt dicitur, in veſtigio. quod parum placet. 773. Sic inf. XII, 95. 96. *Nunc o. n.*

777. 8. Intelligo haſtam, tranſuerſim actam, ſuperficiem conuexam clipei tantum ſtrinxiſſe,

Digitized by Google

Egregium Antorem latus inter et ilia figit:
Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
Haeserat Euandro, atque Itala consederat vrbe.
Sternitur infelix alieno volnere, coelumque
Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
Eripit a femine, et trepidanti feruidus instat.
Ingemuit cari grauiter genitoris amore,

Vt

fere in libris: in aliis *Iecit*: *illa*, sicque in Medic. et a sec. m. *at* insertum. *Iacit* Voss. pr. *Coniicit* Parrhas. et Montalb. *Eiecit* Mentel. pr. *Iniecit* pr. Hamb. — Tum *clypeoque* quatuor Burm. *expulsa* Zulich. et alter Menag. 778. *Antorem* Seruius, Valerius Probus et Agroecius Grammatici iam satis monuerunt esse ab Antores. Ἀντώρης, vt Διώρης: vnde tamen melius fieret *Antoren*. Corruptelas v. ap. Pier. et Burm. *Antoren* dedit ex ed. pr. Cuningham. Apud Cerdam Alciatus Pareng. VII, 16. *Antonem* legebat, quia Plutarchus Antonios originem et nomen ab Antone Herculis filia trahere dixit (in Vita Anton. p. 917. C.) — *fixit* Goth. sec. sicque Agroecius de Orthographia laudat. 779. *iussus ab* Franc. 780. *considerat* Gud. a. m. pr. et tert. Mentel. 782. *moriens dulces* aliquot Heins. 783. *At p.* pr. Hamb. a m. sec. et Bigot. cum Goth. tert. *et per* Leid. 784. *Aere cauo* Rom. *ter linea* idem. *lignea* nonnulli apud Pier. tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret. ac pro var. lect. Zulich. cum Ed. pr. idque Catroeus perperam sequutus. 785. *imoque* Colot. indocte ex interpretamento. *fidit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm. 788. *femine* Carisius et plerique codd. Pier. et Heins. itaque ab Heinsio receptum, quem vide. Alii cum Goth. sec. et tert. *femore* quod Priscianus agnoscit. Cf. ad Tibull. I. 9, 26. *in femine* Goth. pr.

789. *grauiter cari* Doru.

strinxisse, ὀλισθεῖν. — 779. *missus* profectus, vt bene Seru. cf. VI, 812. 3. — 781. *alieno vulnere*. quod Silius VIII, 630. *telo non in sua vulnera misso*.

783 sq. Homeri vestigia iam veteres hic agnouerunt Il. r, 355 sqq. 361 sq. Clipeus Mezentii septemplex fuit; ex triplici aere, ex tegumento lineo, triplicique corio taurino compactus.

789 sqq. In loco seq. de Lausi in Mezentium patrem pie-

Vt vidit, Lauſus; lacrimaeque per ora volutae. 790
Hic mortis durae caſum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, iuuenis memorande, filebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum haſtile trahebat. 795
Prorumpit iuuenis, ſeſeque immiſcuit armis:

Iamque

790. *volutant* tres Heinſ. et duo Burm. *ſolutae* Bigot. et Goth. tert. 791. *optima facta* erunt fortia: ſicque libri conſtanter. At apud Seruium alii: *tuaque, optime, facta.* haud dubie elegantius, Ge. Fabricio quoque et Cuninghamo iudicibus: ſicque Goth. ſec. etſi e recentiſſimis, et, quod mireris Heinſio non obſeruatum, a m. ſec. Medicaeus. Vnde Iul. Sabinus Apronianum ita legere tradidit. *fata* pr. Voſſ. cum eodem Goth. nec hoc male; vt alias fata et caſum iungit poeta 792. Videtur ex Seruianis laciniis colligi poſſe, lectum olim fuiſſe *Si qua fides.* An verſum male expletum arbitrabimur, vt nunc eſt? *eſt* deeſt pr. Hamb. et parti Pier. codd. 793. *Non equidem,* ſic interpunxi: nam partes ſententiae hae: *Non equidem filebo hic mortis durae caſum — nec te, m. i.* 794. *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert. 796. *Prorumpit* Heinſ. e Romano adoptauit: *is vero prorupit* habet, et hoc recte, nam ſequitur *immiſcuit.*

tate Antilochum, Neſtoris f. ante oculos habuiſſe videri poteſt poeta, quippe cuius ſimilis pietas apud Graecos poetas inde a cyclicis et tragicis fuit celebratiſſima. Vel Pindari Oden VI. Pythic. vide. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod hiſtoriam de Scipione Africano eum reſpexiſſe aiunt. In hoc vero poetae acumen obſeruari velim, quod tantam pietatem tribuit filio hominis ſaeui et iniuſti, quodque hunc ipſum patrem hominem impium et odioſum, naturae affectu et amore in filium mollitiſſimum exhibuit: vt enim in tragicis, ita nunc in epica hac perſona, tanto magis mouemur pietatis hoc affectu in homine, qui adhuc nullam talis humanitatis ſenſus ſpem de ſe fecerat. — 792. *Si qua vetuſtas*: pro poſteritate dicta eſſe debet; aliter *ſi qua* non expediri poteſt: Si qua ſerior aetas fidem habebit tantae Lauſi pietati et virtuti. *opus* vt ἔργον pro facinore. Et ferri hoc poteſt, inprimis in poeta. Simile illud Ciceronis pro Milone 35. *de me nulla vnquam obmiteſcet vetuſtas.* 794. *inutilis,* vulnere debilitatus. vt Seru. *illiga-*

Iamque adſurgentis dextra plagamque ferentis
Aeneae ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit: ſocii magno clamore ſequuntur:
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaque coniiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet ſe.
Ac velut, effuſa ſi quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris; vt poſſint, ſole reducto,

immiſcuit. Igitur in noua textus Virgiliani recenſione hoc emendandum. Vulgo: *proripuit*, quod fugientis eſt, non in pugnam prodeuntis. 797. *dextrae* vulgg. cum Seruio ante Heinſ. qui e Medic. Gud. et pro diu. lect. Hamb. pr. (adde Goth. tert.) repoſuit *dextra*, vt ſit *aſſurgere dextra*, ad ictum inſurgere manu eleuata. In Rom. erat *dextram*, minus concinne. 798. *ſubigit* Medic. *morantem* Seru. ad VII, 161. 799. *magno ſocii* Goth. tert. 801. *Perturbant* Medic. Parrh. Ed. Mediol. et Ven. huic etiam *que* deeſt. 802. *clypeoque tenet ſe* alter Hamb. 803. *effuſi* Zulich. cum Goth. tert. *effuſo* Oudart. *effuſam* Franc. 805. *et* ante *tuta* abeſt vett. edd. codd. Ge. Fabricii, qui ſublatum volebat; et ſuſtulit Cuningham. ſed numeris verſus debilitatis. tum *tuta — arte* Medic. cum plerisque Heinſ. ac Parrh. quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus tamen quemque ſenſus docebit facile *arce* praeſtare, nec debuiſſe poetam aliter dicere, cum genere poſito, mox duas formas ac ſpecies ſubiiciat: cauum ripae vel antrum. ſolent autem poetae generi poſito ſubiicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522. *Arentem in ſiluam et virgulta ſonantia lauro.* Et ſic ſexcenties. *tute* Doruill. 807. *Dum pluit*; ſic etiam Seruius.

illigatus ſc. haſtae, quae clipeo transfixo in inguen penetrarat. Similis locus de Sarpedone Il. E, 664. 5.

803. *tectus tenet ſe*: ſub clipeo quo miſſilia excipit: Sic ſup. X, 412. *ſeque in ſua colligit arma.* cf. Il. N, 405 — 803 ſqq. praeclara comparatio: nec Homero quicquam in ea debet Virgilius: etſi laudari ſolet Il. M, 156 ſqq. nam in illo loco diuerſa res geritur. Sed ſimillimus locus eſt in Q. Calabro VIII, 379 — 385. qui poeta omnino omnium ditiſſimus eſt his ornamentorum copiis. — *diffugit*, aoriſto modo,

Exercere diem: ſic obrutus vndique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet, et Lauſum increpitat, Lauſoque minatur: 810
Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exſultat

vius diſtinguere iuſſit, ne archaiſmus exiſteret: *Dum pluit in terris*: pro in terras. Vix tamen magna ſenſus ſubtilitate opus eſt, vt aliquis percipiat hanc interpunctionem eſſe vnice probandam: primum quod Virgilius doctrinae cauſſa antiquiorem formam praetuliſſe videri debet, praeeunte Lucretio lib. VI, 630. *Cum pluit in terris et venti nubila portant*; etſi illa forma non tam antiquior, quam exquiſitior dicenda erat; tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam enim vim habet *in terris* in hac ſententia: *in terris vt poſſint, ſole reducto, Exercere diem?* Edd. variant. — Porro *in terras* Ed. pr. Burm. *vt poſſit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; ſic quoque, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr. 809. Vett. edd. quas vidimus omnes: *nubem belli dum detinet, omnes* vel *omneis ſuſtinet*. Primum in Ald. tert. emendatum, a Naugerio adeo, *n. b. dum detonet, omnis Suſtinet*. Nec tamen ei ab editoribus obtemperatum eſt, niſi forte ab vno vel altero, vt in ed. Ven. ap. Bonellum 1558; et *detonet, vnus* in marg. ed. 1544. occurrere video. Itaque Pierius tanquam inauditam lectionem e cod. Romano protulit *belli, dum detonet, omnem S.* quae deinde in edd. recepta eſt: quandoquidem etiam Ge. Fabricius ſic ex ſuo Pſeudo-Donato et libris vetuſtis, quos nec denominat, ſcribere iuſſit. *detonet* etiam Seruius legerat: eamque lectionem Heinſius firmauit et ante eum, monente Burmanno, Schottus Obſſ. II, 2. Sed Rom. Cod. lectionem Pierius parum diligenter exhibuit: nam legitur in eo, vt in Aldina expreſſum, *n. b. dum detonet, omnis S.* nec abludit Voſſ. pr. *dum detonat omnis*. Scilicet diſtinctione mutata tenere nos veram lectionem nullus dubito: *nubem belli, dum detonet omnis, Suſtinet*. Codd. omnes inde a Mediceo vitioſam edd. priorum vulgatarum lectionem retinent; niſi quod Zulich. pro var. lect. *dum detinet atque*, et Exc. Burm. *dum retinet omnis*. 812. *Fallet* Gud. m. pr. *Fallit et in tantum p. t. nec vnius illa Exultat* inepte Franc.

modo, vt toties. — 807. 8. *exercere diem* opere faciendo: exquiſite, pro, exercendo opere tranſigere diem: vt, noctem producere coena, extendere ſermone; diem fatigare remigio ſup. VIII, 94. vbi v. not. — 809. *nubem belli*, vt πολέμοιο νέφος, de pugnae mole et h. l. de telorum multitudine accipe. BeneSeru. Bellantium impetum ſuſtinet donec deſerbeat. cf. Cerda.

810 ſqq. Vt ingenium ſic ora-

tio

Exſultat demens: ſaeuae iamque altius irae
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcae fila legunt: validum namque exigit enſem
Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit.
Tranſiit et parmam mucro, leuia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro:
Inpleuitque ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſſit maeſta ad Manis, corpusque reliquit.

813. *Exſultans* Medic. a m. ſec. Mox *que* abeſt Franc. 815. *iamque* Goth. ſec. 817. *Tranſilit* edd. vett. ap. Pier. et codd. pars: ſed Rom. Oblong. tum Medic. et alii Heinſ. *tranſiit*. Heinſio tamen alterum ſe probabat, quia iam v. 785. praeceſſerat de haſta: *tranſiit intextum tauris opus*. Non aſſentiar. *Tranſiit* proprie dictum; et ſic διῆλθε, vt paſſim apud Homerum: — *media arma* Rom. minus bene. — *minantis* quidam Pier. et Ven. ſed Rom. *minaci*, hoc elegantius; vt ſolet poeta tertium pro ſecundo caſu ponere: et recepiſſe id video Cuninghamum. Ceterum in ed. Burm. erat diſtinctum: *Tranſiit et parmam mucro, leuia arma, minacis*. Scilicet Seruium ſequuta eſt, qui perperam h. l. monet: minacis *autem non Lauſi, ſed Aeneae*. Immo vero Lauſi, cuius, cum tam minaciter in Aeneam inſurrexiſſet, nimis leuia haud dubie arma erant parma. Hoc quoque Cerdam ſequutum video. Ornauit autem Maro Homerica Il. τ, 470. 818. *niuerat* Rom. 819. *ſinus* a m. pr. Medic. et Gud. cum aliis Heinſ. (adde Goth. tert.) ſicque Macrob. et Schol. Iuuenal. apud Heinſ. atque hoc ipſum Heinſius dederat; quod, nil monens, mutauit Burmannus. 820. *Cum ceſſit* et *relinquit* Franc. et Doru. *Diſceſſit* Goth. ſec.

tio Aeneae diuerſa ab ea, qua ſimili in congreſſu cum Pallante vtebatur Turnus paullo ille ferocior, ſup. 442 ſq. 490 ſq. — 814. 5. *Parcae fila legunt*. „Proprium, inquit Seruius, fuerat, *rumpunt*: tamen *legunt* aut colligunt, aut rumpunt aut etiam tranſeunt." Prima bene dixit, cetera minus. Leguntur, puto, inter nendum fila, dum in fuſum colliguntur, h. dum lana in filum ducta in fuſo glomeratur. Quod ſi itaque Parcae *fila extrema* ducunt, nent, etiam ea *legere* recte dicuntur. — 817. *minacis* pro, eius ſc. Lauſi. 818. Decens in Etruſco iuuene veſtis auro texta; quod veſtimenti genus frequentatum Etruſcis fuiſſe conſtat. — 819. 820. *per auras* — *ad Manes* — Sunt Homerica: Il. π, 856. 7. nihil amplius. *Vita* pro anima, ψυχή.

821

At vero vt voltum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris:
Ingemuit miſerans grauiter, dextramque tetendit,
Et mentem patriae ſtrinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum
Manibus et cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem;
Aeneae magni dextra cadis. Increpat vltro
Cunctantis ſocios, et terra ſubleuat ipſum,

Sanguine

823. *grauiter miſerans* pars Pier. tum Medic. alter Menteſ. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789. patere, *grauiter* ad *ingemuit* referendum. 824. *ſubiit* ante Heinſ. qui ex Colot. Medic. et vtroque Rottend. repoſuit *ſtrinxit*, etſi ſupra IX, 294. idem hemiſtichium cum ipſa voce *ſtrinxit* praeceſſerat: in quo ſibi parum conſtare videtur, cum variare talia poetam alibi contenderit. *ſtringit* tert. Moret. *ſubit* Rom. familiae ductor, in qua etiam Goth. ſec. et tert. ſunt. 827. *perentum* ſcribunt bini Goth. et plures puto codd. *teque peremtum* Ven. quod acutiori iudici, inprimis ſi novas lectiones aucupatur, probare ſe poteſt: *remitto te peremtum* (ſc. ad ſepulturam) *ſi qua ea cura eſt Manibus et cineri*, h. ſi modo Manes tale quid curant. In hac tamen ratione illud diſplicet, quod princeps notio, *ſepulturae*, nimis obſcure ſubindicata eſt; quod in altera non fit: *te remitto parentum Manibus et cineri*, h. ad ſepulcrum patrium, *ſi qua eſt ea cura*, ſ. ſ. iis tibi Manibus. Niſi quis ita malit accipere: modo eſt qui id curet, qui te inferendum curet; vt additum forte ſit propterea, quod patria cum patre exulabat Lauſus. Etſi illa forma: *ſi qua. ſi modo* poetis, graecorum more, ἤποτε, non ſemper eſt conditionalis, ſed interdum cauſſalis pro, quando. quidem. 831. *cunctatos* Hamb. ſec.

821 ſq. Ad miſerationem egregie facit ipſa Aeneae miſeratio, et reſpectus Aſcanii, et in alterius fortuna cogitatio de caſu, qui ſibi accidere poſſet. 824. *patriae pietatis imago*, amoris ſui in Aſcanium recordatio: et quem ipſe dolorem ſuſcepturus ſit in ſimili caſu. Sic interpretandum arbitror. v. ſup. ad IX, 294 — 825. *pro laudibus iſtis*, iſta virtute, vt iam aliquoties vidimus τὰ καλὰ et τὸ καλὸς, h. l. virtus, qua, vt patrem ſeruaret, ipſe vitae diſcrimen adiit. — 827. *Arma habe tua.* Magnus ſcilicet honos in illo aeuo habitus, ſi victum victor non ſpoliaret cf. Il. Z, 417. — 827.

8. v.

Digitized by Google

Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis vndam
Volnera ſiccabat lymphis, corpusque leuabat
Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis
De pendet galea, et prato grauia arma quieſcunt.
Stant lecti circum iuuenes: ipſe aeger, anhelans
Colla fouet, fuſus propexam in pectore barbam:

832. *turbantem* Zulich. *turpantem. puluere crines* laudat Schol. Cruqu. Horatii IV. Od. 13. confundens monente Burmanno alterum locum lib. XII. 99. 833. *vndas* etiam hic ſec. Rott. Bigot. 834. *lauabat* Medic. Rom. et alii Pier. et Heinſ. ac Goth. tert. etiam vett. edd. multae: idque praeferebat Cerda. Elegantius tamen *leuabat acclinis*: eſt ornate dictum pro acclinabat. Si altera lectio defendenda eſt, ſequi neceſſe eſt Cod. Pariſ. qui diſtinguebat: *Vulnera ſiccabat: lymphis corpusque leuabat* et a m. ſec. *lauabat*. Recte tamen monet Burm. *ſiccabat lymphis* non eſſe divellendum, Statii I Theb. 527. imitationem docere: *ſiccati vulnera lymphis*. Saltem inde diſcimus, Statium non aliter in Marone interpunxiſſe ac nos. 835. *accliuis* et *acclinus* plerique codd. et vett. edd. et fuerunt adeo viri docti, Valeſius et Cerda, qui vitioſam lectionem defenderent. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Seruio: niſi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Pariſ. *adclinus*, quod arridebat Heinſio et receptum a Cuninghamo. Deprauate *adnixus* Ven. *obnixus* Doruill. Porro *aenea* Hugen. In fine *ramo* Rom. et Seru. ad Ecl. VI, 16. 836. *Dum pendet* Doru. *et* abeſt Zulich. 837. *Stant circum lecti proceres* aliquot Pier. *Stant leti* Doru. a m. pr. *atque ipſe aeger* idem. — *anhelus* Zulich. 838. *proſpexam*, Rom. *perpexam, perpeſſam* vitia codd. et edd. *in corpore* Gud.

8. v. V. L. — 832. *comtos de more* Etruſcorum: quod ex vaſis aliiſque monumentis intelligitur.

833. Sequentia de Mezentio tanquam in tabula exhibita ſunt. Similis locus II. E, 692 ſqq. de Sarpedone. *volnera ſiccabat lymphis*, ſanguinem ſiſtebat frigida aqua. Ignoramus an primus hoc auſus ſit Maro. imitatus eſt Statius I. Theb. 527. τέγγειν et τεγγαίνειν, ſed aquae notione non adiecta, iam Homerus de vulnere dixerat. — 835. „*procul*, modo iuxta, vt Ecl. VI, 16. Seruius," non male. Eidem videtur nouaſſe h. l. poeta *adclinis* et *propexam barbam*; nouatum dicerem primo loco *quieſcunt* de armis, ſeu clipeo. — 838. *Colla fouet*: ſuſtinet caput arboris trunco. *fuſus barbam*

Multa ſuper Lauſo rogitat, multosque remittit,
Qui reuocent, maeſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſorii exanimem ſuper arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Adgnouit longe gemitum praeſaga mali mens.
Canitiem multo deformat puluere, et ambas
Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
Tantane me tenuit viuendi, nate, voluptas,
Vt pro me hoſtili paterer ſuccedere dextrae,
Quem genui? Tuane haec genitor per volnera ſeruor,
Morte tua viuens? Heu, nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix! nunc alte volnus adactum!
Idem

839. *rogitans* Gud. Leid. *multumque r.* haud dubie doctius, Rom. et Medic. cum Gud. pr. Mentel. et ceteris praeſtantioribus: itaque recte receperat Heinſius. Excidit tamen et hoc Burmanni recenſioni et iterum illatum vulgare *multosque.* 840. *ferent* Exc. Burm. et Franc. *reſponſa* Leid. 841. *exanimem* Heinſ. e ſcriptis reuocauit; vulgo *exanimum.* v. ad IV. Aen. 8. *exanimum ſocii* Parrh. et Doru. 843. *Agnoſcit* alter Hamb. 844. *multo* Heinſ. ſecundum Pierium reduxit, ob codd. conſenſum, et Macrob. IV, 3. tum quoque variaſſe dicendus eſt poeta id quod lib. XII, 611. retractavit: Canitiem *immundo perfuſam puluere turpans*; vnde in recentiores (etiam Goth. ſec.) et in edd. h. l. venit: *immundo d. p.* 845. *corpori* alter Menag. Moret. ſec. et a m. pr. Zulich. 846. *voluntas* etiam hic aliquot Burm. cum pr. et tert. Goth. 847. *ſuccumbere* vett. codd. Priſciani lib. XVI. 849. *M. t. iuuenis* Zulich. et pro var. lect. pr. Hamb. 850. *Exitium* plerique Pier. etiam

barbam, habens barbam fuſam, non otioſum eſt, ſed ad ἐνάργειαν phantaſmatis requirebatur, dum ad truncum acclinatus recubat.

841. *ſuper arma*, ſuper clipeo, vt facile quisque aſſequitur. cf. ſup. 506. *ingentem* — *ingenti*: etiam haec ad honorem caeſi pertinent. Κεῖτο μέγας μεγαλωστὶ Il. Π, 776. 844. *deformat*: ſic ornat Homericum κατεχεύατο Od. Ω, 315. — 847. *ſuccedere dextrae.* Non eo ſenſu dictum vt volunt Intpp. vt ſup. 797. 798. ſed: dextram h. e. vulnus excipere alterius loco — 848. *tua per vulnera*, pro vulnere. vt iam millies vidimus: tamen nunc argutantur cum Seruio Intpp. et volunt ad invidiam eſſe dictum. — 850. *nunc alte v.* loquitur de propri

Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
Pulſus ob inuidiam ſolio ſceptrisque paternis.
Debueram patriae poenas odiisque meorum:
Omnis per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc viuo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. Simul hoc dicens adtollit in aegrum [855
Se femur; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud deiectus, equum duci iubet. Hoc decus illi,

etiam Rom. tum Medic. et ceteri fere omnes. Etiam hoc eſt exemplum conſenſus codicum, emendationis veritate inferioris. Etſi enim adiuuari poteſt ea lectio interpunctione: *nunc m. m. demum Exitium! infelix! nunc alte v. a.* tamen *exiliam*, quod pleraeque vett. edd. habent, verum eſt; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poetae animo occurrere poterat. Sunt autem codd. qui tueantur Gud. a m. pr. pro diu. lect. Rottend. Leid. et ſec. Menag. cum Goth. pr. — *nunc autem v.* Doru. 851. *violaui* Lutat. ad Stat. III. Theb. 697. 852. *P. ob i. regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539. niſi et hic, inquit Burm. *regno* legit pro *ſolio*. Verſus huius cum ſeqq. ſententia videtur diſtinctione laborare. Forte praeſtat interpungere:

Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen.
Pulſus ob inuidiam ſolio ſceptrisque paternis,
Debueram patriae poenas odiisque meorum.
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem!
Nunc viuo.

h. Vtinam, vt fas erat, omnibus ſuppliciis animam efflaſſem ego, te ſuperſtite! Nunc viuo. 853. *odiisque malorum* Montalb. 854. *dediſſe* aliquot Pier. perperam. 855. *h. vitamque* Sprot. 856. *hoc* e ſcriptorum conſenſu Heinſ. pro vulgari *haec. his dictis* Parrh. 857. Primum, pro *vis*, paſſim in codd. *ſeſe alto* vel *alto ſeſe*, vel *quamuis alto ſe*: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero *vis tardet* Medic. a m. ſec. et a pr. Gud. cumque iis *tardet* plerique codd. et edd. vett. Forma tamen verbi: *tardeo, ere*, alibi vix occurrit. *vis —tardat* Rom. et al. it. Goth. pr recte: quod Heinſ. interpretatur: tardat ſe, tardatur; cf. ſup. ad Aen. II, 208. Poteſt tamen commode *vis tardat* accipi, ſolito poetarum more, pro virium defectus tardat. Seruius aliter reddidit; *alti volneris violentia*: vt adeo doloris notio adiuncta ſit. Cerda legiſſe videtur: *vis a. v. tarda.* 858. *Haud deiectus*, animo deiecto.

prio vulnere v. 785. 6. — 851. *crimine*, criminatione et odio. te infamem et odioſum feci meis ſceleribus. — 857. v. V. L. — 860 ſqq. Diſplicuit haec ad equum ſuum Mezentii oratio venuſtioribus noſtra aetate. Non defendam

Hoc ſolamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. Adloquitur maerentem, et talibus inſit:
Rhoebe, diu (res ſi qua diu mortalibus vlla eſt)
Viximus. Aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Aeneae referes, Lauſique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortiſſime, credo
Iuſſa aliena pati, et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo conſueta locauit
Membra, manusque ambas iaculis onerauit acutis;
Aere caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit. Aeſtuat ingens
Vno in corde pudor, mixtoque inſania luctu,

[Et

859. *erit* Gud. ſollenni errore. Heinſius tamen ſuſpicatur fuiſſe: *Hoc ſolamen heri*; eleganter, ſed nulla cum fide. — *hoc v. abibat* a m. pr. idem Gud. *habebat* Montalb. cf. ad XII, 17. 860. *ac talia fatur* aliquot Pier. inter quos Rom. 861. *Rhoebe* Heinſ. e codd. pro vulgari: *Phoebe*. Apud Macrob. IV, 6. *Rhebe*. An dicendum: ῥοῖβον pro ῥοιβδὸν dictum fuiſſe? *Rhaebus*, quod in Rom. eſt, ἐυστραμμένον τοὺς πόδας ſignificaret. --- *mortalibus aegris* pr. Moret. quod Maroni, et hinc librario, familiare. *vltra eſt* Rom. 862. *cruenti* Hugen. 863. *Vt c. A.* Gud. *Lauſique laborum* tert. Moret. At Regius: *dolorem. Vltor.* 865. *Occumbens* a m. pr. Gud. cum Ven. et ſec. Rottend. cum Goth. ſec. 867. *acceptus* Exc. Burm. *in tergo exceptus* Goth. ſec. *aſſueta* pr. 870. *Sic curſu in m. r. redit* Rom. quod et ipſum bonum. 871. *Vno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetuſtiores Heinſii cum Goth. pr. qua de

defendam Homeri exemplo, in Hectoris et in Achillis equis Il. Θ, 184 ſqq. Τ, 399 ſq. aut Statii imitatione vel Silii; quae ad alias aetates pertinere videri poteſt. Sed in naturae humanae indole hoc ipſum videtur alte inſitum eſſe, vt cum iis ipſis animantibus, quibus diu adſueuimus, tanquam cum familiaribus et ſodalibus agamus et confabulemur. Atque hoc ipſum optimorum hominum confeſſione firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. — 861. *res ſi qua diu mortalibus vlla eſt.* Grauis ſententia et h. l. affectus plena. --- 863. *Lauſi dolorum*, ex Lauſi caede: vt tot alia. II, 7. *lacrimae Creuſae.*

875.

Digitized by Google

[Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus:]
Atque hic Aenean magna ter voce vocauit.
Aeneas adgnouit enim, laetusque precatur:
Sic pater ille Deum faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infeſta ſubit obuius haſta.
Ille autem: Quid me erepto, ſaeuiſſime, nato
Terres? haec via ſola fuit, qua perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec Diuum parcimus vlli.
Deſine. Iam venio moriturus, et haec tibi porto

Dona

de cauſſa hic recepit pro vulgari: *Imo in c.* quod Pierius praeferebat. *Vna in c.* Moret. ſec. et Gud. cum Goth. ſec. tum *dolor* vetuſtiores Heinſii cum Mediceo Pierii. Romanus tamen cum Mediceo Fogginii in *pudor* conſentiunt, cumque his ceteri. In aliis Pier. *puer* et in Sprot. *puer* vel *pauor*. 872. Verſus haud dubie eiiciendus; nam aduerſatur loci rationibus; tum inf. XII, 668. iterum occurrit; tandem deeſt in antiquiſſimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud. At in Menag. legebatur poſt v. 875. Eiectus eſt quoque a Cuninghamo. 873. *ter magna* Doru. *magna ſic* ed. Ven. Burm. 874. *agnouit enim* ex vetuſtioribus Pierianis et ſuis (adde Ed. pr. Burm. cum Goth. ſec. et tert.) praeclare dedit Heinſ. pro vulgari: *a. eum.* Idem ad illuſtrandum laudat ſup. lib. VI, 317, IX, 340. Ge. II, 509. ſed in illis locis ratio dierſa. nam h. l. *enim* eſt pro δή, γάρ τοι. *enim vero*. 875. Vt nunc interpungitur, iungenda ſunt: *Sic --- faciat --- (vt) incipias*. Poteſt tamen oratio iuuari: *Sic --- Apollo!* (ſc. vt tu conferas manum, congrediaris mecum) *Incipias c. m.* 876. *Incipies* Hugen. *manus* ſec. Rottend. v. X, 283. *manum mecum* Doru. et expleto toto verſu: *manum et mihi iungere pugnam* Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. 877. *ſubiit cominus* Franc. 878. *o ſaeuiſſime* Zulich. 879. *Terreas* aliquot Pier. 880. *vlti* Goth. tert. Poſſis aliquid exſculpere; ſed nihili illud eſt. 881. *Nam venio* omnes antiquiores Pier. et Heinſ. cum Medic. et Rom. etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinſius tanquam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heinſ. emendandum eſſe cenſet: *at haec*. quod et ipſum elegantius. Sic et Waddelius maluerat ap. Burm.

875. *altus* Apollo eſt magnus, vt iam aliquoties nouavit Maro. --- 877. *ſubit* h. l. ſimpl. it, occurrit: aliter ac modo v. 798. — 880. *nec diuum parcimus vlli. parcere*, h. l. pro vereri, metuere, adeoque omnino *curare*. Sic Gr. φείδεσθαι. φειδὼ pro cura. — 881. *Deſine* terrere. — 885.

Laeuam

Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper atque aliud figitque volutatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus vmbo.
Ter circum adſtantem laeuos equitauit in orbis,
Tela manu iaciens: ter ſecum Troius heros
Inmanem aerato circumfert tegmine ſiluam.
Inde vbi tot traxiſſe moras, tot ſpicula taedet
Vellere, et vrguetur pugna congreſſus iniqua;
Multa mouens animo, iam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi caua tempora coniicit haſtam.

Tollit

883. *figitque volutatque*: ita Heinſ. e Gud. a m. pr. in quo virum ingenioſum exquiſitioris lectionis ſtudio auram pro Iunone amplexum eſſe nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapſus ille eſt, non lectio: tum poſt *figit* importunum eſt *volutat ingenti gyro*, quod de haſta librata accipere neceſſe eſt, vt *volutat* ſit pro, voluit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata diſplicere poſſit, quam omnes codd. vetuſtiores exhibent: *volatque ingenti gyro*, quod, ſuo more, poeta mox diſertius et ornatius exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non eſſe animaduerſum miror, ſcriptum eſt: *fugitque* (etſi a m. ſec. mutatum) *volatque*. Sic et Voſſ. et vett. edd. vti Ven. 1484. atque hoc mirifice placere poteſt, vt ſit: *telumque intorſit in hoſtem: Inde aliud ſuper atque aliud: fugitque volatque Ingenti gyro.* In Ven. erat: *aliudque*: *fugitque volatque* quod interpolatoris eſt, qui non viderat praeteritum eſſe tempus poetae in his ſollenne. In Leid. erat *fixitque*, ex ſimili ſtupore: quia praeceſſerat: *intorſit. figitque* tamen librorum conſenſus tuetur, a quo in his et ſimilibus ſtandum eſt, quando vtraque lectio habet quod probari poſſit. 884. *aereus vmbo* Medic. et Gud. v. ſup. ad 271. 885. *Tum* Franc. *circum acaſtem* Goth. tert. ex librarii inſcitia. 887. *tegmine* et pro var. lect. *agmine* Gud. 888. *tranſiſſe* Franc. et Goth. tert. indocte. *riſiſſe* Bigot. 890. *erupit* tres Burm. *intra* Ven.

Laeuam in partem non modo ob naturalem equi flexum in laeuum, ſed ideo maxime equitabat, vt, ipſe laeua clipeo tectus, et dextra expedita, Aeneae, qui ei ſemper a laeua in interiore gyri orbe ſtabat dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Aeneas clipeum circumfert. Sic fere Seru. — 887. circumfert clipeum oneratum infixis haſtis.

889. *pugna iniqua*, contra equitem ipſe pedes. — 891. *tempora traiicit.* Comparant ſimilem locum Il. Θ, 81. vbi Neſtoris equus παρήορος (tertius

Tollit ſe adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Inplicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt coelum Troesque, Latinique.
Aduolat Aeneas, vaginaque eripit enſem,

Et

892. *arrectas* alter Hamb. et Montalb. Mox ſi ſcriptum eſſet, *tum c. auras*, expeditior eſſet interpretatio. Sed poeta alterum maluit, vt celeritatem aſſequeretur. 894. *Eiectumque* Zulich. *deiectoq.* Gud. a m. ſec. et ſec. Mentel. 895. *intendunt* Goth. ſec. quod defendi poteſt; vera lectio non eſt.

tius adiectus bigis, συνωρίδι, idem qui et σειραῖος, σειραφόρος nobis funalis, an der Leine) percutitur ἄκρην κακκεφαλὴν etc. ibi equus primum exultat (ἀνέπαλτο) tum caput in terra volutat vt telo ſe liberet (κυλινδόμενος περὶ χαλκῷ vt h. l. *cernuus*.) 892 — 4. Quod natura in tali vulnere fert, poetam ſcripſiſſe probabile ſit. Igitur equus primum prioribus cruribus elenatus ſe erigit: ſimul prae dolore calcibus calcitrat; Sic eques effunditur et h. l. quidem *in latus*; (non in caput, nec reſupinus; neutrum reliqua admittunt) mox ipſe equus in caput procumbit, et, armo ſuo, incumbit proſtrato Mezentio. Sic mihi videntur ſingula eſſe tenenda, vt locus expediatur. *tollit ſe arrectum*, prioribus poſtibus erectis haud dubie cf. inf. XI, 637. 8. 9. et bene inter multa inania Cerda laudavit Liuii locum VIII, 7. Adde Silium lib. IX, 595 ſqq. vbi res ad elephantum traducta. *Spiculum inter aures equi fixit* etc. — *calcibus* de poſterioribus pedibus accipio: quis enim neget equi naturam ſic ferre, vt prae dolore calcitret — *Implicat*: hoc ipſe poeta dilucidat: *cernuus incumbit armo* ſuo equus (quis enim aliter accipiat?) domino *eiecto*: quippe qui ad latus equi exciderat. — *cernuus* proprie de praecipitato, qui κυβιστᾷ. cf. Seru. 895. *Clamore incendunt coelum.* vti et mox XI, 147. *incendunt clamoribus vrbem.* Eſſe pro implent, facile quiſque et videat et dicat. Sed rationem reddere non tam facile eſt. Cerda duas rationes proponit: quarum neutra ſatis facit. Mihi ſic videtur expedienda forma haec. Proprie dicitur aliquis *incendere clamorem in aere, caelo*, h. magnum clamorem mouere. Sic *incendere luctum* ſup. IX, 500. *vires* V, 455. et quot non alia. Iam poeta hoc ipſum doctius transfert *ad coelum*, quod hactenus proprie

Digitized by Google

Et ſuper haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, vt auras
Suſpiciens hauſit coelum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemque minaris? 900
Nullum in caede nefas: nec ſic ad proelia veni:
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lauſus.
Vnum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem: 905
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
Haec loquitur, iuguloque haud inſcius adcipit enſem,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

897. *ſuper hoc* Ed. pr. Burm. Eſt: et inſuper haec addit. 898. *et auras* Medic. a m. ſec. et alii Pier. et Heinſ. minus bene, et perpetuo lapſu. *et illi* Hugen. 899. *Suſcipiens* ſec. Rottend. 901. *in praelia* Zulich. et Dorn. *venit* Medic. a m. pr. vt de Lauſo agat, inquit Heinſ. Probabilius, librarii lapſu. 902. *foedere* Franc. 903. *veniam* pars codd. Heinſ. 905. *circum adſtare* Exc. Burm. 907. *Hoc* Franc. 908. *defundit* Gud. a m. pr. et Rom. *diffudit* Goth. alter et tert. *in arua* ed. pr. Burm. et Menag. pr. male. Iungenda ſunt: *cruore vndanti in arma*, thoracem ſeu clipeum.

proprie adeo incendi dici poteſt, quatenus res magno motu accepto omnino *incaleſcunt, feruent*. Hinc *fora feruent clamoribus, theatra ſtrepitu*. 899. *hauſit caelum* ſ. hauſit oculis, quod malim; ſeu caelum pro aura, anima, quam recepit. — 901. 2. Interfice me: mortem non deprecor. Hoc ſic extulit poeta: Non erit crimini, me interfeciſſe, *nullum in caede nefas* (Seru. et Cerda: „Mori viro forti nefas non eſt:„ quod eſt remotius) — *nec ſic — Lauſus* ſc. vt ne me interficeres, aut vt ego mortem deprecarer. Imo vero, dum ſuperſtes Lauſo eſſe non ſuſtinet, mori decreuerat. — *nec tecum* h. nec Lauſo a te caeſo pugnae haec conditio nobis propoſita eſt.

903. *Per, ſi qua eſt venia*: ex more in precum formulis, pro: *per veniam, ſi qua eſt venia*, gratia, beneficium, vt iam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus Il. x, 338 ſq. et alibi. — 905. *defende f.* propulſa (vt iam toties ſic ex ἀμύνειν) odia et iras, quominus corpus meum inſepultum abiiciant et male, mulcent. αἰκίζεσθαι. — 906. *Et me c.* pro vulgari oratione *conſortem ſepulcri nato* poſuit exquiſitius. Eſſe pro hoc dictum illud, etiam Macrob. VI, 6. monuit. 908. cf. V. L.

EXCVRSVS

EXCVRSVS I.

X, 166 sqq. *Auxilia Aeneae ex Etruria.*

Non omnes veteris Etruriae ciuitates memorari a poeta, cum copias inde adductas recenset, manifestum est. Ex iis quoque, duodecim numero, ciuitatibus, quae remp. Etruscorum constituebant, Clusium et Caere tantum nomine posuit, reliquas praeteriit. Habuit igitur dilectum? an temere apposuit, quae in mentem veniebant? Si nostrum Virgilium bene noui, habuit ille haud dubie, quod cum iudicio et veteris memoriae respectu in hoc loco sequeretur. Caere quidem summo cum dilectu primo loco posuit, quoniam Mezentium regem pulsum bello persequi decreuerat ea ciuitas, castris in propinquo vrbis positis, quibus Aeneas exceptus cuncta statim ad profectionem parata reperit: (sup. VIII, 478—494. 603 sq.) quod nisi opportune accidisset, ad parandas copias mora facta esset, quae poetae totam narrationem perturbasset. Caeretanis societate adiunxit ciuitates partim loco vicinas, partim litoralem Etruriae regionem incolentes, partim alias rationes spectare potuit, quas in tantis historiae Etruscorum tenebris nunc ignoramus. Illud tamen vel maxime miror, quod nulla Cortonae, seu Corythi veteris, mentio facta est, cum inde originem trahere dictus esset Dardanus, etsi Acron inde oriundus inf. X, 719. memoratur. Sed si recte coniicio, cum Agylla vetus Pelasgorum vrbs esset, in societatem adscripsit poeta alias ciuitates, quas Pelasgi inhabitasse dicti sunt. Dionys. I, 20. qui classicus locus est, multas eos vrbes partim Siculis ereptas, partim a se exstructas, habitasse ait communiter cum Aboriginibus, eo in numero esse *Caere, Pisam, Saturniam et alias quasdam vrbes, quas ipsis temporis progressu, Etrusci eripuerint.* Potuere ergo inter eas vrbes et illae esse, quas poeta recensuit. *Cosae*, vel Cosa, ad mare supra Herculis portam sitae, *Cosa Volcientium* Plinio dictae lib. III, 5, 8. a *Volcis* videntur esse deductae, antiquo Etruriae oppido: quod forte ad ipsum *Clusium*, olim Camers dictum, originem retulit, aut sub Clusinorum potestatem olim fuit: Certe ex his vnum agmen conflatum videmus in Virgilio. Ducit illud Massicus: sub quo adeo Clusinorum Lar esse debuit *Osinius* qui infra v. 655. memoratur. Alterum est ex *Populonia* seu Populonio et ex insula *Ilua* seu Aethalia nunc Elba ei obiecta coactum. Populonii origo incerta est. v. Seru. ad h. l. Ilua, Etruscorum colonia (v. Stephan. in Αἰθάλη) olim aeris, mox ferri fodinis nobilissima: v. Strabo V, p. 342. Diodor. V, 13. et

13. et al. ap. Cluuer. Ital. p. 502 sqq. et Seru. ad h. l. Mille viros *Pisa* adductos videmus v. 175 — 180. Pisam autem inter vrbes a Pelasgis et Aboriginibus habitatas fuisse paullo ante vidimus: vt adeo inter antiquissimas illam fuisse necesse sit. Lycophron ipsos Lydos aduenas Pisam occupasse tradit v. 1359. quod ex hypothesi veterum de Etruscorum ex Lydia origine intelligendum. Fecit tamen scriptoribus fraudem et haec nominis similitudo, vt a Pisa Elidis profectos dicerent, qui Pisam Etruriae conderent; v. Strabo V, p. 340. B. Plin. III, 5. Iustin. XX, 1. Solin. 8. Addit Strabo fuisse eos ex iis, qui Nestorem ad Ilium sequuti in reditu via aberrauerant. Homerus tamen Pisatas non commemorat inter eos, quos Nestor adduxit. Adde Seruiana ad v. 179. h. l. vnde patet plura fuisse poetarum vel historicorum commenta de Pisae origine. Alia tamen in Seruio legerat Iul. Sabin. Sequitur v. 180—4. Astur cum trecentis ex *Agylla* seu *Caere* et vicinis locis adductis, scilicet ex agris ac vicis circa *Minionem* fluuium (nunc *Mugnone*) haud longe a Centumcellis; exiguo interuallo versus occidentem fuit Grauisca vel *Grauiscae*; vltra Minionem ab oriente, versus Caere, *Pyrgi*. Egit de vtrisque diligenter Cluuer. Ital. p. 483. 495. Seruius ad h. l. Pyrgos ait *castellum* fuisse *nobilissimum eo tempore, quo Tusci piraticam exercuerint: (nam illic metropolis fuit:* ab indocto homine fuit adiectum) *quod postea expugnatum a Dionysio tyranno Siciliae dicitur,* (Diserte narratur res a Diodoro XV, 14. vbi cf. Wesseling.) *de quo Lucilius:* Scorta Pyrgentia. *Pyrgi* iam Rutilii aetate, ineunte Sec. V. — *Nunc villae grandes, oppida parua prius* Itin. I, 223. 4. Omnino totus ille Rutilii locus cum hac carminis parte comparandus est. Quod Grauiscas *intempestas* dixit, situm respexit in humili ac palustri planitie sub montibus Cornetanis a laeua Martae fluminis. Rutil. Itin. I, 282. Grauiscae — *Quas premit aestiuae saepe paludis odor.* Cato in Origg. apud Seru. ad h. l. *Ideo Grauiscae dictae sunt, quod grauem aerem sustinent:* quod si ita est, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum esse debuit. Inde a v. 185. *Ligures* Etruscis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella gesserant veteres Etrusci: nunc vero addidisse eos videtur propterea, quoniam ornatum dabat carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulae, poetarum carminibus decantatae, olim fuere plures; quibus caussam dedit Graecorum priscorum ἀνιστορησία in his locis, dum Padum s. Eridanum in Ligurum finibus ex monte Vesulo ortum vna cum ostiis et succino, tum Phaethontem et Cygnum ad Ligures retulere. Pherecydes primus

primus fabularum harum auctor fuiſſe videtur: ſaltem is primus Eridanum edidit ſecundum Hyginum fab. 154. fabulam de Phaethonte et Heliadum electro primi Aeſchylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus, commenti eſſe videbantur Plinio XXXVII, 2, ſ. 11, 1.

Claudunt agmen quingenti Mantuani duce Ocno v. 198 — 212. quem Tiberis et Mantus filium Mantuam condidiſſe et matris nomen vrbi impoſuiſſe acceperat Maro. Mantuae originem antiquiſſimam fuiſſe neceſſe eſt, cum poeta ad haec tempora eam referre auſus ſit. Tiberis filius non male habitus Ocnus: cum ab Etruſcis condita fuerit Mantua tum, cum loca vltra Apenninum tenerent. Manto autem Tireſiae filia mater ei data, ſecundum eundem vulgarem Romanorum errorem, quo vrbium Italiae nomina et origines a Graecis repetebant: qua de re ſatis in Excurſſ. dictum eſt. Ocnus autem hic vel Aucnus, nullo modo cum Graecorum Ocno eſt confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poetis. Diuerſa de Ocno alios et de Mantuae origine tradidiſſe, ex Seruio ad v. 198. colligi poteſt; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim Felſinam, ab eo conditam traderent: at Mantuam a Tarchonte conditam narrauerant alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etruſca lingua *Mantus* Dis pater eſt, cui vrbem conſecrauit. Quae ſequuntur v. 201—3. *Mantua diues auis: ſed non genus omnibus vnum; Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni, Ipſa caput populis, Tuſco de ſanguine vires*, plurimum habent obſcuritatis. Seruii nota ad vſ. 201. et 202. admodum corrupta et obſcura eſt, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diuerſis conflata. Altera haec: vt *Mantua tres haluerit tribus, quae in quaternas curias dividebantur.* Ita dicerem ſub Gallorum incurſionem Etruſcos ex ceteris XI. ciuitatibus circumpadanis Mantuam confluxiſſe, et fuiſſe in tres tribus deſcriptos, quarum quaeque quatuor demos haberet, quos Virgilius *populos* dixit. Verum ſic non poterat Mantua dici *caput bis populis.* Attigit locum Io. Fr. Gronouius ad Liu. V, 34, 5. et *gentem triplicem* accipit tres regiones. Docet ille quidem eo loco copioſe, *gentes* et *populos* ſaepe coniungi apud ſcriptores, et patere gentem latius, ac poſſe ſub ſe comprehendere plures populos, de quo nemo facile dubitet. Verum haec omnia Virgilianum locum parum expediunt. Fac enim hoc ita ſe habere: Mantuam (aut, quod malim, agrum Mantuanum) habuiſſe tres regiones, quarum quaeque contineret quatuor populos, (h. conuentus, δήμους:) an de priſco Mantuae ſtatu ſic conſtat melius? an in vetere

hiſtoria quicquam eſt, quod cum ea memoratione conſentiat? Nec vero verſus praecedens conuenit: *Mantua dives auris*; quid enim his cum illa diuiſione in regiones commune eſt? Cluuerius in Ital. ant. p. 255. etſi populos quaternos prorſus explodit, tanquam poetae commentum, quo diuerſas hiſtorias compilatas miſcuerit: *gentem* tamen *triplicem* agnoſcit et ad triplices colonos refert qui Mantuam inſederunt. Fuerunt enim conditores vrbis Etruſci: iis ex agris circumpadanis expulſis, Galli vrbem tenuerunt aut Etruſcis fuerunt admixti; tandem ex finitimis Venetis nonnulli inter ciues adſcripti fuere. Ea vero ratio nec illud expedit: *dives auris*; nec reliqua, inprimis hoc: *illa caput populis*. Seruius ad v. 201. primum a Thebanis, deinde a Tuſcis, nouiſſime a Gallis, vel vt alii dicunt, a Sarſinatibus, qui Peruſiae conſederant, conditam narrat Mantuam: quae vnde acceperit, cum inepta prorſus ſint, nemo facile dicat. Thebanos intulit forte propter Manto. Meo quidem iudicio haec omnia facile expedias, ſi memineris Etruſcos antiquitus, cum trans Apenninum late omnia tenerent, regionem circumpadanam in XII. ciuitates deſcripſiſſe, quemadmodum ipſa Etruria XII. ciuitates principes habebat. Conf. Polyb. II, 17. Liu. V, 33. Inter has XII. ciuitates Virgilium arbitror non modo retuliſſe Mantuam ſuam; id quod recte faciebat: nam etiam Plin. III, 19. ſ. 23. *Mantua Tuſcorum trans Padum ſola reliqua*: verum etiam principem ceteris praepoſuiſſe; etſi honorem eum ab aliis Bononiae habitum conſtat. Plinius vtique lib. III, 15. ſ. 20. *Bononia Felſina vocitata cum princeps Etruriae eſſet*. Poteſt tamen ſententia Plinii haec eſſe: fuiſſe et ipſam Felſinam inter principes. Copias igitur adducebat Ocnus Mantuanas ex XII. populis Etruſcis, qui incolebant agrum circumpadanum, conflatas: itaque *non genus omnibus vnum* erat. Quod vero addit poeta, ex eo primum diſcimus, XII. illos populos ſeu ciuitates in tres gentes fuiſſe diuiſas; id quod ad Etruſcas origines notabile eſt. Non igitur poeta, quod voluere interpretes, de Mantuanorum origine in h. l. agit, nec de maiorum diuerſa ſtirpe, nec de diuiſione agri Mantuani in regiones et conuentus: ſed de copiis agitur, quas Ocnus Mantuae conditor adducit ex ciuitatibus XII. circumpadanis, quibus Mantua illo tempore caput erat.

Mantuanis accenſuit denique v. 208. *Auleſtem*, quem inter Italos non ignobilem fuiſſe ex Seruianis laciniis ad v. 198. colligo: fuit enim ſecundum nonnullos Ocni frater et Peruſiae conditor habitus.

Illud

Illud adhuc ſubiiciam: nouam ſuper loci interpretatione moueri poſſe difficultatem ex Silio, qui VIII, 600. 1. in recenſu populorum et ciuitatum: *Et quondam*, inquit, *Teucris comes in Laurentia bella Ocni priſca domus paruique Bononia Rheni.* De Mantua eum accipi non poſſe, manifeſtum fit, quod viris doctis notatum, cum v. 594. iam eam memorauerit. Neceſſe igitur eſt, Silium verba *patriis ab oris* ſup. v. 198. huius lib. X. accepiſſe de Bononia, tanquam priſca Ocni et patria ſede, antequam ad Mantuam condendam diſceſſiſſet. Diuerſa igitur et haec eſt ab ea, quam ſupra ex Seruio ad v. 198. attigimus, fabula de condita ab Ocno Felſina, (vt cum Cluuerio legendum) ſeu Bononia. Lux ex his affundi poteſt notae Iulii Sabini ad vſ. 203. *Ipſa caput populis*, qui de Bononia hoc accipere voluit.

EXCVRSVS II.

Lib. X, 564. — *tacitis regnauit Amyclis.*

Cur *tacitas Amyclas* dixerit, varia commenta affert Seruius, vix digna quae repetantur. Quae probabiliter dici poſſint, haec eſſe arbitror: Loca Lucilii: *Mihi neceſſe eſt, loqui: nam ſcio Amyclas tacendo periiſſe*, Silii VIII, 529. Peruigil. Ven. ſub. f. ſatis docent, ad illam narrationem poetam reſpexiſſe, qua, „cum frequenter falſo nuntiarentur hoſtes, et „inani terrore ciuitas quaſſaretur, lata lege cautum eſt: ne „quis vnquam hoſtis nuntiaret aduentum. Poſtea cum vere „hoſtis veniret, nullo nuntiante, ex improuiſo ciuitas capta „eſt: vnde *tacitae Amyclae* dictae ſunt, quod periere ſilentio.„ Recte haec ab Aſpro, nam is auctor a Iulio Sabino proditur, tradita videntur, ſed falſo ad has Auſonum Amyclas reuocata, quae a ſerpentibus deletae fuere; cum ea ad Amyclas Laconicae ſpectarent, quas a Dorienſibus deletas eſſe, proditum reperimus. Nam, Peloponneſo a Dorienſibus et Heraclidis occupata, oppida aliquot Laconicae per ducentos adhuc annos tenuerant Achaei, donec, paullo ante bellum Meſſenium primum, regis Telecli ductu, Dorienſes ſeu Lacedaemonii ea loca expugnata ſolo aequarunt. Inter quae fuere Amyclae, quae acriter reſtiterunt, nec niſi belli diuturnitate attritae ceſſerunt. Tropaeum de iis erectum pro argumento virtutis eorum, qui victi erant, habebatur. Pauſan. III, 2. p. 208. et c. 12. p. 237. Amyclae euerſae vici formam per multa tempora habuerunt, clarae inprimis dei Amyclaei templo et throno. v. ibid. III, 19 et 18. De expugnatione illa Amyclarum a priſcis ſcriptoribus plura fuiſſe narrata, tum ex Pau-

Digitized by Google

ſania, tum ex Pindari locis Iſthm. VII, 18 — 22. Pyth. I, 124. 5. 6. patet: — vnde intelligitur, fuiſſe Aegidarum, quae Spartae tribus erat Thebis oriunda, praecipuas in eo bello partes Amyclaſque illis habitandas eſſe aſſignatas. Si veterem commentatorem in Pyth. V, 96 et 101. et Iſthm. VII, 18. integriorem haberemus, plura ex Ephoro et Ariſtotele de hoc bello teneremus. A Strabone (v. ap. Meurſ. Miſc. Lac. IV, 3.) Amyclae ab Heraclidis Philonomo conceſſae narrantur: ſed res aut euentum non habuit, aut, ſi vera ſunt quae Conon Narrat. 36. appoſuit, Achiuos vna cum nouis colonis viuere permiſit Philonomus. Vt autem haec ad Amyclas Italiae transferri poſſent, error ille, quem toties caſtigauimus, locum fecit, cum non modo Graecorum colonias per totam Italiam diſſeminarent veteres auctores Latini, verum etiam vrbium origines ac notitias nominum ſimilitudine corrumperent. Vrbem *Amuclas* in his locis Italiae fuiſſe nemo dubitet. Sed nominis ſimilitudo fecit, vt a nonnullis narraretur, Laconas eam vrbem condidiſſe, et ab Amyclis ſuis nomen indidiſſe. De tempore coloniae ductae varie traditum. Alii comites Caſtoris et Pollucis huc appuliſſe narrarunt, alii Amyclaeos cum Glauco, Minois filio veniſſe; (apud Seruium) tandem etiam fuere, qui Lycurgi aetate coloniam ductam dicerent ab iis, qui nouis legibus vti nollent: hos enim, vbi in agro Pomentino eſcendiſſent, Feroniae ſanum extruxiſſe, et partim inde Sabinos contendiſſe. v. Dionyſ. Halic. lib. II, 49. (p. 113.)

P. VIR-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER VNDECIMVS.

ARGVMENTVM.

Occiſo Mezentio victor Aeneas Marti tropaeum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompae apparatu ad Euandri vrbem remittit: vbi ſummo et patris et ſuorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis miſſi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis ſpatio vtrique ſuorum cadauera perquirunt, ſupremoque ſepulturae honore proſequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem ſub belli initium legatum ad Diomedem miſerant Latini, ad ſuos rediens auxilia ſibi denegata renuntiat. Ea ſpe deſtitutus Latinus, conſilio conuocato de ſumma belli conſultat, legatosque de pacis conditionibus ad Aeneam mittendos cenſet. Ibi Drances et Turnus pro inueterato inter ipſos odio ſe mutuis conuiciis proſcindunt. Interim Aeneas, bipartito diuiſis copiis, leuis armaturae equites planis itineribus ad vrbem praemittit: ipſe cum reliquo exercitu per loca ſiluis montibuſque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cuius rei nuntio Laurentum perlato conſilium dimittitur: paranturque ea, quae ad vrbis defenſionem putantur pertinere. Turnus cognito per exploratores Aeneae conſilio biſariam et ipſe ſuas copias partitur: equitibus Meſſapum et Camillam praeficit, eosque hoſtium equitibus opponit; ipſe cum pediibus anguſtias, qua neceſſario Aeneae ad vrbem iter erat, breuiori itinere occupat, atque ibi in inſidiis ſubſiſtit. Interim equeſtre praelium committitur, diuque dubio vtrimque euentu pugnatur. Ibi Camilla magna prius edita hoſtium ſtrage, dum Chloreum, Cybeles ſacerdotem, armorum eius pulchritudine capta, incautius ſequitur, ex inſidiis ab Arunte haſta traiicitur. Quam tamen ſacrae virginis caedem Aruns non diu tulit inultam: nam et ipſe paullo poſt ab Opi, Dianae miniſtra, ſagitta traiectus offenſi numinis poenas perſoluit. Camillae nece conſternati Rutuli fugam arripiunt: Troiani vrbis oppugnationem parant. Eius calamitatis nuntio ab Acca, Camillae comite, ad Turnum perlato, relictis quas obſederat anguſtiis, ſuis auxilio accurrit. Eodem ſubſequitur et Aeneas; et, quoniam imminente iam nocte praelium committi non poterat, vtrique poſitis ante vrbem caſtris conſident.

Ductus aduerſus Latinorum vrbem Aeneae exercitus merito, vt partem argumenti et rerum narratarum, ita librum Aeneidis conſtituit. Hoc, quod per ſe parum fecundum erat et ieiunum, magna rerum, acceſſionum et epiſodiorum copia, ornauit poeta: funere Pallantis, ſepultura caeſorum, reditu legatorum Latini ad Diomedem,

Oceanum interea ſurgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et ſociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens eſt,
Vota Deum primo victor ſoluebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis vndique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
MezentI ducis exuuias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens; aptat rorantis ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, et bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clipeumque ex aere ſiniſtrae
Subligat atque enſem collo ſuſpendit eburnum.

Tum

2. *et* abeſt nonnullis Pier. et Heinſ. etiam edd. vett. *humandi* Zulich. 3. Iulius Sab. ad h. v. „Apronianus legit: *mens turbata praecipitat funera.*„ Spectat hoc eo, quod in Mediceo legitur: *funera.* ſic quoque Exc. Burm. perperam. 6. *Conſiſtunt* Goth. tert. perperam et hoc. Truncum quercus amputatum ſtatuit, conſtituit, Aeneas in tumulo. 7. *eximias* Franc. *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb. 8. *roranti* Goth. ſec. ſicque Rom. 9. *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. II. Theb. 710. 10. *Effoſſumque* Dorvill. *ſiniſtra* aliquot Heinſ. *ſiniſtris* vel *ſiniſtrae* Gud. 11. *eburneum* Gud. a m. ſec. applaudente Heinſio.

conſultatione de legatis cum pacis conditionibus ad Aeneam mittendis, et, in ipſo acceſſu ad vrbem, Camillae pugna ac caede.

1. Altero mane poſt ſuperioris diei pugnam, cuius exitum non diſerte memorauit, ſed Mezentii caede territos Rutulos in fugam ſe dediſſe facile quiſque aſſequitur. Brevitatiſne ſtudio hoc dederit poeta, qui ſemper ad euentum feſtinat, et quae ornari nec poſſunt, omittit, an ſecundis curis reſeruarit, quis pro certo affirmet?

2. 3. *curae praecipitant*, potentius, quam, vrgent, premunt, vt impenderet tempus humationi caeſorum militum. *funere*, dolore ex funeribus ſuorum, in primis Pallantis. — 4. *Eoo* Lucifero, vt ſup. III, 588. — 5. Locus de tropaeo erigendo luculentus: quem aemulatus eſt Stat. Theb. II, 704 ſqq. ad orationis ſaltem copiam comparandus. — *tumulo*, ſeu eminentiore loco, ſeu terra aggeſta. *aggere camporum medio* dixit Statius l. c. 708. — *tela trunca viri* fractas Mezentii haſtas ſup. X, 882 ſqq. *bis ſex*. Statius ibid. *perfoſſaque volnere crebro arma*. Ad faſtidium

Tum ſocios, namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum, ſic incipiens hortatur ouantis:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto,
Quod ſupereſt: haec ſunt ſpolia, et de rege ſuperbo
Primitiae: manibusque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate, animis et ſpe praeſumite bellum;

12. *Cum ſ.* Cariſius lib. IV. citat. *omnis conſtipata* Goth. tert. 14, 15. Mutaui hic Heinſianae recenſionis interpunctionem, quae manifeſte ſententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abeſto. Quod ſupereſt: haec ſunt* etc. Imo vero iungenda: *timor omnis abeſto*, quod id attinet, *quod ſupereſt*, (κατὰ) τὸ λεῖπον τοῦ πολέμου. Quae ſequuntur: *haec ſunt ſpolia*, illuſtrant illa: *maximae res effectae.* 15. *et* deeſt Ven. et ſec. Rottend. Alii apud Heinſ. diſtinguebant: *et de rege ſuperbo Primitiae manibusque meis: Mezentius hic eſt.* Parum ſcite. 16. *manibusque meis Mezentius hic eſt.* Paullo durior eſt oratio verborum iunctura: *meis manibus Mezentius hic eſt*, talis eſt, mea virtute huc eſt redactus: quod de eo ſupereſt, hoc *eſt*. Supra IX, 481. *Hunc ego te, Euryale adſpicio.* Si *cadauer* oſtenderetur, expeditior res eſſet: nunc *tropaeum* oſtenditur, quod Mezentium eſſe ait. Hoc tamen acumen veteribus, ſaltem Maroni, placuiſſe, inf. v. 173. docet: *Tu quoque* (Turne) *nunc ſtares immanis truncus in armis:* tu quoque nunc eſſes tropaeum. Hic locus niſi me retraheret, dicerem a grammatico aliquo totum hemiſtichium ſuppletum, verſu a poeta imperfecto relicto. *in manibusq.* Voſſ. *hicc' eſt* monet legendum eſſe Marius Victorinus in Grammatica. v. Heinſ. ad II, 654. Pro aduerbio *hic* accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius ſuccedit, ſi quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet. 17. *Tunc* duo Burm. 18. *Arma parate animis.* Aut hypallage eſt, inquit Seruius, pro *armis parate animos*, aut certe eſt mutanda diſtinctio, vt ſit: *arma parate: animis et ſpe praeſumite bellum.* Atque hoc probat Burm.

ſtidium argutantur Intpp. Illata ſuere vulnera per totam pugnam v. ſup. X, 691. 2. 715. 6.

14. 15. 16. Similis oratio Achillis victo Hectore Il. X, 391 — 4. vbi Ἡφαίστου μέγα κῦδος, quod hic *Maxima res effecta*, ſimpl. pro magna res peracta. — *primitiae* ſc. vel belli, vel ſpoliorum, τὰ ἀκροθίνια: vt poetice ornauerit rem et propria et exquiſita voce. *de rege ſ.* Mezentio, non Turno vt Seru. et alii. — 16. et mea virtute de Mezentio nihil

Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere ſigna
Adnuerint Superi, pubemque educere caſtris,
Inpediat, ſegnisque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terrae
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait; egregias animas, quae ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: maeſtamque Euandri primus ad vrbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.

Sic

Burm. non enim ſatis eleganter dici, *animis parare* arma. Tantilli erat videre, *arma* eſſe pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, eſſe exquiſitius dictum, quam quod ſollenne eſt: parare animos ad pugnam. 19. *ne qua hora* Goth. tert. *euellere* vulgatum erat ante Heinſium neſcio in quibus. nam *vellere* vbique editum video. Et id Seruius interpretatur. *euellere* Doru. 20. *Adnuerent* Rom. *adnuerunt* Leid. *annuerant* Ed. pr. Burm. *pubesq.* Ven. *puppem inducere* Goth. tert. 21. *ſegnisque* Heinſ. e libb. (ſicque iam Ald. tert.) praeclare pro vulgari: *ſegnesq.* Medic. *ſegnisue* nec aliter Rom. *ſignisue.* Alii *ſegnique.* edd. vett. aliquot: *ſegnesque metus.* 23. *eſt* abeſt Rom. et aliis Pier. vni Heinſ. et Ed. pr. Burm. 24. Seruius: „Vitioſe in media oratione *ait* poſitum „Critici notant." Satis indoctos illos fuiſſe neceſſe eſt: cum adeo frequens haec ſit verbi: *inquit*; *ait*, iteratio. Aliter Burm. rem expedit: vt nunc ad milites aut famulos ſe conuertat. *egregiasque* Ven. *qui* Macrob. et Schol. Horat. ap. Heinſ. 25. *pepigere* Bigot. *et decorate* Oudart. 27. *quem non virtutis egentem* Ennii verſum eſſe, Seruius notauit. 28. *et f. vertit* Vratisl. Verſus idem ſup. VI, 429. occurrebat.

nihil ſupereſt quam hoc tropaeum. ſed v. V. L. — 19. *vbi primum vellere ſigna annuerint Superi.* Verba Romana: et captis auguriis id fieri ſolitum: ſed hic poeta ornatus cauſſa tantum poſuiſſe videri debet: quamprimum licebit agmen ducere. — 21. *ſententia* pro cunctatione; quod additis efficiunt: *ſegnis metus* 23. *qui ſolus.* notiſſimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων Il. Π, 675. et alibi. — 24. 25. 26. Egregia et in laudationibus (λόγοις ἐπιταφίοις) pro patria mortuorum frequentata oratio. Exempla quoque nonnulla collegit Cerda. Illud proprium attexuit, quod *hanc patriam* dixit, nouas ſedes in Latio.

29. *ad*

Digitized by Google

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina greſſum:
Corpus vbi exanimi poſitum Pallantis Acoetes
Seruabat ſenior: qui Parrhaſio Euandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus aeque
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus Troianaque turba
Et maeſtum Iliades crinem de more ſolutae.
Vt vero Aeneas foribus ſeſe intulit altis:
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, maeſtoque inmugit regia luctu.
Ipſe caput niuei fultum Pallantis et ora
Vt vidit, laeuique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniae, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cum laeta veniret,
Inuidit Fortuna mihi, ne regna videres

29. *et lacrimans* Ed. pr. Burm. 30. *exanimum* aliquot Pier. *exanime* Bigot. *poſtum* Bigot. *exanimum poſiti* coni. Heinſius et olim viri docti ap. Cerdam, perperam. — *Acetes* vulgg. item *Acetas*, *Aceſtes*. 34. *Circa* Leid. et ſec. Moret. *omnis* e Pier. et ſuis repoſuit Heinſ. vt nunc ſit: *omnis manus*. Alii *omnes*. — *Tr. pubes* qu. Moret. 35. Idem verſus ſup. III, 65. *maeſtae* editum erat in vulgg. ante Heinſ. qui ſecundum Pierium e codd. vetuſtioribus (inter quos et Medic. et Rom. eſt) retraxit *maeſtum*: quod elegantius eſt, et in vett. edd. quas in manibus habeo, occurrit omnibus. Videtur primus mutaſſe Naugerius in ed. Ald. tert. 36. *tectis ſeſe* Schol. Statii Theb. VI, 39. *ſeſe impulit* pr. Hamb. 37. *tonſis* ſcribunt multi. *tuſis* pr. Moret. *tollit* ſec. Hamb. 38. *immugiit* Mentel. pr. et ſec. cum Exc. Burm. 39. *niveum* Goth. tert. *fuluum* pr. Moret. et alter Hamb. *vultum* Leid. pro var. lect. 40. *lenique* Oudart. *in corpore* pr. Moret. 41. *ſic fatur* duo Burm. 42. *cui l.* Hugen. male. 43. *f. tibi* Zulich. a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m. ſec.

29. *ad limina*, in receptis caſtris ſeu noua Troia. *Vbi*, in veſtibulo ex more. *ἀνὰ πρόθυρον*, Il. τ, 212. — 32. *armiger*, *ὁπλοφόρος*, vt iam ſupra, et *comes θεράπων*. — 35. *Iliades* matronae Troianae, cf. ſup. ad IX, 217. — 36 ſqq. Ad naturae veritatem hoc, quod Aeneae aduentu renouatur luctus. Comparat Seruius Statii locum VI. Theb. 37 ſqq. 40. *laeui* pulchro, puerili: nondum ſetoſo, ait Seru. Ma-

lim

Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non haec Euandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam: cum me conplexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acris eſſe viros, cum dura proelia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos iuuenem exanimum, et nil iam coeleſtibus vllis
Debentem, vano maeſti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudele videbis!

Hi

46. *dederim* a pr. m. Doru. *compreſſus* Vratisl. 47. *moueret* Parrh. 48. *d. in praelia* Medic. a m. ſec. quod ſe non intelligere fatetur Heinſ. Scilicet putauit Apronianus dictum a poeta: *gentem duram in praelia*, vt virum in pugnam acrem pro, ad pugnam, dicimus. *ad praelia* Leid. 50. *Forſet* eſſe poſſe Sertius putabat: *forſit* nonnulli apud Pier. qui tamen cum Fabric. et Heinſ. ac Burm. ſatis firmat vulgatum *Fors et*. Erat quoque ap. Pier. in libb. *ſors et*, ſollenni errore. 51. *exanimem* edd. vet. aliquot et codd. apud Pier. inter quos Rom. 52. *comitamus* pr. Moret. *comitantur* duo Burm. cum Goth. tert. inſcite. *amore* Oudart. *ab ore* a pr. m. pr. Moret. 53. *funus nati* Rufinian. de Schem. Lex. *vulnus* Parrh.

lim de loto et a cruore purgato accipere. 49. 50. Color ſententiae ſimilis apud Sophocl. Aiac. 509 —— 511. 51. *nil iam caeleſtibus vllis Debentem.* Animoſe dictum! Referendum autem ad v. 50. *vota facit c. a. donis* atque hinc illuſtrandum. Qui vota facit, *debere* dicitur *diis*, ſi rata ſunt; ſin irrita ſunt, nihil debet. Adeo iuueni iuſta perſoluimus, pro quo vota ab Euandro patre fruſtra ſuſcepta fuere, et quem dii ſaluum et incolumen eſſe noluere. Manifeſte hoc mutuatus eſt poeta a Sophocle: etſi paullulum inflexit. Ibi Aiax, cum per deos obſecraſſet Tecmeſſa, vt vitae parceret, vſ. 592. 3. Ἄγαγγε λυπεῖς. οὐ κατοῖσθ', ἐγὼ θεοῖς Ὡς οὐδὲν ἀρκεῖν εἴμ' ὀφειλέτης ἔτι; *annon vides, nihil me debere diis quod quidem iis praeſtem?* ſalute ſcilicet ſua deſperata, nihil amplius debebat diis σωτῆρσι. Sic equidem loca accipio. Plerique in Marone eo referunt ſententiam, quod Pallas iam ſub deorum inferorum poteſtatem venit. Alia commenta Seruii aliorumque Intpp. repetere nil refert. *vano* hactenus, quod eo mortuus in vitam non reuocatur.

Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi?
Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis
Volneribus pulſum adſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Praeſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!
Haec vbi defleuit, tolli miſerabile corpus
Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrimis; ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii cratis, et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis, et vimine querno,
Exſtructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agreſti ſublimem ſtramine ponunt:
Qualem

54. *Hic* Goth. pr. *exoptati* Rom. cum Goth. ſec. et Menag. pr. ſed vulgatum confirmat P. Burmann. Sec. V. Cl. Antholog. Lat. T. I. p. 163. 55. *Haec mora* pr. Moret. *pudendus* Franc. 56. *paſſum* idem Franc. et pr. Hamb. *non* Ven. *ne* duo alii. *durum* itidem duo cum Medic. Pierii. *diro* Exc. Burm. 57. *obſtabis* Rom. *funus nato* Goth. tert. *Heu* multi. *ei* alii. *et* Rom. 58. *et* abeſt ed. pr. Burm. *Iuli* Rom. 59. *Heu vbi* alter Hamb. *dicta deſleuit* Rom. 60. *ex ordine* Rom. *mitti* Goth. tert., quod placere poteſt. 61. *comitantur* aliquot Burm. 65. *Arboreis* Ven. 66. *Obumbrant* Oblong. Pierii et Leid. cf. IV. Ge. 20. 67. *Hinc i.* Ald. pr. et aliae edd. *in ſtramine* paſſim vulgg. ſed abeſt codd. Pier. et Heinſ. itaque ſublatum ab Heinſio.

tur. Sic VI, 886. *inane munus.* — 54. *Hi noſtri reditus. noſtri*, a nobis promiſſi; alias friget. Et ſequitur: *haec mea magna fides? — at non pudendis* (ſed pulchris, et honeſtis, aduerſo corpore cf. Il. N, 288 — 291.) *vulneribus pulſum*, πληγέντα, percuſſum. — 56. *ſoſpite — nato* ſc. cum infamia, turpi fuga e pugna ſeruato: cuius dedecoris dolore exardeſcens pater infauſtus ſibi mortem, *dirum funus*, optat. Perperam Seruii exemplo Intpp. *ſoſpite* pro ſoſpiti dictum volunt.

59. *defleuit*, flendo finem fecit vt Cannegieter ad Auian. fab. pr. exemplis illuſtrat: quem iam Burm. laudauit: nec tamen video an omnino hoc neceſſe ſit. — 66. *obtentu frondis*, obtentis frondibus ac ramis, qui vmbram deſuper corpori facerent.

68 —

Digitized by Google

Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violae, ſeu languentis hyacinthi:
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit?
Non iam mater alit tellus, viresque miniſtrat.
Tunc geminas veſtis, auroque oſtroque rigentis
Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas diſcreuerat auro.
Harum vnam iuueni ſupremum maeſtus honorem
Induit, arſurasque comas obnubit amictu:
Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Adgerat, et longo praedam iubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus ſpoliauerat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret vmbris
Inferias,

68. *virgineum* Goth. pr. *demiſſum* Gud. a m. pr. *deciſſum* Doruill. a m. ſec. *meſſum de pollice* Seruius ad II. Ge. 274. *poplite* Ven. 70. *nondum* Ven. *nec non* pr. Hamb. *ſua fama* Hugen. 71. *Nec iam* Doruill. et Goth. tert. *Iam non* Leid. 72. *Tum* Heinſ. e codd. pro *Tunc*. Tum alii ſcripti et edd. *oſtroque auroque*. Non video quid interſit. Sed vetuſtiorum codd. lectio recte ſeruata eſt. 73. *laeta bonorum* apud Rufinian. de Schemat. Lex. 74. *manibus quondam* aliquot Heinſ. et Burm. 75. *Texerat et* Ven. 76. *iuuenis* Rom. *ſupremo m. honore* Parrhaſ. quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ſupremus* ſec. Menag. 77. *birſutasque comas* Ven. 80. *ſpoliauerit* Doru.

68—71. Obuia comparatio et multis frequentata ac variata, (cf. ſup. IX, 435—7.) ſed h. l. ſuauiſſima ornamentorum copia et delectu: *virgineo* pollice, — florem *ſeu* — *ſeu* —, et qui nondum marcidus elanguuit: *cui neque — receſſit:* nec tamen priſtino vigore nitet: *non iam mater.* —73—75. Magiſtro Homero hoc didicit Maro: commendare rem ſeu artificis auctoritate ſeu muneris auctore. *laeta laborum:* (cf. ad lib. I, 441. *laetiſſimus vmbrae*) adeoque illa contenta opera ſua et operis ſucceſſu: quo ipſo intelligitur praeclari fuiſſe artificii opus. Nec dicas delectatam opere, quod in amantis Aeneae gratiam parabat. —76. *obnubit:* ſc. altera veſte caput velauit. — 81. v. ſup. ad X, 518—520. *caeſo ſanguine* audacter pro, caeſorum, vt ibidem:

Inferias, caeſo ſparſuros ſanguine flammam:
Indutosque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix aeuo confectus Acoetes, 85
Pectora nunc foedans pugnis, nunc vnguibus ora:
Sternitur et toto proiectus corpore terrae.
Ducunt et Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Aethon
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora. 90
Haſtam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum maeſta phalanx, Teucrique ſequun-
Tyrrhenique duces, et verſis Arcades armis. [tur,
Poſtquam

82. *ſparſurus* aliquot Pier. inter quos Rom. tum Medic. Gud. et alii Heinſ. (ne addam Goth. pr.) cum veteſtioribus Macrobii VI, 6. Sane *ſparſuros* elegantius eſt: ſed codicum auctoritate in his ſtandum videtur, vbi quaeritur, quid poetae, non quid nobis arriſerit. *ſparſuras* Montalb. et Franc. *flammas* alii. *flammam* Heinſ. e Rom. Gud. Menag. pr. recepit; adde Goth. pr. et recte conſuluit auribus. 83. *Inductosq.* Gud. a m. pr. 84. *fingi* duo Burm. cum Rom. 85. *Acetes, Aceſtes* etiam hic. *Aletes* apud Macrob IV, 3. cf. ſup. ad v. 30. 87. *proſtratus* alt. Voſſ. et pr. Hamb. *deiectus* Oudart. *proiecto* Gud. ſec 88. *Ducitur et* Goth. ſec. *perfuſus* ſec. Rottend. *perfoſſos* a m. ſec. Bigot. *curſus* Hugen. *cultus* Zulich. 90. *Illacrimans* Goth. ſec. 91. *gerunt* Sprot. 93. *Tyrrh. omnes* Medic. et codd. Heinſ. omnes, trinis exceptis. Errorem verſus

dem: *captiuo ſanguine.* — 83. 84. Fercula deſcribit in triumphis geſtari ſolita humeris: arma caeſorum truncis infixa vel perticis cum titulis, ſeu nominibus eorum quorum arma fuerant. — 88. *currus* acciperem Pallantis currum, quo in pugna vſus erat. niſi nauibus veniſſet et ſtatim vnus equus ſubiiceretur; nunc hoſti erepti currus intelligendi cf. lib. X, 399 etc. — 89. 90. Homerico exemplo, Il. P, 426 ſq. 437 — 440. quod Maronis aeuo forte ipſa imitatione placebat: nunc hoc ipſo diſplicet, quod imitandi ſtudium in oculos incurrit. Res per ſe heroicae vitae ſenſibus et ſtudiis accommodata. — 91. *nam cetera Turnus victor habet.* Supra X, 496 ſq. balteum tantum commemorauerat, e quo enſis pendere debuit. Reliqua tum ſubticuit. — 92 ſq. Comparant Il. Ψ, 129 ſqq. *verſis armis* h. haſtis, haud dubie

Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Aeneas, gemituque haec addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salue aeternum mihi, maxume Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Iamque oratores aderant ex vrbe Latina,
Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quae fuſa iacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terrae;

Nullum

fus ſequens peperit. Sed ſi hoc non niſi in vno Mediceo primum eſt factum, quantum codicum agmen ex eo prodiiſſe credendum eſt! Romanus contagio liber eſt: cum Goth. pr. et tert. 94. *comitum longe* Parrh. *praeceſſerat* Rom. et ceteri Pier., cum vett. edd. omnes itidem Heinſ. vno Ven. excepto. et pro var. lect. Gud. Maluit tamen Heinſ. alterum retinere tanquam magis proprium. cf. ad VIII, 462. hoc et omnes Goth. praeferunt: ſi modo iis aliqua eſſet auctoritas. 95. *que* abeſt Franc. *edidit* Medic. a m. ſec. pr. Menag. alter Mentel. Franc. Parrh. et Goth. ſec. quique primo loco memorandus erat Rom. vt adeo haec verior ſit lectio. 96. *nos aliter* Ven. 97. *Pallas* Rom. et Hugen. cf. ad X, 411. adde h. l. Pier. 99. *Cedebat muros* Ed. pr. Burm. *greſſusq.* Oudart. et Doru. *in tecta* Ed. pr. Burm. *ferebant* Gud. 100. *de gente Latina* Bigot. 101. *precantes* Parrhaſ. Ven. ſec. Goth. et ita Seru. X, 31. ducta familia a Romano. 103. *tumulos* Mentel. alt. quod Heinſ. illuſtrat. Scilicet *ſubire*, *ſuccedere*, dicimur et *vrbi* et *vrbem*; igitur res vnoquoque loco codicum auctoritate diiudicanda eſt. *ſuccedere dextrae* Parrh. a m. pr. perperam ex aliis locis.

bie de ſuis temporibus ſumſit. — 96. *Nos alias hinc — vocant.* Egregie haec ad affectus et ad rerum veritatem. Bene ea transtulit Silius in nobiliſſimis illis verſſ. *I decus Auſoniae, quo fas eſt ire ſuperbas* v. lib. X, 573 — 6. Burmannus Statii verſus laudat IV. Theb. 600. 1. 2. — 97. II. v, 19.

100 ſqq. Similis legatio II. H, 394 ſqq. ad depoſcenda mortuorum ad ſepulturam corpora. Bene ea vſus eſt poeta ad illuſtrandum Aeneae nomen. Erat enim ea tacita confeſſio Latinorum, victos ſe eſſe a Troianis. — 101. *Velati ἐστεμμένοι.* v. ad lib. II, 249. V, 72. 366. VII, 154. 237. — 101. 2. *veniam* ſc. hanc,

Nullum cum victis certamen et aethere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit:
Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Inplicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis sorte peremtis
Oratis? equidem et viuis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
Vixet; cui vitam deus aut sua dextra dedisset.

Nunc

104. *nullum est* Goth. tert. *vinctis* Bigot. *aere* aliquot Pier. et Heins. 105. *soceris.* et pro var. lect. *sociis* Ven. 106. *aspernenda* Oudart. 107. *Persequitur* Zulich. *praesequitur* Hugen. 109. *quid nos* duo Burm. 110. *Pacem me* ex praestantioribus Pier. et suis Heinsius, sublata interrogatione, pro vulgg. *Pacem ne.* Voss. pr. *Pacem quam ex.* et Franc. ex librarii stupore *M. s. parentis.* 111. *et* abest nonnullis ap. Ge. Fabric. *viuis equidem* Oudart. — *mallem* Pseudodonatus et aliquot Pier. 112. *Non veni* Goth. tert. *ni* Probus lib. I. apud Heins. et Goth. sec. 113. *de gente* alter Hamb. male. non cum Latinis, sed cum rege Latino ait se bellum gerere. *relinquit* Franc. 114. *potius Turni* Goth. tert. *contulit* vnus Burm. et in Gud. erasa vetus lectio. 115. *hinc* Ven. *Turno* vett. edd. sed iam emendatum video *Turnum* in ed. Ald tert. idque firmant codd. omnium auctoritate Pier. et Heinsius, praeter Montalb. *se ponere* Oudart. — *Marti* Sprot. Bigot. et a m. sec. alter Hamb. Franc. cum Goth. tert. Seruius agnoscit *morti*: ait esse ὀειχτικῶς, quasi iacentes ostendat. 117. *mecum decuit*: hoc ordine meliores Pierii et Heinsii. Vulgo: *decuit mecum, concertare* vel *contendere* Cod. Kocleri V. Cl. perperam. 118. *Vixit* Goth. tert. indocte. *Vixet* pro vixisset. *et sua* Menag. pr.

hanc, vt redderet. mox *pacem*, indulgentiam, concessionem — 112. *Nec veni*, pro venissem. οὐδ' ἦλθον ἄν, εἰ μή. — 115. *huic se opponere morti.* se obiicere, periculum mortis subire. *huic.* qua hi caesi occubuerunt.

121.

Nunc ite, et miſeris ſubponite ciuibus ignem.
Dixerat Aeneas. Olli obſtupuere ſilentes;
Conuerſique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior ſemperque odiis et crimine Drances
Infenſus iuueni Turno ſic ore viciſſim
Orſa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem?
Iuſtitiaene prius mirer, belline laborum?
Nos vero haec patriam grati referemus ad vrbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi. Quaerat ſibi foedera Turnus.
Quin et fatalis murorum adtollere moles,
Saxaque ſubuectare humeris Troiana iuuabit.

Dixerat

120. *illi* Doru. Goth. tert. cum Rom *illi obſtipuere* Pier. in omnibus fere inuenerat. 122. *ſed crimine* Donat. ad Terent. Hec. V, 2, 13. *Drances odiis et crimine ſemper* Goth. tert. 123. *Infeſtus* multae edd. vett. et recentt. ſic et Gud. alter Menag. et duo Goth. *infenſis* Mentel. pr. et *infenſi* Medic. a m. pr. et Hugen. 126. *Iuſtitiane* — *labore* Rom. et alii Pier. cum Regio. *Iuſtitiane* et *laborum* Priſcian. XVII. apud Pier. et Heinſ. *labores* Alcuin. in Grammat. *laborem* nonnulli Heinſ. et Pier. horum alii etiam *iuſtitiam* et *laborem*. Voſſ. *Iuſtitiam primum*. Quae omnia debentur grammaticorum inſcitiae graeciſmi: θαυμάζειν τινὰ τινός (χάριν, ἕνεκα.) cf. Guell. — *belline* Parrh. 127. *hoc* duo Burm. *grati*. ſuperſcriptum *laeti* Zulich. 129. *foedere* Mentel. pr. 131. *ſubuectari* ſec. Moret. Reg. *ſubiectare* Goth. pr. ſed hoc aliud eſt: cf. Lucret. VI, 700. vbi montes cauernoſi *extollere flammas ſaxaque ſubiectare* dicuntur. Porro *Troiane* a m. ſec. Medic. Montalb. Reg. et Doru. perperam. vt *Troianam vrbem*, *Troianos muros*, ſic *ſaxa Troiana* dixit. Tandem *iuuabat* a m. pr. Gud. qu. Moret. et Franc. vt mox v. 168.

121. *conuerſi — tenebant*: pro vulgari conuerſos oculos. — 122. *et crimine* crimen pro criminatione: vt ſaepe. — 124. *armis* pro factis, rebus geſtis. vt in illo Ciceronis quod e Cat. mai. Macrob. VI, 1. laudat, *coniungebas in eo, quod pleriſque contra ſolet, vt maiora omnia re quam fama viderentur*. Sed vt Maronem a Cicerone petiiſſe credat, nemo in animum inducat. — 130. 1. Quin nos parati ſumus in exſtruenda vrbe fatis tibi in Latio deſtinata ipſi operas

Dixerat haec, vnoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies, et, pace ſequeſtra,
Per ſiluas Teucri, mixtique inpune Latini,
Errauere iugis. Ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus: euertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia conplet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.

Arcades

132. *vnaque* Goth. pr. *ore ferebant* Goth. tert. 134. *ſiluam* Medic. *Latinis* Goth. pr. 135. *icta* Heinſ. e Rom. et aliquot ſuis repoſuit. Vulgg. duce Mediceo *alta*. tum *actа* aliquot Pier. Zulich. pro var lect. male: cum mox ſequatur: *actas pinus*. 136. *euertuntque* Goth. tert. et pr. Hamb. a m. ſec. *altas* Doru. et Goth. tert. *ictas* pr. Moret. *pinos* Medic. pr. Voſſ. et al. v. X, 230. 137. *ſindere* Gud. a m. ſec. *caedere* Ven. *quercum* pr. Moret. 138. *ornus* Sprot. 139. *volat* Bigot. et Goth. tert. 140. *domus* Probus in Grammatica, et ſic alter Hamb. Tum *replet* Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heinſ. cum binis Goth. et vett. edd. (ante Ald. tert. in qua primum *complet* video occurrere). Firmat quoque Heinſius; reliquit tamen alterum, *complet*, quod ipſe praeferam. 141. *Quae non* ed. pr. Burm.

operas noſtras adiungere. — 133. *pace ſequeſtra* h. inducia-rum fide et auctoritate. *Sequeſter*, ſeu medius et arbiter inter duo litigantes, fidem facit eius, de quo conuenitur vel eius arbitrio conſtituitur. *pax*, pactio, tutos praeſtabat h. l. et Latinos et Troianos, vt permixti diſcurrerent. Numerum XII dierum ab Homero arripuit Il. Ω, nec aliud quid quaerendum. 134. *Per ſiluas*. itidem, vt Il. H, 417. — 135 ſqq. Conf. ſup. ad lib. VI, 179. not. — 137. *olentem cedrum*, odoratam. De hac ſatis dictum ſup. ad lib. VII, 13. et Ge. II, 443. Qui cedrum in Italia non naſci contendunt, perperam de cedro Libani cogitant, quae ex abietum genere eſt. Hoc monendum erat Burmanno, non laudandus tantum Victorius XXXVIII, 1. tanquam qui iuniperum aſſimilem cedro intellexerit, aut Bodaeus, qui cedrum Italicam ex Hierocle probauerit. Immo vero eſt ex iuniperorum genere omnis Graecorum et Latinorum cedrus.

Digitized by Google

Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungunt
Agmina. Quae poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, maeſtam incendunt clamoribus vrbem.
At non Euandrum potis eſt vis vlla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta repoſto
Procumbit ſuper, atque haeret lacrimansque gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:

Non

142. *Arcades* Bigot. et 2p. Serv. ſed vitioſe. *Arcades et* ſec. Moret. *ad portam* Ed. pr. Burm. *at portis ruere* multi ap. Serv. non male: etſi eodem redit ſeu turba portis ruat in campos, ſeu ad portas, vt exeat. 144. *diſterminat* qu. Moret. 145. *iungunt* e Mediceo et aliis Heinſ. (adde Colot.) pro vulgari *iungit*, quod Rom. tuetur. 146. *accedere* pr. Hamb. pro var. lect. *tecto* vett. edd. ſicque Goth. pr. *tectis* primum intuliſſe videtur Naugerius tert. Ald. idque Rom. et Medic. cum aliis tuentur *ſ. muris* aliquot Pier. ſcil. ex interpretatione. 149. *Pallante* plerique Heinſ. et a m. pr. Medic. ſicque omnes Goth. Tumque eſſet vel: *ſuper Pallante*, *feretro repoſito*. vel: *ſuper Pallante repoſito* in *feretro Pallanta* in Mediceo Aproniani emendatio eſt. cf. Iul. Sab. Sed forte fraudem fecit ignorata vocis *repoſto* ſignificatio h. l. pro depoſito, poſito ſimpliciter. 150. *Procubuit* e Medic. et aliis receperat Heinſ. vt iam in vett. edd. erat. *procumbit* Rom. quod Pier. commendauerat, iterum reuocatum a Burmanni operis. — *haerens* aliquot Heinſ. cum Goth. tert. 151. *Vi via* aliquando malebat Heinſ. ſed *et* Maroni ſic frequentatum. *mox tandem* Zulich.

142. 3. Vix ferat aliquis Seruii et aliorum nugas. Refert h. l. poeta ingenioſe ad veterem Arcadum morem, quod Romanis ſollenne erat, vt facibus et cereis accenſis pompam funebrem ad regum ducerent. Omnino nocturno tempore exequias facere mos erat: quod tamen in nobilium funeribus non aeque obtinuiſſe inde colligas, quod pro roſtris laudationes habebantur. Cum facibus forte etiam mos fuit, vt obuiam progrederentur mortuis, qui ex praeliis reportabantur. — 145. Comparant Il. Ω, 707 ſqq. — 146. *ſuccedere tectis* h. l. ingredi vrbem. — 147. *incendunt cl. vrbem* v. ad X, 895.

152. 3

Non haec, o Palla, dederas promiſſa parenti,
Cautius vt ſaeuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine poſſet.
Primitiae iuuenis miſerae! bellique propinqui
Dura rudimenta! et nulli exaudita Deorum
Vota precesque meae! tuque, o ſanctiſſima coniunx,
Felix morte tua, neque in hunc ſeruata dolorem!
Contra ego viuendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem vt genitor. Troum ſocia arma ſecutum

Zulich. a m. pr. *vocis* Rom. et Medic. ac Gud. adeoque veruſtiſſimi codd. Heinſius etiam argutius quid ſuſpicatur: *Et via — vocis laxata dolori eſt.* Aberat *eſt* Ven. 152. 3. Si vera haec eſt lectio: ſimpliciſſima eſt ratio eam ſic explere: *Non haec dederas promiſſa* — ſed *Cautius vt ſ. velles.* Ita vero, inuita ratione grammatica dictum eſſet: *promittere vt.* Ruaeus non male ſupplet: *ſed fore* vt. Poſſit quoque aliquis ſupplere: *parenti*, cum ego te monerem, *vt velles.* Sed tum praeſtitiſſet ſtatim ſcribere: *non haec d. p. monenti, Cautius vt ſ. v.* Ineptit Seruius: nil vident Cerda et ceteri. Vnus Faber alterum iubet verſum ſeiungere a ſuperiori, et explicare: *vtinam vero voluiſſes cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro voluiſſes. Praeſtaret ſaltem ſic: *Cautius at velles.* In Seruianis traditur: „Alii non *parenti*, ſed *petenti* legunt: " quod etſi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, et merito ipſi Heinſio concinnius videbatur: *petenti* mihi, *vt velles.* 153. *aut ſaeuo* Rom. *te cr**bello* Goth. tert. 154. *Haud ignarus enim* Hamb. pr. non illepide. *noua gaudia* cod. Thuan. ap. Macrob. IV, 6. 155. *p. in certamine* Ven. et qu. Moret. *poſſit* aliquot Burm. et Goth. pr. 157. *Clara r.* ſec. Rottend. — *n. e. priorum* ſec. Hamb. 160. *vixi m. f.* Menag. pr. *vinci* vel *vinco* Montalb. *facta* Zulich. 161. *ſecutus* pr. Menag.

152. 3. Turbata oratio dolore loquentis. Vide V. L. Etiam in ſqq. ſententias inter ſe abruptas eſſe mirandum non eſt. — 156. *belli propinqui*, finitimi: ac nimium vicini, quo Pallas mitti poſſet, vt Seru. — 160. *viuendo vici mea fata.* Simpl. accipio: viuendo mihi ipſi ſuperſtes factus ſum, vt etc. *fata* pro morte quam ex naturae lege iam dudum ſubire debuiſſet, aetate adeo prouecta. Seruius et alii interpretes ſibi ipſi laqueos mira ſubtilitate induunt.

Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec, quas
Iunximus hospitio, dextras: sors ista senectae
Debita erat nostrae. Quod si inmatura manebat
Mors natum: caesis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.

Tu

162. *Obruerent Rutuli* : *telis a. i. dedissem* distinguunt aliquot cod. Heins. *obruerint* Exc. Burm. *obruerunt* Hugen. --- *telis Rutuli* Sprot. *telis R. et* Franc. 163. *Pallante* pr. Mentel. *non P. dedisset* Leid. et a m. sec Zulich. cum Reg. 164. *Non vos* pr. Hamb. *arguerem* aliquot Pier. et a m. pr. Gud. *arguero* Goth. sec. 165. *dextrae* Gud. a m. pr. *fors* Zulich. *illa* edd. ap. Pier. 166. *matura* Franc. et Goth. tert. 168. *in Latio* duo Burm. *iuuaret* Rom. tum Medic. Gud. a m. sec. et Ven. cum Goth. tert. Ita sensus esset hic: Quodsi --- iuuaret saltem hoc, si non ante cecidisset filius meus, quam Teucris in Latium ductis, eorum rebus ac sedibus firmatis. Quod tamen vix placere potest. *iuuabit* est pro iuuet, iuuato, pro solatio esto. 169. *dignem te* alios legere narrat Seruius, per archaismum: *dignor* Sprot. 170. *Phryges* graece extulit poeta, Φρύγες: alias vltima corripi non posset. *et quod* sec. Menag. 171. *Tyrrhenumque* omnes vett. edd. quod quidem constat; grammatica sane ratione id postulante, sed cum versus vitio; hinc *Teucrum* Musonius coniiciebat, *Turnumque* Ven. Sed codd. fere omnes *que* excludere testantur Pier. et Heins. Pro insititio habeo totum hoc: *et quam T. d. -- omnis.* 172. *ferant* Rom. et alii Pier. Ed. pr. Burm. Gud. et aliquot alii Heinsii, quod ei non damnandum videtur: etsi sententiam non explicat. Hunc versum Ortuinum confodisse, narrat Burm. et spurium haberi atque a codd. nonnullis abesse Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinsio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544. legitur: Versum hunc non habet codex vetustus. Neque sane Virgilianus esse videtur.

— 162. *Obruerent.* vtinam me ipsum obruissent! — 166. *Quod si.* Si tamen. Solari se ipsum incipit. — 167. *Volscorum:* vt poeta, omnino pro hostibus dixit: nam Rutulis et Latinis aderant Volsci, duce Camilla: VII, 803.

172. Ferunt illi tropaea (vt sup. 83. 84.) h. e. spolia eo-

rum

Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis:
Eſſet par aetas, et idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inuiſam, Pallante peremto,
Dextera cauſſa tua eſt; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi ſolus
Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero,

173. *in aruis* malit Heinſ. quia ſtatim v. 175 *armis* recurrit. Non aſſentiar: *trunci in armis* docte ſunt *trunci boſtilibus armis induti*: vt v. 83. 174. *idem ſit* ed. Ald. et Iunt. quod corrigit Pierius. *robor* Mentel. pr. et codd. Pier. — *ab armis* Franc. et Zulich. a m. pr. *in annis* Montalb. Doru. et Exc. Burm. cum Goth. ſec. *in armis* Goth. tert. 175. *quod* Leid. *qui* vterque Hamb. a pr. m. *cur* Ed. Mediol. *quo* coni. Heinſius. *aruis* Rom. 176. *Audite* Rom. *regi memores* Leid. 177. *Quod viſam* Parrh. *inuitam* Montalb. a m. pr. 178. *gnatoque* defendit Pier. non, *nato*. 179. *Quem* ſec. Moret. *quod* alter Menag. 179. 180. Vt nunc interpungitur, paullo impeditior eſt ſententia et ſubtilioris acuminis, quam equidem in poeta epico ferendum putem: *hic ſolus locus vacat*, relictus eſt, *meritis tibi* (pro meritis tuis) *et fortunae*: hac vna a parte potes de me mereri, et hac vna re fortunae aliquid debere poſſum. Seruius, qui interpunctionem hanc agnoſcit, ſic explicat: „Nihil eſt aliud, quod poſſit vel virtus tua vel fortuna praeſtare, (nam his rebus victoria contingit) niſi vt, occiſo Turno, et vindices filium, et patrem conſoleris orbatum.“ Bona ſententia, modo ex verbis exſculpi poſſet! Ab hoc profecta interpunctio vett. edd. obſidet. Sed multi codd. Heinſ. ſio interpungunt: *Quam debere vides meritis: V.* vt *meritis* ſit, *natoque patrique*, qui de te meriti ſunt. Quod Heinſio quoque iudice praeſtat

rum, *quos dat*, pro dedit, *tua d. leto*. Paullo durior verſus v. V. L. — 173. eſſes tropaeum, Turne: pro, tropaeum de te eſſet factum. v. ſup. ad v. 16. V. L. 174. Si fuiſſet par aetas Pallanti. — 175. quid vos retineo a bello proſequendo? 177. Vitam mihi adeo inuiſam eſſe neceſſe eſt, vt eam quocunque modo abrumpam. Vt tamen eam tolerem, cauſſa eſt *dextera tua:* ſpes de virtute tua, qua Turni caede Pallantis mei mortem es vlturus. Hanc vltionem debes patri filioque. 179. 180. *Meritis v. locus.* Haec vna ratio eſt, qua et tu mereri de me et fortunae ego aliquid

Nec fas: ſed nato Manis perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarchon
Conſtituere pyras. Huc corpora quisque ſuorum
More tulere patrum: ſubiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine coelum.

Ter

praeſtat; ſicque etiam expeditiora ſunt illa: *Vacat hic tibi ſolus Fortunaeque locus.* Hoc vno et tu et fortuna conferre aliquid in me poteſtis. Tum *vacat his* Ortuinus malebat ap. Burmannum, et id Ge. Fabricius amplectebatur. — *ſolum* Sprot. 181. Dura verſus oratio, *perferre* pro perferre nuntium, et quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus eſt ſenex breui ipſe ſubiturus loca infera. Itaque ſuſpicor in Maronis apographo hic verſum aut defuiſſe aut excidiſſe inchoatum. Supplent alii *gaudia* ſumtae ab hoſte vindictae. Quis hoc ferat, cum *vitae gaudia* praeceſſerint? Seruius et ipſe ſubſtituiſſe videtur *nuntium*. Saltem *gnato hoc* expleri poterat. Iulius Sabinus: „hoc ſignificat, cauſſam eſſe quod patietur vitam, vt apud Manes Pallas videat caeſum Turnum.“ Bona ſententia! ſed verba expedita volebam. 182. *alma* Gud. a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert. 183. *Extulerat.* Apud Seruium Aſinii Pollionis acumen ſuper hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex priſcis illis Commentariis ſeruatis, facit vt deſiderium eorum facile ferri poſſit. Quis enim *extulerat* propterea commode poſitum putet de *aurora*, quoniam de ſepulturis hoc die agetur, in quibus proprie *efferre* dicitur de funeribus. 184. *in* deeſt ſec. Hamb. 186. *que* a pr. m. aberat pr. Hamb. 187. *in tenebris* Zulich. a ſec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras.* ſed v. not. *interea* Goth. pr. In ſec. hic et ſequens vſ. exciderat.

aliquid debere poſſim. v. V. L. — 181. *ſed quaero*, in votis habeo, *nato perferre*, nuntiare, de Turno ſumtam eſſe poenam, *Manes ſub imos*: in morte, quam ſibi breui obeundam eſſe auguratur. v. V. L.

182. *miſeris*, δειλοῖσι βροτοῖσι ſc. propter hoc quod ſequitur: *referens* iis *opera atque labores*. — 184. In ſeqq. ritus funebres aeui heroici expreſſit, quos ex Homero illuſtret, qui volet, Il. Η, 420—432. Ψ, pr. — 27. 110—257. Ω, 777 ſq. Od. Ω, 57. Alios Auctores dabunt Guell. et Cerda. Etiam ſingulos verſus comparant Intpp. qui tamen illuſtratione hac non indigere videntur. — 186. *ignibus atris* propter fumum, non aliter; patet ex altero verſu, vbi *caliginem* vocat.

Digitized by Google

Ter circum accenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter maeſtum funeris ignem
Luſtrauere in equis: vlulatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
It coelo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis derepta Latinis
Coniiciunt igni; galeas, enſisque decoros,
Frenaque, feruentisque rotas: pars munera nota,
Ipſorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Saetigerosque ſues, raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes: tum litore toto
Ardentis ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſeruant
Buſta; neque auelli poſſunt; nox humida donec
Inuertit coelum ſtellis fulgentibus aptum.

188. *cunctis* Rom. et Parrh. 189. *Diſcurrere* Exc. Burm. perperam. 190. *que* deeſt binis Burm. *ora* iidem et quatuor alii. 192. *clamor caeloque* Goth. tert. 193. *Hic alii* Medic. et multi alii cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heinſ. e Medic. et al. pro vulg. *direpta*. 195. *pars m. vota* Franc. 197. *circum* pr. Hamb. *mactabant* Ven. *Marti* Ven. 199. *flammas* Parrh. 200. *ſocios ſpectant* pr. Moret. *ſemiuſta* Goth. tert. etiam hic cum Rom. 201. *neque* Heinſ. e libb. pro *nec*, quod Rom. tuetur. 202. *ſtellis ardentibus* omnes codd. Heinſ. praeter Montalb. et pro diu. lect. tert. Moret. item Goth. ſec. et tert. qui *fulgentibus* exhibent.

cat. 188. Vi oppoſiti *decurrere* ad pedites ſpectare videtur. — 192. *clangor tubarum*. Tubas ex ſuo aeuo adſciuit Maro — 195. 6. alii arma quibus ipſi mortui vſi erant, in ignem coniiciunt: ea, *munera*, quia proprie ſic dicuntur omnia, quae ad honorem funebrem ſpectant: *non felicia*, quibus ſe defendere nequiuerunt, vt Seru. — 197. *Mortis* tanquam deae. Sic Seruius quoque, qui laudat ſimilia loca Statii IV. Theb. 528. Lucan. VI, 600. Notabile tamen hoc: alias Orco vel Manibus et Inferis victimae hae mactari ſolent. — 202. vſque ad auroram: cf. ſup. Exc. II. ad lib. II. p. 236. Sic que II. Ψ, 154. 226 ſq. Ω, 788 ſq. Interdiu ſtruitur rogus: nec accenditur niſi veſperi: ardet per noctem.

Digitized by Google

Nec minus et miſeri diuerſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras, et corpora partim
Multa virum terrae infodiunt, auectaque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.
Cetera, confuſaeque ingentem caedis aceruum
Nec numero nec honore, cremant; tunc vndique vaſti
Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam coelo dimouerat vmbram:
Maerentes altum cinerem et confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.
Iam vero in tectis praediuitis vrbe Latini

Praeci-

exhibent. Pierius nil monet: nec videtur is aliter ſcriptum in libb. inueniſſe quam *ardentibus*: ſic etiam omnes vett. edd. quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heinſ. retinuit, *fulgentibus*, vt poeta variet verſum, qui idem repetitur a poeta ſup. IV, 482. VI, 798. — *baptam* codd. Pier. 203. *diuerſi* Hugen. *in* deeſt Franc. et Goth. tert.. 205. *terrae fodiunt* Gud. *infodiunt terrae* ſec. Rottend. *aduectaq.* Ven. et Parrh. *paſſim* ſec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. Tum Menag. pr. hunc verſum non habet: nec Goth. tert. at ſequenti eum poſtponunt Leid. Zulich. et Goth. ſec. 207. *ſtragis* Rom. perpetua varietate cf. inf. 384. ſup. VI, 504. 208. *neque h.* Reg. *nunc* Ven. 209. *ignibus atris* Parrh. 210. *coelo gelidam* Doru. *demouerat* Zulich. a m. pr. 211. *et* abeſt Parrh. 212. *trepidoq.* Goth. *trepidumq.* Mentel. pr. a m. pr. 213. Impeditus locus: vnde mendo laborare verſum monuit Markland. ad Stat. Silu. V. praef. Et ſane *in tectis — vrbe Latini* ſcabra videtur eſſe

ctem. Altero die, vel tertio, vt h. l. v. 210. vbi rogi refrixerant, legebantur cineres.

204. 5. De induſtria hoc memoraſſe videtur, quoniam in Italia ſemper variauit ſepultura, modo humatione modo crematione in vſum recepta. Sic apud Romanos: ſic apud Etruſcos. — *auecta tollunt*, ornate, auehunt: ſc. ſublatos in currum. *vrbi*, Laurento. — 207. *caedis*. caeſorum. — 208. *nec honore* quia indiſcrete, nec ſingulis ſinguli rogis cremantur: quod honorificum fuiſſet. 210 ſq. v. modo ad v. 201. — *ruebant*, de cineribus eruebant, pro, legebant. — 212. *tepido*: translate, cui tepida oſſa inferebantur.

213. v. V. L. — 215 ſqq. Enumeratio miſerationi apta et omnibus poetis frequentata.

Digitized by Google

Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
Hic matres, miseraeque nurus, hic carasororum
Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exsecrantur bellum, Turnique hymenaeos:
Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;
Qui regnum Italiae, et primos sibi poscat honores.
Ingrauat haec saeuus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno: et magnum reginae nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, super maesti magna Diomedis ab vrbe

esse oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipse Burm. coni. *in tristi p.* vel *in tectis et diuitis.* — *et tectis* Franc. Potest tamen locus aliquanto iuuari distinctione et interpretatione opportuniore. Transit ab agris ad luctum in vrbe: dicendum erat in tectis h. domibus vrbis; hoc sic extulit: *in tectis, p. vrbe Latini, P.* 214. *Praecipimus* Franc. *longi* Heins. bene tuitus est, vt elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. *longe* quod Seruius defendit, indocte. 217. *durum* aliquot Burm. cum tert. Goth. *execratur* Rom. 218. *discernere* Goth. tert. 220. *an grauat* Franc. *Ingrauat et* vett. edd. et Gud. primum video *haec* in ed. tert. Ald. *hic* Montalb. *saeuos* Rom. *saeuis* Bigot. *solus* ed. pr. Burm. 221. *solumque duci* alicubi legitur ap. Pier. *soli* Ven. cf. inf. 434. *in certamine* aliquot Pier. 222. *varii* Goth. tert. *certamina* alter Hamb. 225. *in* inseri iussit Pier. et inseruit Heins. codicum auctoritate: adde edd. vett. aliquot, vt Norimb. Ed. pr. Burm. vbi vna voce *inflagrante.* Abest *in* in solo Hamb. pr. et Goth. pr. in nonnullis erasum. *magno fl.* Parrhas. 226. Legitur et *magni*, inquit Seruius, et sic Oblongus Pierii, et alii apud Heinsium

ta. Exempla vel Cerda dabit. — 215. 6. carae sorores. — 219. *primos honores.* vt praeferatur in Lauiniae matrimonio, cumque ea in regni successione. — 220. 1. cf. quae supra ex Aenea audierat Drances v. 115 sq. — 222 — 4. Contra etiam multae sententiae diuersae erant pro Turno: eumque et regina Amata, quae ei studebat, et fama magnarum rerum gestarum sustentabat. *obumbrat* eum, tuetur, defendit, vt Serv. 225 sqq. Vide sup. lib. VIII, 9 sqq.

Digitized by Google

Legati reſponſa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum inpenſis operum: nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Aenean manifeſto numine ferri,
Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque ſuorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis

Tecta

ſium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: ſieque hoc ipſum ſup. VIII, 9. occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod praecedit, *moeſti*: ne ſit, *moeſti magni*. In Goth. tert. *magna moeſti*. 227. *mandata f.* Zulich. a m. ſec. 228. *neque a.* ab Heinſio eſt: pro vulg. *nec*. 229. *Nil m. v.* Parrh. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 230. *a rege* Rom. Parrh. Doru. *pacem* — *petendum* agnoſcunt Grammatici Seruius, Donatus ad Terent. Rufinian. de Schem. Lex. p. 256. et al. ex codd. nulli praeter Moret. pr. Voſſ. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas deſit, facile quis a grammatico acumine hoc profectum odoretur. Moleſta quoque oratio, cum praeceſſerit: *arma quaerenda* non *quaerendum*. Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinſio *petendum*. Poteſt tamen poeta variare voluiſſe orationem. Ita ſenſiſſe videtur praeſtantiſſ. Ruhnken. ad Rufinian. l. l. 233. *Admouet* Medic. a m. pr. 234. *conſilium* Reg. et Doru. *in conſilium* Goth. tert. 235. *inter l.* aliquot Burm. *intra moenia* Rom. cum Goth. ſec. 236. *Illico* aliquot ap. Burm. aut potius *illi cōuenere*. Porro *ruuntque* Colot. Medic. Voſſ. pr. et Ven. adde Goth. ſec. et tert. quod et ipſum bene dici nemo dubitet: et exemplis probauit Heinſius; verum nec minus *fluere* elegans et ſollenne eſt de magna turba, vti Gr. ῥεῖν, ἐπιῤῥεῖν. et permutatio vtriusque vocis frequens. Scilicet quod cauſſam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adiectum ſatis arguit poetam de copia cogitaſſe, adeoque *fluunt* verius eſt. *ruitque* Ed. pr. Burm.

9 ſqq. 232. 3. *ira deum* (propter aduerſam belli fortunam; vnde etiam ſubiicitur: *tumuli ante ora recentes*) *admonet numine manifeſto*, clara voluntatis deorum ſignificatione, *ferri* (eſſe) *Aeneam fatalem*: fatis ei ſedem in Latio eſſe deſtinatam. — 235. Comparant locum de ſimili concilio

Tectaviis. Sedet in mediis et maxumus aeuo,
Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex vrbe remissos,
Quae referant, fari iubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, o ciues, Diomede Argiuaque castra;
Atque iter emensi casus superauimus omnis;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille vrbem Argyripam, patriae cognomine gentis,

Victor

237. *rex maximus* vett. edd. aliquot et codd. sed potiores omnes *et m.* sicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heinf. 238. *primos* Mentel. pr. *et laeta* Ed. pr. Burm. 239. *hinc* Zulich. 240. *Quid r.* Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter. 242. *inquit* ed. pr. Burm. cf. sup. ad IX, 423. et v. Guell. ad h. l. 243. *Diomedem* edd. vett. pleraeque et pars codd. at Medic. cum aliis *Diomeden*, quod metrum corrumpit. *Diomede* in plerisque suis exstare vidit Pier. (inter quos tamen Romanus non fuit, in quo *Diomeden* est) sicque Mentel. pr. et Rottend. sec. cum Seruio et Macrob. V, 17. vt sit Graeca forma: Διομήδεα, Διομήδη. Recepit hoc Heinf. vsitur tamen etiam in ant. edd. vt Ven. 1486. Opinabatur aliquando Heinsius scriptum fuisse: *Diomedei* vel *Diomedi*, quod merito deseruit. In tert. Rottend. et Sprot. *Diomedae*. vt apud Solin. c. 2. sub f. 246. *Argiripam*, *Agrippam*, *Agripam*, *Aegripam*, aberratt. Illud notabilius, quod poeta mediam

cilio Il. B, 51 sqq. et ad v. 239 sqq. renuntiationem legatorum Il. Z, 667 sqq. — *imperio accitos*, cum iis imperatum esset vt venirent. — 237. *primus sceptris*, imperio et dignitate, inter reges ac duces copiarum, qui auxilio venerant. *sceptris* pro sceptro.

243. *Argiua castra* pro vrbe, Argyrippa, vt toties novam Troiam Troianorum castra dicta vidimus. — 245. *Contigimus manum* ad dextram datam refer. vt sup. VIII, 124. in accessu ad Euandrum. *Ilia tellus*, Ilium vrbs, vt toties *gens*, *vrbs*, *terra*, poetis permutantur. cf. mox v. 246. 246. 7. Ad h. l. et sqq. cf. Exc. ad h. l. *patriae cognomine gentis* h. vrbis, Argos Hippium in Peloponneso designat, cuius nomine nouam in Apulia conditam vrbem a Diomede appellatam tradidit antiquitas; vt corrupto eo nomine postea Argyrippa facta sit. *patriam*

Victor Gargani condebat Iapygis aruis.
Poſtquam introgreſſi, et coram data copia fandi;
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quae cauſſa adtraxerit Arpos.
Auditis ille haec placido ſic reddidit ore: [250
O fortunatae gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii, quae vos fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicumque Iliacos ferro violauimus agros, 255
(Mitto ea, quae muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos

diam corripuit, cum perpetuum ſit *Argyrippa*: vt apud Lycophr. v. 592. Ἀργυρίππαν. At Ἀργυρίππηνοὺς apud Strabonem (lib. VI, p. 434. B.) agnoſcit Stephanus Byz. h. v. Virgilium ſequitur Silius XIII, 30. 247. *Garganii* aliquot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaſpidis* idem. *aruis* ex parte codd. Pier. et ſuorum repoſuit Heinſius. Tuetur tamen *agris* Mediceus cum al. 248. *P. congreſſi* Rom. *data coram* Goth. tert. 249. *docentes* Exc. Burm. 250. *Quid* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth. tert. *attexerat* idem, ex *attraxerat*, quod in Medic. et Mentel. pr. *abtraxerit* Ven. 251. *Auditis*? duo Leid. *Audiſtis* Sprot. *ille his* Oudart. et tert. Moret. *edidit* Medic. Franc. Goth. ſec. 254. *acceſſere* alter Hamb. forte pro *arceſſere*. vt X, 11. 255. *f. populauimus a.* Rom. *vaſtauimus* pr. Menag. 256. *Mitto quae* Doru. *Omitto muris* Goth. tert. *exacta* ed. Ven. Burm.

triam autem gentem ſeu vrbem Argos appellat poeta improprie; fuit enim Diomedes Aetolus; ſed Adraſti filia, Aegialea, ducta in regno Argiuorum ſucceſſerat. cf. V. L. ad v. 269. — *Victor*, armis cum Dauno aduerſus Meſſapios iunctis, conditione propoſita, vt pro auxiliis latis agri partem acciperet. v. Antonin. Liberal Met. c. 37. — *Gargani Iapygis*, Iapyx, pro Iapygius, vt tot alia. Etiam in Ouidio, qui h. l. expreſſit, Met. XIV, 458. *Daunus Iapyx* occurrit. Patuit autem Iapygiae nomen latius, et ad Apuliam, Calabriam et Meſſapiam pertinuit. *aruis Gargani.* paullo latius, in tractu terrarum, quae ad eum montem (nunc Monte di S. Angelo) pertingunt.

252. 3. *Saturnia regna.* quibus olim S. regnauit. *Antiqui Auſonii.* ab Auſonibus oriundi. v. ſup. p. 218 et 116. 254. *laceſſere bella:* vt: mouere bellum. monitum iam ſupra. *ignota*, pro bello dubii et incerti exitus. — 255. 6. Ne memorem, vt omittam ea, quae vrbe expugnanda

Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et ſcelerum poenas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus: ſcit triſte Mineruae
Sidus, et Euboicae cautes, vltorque Caphereus. 260
Militia

257. *premat* Heinſ. cum melioribus omnibus. vulgo: *premit.* 258. *ſceleris* — *omnis* alii, apud Seruium. Codices non variant. 259. *m. domus:* Bigot. et Parrh. *ſtat tr.* Exc. Burm. 260. *Caphereus* e Medic. et aliis Heinſ. recepit: vulgo *Capbareus.* Eadem varietas et alibi. Scilicet alterum commune, Καφηρεύς, alterum Ionicum eſt Καφηρεύς, et neſcio an hoc vnice verum ſit, quoties ſyllaba eſt producenda.

da ab Achiuis tolerata ſunt: quot viri in locis illis circa Simoentem occubuerint. *Simois ille*, cum exſecratione. *premit* ſc. merſos. Similiter ſup. I, 100. *vbi tot Simois correpta ſub vndis Scuta virum galeaſque et fortia corpora torquet.* Vbi iam laudatus locus, quem reſpexit poeta, Il. M, 22 ſq. Adde Od. r, 107—117. 258. *Supplicia et poenas.* atrocibus vocabulis vtitur, pro malis et aerumnis, quaſi hae pro poena exciſi Ilii fuerint: et ante *violauimus* dixerat, tanquam in ſacrilegio. — 259. Seruius laudat Pacuuii illud: *Si Priamus adeſſet, et ipſe eius commiſereſceret.* Vides, qua breuitate ſententiam complexus Maro vibraverit! Color alioqui orationis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ouidius XIV. Met. 474. vbi totum hunc locum ante oculos habet: *Graecia tum potuit Priamo quoque flenda videri.* Et ipſe Maro ſup. II, 6. 7. *Quis talia f. — triſte Mineruae ſidus.* Ineptit Seruius aut quiſquis eius nomen mentitur, quando arietem et manubias Mineruales, hoc eſt fulmina, memorat. Cerda de face a Nauplio, Palamedis patre, in fraudem Graecorum elata accipit *ſidus Mineruae:* non magis commode. Alii aliter. Quod ſimpliciſſimum eſt, hoc tenebimus. Tempeſtates ortas per ſiderum ortus et occaſus declarare, perpetuus poetarum vſus eſt. Tempeſtas, qua Achivorum claſſis disiecta eſt, Mineruae ira (cf. ſup. lib. II, 163 — 170.) fuit concitata v. Od. A, 326. 7. inprimis r, 134. 5. ſqq. cf. ſup. Aen. I, 39—41. Nihil igitur magis in promtu, quam tempeſtatem a Minerua commotam, *ſidus Mineruae* appellare, nullo reſpectu alio habito. Sane quidem Solinus c. 11. *Caphereus prominet in Helleſponsum, vbi poſt Ilii excidium Argiuam claſſem vel Mineruae*

Digitized by Google

Militia ex illa diuerſum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus aduſque columnas
Exſulat; Aetnaeos vidit Cyclopas Vlixes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque penatis
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros? 265
Ipſe

261. *abacti* plerique codd. et vett. edd. idque tuetur Pier. *abactis* Parrh. At *adacti* Medic. cum aliis nonnullis, vnde recepit Heinſ. Sic tamen iam Ald. tert. et hinc alii. Omiſſo *ad* Mentel. pr. *diuerſum littus adacti*, quod ornat Heinſius. 263. *Exolat* Medic. a m. pr. et Gud. 265. *Libycone* ex omnibus Pier. et potioribus ſuis Heinſ. pro, *Libycoue*. Tum *et Libycone* Doru. *et Libyco hab.* Goth. tert. *Libycoſue* Goth. pr.

Mineruae ira, vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi grauibus affecit caſibus. Sed ſub Arcturi ortum non dilata eſt Achiuorum nauigatio, quippe aeſtate facta: verum ſub eteſiarum aquilonum ortum. v. ſup. Exc. II. ad lib. III, p. 349. *vltorque Caphereus:* promontorium Euboeae verſus orientem, ὁ Καφηρεύς, propter latentia ſub vnda ſaxa et vortices, mariſque aeſtum, naufragia inprimis Graecorum a Troia redeuntium, infame. *vltor* omnino ornat, tanquam calamitoſum ſaxum, nihil amplius.

262. *Atrides* Menelaus: de cuius erroribus v. Odyſſ. Δ, 81 ſqq. 351 ſqq. *ad vſque Protei columnas.* nouauit paullo audacius poeta pro finibus Aegypti. nam Proteus ad Pharum inſulam agebat, vt ex Od. l. c. 351. 4. ſatis conſtat: ſed vt maiore animum phantaſmate percuteret, *columnas* dixit *Protei*, vt extremas terrae plagas ſignificaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas verſus occidentem terras dicere mos eſt. — *exulat:* ſimpl. errat. Male aliter Seru. Cerda. — 264. *Regna Neoptolemi.* Nouum regnum Pyrrhi in Epiro v. ſup. III, 296. 319. *verſos penates Idomenei* euerſam domum et regnum. v. ſup. lib. III, 121 ſqq. ibique notam. — 265. *Libycone h. littore Locros.* Memorari hoc alio loco non memini. Sed Maro habere hoc potuit ex Νόστοις, quos aliis locis commemorauimus. Certe Aiacis Oilei comites Locros Ozolas delatos in littora Africae, in his locis conſediſſe tradere olim debuerunt nonnulli, quos poeta h. l. ſequitur. Variae in Seruianis partes Africae a variis memorantur, ſed incerta fide. Alii ex Locris his in Bruttiis conſederant v. ſup. lib. III, 399. cf. ib.

Ipſe Mycenaeus magnorum ductor Achiuom
Coniugis infandae prima intra limina dextra
Oppetiit: deuictam Aſiam ſubſedit adulter.
Inuidiſſe Deos, patriis vt redditus oris,

Coniugium

267. *Coniugis* (*infandum*) Macrob. IV, 4. Exempla nemo facile deſideret: ſed dabit plena manu Burmann. V. Cl. ad Antholog. Lat. p. 196. ſicque placebat legere Ge. Fabricio: qui tamen mox vidit, expreſſum eſſe Homericum: οὐλομένης ἀλόχοιο. *inter l.* aliquot Heinſii qui id receperat, iterum eiectum tacite a Burmanno. *lumina* Zulich. cum Goth. tert. non adeo male. 268. *Procubuit: d.* vett. edd. Macrobii IV. Sat. 3. — *deuictam Aſiam ſubſedit* praeclare Menag. alter et a m. pr. Medic. et Gud. nam ab altera manu *poſſedit* interpolatum eſt, vti etiam Rom. *deuictam Aſiam poſſedit*, habebat. Sed *deuictam Aſiam ſubſedit* etiam Aruſianus Meſſius agnoſcit: *et ſubſidere* de inſidiis et de occupatione ex inſidiis elegans vocabulum. Itaque Heinſ. recepit pro vulgari: *deuicta Aſia*, quod Seruius male praeferebat. In Leid. erat *deuicta Aſiamque obſedit*, in Menag. pr. *deuicta Aſiaque obſedit*. Ed. Ven. Burm. *deuicta Aſia permanſit*. Exc. Burm. *d. Aſia ſub fedus*. 269. *Inuidere dii*, *p.* Goth. tert. ab interpolatrice manu, credo, vt difficiliori rationi ſubſtitueret faciliorem. *Inuidiſſe deos* per exclamationem dictum: ſc. *an referam*. vel, credatne aliquis? annon durum eſt! *p. ne redd.* Hamb. pr. et Goth. tert. In fine *oris* Oblongus Pierii et pars Heinſ. cum vett. edd. et inde vulgatis. *patriis* tamen *aris* codicum etiam praeſtantiſſimorum conſenſus tuetur, Medic. Romani etc. et miror hoc Heinſium non recepiſſe, inprimis cum *patriae — orae* ſtatim v. 281. iterum occurrant. Tandem nonnulli apud Pier. exhibebant: *patriis — Argis*, quod ap. Ouid. XIV. Met. 476. itidem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *aruis*, et merito ibi Heinſio probatur; at h. l. admitti nequaquam poteſt, cum poeta Calydonem ſubiungat, adeoque *patrias aras* de Aetolia et Calydone accepiſſe videri debeat.

cf. ibi Serv. 266 — 8. De Agamemnone, qui Clytaemneſtrae et Aegiſthei inſidiis periit. *prima intra limina*, puto dictum, pro, in primo ſtatim limine, h. e. primo aedium ingreſſu, cum vix domum intraſſet. Seruius: in ipſo limine imperii, id eſt, in littore: quod non placet. Sed nec ad locum aedium referre licet, vt in atrio occiſus ſit: etſi conuiuia in celebriore aedium loco habebantur, inter quae caeſus ille fuit v. Odyſſ. Λ, 408 ſqq. — 268. victorem Troiae inſidiis excepit adulter. Magnifice verbis ornatum! cf. V. L. — — 269. 70. *Inuidiſſe deos* ſc. quid

Coniugium optatum et pulchram Calydona viderem!
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
Et socii amissi petierunt aethera pennis,
Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus inplent.
Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
Adpetii, et Veneris violaui volnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini, laetorue malorum.

Munera,

270. *pulchrum* duo Burm. *pulchra* eius Exc. 272. *admissis — pennis* alios legere Seruio notatum, sicque aliquot Pier. et pro diu. lect. Leid. quod tanquam elegantius (vt sit pro alis concitatis) reposuerat Heinsius, tacens iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipse improbare, et laudat pro eo Guellium et Dauisium ad Caes. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II. Obss. 49. maluisse *amissis pennis* pro emissis. *admissi* Goth. pr. *admisi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *socii amissi*: sic Rom. Medic. et ceteri. *pinnis* Rom. *allis*, (pro *alis*) Medic. Pierii. 273: *heu damna* Parrh. 274. *clamosis* Oudart. 275. *Haec eadem* Zulich. *superanda* Goth. tert. sicque aliquot Pier. inter quos Rom. *Haec adeo mihi iam superanda.* 276. *Tempore, quo* pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. sec. et tert. 278. *Nunc v.* Doru. et Ed. Ven. ap. Burm. *Nec* Ven. et Goth. pr. 279. *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol. quo in binis spectat: *dirupta.* Tum *est* in fine aliquot Heins. et Burm. sicque Goth. sec. 280. *laetorque* Leid. *laborum* vel *malorum* cod. Koeleri V. Cl.

an referam! *p. Calydona viderem.* Hic sui non satis memor fuit Maro. Argos redire Diomedes debuit, quibus regnabat, et vnde copias eduxerat, non Aetoliam, vnde genus ducebat: inprimis cum sup. v. 243. *Argiua castra* memorasset. Etiam Homerus Od. r, 180. i. 2. reditum ad Argos diserte memorat. Rectius Ouidius, quem haec ante oculos habuisse iam supra monuimus, XIV. Met. 470. *patriis sed rursus ab Argis Pellor.*

271—4. Aues Diomedeae v. Exc. I. ad h. l. 275. *speranda*, metuenda vt toties, vel simpl. cogitatione praecipienda, expectanda. cf. sup. IV, 419. 276. 7. notum ex Il. E, 330 sqq. cf. sup. X, 29. Adde Ouid.

Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean: ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clipeum adſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo praeterea tales Idaea tuliſſet
Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbes
Dardanus, et verſis lugeret Graecia fatis.
Quidquid apud durae ceſſatum eſt moenia Troiae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
Haeſit,

281. *portaſtis* vett. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis eſſe, quod delicatius ſit, *portatis*. hinc edi coeptum. Sic quoque Medic. et Heinſ. potiores. *p. huc apportaſtis* Leid. *defertis* Parrh. pro *defertis*. 283. *manum* Menag. pr. v. ſup. X, 876. In Doruill. poſt h. v. ſequebantur vſſ. 336. vſque ad 352. 285. *inſurgat* Nonius in *experiri*. 286. *Achaicas* Menag. ſec. *ad vmbras* Parrh. 287. *l. G. campis* ſec. Rottend. 288. *certatum eſt* Apronianus emendarat in Mediceo, perperam. *ceſſatum eſt*, inquit Heinſ. optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suaſor. II. p. 23. cum laudatus eſſet Abroni Silonis verſus: *belli mora concidit Hector*; ſubiiciuntur haec: — *notate prae ceteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre.* — Quicquid apud — victoria Graium haeſit. *Meſſala aiebat hic Virgilium debuiſſe deſinere: quod ſequitur*: et in d. r. annum, *explementum eſſe. Maecenas hoc etiam priori comparabat.* Aſſentiendum arbitror Meſſalae. Idem hemiſtichium fere iam ſupra intexuerat lib. IX, 155. Tandem *eſt* abeſt ſec. Voſſ. et pr. Hamb. *victoria tantum* Oblong. Pierii.

Ouid. XIV. Met. 477. 478. — 282. 3. Congreſſi Diomedes et Aeneas (Il. E, 239 ſqq. cf. not. ad Aen. I, 96.) ſingulari certamine; ſed in pugna hoc ſaepius factum ſupponere licet poetae. — 283. 4. *quantus in clipeum aſſurgat.* De eo, qui gladio infert vulnus, alias dictum vidimus: *aſſurgere* vel *inſurgere*, erigi, *in ictum, in haſtam, in enſem*; At h. l. *in clipeum*, quia elato in altum clipeo haſtam vibrat: namque is naturalis motus eſt, et ad corpus tuendum valet. Nil expediunt Seru. et Cerda. — 285. Color idem qui in pulcherrimis verſſ. Il. B, 371 — 4. 287. *Dardanus* pro Dardanius: vt ſup. IV, 662. et hoc pro Dardaniis, Troianis; vtrumque ex poetarum more. Etiam Pindar. Nem. I, 106. Δαρδάνων. — 288. quicquid, quantum, ἐφ' ὅσον. *ceſſatum*

Coniugium optatum et pulchram Calydona viderem!
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
Et socii amissi petierunt aethera pennis,
Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus inplent.
Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
Adpetii, et Veneris violaui volnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini, laetorue malorum.

Munera,

270. *pulchrum* duo Burm. *pulchra* eius Exc. 272. *admissis — pennis* alios legere Seruio notatum, sicque aliquot Pier. et pro diu. lect. Leid. quod tanquam elegantius (vt sit pro alis concitatis) reposuerat Heinsius, tacens iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipse improbare, et laudat pro eo Guellium et Dauisium ad Caes. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II. Obss. 49. maluisse *amissis pennis* pro emissis. *admissi* Goth. pr. *admisi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *socii amissi*: sic Rom. Medic. et ceteri. *pinnis* Rom. *allis*, (pro *alis*) Medic. Pierii. 273: *heu damna* Parrh. 274. *clamosis* Oudart. 275. *Haec eadem* Zulich. *superanda* Goth. tert. sicque aliquot Pier. inter quos Rom. *Haec adeo mihi iam superanda.* 276. *Tempore*, *quo* pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. sec. et tert. 278. *Nunc v.* Doru. et Ed. Ven. ap. Burm. *Nec* Ven. et Goth. pr. 279. *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol. quo in binis spectat: *dirupta.* Tum *est* in fine aliquot Heins. et Burm. sicque Goth. sec. 280. *laetorque* Leid. *laborum* vel *malorum* cod. Koeleri V. Cl.

an referam! *p. Calydona viderem.* Hic sui non satis memor fuit Maro. Argos redire Diomedes debuit, quibus regnabat, et vnde copias eduxerat, non Aetoliam, vnde genus ducebat: inprimis cum sup. v. 243. *Argiua castra* memorasset. Etiam Homerus Od. r, 180. i. 2. reditum ad Argos diserte memorat. Rectius Ouidius, quem haec ante oculos habuisse iam supra monuimus, XIV. Met. 470. *patriis sed rursus ab Argis Pellor.*

271—4. Aues Diomedeae v. Exc. I. ad h. l. 275. *speranda*, metuenda vt toties, vel simpl. cogitatione praecipienda, expectanda. cf. sup. IV, 419. 276. 7. notum ex Il. E, 330 sqq. cf. sup. X, 29. Adde Ouid.

Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean: ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clipeum adſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo praeterea tales Idaea tuliſſet
Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbes
Dardanus, et verſis lugeret Graecia fatis.
Quidquid apud durae ceſſatum eſt moenia Troiae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
Haeſit,

cc

281. *portaſtis* vett. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis eſſe, quod delicatius ſit, *portatis*. hinc edi coeptum. Sic quoque Medic. et Heinſ. potiores. *p. huc apportaſtis* Leid. *deſertis* Parrh. pro *defertis*. 283. *manum* Menag. pr. v. ſup. X, 876. In Doruill. poſt h. v. ſequebantur vſſ. 336. vſque ad 352. 285. *inſurgat* Nonius in *experiri*. 286. *Achaicas* Menag. ſec. *ad vmbras* Parrh. 287. *l. G. campis* ſec. Rottend. 288. *certatum eſt* Apronianus emendarat in Mediceo, perperam. *ceſſatum eſt*, inquit Heinſ. optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suaſor. II. p. 23. cum laudatus eſſet Abronii Silonis verſus: *belli mora concidit Hector*; ſubiiciuntur haec: --- *notate prae ceteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre.* --- Quicquid apud --- victoria Graium haeſit. *Meſſala aiebat hic Virgilium debuiſſe deſinere: quod ſequitur*: et in d. r. r. annum, *explementum eſſe. Maecenas hoc etiam priori comparabat.* Aſſentiendum arbitror Meſſalae. Idem hemiſtichium fere iam ſupra intexuerat lib. IX, 155. Tandem *eſt* abeſt ſec. Voſſ. et pr. Hamb. *victoria tantum* Oblong. Pierii.

Ouid. XIV. Met. 477. 478. — 282. 3. Congreſſi Diomedes et Aeneas (Il. E, 239 ſqq. cf. not. ad Aen. I, 96.) ſingulari certamine; ſed in pugna hoc ſaepius factum ſupponere licet poetae. — 283. 4. *quantus in clipeum aſſurgat.* De eo, qui gladio infert vulnus, alias dictum vidimus: *aſſurgere* vel *inſurgere*, erigi, *in ictum, in haſtam, in enſem*; At h. l. *in clipeum*, quia elato in altum clipeo haſtam vibrat: namque is naturalis motus eſt, et ad corpus tuendum valet. Nil expediunt Seru. et Cerda. — 285. Color idem qui in pulcherrimis verſſ. Il. B, 371 — 4. 287. *Dardanus* pro Dardanius: vt ſup. IV, 662. et hoc pro Dardaniis, Troianis; vtrumque ex poetarum more. Etiam Pindar. Nem. I, 106. Δαρδάνων. — 288. quicquid, quantum, ἐφ' ὅσον. *ceſſatum*

Haesit, et in decumum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in foedera dextrae,
Qua datur: ast, armis concurrant arma, cauete.
Et responsa simul quae sint, rex optime, regis
Audisti, et quae sit magno sententia bello.
Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus vndis.
Vt primum placati animi, et trepida ora quierunt,
Praefatus Diuos solio rex insit ab alto:

Ante

290. *v. distulit* Vratisl. et Doru. *victoria redegit* Menag. pr. 293. *concurrent* Medic. a m. pr. 294. *rex o. regum* vett. edd. et codd. non modo infimi aeui, vt Doruill. Goth. pr. sed et Romanus. Obtulit tamen *regis* Pier. e Rom. et al. Adde Medic. et al. Heins. 296. *variusque* vel *validusque* Scheffer. *varius super ora* qu. Moret. 297. *tremor* pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. *fremur* sec. Rottend. Firmat *fremor*, de quo nemo dubitet, Burmann. ex Aen. X, 96 sqq. 298. *sit clauso* veterrimi Pierii et Heinsii, qui recepit. vulgo, *clauso sit*. Tum aliquot Pier. et Sprot. *it clauso*. 299. In *crepitantibus* nil variant codd. 300. *pacati* Vratisl. et pro diu. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. *tepida* Zulich. *rabida* aliquot Pier. et Goth. sec. Sed *ora trepida* sunt trepidantium. *quierant* Rom. 301. *rex dixit* Zulich. *iussit* Goth. tert.

tum est. quae mora excidii facta. *haesit*, retardata est, substitit. *retulit vestigia*, relapsa est, adeoque dubia et incerta fuit. Hectorem autem et Aeneam Troianorum fortissimos ipse Homerus pronuntiauit Il. P, 513. cf. Il. E, 467. 8.

295. *quae sit magno sententia bello. bello* paullo durius seu tertio casu, quod ad bellum attinet, seu pro, de bello. — 296 sqq. Sollennis haec comparatio: praeeunte Homero Il. B, 144 sqq. vbi non minus est ornata; sed Maro phantasma variauit: pro mari flumen posuit. Aliter tractauerat sup. lib. X, 96—9. *clauso gurgite*, praecluso aquarum cursu saxorum obiectione. — 301. *Praefatus diuos* praeclare, more antiquo cf. Seru.

302. *sta*

Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adſidet hoſtis.
Bellum inportunum, ciues, cum gente Deorum,
Inuictiſque viris, gerimus: quos nulla fatigant
Proelia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam adſcitis Aetolum habuiſtis in armis,
Ponite; ſpes ſibi quiſque. Sed haec, quam anguſta, videtis.
Cetera qua rerum iaceant perculſa ruina,
Ante oculos interque manus ſunt omnia veſtras.

Ff 2 Nec

302. *equidem* e libb. Heinſ. pro, *quidem*. *bos ſumma* pr. Hamb. a m. ſec. *Latinis* Montalb. 303. *melius fuerat* Goth. pr. 304. *conſilium* aliquot Pier. duo Goth. vt v. 234. *adſidet* Heinſ. recepit: ſic Rom. et Medic. Pierii, Gud. et quinque alii Heinſ. vulgo *obſidet*, eadem vi, ſed vulgarius. 306. *Iniuſtisq.* Goth. tert. 307. *p. decedere* Oblongus Pier. *bello* Goth. tert. et Acron ad Horat. 308. *adſcitis* e Rom. Medic. et ceteris praeſtantioribus Heinſius repoſuit, pro vulg. *accitis*. cf. inf. v. 473. XII, 38. 309. Veteres Grammatici Seruius, Donatus, Priſcianus, Marcianus Capella diſtinxere: *Ponite ſpes ſibi quisque*: vt ſit, *deponite*. Sed melior interpunctio iam antiquitus obtinuit: nec aliter Apronianus inſtituit, idque ſequuntur vett. edd. Quod facere praeſtat etiam propterea, vt breue tempus conſtet vltimae in *ponite*: diſiuncta voce, cui duplex conſona initium facit. Daweſius Miſc. crit. p. 4. immutatum vult: *Ponite: quisque ſibi ſpes*. Alias argutias Metricorum nolo repetere. videat, qui volet, Doruill. ad Chariton. p. 184. 310. *Cetera quae* codex ap. Pier. *percuſſa* aliquot Pier. et Heinſiani, et Goth. tert.
311. *manus noſtras* Franc.

302. *ſtatuiſſe*, pro deliberaſſe. Nam bellum aggreſſi ſunt Latini tumultuario modo, cum nihil ipſe rationibus, quibus diſſuadebat, efficeret, ſup. VII, 591 ſq. — 304. *cum m. adſidet hoſti*. Facile intelligitur, rhetorico more hoc dici factum, quod minantur Troiani facere. — 305. *gente deorum*, *σὺν πατρὶ θεῶν*: Aenea, — 307. Vocant huc Homericum *μάχης ἀκόρητοι* Il. N, 639. T, 117. *poſſunt abſiſtere* l. ſimpl. pro abſiſtunt, l. pro non poſſunt ſibi temperare, ne rebellent. — 309. Nunc quemque in ſe omnem ſpem repoſitam habere neceſſe eſt: non alienam opem exſpectare. 309 — 311. Sed haec ipſa ſpes, quam in

ſua

Nec quemquam incuſo. Potuit quae plurima virtus
Eſſe, fuit. Toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quae ſit dubiae ſententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, finis ſuper vſque Sicanos,
Aurunci Rutulique ſerunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum aſperrima paſcunt.
Haec omnis regio, et celſi plaga pinea montis
Cedat

313. *regnum* Ed. Ven. Burm. 314. *Hinc adeo* ſec. Rottend. *dubiae quae ſit* Doru. 315. *et* multis abeſt apud Burm. 316. *mihi* vel *qui* Zulich. 317. *in occaſu* ſec. Moret. 318. *Aruncí* paſſim in codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius praeferre voluit, perperam. 320. *Hic* Franc.

ſua quiſque virtute ſitam habet, quam ſit exigua videtis. Nam reliqua omnia, quam afflicta ſint, ante oculos et inter manus veſtras eſt: h. oculis manibusque tenetis, tanquam quod certiſſimum eſt: Graece, *πρόχειρόν ἐστι. cetera.* bene Servius: abſolute dixit, id eſt: exercitum, auxilia, vires imperii. Scilicet copias intelligit ad bellum gerendum neceſſarias. Pro explicatione ſunt inf. v. 419. 420. Turni verba: *opes, intacta iuuentus, auxilia.* --- 312. *quae plurima* h. quanta maxima. *ὅσην πλείστην.* --- 313. *corpore regni,* pro viribus copiis.

316--321. Sententiam poetae, ex ipſis verbis eruamus. Suadet Latinus cedi Troianis agrum ad Tiberim: quem his notis deſignat: *eſt antiquus ager mihi,* h. non noſtra demum memoria occupatus et cultus, *longus in occaſum,* non quod in occaſum protendatur, ſed quod a Laurento in occaſum ſpectat et late verſus orientale Tiberis littus procedit vſque ad *Sicanorum* fines, quos verſus Romam a poeta poni credibile fit. Scilicet auctores ille videtur habuiſſe, qui Sicanos quoque ad Tiberim aliquando incoluiſſe narrarent. cf. Exc. ad VIII, 314 p. 219. Ager hic, qui Latii pars erat, ab Auruncis et Rutulis partim colebatur partim paſcebatur: v. 318. 9. ergo hos Rutulos et Auruncos ſub Latini imperio fuiſſe neceſſe eſt. Sunt in hoc agro colles, et tractus aſperi et ſaxoſi nec niſi paſcuis idonei, tum quoque pineta. Videtur hoc ad colles Albanos ſpectare, quos ager iſte attingere debuit

Digitized by Google

Cedat amicitiae Teucrorum: et fœderis aequas
Dicamus leges, socioſque in regna vocemus:
Conſidant, ſi tantus amor, et moenia condant.
Sin alios finis aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore nauis,
Seu pluris conplere valent: iacet omnis ad vndam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Praecipiant: nos aera, manus, naualia demus.

324. *Si in alios fines* vel *leges* Zulich. *aliamue* aliquot ap. Burm. cum Goth. ſec. 325. *poſcuntque* ſec. Moret. et Bigot. idque iam Heinſio placuit, etiam Waddelio et Cuninghamo: et valde vtique arridet. Languet enim alterum, *poſſunt*, ſi vel maxime ad fata reuoces: ſi per fata facere liceat, vt Seruius voluit. Adde, quod *poſſunt* paullo inſolentius poſitum ante iam occurrebat. v. 307. *nec victi poſſunt abſiſtere ferro*. 326. *robora* Goth. tert. 327. *implere* ſec. Moret. et pr. Hamb. pro var. lect. *volunt* Menag. pr. 328. *numerosq.* Sprot.

debuit, dum iidem omnino agrum Laurentem finiebant. Sunt in his omnia, puto, ſatis expedita. Seruius recte refellit Donatum qui ad agros circa Vſentem fl. in Volſcis haec referebat; etſi, quod miror, Cluuerius Donati ſententiam amplexus eſt, Ital. ant. pag. 789. Habuit autem poeta auctoritatem, quam in his ſequeretur, Catonis, qui, vt apud Seruium legitur, in Originibus narrauerat, Troianos a Latino accepiſſe agrum, qui eſſet inter Laurentum et caſtra Troiana, iugerum DCC. Domitius lib. I. hiſtoriae ſuae D. iugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12. quem numerum ex Hemina quoque repetit Solinus c. 8. Stadiorum XL. agrum a colle, cui Laurinium impoſitum, quaquauerſus patentem per foedus cum Latino pactum ceſſiſſe Troianis memorauerant alii apud Dionyſ. I, 59. Me de iugerum numero parum laborare facile quiſque intelligit; hoc volebam, vt conſtaret, fuiſſe famam antiquam, quam in rem ſuam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *ſibi eſſe agrum* v. 316. poteſt hoc, ſi quis ita velit, proprie accipi, ex vetere vita, qua regibus aſſignata agri portio, τέμενος, vt vel ex Homero notum Il. M, 313.

325. *aliam gentem*. iterum pro terra. *poſſuntque* v. V. L. — 327. *complere* proprium vocabulum: vt πλήρωμα. *Serv.* — 329. *naualia*, res nauales, ceram, funes, vela et alia huiusmo-

Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu praetendere ramos:
Munera portantis aurique eboriſque talenta
Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, et rebus ſuccurrite feſſis.
Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus

330. *ferunt* a m. pr. Gud. *firmant* pr. Hamb. 331. *Latini* plerique Pier. et quatuor apud Burm. minus bene. 832. *ramum* Moret. ſec. 333. *eborisque aurique* vulgg. edd. (inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione.) Nam vett. edd. vna cum codd. omnibus id habent quod Heinſ. reuocauit. *eboris talenta* per ſe recte dici poſſent: aeſtimatur enim ebur ac venditur ad libram. Verum h. l. non appenditur *ebur*. Aiunt ad *ſellam* curulem ſpectare vſ. ſequente: implicita itaque inter ſe collocauit (per chiaſmum illuſtrare ſolent grammatici) *auri talenta et eboris ſellam*. Mutaui autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intulerat hanc: *M. p. aurique, eborisque talenta, Et ſellam, regni, trabeamque, inſignia noſtri*. Pierius diſtinguere malebat: *M. — eborisque, talenta Et ſellam n.* Tum *talentaque* ex Medic. Heinſ. receperat. Mihi nihil dum ſatis placet. 336. *Tunc* al. *infeſſus* pro *infeſtus* Ven. In toto verſu nitorem deſidero: *idem infenſus, quem*. Seruius: Drances *idem*, videlicet, qui ſupra apud Aeneam egerat. Hoc facere impedit appoſitum *infeſtus*. Mollior puto exiret oratio, ſi ſic ſcriptum eſſet: *Tum Drances, idem, infenſum quem gloria Turni — agitabat*. Ex libris nil notatum video. 337. *que* abeſt Franc. et Goth. tert.

iusmodi. *Seru.* nam *materiem* iam memorauerat. *manus* operas. male aliter alii. — 331. *prima de gente.* primis de gentibus, ex nobilitate. — 332. *pacis ramos:* v. ſup. 101. — 333. *eboris ſellam:* v. V. L. — 334. Sella curulis et trabea inſignia imperii, et inter munera mitti ſolita, apud Romanos, Albanos, Etruſcos, adeoque h. l. recte et apud Latinos.

336. Male ingenioſi nonnulli in Drance Ciceronem, vt in Turno M. Antonium quaeſiuere. Vrſinus in Drance Polydamantem Il. M, 210 ſqq. Macrob. V, 2. Achillem quaeſiuere: vtrumque nimis ſedulo. Diceret ſaltem aliquid, qui Therſiten ex Il. B, 212 ſqq. ante oculos fuiſſe contenderet, ſed turpitudine et probro, quo ibi flagrat, liberatum. Etiam is ἔχθιστος Ἀχιλῆι

vt

Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat).
Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cuius ob auspicium infaustum moresque siniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse vrbem luctu: dum Troïa tentat

338. *et* a Parrh. abest. *linguae melior* legisse videri potest Seruius: nam laudatur ab eo non modo vs. 441. lib. I. *laetissimus vmbra*, vbi *vmbrae* eum legisse probabile fit; sed et Sallustii II. Hist. *fructuum pabulique laetus ager*. Atque sic emendabat quoque Marklandus V. Cl. in Epistola critica p. 121. et Cuninghamus Silii simile dictum: *fati melior* lib. V, 333. aduocat. Sed idem exemplum ab indocto homine aliunde adscribi potuit, nec tales delicias vbique sectari placet. Tandem *fr. bellum* sec. Rottend. 339. *non f. actor* aliquot Pier. 341. *ferebant* Rom. Gud. a m. sec. alter Mentel. a m. pr. et Hugen. quod verum arbitror: praefero saltem. 342. *auxerat* Goth. tert. *agregat* Doru. 344. *te scire* Doru. a m. sec. 345. *Quid f. petat* Medic. Gud. a m. sec. et multi alii ap. Heins. et Burm. cum Goth. tert. Altera lectio vett. edd. obsidet, et merito praefertur: *ferat* est postulet, eiusque interpretatio, *petat*, vt Burm. quoque censet. *populis et* Sprot. 347. *ob augurium* ap. Priscian. lib. XIV. vitiose haud dubie. *auspicium infandum* Leid. *infaustum auspicium* Parrhas. 350. *Considisse* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Parrh. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. sec. *Troica* alter Hamb. *captat* Leid.

vt hic *infestus*. — 340. I. Poetam hoc ad ornatum excogitasse probabile est. Iulius tamen Sabinus, nescio vnde, haec annotauit: „filius sororis Latini, patre rustico.„ — 342. *onerat*, docte pro auget, accumulat odia in eum. — 345. *mussant*, cunctantur, non audent dicere. 346. *flatus*, φύσημα, de arrogantia. Ad eandem et obstinatum Turni animum refero *mores siniſtros*. *ob auspicium*: auspicia et ductus belli. — 350. *Consedisse*, in luctum esse demer-

Caſtra, fugae fidens, et coelum territat armis.
Vnum etiam donis iſtis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique iubes, vnum, optime regum,
Adiicias; nec te vllius violentia vincat,
Quin natam egregio genero digniſque hymenaeis
Des pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
Quod ſi tantus habet mentis et pectora terror;
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo:
Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula ciuis
Proiicis, o Latio caput horum et cauſſa malorum?
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne:

351. *fuga f.* Rom. 352. *mittis* Franc. 353. *diciq.* Heinſ. ſecundum Pierium ex Rom. Medic. et omnibus praeſtantioribus: pro vulgari *duci:* Docuit Heinſ. et ad h. l. et ſup. ad lib. V, 486. *dicere* in his et ſimilibus eſſe promittere. Proprie eſt deſignare munus et deſtinare. 354. *vllius ſententia* Bigot. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 355. *gnatam* Rom. et al. *egregius* Goth. tert. *que* abeſt Doru. 356. *Das* pr. Moret. *hanc* deeſt Ven. *huic* Franc. *f. firmes*, quod longe melius, habent Rom. et alii Pier. Medic. a m. ſec. cum aliis multis Heinſ. et Burm. item Goth. ſec. *finges* ſec. Rottend. a m. pr. 357. *mentes* Rom. 352. *obteſtamur* Gud. a m. pr. *rogemus* Zulich. *precemur* ſec. Rottend. 359. *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriaeque* quam commode memoretur, non dicam: accipiendum de populo Latinorum et de ſalute publica Latinus in filiam, eiusque coniugium quicum vellet iungendum, habebat duplex: et tanquam pater, et tanquam rex. Igitur non *patriae* ſed *patri* videtur legendum. Nullus tamen codex hoc praefert, niſi forte vnus Goth. tert. Contra Seruius Aſprum primum monuiſſe narrat, vt interpungatur poſt *Cedat.* 360. *Qui* Goth. tert. 361. *a Latio* Franc. pro *ab! laborum* Moret. qu. v. ſup. VII, 481. 362. *pacem bello te* Doru. *pacem depoſcimus* ed. Ven. Burm.

demerſam, vt bene Seru. vt συνιζάνειν. Alii accipiunt, quaſi eſſet, totam vrbem ſedere lugentem. — 351. *fugae fidens*, reſpicit ſup. lib. X, 665 ſq. — *et caelum territat armis:* tanquam qui prouocat. Seruius obſeruat hoc nimis tumidum eſſe, nec, niſi e Drancis perſona dictum, grauitati Virgilii conuenire.

352. *Vnum etiam. etiam* h. l. pro adhuc eſſe, Seruius vult: vt Terent. paſſim. — 357. Quod ſi, quominus hoc facias, Turni metu teneris: — 359.

v. V. L.

Turne: ſimul pacis ſolum inuiolabile pignus.
Primus ego, inuiſum quem tu tibi fingis, et eſſe
Nil moror, en, ſupplex venio. Miſerere tuorum;
Pone animos, et pulſus abi. Sat funera fuſi
Vidimus, ingentis et deſolauimus agros.
Aut, ſi fama mouet, ſi tantum pectore robur
Concipis, et ſi adeo dotalis regia cordi eſt:
Aude, atque aduerſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, vt Turno contingat regia coniunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et iam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adſpice contra,
Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:

364. *Primus age* Ven. *fingis obeſſe* alter Menag. *ineſſe* Ven. 365. *et ſupplex* Franc. *veniam* Zulich. a m. pr. 366. *funere f.* Reg. et Patrhaſ. qui et: *fuſus abi.* at *funere fuſo* Gud. a m. pr. Mentel. tert. *funera fuſis* Medic. 267. *deſpoliauimus* Gud. a m. pr. 368. *At ſi* Goth. ſec. 369. *aut ſi* Medic. *at ſi* pr. Hamb. *eſt* abeſt Ven. 370. *auerſum* Rom. *fer fidens* Franc. *fer pectora in h.* alter Mentel. a m. pr. et Exc. Burm. 371. *Si licet* Doru. 372. *infleta inhumataque* Ed. pr. Burm. 373. *ſternemur* Donatus et Pierii Mediceus, tum pars Heinſianorum, cum Ed. pr. Burm. ſed vetuſtiores omnes tuentur *ſternamur*. Tum *etiam tu* editum ante Heinſium: ſicque Seruius legit, et explicat *Eia*, nam eſt hortantis aduerbium hoc loco. *et tu iam* Ed. pr. Burm. 374. *Martis quid* Goth. tert. *ſolum adſpice* Waddel. emendat apud Burm. 375. *Quid v.* Gud. et Rottend. tert. a m. pr. Supplet Leidenſis: *audacem ſolum te in praelia dura.*

v. V. L. — 363. *pacis pignus* Lauiniae coniugium cum Aenea. 364. *inuiſum:* haud dubie pro, inimicum, actiue. — 366. *pulſus abi.* puto eſſe: patere te repulſam ferre. — 369. *dotalis regia:* dotale regnum. Sic et alibi. — 372. Expreſſit vulgare Graecorum ἡμεῖς, ἄθαπτος καὶ ἄκλαυστος ὄχλος. quaſi tam viles habiti, vt proiiciantur vel inſepulti. Minus bene Seru. et alii aliter. 373. *Martis:* patriae virtutis. *aſpice contra.* Homericum ἄντην. vt ἄντην ἰδεῖδέειν Il. τ, 15.

376. Ad verba comparant Il. α, 188. et ſup. lib. VII, 445. et ad vſ. 378. Il. β, 796. Ceterum in hac Turni oratione, multo

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.
Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis aceruos

Teucrorum

377. *rupitq.* Parrh. et Paris. cum Goth. tert. *imo e pectore* pr. Mentel. a m. pr. aut vt Burmanno videbatur *imo a. p. imo de p.* alter Hamb. at in sec. Moret. deerant voces: *has imo.* 378. *Longa q.* Zulich. a m. sec. *Drance semper.* Ordo ex libris Pier. et Heins. pro vulgari: *semper Drance*: quem Rom. tuetur. Tum *Drances* Goth. pr. Zulich. et ipse Medic. sed est ὦ Δρᾶγκες. 379. *Tum* ab Heinsio. Vulgo: *tunc.* 380. *complenda* Franc. *implenda* Goth. tert. 381. *detinet* Medic. et alii Heins. et Pier. cum binis Goth. *destinet* Rom. 382. *agger moerorum* Scripturam recepit e codd. Heins. cf. sup. ad lib. X, 24. et 144. Editum vulgo: *murorum* quod Rom. tuetur. In Medic. et Mentel. pr. a m. pr. *Aggere moerorum.* Porro *fossas* ap. Prisc. lib VIII. legi Pierio obseruatum. At v. sup. ad X, 24. Illud vero multo minus probandum, quod Canterus Vl. Nou. Lect. 8. coniecit, et a Cerda repositum video: *et inundant s. f.* postulante, vt ait, sententia. A qua vtique aberrauit. Nam est: Magna loqueris, dum adhuc muri ab hoste te tutantur et fossas nondum sanguis inundat, h. vrbs nondum oppugnatur; quod exquisitius altero modo extulit: *nec inundant sanguine fossae:* vt *inundant* absolute sit dictum. 383. *sona* Vratisl. *eloquio solito* plerique Pier. (excepto Romano) et aliquot Heinsiani cum Goth. tert. Sed *solitum tibi* elegantius. variata oratione, pro: vt soles. Sic εἰωθὼς absolute interponitur, et alia. *meque furoris* Montalb. 384. *Arguito D.* pr. edit. Burm. *Drances* etiam hic aliquot. vid. ad v. 378. *quando tot* Heins. e grammaticis et scriptis. Vulgo: *tot quando.* Tum *caedis aceruos* Quinctil. lib. IX, 2. vt sup. X, 245. XI, 207.

multo etiam magis quam in altera Drancis, seculi sui genium artibus rhetoricis imbuti declarauit Maro. Nec quicquam in Graecis, multo minus in Homero, reperiri arbitror quod ad artem declamatoriam propius spectet. — 381. 2. dum intra moenia tutus ab hoste lates. cf. V.L. 383. Proinde. Cum itaque muris adhuc hostis distineatur, *proinde* ad formam τοῦ εἶτα, ἔπειτα. quae cum ita sint. Mox *quando*

Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque tropaeis
Inſignis agros. Poſſit quid viuida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes
Quaerendi nobis: circumſtant vndique muros.
Imus in aduerſos? quid ceſſas? an tibi Mauors
Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis,
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, foediſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Thybrim
Sanguine, et Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio,

385. *Teucrum tot tua* ſec. Moret. *tua tela* Zulich. a m. pr. 386. *Inſignes* tres Heinſ. *inſignis tot agros* Zulich. *inſignis campos* duo Rott. Ita fuere de ſyllaba *is* male ſolliciti. *quod* Zulich. a m. pr. *ſparſit quid* Sprot. pro var. lect. *inuida v.* Goth. tert. 387. *libet* Menag. pr. *non l.* pr. Hamb. et Goth. ſec. *longo* Exc. Burm. 388. *Q. vobis* Zulich. a m. ſec. *circumdant* aliquot Pier. et Burm. et Ald. pr. nam tertia *circumſtant* cum cett. vett. edd. 389. *Imus in aduerſos?* Interrogationem Heinſius quoque firmat. Ego non deſiderem. *Imus* pro *Quin* imus, quod ſaepe apud Comicos. 391. *nequicquam armis terrebimus boſtem* ſuppleuerat Medic. a m. pr. *nunquamne fines fallacia verba* Leid. 392. *haud quisquam — arguet* ἀποφατικῶς Donatus. *an qu.* Leid. cum Goth. *an merito quisquam* Parrh. *aut quisnam* Ed. pr. Burm. 393. *Arguit* Oudart. 394. *tota cum ſtirpe* tres Heinſ. 395. *P. deos* Goth. pr. *exhauſtos* Oudart. et pr. Hamb. pro var. lect. *exuſtos* Goth. tert. *Arcades* cum eodem Doru. 396. *Aut ita — miſi?* Ed. Ven. Burm. *et P. vrguens* Medic. a m. pr. 397. *Et quo* Franc. 399. *N. manus* Goth. ſec.

quando, pro quando quidem. — 389 - 391. Comparant Il. A, 226-7. 393 — 5. Omnia in maius aucta. Arcadas dixit, cum de vno duce Euandro cogitaret. Ante oculos eſſe potuit locus Il. Θ, 153 - 6. — 396. cf. ſup. IX, 672 ſq.

399. Pergit in refellendis Drancis verbis et nunc ad vſ. 362. *Cane talia*, ominare hoc, nullam ſalutem eſſe bello, pugnando

Dardanio, rebuſque tuis. Proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tre-
Nunc et Tydides, et Lariſſaeus Achilles: [miſcunt,
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus vndas.
Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia fingit
Artificis ſcelus, et formidine crimen acerbat.
Numquam

400. *Proin* Oudart. Sed nec hoc nec *proinde*, quod v. 383. praeceſſit, nunc ſuauiter repetitur. 402. *et contra* Goth. pr. 403. *tremeſcunt* ſcribunt Rom. et pene omnes Pier. Mediceus et alii Heinſ. cf. Heinſ. 405. *Amnis ad H.* Parth. et Doru. ex interpretatione. *Omnis et* coni. Cuningham. *r. f. Appulus* coni. T. Faber perperam. 406. Locus Quinctil. IX, 3, 14. eſt: *Alia commendatio vetuſtatis eſt*, (de ſchematibus loquitur) *cuius amator vnice Virgilius fuit: Vel cum ſe p.* Cum non appareat, quo in verbo archaiſmus lateat, Heinſ. poſt Matium ſuſpicatur ſcriptum fuiſſe *contra mis*, quod veteres pro *mei*. At melior eſt Geſneri ad c. l. ſententia, excidiſſe aliquid in Quinctiliano, et eſſe in vſu voculae *vel* veruſtatem quaerendam: cum ſit pro *etiam*, *adeo*. Sed in fine *iadat* Bigot. et Goth. tert. ſicque ap. Quinctil. l. c. 407. *aceruat* paſſim ſcribitur: etiam in binis ex more ſuperiorum ſeculorum. cf. Pier.

pugnando ſaluos eſſe nos non poſſe, Aeneae et tibi. Vertant dii in tuum caput! Comparant Odyſſ. B, 178. 9. — 400. Perge itaque, quod facis, metum de Troianis ingrauare, etc. *gentis bis victae*, ab Hercule, primum. cf. lib. II, 642. 3. — contra deprimere res Latinorum. 403 — 5. ἠτοριϰῶς haec vel maxime, plus forte quam noſtra tempora in poeta epico ferant. Auget ſcilicet per ironiam quod Diomedes belli ſocietatem detrectauerat: erat is inter Graecorum principes, pro quibus *Myrmidonum* poſuit, quibus ſolus Achilles imperabat. *Lariſſaeus Achilles* v. ſup. ad lib. II, 197. — 405. h. et terrorem, quo Diomedes audito Aeneae nomine percuſſus fuerit, amplifica verbis quam maxime. Poetas id, quod populis vel regibus proprium eſt, terris, tandem et fluuiis tribuere, notum eſt: itaque h. l. terror ad fluuium Aufidum translatus: phantaſmate poetico. — 406. *Vel cum ſe.* Reſpicit ſup. 348. et 364. Abrupta vero oratio irati hominis transeuntis ad alia: Et ei accommodatum hoc *vel*, pro, et vero etiam. — *artificis ſcelus* pro, artifex.

410 ſqq.

Numquam animam talem dextra hac (abſiſte moueri)
Amittes: habitet tecum, et ſit pectore in iſto.
Nunc ad te, et tua magna, pater, conſulta reuertor. 410
Si nullam noſtris vltra ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus, et ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regreſſum:
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam, o, ſi ſolitae quidquam virtutis adeſſet, 415
Ille mihi ante alios fortunatuſque laborum,

Egregius-

408. *ſubſiſte* Goth. ſec. *dextra ac aſſiſte* Doru. 410. *et* abeſt Mentel. pr. et Goth. tert. *magna* Romani lectio eſt, quam aliquot alii Pier. Menag. pr. Sprot. Moret. ſec. et ipſe Gudianus firmant, quem miror hic deſerere Mediceum, qui alteram familiam ducit: *magne pater*: quod Donatus interpretatur, et bini Goth. agnoſcunt: nam alter *magna* habet. — *reuertar* Leid. 412. *deſerto* Hugen. *et ſi ſemel* alter Hamb. *et ſimul* Gud. ſicque Ed. pr. Burm. male. cf. mox v. 418. 413. *neque* Heinſ. e ſcriptis pro *nec. regreſſus* alter Hamb. *recurſum* Leid. Laudat Burm. not. ad Ouid. VI. Met. 450. 414. *reddemus* Zulich. a m. pr. *inertis* recepit Heinſ. e Rom. aliisque Pier. ſuisque melioribus, quoniam videbat neruoſius eſſe et plus artificii prae ſe ferre, quam vulgatum *inermes*, quod Seruius quoque habet. cf. ſup. ad X, 595. vbi eadem varietas et inf. v. 672. 415. Non puto male aliquis apoſiopeſin ſtatueret, et diſtingueret: *Quanquam o! ſi ſolitae quicquam virtutis adeſſet* — (ſc. quisquamne ſuſtineret hoc facere.) Tum pergit: *Ille mihi.* Sic ſup. lib. V, 195. *Quanquam o!* — *ſed ſuperent, quibus hoc, Fortuna, dediſti.* 416. *ante oculos* apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 247. *f. malorum* Hamb. alter.

410 ſqq. Vtitur Turnus callido et ſubtili aditu ad perſuadendum id, quod non audet palam dicere: melius eſſe interire, quam pacem rogare, vt bene obſeruauit Seruius. — *tam deſerti.* propter Diomedem, qui ſolus negauit auxilia; vt idem Seru. — 415 — 8. Seu turbauit affectus, ſeu calliditas inflexit orationem, quae ſic procedere debebat: *quanquam, o ſi* — *adeſſet* (h. e. niſi inertiſſimi eſſemus) deberemus illum habere fortunatiſſimum et fortiſſimum, qui etc. (h. e. deberemus mortem praeferre tali dedecori) Hoc alterum transtulit ad ſe: *Ille mihi ante alios f.* Eſt autem *fortunatus laborum*, (vt *laetus laborum* ſup. v. 73.) felix in malis ſuis et calamitatibus.

— 418.

Egregiuſque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit morieus, et humum ſemel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta iuuentus,
Auxilioque vrbes Italae populique ſuperſunt:
Sin et Troianis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnis
Tempeſtas; cur indecores in limine primo
Deficimus: cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis aeui
Retulit in melius: multos alterna reuiſens

Luſit

418. *ſimul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm. et qui paullo maioris eſt auctoritatis cod. Rom. Sicque coni. Burmann. Sec. V. Cl. ad Anthol. Lat. T. I. p. 88. Praeferat tamen vulgatum qui cogitet ſententiam eſſe: praeſtat ſemel mori. *memordit* aliquot Pier. et Leid. cf. Gell. VII, 9. 419. *Quin et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* Ed. Ven. et Doru. a m. ſec. *vobis* Goth. tert. 420. *Itali p.* Goth. tert. 422. *ſuntque illis* Rom. ſuauius vtique, probantque Pier. et Heinſ. nec tamen receptum. *Sint illis* pr. Hamb. f. pro *Sin*, vt coni. Heinſ. *illi* quoque legi monuit Seruius et ex eo Iul. Sabin. vt ſit pro *illic*, ſicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot 424. *Deficimur* Montalb. eleganter, iudice Heinſio, quem v. ad Ouid. Epp. V, 150. 425. *variusque labor*, quod Macrob. et Nonius agnoſcunt, ante Heinſ. legebatur, qui Rom. Medic. et ceteros meliores codd. ſequutus eſt: et videri poteſt hoc ipſum elegantius: *varii labor mutabilis aeui*. vt ſit *acuum varium*, quo varia fortuna iactamur. *labor mutabilis* h. mutatio laboris, aerumnae. — *bellique labor* aliquot Pier. *variisque* Doru. 426. *multosque* Medic. a m. ſec. *m. mutata r.* Schol. Horat. ad I. Od. 34. *recuſos* Franc.

— 418. ſup. v. V. L. ad lib. X, 489. — 419. 20. cf. ſup. 309 — 311. — 420. *vrbes Italae*: iterum reſpectu Diomedis, tanquam Graeci et exteri hominis. *ſuperſunt*, ſuperabundant, Seru. quod Burm. adſtruit. — 421. *gloria* pro victoria, vt κῦδος. Ad ſententiam comparant vſ. Homericos Il. P, 361 — 3. et ad *v.* 425. laudatur tritum illud: νίκη δ' ἐπαμείβετον ἄνδρας Il. X, 339. Sententiam autem tritiſſimam tamen habuit, quomodo verbis ornaret: *Multa dies — Fortuna locauit*. Enniani verſus ſunt apud Macrob. VI, 2. quos ante oculos fuiſſe Maroni ille putat. *alterna* (κατὰ) *luſit et rurſus* etc. cf. V. L.

428.

Lusit, et in solido rursus Fortuna locauit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, et Arpi.
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi misere duces. Nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum praestet Achillem,
Factaque Volcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud vlli veterum virtute secundus,
Deuoui.

427. *in solio* alii apud Vrsin. Zulich. et Parrhas. *in solito* sec. Rottend. et a m. sec. Doru. perperam. — *in solido* est in integro, in incolumem statum, in integrum restituit. 429. *Tolonius* Parrh. *Tholonius* Goth. tert. 430. *non* edd. nonnullae. *nec tarda* tanquam elegantius recepit secundum Ge. Fabricium Heinsius ex Seruii auctoritate: cui Ven. et pro var. lect. Menag. accedebant: cum Goth. sec. Ceteri codd. omnes tuentur vulgatam: *nec parua. nec tanta* Exc. Burm. *sequentur* Bigot. Versum laudat Schol. Statii ad VI. Theb. 910. vbi *sequitur* explicat: concedit illi, datur. 431. *delectas* Parrh. *dilectos* Gud. a m. sec. cum aliquot aliis Heinsii, vt ad Troianos referatur. In Mediceo versum hunc postponi sequenti notat Burm. quod apud Fogginium non ita se habet. 433. *et* deest Doru. De toto versu dubito an huc translatus sit ex lib. VII, 804. 434. *Quo si* Rom. *Quos si* Hugen. *me Teucri solum* in Pierianis aliquot. *in certamine* Mentel. pr. et Franc. v. sup. v. 221. 439. *patria i. arma* duo Burm. 440. *Illa licet* pr. Moret, *ire l.* Parrh. *libet* Bigot.

428. 9. Comparant Homericum πάρ' ἐμοίγε καὶ ἄλλοι οἵγε με τιμήσουσι. *Aetolus et Arpi:* sup. 239 sq. *Messapus*, de quo lib. VII, 691 sqq. et alibi. *Tolumnius* cf. inf. XII, 258. *felix* autem videtur infelicitatem Diomedis respicere. — 432. De Camilla lib. VII. f. — 433. *florentes aere*, fulgentes v. sup. VII, 804. — *tantumque b. c. obsto*: et in tantum obsum commodis publicis, vt, nisi solus dimicauero, concidat vniuersa resp. Sic. Serv. et v. 437. *tanta pro spe*, vt

Deuoui. Solum Aeneas vocat. Et, vocet oro.
Nec Drances potius, ſiue eſt haec ira Deorum,
Morte luat: ſiue eſt virtus et gloria, tollat.
Illi haec inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Aeneas aciemque mouebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque vrbem terroribus inplet:
Inſtructos acie Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum, totis deſcendere campis.
Extemplo

442. *Deouoeo* vett. edd. et deinceps vulgatae. *Deouoi* Heinſ. e Pier. et ſuis omnibus. *Deuiuo* Rom. *Aeneas ſolum* alter Hamb. *S. A. vocat?* cum interrogatione Ge. Fabric. *orat* Hugen. *omen* ſec. Rott. 443. *ſiue haec eſt* Franc. et Goth. tert. *cura d.* Montalb. 445. *Olli inter ſeſe d.* Ed. pr. Burm. *variis* Parrh. *dubiis dum r.* coni. Burm. 446. *acieq.* Ven. *mouebant* Doru. *vocabat* pro var. lect. Oudart. 447. *per r. caſtra* ſec. Moret. 448. *que* abeſt Oblongo et Parrh. *inplent* Hugen. 449. *aciem* Voſſ. vt *inſtructos aciem* eleganti graeciſmo dictum ſit. *a* abeſt Medic. a m. pr. 450. *decedere* Hugen.

vt ſolus dicar ſeruaſſe remp. — 443. 4. Sententiae forte nimis acutae ad noſtrum ſenſum. Tres habet Seruius interpretationes, quarum nulla ſatis commoda, etſi ad veram quodammodo ducere poſſunt. Solus cum Aenea vult congredi Turnus, etiam ea de cauſſa, ne cum Drance quicquam ſiue ſecundae ſiue aduerſae rei communicet, vt que is et a calamitate et a felicitate ſua abſit. Et *vocet* Aeneas, vt ego ſolus cum eo congreſſus de ſumma belli transigam: *Nec Drances potius morte luat* ſua, occidat communi clade, *ſi haec ira deorum eſt*, (h. ſi euentus erit belli huius infauſtus) nec, *ſiue eſt virtus et gloria*, ſi hoc bello laudem virtutis (κλέος) et gloriam (κῦδος, victoriam) conſequi dabitur, *tollat* eam ille, auferat hanc laudem pro ſua parte: (vt αἴρεσθαι κῦδος) Ad 445 et 6. comparari ſolent vſ. 304. 305 Il. A. Praeſtat monere, vt artem poetae obſeruet lector in narrationis ordine a vulgari tenore ac pedeſtri rerum narrandarum ſtructura auocato. Nam ſecundum hanc res ſic erat exponenda: Aeneam interea caſtris motis duplici agmine aduerſus vrbem Laurentum inceſſiſſe, pedeſtri per ſaltus montium, equeſtri per planitiem camporum. Poeta vero ſingula ſingulis locis commo-

de

Extemplo turbati animi, concuſſaque volgi
Pectora, et adrectae ſtimulis haud mollibus irae.
Arma manu trepidi poſcunt: fremit arma iuuentus.
Flent maeſti muſſantque patres. Hic vndique clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras.
Haud ſecus, atque alto in luco cum forte cateruae
Conſedere auium, piſcoſoue amne Paduſae
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.

Immo,

451. *turbati animo* Rom. *confuſaque* Parrh. 452. *non*, pro, *haud*, Bigot. et Goth. tert. *aures* Montalb. 453. *manu* Heinſ. e ſcriptis repoſuit. Vulgg. *manus*. Idem coni. *manus trepidae* Voſſ. alter *metu tr.* 454. *hinc v.* plures Heinſ. *ſic* Doru. *tunc* Goth. ſec. 455. *Diſſeſſu* tert. Rottend. *magnus vario* vett. edd. ap. Pier. idque reuocauit Cuningham. e MS. Bersmanni. *ad auras* Medic. 456. *in* abeſt Goth. tert. et Exc. Burm. *cum fronte* alter Hamb. 457. *conſidere* Hugen. et tert. Mentel. cum Reg. *amni* Parrh. *piſcoſoque* plures ap. Burm. *piſcoſaeue* Oudart. 458. *niuei* Moret. qu. et Vratisl. *loquacia* firmant vetuſtiſſimi Rom. Medic. et al. *loquencia* vel *loquentia* pars codd. Pier. et Goth. tert. ſicque codd. Seruii ad Ecl. VIII, 22. quae varietas et alibi occurrit. *liquentia* Bigot. et Ed. Ven ap. Burm. cum Doruill. *liquacia* pr. Moret. quo apparet, omnia haec eſſe librariorum lapſus. cf. ſup. ad IX, 679. Interpolatum eſt in aliis *ſtagna ſonantia* ap. Pier. et in Sprot.

de dicenda ſeruauit. Vide inf. v. 511 ſqq. 522. — 452. *et arrectae ſt. haud m. irae:* de virtute bellica; exaſperati ſunt animi. cf. inf. 727. 728. — *fremit arma*, pro vulgari: cum fremitu poſtulat. — 454. *muſſant*. vid. ſup. 345.

457. 8. *Padus* cycnorum copia apud poetas celebratus: in ſeptem oſtia cum tempore diductus, binis primum oſtiis in mare delatus eſt, quorum alterum ſeptentrionem verſus erat *Volana*, alterum a meridie *Paduſa* (nunc *il Po d' Argenta*), prope Spinam a mari exceptum. Oſtium hoc *amnem* dixit et quidem *piſcoſum*, vt Homerus ἰχθυόεντα Hyllum Il. τ, 392. Facit illud quibusdam locis paludem, hinc *ſtagna*, quae *loquacia* dixit eleganter, a loquacibus cygnis, vt inf. XII, 475. *nidos loquaces* hirundinis. hos *raucos* vocavit, ſimpliciter, a clamore vel cantu. Tranſtulit hoc Claudian. XXXI, 109. 110. De Paduſa accurate egit Cluuer. Ital. ant. lib. I, c. 35 cf. Seru.

Immo, ait, o ciues, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit ſeſe et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluſe, armari Volſcorum edice maniplis:
Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus vrbis firment, turresque capeſſant:
Cetera, qua iuſſo, mecum manus inferat arma.
Illicet in muros tota diſcurritur vrbe.
Concilium ipſe pater et magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt:

Multaque

459. *o iuuenes* Schol. Statii lib. VII. Theb. 612. *arrecto* Goth. tert. 460. *et* deeſt qu. Moret. *ſequentes* Bigot. 461. *ad tecta* Ed. pr. Burm. et Goth. ſec. *in tecta* Schol. Statii VII. Theb. 612. *ruant* e libb. ſuis et Pier. praetulit Heinſ. pro vulgato *ruunt*. 463. *Tum* Ed. Ven. ap. Burm. *Volſce* eadem, cum Doru. et Ed. Mediol. *dice* alter Hamb. *maniplos* Gud. a m. pr. 464. *Duxit ait* Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. Tum *equitem* e Medic. et aliis egregie reſtituit et defendit Heinſ. Agnoſcit et Seruius. Vulgg. ſecundum Romanum *equites*, et plerumque iunctim: *Rutulos equites*. 465. *Corax* Goth. pr. *effundite* Franc. 466. *firmant* pr. Hamb. et Ven. qui et *capeſſunt* habet. *firmet* aliquot Heinſ. inter quos a m. pr. Gud. qui idem *capeſſat*, hoc quidem cum Medic. qui idem a m. ſec. *firmet* habet. 467. *qui* Bigot. *qua iubeo* Vratisl. et Goth. ſec. male. v. not. 469. *Conſilium* Reg. ſic et alii hic et ſup. 460. *pater ipſe* Medic. a m. pr. pr. Moret. et Goth. tert. *magnum* Medic. a m. pr. 470. *tr. t. pectore* vett. edd. Mutauit, puto, primus Naugerius in Ed. Ald. tert. vt ſit *tempore*, hocque codd. conſenſus firmat.

459. *arrepto tempore*, εὐκαίρως, ἐν καιρῷ, cum irriſione. — 462. *ſe ſe corripuit*, ὤρνυτο, ὡρμήθη, ἔσσυται. ex his ac ſimilibus ductum videtur *rapere*, *corripere*, pro mouere, paſſim vidimus. — 463. Feſtinationem Turni bene aſſequitur oratio abrupta, dum Turnum eſſe loquuturum non praedictum eſt. — 463. *equitem in armis*, pro armatum, vt ſaepe alibi. *Meſſapus*, graece, pro Meſſape, et *Coras*, pro Cora, *cum fratre* Catillo v. ſup. VII, 672. — 466. *qua iuſſo*, pro iuſſero: vt, leuaſſo, declaraſſo, amaſſo et al. ſequutus eſt Silius XII, 175. — 468. 9. Comparant Il. B, 808.

473. An

Multaque ſe incuſat, qui non adceperit vltro
Dardanium Aenean, generumque adſciuerit vrbi.
Praefodiunt alii portas, aut ſaxa ſudesque
Subuectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronae puerique: vocat labor vltimus omnis.
Nec non ad templum ſummasque ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina caterua,
Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,
Cauſſa mali tanti, oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;

471. *quod non* Gud. Ven. Mentel. pr a m. pr. Exc. Burm. *acceperat* Bigot. 472. *generumque adſciuerit vrbi.* Sic conſtanter legitur et diſtinguitur. Erit adeo *vrbi*, in vrbis ac regni vtilitatem. Parum commode. Suſpicor fuiſſe *qui non acceperit vltro Dardanium Aenean generumque adſciuerit: vrbis Praefodiunt alii portas.* Sic vtique lenior procedit oratio. 473. *Perfodiunt* tres ap. Burm. *ac ſ.* Goth. tert. 474. *Subiiciunt* lect. varians vett. ed. adſcripta, quam Catroeus recepit: ſcilicet deterius pro exquiſitiore. *b. ſignum dat* Moret qu. 475. *Tunc* ante Heinſ. vulgg. 476. *labor vocat* Parrh. ſicque Cuningh. edidit. 477. *Nec non* et Leid *magnasque ad* ed. pr. Burm. 478. *corona* tert. Goth. ſed *caterua* in marg. 480. *Cauſſa mali tanti atque oculos* vett. edd. et, quamuis Pierius eiiciendum τὸ *atque* monuerat, etiam ſeqq. Itaque Heinſius expulit ſecundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequiuere, expleuere Montalb. et Parrh. *tantique.* Maiorem dubitationem facit, quod in Rom. erat: *Cauſſa malis tantis:* ſic Donatus et pars codd. Heinſ cum Regio et Goth. tert. nec vero aliter fuit in libro, vnde Mediceus deſcriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *mali tantis.* Tandem Cuningham. emendabat *Tanti cauſſa mali.* Sed poetam dedecet ſemper eosdem numeros ſectari. *oculis d. decoris* ſec. Rott. *oculos d. decores* alt. Voſſ. 481. *tura* Mentel. pr.

473. Ante portas foſſas faciunt, vt bene Seru. et vallum ducunt. 477. Manifeſta veſtigia Il. z, 86 ſqq. 269 ſqq. Illud autem miror, quod Palladem iam tum coli a Laurentibus tradidit, quam Troianos primum intuliſſe communis fama obtinebat. — 478. *Subuebitur.* ſup. VIII, 666. *caſtae ducebant ſacra per vrbem* Pilentis *matres in mollibus.* 479. *Dona.* Perperam peplum ex Homero huc vocant. Poetae genus ponere placuit. 481. *Succedunt.* ſc. templum

Et maeſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, praeſes belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipſum
Pronum ſterne ſolo, portisque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in proelia Turnus.
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aënis
Horrebat ſquamis, ſurasque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat enſem;
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:

Exſultat-

482. *de pectore* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. *de limine* etiam Seru. agnoſcit. Sed v. not. 483. *belli praeſes* ordo in vulgg. ante Heinſ. quem reuocauit Cuningham. adeo difficile eſt quicquam in his probare, quod non alius improbet factum. *praeſens* nonnulli, etiam apud Seru. ſicque Medic. ſed a ſec. m. cum aliis Heinſ. et Ed. pr. *et Saturnia v.* Parrh. a m. ſec. 484. *Fr. m. templum* Goth. tert. 485. *Sterne ſolo pronum* Parrh. *et portis* Ed. pr. Burm. *portisque* vel *pontisque* Leid. *ſub ipſis* ap. Macrob. V. Sat. 3. ſicque a m. ſec. pr. Hamb. 486. *in* aberat Gud. *in funera* pr Hamb. a m. pr. 487. *rutilum th.* Macrob. V, 20 VI, 7. et Gellius II, 6 agnoſcunt et ſic Romanus, duo Rottend. et Hamb. alter. Sed alterum doctius: *inductus* ap. Pier. codd. 490. *aureus.* Si tamen thoracem aereum indutus fuit, vt v. 487. dixerat, nunc non *aureus*, ſed *aereus* fulgere debuit. Tum diſplicet in his verſſ. quinque quinquies repetita copula *que.*

templum, intrant, vt bene Seru. Alias languet verſus poſt illa: *Subuehitur m. maſtrum r. caterua.* —482. *de limine.* Nil argutandum; eſt pro, ingreſſae templum. Nam in prima templi parte vota faciunt, qui deos adeunt. — 483 — 5. Preces fere ad verbum conuerſae ex l. c. Homerico v. 305. 6. 7. *effunde*, de prolapſo, proſtrato.

486 ſqq. Aemulatur et h. l. Maro Homerum, qui heroes ſe armantes inducit Il. r, 330 ſeqq. Paridem, A, 15 ſqq. Agamemnonem, Π, 130 ſqq. Patroclum, T, 369 ſqq. Sed orationem egregie ornauit et variauit Maro: *thoraca indutus ahenis Horrebat ſquamis*, pro, thoracem induerat ex aere in ſquamarum ſpeciem contextum, *ſuraſque i. a.* ocreas aureas induerat. Sed multo etiam ornatiora ſunt ſequentia, v. 492 — 7. quae ex Homero Il. Z, 506—511. converſa eſſe, iam veteres notarunt. Ad Turnum tamen conuenientius translata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata:

Exſultatque animis, et ſpe iam praecipit hoſtem.
Qualis, vbi abruptis fugit praeſepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum,
Aut adſuetus aquae perfundi flumine noto
Emicat, adrectisque fremit ceruicibus alte
Luxurians: luduntque iubae per colla, per armos.
Obuia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit. Quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,

491. Deficit verſus Goth. ſec. Vellem maioris eſſet auctoritatis codex! *praeripit* Vratisl. cf. ſup. lib. X, 277. et ſaepe al. 492. *adruptis* Reg. 493. *pratoq.* Doru. *potitur* aliquot Pier. quod non praeferam cum Catroeo. *ab alto* Goth. tert. a m. pr. 494. *impaſtus* aliquot ap. Burm. 495. *equae* Bigot. *profundi* Ven. *ſl. toto* Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb. 496. *cervicibus altis* ſec. Rottend. *altum* malebat Cuninghamus: ſcilicet vt poeta nihil variet; ſemper idem ſequatur! 497. *luduntque comae* Oudart. 498. *cui grege Volſcorum* Sprot. 500. *Diſſiluit* aliquot cŏdd. et Ed. pr. Burm. 501. *deſlexit* alter Hamb. 502. *ſui meriti* Goth. tert. *auducia* Ven.

nuntiata: contra quam Popio viſum. Nam in Turno ſumma alacritas et feſtinatio ac diſcurſatio. Virgilio tamen in verbis Ennius iam praeiuerat, Macrobio monente VI. Sat. 3. *Et tunc, ſicut equus, qui de praeſepibus actus Vincla ſueis magneis animeis abrumpit et inde Fert ſe ſe campi per caerula laeraque prata Celſo pectore: ſaepe iubam quaſſat ſinnul altam; Spiritus ex anima calida ſpumas agit albas.* — *Luxurians.* reddidit feliciter ex Hom. loco κυδιόων quod ibi eſt pro γαυριῶν, de equo exultante, ferociente. *alte* autem nolim iungere: *arrectis alte.* ſic enim langueſcit verſus. ſed *alte luxurians*, etſi hoc inſolentius dictum videri poſſit, eſt alte exultans.

498. De Camilla modo ad 432. *Deſiluit*, honoris cauſſa factum volunt. Conf. ſi tanti videtur, anaglyphum Borgheſianum apud Winckelman. Monum. ined. No. 137. *cohors* pro turma; nam equitum h. l. eſt

Audeo, et Aeneadum promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, et moenia ſerua.
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,
Quaſue referre parem? ſed nunc, eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Aeneas, vt fama fidem miſſique reportant
Exploratores, equitum leuia inprobus arma
Praemiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta iugo ſuperans aduentat ad vrbem.

Furta

503. *et* deeſt Gud. pr. Mentel. et ſec. Moret. *turbae* Bigot. et Goth. tert. *turmis* Rom. et Donatus. 505. *tentare ſpicula* Goth. tert. 506. *obſiſte* Hugen. 507. *horrenda virgine* Medic. a m. pr. idem a m. pr. *fixis*, etſi *oculos* praeceſſerat *oculos fixo:* pr. Voſſ. et pr. Moret. cum Hugen. vnde Heins. cont. *oculis — fixis*. Sed praeſtat recepta lectio, *oculos fixus*, et errorum cauſſae ſatis patent. *fixit* editio qua Pier. vtebatur: ſicque Sprot. et pr. Hamb. pro var. lect. 508. *grates* Rom. 509 *Quasque* Ven. 510. *Iſta* volebat Heinſ. *ſuper: at m.* (in Foggin. *ſuperat*) Medic. a m. pr. 514. *ſuperans* reuocatum ab Heinſ. e Medic. et ceteris praeſtantioribus. ſic et vett. edd. Prima eſt edit. tert. Ald. in qua receptum video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant: *ſicque* Goth. tert. Exquiſitius tamen alterum. *ſuperas* alter Menag. *iugum ſuperans* alter Hamb. quae vulgaris, vt inf. v. 906. eſt ſtructura; ſed exquiſitior: *iugo*, ſuperior euadens. cf. ſup. ad lib. II, 207. — *aduenit* Oudart. *in vrbem* aliquot Pier. probante Heinſio.

eſt. — 503. Comparant Il. N, 79 ſqq. — 507. *horrenda in virgine* h. l. admiranda. Nam quae *admirationem, ſtuporem, horrorem*, faciunt, ad idem fere genus referri poſſunt. Sic ἔκπαγλος Homericum. — 510. *partire*, reſpicit illud *ſolaque T.* vſ. 504. In illis: *quando animus eſt ſupra omnia*, expreſſit magnanimam: adeoque int. ſupra pericula, fortunae caſus et ſic porro; non aliter.

511. *fidem* eleganter pro nuntio. Nam quae nuntiantur, fidem facti faciunt. — 512. *improbus*, accipio pro, audax; proprie, qui nimium audet. Sic alia ſupra paſſim. — 513. *quaterent campos*, ad inceſſum equorum referri poteſt; niſi cum Seruio ad perturbationem agrorum, h. e. agreſtium,

Furta paro belli conuexo in tramite ſiluae,
Vt biuias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Meſſapum in proelia dictis
Hortatur, ſociosque duces; et pergit in hoſtem.
Eſt curuo anfractu valles, adcommoda fraudi

515. *belli:* hic diſtinguebat Zulich. *conuexa* Leid. 516. *Vt binas* Vratisl. *armato vt binas* ed. pr. Burm. *obſidem* Leid. et Goth. tert. *obſidant* Mediol. Ed. et Lutat. ad Stat. I. Theb. 609. 517. *accipe* ed. pr. Burm. 519. *Tiburni* Heinſ. inuexit, neſcio quam bene: cum idem ſup. lib. VII, 671. *Tiburti* reliquerit, vbi ſimilis varietas occurrebat: quanquam *Tiburni* et illo loco praeferendum arbitror. Addit vir doctiſſ. *Tiburni manus* ad Tiburnum fluuium Tibur alluentem eſſe referendum. An Anienem Tiburnum eſſe voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, deum vel heroem indigenam, nouimus omnes: v. ſup. Exc. ad VII. Sequutus autem eſt Heinſius vetuſtiores ſuos cum Donato: quibus accedebat pars Pier. Mediceus tamen a ſec. m. *Tiburtique* habet, idque Romanus firmat et Seruius. cum aliis codd. adde tres Goth. et edd. vett. Tum pars codd. diſtinguit: *T. manus ducis: et tu.* male. 521. *pergit* vel *tendit* pr. Hamb. *in hoſtes* vel *hoſtis* nonnulli. 522. *Vallis* vulgo editum: atque ſic codd. pars; et reuocauit id Cuninghamus; nec male. *valles* Heinſ. recepit e vett.

agreſtium, reuocare malis. 513. *ardua montis deſerta.* neceſſe eſt extremas Albanorum montium partes reſpexiſſe poetam. — 515. *Furta,* ſollenni poetarum voce pro inſidiis. — 519. *Tiburni manus* Catillo et Cora duce. ſup. VII, 670 ſqq. — 522 ſqq. Inſidiarum locus et ratio huiusmodi animo repraeſentanda. Via Troianorum agmini pedeſtri, quod Aeneas ipſe ducebat, (cf. ad 445. 6.) erat facienda per montium iuga et ſaltus: in his erat vallis, quae a tergo in cliuum aſſurgebat; isque erat agmine ſuperandus: ab vtraque vallis parte ſiluae. Has inſedit Turnus: Equitatum autem Meſſapo et Camilla duce praemittit, vt manus cum praemiſſo ab Aenea Etruſcorum equitatu conſerat, qui per camporum planitiem incedebat, Tarchontis ductu. Hic pugna equeſtris fit, in qua, Camilla caeſa, equites

Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Vrguet vtrimque latus; tenuis quo ſemita ducit,
Anguſtaeque ferunt fauces aditusque maligni.
Hanc ſuper in ſpeculis ſummoque in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique receptus:
Seu dextra laeuaque velis occurrere pugnae:
Siue inſtare iugis, et grandia voluere ſaxa.
Huc iuuenis nota fertur regione viarum;

Adripuit-

vett. codd. vt Medic. et al. item Rom. et parte Pier. Firmant et Grammatici Probus et Seruius. Si verum eſt, poetam ita ſcripſiſſe, quod valde dubito, non, quod aiunt, ob metri neceſſitatem, ſed antiquitatis ſtudio id feciſſe dicendus. Nam *valles* et *vallis*, vt *vulpes* et *vulpis*, et ſic alia. Metro alias in *vallis* metuendum non erat: cum vltima in caeſuram incidat. 523. *d. fr. artum* Exc. Burm. non infelici lapſu. 524. *vtrumque* Parrh. et Goth. tert. *quo* Heinſ. e ſuis vetuſtioribus et Pier. etiam Seru. pro vulgato *qua*, quod tamen multo accommodatius: Seruio quoque agnitum. *quam* ed. Iunt. 525. *fremunt* Bigot. *f. premunt*, inquit Heinſ. Mox vſ. 526. praeponebatur huic in Regio. 526. *in* aberat Rom. *e ſpeculis* Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. ſec. 527. *P. inculta* Sprot. *immota* Parrh. v. ad Ge. III, 416. quod Burmanno ſe probabat, vt eſſet a belli tumultu immunis. *receſſus* plerique Pier. inter quos Rom. et Medic. a m. ſec. cum Goth. pr. quod iam Seru. damnauit. *recuſſus* ed. Mediol. 528. *concurrere* aliquot Burm. ſic vero *pugna* eſſe debebat. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect. 529. *aut gr.* Doru. *euoluere* ſec. Mentel. *inuoluere* Leid. *vulnere* Rom.

equites Latini fugiunt ad vrbem. Audita Camillae caede equitatuſque fuga, Turnus conſilio inſidiarum abiecto ex ſaltibus obſeſſis in campum procedit, vt fugam Latinorum equitum ſiſtat vrbemque, ne primo incurſu capiatur, praeſidio firmet. Quo facto Aeneas liberas ſaltus anguſtias ſuperat; vſ. 896 ſqq. Aſſequutus eſt hac oeconomia poeta hoc, vt abſentibus Aenea et Turno geri res poſſet virtute Camillae et Tarchontis.

523. *quam — atrum* h. ſilua denſa, per quam anguſta ſemita eſt. 525. *aditus maligni* anguſti, exigui. non, obſcuri vt Seru. nam lib. VI, 270. adiunctum eſt: *lux. ſub luce maligna.* — 526. *in ſpeculis.* in collis vertice, vt ἐκοπιά. 527. *ignota* Troianis. Similis autem inſidiarum collocandarum

Adripuitque locum, et ſiluis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Vnam ex virginibus ſociis ſacraque caterua,
Compellabat, et has triſti Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et noſtris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim nouus iſte Dianae
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine mouit.
Pulſus ob inuidiam regno viresque ſuperbas

Gg 5 Priuerno

531. *Arripiuntq.* ſec. Moret. *inſidit* Hugen. *ſedit* Montalb. 532. *Opem* alter Hamb. *Opin* apud Macrob. V, 22. 533. *ſacris ſciaque c.* Rom. *ſocia ſacrisque* Hugen. *ſociis ſociaque* Goth. ſec. 534. *triſti* Heinſ. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et ſc.) pro vulgato: *triſtes*. At *triſtis* Medic. et Macrob. V, 22. cm Donato, quod et ipſum Heinſius praetuliſſe videtur. — *Latida* alter Hamb. pro *Latoia* putat Heinſ. vel *Letoia*. 535. *ad* abeſt Ven. 537. *nec* alii. *enim* abeſt binis Burm. et vni Goth. *nuus* deerat Doru. 538. *ſubitoque* a m. pr. Medic. perperam. vid. Heinſ. ad III, 225. *ſubitique* Montalb. At pro *que* malim *ve*: *ſubitaue*.

rum deſcriptio comparanda ap Statium Theb. II, 469 ſqq

532. Recte Seruius tranſitum tanquam abruptum et nmis tritum reprehendit. cf. ſip. not. ad IX, 638. *Opim* autem h. l. nympham edidit n Dianae conſortio; cum alias pſius Dianae nomen fuerit: uod ex Callimacho quoque onſtat in Dian. 204. et 240. bi v. Spanhem. Mirum id iſum Seruio, quem ad h. l. ide, et Macrobio V, 22. qui e nimia doctrina hoc Virgilium feciſſe ſuſpicabatur. Perpram vtique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 29. Opis eſt inter puellas Hyperboreas, quae frugum primitias olim Delum apportarunt, et cum Diana ibi manſerunt cf. Apollod. I, 4, 4. Recte adeo a Marone nympha Opis memorata eſt, et eodem forte reſpectu inf. 858. Threiſſa appellatur. Iuuat autem illud notare, Dianam h. l. *cum Nymphis ſuis*, quibus ſiluae ſolent pro ſedibus aſſignari, in Olympo ſedere, vnde v. 595. 6. Opis deuolat in terram. — 536. *noſtris armis*, quibus Camilla in morem Dianae et Nympharum vtitur. cf. inf. 844. 539. *vires ſuperbas*, h. nimias opes, potentiam libertati ciuium infeſtam; vnde odia in eum: *Pulſus ob inuidiam*. At Seruius

vires

Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Suſtulit exſilio comitem, matrisque vocauit
Nomine Caſmillae, mutata parte, Camillam.
Ipſe, ſinu prae ſe portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum: tela vndique ſaeua premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugae medio, ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti ſubito vix haec ſententia ſedit:
Telum

540. *Priuernum* Seru. ad VII, 803. Ita et *vrbem* legendum, quod in Exc. Burm. erat. 542. *vocari* Parrh. *locauit* Gud. 543. *Scamillae* editum Pierius memorat. *Carmillae* Gud. a m.pr. *Caſmile* Doru. *quas millae* codd. ap. Pier. Verum arbitror eſe: *Caſmilae. mutata* iam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetuſtioribus noſtris. At Egnatiana et aliae *mutilata:* vt et Pierius editum legebat: quod Burmanno magis placebat: quia vna littera extrita et *f.* Videtur tamen *mutata* poeticam orationem magis decere; et mutilatio ſub illo tanquam genere comprehenſa eſt; tum tutur id conſenſus codd. veruſtiorum omnium. 545. *bella v. f.* Ed. pr. Burm. 546. *pendebant m. V.* Sprot. 547. *f. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga e media* tert. Rottend. *habundans* in codd. paſſim, vt et alibi. *ab vndis* Parrh. et Exc. Burm. 550. *Iurdatus* Sprot. 551. *Verſanti ſubito*: diſtinguit Ge. Fabric. cum aliis: in ſubitis enim cogitationibus animum difficulter conſilium capere aut rem expedire. Vix tamen ſatis placet: *Omnia verſae ſubito.* Praeſtat igitur altera ratio: cum omnia ſecum verſaſſet, *ſubito vix h. f. f.* vt noua ratione *ſubito vix* iunxerit. Nam

vires ſuperbas, quibus ſuperbe vtebatur, interpretatur. — 543. Tribuit igitur poeta patris voluntati, quod emollita pronuntiatio ſerioribus aetatibus attulit vt, pro *Caſmillo Camillus*, pro *Caſmila*, *Camilla* diceretur. Vox illa a Pelaſgis in Italiam illata Etruſcis quoque fuit frequentata, qui Mercurium Caſmilum appellarunt, tanquam *miniſtrum* deorum. v. Schol. Apollonii ad I, 917. Macrob. III. Sat. 18. et Seru. ad h. l. — 544. *iuga longa*, non longinqua et remota, ſed longo tractu continuata. — 549. *Ruperat*, ruperat

Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et ſilueſtri ſubere clauſam,
Inplicat, atque habilem mediae circumligat haſtae:
Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voueo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. Adcipe, teſtor,
Diua tuam, quae nunc dubiis conmittitur auris.
Dixit, et adducto contortum haſtile lacerto
Inmittit: ſonuere vndae: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in iaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius iam vrguente caterua,
Dat ſeſe fluuio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo

Nam *ſubito victrix ſententia ſedit*, quod quis mecum coniiciat, eſſet ornatius forte, quam locus fert, vim autem illam non haberet. 552. *ferebat* a m. ſec. Medic. et Goth. ſec. 554. *Hic* Hugen. *Huc* a pr. m. Rom. pr. *gnatam* Leid. *gratam* Sprot. 557. *banc* abeſt Doru. 559. *hoſtem ſupplex* Goth. ſec. 560. *d. c. armis* ſec. Rottend. 561. *abducto* Oudart. *contentum* pr. Menag. tert. Mentel. Par. 562. *ſonuere aurae* coni. Burm. Qui enim vndae, inquit, *ſonuere*? Scilicet grauiter commotus aer aquae ſuperficiem impellit et vndae fremitum mouet. quid? quod transuolans iaculum ſibilum vel ſtrepitum facit in aere, quem ipſi amni tribuere potuit. 564. *propius magna* aliquot Burm. *iam* aberat Medic. et Goth. pr.

perat ſe, vt iam alibi vidimus: ἐξέφυγε. 553. *robore cocto*, igni durato, praeuſto. — 554. *Telum immane — Huic*. nota ſtructurae immutationem, quae vel ob negligentiae ſpeciem ſuauitate non caret. — *clauſam*, inuolutam cortice. Suberis copiam in Priuerni agris naſci obſervauit Sponius. — *habilem*, ita vt haberi, tractari, pro iaculo emitti cum haſta poſſet: ἐχεφυῖαν. Sic I, 318. *habilem arcum* vidimus, *enſem* IX, 305. *galeam*, ib. 365. De alligata porro puella ingenioſe v. 558. 9. *tua tela tenens ſupplex. famulam* autem dixit conſecratam: quia miniſtri deorum ὑπηρέται, δοῦλοι, diis ſe conſecrant. — 560. *dubiis auris*, per quas ipſa infans dubia ſalute fertur. — 563. *Infelix*. vel reſpectu praeſentis Camillae fati, vel quod iam illa

Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Suſtulit exſilio comitem, matrisque vocauit
Nomine Caſmillae, mutata parte, Camillam.
Ipſe, ſinu prae ſe portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum: tela vndique ſaeua premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugae medio, ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti ſubito vix haec ſententia ſedit:

Telum

540. *Priuernum* Seru. ad VII, 803. Ita et *vrbem* legendum, quod in Exc. Burm. erat. 542. *vocari* Parrh. *locauit* Gud. 543. *Scamillae* editum Pierius memorat. *Carmillae* Gud. a m.pr. *Caſmile* Doru. *quas millae* codd. ap. Pier. Verum arbitror ele: *Caſmilae. mutata* iam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetuſtioribus noſtris. At Egnatiana et aliae *mutilata:* vt et Pierius editum ſegelat: quod Burmanno magis placebat: quia vna littera extrita et *f.* Videtur tamen *mutata* poeticam orationem magis decere: et mutilatio ſub illo tanquam genere comprehenſa eſt; tum tutur id conſenſus codd. vetuſtiorum omnium. 545. *bella v. f.* Ed. pr. Burm. 546. *pendebant m. V.* Sprot. 547. *f. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga e media* tert. Rottend. *habundans* in codd. paſſim, vt et alibi. *ab vndis* Parrh. et Exc. Burm. 550. *Iurdatus* Sprot. 551. *Verſanti ſubito*: diſtinguit Ge. Fabric. cum aliis: in ſubitis enim cogitationibus animum difficulter conſilium capere aut rem expedire. Vix tamen ſatis placet: *Omnia verſare ſubito.* Praeſtat igitur altera ratio: cum omnia ſecum verſiſſet, *ſubito vix h. f. f.* vt noua ratione *ſubito vix* iunxerit. Nam

vires ſuperbas, quibus ſuperbe vtebatur, interpretatur. — 543. Tribuit igitur poeta patris voluntati, quod emollita pronuntiatio ſerioribus aetatibus attulit vt, pro *Caſmillo Camillus*, pro *Caſmila*, *Camilla* diceretur. Vox illa a Pelaſgis in Italiam illata Etruſcis quoque fuit frequentata, qui Mercurium Caſmilum appellarunt, tanquam *miniſtrum* deorum. v. Schol. Apollonii ad I, 917. Macrob. III. Sat. 18. et Seru. ad h. l. — 544. *iuga longa*, non longinqua et remota, ſed longo tractu continuata. — 549. *Ruperat*, eruperat

Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et ſilueſtri ſubere clauſam,
Inplicat, atque habilem mediae circumligat haſtae:
Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voueo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. Adcipe, teſtor,
Diua tuam, quae nunc dubiis conmittitur auris.
Dixit, et adducto contortum haſtile lacerto
Inmittit: ſonuere vndae: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in iaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius iam vrguente caterua,
Dat ſeſe fluuio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo

Nam *ſubito victrix ſententia ſedit*, quod quis mecum coniiciat, eſſet ornatius forte, quam locus ſert, vim autem illam non haberet. 552. *ferebat* a m. ſec. Medic. et Goth. ſec. 554. *Hic* Hugen. *Huc* a pr. m. Rom. pr. *gnatam* Leid. *gratam* Sprot. 557. *hanc* abeſt Doru. 559. *hoſtem ſupplex* Goth. ſec. 560. *d. c. armis* ſec. Rottend. 561. *abducto* Oudart. *contentum* pr. Menag. tert. Mentel. Par. 562. *ſonuere aurae* coni. Burm. Qui enim vndae, inquit, *ſonnere*? Scilicet grauiter commotus aer aquae ſuperficiem impellit et vndae fremitum mouet. quid? quod transuolans iaculum ſibilum vel ſtrepitum facit in aere, quem ipſi amni tribuere potuit. 564. *propius magna* aliquot Burm. *iam* aberat Medic. et Goth. pr.

perat ſe, vt iam alibi vidimus: ἐξέφυγε. 553. *robore cocto*, igni durato, praeuſto. — 554. *Telum immane* — *Huic*. nota ſtructurae immutationem, quae vel ob negligentiae ſpeciem ſuauitate non caret. — *clauſam*, inuolutam cortice. Suberis copiam in Priuerni agris naſci obſervauit Sponius. — *habilem*, ita vt haberi, tractari, pro iaculo emitti cum haſta poſſet: ἐφαρμόσιμον. Sic I, 318. *habilem arcum* vidimus, *enſem* IX, 305. *galeam*, ib. 365. De alligata porro puella ingenioſe v. 558. 9. *tua tela tenens ſupplex. famulam* autem dixit conſecratam: quia miniſtri deorum ὑπηρέται, δοῦλοι, diis ſe conſecrant. — 560. *dubiis auris*, per quas ipſa infans dubia ſalute fertur. — 563. *Infelix*. vel reſpectu praeſentis Camillae fati, vel quod iam illa

Gramineo donum Triuiae de ceſpite vellit.
Non illum tectis vllae, non moenibus vrbes
Adcepere, neque ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum et ſolis exegit montibus aeuum.
Hinc natam, in dumis interque horrentia luſtra,
Armentalis equae mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris inmulgens vbera labris.
Vtque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, iaculo palmas onerauit acuto:
Spiculaque ex humero paruae ſuſpendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
Tigridis exuuiae per dorſum a vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torſit,

Et

566. *de c. tollit* Gud. 567. *non vllae m.* Goth. pr. *montibus* alter Hamb. *vrbis* Ven. 568. *Excepere* Sprot. *ille* Zulich. 569. *et* aberat Oudart. *ſolus* Parrh. *P. in ſaeuis* Ed. pr. Burm. *aeuom* Rom. 570. *Hic* edd. Iunt. et aliae. 572. *teucris* pro *teneris* Franc. ſtupore librarii. *inmulcens* pr. Hamb. *munera* Goth. tert. 573. *plantas* Medic. ſed a m. pr. 574. *Inſtiterant* pr. Hamb. tum *armauit* omnes vbique Pier. et Heinſ. potiores: adde Burm. et Goth. ſec. ac tert. Retinetur tamen *onerauit* tanquam elegantius; inprimis cum de tenellae puellae manibus ſermo ſit; quandoquidem credere licet, poetam maluiſſe id quod venuſtius eſſet. Agnoſcit quoque Seruius. In Sprot. erat. *firmauit iaculis acutis* pr. Hamb. et Ed. pr. Burm. 575. *ex humero paruo* Goth. tert. 576. *vittae* pro *pallae* Oudart. 577. *a* abeſt aliquot Burm. *pendunt* duo eiusdem. *terrent* Hamb. alter a m. ſec.

illa aetate tantum vitae diſcrimen adiret.

566. *victor* compos voti vt ſaepe v. c. VIII, 61. *donum Triuiae*, ex voto: quam Dianae vouerat. 568. *manus dat* proprie victus, tum omnino qui cedit, qui placatur, h. l. qui quod humanitas aliorum vel hoſpitalitas offert, accipit. An vſquam de manibus hoſpitum iungendis loquendi vſus tulerit *manus dare*, vt dictum: *accipere aliquem manu*, dubito. — 569 non *paſtorum aeuum*, vt Seru. pro paſtorali vita, ſed *in montibus paſtorum*: qui a paſtoribus habitabantur, 570. *dumi*, *luſtra* pro ſiluis. *Armentalis equa ἵππος ἀγελαία.* — 572. *lacte ferino*. quia *ferus* etiam de equo: vt ſup. II, 51. — 573. Proprie erant *veſtigia prima*, in quae, quibus

Et fundam tereti circum caput egit habena:
Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
Multae illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum. Sola contenta Diana,
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud conrepta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatis vrguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque inuiſe Latinos,
Triſtis vbi infauſto conmittitur omine pugna.
Haec cape et vltricem pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicumque ſacrum violarit volnere corpus,

Tros

581. *Multae iam f.* ſec. Moret. 583. *v. honorem* pr. Moret. et ipſum non male. Sed *colere amorem*, vt fouere, ſeruare: ſtudium armorum et virginitatis. 584. *corrupta* Vratisl. perperam. *corripi militia*, exquiſite pro vulgari, corripi cupidine, ſtudio militiae. 586. *Cura mihi* Goth. tert. elegantius vulgato; ſed iſti codici non tantum tribui poteſt, vt vulgata mutetur. 587. *V. a. nunc quanquam f.* Ed. pr. Burm. *quando equidem* Rom. *vrgentur* Hugen. et pr. Moret. a m. pr. *vrgemur* olim alicubi editum fuiſſe ex Pierio apparet, ſed omnes, quas habemus, edd. vett. *vrgetur* exhibent. *fatis* — *iniquis* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. cf. ſup. ad lib. I, 668. 588. *inuiſa* Rom. 589. *ordine* alter Hamb. a m. pr. *pugnae* Goth. pr. vt *committatur* ipſa Camilla. ſed perperam. 590. *Hoc* Ed. pr. Burm. *hanc* eius Exc. male. v. not. *victricem* Mentel. pr. 591. *Hanc* Goth. pr. *Ac* ſec. vtrumque etiam in Pierianis occurrebat. *ſacra* Sprot. *violaret* Mentel. pr. *violauit* Parrh. vt inf. 848.

quibus, inſtitit plantis pedum. Sed doctius alterum. — 580. *Strymoniam gruem:* v. ſup. Ge. I, 120. — 581. *Multae illam.* Idem orationis color ſup. lib. VII. 54. Laudat Cerda Ouid. Met. III, 353 ſqq. I, 478 ſq. Adde Pindar. Pyth. IX, 188 ſqq. Catull. Carm. Nupt. 42 ſqq. *Tyrrhena per oppida.* Amaſeno traiecto Metabus ad Campanorum fines accedere debuit: hos inſedere olim Etruſci. Seruius ad h. v. et 567. ad Etruſcorum potentiam rem refert, quorum iure olim tota Italia tenebatur. — 590. *Haec cape.* puta cum his dictis Dianam arcum et pharetram Opi tradere. — 591. Auguſte: pro: qui vulnus intulerit. — ſed loquitur

Tros Italuſue, mihi pariter det ſanguine poenas.
Poſt ego nube caua miſerandae corpus et arma
Inſpoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit: at illa leuis coeli delapſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis;
Conpoſiti numero in turmas. Fremit aequore toto
Inſultans ſonipes, et preſſis pugnat habenis
Huc

592. *Italusque* Rom. tum Medic. et alii tres Heinſii. minus bene. 593. *miſerabile* pr. Hamb. 594. *Intemerata* Franc. *cumulo* Zulich. *tumuloque patrisque* Ven. 595. *Dixit et illa* Medic. et Ven. *dixerat*: *illa* Goth. ſec. *delapſa* Heinſ. primus e Medic. et aliis: inter quos duo *dilapſa*. Vulgg. leg. *demiſſa*. 596. *Inſonuitque nigro* pr. Hamb. *aduolat et virgo* Franc. *I. longo c.* Zulich. a m. pr. *tegmine* Goth. tert. Sed *turbine* recte, de nube obſcura, vt iam alibi factum vidimus, et Homericum νέφος, νεφέλη. 597. *muris tectisque propinquant* citatur a Valerio Probo in Arte. Tò *propinquant* impenſe placebat Heinſio v. ad lib. X, 238. 598. *Etrurique* vel *Etrurii* multi apud Heinſ. et Burm. librariorum vtique inſcitia; etſi dubitari vix poteſt, ab initio *Etruros* et *Etruriam* fuiſſe; et temporis ſucceſſu alterum in *Etruſos* et *Etruſcos* abiiſſe. Prima pronuntiatio *Turſeni* et *Turſi* fuiſſe videtur, inde *Truri*, *Truſi*, *Etruſci*. V. Comment. Soc. Gott. T. III. P. II. p. 38. 599. *Compoſito* Zulich. *in* abeſt binis Burm. et Goth. tert. *in turbas* idem et Sprot. *in turmis* Parrhaſ. *in turmas numero* duo Burm. 600. *pulſat* Ald. (pr.) *ſpumat* Tan. Faber emendat perperam. nam *habenis pugnat* eſt contra habenas preſſas luctatur, quod Burm. illuſtrat: vt μάχεσθαί τινι.

tur de virgine Deae conſecrata. Et ducta hinc vltionis ab Arunte ſumtae cauſſa. Nam qui ſacra violant, a Diis puniuntur. — 592. 3. Sarpedonis fatum ante oculos ex Il. II, 453. ef. ſup. ad v. 432. — 594. *patriae*, graece; in patriam vel in patria terra.

597. *manus Troiana*. de pedeſtri agmine, quod Aeneas ducebat, accipe, vt ſequentia de equitatu. v. ſup. 449. 450. 511 — 3. cf. ad 522. Conſtabat autem equitatus maxime ex Etruſcis: ſup. v. 450. 517. et h. l. iſque per campos incedebat: hinc *aequore toto*. — 599. *numero*: ad numerum ſuum militum, quos quaeque turma habere debebat; vnde etiam *numeri*, ipſae cohortes, turmae. Non audiendus Serv. — 599. 600. I. ἐναγωνίαν deſcriptio

Huc obuerſus et huc: tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
Aduerſi campo adparent: haſtasque reductis
Praetendunt longe dextris, et ſpicula vibrant:

Aduentus-

601. *eonuerſus* Medic. Gud. Sprot. et Leid. quod non placere Heinſ. monet. *conuerſus adhuc* Franc. *iam late* pr. Hamb. 604. *Corax* Goth. ſec. et hic. cf. VII, 672. 605. *haſtasque reductas* Medic. a m. pr. et Sprot. 606. *Protendunt* potiores codd. omnes, edd. vett. et recte: nam etſi reducta dextra tenetur haſta, tamen ea protenditur, prominet, inprimis ſi cogites infra mediam fere partem eam manu teneri. *Praetendunt* tacite irrepſiſſe in Burmannianam editionem, non conſilio receptum videtur. Nam Heinſ. non admiſit, nec illud niſi in Medic. a m. pr. tum in Menag. ſec. Moret. tert. et Leid. ac Zulich. reperit ſcriptum. Pierius tamen antiqua pleraque exemplaria ita legere ait: nec eſt cur improbet aliquis. Nam *praetendere*, προτείνειν, ad idem fere redeunt.
proiiciunt Goth. ſec.

deſcriptio equorum generoſiorum incedentium: *Inſultans* v. Ge. III, 117. *pugnat* ſpectat ad reluctationem equorum, qui frenis cohiberi ſe vix patiuntur et repugnant: hinc *huc obuerſus et huc*. Prudent. Pſychom. 194. *Huc illuc frendens obuertit terga* etc. — 601. 2. Poeticum hoc phantaſma ſatis notum: et iam alibi obſeruatum, Ennium in eo praeceſſiſſe, Ennio autem Graecos et ipſum Homerum Il. N, 339. De hoc igitur nil nunc monemus. Sed *ferreus ager* audacius etiam quam ſup. VII, 525 — 7. *atraque late Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus*. Scilicet *ager horret late haſtis:* atque inde *ferreus* ad viſum et opinionem, ferreis haſtis totus collucens: hinc ſubiicitur: *campique armis ſ. ardent*. Quae ſi ad hunc modum expedias, intelligis, non ſine iudicio poetam hunc verſum ab Ennio (Annal. I. pag. 33. ed. Column.) ſumſiſſe, Ennium autem male irriſum fuiſſe ab Lucilio, quod h. l. factum narrat Seruius. — *ardent*, exquiſitius quam refulgent. Sic tamen et αἴθεσθαι, αἴθειν, φλέγειν et alia.

603. 4. vt praedixerat v. 518. 9. 606. Non idem, vt Cerda vult, ſed aliae ſunt *haſtae*, alia *ſpicula* h. iacula: his eminus, illis cominus pugna fit. Igitur haſtas *reducunt*,

Aduentusque virum fremitusque ardeſcit equorum.
Iamque intra iactum teli progreſſus vterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos: fundunt ſimul vndique tela 610
Crebra

607. *et fr.* alter Menag. Neminem video ad hunc verſum offendiſſe. Videntur igitur alii expeditiorem rationem habuiſſe quam equidem exputare poſſum. Nam, quid *fremitus equorum ardeſcit* ſit, obuium quidem eſt; ſed velim doceri, quid ſit: *aduentus virum ardeſcit*. Poteſt abſtractum videri poſitum pro concreto, vt ſit pro: *viri aduenientes, propius accedentes*, exardeſcunt. At hoc ieiunum eſt, et loci ſplendorem, qui ſummus eſt, offuſcat. Dicam igitur: vtriusque agminis, quo propius iam inuicem turmae accedunt, inceſſum concitatiorem eſſe ſolere, idque deſignari per *aduentum virorum ardeſcentem*. Egregia ſententia! vereor, tamen, vt ſatis commode verbis concepta videri debeat: non enim aduentus, ſed in aduentu greſſus, ingreſſus exardeſcit. Suſpicetur aliquis vitium ineſſe ex vna littera, quam copula inuexit, et leg. *aduentuque, virum fremitusque ardeſcit equorum*. h. et aduentu, cum vtrinque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardeſcit, h. increſcit, maior fit. Aut, vt magis niteat oratio: *Aduentuque virum, fremitus ardeſcit equorum*: quo propiores fiunt, eo magis equi fremunt. Si tamen haec comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre quod durius et audacius dictum videri poteſt, et id tenere, quod in notis appoſui: *aduentum* innuere ſtrepitum aduentantium. Illuſtrat poeta ſententiam quodammodo infra vſ. 910. *Et ſaeuum Aenean aguoſcit Turnus. — Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum.* 608. *inter* Goth. tert. *iter* Ven. *intus i. leti* Franc. 609. *Subſtiterant* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm. quod magis etiam obſcurat orationem. nam non agmina, ſed agminum progreſſus ſubſtitiſſe dicitur. *rumpunt* Goth. tert. *furentis* Zulich. Parrh. Par. et Ed. pr. Burm. *furentisque* Rom. tum Medic. pr. ſicque Goth. et ſec. *furentesque* vett. edd. vſque ad Aldinam, puto, tertiam a Naugerio caſtigatam; inde *frementes* recte praeferri coepit. 610. *fundit* Zulich. a m. pr. vnde Heinſ. coni. *fundi*.

cunt, (bene Galli: *mettre la lance en arret*) iacula *vibrant* (hoc Gallis *lancer*, quo Catroeus quoque vtitur) cf. V. L. 607. *aduentus virum ardeſcit*, h. ſtrepitus ex aduentu, ſeu ſtrepitus aduenientium, maior maiorque ad aures accidit et increbeſcit, quo propiores inuicem ſibi turmae fiunt cf. V. L. 608. Progreſſus vtriusque exercitus eo iam factus erat, vt intra teli iactum ventum eſſet: quando vtraque acies ſubſtitit. In ſeqq. comparatio inſtitui poteſt non ſine fructu cum ll. Δ, 446 ſqq. et v. 610. ll. videndus Il. M, 156 ſq.

Digitized by Google

Crebra niuis ritu, coelumque obtexitur vmbra.
Continuo aduerſis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excuſſus Aconteus, 615
Fulminis

612. *aduerſi* vett. edd. ſicque Rom. cum aliis; et *ipſe* Mediceus, ad Fogginii quidem fidem, cum trinis Goth. *aduerſus* Franc. Sed *aduerſis* elegantius. Habet iam Ald. tert. *verſis* Ed. pr. Burm. *Achonteus*, *Acontheus*, *Acontes*, in codd. 613. 4. *Commixti* pr. Hamb. *Connexi* pr. Moret. et ed. Mediol. *occurrunt* Bigot. et Goth. tert. quos iam toties in eandem lectionem conſentire vidimus. — *ruina Dant ſonitum ingenti* Moret. ſec. et qu. quo Heinſ. Mediceum alludere arbitratur, in quo *ruinam* et *ſonitum*. Probabilius eſt, iſtam Moretanorum lectionem confectam eſſe ex ſimili lapſu: etiam Gud. a m. pr. *ruina Dant ſonitum ingentem*, et *ruina Dat ſonitum* Parrh. *ſonitum* etiam Exc. Burm. Quod autem ad ſententiam verborum attinet, video vtique accipi hoc, etiam a Burmanno: *dant ruinam*, id eſt, cadunt cum magno ſonitu. Nec dubitare licet, *dare ruinam*, vulgo ita dici. Verum h. l. ſignificatum hunc habere nequit; ſi enim nunc vterque cadunt, inceptum eſſet, mox Aconteum excuſſum praecipitari v. 615 — 7. Igitur verius arbitror, quod in notis poſui, eſſe ſimpl. pro ruere. irruunt viri mutuo impetu, et haſtis eluſis ipſi equi confligunt aduerſis pectoribus. 614. *Dat* Franc. *praefractaque* vett. edd. et inde vulgatae. *perfractaque* ex Rom. Medic. et aliis iam Pier. notauit, et ex Medic. a m. ſec. aliisque Heinſius. Sic quoque tres Goth. *perfectaque* a m. pr. Medic. et Gud. *perfoſſaque* tert. Moret. *quadripedantum* ſcriptum paſſim in codd. Pier. vt in Rom. vt et alibi. *quadripes* vt *quadriiugi* cf. Burm. ad XI, 875.
615. *expulſus* Bigot.

156 ſqq. 278 ſqq. — *caelum obtexitur vmbra* cf. inf. XII, 578. *et obumbrant aethera telis*. Etiam vulgari ſermone tritum. Vnde illud Laconis, ſe ſub vmbra telorum eſſe pugnaturum. At Il. P, 366 ſqq. quem non cum noſtro contendere debebant, puluere caligo obducitur pugnae, non telorum crebritate. Quod autem Seruius ad v. 608. habet: „Et Enniana eſt iſta „omnis ambitioſa deſcri„ptio:„ hoc ad ea ſpectat, quae ſupra ad IX, 806 ſqq. vidimus.

612. *Tyrrhenus* h. l. nomen viri Etruſci proprium; *Aconteus* e Latinis. — 613. *ruinam dant*, ruunt. *perfractaque — rumpunt* pro perfringunt. ſcilicet haſta neuter alterum attigerat, itaque ipſi

Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, versique Latini
Reiiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam
Spumeus,

616. *tormenti* Medic. sed a m. pr. *aut torto* Goth. tert. *actus* Gud. a m. pr. et pr. Menag. 617. *dispargit* Leid. *spargit* Goth. pr. et Ed. Mediol. *disparsit* alter Mentel. *dispersit* a m. pr. Gud. 619. *Deiiciunt* sec. Moret. *palmas* Goth. tert. perperam. Mos in fuga clipeos in tergum reiiciendi notissimus. *ad m. versant* alter Hamb. *torquent* ed. Mediol. 620. *inuasit* vett. edd. quod tamen in solo Menag. pr. et Exc. Burm. quodque mitor, in Colotiano, occurrebat, *inuadit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier. Medic. et omnes Heins. Gothani quoque, *inducit*, quod iam Ald. tert. exhibere coepit, et quod vnice verum: turmas in hostem inducit. *Asillas*, *Asilas*, *Asillus* aberratt. accedit *asellus* librarius. 621. *versique* Pierius in ora codicis notauerat. 624. *procumbens* pars codd. Heins. et Burm. tum Ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. Adde Rom. sed perperam. cf. sup. ad V, 204. 625. *ad terram* pars

equi concitati summo impetu in se ipsos irruunt: qua ruina, quo conflictu, labefactatus Aconteus equo deiicitur. — 620. *Troes* nunc: mox *Tusci* 629. quoniam ex vtraque gente equitatus constabat, *agunt*: versos in fugam impellunt, vt sup. V, 265. v. Burm. *Asylas*, qui Pisa Etruriae copias adduxerat: sup. X, 175. sqq. — 622. *colla* equorum: qui quoniam domiti, vt facile flecti queant, hinc colla *mollia*: vt Ge. III, 204. *molli collo*. et *mollia crura* ibid. v. 76. — 624 sqq. Comparatio praeclara et ornatissima: cui ex parte similem ex Quinto Calabro excitauit Guellius, (lib. XI, 226 sqq.) accedit tamen haec propius ad locum Homeri Il. Λ, 305 sqq. Non autem ad aestum maris crescentis et decrescentis trahendum est, sed de motu maris littus alluentis et alternis accedentis ac recedentis. Ornatum obserua in singulis. *alterno gurgite*, vnda,

Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æſtu reuoluta reſorbens
Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad moenia verſos:
Bis reiecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in proelia, totasque
Inplicuere inter ſe acies, legitque virum vir;
Tum vero et gemitus morientum, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque, et permixti caede virorum

Hh 2 Semanimes

pars codd. cum Rom. et vett. edd. *ad terras* Ald. tert. ſicque Medic. aliique. *vnda* Medic. cum aliis ap. Burm. *ſuperiacet vnda* duo alii: ſed *ſuperiacit vndam* doctius h. iacit vndam ſuper ſcopulos: praepoſitione ad verbum retracta: vt ſere Graece dicas: σκοπελὸς τ' ὑπερέβαλε κῦμα ſc. ποντος. Scopulos autem minores ante oculos habere neceſſe eſt. Nam ſi maiores fuerint, tum ἀμφὶ ἄκρας Κυρτὸν ἐὸν (κῦμα) κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἅλος ἄχνην fractus ſcilicet fluctus: vt Il. Δ, 425. 6. cf. Od. E, 402. 3. vnde bene h. l. v 626. adiectum *Spumeus*. 626. *ſinus* Mentel. pr. *profundit* Ven. 627. Nunc *trepidus* Zulich. a m. ſec. perperam. *reſoluta* Gud. et Goth. tert. *reſoluens* Franc. 628. *Saxa ferit* Zulich. a m. interpolatrice. *vado labente* Exc. Burm. male. aquam fluctus reuoluti decreſcentem memorat. 629. *Bis Teucri* Medic. a m. pr. et Zulich. a m. ſec. Vide not. ad v. 620. *verſus* Hugen. 630. *r. t. ſequentes* Goth. tert. 631. *in* abeſt pr. Voſſ. et Oudart. *que* in fine adſciuit Heinſ. ex binis Rottend. pr. Hamb. ſec. Mentel. et Franc. cf. ſup. ad v. 333. 633. *Tunc* alii. *et* abeſt Goth. tert. *ab alto* Menag. pr. *ſ. multo* Parrh. et Oudart. pro var lect. 634. *et* abeſt Ed. pr. Burm.

vnda, fluctu. *arenam extremam*, in interiore littore, *perfundit ſinu*, fluctu in ſinum vndas iam languentes curvante. Nunc *pontus*, vnda, *æſtu*, viciſſitudine maris aeſtuantis, grauiter commoti, *rapidus retro*, (παλιῤῥόθιον κῦμα v. c. Od. E, 430. Sic malo, quam *retro fugit*) *atque reſorbens* (ſe, ἀναῤῥοιβδῶν) *fugit ſaxa reuoluta*, h. per quae vnda reuoluitur, ἀναχυλίνδεται, *et relinquit* pontus *litus vado labente*, fluctu recedente ac decreſcente; donec nouus fluctus iterum alluat.

631. *in tertia praelia:* eleganter pro, tertio. 632. *legitque virum vir* Homericum: ἀνὴρ δ' ἄνδρ' ἐδονοπάλιζεν Il. Δ, 472. h. e. percuſſit. — 633. *Tum vero*. v. Il. Δ, 450 ſqq. Loca alia ſimilia obſeruabit quiſque

Semanimes voluuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat
Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Deiicit Herminium: nudo cui vertice fulua
Caesaries, nudique humeri: nec volnera terrent:
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur

635. *Semineces* Gud. pro diu. lect. *Semianimes* etiam hic Rom. *sternuntur* Bigot. et Goth. tert. 636. *Orsilocus*. *Orsilogus* aberratt. 637. *relinquit* Franc. 638. *ferit* aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *actaque* alii ap. Pier. 640. *Cathillus*, *Cathilus*, *Cathyllus*, (hoc in Medic.) et *Iollam*, *Iollan* aberratt. 641. *pectore* Gud. pro diu. lect. perpetua fere varietate. 642. *Hermonium*, *Hermionum*, *Hermenium* in libb. 643. Sustuli maiorem interpunctionem ante *Nec v. t.* 644. Quem muscas captare iuuet, ex Seruio varietatem exsculpere potest: *Totus in a. p.* In Rom. *Tantum in a. p.* ex interpretatione. *hinc* edd. sphalma. 645. *Acta premit* Ed. pr. Burm. *duplicatque virum transfixa*

quisque pro se. Vnum quem Cerda quoque attigit, excitabo Eurip. Phoeniss. 1196 sqq.

637. *Orsilochus* ex Troianis est v. inf. 690. *Romulus* ex Latinis, diuersus ab eo, qui supra X, 592. 3. memoratus. Ad reliqua v. 637 — 640. cf. sup. X, 890 — 4. de simili vulnere. — 640. *Catillus* qui Tiburtes agebat. cf. sup. 519. et lib. VII, 672. adeoque Iolas et Herminii inter Troianos et Etruscos referendi. — 643. 4. *nec vulnera terrent*: *tantus in arma patet*: arte cohaerent cum illis: *nudo cui v.* — *nudique humeri*. Habebat nudum caput et humeros nudos, vt satis appareret, eum vulnera non timere; tantum, tanta sui parte, patebat in vulnera s. in tela hostilia. *duplicat virum*: recte Guell. accipit et cum eo Cerda: incuruat, vt reddatur Homericum ἰδνοῦν. Ἰδνώθη τε πεσὼν Il. N, 618. vt iis accedendum sit, facit adiectum *dolore*. Et sic *duplicatus poples* inf. XII, 927. Niobes filia collapsa dicitur *duplicata vulnere caeco* ap. Ouid. Met. VI, 293. vbi v. Burm. et ad Val. Flacc. VI, 509. apud Graecos πτύσσεσθαι sic occurrere

Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.
At medias inter caedes exſultat Amazon,
Vnum exſerta latus pugnae, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet:
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, et arma Dianae.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,

transfixa dolore Heinſ. ex codd. auctoritate repoſuit et ſuorum et Pierianorum. Idem iam vett. edd. habuere. Primum *dolorem* video in Ald. tert. editum: quod et ex Schol. Statii Theb. VII, 633. enotauit Burm. ſic *virum transfixa* iungunt haſta: quae figitur, transfigitur, et ipſe *dolor duplicatur*. Atqui hoc ieiunum eſt, nec magis ferri hoc poſſe arbitror, quam quod Heinſ. coni. *duplicatque viro*, vel quod Pierius in ſuo exemplari habebat atque hinc Catroeus repetiit, *d. viri t. dolorem*. 646. *dant vulnera* Sprot. cum Mediceo Pierii. 648. *inter acies* Oudart. et Medic. Pierii. 649. *ejecta* Franc. *exerta* Rom. 650. *laeta* Donat. *leta* Franc. *denſa* Parrh. *manus* tres ap. Burm. ſed vetat in ſeq. vſ. *dextra* caſu ſexto. *denſet* Heinſ. e codd. et Grammaticis pro vulgato *denſat*: cuius lectionis fons Rom. 651. *rapit in dextram non feſſa* mſ. ap. Pier. *d. quatit* Parrh. *indefenſa* Franc. et Goth. pr. ac tert. male. 652. *ex humeris* Rom. *erat arcus* Donat. ex interpretamento. 653. *recedit* alter Hamb.

rere memini. 646. 7. Haec ad reliquos pugnantes ſpectant, mortem dant et accipiunt. — 649. *Vnum exerta latus*, mammam. v. ſup. I, 492. Diſputant Intpp. vtram. Cerda ait laeuam, nam dextra in Amazonibus erat exuſta. Recte. Verum comparatio inſtituitur tantum ad nudationem mammae: in venatricibus autem et bellatricibus, vt Diana ac Nymphis, dextrum pectus, dextrum humerum, nudatum videmus in numis ac ſtatuis: ſicque Callimachus in Dian. 213. 4. Quid quod in ipſis Amazonibus dextra mamma exerta, nec ſemper exciſa, in monumentis occurrit. — *pugnae*, ad p. vt expeditior eſſet ad pugnandum. Comparationis autem lineas ducit, quam mox repetit et ornat vſſ. 659 ſqq. — 650. *ſpargens denſet*: id eſt, denſe ſpargit, iacit. alias fundere, χεῖν. — 651. *indefeſſa* eſt ἄτρυτος. — 653. *in tergum p. receſſit*: etiam hoc a vulgari ratione deflexit. nam vulgare eſt: ſi tergum vertit,

dat.

Spicula conuerſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectae comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia ſecurem,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique miniſtras.
Quales Threïciae cum flumina Thermodontis
Pulſant,

654. *derigit* Rom. et Medic. Burm. laudat Lambin. ad Lucret. VI, 823. 655. *Et c.* Gud. et alii Heinſ. *iactae* pr. Moret. ex *lactae* pr. Goth. ſphalmate. *Laurina* Goth. ſec. 656. *Telaque* apud Priſcian. male. *ſecurem* Heinſius repoſuit, monente eodem Grammatico, et aſſentientibus Gud. et ſec. Mentel. cf. inf. 697. *ſecurim* tuetur Rom. 657. *dura* Rom. et Vratisl. *diua* paſſim ſcriptum in codd. Pier. Heinſii et binis Goth. ſic et Medic. a m. pr. 658. *pacisque bonae* vett. edd. noſtrae omnes, necdum mihi conſtat, a quo primum *bonas* emendatum ſit, quam meliorem lectionem habent meliores Heinſii cum Mediceo; agnoſcitque eam Aruſianus Meſſius. *bonae* tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heinſ. et Burm. ac binis Goth. tum agnoſcit Seruius. — *bono* Franc. *belloque* Oudart. *miniſtrans* Franc. 659. *Threicio* Exc. Burm. *Threïcia* vitium operarum ed. N. Heinſ. — *Thermodoontis* vulgg. paſſim edd. item vett. codd. etſi iam emendatum dederunt Naugerius et Egnatius. Res nunc nota eſt, eſſe *Thermodontis* a Θερμώδων, οντος. cf. Apollon. II, 972.

dat. — 654. *ſpicula fugientia*, ipſa fugiens, vt recte Seruius. — 658. *miniſtras*, comites: Sic δμωίδας Pentheſileae dat Quintus Calaber lib. I, 33. vt θεράποντες heroum ſunt. Totum illum locum de Pentheſilea et partem libri contuliſſe non poenitebit: vt omnino poetico ornatu nullus veterum poetarum locupletior hoc Quinto eſt; nec dubito antiquiores opes in eo latere. 659. *Threïciae Amazones*: pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, vt Threiſſam Harpalycen ſup. lib. I, 316. quod tanquam poeta, iure ſuo fecit. Sarmatica autem origo ſere communi veterum conſenſu iis tribuitur, etſi vulgaris fabula a Tanaidis oſtiis ad Ponti fines et Thermodontem fl. eos transduxit. v. loc. claſſ. Iuſtin. II, 4. cf. Apollon. II, 370—966 ſqq. et ſchol. — 659. *cum flumina Thermodontis pulſant*: pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, vt v. c. Ge. II, 11. 12. aliae arbores — *campos et flumina late Curua tenent*. Mihi tamen cum ipſa res perſuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexiſſe

Pulsant et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque vlulante tumultu
Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Deiicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunaeum Clytio primum patre: cuius apertum
Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in volnere versat.

Hh 4 Tum

662. *magnumque v.* coni. Cuninghamus. 663. *scutis* ex Medic. laudat Heinsius: sed a Fogginio *peltis* proditum videmus. 664. *primo* Goth. tert. 665. *m. pectora* Sprot. perpetuo errore. 666. *Eunacum* maxima pars codd. defendit apud Pier. et Heins. adde tres Goth. Etiam e vett. edd. nonnullae, vt Ven. 1486. *Eumeum.* aliae *Eumenium*, Seru. *Eumeneum*, non male. Alias aberratt. codd. vide ap. Burm. Etiam *Glycio*, *Clycio*, *Clythio* aberratt. 667. *longo* pr. Mentel. *t. a. corpus* duo Burm. cf. modo ad v. 665. 668. *mouens* vn. Burm. *vouens* duo alii. 669. *se* aberat Franc. *in* deerat

tellexisse videtur: adscribam totum locum Prof. rapt. II, 61 — 66. *Qualis Amazonidum peltis exsultat aduncis* (ex nostro v. 663.) *Pulcra cohors, quoties Arctos populata virago Hippolyte niueas ducit post praelia turmas*; (hoc illustrat vs. 661. 2.) *seu cum se Martia curru Penthesilea refert*, (redit ex pugna et quidem victrix; hinc *exultant*, et *magno tumultu*) *Seu flauos strauere Getas, seu forte rigentem Thermodontiaca Tanaim fregere securi.* Transtulit hic Claudianus ad Tanain, quod Maro de Thermodonte memorauerat. 660. *bellantur* pro bellant, vt alia v. Seru. Sic nutritor pro nutrito. Ge. II, 425. *pictis armis* cf. sup. ad VIII, 588. — *se refert* redit. (v. paullo ante) non vt Seru. pro se fert, infert. — *tumultu vlulante*, inuertit, cum ipsae vlulent cum tumultu: pro tumultu vlulantium. *Martia Penthesilea* proprie. Iustin. II, 4, 13. duae reginae — *ne successibus deesset auctoritas, genitas se Marte praedicabant.*

664. 5. Variatus orationis color, Homeri exemplo Il. E, 703. Π, 692. *Eunacum* int. e Troianis, *Lirim Pagasumque* ex Etruscis: reliquos vs. 673 sqq. iterum Troianos. — *Mandit humum*: v. sup. 418. et

Tum Lirim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo reuolutus equo dum colligit, alter [670
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chromimque: 675
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis,

deerat plerisque Pier. et nonnullis Heinſ. *in verbere* pr. Hamb. *in ſanguine* Goth. tert. et ſic Macrob. IV, 6. ſed, vt bene monet Heinſ. *ſanguinis riui* praeceſſerant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit, *in ſanguine merſat*. Burmannus laudat Drakenb. ad Silium V, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et verſantem in vulnere ſeſe Transigit*. 670. *Lirim* Heinſ. ſecundum Medic. et alios. vulgo: *Lirin*. *Pagaſum* tuentur omnes fere; alii *Phagaſum*, *Pegaſum*. In ſec. Moret. *Phagaſim*. *Pagaſus* etiam ap. Silium occurrit lib. V, 410. 671. *ſuffuſo* vel *ſuffuſſo* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. ſec. item tres Goth. inuectum et in edd. Ald. tert. et al. De *pedum ſuffuſione* Seruius cogitabat. 672. *et d.* duo Goth. ad ſonum magis gratum. *inermem* Heinſ. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem*. cf. ſup. ad X, 595. 673. *Amaſtram* pr. Hamb. et alter *Amaſtrum*. Tum *Hippodatem*, *Hippodaten* aberratt. libb. Eſt Hippotae f. 674. *Thereaq.* multi apud Heinſ. et Goth. tert. non male. *Harpalcem* Doru. *Chromimque*, quod iam edd. Ald. habebant, Heinſ. e Medic. et ceteris reuocauit, pro *Chromin*. At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere teſtatur Bottarius) et alii Pier. cum Montalb. *Chromumq*. Goth. pr. et tert. *Chronumq*. tres Burm. *Cromimq*. 677. *Ornytus* recte; ſic quoque Rom. Donatus: *Ornutus*. In codd. fere *Orritus*: ſicque edd. vett. At Pier. in ſua inueniſſe videtur *Orphitus*.

et V. L. ad X, 489. — 671. *S. r. e. dum c.* vt equum ex vulnere cernuum retrahat. 674. *ſequitur incumbens*, ἐφέπει ἐρείδουσα vel ἐφερειδομένη puella. hoc refertur ad niſum emittentis haſtam, qua illa inſequitur eminus h. petit Tereum et alios.

677. *Ornytus* ex Etruſcis. cf. 686. *armis ignotis*. nouis h. l. vt Seru. inconſuetis, inſolentiore ſpecie: nam habebat exuuias tauri pro thorace et rictum lupi pro galea. cf. VII, 666. 7. Talis Argus apud Apollon. I, 324. 5. Perperam loricam ex corio

Ignotis, et equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agreſtisque manus armat ſparus. Ipſe cateruis
Vertitur in mediis, et toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verſo,
Traiicit, et ſuper haec inimico pectore fatur:
Siluis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Aduenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillae.
Protenus Orſilochum, et Buten, duo maxima Teucrum

678. *Ignotus* Gud. *hyapige* paſſim codd. et edd. vett. *Iaſpide* pr. Hamb. *Iapide* alii apud Burm. cf. ſup. ad v. 247. 682. 3. *agreſtesque* Heinſ. *agreſtique* Hugen. *palus* Goth. tert. interpolate pro *ſparus*. *cateruas V. in medias* aliquot Pier. et Sprot. *Victor in m.* Bigot. *eſt* in fine abeſt Medic. a m. pr. 684. *nec enim* duo Goth. *a. fuſo* pro var. lect. Oudart. 685. *ſuper hoc* Franc. male. Eſt enim: *haec fatur ſuper*, inſuper, ἐπί. 686. *Siluis et* Rom. 687. *quae v. dies* Oudart. *noſtra* Ven. *fides* Bigot. 688. *redarguerit* Heinſ. repoſuit ſola auctoritate Priſciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et eſt ſane hoc ad elegantiae ſenſum venuſtius, quam *redargueret*; etſi diligentiſſime ad grammaticorum praecepta ſit dictum: *aduenit dies, qui redargueret, vnum tamen* Parrh. *partum* vulgg. edd. ſed nonnullae tantum: vitio haud dubie operarum: quod iam in ed. Ven. 1544. in manus incurrit. *partum* etiam Parrh. 689. *M. hinc* idem Parrh. *M. haec* tres Moret. *referas* Parrh. *bello c. C.* Ed. pr. Burm. *manibus c. C.* Medic. Pierii. 690. *Orchilochum, Horſilecum, Horſiloam* aberrant.

corio factam int. Seru. h. l. *Iapyge* pro Iapygio, Apulo. v. ſup. v. 247. — 682. *Sparus*: ruſticum telum in modum pedi recuruum, inquit Seru. cf. ad Salluſt. Catil. 56. (59.) et Nepot. Epaminond. 9. — 683. *Vertitur*, verſatur, ἀναστρέφεται. — 684. *exceptum* inſidiis circumuentum, ait Seru. vt ſup. VI, 173. ſed eſt, aſſequuta fugientem. *Excipere* a venatione ductum h. l. vt bene Burm. monuit. — 689. Eadem ſup. X, 830. cf. Cerda.

690. Butes diuerſus forte ab eo, qui lib. IX, 647 ſqq. memoratur, et ab altero vtique

Digitized by Google

Corpora: ſed Buten auerſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla ſedentis
Lucent, et laeuo dependet parma lacerto:
Orſilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro perque oſſa ſecurim,
Altior exſurgens, oranti et multa precanti
Congeminat

691. *Butem* Zulich. *Buthen* ap. Rufinian. *aduerſum* vett. edd. et inde vulgatae cum codd. parte. Sed praeſtantiores Pierii et Heinſii omnes *auerſum*; ſicque Rufinian. et Macrob. quo circa Heinſius recepit. Buten enim fugientem, at Orſilochum ipſa fugiens obtruncauit Camilla. Adde grauiorem rationem, quod vulneris locus vſſ. 692. 3. auerſam corporis partem ſatis declarat. Vulnus infertur in ipſa ceruicis vertebra, quae attollitur paullulum in capite prominente, qualis habitus ſedentis eſt. Variaſſe adeo poeta videri debet vulnus Hectori ab Achille illatum. Il. X, 324 ſqq. et Cycni vulnus ab Achille acceptum ap. Heſiod. Sc. Herc. 416 — 420. Vtraque loca ſedulo comparanda. Ex his ipſi poetae mentem aſſequuti ſumus. *aduerſa cuſpide* vnus Pier. et Leid. *iam verſum* Franc. *a cuſpide* Hamb. alter. *fixit* Heinſ. cum melioribus, etiam Pierii, pro vulgato *figit*. 692. *intus* Franc. 693. *Inuenit* pro *Lucent* apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 241. 696. *Dum v.* Zulich. et Rottend. ſec. Sed praeteriere Heinſ. et Burm. varietatem aliam magis memorabilem: *valida ſecuri*. Ita Medic. Pierii: et Iulius Sabinus haec habet: „Apronianus legit: *valida ſecuri congeminat vulnus*." (In Mediceo tamen, quem Foginius excuſum dedit, emendatio illa non ſubnotata eſt) „Aemilius (ſic pergit ille: qui *Aemilius* qui ſit, equidem adhuc ignoro) legit: *validam ſecurim congeminat*; ſic eſt diſtinguendum in *congeminat*: vt poſtea ſit: *vulnus v. o. c.*" Equidem ſi illam lectionem probandam ſuſciperem, iungerem: *ſecuri inſurgens congeminat* ſc. ictum, vulnus: quod et per ſe intelligitur, et ſtatim repetitur. — *perque ora viri* pr. Moret. *ſecurem* Gud. vt ſup. v. 656. 697. *exſurgens* Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinſii potiores: itaque recepit ille pro vulgato: *inſurgens*, quod et ipſum bonum. cf. XII, 902. Sed varietatem hanc iam aliquoties vidimus.

V, 372. — 692. *ſedentis* in equo. Non enim inter haec omnia animo dimittendum, nos in pugna equeſtri verſari. *lucent*, eleganter pro, apparent nuda — et quidem in laeuo humero. cf. V. L. et inf. XII, 381. 2. — 694. 5. *gyro interior*, adeoque ab laeua Orſilochi cf. ſup. V, 170. 699 ſqq.

Digitized by Google

Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque adſpectu territus haeſit
Apenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Isque vbi ſe nullo iam curſu euadere pugnae
Poſſe, neque inſtantem reginam auertere cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus et aſtu,
Incipit haec: Quid tam egregium, ſi femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
Mecum

698. *Congeminat vulnus: calido* diſtinguebat Oudart. Similem interpunctionem repererat Seruius, mutilatus admodum etiam ad h. l. *ore* alter Menag. *oſſa* alter Hamb. *arma* Ed. pr. Burm. *cruore* Ven. 699. *huc* Bigot. *aſpectus* ed. D. Heinſ. 700. *Euni* Goth. tert. *Anni* Ven. et Franc. Burmannus bene remittit nos ad Silium VI, 109. vbi: *tellus lacrimabilis Auni* ex h. l. et ſimilis varietas. Prouocat ad Silium etiam Iulius Sab. qui alios *Arnum* hunc perperam dixiſſe notat, et verſum recitat *Apenninicolae regnata antiquitus Auno.* Locus eſt ex lib. V, 7. ſed ibi legitur: *vada Faunigenae regnata antiquitus Auno.* Agitur de Thraſymeno lacu: vt adeo Arnus ibi opportunius heros ἐγχώριος eſſet, quam Aunus Liguriae. 702. *Is vbi* vett. edd. et codd. *euadere pugna, pugnam, pugnae* legitur: et *pugnæ* quidem vulgata vbique fere erat lectio. *pugnae* graeca forma dictum, e Rom. aliisque laudauit Pierius, ex vno ſuo probauit Ge. Fabric. et ex ſuis recepit Heinſ. cf. ſup. ad X, 441. IX, 99. Tandem *pugnam*, quod et ipſum exquiſitum, habebat vnus Oblongus Pierii, atque aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. ſec. 703. *aduertere* Medic. ſed a m. ſec. emendatum.

699 ſqq. Quod ſequitur epiſodium nouitate et varietate praeclarum et ab omni parte perfectum. Ligures fraudibus et perfidia omnino infames fuere: forte quia montium latebris hoſtium incurſus eludere eoſque inter ſiluarum ambages et ſaltus in inſidias allicere ſolebant. *Ligures omnes fallaces*, verba Catonis Origg. lib. II. excitat Seru. ad h. l. Eundem vid. ad v. 715. Liguriae autem magna pars per ipſa Apennini iuga progrediebatur. *Incidit huic*, in hanc, graece. — 701. *Haud L.* h. fraude, quoties ea vti licebat, nemine inter populares inferior. 705. *forti equo.* Epitheto primum obſeruant vſum Ennium (ap. Cic. Cat. 5.) tum Lucret. III. 8. nunc hinc Maronem. Faciunt autem vires ad velocitatem. — 706. *dimitte fugam*, curſum

Mecum crede ſolo, pugnaeque adcinge pedeſtri:
Iam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique adcenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque reſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.

At

702. *Crede ſolo mecum* Goth. tert. *pugnaque* ſexto caſu plerique Pieriani. 708. *ventura* Bigot. et pr. Hamb. *feret* Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impreſſis eſt lectio, quae et ipſa inter Apronianas, h. e. probatas Apronio Rufo, referri poteſt; eſt enim ab emendatrice manu adſcripta Mediceo, qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipſum Rom. exhibebat diſerte, cum qu. Moret. Doru. a m. ſec. et Goth. ſec. et quinque Heinſii pro diu. lect. In Gud. erat *poenam*. in Rottend. ſec. *poenâ*, ex interpretamento. Seruius egregie: „*fraudem*: haec eſt vera et antiqua lectio, vt ſit ſenſus: pedes congredere, iam cognoſces cui inanis iactantia adferat poenam; nam fraudem veteres poenam vocabant.“ — „Si autem *laudem* legimus, erit ſenſus: agnoſces, cui inanis gloria afferat laudem.“ Etiam Donatus agnoſcit: „Experiundo, inquit, cognoſces, quis debeat iure meritoque laudari.“ Reliquerunt rem in medio Heinſ. et Burm. Rationem, qua controuerſia decidi debet, videntur animaduertiſſe viri docti. Scilicet epitheton: *ventoſa* gloria, neceſſario requirit *fraudem* h. poenam, quam κενοδοξίαν, vana et inanis iactantia, affert. Contra in altera lectione *gloria* pro victoria eſſet accipienda, quae laudem affert, vt κλέος; ſic vero *ventoſa* parum accommodatum epitheton eſt. In Obſſ. miſc. Vol. I. p. 22. Vir doctus diſtinguebat: *Iam noſces, ventoſa, ferat c. g. laudem.* ſatis ieiune. 709. *Dixerat* Goth. tert. *accenſa* vel *adcenſa* Rom. et alii Pier. et omnes vetuſtiores Heinſii, qui recepit. Vulgo: *incenſa*, quod pr. Goth. ſolus exhibebat, isque recentiſſimus. 710. *aſſiſtit* vulgo editum, ſicque codd. pars, vt bini Goth. et Oblongus Pierii cum quatuor Heinſ. Sed reliqui vetuſtiores omnes Pierii et Heinſii *reſiſtit* legebant; vt reſiſtere ſit reſtare, ſtare, vt Ge. IV, 424. Aen. IV, 76. *inſiſtit* erat in Leid. *ſiſtit* Doru. *paribus ſe ſiſtit* coni. Heinſ. 711. Nemo coni. *parua p.*

curſum equeſtrem, equi vſa velocitate. — 707. non, *crede mecum*, ſed *crede te ſolo et accinge* (te) *p. p. cominus mecum.* — 708. *laudem*, decus ex victoria, κλέος. *ventoſa*, vana, inanis, vt ſimpliciter ornet epitheton; non male comparant ἀνεμώδη φρόνημα apud Sophoclem. Sed cf. V. L. — 709. comparant Hectoris factum Il. Θ, 318. ſqq. 710. *paribus*, „ſicut etiam illum congreſſurum (non, congreſſum) putabat,“ vt Seruius monet. — 711. *parma pura*. Epitheton

At iuuenis, viciſſe dolo ratus, auolat ipſe,
Haud mora, conuerſisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artis:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, frenisque aduerſa prehenſis
Congreditur poenasque inimico ex ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,

Con-

712. *Et i.* Franc. *vixiſſe* emendabat Cerda, perperam. *dolos* a m. pr. Zulich. *aduolat* Goth. tert. et multi ſcripti et edd. vitioſe. *euolat* Leid. 713. *conuerſusq.* Menag. pr. 714. *Quadripedemq.* Pierii codd. etiam hic. *ferrata calce* edd. nonnullae vett. et pauci ſcripti apud Pierium cum Goth. pr. Sed potiores *ferrata*, quod et Grammatici defendunt. 715. *Ligur* vulgatae pleraeque. Sed *Ligus* iam Ald. tert. ſicque ſcripti et vett. Grammatici. Eſt enim Λιγύς. — *armis* aliquot Pier. et Sprot. 717. *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda. *perferat* tert. Mentel. et tert. Goth. *proferet* Ald. pr. *anno* Ven. *vno* Goth. tert. vide ad v. 700. 720. *a ſanguine* vulgg. ante Heinſ. *qui ex ſ.* ſecundum Pier. et praecipuos ſuos repoſuit, vt inf. XII, 949. — *poenas i. et ſ.* Franc. *ex ſ. poſcit* Ed. pr. Burm. *ſumpſit* Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert. 721. *facilem* Sprot. *ancipiter* alter Hamb. *adcipiter* et *atcipiter* ſcribebant alii Pier. 722. *in n. volantem* Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 37. memoriae vitio, etſi *volantem* pro aui poeta dicere poterat.

ton arbitror ſimpliciter ornare: vt ſit parma ſine inſigni et ornatu cf. ſup. IX, 548. — 714. *ferrata calce.* hoc de ſuo aeuo ſumſit poeta. Heroum vita κέντρον, ſtimulum, nouerat (v. Il. Ψ, 387. coll. 384.) non calcar, multo minus e ferro.

716. *lubricus*, fallax, vt ἀλισθηρὸς. — 718. *ignea.* A Catullo ſumtum iam alii obſeruarunt LXIV, 337. *Flammea praeuertet celeris veſtigia ceruae:* de Achille. Vt alias ὠξύς, rapidus, de igni; ſic nunc *igneus* pro celer. — 719. *Tranſit equum curſu:* Haec de eius celeritate praeſtruxerat ſup. lib. VII, 808. 9. — 721. Minus bene comparant Intpp. Il. N, 62. Φ, 493

Oppor

Conprenſamque tenet, pedibusque euiſcerat vncis:
Tum cruor, et volſae labuntur ab aethere plumae.
At non haec nullis hominum ſator atque deorum
Obſeruans oculis ſummo ſedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia ſaeua
Suſcitat, et ſtimulis haud mollibus iniicit iras.
Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitque in proelia pulſos.

Quis

723. *Compreſſamque* pars Heinſ. codd. vt alibi ſolet. *conuulſamq.* Ven. 724. *Tunc* alii. *euolſae* Rom. et Schol. Statii Theb. III, 537. *pennae* Menag. pr. et Parrh. 725. *hoc* Ven. *hoc vllis* Vratisl. 727. *Tarchonem*, quod et Romanus tuetur, Heinſ. refinxit v. ſup. ad VIII, 506. Vulgo, *Tarchontem*: duo *Tarchonta*; alii *Tarconem* v. Pier. Parrh. *carentem in pr.* tum Bigot. *in pr. ſeruans.* 728. *iniicit* bene Heinſ. ex Moret. et Menag. pr. Addit Burm. Hugen. ſed grauiorem auctoritatem iam Pierius dederat Romanum et Oblongum mſſ. Vulgo: *incitat* legitur. Tum Heinſ. coni. *incutit iras.* 729. *caedentia* nonnullae edd. vulgares vitioſe. 730. *vanisq.* pr. Moret. *irritat* coni. Heinſius. *i. v. iras* Gud. *balas* Vratisl. et Rom. 731. *ad pr.* Macrob. VI, 1. qui ex Furii Annal. laudabat verſus (quos vide in not. ad h. l.) in quibus eſt: *reficitque ad praelia mentes.* Sed *in* ſaepe alias vidimus poetam ſectari, vbi vulgo *ad* poni ſolebat. *in pr. fuſos* Bigot.

Opportunior erat locus Il. X, 139 — 144. — *ſacer ales.* accipio dictum, propter augurium ex eo auium genere capi ſolitum v. c. Odyſſ. O, 524 ſq. — 724. verſus inſervit exornandae comparationi. cf. eund. loc.

725. 6. Homericum eſſe: οὐδ' ἀλαοσκοπίην ἔχε quiſque facile videt. h. e. omnino vidit oculis ſuis l. Il. K, 515. cf. Od. Θ, 285. — 727. 8. ad verba cf. ſup. IX, 717. 8. et hoc lib. v. 451. 452. *ſuſcitat*, ὄρσεν, ὦτρυνεν. — 731. Praeiuiſſe Furium (M. Furium Bibaculum) in Annal. XI, *Nomine quemque ciet: dictorum tempus adeſſe Commemorat.* — *Confirmat dictis: ſimul atque exſuſcitat acres Ad bellandum animos reficitque ad praelia mentes* notauit Macrob. VI, 1. Malim et hic Homerum laudare Il. K, 67. πατρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνομάζων ἄνδρα ἕκαστον. In ſeqq. verbis Tarchonis a v. 732. neminem fugere poſſunt veſtigia Homeri Il. Δ, 340 ſq.

—732

Quis metus, o numquam dolituri, o ſemper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignauia venit?
Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
Quo ferrum, quidue haec gerimus tela inrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella,
Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, et plenae pocula menſae;

Hic

734. *pallentes* tres ap. Burm. perpetuo lapſu. *pallentis* Mentel. pr. *agitatque haec* Franc. *agitat atque a.* Ed. pr. Totus verſus exciderat Goth. tert. 735. *quoue* Zulich. et alter Hamb. a m. ſec. et *quodue* a m. pr. *quidue hoc* Doruill. *gerimus* meliores libri et pars edd. vett. at in aliis: *geritis* minus bene, et hinc corrupte *gentis* aliquot Heinſiani. 736. *nocturnaue* Leid. 737. *induxit* in nonnullis vulgatum: ſed *indixit* Heinſ. vindicat, et iam ante in edd. extabat. E codd. vnus Leid. *inducit* a m. pr. et a ſec. *indicit*. 738. *Expectate* codd. fere omnes etiam oprimus quisque Pier. et Heinſ. cum Seruio: mendoſe tamen. *expectare* (ſc. non ſegnes) tamen primae ſtatim edd. ſicque Goth. pr. et tert. — *aut pl.* tres Burm. et vett. edd.

— 732. *O nunquam d.* dedecoris, infamiae ſenſum habituri. At Horat. *O dolitura mea multum virtute N.* Epod. 15, 11. — 736. Egregie in rem ſuam vertit poeta famam de veterum Etruſcorum luxurie: etſi in ſingulis ornamentis Homerum reſpicere potuit. alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem ſacrificiorum. Simili argumento ad exprobrationem vtebatur Homerus in Meneſtheum et Vlyſſem, ſed quod primi vocantur ad coenam et maiore carnium vinique copia honorantur Il. Δ,340 ſqq. In his *vbi tibia Bacchi curua indixit choros;* putatur reſpexiſſe Maro Priami vocem, qui filios increpans, ἐρχηστὰς χοροιτυπίῃσιν ἀρίστους appellat Il. Ω, 261. Locum de Phaeacibus huc vocant alii Odyſſ. Θ, 248. 9. quo tamen vix quicquam in poetae verbis illuſtratur. De tibia in ſacris omnino, tum in Cybeles et Bacchi, ad choros nil monere opus eſt: Sed Bacchum cum iudicio videtur nominaſſe, nam Bacchi ſacra ac initia inter Etruſcos vel maxime viguiſſe, iam olim ex tanto vaſorum et ſarcophagorum numero, in quo illa occurrunt, ſuſpicati ſumus. v. Nou. Comment. Soc. R. Gott. T. III. p. 2. pag. 53. — 736. Amaritudo dicti ſic ſatis intelligitur, ſi cogites eos fugere in praelio cum femina. 738. *plenae m.* πληθούσης τραπέζης. — 739. *haruſpex*

Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipſe,
Concitat, et Venulo aduerſum ſe turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra conplectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini
Conuertere oculos. Volat igneus aequore Tarchon,
Arma virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum; et partis rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat: contra ille repugnans
Suſtinet a iugulo dextram, et vim viribus exit.
Vtque volans alte raptum cum fulua draconem
Fert

739. *Hic amor, hoc ſtudium* in parentheſi dictum recte notat Servius. *dum ſacroſanctus* Goth. pr. *haroſpex* Medic. 740. *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. I. Od. 37. 741. *effatur* Montalb. *ita fata* Bigot. *in* abeſt binis Burm. et Goth. tert. *in medio* Zulich. *m. m. in hoſtes* Gud. vti ſup. IX, 400. legi vidimus. *vt ipſe* Barth. ad Stat. V. Theb. 623. e cod. optimo laudat. 742. *ſe aduerſum* Goth. tert. *offert* Rom. Medic. aliique Pier. et ex Heinſianis Gud. cum tribus aliis et Zulich. quibus adde Goth. tert. cum Donato. perperam: cum de vi et pugna agatur, vt iam Burmann. monuit. 743. *direptumq.* male vulgg. et h. l. cf. ad X, 475. 744. *Egregium a. ſ.* Rom. 745. *ad caelum* tres Heinſ. 746 *ingens* Franc. *Tarcho* Medic. vnde melius *Tarchonis* duci Heinſius putabat. 747. *cum* Ven. et Goth. tert. *illius* alter Hamb. 748. *Diſtrinxit* Ed. pr. *defigit ferra* Vratisl. et Parrh. 749. *ferit* ſec. Rottend. *illa* alter Hamb. 750. *dextra* Leid. *vis v. haeſit* Ed. pr. Burm.

ruſpex ſecundus, qui ſecunda nuntiat ex extis inſpectis; vbi autem litatum eſt, epulae ſacrae ſubſequuntur. Et h. l. quidem ſacra fiunt in luco. adeoque et epulae; etiam hoc ex veterum more; quod etiam ſeruatum in primis in ſacris rusticis: v. c. Tibull. I, 10, 51.

741. *moriturus et ipſe*. animo, vt bene Seruius, h. animi propoſito *turbidus* h. l. ira; vt et alibi. — 748. *partes apertas* in iugulo vt e ſeqq. apparet cf. Il. x, 321 ſqq. cf. ſup. v. 692. 3. *rimatur* cf. ſup. VI, 599. Ge. I, 384. 750. *vim viribus exit*: fallit, euitat, auertit cf. ſup. V, 438. 751. Comparationem ex Homero petitam clamant inde a Macrob. V, 13. fere omnes Il. M, 200 ſqq. et laudant temere

aut

Fert aquila, inplicuitque pedes, atque vnguibus haesit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus vrguet obunco
Luctantem rostro; simul aethera verberat alis.
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans. Ducis exemplum euentumque secuti
Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem iaculo et multa prior arte Camillam

Circuit,

752. *Fert auis* Schol. Horat. Cruqu. IV. Od. 4. *dapes atque* Goth. pr. *ac viribus h.* Ed. pr. Burm. 753. *et, ac,* alii. *fumosa* Bigot. 754. *haeret* duo Burm. *squamis* Zulich. 755. *assurgens* Ed. pr. Burm. *obunco* Heinf. dedit e melioribus suis et illustrauit. Eo alludunt alii, in quibus *abunco.* Vulgo editum *adunco,* quod et Romanus agnoscit. 756. *summum aethera* Ven. 757. *ex sanguine* Zulich. a m. pr. *ex agmine raptam* Seru. ad VIII, 9. vbi quidam *Tiburti.* 758. *euentum exemplumque* aliquot codd. Heinf. et edd. vett. minus bene. *euentus* autem h. l. pro successu. 759. *Arruns* Heinf. ex optimis codd. scripsit ex illustrauit, pro *Aruns.* In scriptis fere *Arrons* occurrit. cf. Pier. ad v. 814. 760. Ne *et* delendum putes, vide notam.

aut vituperant alterutrum poetam. Erat tamen et hoc monendum: ornatam ac variatam rem esse a poeta egregie tum in hoc, quod narrationem Homericam in comparationem mutauit, tum in eo, quod hic vincit aquila, apud Homerum vincitur. In aliorum poetarum imitatione non laboramus. Conferat, qui volet, Cerdam. — *volans alte* iungendum, est ὑψιπέτης αἰετὸς. — *vnguibus haesit* est ex ἐμφῦναι vel ἐμφύεσθαι, inhaeret, vnguibus infixis. Sic et Cicero minus eleganter conuerterat Homerica, de Diu. I, 47. *transfigens vnguibus anguem.* — Ornatiora etiam 753—6. quam apud Nicandr. Theriac. 456. 7. — 759. *Maeonidae:* vt VIII, 499.

759. *fatis debitus:* v. inf. 864. Est autem Arruns ex Etruscis, quos Tarchon Aeneae adduxerat. Mirum est, Grammaticos de hoc dubitare. *iaculo* (quod vibrat, ad ictum paratum v. mox v. 767.) *et multa* cum *arte circuit* Camillam Arruns *prior*: quod ad *velocem* spectat; praeuertens eam, dum lateri semper adhaeret. —

Circuit, et, quae ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo:
Hac Arruns ſubit, et tacitus veſtigia luſtrat;
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat:
Hac iuuenis furtim celeris detorquet habenas. 765
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
Vndique circuitum; et certam quatit inprobus haſtam.
Forte ſacer Cybelae Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis aënis 770
In

761. Hunc verſum poſt vſ. 763. *Hac A.* — *luſtrat* collocabat Goth. ſec. 762. *Quo* aliquot Pier. *ſe cuique* Bigot. *ferens* pars Pier. et Heinſ. varietate fere perpetua. *ferox* a m. pr. videbatur habuiſſe Mentel. pr. Sed h. l. *furens* recte, vtpote in pugna, et Camilla etiam inf. 781. *caeca* et *incauta*. 763. *Huc* ſec. Moret. *armis ſ.* Ed. Mediol. 765. *celeres furtim* aliquot Heinſ. 766. *atque hos* Gud. et pr. Menag. *hos iamque* Moret. tert. *iamque hos abitus* pars libb. Pier. et Heinſ. et probabat hoc Pierius cum Vlitio apud Heinſium. Sic quoque Donatus legerat. *iamque hos habitus* in binis Burm. *Hos abitus iamque hos aditus* alter Voſſ. 767. *circuitu* Goth. ſec. 768. *ſatus Cybele* aliquot Pier. *ſacer Cybelo* Medic. Pierii cum Donato: Medic. et alii Heinſiani cum trinis Goth. Eandem varietatem ſupra lib. III, 111. vidimus. Cum *Cybelus* mons Phrygiae ſit, vix *ſacer Cybelo* cuiquam placere poteſt, nec magis tamen: *ſacer Cybelae* — *olimque ſacerdos*; etſi Cybelae conſecratus a puero eſſe potuit, vt Camilla Dianae ſup. 559 ſqq. Procliue eſſet, cum Pierio et Cuninghamo refingere: *ſatus Cybelo*, in monte Cybelo natus. Sed hoc idem ſignificat lectio meliorum librorum: *ſatus Cybele*: nam et montis id nomen fuit. Nec aliter Seruius legit, etſi alterum eius ſcholio praeſcriptum eſt. — Porro *Choreus* Medic. tum Macrob. V, 1. et alii codd. apud Burm. vt auctoritate adeo praeſtet. Nec aliter Iul. Sabin.

At *Celoreus*, *Chioreus*, *Coreus*, *Cloreus* aberratt.

quae ſit fortuna facillima, eleganter, qua facillime haſta peti ea poterat. omnis autem iactus aliquo fortunae munere ſucceſſum ſuum habet. — 767. *certam*, cuius ictum certum deſtinauerat.

768. Sacerdotes inter pugnantes iam Homerus induxerat, Il. E, 9. varietatis ſtudio. Hic Cybeles ſacerdos, quippe inter Troianos, et quidem *olim*, ſc. in patria. Tanquam Phryx, autem ornatui ſtudet: vnde poetae locus factus ornamentorum commemorandorum. — 770. I. Haerent in his Intpp. Mihi ſic iungenda

In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe, peregrina ferrugine clarus et oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris ſonat arcus, et aurea vati
Caſſida; tum croceam chlamydemque ſinusque crepantis
Carbaſeos fuluo in nodum collegerat auro, [775
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſiue vt templis praefigeret arma
Troïa, captiuo ſiue vt ſe ferret in auro,

771. *Implumem* Goth. ſec. et tert. *ſcamis* Zulich. *ſquaſis* a m. pr. Goth. *auroque inſerta* Ald. (pr.) cum Goth. pr. quod poterat iuuare eos, qui in ſtructura verborum haerebant. Sed v. not. 773. *Cortinia* paſſim codd. et h. l. 774. *ex humero* Gud. et alii Heinſiani, cum Goth. ſec. vt inf. 844. *erat arcus* Medic. et Leid. minus eleganter. 775. *ſonatque crepantes* Parrh. 778 *Tunc* v. Menag. pr.

iungenda videntur: *pellis* ferina *auro conſerta*, h. aureis fibulis, ſubter aluum equi oras pellis conſtringentibus, collecta et firmata; ſed *pellis aenis in plumam ſquamis*, h. cum ſquamis, habens ſquamas in plumae modum ex aere, pelli, ne corpus ferri rigore laederetur, pro ſtragula ſubſtratae iectas vel innexas. Cataphractum equitem oſtendi, bene notat Seruius, qui et Salluſtii fragm. incert. laudat: *Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae annexuerant.* Plumae igitur eae ipſae ſquamae ſunt; a forma dictae. Occurrunt eae etiam alibi. v. auctores de re militari, et ad Iuſtin. XLI, 2. f. vbi *loricae plumatae* Parthorum memoratae. *peregrina ferrugine et oſtro.* h. purpura ferruginea cf. ſup. IX, 582. *clarus* h. l. conſpicuus. Epitheta v. 773. tantum ad ornatum pertinent: nihil amplius: et iam alibi vidimus. 775. *Caſſida.* forma etiam apud Propertium occurrit. cf. Cerda. — 775. *ſinus carbaſeos crepantes:* de eadem chlamyde crocea, vt adeo ea ſit ex tenui linteo, croceo colore. Linteum hoc vt crepet et ſonitum edat, mota chlamyde, intextae faciunt laminae aureae. iungendum enim: *ſinus crepantes fuluo auro.* Sic ſup. VI, 206. *crepitabat bractea* auri: et hinc ſimilia apud Statium VI. Theb. 62. VII, 682. vbi cf. Barth. *nodum* in v. 776. de fibula accipere non neceſſe eſt. Nam in nodum collecti ſinus etiam in ſignis veterum occurrunt. Tandem interior

Venatrix, virum ex omni certamine pugnae
Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo praedae et spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:
Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Pascitur:

781. *Certa f.* Parrh. *incauta* iam in vett. edd. fuit: vt in nostra Ven. Norimb. et aliis. Firmauit lectionem auctoritate sua Ge. Fabricius. In aliis *incensa* legitur: quod et codd. nonnulli habent; sed recentiores, vti et Goth. tert. 782. *Fulmineo pede* Parrh. 783. *tum* Doru. *et* Franc. *cunctantem* Goth. pr. *t. rapto* Parrh. *cauto* Goth. tert. 784. *Concitat* e melioribus Pierianis et suis restituit Heinsius, pro vulgari: *Coniicit*, quod ex interpretamento venit; etsi *concitat* ad ipsum motum librantis telum referri potest. 785. *sacri* pr. Hamb. *custos sci* Zulich. sollenni scripturae compendio, pro *sacri*, quod Burm. quoque monuit. cf. Burm. Sec. V. C. in Anthol. To. I. p. 126. 786. *primum* Oudart. et Exc. Burm. *pruneus* Gud. a m. pr. male. Burmannus laudat Heins. ad Silium V, 179.

terior vestis seu tunica vs. 777. erat opere Phrygio cf. sup. III, 483. 4. Ad Phrygium amictum, qualis in signis et aliis veterum operibus occurrit, etiam referendum est, quod de crurum integumentis sequitur: (non ad colorem croceum, vt Cerda facit post Seruium) *et* erant *barbara* (h. Phrygia) *tegmina crurum*. Ita enim Atys, Paris, Ganymedes, Galli, braccarum genere induti esse solent femora et crura. Bene autem Seruius: „Sane armorum longa descriptio eo spectat, vt in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa.“ Scilicet, etsi virilis animi femina, tamen a cultu et ornatu intactam mentem non habuit. Hinc v. 782. *femineo ardore*, impatienti, vt Seru. Sic VII, 345. *femineae curae iraeque*.

785. De Soracte monte (*Monte di S. Silvestro*) agri Falisci, et Hirporum familiis, quae Apollinis sacra in eo curabant, super ambustam ligni struem ambulantes, loc. class. Plinii VII, 2. et Salmas. Exerc. Plin. p. 59. Eosdem Hirpos attigit lib. VII, 696. Imitator huius loci Silius lib. V, 175 sqq. — 786. *primi* praecipue inter ceteros, quod vulgo: inprimis. *aceruum* pro strue lignorum dixit: et quia ea pinea, hinc traduxit ad ignem:

pineus

Digitized by Google

Pascitur: et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuuias, pulsaeue tropaeum
Virginis, aut spolia vlla peto. Mihi cetera laudem
Facta ferent. Haec dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius vrbis.
Audiit, et voti Phoebus succedere partem
Mente dedit: partem volucris dispersit in auras.
Sterneret vt subita turbatam morte Camillam,
Adnuit oranti: reducem vt patria alta videret,

788 *premimur* coni. Heinf. *v. prima* Goth. tert. 790. *Armipotens* coni. Burm. quod nescíret an alius Apollini id epitheton dederit. At *Iunonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693. et VII, 428. et h. l. multo magis hoc in Arunte ferendum, quod paullo ante v. 785. *summum* deum eundem Apollinem appellarat, adiecto: *Quem primi colimus.* Non male igitur Seruius ex affectu colentis haec dicta ait. — *p. triumphum* alter Hamb. 791. *vt f.* Franc. *haud f.* Goth. pr. 792. *ferent* reuocauit, codicum quoque suorum auctoritate, Heinsius; quod et in vett. edd. erat, alii: *ferant*, quod Pierio placuerat. *dura* Ed. pr. Burm. *modo dum* Parrh. 793. *Pulsa* miror nemini displicuisse post v. 790. *pulsae — cadet* Bigot. *patrias vrbes* e codd. suis et Pier. adde Goth. sec. et tert. Heinsius. Vulgo: *patriam vrbem.* 794. *et votis* tres Heins. *Phoebus voti* apud Macrob. V, 3. *et dextris rebus f.* Zulich. 795. *partim* Ven. et duo Moret. cf. sup. V, 187. *dispar-fit* ed. Iunt. *disperdit* Doru. 796. *in subita* alter Hamb. *t. voce* Oudart. 797. *Adnuit, at reducem vt p. a.* v. Zulich.

pineus ardor. — 788. *premimus vestigia*, plantas: vt *ponere*, *imprimere*, h. incedere pedibus, *multa pruna*, in m. p. Fieri autem hoc plantis medicamento tinctis, non ignorauit Varro, cuius verba Seruius seruauit. Cum autem Soracte et Falisci supra VII, 695. 6. auxilia Turno miserint, Arruntem Etruscum necesse est nunc esse ex vicinis Etruriae locis oriundum; non vnum ex Hirpis. — 790. *pulsae*, fugatae et h. l. victae. ne cum Seruio arguteris. cf. statim v. 793. *pulsa cadat. inglorius*, vt δυσκλεής, vt de Agamemnone Il. B, 115. — 794. 5. ad Homericum Il. Π, 249 sqq. *mente γνώμῃ*, consilio, decreto animi; nullo tamen signo declarato. — 797. *patria alta.* Ornans epitheton satis frequens

Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
Ergo, vt missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Conuertere animos acris, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque aurae,
Nec sonitus memor, aut venientis ab aethere teli;
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns, [805
Laetitia

798. *Nec d.* Goth. pr. 799. *vbi m.* Medic. 800. *oculos acres animosque* Leid. *animos alacres* Vratisl. *Conuertere animos acies* vett. edd. vt Ven. 1484. 1486. 1495 et seqq. etiam Egnatiana recensio; item Norimb. quod Heinsium fugisse miror. Burmannus tantum hoc monuit: „*acies* legere alios ait Cerda." Quae prima *acres* habeat, apud me Aldina tertia est. 801. *nihil illa* aliquot Pieriani, vnde Catroeus mutuatus est, et pr. Menag. *neque* Heins. et libb. pro *nec*. Tandem *auras*, quae vetus secundi casus forma fuit, vt *Maia, Maias, pater familias*, legerat Asper et eam antiquam lectionem esse Seruius testatur. Adde Pompon. Sabin. In Pierianis tamen ea codd. non occurrebat, nec in Heinsianis, praeterquam in pr. Moret. altero Menagio, Venetoque, (quibus adde Doruill. et Goth. pr. qui sunt inter recentissimos) tum in tribus aliis pro diu. lectione: eoque alludebat Gud. in quo *aura*. In Mediceo *auris* esse Burm. notat: quod a Fogginio obseruatum non est. Etiam vett. edd. *auras* habent, vt Mediolan. Ven. 1484. 1486. et al. primum mutatum video a Naugerio in Ald. tert. *neque ante* Goth. tert. 802. *aethera coeli* Goth. tert. 803. *Hasta per* Goth. tert. *expertam* Rom. *exortam* Goth. pr. *perlapsa* Goth. sec. *mamillam* sec. Rottend. Argutantur Interpp. dum de Amazonum papilla exusta h. l. cogitant. 805. *comitem d.* Hugen. *cadentem* Leid. 806. *fletit* Zulich. *fuit* ed. Dan. Heinsii. *exterritus armis* Goth. tert.

quens, h. clara, nobilis. Interdum ad situm refertur, etiam ad murorum ac turrium altitudinem. Sed in talibus epithetis satis est, animo obversari obscuram notionem magnae alicuius et praeclarae rei.

799. Egregie animus Camillae imperterritus describitur: inprimis vs. 801. 2. — 803. Homericum λιλαιομένη χροὸς ἅσθαι exprimi iam Macrobius VI, 6. putauit: quod tamen paullo diuersum est. — 806. Arruntis miserum pauorem ex Homero duxit, Il. II, 813. vbi Patroclo caeso Euphorbus

Laetitia mixtoque metu: nec iam amplius haſtae
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montis ſeſe auius abdidit altos,
Occiſo paſtore, lupus, magnoue iuuenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens
Subiecit pauitantem vtero, ſiluasque petiuit;
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Arruns,
Contentusque fuga mediis ſe inmiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat volnere mucro.
Labitur exſanguis: labuntur frigida leto

807. *moeſtoque metu* Rom. Forte ortum *meſto* ex *miſto*. *mixtaque* Goth. pr. 808. *concurrere* ſec. Rott. et Doru. cum Goth. pr. 809. *prius quem* Ald. cum Goth. pr. *turba i. ſequatur* Zulich. Forte ne bis telorum in binis verſſ. mentio fiat. *ſequuntur* Gud. 810. *abuius* pr. Moret. *obuius* Goth. tert. *ſeſe auſus* Goth. ſec. *abdidit auius* Zulich. *aptos* Goth. tert. 811. *magno que* edd. apud Pier. qui e codd. *ve* commendat. 812. *remulgens* Gud. et Mentel. pr. 813. *Subiectat* ſec. Moret. *pauitans* Zulich. *vterum* Hugen. *ſiluisque* ſec. Menag. 814. *abdidit* Zulich. *Arruns* v. ſup. ad v. 759. 815. *fugae* maluit Heinſ. Alterum hemiſtichium a cod. Zulich. aberat. 818. *Labitur et ſanguis* Donatum legere videri notarat Pier. hoc arripuit Carroeus; Camillam enim non niſi paullo poſt vſ. 827. de equo defluere. perperam vtique. nam exilis et ieiuna illa eſt lectio. Et *labitur* dictum eſt, vt centies, de ipſo conatu et initio actionis. *exanimis* Vratiſl. — *frigida telo* alii apud Seruium, et pro diu. lect. Menag. pr. male.

phorbus ſimiliter ſibi ipſe non ſatis confidit. Comparatio autem vſ. 809. ſubiecta, etſi et ipſa ab Homero mutuata Il. o, 586—9. tam egregie ornata et ad naturam animantis propius adducta (inprimis vſſ. 812. 3.) eſt, vt inter praeſtantiores numeranda ſit. Statii imitationem indicauit Burm. IV. Theb. 363 ſeqq. ſed ea friget ad Maronis ſocum comparata. — *ſeſe abdidit*, abdere ſolet, abdit, fugit ex gr. aoriſto. *conſcius audacis facti* quem θῆρα κακὸν ἐδέξατο dixerat. *caudam pauitantem*, quae eſt ferae pauitantis, *remulcens*, reflectens, ἐλίσσων. ſed exquiſite: vt *mulcere* ſit mulcendo inflectere, vti v. c. in felibus fieri videmus. Heſiod. Ἔργ. 512.

ſed

Lumina. Purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex aequalibus vnam,
Adloquitur; fida ante alias quae ſola Camillae,
Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, et tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata nouiſſima perfer:
Succedat pugnae Troianosque arceat vrbe.
Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exſoluit ſe corpore, lentaque colla,

Et

819. *calor* Leid. et duo Goth. *oſſa* tres Heinſ. et Leid. cum Goth. tert. *relinquit* tres alii. 821. *fidam* Medic. a m. ſec. *Acca* Latinum nomen eſt; nota Acca Laurentia, Fauſtuli vxor. 822. *Quacum* pleriquePier. et Heinſiani fere omnes, excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert. Rottend., cum Goth. ſec. et tert. quibus ſuffragatur Aruſianus Meſſius. Tum ellipſi ſuppleta interpolatum in ed. Ven. Burmanni: *Quicum p. c. ſolita*: *atque ita f.* et in Doru. ac Bigot. cum Goth. tert. *Quacum p. c. ſolet, atque ita f.* Tandem Burm. coni. *atque huic ita fatur.* 823. *potui* vel *valui* alter Hamb. 824. *ex t.* Leid. *increſcunt* Oudart. 826. *que* aberat Mediceo Pierii; idem in plerisque repererat *vrbi*, quod doctius. Laudauit iam Burm. ex Ge. III, 155. *Arcebat grauido pecori*, h. a pecore. 827. *Simul haec dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. ſec. 828. *non f. ruens* ſec. Rott. cf. ſup. v. 236. et III, Ge. 524. — *cum fr.* Vulich. et Goth. tert. *et fr.* malebat Faber propter vſ. 832. 829. *ſoluit* Mentel. pr. *ſe pectore* pr. Hamb.

ſed de frigore: Θῆρες δὲ φρίσσουσ', οὐρὰς δ' ὑπὸ μέζας ἔθεντο. 815. μίλτος δ' ὁμίλῃ.

821. *ante alias ſola fida* quae erat: quod communius ſolet dici: *vna ante alias fidiſſima.* 823. *Hactenus potui*, viribus valui, vt recte Cerda. Pro vulgari: nunc vires deficiunt, vel deficio iam. — 825. Animum generoſum Camillae facile quisque miretur, quae in ipſa morte non de ſua ſed de reip. ſalute cogitat. — 827. Ex Furii Annal. I. laudat verſus Macrob. VI. *Ille graui ſubita deuinctus vulnere habenas Miſit equi, lapſusque in humum defluxit, et armis Reddidit aeratis ſonitum.* — 829. *exſoluit ſe.* Proprie anima corpore exſolui dicitur. Tamen et ſup. IV, 703. *neque iſto corpore ſoluo*: Iris allocuta Didonem moribundam. —

830.

Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.
Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: deiecta crudescit pugna Camilla:
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenumque duces, Euandrique Arcades alae.
At Triuiae custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Vtque procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;

830. *ponit* Ed. pr. Burm. *relinquunt* alii apud Seruium legebant, inter quos Probus fuisse videtur. *reliquit* Rom. et alii Pierani cum Donato. 831. *venit i.* Goth. pr. *vmbris* sec. Rottend. v. inf. XII. extr. 832. *immensum surgens* malebat Heinf. *serpens* Franc. *venit a. c.* Goth. pr. 834. *Concurrunt* Rom. et alii Pier. Voss. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. sec. tert. *omnes* Ed. pr. Burm. 835. *Tyrrhenumque duces* ex solo Mediceo reposuit Heinf. quod ipsi neruosius videbatur. Sed cum *Teucrum copia* praecessisset, potuit poeta maluisse variare: *Tyrrhenique duces*, quod vulgo legitur. *E. Arcadis* edd. Ven. et Mediol. apud Burm. et omnes aliae veteres, et recentiores; nec *Arcades* illatum, nisi ab Heinsio e scriptis potioribus cum quos ipse habebat, tum Pierianis. cf. XII, 551. 837. *interrita.* Hoc vocabulo adiecto me non magnopere delectari lubenter fateor. Aut enim alienum, aut otiosum est. Vt saltem adiuues quodammodo, dicendum est, exprimi tantum hoc, quod tuta, e tuto loco, pugnam prospicit Opis. 838. *Atque* Leid. *iuuenum medio* Menag. pr. *iuuenem* Bigot. et Goth. tert. *iuuenem medio in cl. furentem* Gud. *in* etiam Iunt. ed. abest. 839. *mulctatam* Pierius in suis inuenerat: sicque tres Heinf. Mediceus cum qu. Moret. et Leid. *mulcatam*, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Guellius. *mutatam* Franc. et Parrhas. Iam de his vocibus satis accurate actum passim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Vict. Vir. Ill. c. 51. Drakenb. ad Liu. III, 67. *mulcatam* h. l. Heinf. reliquerat, quod iure suo mutauit Burm. in *multatam*. Nec enim aliter dicitur quam: multari pecunia, exilio, morte, vt vel Lexica docent. *m. in morte* Sprot.

830. *captum leto caput*, h. victum, adeoque languens. — 831. Notum illud Homericum: ψυχὴ δ' ἐκ ῥ. Il. 11, 855. 6. — 834. *omnis copia* h. copiae, totus exercitus, vt bene Seruius sup. II, 564.

836. Exsequitur nunc Opis quod mandatum erat a Diana sup. vss. 587 sq. *custos*, Dianae comes,

Lumina. Purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex aequalibus vnam,
Adloquitur; fida ante alias quae ſola Camillae,
Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, et tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata nouiſſima perfer:
Succedat pugnae Troianosque arceat vrbe.
Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exſoluit ſe corpore, lentaque colla,

Et

819. *calor* Leid. et duo Goth. *oſſa* tres Heinſ. et Leid. cum Goth. tert. *relinquit* tres alii. 821. *fidam* Medic. a m. ſec. *Acca* Latinum nomen eſt; nota Acca Laurentia, Fauſtuli vxor. 822. *Quacum* pleriquePier. et Heinſiani fere omnes, excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert. Rottend. cum Goth. ſec. et tert. quibus ſuffragatur Aruſianus Meſſius. Tum ellipſi ſuppleta interpolatum in ed. Ven. Burmanni: *Quicum p. c. ſolita*: *atque ita f.* et in Doru. ac Bigot. cum Goth. tert. *Quacum p. c. ſolet, atque ita f.* Tandem Burm. coni. *atque huic ita fatur*. 823. *potui* vel *valui* alter Hamb. 824. *ex t.* Leid. *increſcunt* Oudart. 826. *que* aberat Mediceo Pierii; idem In plerisque repererat *vrbi*, quod doctius. Laudauit iam Burm. ex Ge. III, 155. *Arcebat grauido pecori*, h. a pecore. 827. *Simul haec dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. ſec. 828. *non ſ. ruens* ſec. Rott. cf. ſup. v. 236. et III. Ge. 524. — *cum fr.* Julich. et Goth. tert. *et fr.* malebat Faber propter vſ. 832. 829. *ſoluit* Mentel. pr. *ſe pectore* pr. Hamb.

ſed de frigore: Θῆρες δὲ φρίσσουσι, σὺς δ' ὑπὸ μίζε ἴθυντο. 815. μίνυθ δ' ὁμίλῳ.

821. *ante alias ſola fida* quae erat: quod communius ſolet dici: *vna ante alias fidiſſima*. 823. *Hactenus potui*, viribus valui, vt recte Cerda. Pro vulgari: nunc vires deficiunt, vel deficio iam. — 825. Animum generoſum Camillae facile quisque miretur, quae in ipſa morte non de ſua ſed de reip. ſalute cogitat. — 827. Ex Furii Annal. I. laudat verſus Macrob. VI. *Ille graui ſubita deuinctus vulnere habenas Miſit equi, lapſusque in humum defluxit, et armis Reddidit aeratis ſonitum*. — 829. *exſoluit ſe*. Proprie anima corpore exſolui dicitur. Tamen et ſup. IV, 703. *teque iſto corpore ſoluo*: Iris allocuta Didonem moribundam. —

830.

Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.
Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: deiecta crudescit pugna Camilla:
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenumque duces, Euandrique Arcades alae.
At Triuiae custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Vtque procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;

830. *ponit* Ed. pr. Burm. *relinquunt* alii apud Seruium legebant, inter quos Probus fuisse videtur. *reliquit* Rom. et alii Pierani cum Donato. 831. *venit i.* Goth. pr. *vmbris* sec. Rottend. v. inf. XII. extr. 832. *immensum surgens* malebat Heins. *serpens* Franc. *venit a. c.* Goth. pr. 834. *Concurrunt* Rom. et alii Pier. Voss. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. sec. tert. *omnes* Ed. pr. Burm. 835. *Tyrrhenumque duces* ex solo Mediceo reposuit Heins. quod ipsi neruosius videbatur. Sed cum *Teucrum copia* praecessisset, potuit poeta maluisse variare: *Tyrrhenique duces*, quod vulgo legitur. *E. Arcadis* edd. Ven. et Mediol. apud Burm. et omnes aliae veteres, et recentiores; nec *Arcades* illatum, nisi ab Heinsio e scriptis potioribus cum quos ipse habebat, tum Pierianis. cf. XII, 551. 837. *interrita*. Hoc vocabulo adiecto me non magnopere delectari lubenter fateor. Aut enim alienum, aut otiosum est. Vt saltem adiuues quodammodo, dicendum est, exprimi tantum hoc, quod tuta, e tuto loco, pugnam prospicit Opis. 838. *Atque* Leid. *iuuenum medio* Menag. pr. *iuuenem* Bigot. et Goth. tert. *iuuenem medio in cl. furentem* Gud. *in* etiam Iunt. ed. abest. 839. *multatam* Pierius in suis inuenerat: sicque tres Heins. Mediceus cum qu. Moret. et Leid. *mulcatam*, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Guellius. *mutatam* Franc. et Parrhas. Iam do his vocibus satis accurate actum passim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Vict. Vir. Ill. c. 51. Drakenb. ad Liu. III, 67. *mulcatam* h. l. Heins. reliquerat, quod iure suo mutauit Burm. in *multatam*. Nec enim aliter dicitur quam: multari pecunia, exilio, morte, vt vel Lexica docent. *m. in morte* Sprot.

830. *captum leto caput*, h. victum, adeoque languens. — 831. Notum illud Homericum: ψυχὴ δ' ἐκ ῥ. Il. II, 855. 6. — 834. *omnis copia* h. copiae, totus exercitus, vt bene Seruius sup. II, 564.

836. Exsequitur nunc Opis quod mandatum erat a Diana sup. vss. 587 sq. *custos*, Dianae comes,

Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema iam in morte: neque hoc sine nomine letum
Per gentis erit; aut famam patieris inultae.
Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis

840. *Ingemit et dedit has* Doru. 843. *Hoc tibi* Donatus legisse visus Ge. Fabricio. *Dianae* Vratisl. 844. *gestasse* aliquot Pier. *sagittas* Medic. cum nonnullis aliis et binis Goth. aberrauit. 845. *reliquit* Heins. recepit, ex Romano Pierii, Mediceo aliisque suis. Sic ex decreto Dianae res iam constituta habetur. *relinquit* aliquot Pier. et tres Heins. *relinquet* vulgo legitur: sic quoque tres Goth. 846. *iam* abest Sprot. *in* abest quinque Heins. et alteri Goth. *nec* al. *numine* Medic. Pierii, et pars Heins. 847. *per gentes eat* coni. Heins. non ineleganter. *patiaris* Montalb. *inulta* pr. Moret. et a m. sec. Hamb. vnus. sed est *fama inultae*, ignominia inuindicatae, vt bene Seru. 849. *luat* pr. Hamb. et sec. Moret. cum Goth. pr. et tert. *licet* alter. *luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr.

comes, famula. — 843. *desertae in dumis* venustius ex poetica ratione, quam, in dumis desertis, h. siluis. — *nostras* vt sup. 536. *nostris nequicquam cingitur armis.* — 847. h. non morieris inulta. non narrabitur de te, tulisse eum impune, qui te interemit. Fit hoc ex Dianae mandato sup. 590—3.

849. Tumulorum hoc genus antiquissimum ex aggesta in collis altitudinem humo, apud omnes fere veteres populos. Exemplum etiam apud Homerum Il. H, 86 sqq. B, 603. Ψ, 245 — 8. Nunc illud obseruandum, quod quercubus consitus est. Regem Dercennum aliunde non novimus. Ex Seruio corrupto colligas, regem Aboriginum olim hoc nomine notum fuisse. Iulius Sabinus, qui pleniorem Seruium habuit, haec affert: „Dercenus, rex vnus ex antiquissimis in Latio, quem plerique Latinum eundem dixerunt, vt Iginus.“ Egerat igitur de eo Hyginus in Commentariis in Virgil. deperditis. — 844. *vana tumentem*, (κατ') ἐτώσια οἰδαίνοντα. — *diuer-*

Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
Hic Dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, et Arruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diuerſus abis? huc dirige greſſum,
Huc periture veni: capias vt digna Camillae
Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?

Dixit.

850. *Dercerni* Medic. *Dircerni* duo aut tres alii Heinſ. *Diroemi* Parrh. *Stercenni* apud Seruium fuiſſe videtur. *Dorcenni* et *Dorcenii* alii. 851. *textum* Exc. Burm. 852. *nixu* Franc. vel *curſu* in marg. Goth. tert. 853. *Arr. tumidum* alter Hamb. 854. *laetantem animis* Medic. a m. pr. *ſurgentem* Leid. 855. *aduerſus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derige* Medic. et Gud. 856. *moriture* ſec. Moret. *Camilla* Rom. 857. *Tunc* Franc. *teque* pr. Rottend. *moriare* ſec. Moret. In *Tune etiam* latet difficultas aliqua, quae interpretes paſſim tenuit, etſi ab Heinſio et Burmanno nil notatum. Videamus rationes, quibus expediri poteſt, ſigillatim. Aut iungi debet: *tune etiam*, etiam tu, ſc. ad exemplum tot aliorum, qui Dianae telis periere. Sic fere Seru. et Donat. aut: *etiam Dianae telis*, ſc. nec meis. expectabisne, dum a Diana ipſa interficiaris? Neutrum placet. Erant etiam ipſius Dianae ſagittae, quibus Opis vtebatur. Poſſit alterum diſtinctione iuuari: *Huc p. veni. Capias vt digna Camillae Praemia, tune etiam telis moriere Dianae?* Ex Cerdae mente dolet Nympha, fraudulento homini contingere glorioſam mortem: cum periturus ſit Dianae telis. Ex ſimili indignatione dictum putabat Guell. Vnum modum video paullo meliorem, vt ex affectu reliquorum etiam hoc dicatur: *Tune etiam? Telis moriere Dianae*: h. tune etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, *telis moriere Dianae*. Vti in obiurgatione *etiam* ſollenne eſt. Ceterum tota haec Camillae oratio ad noſtrum ſenſum parum habet grauitatis epicae.

diuerſus, in diuerſa, ἐτέρωσε, iam lib. V, 166. vt toties *adverſus*, *auerſus*: v. c. mox 871. —856. *digna C. praemia* poenam meritam Camillae morte cf. ſup. II, 537. — 857. v. V. L.

858 ſqq. Quandoquidem memorabilis inter tot alias haec eſt ſagittatio, qua dea vlciſcebatur mortem Camillae, cuius admiratio adhuc animos noſtros tenuit, ornata ea eſt a poeta exemplo Homerico in Pandaro Il. Δ, 116 ſqq. etſi maiorum rerum exordia ab hoc Pandari telo procedebant. Cum his contendi poteſt alius locus

Dixit, et aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Depromſit pharetra, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe, donec curuata coirent
Inter ſe capita, et manibus iam tangeret aequis,
Laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem aurasque ſonantis
Audiit vna Arruns, haeſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt:
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amiſſa, leuis ala Camillae:
Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:
Disiectique duces deſolatique manipli
Tuta petunt, et equis auerſi ad moenia tendunt.
Nec

858. *at a.* ſec. Moret. 859. *Depromit* alter Hamb. *incenſa* Hugen. 860. *Eduxit* Franc. et Doru. *Adduxit* Macrob. IV, 3. *d. cruenta c.* Franc. 861. *Intra ſe* Goth. ſec. *tenderet* Menag. pr. et qu. Moret. 862. *Laeuam aciem* fragm. Vatic. *dextram* Ed. pr. Burm. 863. *celi* Goth. tert. *aurasque ſequentes* Exc. Burm. 864. *exitque* Franc. 867. *pinuis* fragm. Vatic. ex more. 868. *Defertur* Oudart. 869. *acer Acernas* alter Hamb. *acer* eſt et h. l. fortis. nec debebat de hoc dubitari. 870. *Defectique duces* Medic. a m. pr. quod Heinſ. illuſtrat, nec tamen aliter accipere vult, quam vt ſint: deſerti a ſuis. Sic vero praeſtat, quod omnium codd. etiam fragmenti Vatic. auctoritate firmatur, *diſiecti*, h. e. diſperſi, palantes fuga. *deiecti*q. alter Hamb. 871. *Tecta p.* pr. Hamb.

locus Quinti Cal. X, 231 — 4. — *Threiſſa* Opis, forte tanquam vna e puellis Hyperboreis. v. ſup. ad v. 532. Thracum autem nomen late extenſum, vt ſupra quoque de Amazonibus ex Scythia v. 659. — 859. *infenſa*, infenſo animo, qui vires nouas adiiciebat. — 861. *aequis* pro aeque, aequaliter dextra pectus ac laeua ſagittae cuſpidem. — 863. 4. cf. ſup. IX, 631. 2. 3. — 866. *obliti* ἀμελήσαντες, negligentes, ait Seru. probante Burmanno. h. e. non curantes prae fugiendi ſtudio.

868. *leuis* ſimpliciter ornat. Equitatus omnino leuis, quatenus expeditior eſt ad iter, fugam, pedite. — 870. *manipli.* De ſigniferis accipiunt Seru. Cerda. ! quidni ipſi militum numeri? vt vocabulum hoc

Nec quisquam inſtantis Teucros letumque ferentis
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem curſu quatit vngula cam-
Voluitur ad muros caligine turbidus atra [pum
Puluis, et e ſpeculis percuſſae pectora matres
Femineum clamorem ad coeli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi inrupere patentis,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,

Confixi

Hamb. pro var. lect. cf. mox v. 882. — *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag. vt aut ſit *equos tendunt*, aut *equos auerſi.* Tum *equis verſis* Ed. pr. Burm. *equis auerſis* Goth. ſec. *equos aduerſi* Zulich. — *aduerſa ad moenia* pars codd. Pier. *aduerſi* Doruill. *auerſa moenia* ſine *ad* duo Moret. *turbata ad moenia* Ven. Sed vulgata recte ſe habet: et firmat eam fragm. Vatic. 872. *inſtantes acies l. f.* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 237. perperam ex memoria. 873. *aut tendere* Parrh. 874. *lapſos* Vratisl. *laſſos* duo Burm. perpetuo lapſu. 875. *Quadripedoque* Rom. cum fragm. Vatic. a m. pr. vti et Donatus legerat: quod doctius dictum, vti ſup. VIII, 596. *Quadrupedante ſonitu. Quadripes* per *i* ſcriptum iam ſaepe vidimus. v. ſup. ad v. 614. *que* aberat Ed. pr. Burm. *Quadrupedemque* alter Menag. et fragm. Vatic. a m. ſec. *Quadrupedante p.* Sprot. et *p. ſonitu q.* tert. Rottend. vtrumque ex altero loco VIII, 596. 876. *c. t. acta* Goth. tert. quod ferri poſſet, ſi melius non haberemus. 877. *e* aberat Franc. *e muris* Doru. et Goth. tert. *perculſae* tert. Rottend. *percuſſo p.* vnus Heinſ. 881. *eff. noctem* Oblong. Pierii. *limite* Zulich. et ſec. Rott. *limine in primo* Goth. tert. memoriae vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi. 882. *intra* Rom. tum Medic. Voſſ. pr. Parrh. Goth. ſec. et Ed. pr. Burm. Eadem *tecta d.* cum parte Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. ſec. a m. ſec. minus eleganter: vt et alibi. *inter tuta* etiam fragm. Vatic.

hoc accipi ſolet. *deſolari*, vt, *vaſtatae cohortes*, ex diſperſione et fuga. — 872. letum infetentes, vt Seru. — 874. ipſi languentes, feſſi. — 875. *campum putrem*, qui in puluerem reſoluitur. cf. ſup. VIII, 596. 879 ſqq. Eſt quidem ſimilis pugna ad portas caſtrorum Il. M, 122 ſqq. Sed Virgilii locus haud paullo plus ἐναργείας, affectus et ornatus habet. — 880. *ſuper* a tergo: vt alibi quoque. — 885. 6. Paullo obſcu-

Confixi exſpirant animas. Pars claudere portas;
Nec ſociis aperire viam, nec moenibus audent
Adcipere orantis: oriturque miſerrima caedes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi ante oculos lacrimantumque ora parentum
Pars in praecipitis foſſas, vrgente ruina,
Voluitur: inmiſſis pars caeca et concita frenis
Arietat in portas et duros obiice poſtes.
Ipſae de muris ſummo certamine matres,

Mon-

883. *et ſpirant* Medic. *ſpirant* Zulich. 884. *audet* Ven. et Parrh. 886. *Defendent* cum litura Medic. *aditusque inque* Franc. *atque a. r.* Gud. *duro et ſub Marte cadentum* praefixum video Donati interpretationi. Iulium Sabinum corruptum potius eſſe arbitror quam lectione variare. *Caedes*, ait, *quam faciebant Troiani. Oritur caedes deſcendentium per ingreſſum, et ruentium ad portam.* 887. *lacrimantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. ſec. et Hamb. pr. a m. ſec. 890. *Arcitat* Goth. ſec. *Artat ſe in p.* tert. *in portis* Gud. cum tribus aliis.

obſcurior eſt ad rem animo legentis repraeſentandam verborum iunctura: nec lux ab Seruio aliisque expectanda. Simpliciſſimum poſt alia tentata hoc eſſe arbitror: agi de portis nondum clauſis, ſed claudendis. Dum in eo ſunt oppidani vt portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos iſti accipere intra vrbem nolunt. Hinc oritur caedes partim eorum, qui vi ab ingreſſu portae fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrumpunt et in reſiſtentes irruunt. — 888. *vrgente ruina* ſoli, vt ſit in ora ſeu margine foſſarum, vt ruat ſolum et ſatiſcat. At Iul. Sabinus ruinam cadentium interpretatur. ſic quoque alii.

891. Affectum Latinarum matronarum, ex hoc profectum dicere neceſſe eſt, quod Camillae corpus deportatum ex pugna conſpiciunt. Quam cum pro Latinorum ſalute cecidiſſe videant, ipſae partim miſeratione, partim patriae defendendae ſtudio inflammantur. De deportato quidem ex acie corpore nihil adiecit narrationi; neque forte rem ſic narrare potuit, cum ſup. v. 593. 4. Diana praedixiſſet: *ſe nube cava corpus et arma inſpoliatae Camillae tumulo eſſe illaturam.* Nec tamen commodior illa eſt ratio, vt ad tempus pugnae et proſpectum de muris Camillae pugnantis et occumbentis haec retrahantur. — *ſummo certamine*

Digitized by Google

Monſtrat amor verus patriae, vt videre Camillam,
Tela manu trepidae iaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum ſudibusque imitantur obuſtis
Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent. 895
Interea Turnum in ſiluis ſaeuiſſimus inplet
Nuntius, et iuueni ingentem fert Acca tumultum?

Deletas

892. *Conſtat* alter Hamb. *amos* Gud. quod illuſtrat Heinſ. *amor verſus* Rom. vt iam reuertatur ille in pectora. Minus ſcite. In fragm. Vatic. *vt* a pr. m. aberat: et videtur *vt* aut melius abeſſe (nam ſiue ſit poſtquam, ſiue quemadmodum, parum commodum eſt) aut in *et* mutari. Ita erit: *Monſtrat amor verus patriae: et videre Camillam.* h. et viderant matronae paullo ante Camillae exemplum. Sed vereor ne, ſi non totus verſus, ac hemiſtichium tamen, *vt v. C.* ad ſupplendum verſum, quem poeta imperfectum reliquerat, illatum ſit. 893. *trepida* Bigot. *manu iaciunt: trepidaeque et* Ed. pr. Burm. 895. *ardent* recepit Heinſ. pro vulgari *audent*. Habet et hoc ſuam vim. Sed *ardent* de re bellica poetis quoque ſatis frequentatum. Duplicis lectionis diuerſae duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic. tum Gud. Menag. pr. et Montalb. et ipſe Medic. a m. pr. ſed idem a m. ſec. adeoque ex Aproniani emendatione, *audent*, quod plerique ſequuntur, ex Gothanis quidem pr. et tert. 896. *in* abeſt Bigot. et Goth. pr. ac tert. et, *I. ſiluis T.* Ed. Ven. Burm. qui Virgilium *ſiluis* dicere maluiſſe, quam *in ſ.* notat. *denſiſſimus* Moret. ſec. *leniſſimus* Franc. 897. *et* deeſt Mentel. pr. vnde Heinſ. coni. *Nuntius, ingentem iuueni.* inde tamen nihil lucreris. *ingentem* vel *caecum* Hamb.

certamine. in extremo diſcrimine: vt ſup. v. 476. *labor vltimus*. Seru. — 892. *Monſtrat amor verus patriae* ſc. Latinas matronas: earum animum ac virtutem declarat. Ita ſaltem accipio; etſi obſcuriorem eſſe ſententiam quam pro poetae ingenio ac more facile largiar. Nec tamen melius fecerit, qui *monſtrat Camillam*, vel *iacere tela*, vel *certamen* ſupplere vellet. praeſtaret *monſtrat* pro *docet id facere* accipere. 893. 4. Iunge *ſtipites robore duro*. — 895. *Praecipites*, vt *trepidae*, feſtinationem ac ſtudium declarat.

896. *Nuntius* pro re nuntiata. Hoc facile quisque videat. Malim illud obſeruatum: *Nuntius implet Turnum*, vt abſolute, *implere aliquem*, dictum ſit. Sed res ſic expedienda: vſum eſſe poetam more ſuo, et id quod adiiciendum erat: *implet Turnum ingenti tumultu*, in binas enuntiationes reſoluiſſe: *Nuntius implet Turnum*, et *Acca fert iuueni ingentem tumultum*, perturbationem, rem nuntiat, quae

Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtis, et Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe: metum iam ad moenia ferri.
Ille furens, et ſaeua Iouis ſic numina poſcunt,
Deſerit obſeſſos collis, nemora aſpera linquit.
Vix e conſpectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Aeneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exſuperatque iugum, ſiluaque euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt;
Ac ſimul Aeneas fumantis puluere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit;

Et

898. *Deiectas* pr. Hamb. a m. ſec. Ed. pr. Burm. 899. *infeſtos* Ed. vett. et, haud dubie inde ductus, Goth. pr. a quibus diſceſſit Naugerius in ed. tert. Ald. 900. *O. c. metum*: *iam* ſec. Moret. quod et ipſum ferri poſſit. *metu* Menag. pr. ſicque videtur legiſſe Iul. Sabinus. 901. *et ſaeua* codd. Pierii et Heinſii: ſicque editum a Naugerio, et reuocatum ab Heinſio: vett. edd. fere: *iam ſ.* Ita vero diſtingui debebat: *Ille furens iam, ſaeua I.* idque non improbem. Ed. Mediol. et aliae vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Vrſin. *nam ſ.* Doru. a m. *ſi ſ. I.* — *nomina* Medic. *ſic n. pellunt* Rom. 902. *n. auia* Bigot. et Goth. tert. *liquit* pr. Moret. *linquent* Goth. ſec. 903. *camposq.* Medic. et pro diu. lect. tert. Rottend. 904. *Tum p.* Parrh. *inuadit* aliquot Pier. *euaſit* Ed. pr. Burm. *ſiluasque — opacas* Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhaſ. v. ſup. ad IX, 99. 907. *paſſ. ibant* pr. Moret. 908. *At ſimul* pars codd. Heinſ. ſicque vett. edd. nonnullae, etiam Ald. tert. idque equidem malim. *Tum pater* Rom. et quatuor Heinſ. repetitum ex vſ. 904.

quae turbet eius animum. — *M. ſ. omnia corripuiſſe*, et victores pugna facta omnia loca occupaſſe.

901. Comparant illud Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή Il. A, 5. Pertinet autem hoc, vt toties vidimus, ad epicam oeconomiam, ne caſu factum videatur, ſed Iouis voluntate. — *ſaeua*, vt alibi apud poetam, infeſta, adverſa: at mox *ſaeuum Aeneam* fortem, vt I, 99. et al. — 902. v. ſup. 522. 527 ſqq. et Exc. ad e.l. — 904. *ſaltus apertos* non obſeſſos amplius, vacuos ab hoſte. — 905. *exſuperat iugum*, cf. Exc. l.l. — 911. cf. ſup.

Et ſæuum Aenean adgnouit Turnus in armis,
Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum:
Continuoque ineant pugnas, et proelia tentent;
Ni roſeus feſſos iam gurgite Phoebus Hibero
Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante vrbem, et moenia vallant.

910. *cognouit* Zulich. *conſpexit* Gud. pr. Menag. et pr. Moret. 911. *Aduentusque* Medic. doctius. *aduentusque virum* Ed. pr. Burm. *Aduentumque virum* vterque Rottend. ex v. 607. hui. lib. *flatumque* Rom. Montalb. et Voſſ. pr. 912. *Continuo pugnas ineant* edd. vulgg. pleraeque, aduerſantibus ſcriptis. Etſi id ipſum e MS. Fabricii reuocat Cuninghamus. *ineunt* Medic. a m. pr. reliqua idem *Continuoque i. p.* tum Ed. pr. Burm. *ineunt* et *tentant*. Abeſt *que* ab aliis, et vett. edd. *pugnam*. Sed haec nulli vſui ſunt, adeoque ea monere piget.

ſup. ad v. 607. *flatus*, hinnitus. — 912. Καί νύ κεν — εἰ μή. *ineant. tentent.* iniiſſent, tentaſſent, ni tinxiſſet h. merſiſſet equos Phoebus Oceano occiduo, qui vltra Hiſpaniam patet. Monuere olim Grammatici apud Seruium: *tingat*, humiliter dictum eſſe. Poterat ſimile quid moneri paullo ante in vſ. 912. *ineant pugnas et praelia tentent*. Poteſt tamen defendi hoc, cum et diſcrimen habeant illa duo, et iungi fere ſic ſoleant ab Homero: πολεμιζέμεν ἠὲ μάχεσθαι.

EXCVRSVS I.

de Diomedis ſedibus in Apuliae littore.

XI, 243. *Vidimus o ciues Diomedem Argiuaque caſtra* etc. et ſupra VIII, 9. *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem Qui petat auxilium.* Qua arte poeta ſeptimo libro Graecas colonias et populos, quorum originem vetereſ fabulae a Graecis repetebant, Latinis et Rutulis in belli ſocietatem adiunxit, eadem nunc ad Diomedem in extrema Italiae ora de auxiliis petendis legatos mitti narrat. Quorum auxiliorum aduentum cum temporis anguſtiae, quibus reliqua belli euenta includuntur, non admittant: legatorum reditu et renuntiatione auxilii negati praeclare vtitur Maro ad rerum exitum accelerandum et Latinorum conſilia praecipitanda. Nam primum incidit (v. lib. XI, 225 ſqq.) legatorum reditus in id tempus, quo ante paucos dies a Latinis parum proſpere erat

pugnatum, consiliaque eorum iam inclinatis animis ad pacem spectabant. Tum vero legati non modo negatum a Diomede auxilium renuntiant, verum etiam consilia eius et mandata exponunt, quibus ad componendam cum Aenea pacem grauissime hortatur. Erant autem de Diomedis in Daunia, quae Apuliae pars est, sedibus fabulae Graecorum antiquissimae. Ibycum auctorem Schol. Pindari ad Nem. X, 12. excitat, sed cyclicis patet poetis illas esse tribuendas, iis inprimis, qui reditus Achiuorum (Νόστους) carmine exposuerant. (cf. sup. To. II. pag. 220. 1.) Redux enim a Troia Argos factus Diomedes (v. Od. r, 180—2.) cognitis vxoris Aegialeae et adulteri Cometae, Stheneli f. insidiis, iterum naues conscendit, et post multos errores (cf. Ouid. XIV. Met. 478 sqq.) quibus etiam Aetoliam adiisse ferebatur, (v. c. Antonin. Metam. c. 37.) in Sinum Adriaticum euectus, in Daunorum finibus consedit, et Dauni regis filia in matrimonium ducta vrbem condidit, cui ab Argis Peloponnesi, quibus imperauerat et quorum antiquum nomen Ἄργος ἵππιον fuit, hoc ipsum nomen *Argos Hippium* imposuisse fertur: quod postea in *Argyrippam*, tandemque in *Argos* contractum esse aiunt. Haec est *Diomedis vrbs* lib. VIII, 9. XI, 226. et *Aetoli Arpi* lib. X, 28. et lib. XI, 246. 7. *Ille vrbem Argyripam patriae cognomine gentis Victor Gargani condebat Iapygis aruis.* cf. Seru. ad VIII, 9. Cluuer. Ital. ant. p. 1215 sqq. inprimis vid. Strabo VI, p. 434. 5. 6. Lycophron v. 592—632.

Obiacent littori Apuliae, contra montem Garganum, qui in promontorium ad mare procurrit, insulae numero tres, cum tamen tertia saxosa sit, duae tantum numerari solent, quarum vnam vetustas *insulam Diomedeam* appellauit; nunc Isola *di Tremiti* est, a terrae motibus, quorum vestigia multa in ea occurrunt. In hac Diomedes hominum conspectui subductus ac pro deo cultus fertur: monumento quoque ac delubro ad seriorem aetatem prostante: v. Plin. lib. III. extr. X, 44. f. 61. Inter deos receptum iam Pindarus memorauit Nem. X, 12. Socios autem in aues mutatos vulgata satis fabula tulit: quibus hinc *auium Diomedearum* nomen. vide inprimis Ouid. Met. XIV, 457 sqq. et noster poeta. XI, 271 — 274. *Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur. Et socii amissi petierunt aethera pennis, Fluminibusque vagantur aues — et scopulos lacrimosis vocibus implent.* Ortum fabulae dedisse videtur certum auium genus, circa haec loca sola, vt volunt, visi solitum, de quo locus class. Plin. X, 44. f. 61.

et

Digitized by Google

et auctor de Mirab. Auſcult. pag. 722. 3. Plinium vel alium inde ductum ſcriptorem exſcripſit Auguſtinus C. D. XVIII, 16. Non diuerſa admodum eſt narratio de Leuce Achillis inſula in oſtiis Boryſthenis, vbi auium ſimilis cura circa Achillis tumulum narratur ab Arriano in Periplo M. Eux. pag. 22. cf. Antigon. in Admir. p. 134. et Plin. X, 41. Habemus Benedicti Cochorellae deſcriptionem inſulae Tremitanae in Theſauro Italiae repetitam; multa hic de auibus his, quas nunc *Artenas* appellant, narrantur; nec tamen inde certos auium harum characteres colligere licet, vt appareat an ad larorum genus referendae ſint. Nec Aldrouandus Ornithol. lib. XIX, 3. qui accuratius de his auibus egit quemque alii fere ſequuntur, quicquam definit: etſi ille habuit ad ſe transmiſſam ex inſula auem ex hoc genere. Nunc tamen inter Procellarias, ex anſerino genere, referunt naturae rerum auctores: apud Linnaeum *Procellaria Puffinus* eſt. Sed bene Willoughbeius et Rayus monent, expectandos eſſe meliores auctores. Anatibus ampliores ſecundum Cochorellam, diem piſcando in medio pelago exigunt, in ſcopulorum cauernis nidificant (quam recte itaque Virgilius poſuerit *Fluminibuſque vagantur aues*, non dicam. Sollertius Lycophron l. c. v. 595. οἱ θαλασσίαν δίαιταν αἰνήσουσι.) ſolo adipe probantur incolis, quo pro medicamento vtuntur: clamore imitantur vagitum puerorum et κινυρισμὸν, vnde docte Maro: *ſcopulos lacrimoſis vocibus implent*, eod. loc. XI, 274. Plinius l. c. *fulicarum ſimiles* ait; oloribus aſſimilat Lycophron l. c. v. 597. Et Ouid. XIV. Met. 509. *Si volucrum quae ſit ſubitarum forma requiris, Vt non cygnorum, ſic albis proxima cygnis.* At Seruius ad XI, 271. et Tzetzes ad Lycophr. l. c. ἐρωδιοὺς interpretantur, quae *ardeae* eſſent; ſed his vix accenſeri poſſunt. Varie ornata a poetis eſt fabula de ſociis in aues mutatis ſeu viuo ſeu mortuo Diomede. Recedit ab aliis auctor de mirab. Auſcult. l. c. qui aues extitiſſe ait Diomede *ab Aeneo*, qui *rex' illa loca tenebat*, per inſidias occiſo. Poteſt ὑπὸ τοῦ Αἰνέου videri mutandum in ὑπὸ τοῦ Δαύνου: ſic enim olim nonnulli tradiderant v. Schol. Lycophr. ad v. 603. nam omnino diuerſae de Diomedis morte erant narrationes, monente Strabone l. c. pag. 436. De Aenea cogitare non licet: nam congreſſum eum cum Diomede nemo veterum tradidit. Pauſania teſte lib. I, 11 f. Vnum adhuc commemorare iuuat, quod Plinius lib. XII, 3. notauit, (ex Theophraſto H. Plant. IV, 7.) primam platanum in hanc inſulam ad Diomedis tumulum ornandum fuiſſe inuectam, inde in Siciliam

transgreſſam, mox Italiae donatam ad alias terras peruenisſe. Quantum tamen ex Cichorella intelligitur, ex inſula illa nunc exulat. Fuit olim ſimilis fabula de myrto primum in Elpenoris tumulo enata. v. Plin. XV, ſ. 36. cf. ſup. Exc. I. ad lib. VII. ſub. f. Late autem olim Diomedis nomen per Italiam pertinuit. Nam non Arpis modo, ſed et Metaponti ac Thuriis pro heroe cultus fertur, v. Schol. Pindari ad Nem. X, 12. Plurium idem vrbium habitus conditor vt Siponti, Brundusii et al. cf. Seru. ad XI, 246. Quod vero multo etiam magis mireris, in intimo Sinus Adriatici receſſu inter Venetos ad Timauum fuiſſe traditur fanum Diomedis v. Strabo lib. V. pag. 328. 9. aliudque inter Vmbros circa Anconam, vt Scylax narrat in Periplo pag. 6. Vix videtur in his fides Graecis eſſe habenda: qui, cum heroem indigetem in iis locis coli audiiſſent, forſan more ſuo Diomedem eum interpretati ſunt. Verum a me haec eo nunc commemorantur, vt intelligatur, fabulam de Diomedis in Italia ſedibus fuiſſe ſatis nobilem inter veteres, vt poeta ea vti potuerit; vſum autem eſſe ea poetam ad narrationem variandam et ornandam accommodate.

EXCVRSVS II.

XI, 532. *de Camilla.* Epiſodium hoc iterum poeta ex antiquis Italorum hiſtoriis ſeu fabulis contexuiſſe putandus eſt. Ex Seruio ad v. 567. colligi poteſt, Catonem haec latius eſſe perſecutum in Origg. quae ipſa res excuſare poterat factum parum probabiliter narratum, vt haſtae alligatum infantem trans amnem iacere aliquis maluerit, quam cum illa humeris aut tergo illigata transnare amnem. Quod de Pyrrho, Epiri rege, puero narratum aiunt ſimile, plane diuerſum eſt, ſi Plutarchum inſpicias. Diuerſus autem vtique hic Metabus ab eo, qui ex Troia redux Metapontum in extrema Italia condidiſſe ferebatur. Is, de quo hic agitur, rex Priuerni, quod Volſcorum oppidum fuit, (nunc vicus *Piperno*) per ſeditionem a ſuis pulſus, Camilla filia infante ſecum ducta, Amaſeno traiecto, in ſiluis educauit filiam Dianae conſecratam. Non importuna eſt fabula ad variandam narrationem de bellico apparatu, et tenet animum expectatione fatorum Camillae, de qua narrationem nunc inſtituit poeta. Interea huic epiſodio vltima poetae manus non admota eſſe videtur, cum narratio cum ipſo Aeneidis argumento omnino non ſatis coaluerit, Opis autem a Iunone miſſae miniſterium vix eum, quem

Digitized by Google

quem expectabamus, effectum habeat. Non poterat a morte fatali vindicare Camillam ſuam Diana; vt nec Iupiter Sarpedonem, nec alii dii alios heroes: Quod tamen idem Iupiter in Sarpedone ſibi licere ait, quodque etiam prouider, vt eius corpus, victoris ludibrio ſubductum, in Lyciam abducatur, id hoc loco Diana curandum ſibi ſumit. Mittitur Opis, Dianae arcu inſtructa, vt Camillae interemtorem conficiat. Illa Aruntem caede Camillae exultantem ſagitta transfigit, ſtatim que ad Olympum euolat, v. 863. 867. Erat tamen, antequam diſcederet, corpus pugnae ſubducendum et in patriam deportandum, quod ipſa dea promiſerat ſe facturam v. 593. 4. ne ſpoliaretur aut truncaretur. Atqui hoc poeta non attigit: in quo excuſari forte poteſt; ad artificium tamen poetae referre hunc defectum nolim cum Seruio ad v. 593. Vt autem haec narratio vim ad animos aduertendos habeat, ponendum eſt, fuiſſe apud Volſcos vetus Camillae monumentum: vti Sarpedonis in Lycia habebatur ſepulcrum, quo delatum eius corpus Homerus narrare voluit Il. Π, 453 ſqq. Ceterum ex Camilla Clorindam Taſſoni tanquam exemplum eſſe expreſſam ſatis conſtat. v. Gieruſal. lib. Canto XII. St. 20 — ſqq.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER DVODECIMVS.

ARGVMENTVM.

Attritis duobus aduersis praeliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, vbi omnem spem suam in se ipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis cum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Aenea dimicare statuit: eiusque rei Aeneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Aeneas, solennique vtrimque sacramento foedus sancitur. Id Iunonis impulsu a Iuturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conuersa, perturbatur: primusque omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, vnum ex Gylippi filiis hasta traiicit. Aeneas quoque, dum subiti tumultus caussam ignorans suos reuocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, praelio excedere cogitur. Qua re intellecta Turnus, magnam sibi rei bene gerendae occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur. Refectis viribus Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnumque nominatim ad pugnam depoſcit. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim, quae excusso Metisco auriga currum eius moderabatur, in diuersam semper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandae vrbis consilium capit: admotoque ad moenia exercitu, in propugnacula proximaque aedificia ignem coniicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, vt sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet socioxum vrbem, se inspiciente, in hostium potestatem peruenire, vltro Aeneam ex praescripto foederis ad singulare certamen prouocat. Ea pugna superior Aeneas, cum victi hostis precibus iam paene ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris eius balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus gladio per pectus adacto eum vita spoliat.

Tela iam detexta, et rebus ad nouissimum momentum adductis: cum pugna altero die expectanda sit, qua Turnum esse casurum facile quisque praeuidet: noua tamen rerum momenta excitauit poeta variauitque narrationem mirifice. Pugnae vtriusque exercitus substituitur certamen inter Aeneam et Turnum singulare. Foederis conditiones ipsum Aeneidis argumentum ac finem continent, vt

Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: vltro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Poenorum qualis in aruis,
Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantis
Excutiens ceruice toros, fixumque latronis
Inpauidus frangit telum, et fremit ore cruento.

3. *oculos* Medic. a m. pr. 4. *Attollit ſe* alter Menag. 5. *v. corpus* alter Hamb. 6. *mouet ora* pr. Menag. *comata* Zulich. 7. *Excutiet* Mentel. a m. pr. vnde Heinſ. coni. *Excutier c. t.* Tum *f. Latinos* Parrh. *Latinis* Goth. tert. 8. *fregit* Franc.

vt Troiani in Latio (v. 187 ſqq. 202 ſqq.) ſedes accipiant. Nec tamen hoc exitum habet, turbato foedere. Ita noua rerum conuerſio exoritur. Increſcit noſtra ſollicitudo) cum Aeneam vulneratum, eoque ex pugna ſubducto Turnum audacter, ſi vnquam, ſe iactantem videmus. Praeter ſpem Aeneas ſanatus in pugnam redux Turnum ad pugnam depoſcit. Sed et hanc noſtram expectationem intercipit Iuturnae fraus. Ad vltima peruentum, cum Aeneas ad vrbem exercitum ducit eamque oppugnare conſtituit. Procedit nunc Turnus in pugnam et victus interimitur: ſed et in his multa deorum interuentu incidunt, quibus erigitur animus ac nouitate delectatur.

1. *infractos*: „antea ſemper non fractos" interpretatur Servius, quem mirum eſt, nunc demum in hac voce haerere potuiſſe, quam iam aliquoties poetae frequentatam vidimus v. c. ſup. IX, 499. *infractae ad praelia vires.* Monuerunt nunc ſatis multi *infractum* eſſe valde fractum cf. vel Cerdam. *in* in his habet vim Graecorum α intenſiui, ſi modo vtrumque intendit, nec potius otioſum vacat et α et *in.* — 2. *ſua nunc promiſſa:* v. ſup. XI, 436 ſqq. — 3. *vltro.* nullis adhuc probris et conuiciis ab quopiam factis. 4 — 9. Sumta comparatio ab Homero Il. E, 136 ſqq. T, 164 ſqq. quae inter ſplendidiſſima Homeri loca ſunt, translata paſſim in Scut. Herc. v. 426 ſqq. ſed ad aliam rerum ſpeciem deflexa et praeclare variata: Vt leo vulnere accepto multo magis furit, ſic Turnus adverſo rerum ſucceſſu magis etiam quam ante iraſcitur: hoc enim eſt *attollit iras*, et

gliſcit

Haud ſecus adcenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno; nihil eſt quod dicta retractent
Ignaui Aeneadae; nec, quae pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiae, (ſedeant ſpectentque Latini)
Et

9. *aduerſo g.* Parrh. *gliſcet* Medic. 11. *quo dicta* Parrh. *dona r.* Sprot. *retardent* Zulich. a m. pr. Seruius ad v. 13. „Quidam ſane a *Nulla mora in Turno* vſque ad *pepigere recuſent* iungunt: ne, ſi diſtinctio interceſſerit, langueſcat ſententiae color. 12. *nec quod p.* Bigot. *nec quid* Goth. tert. 13. *tu c. f.* Oudart. *conſere* Vratisl. *fidus* Goth. tert. 14. *Aut fac* Goth. tert.

gliſcit violentia Turno accenſo: quod Homero erat loco priore Il. E, 135. Diomedem a vulnere recreatum, πεῖν πεῤ θυμῷ μεμαὼς Τρώεσσι μάχεσθαι, ἀὴ τότε μὶν τρὶς τόσσον ἔλεν μένος. Illud vero, quod Il. X, 96. legitur, vix huc commode trahi poteſt. Ceterum, quae ad ornatum in his vſſ. ſpectent, facile quiſque obſeruet. Nec ſine fructu ſimiles comparationes aliquis comparet, quae notatae ſunt iam ab aliis; inprimis Statium Theb. II, 128 — 133. Lucan. I, 205 — 215. VI, 220 ſqq. Valer. III, 587 ſqq. Q. Calab. III, 142 ſqq. cf. quoque ſup. lib. IX, 551 ſqq. v. 6. *mouet arma*, a virorum pugna petitum; nihil amplius; ad pugnam ſe parat. cf. Ge. III, 236. Etſi Statius in tigride ornauit hoc: *Bella cupit, laxatque genas et temperat vngues* lib. II. Theb. 130. — *gaudet*: voluit *exultare*, γαυριᾷν, exprimere, quod hic alacritatem animi indicat et ferociam. — *fixumque* ſc. in vulnere, receptum corpore. *latronis* h. l. venatoris, qui ex inſidiis eum aggreſſus eſt: translate, ab iis qui vias obſident praedandi cauſſa. Multa inepte Seru. et al.

11. Repetit Turnus quae iam ſup. XI, 434 ſq. dicta, dum ſe pugnae ſingulari cum Aenea obtulerat. — 11. 12. Reſpicit ſup. XI, 115 — 118. Aeneae verba ad legatos Latinorum ſed in inuidiam Aeneae translata. *retractent* non eſt, quod Seru. voluit, *repetant et reuoluant*, ſed *reuocent*: nam ſequitur *recuſent*. 13. *fer ſacra* cf. inf. 118 ſq. *concipe foedus*, verbis conceptis, vt Seru. — 15. *deſertorem Aſiae*, inuidioſe, quaſi transfugam; ſupra VII, 359. *exules Teucros*

Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lauinia coniunx.
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O praeſtans animi iuuenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me inpenſius aequum eſt
Conſulere, atque omnis metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta

16. *crimen ferro* pr. Voſſ. Parrh. cum Rom. quod admiſit Cuningham. *repellam* idem cum Leid. et Hugen. 17. *victos* et *victor* agnoſcit Iul. Sabinus. *victor* quatuor Heinſii, vnde ille coni. *Aut abeat victor*: et erat hoc manifeſte ſcriptum in Vratisl. et Ed. pr. Burm. Allŏdunt Zulich. *quique abeat victor* a m. pr. *abeat* Goth. tert. Sed haec ipſa aſpirationis omiſſio mutationi τοῦ *victos* in *victor* locum feciſſe videtur. Habet vtique maiorem vim et Turni ferociae magis conſentaneum eſt: *aut habeat victos* ſc. nos; ſim pro victo; *cedat L. c.* — *cedatque Lauinia* pars codd. Pierian. forte eorum auſu, qui primam correptam mallent in *Lauinia* cf. ſup. ad lib. VII, 359. *Laurentia coniux* Franc. 19. *quoniam ipſe f.* aliquot Pier. quod et ferri poſſit. *quam tu ipſe* coni. Heinſ. *tantum* aliquot Heinſ. *me* abeſt Ed. pr. Burm. et *eſt* abeſt binis Burm. 21. *metuenti* Zulich. a m. pr. 22. *multa* 23 *Capta m.* duo Rottend.

Teucros dixerat Amata. *ſedeant ſ. L.* ad ignauiam exprobrandam eſſe accommodatum, quiſque videt. — 16. *crimen commune*, criminationem Turni ab omnibus factam (cf. ſup. lib. XI, 215 ſqq.) abolere vult. 17. *victos*, victum me.

18. Decorum aetatis, τὸ ἦθος, in Latini ſermone, h. prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurrunt. — 19. *quantum i.* ornate: quo ferocior tu es, eo magis conſentaneum eſt etc. Ex Attii Antigone expreſſa vult Macrob. VI, 2. *Quanto magis te iſtiuſmodi eſſe intelligo, Tanto, Antigona, magis me par eſt tibi Conſulere et parcere.* 22. *Sunt tibi — Sint me.* haec iungenda ad abſolvendam ſententiam. Callide ſenex Latinus ea praemittit quae dolorem et iram lenire poſſint. Habes regnum paternum, cuius ditio nuper captis aliquot oppidis aucta eſt; mihi aurum eſt, et animus largiendi tibi quantum ſatis eſt; (h. ſi aurum inſuper cupis, habebis id a me, *animus*, propenſa voluntas) ſunt aliae puellae tuis nuptiis non indignae; verbo adſunt omnia, quae moderatis votis ſatis

Multa manu; nec non aurumque animuſque Latino eſt.
Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris;
Nec genus indecores. Sine me haec haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: ſimul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat, idque omnes diuique hominesque canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Coniugis et maeſtae lacrimis, vincla omnia rupi:
Promiſſam eripui genero: arma inpia ſumſi.
Ex illo qui me caſus, quae, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix vrbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine

23. *animus aurumque* Zulich. et Giſan. Ind. Lucret. e Codd. tum plerique apud Pier. In iisdem *eſt* in fine ſubiectum, quod ab aliis abeſt. 24. *L. aruis* Medic. quod Heinſ. illuſtrat. 25. *haec* abeſt tribus Heinſ. et Ed. Ven. Burm. *haud haec* tres alii Burm. *me* decrat Franc. *fata* Ven. *fatis* alter Mentel. et a m. ſec? Zulich. 26. *hoc* repoſuit Heinſ. e Medic. aliisque. vulgo *haec*, quod modo praeceſſerat. *animo haec ſimul* Ed. pr. Burm. 27. *veterum nulli* e MS. Bersmanni refinxit Cuningham. 28. *erit* Exc. Burm. *homines diuique* Goth. pr. 31. *generoque* vel *genero atque*, interpoſito fulcro, magna codd. et edd. pars: recte fuſtulit Pier. tum Heinſ. 32. *ſequentur* Oudart. et Zulich. *ſequuntur* Franc. *quae bella ſ. Turne, vides* Goth. pr. 33. *quantus pr. patiere* Parrh. *patiere* etiam Medic. et Oudart. cum Rom. et pleriſque aliis Pierianis excepto Oblongo et Portio. 34. *turba vix* Goth. pr. 35. *noſtro recalant* Goth. pr.

ſatis facere poſſint; ſed meae filiae coniugio potiri non potes. — 25. *οὐκ ἀσχήμονες τὸ γένος*, comparat Seruius. Putant autem poetam in animo habuiſſe vſſ. 399. 400. Il. 1. — 27. *veterum procorum*: reſpectu aduenae Aeneae dicti *veteres*, indigenae illi. De re vid. ſup. VII, 54 ſqq. — 29. *cognato ſanguine*, quia Venilia, mater Turni, ſoror erat Amatae. *Seru.* cf. Exc. ad VII, 371. pag. 131. — 30. *vincla o. r.* religionis et foederis. *Seru.* quod ſequens verſus declarat. — 31. *Promiſſam eripui genero.* Nam Aeneae per legatos promiſerat filiam. Vid. ſup. VII, 267 ſqq. — 35. *Italas* ornat: ſimpl. ſpes noſtras. *recalens*

Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quae mentem insania mutat?
Si Turno exstincto socios sum adscire paratus;
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia; ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et conubia nostra petentem?
Respice res bello varias: miserere parentis
Longaeui, quem nunc maestum patria Ardea longe
Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, aegrescitque medendo.

Vt

36. *ad hunc* Medic. — *o. implent* Hugen. 37. *Quid* sec. Rottend. *referens* Sprot. *refero* Rom. v. Pier. *refero mentem totiens, quae* Zulich. a m. pr. et sec. *referor.* — *mutet* alter Hamb. *motat* Sprot. et aliquot Pier. *mittat* Goth. tert. *versat* Menag. pr. *cepit* Hugen. 38. *Turni exstincto* Zulich. a m. pr. *Turno exterrito s. accire* Franc. *accire* vel *adcire* vulgo editum. At ex melioribus suis et Pierianis Heinsius dedit *adscire*; etsi aliud exemplum vocis nec hic nec ad lib. XI, 308. attulit. Antiquam tamen vocem eius formae fuisse, docet τὸ *adsciui*, et *adscitum*. Feram itaque etiam in Tacito Agric. c. 19. vbi v. Ern. 40. *dicent* Gud. a m. sec. quod Heinsio arridebat. *discet* Menag. pr. *dicit* Rom. 41. *fors* tert. Rottend. *fors d. refignet* Zulich. a m. sec. *fors dura* Montalb. *recuset* Goth. tert. quod et ab Vrsino praescriptum video notae, qua per formulam id illustrat: ὃ μὴ γένοιτο. 42. *Perdiderim* Bigot. 43. *belli* Menag. pr. 44. *moestum quem nunc* Goth. pr. 45. *haud quicquam* aliquot Heins. et vett. edd. *haud quamquam* Gud. a m. pr. 46. *ardescitque tuendo* Medic. quod

lent pro *calent* — aut *recalent*, iterum calent, magna quod bis victi pugna. *Serv.* — 37. 8. 9. Cur toties consilium muto, foedere cum Troianis semel sancito? Si, quod vides mihi faciendum esse extincto te, ad societatem cum Troianis antea initam redeundum est, cur idem non facio te viuo et incolumi? — 44. *longe dividit.* ne dubita sic iungere; etsi Ardea non adeo longe aberat a Laurento. Non in geographo, sed in poeta versamur: cui animus abducendus erat ab angustis finibus regni, in quo haec agebantur. Itaque amplificat omnia. Sic sup. XI, 317. ager *Longus in occasum.*

46. *Exsuperat*, felix dilecti vocabulum

Vt primum fari potuit, ſic inſtitit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, letumque ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, et noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longe illi Dea mater erit, quae nube fugacem
Feminea tegat, et vanis ſeſe occulat vmbris.

At

quod repetitum ex lib. I, 713. videtur; etſi defendat illud Iul. Sabinus, vt ſit: intuendo Latinum. *ardeſcitq.* etiam Goth. ſec. et *tuendo* etiam Colot. *videndo* Ed. pr. Burm. ſed *medendo* paſſiue ponere potuit, cum adeo *medendae valetudini* Suetonius dixerit, vt appareat, etiam *mederi* aliquando paſſiuam vim habuiſſe. Recte Seru. *medendo*, dum ei medetur et medicina affertur. 47. *ſic incipit ore* vulgg. ante Heinſ. cum Medic. Ven. Scheffer. adde Goth. pr. ſed ceteri *inſtitit*, quod omnes Pieriani exhibebant: idque doctius. 48. *cauſſam g.* Parrh. 50. *dextram* Goth. tert. 52. *quem in vrbe* Ed. pr. Burm. 53. In his: *quae nube f. F. tegat, et vanis ſeſe occulat vmbris*, incommode vtique *ſeſe* ad Venerem trahit ſententiam: cum de Aenea id melius dicatur. Offendiſſe ad hoc olim viros doctos ex Cerda diſco: cum adeo eſſent, qui pro *eum* poſitum putarent. Poteſt reponi: Si Venus ſe occuluit, eadem nube occultauit ſimul ſuum filium. Licuit autem poetae ponere id, quod remotius eſſet. Sed ad interpunctionem attendere debebant interpretes: qua mutata omnia ordine

vocabulum pro vulgari creſcit, praeualet. vt ſup. II, 759. *flammae exſuperant.* eſt ex ὑπερίσχειν.

49. *letum pro laude paciſci* ἀντὶ κλέους mortem recipere, non recuſare; h. leto redimere laudem, gloriam. *Letum* autem, cuius ſaltem diſcrimen ſubibat pugna ſuſcepta. cf. inf. 74. Supra V, 230. eodem ſenſu *vitam pro laude paciſci* erat dictum. Scilicet pactione et damus aliquid et accipimus; vtrumque *paciſci* deſignare poteſt: adeoque et vitam paciſci quis et mortem poteſt, illam reddendam, hanc ferendam. — 51. *noſtro vulnere*, quod ego infero. Color in his vſſ. idem qui Il. T, 435—7. at Il. Δ, 510. non ſatis conuenit. — 52. *Longe illi erit*: formula minarum frequens inprimis poetis: v. Cerda, et ad Tibull. I, 5, 2. etiam Graecis exemplis illuſtranda. In vſ. 52. 53. Homericam narrationem Il. E, 311 ſqq. reſpici, per ſe patet. 53. v. V. I.

54. *noua*

At regina, noua pugnae conterrita ſorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per ſi quis Amatae
Tangit honos animum: (ſpes tu nunc vna, ſenectae
Tu requies miſerae: decus imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro: deſiſte manum conmittere Teucris.
Qui te cumque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent. Simul haec inuiſa relinquam
Lumina, nec generum Aenean captiua videbo.
Adcepit vocem lacrimis Lauinia matris
Flagrantis

dine ſuo procedunt: *Longe illi Dea mater erit, quae nube fugacem Feminea tegat; et vanis ſeſe occulat vmbris* ſc. ille. Nec autumes ſic ſcribendum fuiſſe *occulet*. Nam alterum non modo recte, ſed etiam elegantius dicitur, variato poſt prius tempore: vt ſolet inprimis Maro noſter. 54. *nouae* duo Moret. non male, niſi alterum elegantius eſſet. Vtrumque periphraſin facit vulgaris orationis: *noua pugna* conterrita. — *perterrita* tert. Rottend. a m. ſec. *contraria* Goth. tert. 55. *m. monebat* Montalb. 57. *ſpes te* alter Hamb. 61. *caſuus* Rom. vt ſolent veteres. v. Pier. 64. *Excepit* maluit Heinſ. ſed ſaepe alterum huic ſuccedere vidimus.

54. *noua pugnae ſorte*. Minus bene *magna* Seru. et alii. Immo: noua pugnae conditione, nouo genere: ſingulari ſc. certamine. — 55. *moritura*, tanquam quae mori decreuiſſet, niſi ille flecteretur. cf. XI, 741. et ſaepe. — 57. *honos*. αἰδὼς. paſſiue, qui habetur, reuerentia. ſupra VII, 401. 2. *gratia*. Comparant Intpp. modo Hecubae Il. X, 82. modo Andromachae exemplum Il. Z. ſed ſunt haec paullo remotiora. — 58. *imperii* notionem ornat et auget τὸ *decus*, dignitas, auctoritas. — *in te o. d. i. recumbit*. ornate: tu columen es, tanquam futurus gener, ἐν οἰκίᾳ ἐρείμῃ. — 60. *Teucris* pro Teucro, Aenea, poſitum eſſe quiſque videat. Sed quorſum factum? vt a vulgari oratione eo magis recederet. Ita mox 62. *haec lumina* pro, hoc lumen, vitam. 63. *captiua* ad inuidiam adiectum: ſatis erat victa, cuius propoſitum exitu caruit; vel obnoxia, quae, marito mortuo, ſub generi manu futura eſt.

64 — 9. Praeclare τὸ ἦθος in virgine ſeruatum. Erubeſcit illa; animi ſenſa non eloquitur. Quandoquidem autem

Digitized by Google

Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem
Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violauerit ostro
Si quis ebur, aut mixta rubent vbi lilia multa
Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus;

Ardet

mus. Post *matris* in fine versus vulgo interpungi, a Cerda autem hoc etiam defendi video, vt sit: Accepit vocem matris vna cum lacrimis. Quod et durum et ieiunum est. Imo vero L. audivit matris querelas *perfusa genas lacrimis*. 66. *per ossa* alter Voss. Scheffer. Bigot. Doru. a m. pr. Ed. Ven. Burm. accedit Goth. sec. et tert. Hoc me vtique malle non diffiteor. Hoc enim sollenne, nec nunc iterum de genis repetit: sic sup. VIII, 389 *notusque medullas Intrauit calor et labefacta per ossa cucurrit*. IX, 475. *subitus miserae calor ossa reliquit*. it. III, 308. 68. *ebur vel* vulgg. ante Heins. qui cum Pierio codd. lectionem restituit. 70. *tardat* Bigot. *fugitq.* Medic. *vultum* Sprot. *in vulnere vulnus* idem a. m. pr. Maluit autem haec Maro sine copula, etsi duriora; quam *figensque in v. v.* vel *fixoque in v. vultu Ardet*.

tem siue ex antiqui aeui more siue ex carminis oeconomia Lauiniae nullae praecipuae partes esse in rerum actu poterant: multo magis in rubore puellae acquiescere debuit poeta. Sic supra quoque lib. XI, 479. 480. Erubuisse autem putanda est, cum praesente Turno nuptiarum esset facta mentio, quas mater cum ipso, non cum Aenea factas esse vellet. Nam de amore Lauiniae, in vtrum illa animo inclinaret, nihil vsquam, si bene memini, poeta meminit. — 65. 66. Non est hypallage quod volunt, inepta figura; sed vtrumque dici et animo repraesentari potest: vt et ignis h. calor sanguinis ruborem faciat, et rubor calorem.

67. 68. Esse ductum ab Homero Il. Δ, 141. omnes norunt; sed ibi de vulnere Menelai; et locus ille est haud paullo ornatior. — *violauerit* docte pro tinxerit: quia adscititius color omnino natiuum φθείρειν, *corrumpere* dicitur, et Homerus μιαίνειν ἐλέφαντα φοίνικι dixerat. — 68. *rubent* int. de repercusso rubore vicino. Supplendum autem: *Indum s. veluti* — *Alba rosa*: qualis tum color esse solet, *tales v. d. o. c.*

70. Vt ipse rubor decebat puellam, Turnus Lauiniae amore magis incenditur:

Ardet in arma magis, pauciſque adfatur Amatam:
Ne, quaeſo, ne me lacrimis, neue omine tanto
Proſequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum craſtina coelo
Puniceis inuecta rotis Aurora rubeſcit: [cant,
Non Teucros agat in Rutulos. Teucrum arma quieſ-
Et Rutulum. Noſtro dirimamus ſanguine bellum.

Illo

72. *Nec* Ven. cum Goth. pr. *te q.* Zulich. et Ed. pr. Burm. *ne me omine* Parrh. non male cum Goth. ſec. et tert. *o. duro* Sprot. 73. *diri* pr. Hamb. *certamine* Goth. tert. *diro certamine* Oudart. 74. *Turno eſt* pr. Hamb. et a m. ſec. *libera Martis* vt et pr. Hamb. Mirum autem veteres in hoc loco adeo haerere potuiſſe; vt, quemadmodum Seruius docet, vnus eſſe ex XII. inſolubilibus fuerit habitus. 75. *Acmon* Ven. 76. *refert* aliquot ap. Burm. *primum cum* malebat Cuningh. 77. *rubeſcet* Parrh. 78. *Teucra arma* Leid. a m. ſec. *quieſcent* ſec. Hamb. *quieſcunt* ſec. Menag. 79. *Et Rutulum* Heinſ. Menag. optimum ſequutus. Sic tamen iam vett. edd. et omnes vulgg. At codd. eiusdem et Pierii omnes (cum Goth. ſec.) adeoque Rom. et Medic. in eandem lectionem conſentientibus, *Rutuli*: quod praefero, vt oratio varietur:

tur: nec tamen alloquitur eam, ſed oculis in eam coniectis matri reſpondet. Aliter heroum vita, aliter noſtri mores ferunt. *turbat amor.* Cerda bene laudat illud Liuii III, 47. de Appio: *Tanta vis amentiae verius quam amoris mentem turbauerat.* — 72. *omine tanto.* ipſis lacrimis ominoſis (cf. ad Tibull. I, 3, 13.) in exitu ad pugnam. Prorſus ad Homeri ductum Il. ρ, 218. 9. cf. Il. ζ, 486 ſqq. Ex poſteriore loco et ex altero Apollonii inde ducto lib. I, 295 ſqq. illuſtratur ſententia verborum: *neque enim Turno mora libera mortis,* ſi mors fatalis inſtat, non liberum mihi eſt ei moras iniicere. Niſi illa exempla eſſent, ſimpliciſſimum erat, mortem de ſumno diſcrimine, ad quod pugna adducebat, accipere. Mortem, ſ. pugnam non iam licet detrectare. Vera igitur altera apud Seruium ratio: *neque enim in poteſtate mea eſt, moram inferre venientibus fatis.* Sic quoque Iul. Sab. —76. *haud placitura* tanquam ignauo Aeneae, qui retractare vellet dicta, vt ſup. v. 11. 12. — 78. Comparant Il. ι, 68 ſqq. — 80. Praeclaro

Illo quaeratur coniunx Lauinia campo.
Haec vbi dicta dedit, rapiduſque in tecta receſſit,
Poſcit equos, gaudetque tuens ante ora frementis:
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia:
Qui candore niues anteirent, curſibus auras.

Circumtur: quod et Pierius vidit non inuenuſte fieri. *dirimamus* recepit primus Heinſ. codicum ſuorum et Pierianorum auctoritate. Sic quoque iam vett. edd. vſque ad Ald. Vulgo: *dirimatur*. 81. *trepidusq.* Menag. pr. Sed *que* inutile eſt onus ac fulcrum verſus. Tollendum arbitror. Sublatum quoque voluit Cuninghamus. 82. *Paſcit* Hamb. ſec. a m. ſec. *gaudensque* idem a m. pr. 83. *decus*, ἄγαλμα. *Orycya* Mentel. pr. 84. *Quo c.* alter Hamb. *c. amnes* Schol. Cruqu.

clare haec. Hinc Lucan. VII, 348. *medio poſuit deus omnia campo.*

81 ſqq. An Maro, ſi retractare licuiſſet carmen, probaturus fuiſſet narrationem quae ſequitur, dubito. Locus eſt per ſe elegantiſſimus, ad exempla veterum heroum armantium ſe attemperatus. Sed vix placere poteſt, quod Turnum et Aeneam haec omnia facere narrat *die, ſeu veſpere, qui pugnam antecedit.* Induit arma, vt exploret an humeris apte inhaereant, experitur haſtam etc. vt iterum exuat et ſe quieti det. Nam ſequitur v. 113. *Poſtera vix ſummos* etc. Non tamen quenquam haec offendiſſe video.

83. Poetico more equorum genus ornat. Sunt hi Turni equi ex Thracia, Boreae ſede, cuius vxor Orithyia ex Attica: cf. Apollon. I, 211 ſqq. A Boreae autem cura equorum laudes repetunt poetae; etiam Homerus. Nam Erichthonio, Dardani f. erant equae a Borea adeo in equum mutato prognatae: Il. τ, 223 ſqq. quemadmodum Achillis equos ex Podarce Harpyia ſuſceperat Zephyrus Il. π, 150 ſq. Non male autem Critici veteres apud Seruium „culparunt hoc loco Virgi„lium, dicentes incongruum „eſſe figmentum. Namque „Orithyia cum Athenienſis „fuerit, filia Terrigenae (Ere„chthei) et *a* Borea in Thra„ciam rapta ſit, quemadmo„dum potuit Pilumno, qui „erat in Italia, equos dare?„ Progeniem iſtam armenti Erichthonii huc vocat Iul. Sabinus: non magis commode. Probabilius Pentheſileae equos ab Orithyia donatos narrauit Q. Calaber a Cerda iam laudatus lib. I, 165 ſq. — 84. *Qui c.* ornauit Homericum Il. κ, 437. cf. Il. π, 149. τ, 415. — 85.

Circumſtant properi aurigae, manibuſque laceſſunt
Pectora plauſa cauis, et colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: ſimul aptat habendo
Enſemque clipeumque, et rubrae cornua criſtae:
Enſem,

Cruqu. Horat. I. Sat. 7, 8. Quod ſimile eſſet illi: *curſu praeuertitur Hebrum.* 85. *Et circum pr.* ſec. Moret. *propere* Rom. et alii aliquot apud Pier. vt inf. v. 573. et alibi variat lectio haec. *pueri aurigae* Obl. et Vatic. Pierii. 86. *pulſa* edd. vett. pleraeque ſicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius ceteri: *plauſa.* Alter Hamb. et Ed. pr. Burm. *clauſa. comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert. 87. *ſqualente* Goth. ſec. *aurichalco* tert. noto errore, cum ὀρειχαλκος ſit. cf. not. et quos h. l. laudat Burm. inprimis Spanhem. ad Callim. L. P. 19. 88. *habenas* Zulich. 89. *Enſemque et clypeum et* vel *et clypeumque et* Ed. Iunt. et Ed. pr. Burm. et Zulich. Deerat verſus Parrhaſiano. *cortina cr.* Goth. ſec.

— 85. *laceſſunt plauſa* ornate pro plaudunt. — 87. *ſqualentem auro* v. ſup. ad X, 314. *albo orichalco.* Cum de metallis omnino multa, fide parum explorata, crediderit vetuſtas: etiam pretioſum aliquod et auro proximum metallum narrant poetae ὀρειχαλκον v. c. Hym. Homer. V, 9. male a nonnullis redditum aurichalcum. cf. h. l. Seru. aeris genus aliquod pallidius fuiſſe ex hoc Virgiliano loco colligitur. v. Bochart. Hieroz. P. II. VI, 16. hoc melius quam quod Seruius affert, album dici auri comparatione; nam per ſe album non eſſe. niſi *album* ſimpl. ad ſplendorem ſpectat, vti Heſiod. Sc. H. 122. ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ dixit, quod iam Cerda aliique maluere. Adde Apollon. IV, 973. vbi cf. Schol. Winkelman. Monum. ined. T. II. p. 172. alia affert parum ſubtiliter dicta; in hoc tamen audiendus, quod albo eiusmodi metallo vaſa in Muſeo Herculanenſi extare narrat. Locus Plinii XXXIV, 2. accuratiore tractatione indiget. Nomen orichalci inde ad vulgare hoc noſtrum metallum traductum, etiam ex Lexicis conſtat. — 88. *aptat habendo*, ad habendum, vt Seru. h. e. vt haberi commode manu ac tractari poſſit; explorat an habilis ſit enſis; quomodo alias efferre hoc ſolebat Maro. — 89. capiti aptat galeam. *cornua criſtae* noue dixiſſe videtur. Seruius comas interpretatur, cornua enim proprie eſſe cincinnos. Sed a poeta deſignari videtur galea duplici vel triplici criſta ornata, τριφάλεια, quae explicita et diſcriminata in ter-

Enſem, quem Dauno ignipotens Deus ipſe parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat vnda.
Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
Aedibus adſtabat, validam vi conripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium; quaſſatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam fruſtrata vocatus
Haſta

91. *intinxerat* Montalb. *finxerat* Ven. a m. pr. 92. *Exbinc* duo Moret. et Ed. pr. Burm. *in mediis* ante Heinſ. aduerſis libris. *obnixa* pr. Moret. *columna* multi Heinſ. 93. *corruit* Bigot. 94. *Arunci* pars codd. et edd. vett. quod recte ex melioribus emendatum a Pierio et Heinſio, et ab aliis aliis in locis. Reſpicit locum Iuuenal. Sat. II, 99. 100.

nas diuerſas partes vergit ac nutat: Tales λόφοι, ex conis ſ. φάλοις ſuis prodeuntes, potuere per *cornua* deſignari. Homeri lectione imbutis obſcura haec eſſe nequeunt. — 91. *tinxerat*, ad temperandum, ſeu indurandum ferrum v. ſup. VIII, 450. *alii ſtridentia tingunt Aera lacu:* et Ge. IV, 172. *Stygia* autem *vnda* tinxiſſe ferrum Vulcanum ait; neſcio an ſatis commode; quandoquidem diis ſuperis Stygis adeundi nulla eſt data facultas; et magis ſobrie Sophocl. Ai. 1056. de ferro, quo is occubuit: Ἆρ' οὐχ Ἑφαιστος τοῦτ' ἐχάλκευσε ξίφος; argute tamen et ingenioſe; quandoquidem Styx non modo amnis ille eſt ipſis diis ſacer et horrendus; et cum aqua ad temperandum ferrum candens memoranda eſſet, nulla opportunior videri debebat; verum etiam quoniam Styx et ipſe ἄφθιτος amnis erat et incorrupta atque ab omni vi ſecura reddebat ea, quae in eo mergebantur. Nota eſt fabula de Achille Styge merſo. Quemadmodum igitur alia aliam aquam meliorem eſſe ad ferrum temperandum (φαρμάσσειν, τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε (non τε) κράτος ἐστί. Odyſſ. I, 393.) res eſt notiſſima, obſeruata quoque Plinio XXXIV. ſ. 41. ita iſto quidem reſpectu Stygia aqua cum iudicio ac delectu poſita videri poteſt.

92. 93. Ad veteris aeui morem omnia v. Od. A, 127. cf. Guell. et Cerda ad h. l. — 94. *Actoris Aurunci ſpolium.* Actori detractum; ne dubites. Commode vero ponere potuit poeta, bellum Turno cum Auruncis, vicino populo, interceſſiſſe: v. ſup. Exc. ad VII, 726. pag. 139. 95. 96. vt ſup. X, 773. 774. — 99.

Digitized by Google

Haſta meos, nunc tempus adeſt; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare reuolſam
Semiuiri Phrygis, et foedare in puluere crinis
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentis.
His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore
Scintillae abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in proelia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,

96. Heinſ. corrigit: *nunc (tempus) ades.* vt ap. Statium Theb. X, 548. *ades o mihi dextera.* Commodius laudaſſet ſup. lib. X, 773. 4. *Dextra — et telum, quod miſſile libro, Nunc adſint.* — *auctor* nonnulli. etiam Goth. tert. hic, et v. 94. 97. *d. petit*: *proſternere c.* Goth. tert. 98. *validam* Goth. tert. *celebrare* alter Menag. an *terebrare?* inquit Burm. 99. *Semiferi Phrygii* Zulich. a m. pr. *Phrygii* etiam aliquot Pieriani. *foedare in p. c.* cf. ſup. X, 832. 100. *Criſpatos* Moret. qu. pro diu. lect. quod interpretamentum alterius eſt; *vibratos*, h. criſpatos calamiſtro, exponit quoque Seruius. cf. Cerda. Burm. *mirraq.* multi: melius *murraq.* Medic. et Rom. *muraq.* 101. *loquentis ab ore* Moret. tert. et Macrob. IV, 1. mala interpolatio. 102. *exiſtunt* Rom. Leid. et Parrh. *abſiliunt* Hamb. ſec. et pro var. lect. Oudart. et Ed. pr. Burm. *Abſiſtunt ſcintillae* Sprot. et alius apud Pier. 103. *cum primum* Rom. et alii Pier. cum parte Heinſ. et Goth. ſec. *cum prima* haud dubie doctior lectio eſt, ſed orta videtur ex vitio Medicei *cum primam*, emendato ab Aproniano, *cum prima.* 104. *ciet, aut* Rom. et alii Pier. cum parte Heinſ. ſic quoque Goth. ſec. et tert. et Medic. a m. ſec. *autque* perperam tamen. *atque* etiam Ge. III, 232. vnde locus repetitur.

—99. 100. Perpetua in Troianos tanquam molles homines iacta probra: cf. ſup. IV, 215 ſqq. IX, 614 ſqq. partim ex fama de Troianorum opulentia, partim ex permutatione Troianorum cum Phrygibus facta. — 101. 2. De ira nil frequentius his: v. Cerda. Iam praeiuit Homerus Il. A, 104. O, 207. Od. Δ, 662. Heſiod. Sc. Herc. 390. ſed *ſcintillae* h. fulgores, μαιμαεγωὶ, rem augent mirifice. In ceteris praeiuit Lucret. III, 290. de calore: — *Cum feruiſcit, et ex oculis micat acribus ardor.* — 103. —5. Ornatum comparationis ex Ge. III, 232. 4. petiit, vbi v. not. Verſum graecum in Epp. ad Attic. VIII, 5. Cerda adſcripſit et iam Guell. βλῦσαι Πολλὰ μάτην κεφάλεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα: vt hic: *ventos laceſſit*

Arboris obnixus trunco; ventoſque laceſſit
Ictibus, et ſparſa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis ſaeuus in armis
Aeneas acuit Martem, et ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens conponi foedere bellum.
Tum ſocios, maeſtique metum ſolatur Iuli,
Fata docens: regique iubet reſponſa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Poſtera

105. *adnixus* Hugen. *obniſus* Mentel. pr. 106. *Actibus* Zulich. a m. pr. *aut ſp.* quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heinſ. nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius. *aut ſp. pugna* Sprot. Doru. hic et male *praeludit* cum aliis ap. Burm. quem vide. 108. *acuit mentem* Ven. *ſe ſuſcitat ira*: non *irae*, ad iram; ſed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic ſup. V, 454. *vim ſuſcitat ira.* 112. *cuncta* edd. Iunt. et Ald. pr. *diſcere* Oblong. Pierii. perperam.

laceſſit ictibus. Illud alterum: *et ſparſa ad p. p. arena* proprium taurorum naturae eſſe iam Plin. VIII, 45. ſ. 70. notauit Cerda monente. Add. Oppian. Cyneg. 56. 57. 58. Q. Calab. IV, 237 ſqq.

107. *ſaeuus* fortis: vt toties iam poetae dictum vidimus *ſaeuum, crudelem atrocem, ferum.* — *acuit Martem*: vt *acuiſſe furores* VII, 406. Doctius enim poetae dicunt ὀξύνειν, h. e. ἐξύνειν, παροξύνειν, et acuere virtutem, iram, curas, quam acuere ſe ad vel in iram etc. Etiam pro *acuere alicuius famem*, acuere aliquem, noſter poeta auſus eſt dicere: *Auditiſque lupos acuunt balatibus agni.* Ge. IV, 435. — 108. *foedere.* pugna ſingulari ex foedere. Idem v. 112. *pacem* dixit. — 111. *Fata docens.* Non veretur hoc ipſo detrahere aliquantum virtuti herois ſui. Qui enim nouit fatale ſibi eſſe, vt vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo vitae diſcrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an recte non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipſo argumento excitat Il. H, 50. 52. — 112. *viros.* κατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligitur miſſos eſſe legatos, vt Seru. monet: etſi ſup. v. 75. tantum vnus Idmon memoratus eſt.

113. Bene

Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montis
Orta dies; cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnae ſub moenibus vrbis
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos, et DIs communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,

113. *Poſtera lux* Goth. tert. *ſummo ſ. lumine* aliquot Heinſ. et apud Diomedem lib. II. in quo etiam *terras* legitur. 114. *Viſa dies cum p. a. ſe g. tollit*, alter Hamb. Ita reliqua ſic iungenda: *Solis equi lucemque — efflant.* 115. *e latis* perperam ſunt qui legant. De elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. *afflant* Ven. et Ed. pr. Burm. 117. *Demenſi* Medic. Gud. Leid. Hugen. Par. *dimiſſi* Zulich. *campum parare* h. inſtruere, κοσμεῖν, puta aequando et purgando ab arbuſtis, vt inf. v. 770. 1. ſimile quid ſubiicitur. Moneo, ne quis malit interpungere: *Campum — Dimenſi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos et Dis communibus aras Gramineas.* Etſi enim *que* facile ad *focos* ſic retrahi poteſt: tamen contortior haec videtur eſſe ratio. 118. *In m. faces* Oudart. *aris* ſec. Rottend. *arces* Menag. pr. 119. *fontesq.* Zulich. *aliique ignem fontemque* Leid. *parabant* Goth. tert.

113. Bene Seruius: „Et „ſciendum nunquam diem ſic „potenter deſcripſiſſe Virgi„lium, ſicut in IV, 522. no„ctem, vbi Dido peruigilans „deliberat. „ Oritur ſcilicet dies, *qui fatum rebus in aeuum Conderet humanis*, quo que ſumma belli et carminis exitum ſuum inueniret. — Ordo: *Poſtera vix ſ. ſpargebat — Campum — Rutuli Teucrique parabant*; pro: cum pararent. Reliqua in medio declarant ortum diei. — 115. *lucemque elatis naribus efflant.* Exquiſitius vocabulum captauit poeta, *lucem* pro flamma, igni. Nam equos Solis ignem efflare, πῦρ πνέειν commune eſt: cf. Cerda. Ouid. Met. II, 119. 154. 155. Praeiuerat autem etiam in vocis dilectu Ennius: *funduntque elateis naribus lucem*, vt Seruius monuit, et Lucilius apud Victorinum: *efflantque elatis naribus lucem.* — 116. In ſeqq. potuit ante oculos verſari ſimile inter Troianos et Achiuos foedus de pugna ſingulari Il. r, 314 ſqq. — 118. 9. Argutantur Seruius Iul. Sabinus et alii. In *ara* quae h. l. e ceſpite fuit, puta eſſe *focum*, qui *ignem* recipit. *Dii autem communes*, per quos vtrique iuraturi erant Latinus et

Velati lino, et verbena tempora vincti. 120

Procedit

120. *Velati lino.* Ad haec verba Heinsios et Burmannos expectabam disputantes; sed alter ad Seruium remittit, alter tacet. Subieci iam interpretationem vulgatae lectionis, qualis illa instituenda sit. De infula seu vitta est accipienda, qua *velari* toties dicuntur qui vittati sunt. Consonant ea, quae sequuntur: *et verbena tempora vincti:* vt vitta verbenis seu herbis sacris implicita fuerit. Occurrunt quoque herbae gramineae in monumentis veterum. Iam Seruius „Atqui, monet, Feciales et Pater „patratus, per quos bella vel foedera confirmabantur, nunquam „vtebantur vestibus lineis." Argutatur inde multa, vt solet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam prisca aetas praecones, κήρυκας, habet: vt in eodem loco Homer. Il. I, 116 sq.) nec de *veste linea* hic agitur, sed de ministris sacrorum et de victis. Iam autem fateor *vittam lineam* mihi nondum auditam esse. *Lanea* est *vitta*, *infula*; potuit quoque poeta *Velati lana* dicere: sed id in *lino* vix corruptum esse potuit. *Linearum* autem *vestium* vsus multo magis a vetere religione alienus est, vt Aegyptiis sacris proprius habitus sit. Audiamus iam Grammaticos: „Caper „et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam; nam „Virgilium ita reliquisse confirmant: „*Velati limo*: limus autem „est vestis, qua ab vmbilico vsque ad pedes teguntur pudenda „poparum; haec autem vestis habet in extremo sui purpuram „*limam*, hoc est flexuosam, vnde et nomen accepit." Expeditam tenemus rem. Agitur de sacrorum ministris, victimariis et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem v. c. in Titi arcu cognoscere licet, vbi victimae ducuntur, poeta exhibet seminudos, licio pudenda praecinctos, cui nomen fuit *limi*, seu quod transuersum femoribus tanquam *cingulum* implicari solebat, seu a purpura transuersa, quae ambiebat hoc cingulum, vt Grammatici tradunt. *Limum* enim pro obliquo dictum esse, nota res est vel ex Terentii Eunucho: *ego limis adspecto.* Simili modo praecincti quoque erant serui publici, vt ex Gellio XII, 3. constat, et omnino serui subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi* notio redit: περίζωμα. Est adeo *velati limo*, subligari cincti. Nunc video *limo* etiam esse repositum in ed. Cuninghami:

-- In fine versus: *t. cincti* alter Hamb. pro var. lect. *compti* Goth. tert.

et Aeneas; vt in loco Propertii, I, 11, 16. vbi puella *perfida* non meminit *communes deos*. Sicque sup. lib. VIII, 275. *communes dii*. cf. Valer. Fl. IV, 761. 120. *Velati lino*: vitta linea cincti, cui frondes sacrae erant implicitae. Feciales descriptos volunt. Sed cf. V. L.

121. *pilata*

Digitized by Google

Procedit legio Auſonidum, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis. Hinc Troïus omnis,
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis;
Haud ſecus inſtructi ferro, quam ſi aſpera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, et fortis Aſylas,
Et Meſſapus equom domitor, Neptunia proles.
Vtque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit:

121. *Proceſſit* Zulich. *Auſonium* Rom. In Mediceo. – *pila* in litura: et ſuperſcriptum *taque*. 122. *Procedunt portis* pr. Moret. *hic T.* Rom. *Troicus* Zulich. 123. *variisque* Goth. tert. 124. *inſtr. bello* Medic. et Colot. quod recepit Cuningh. *ferrum* Leid. *quod ſi* alter Menag. 125. *mediis in nubibus* Hugen. 126. *auro volucres* Zulich. a m. pr. *oſtroque ſuperbi* Medic. et Colot. quod idem recepit Cuningh. 127. *et acer A.* Vratisl. *Aſilas* multi et h. l. 128. Idem verſus repetitus ſup. VII, 691. et IX, 523. 129. *ſpatia infra q.* Oudart.

121. *pilata agmina*, pilis armata. Recte hoc armorum genus Romanis proprium (cf. Ge. I, 495.) nunc tribuit *Auſonidarum* h. Latinorum agmini; vt ſupra Auentini copiis lib. VII, 664. Mirum tamen Grammaticorum veterum acumen fuit, quo *pilatum*, a pilando πιλοῦν ductum, confertum, denſum, eſſe vellent. Docta eſt Seruii nota ad h. l. ſuper antiquo hoc verbo: etſi ipſa vocis notio parum recte ab eo conſtituitur. Quod inf. v. 130. *haſtae* memorantur, nihil obeſt; nam genus hoc *pila* tanquam ſpeciem comprehendit. Quod ſi *pilatus* alias non occurrit, ad analogiam tamen aliarum vocum: *haſtatus*, *clipeatus*, recte ſe habet. Martialis auctoritate lib. X, 48. vti vix licet, cum non ſatis liquido conſtet de lectione. — 127. Mneſtheum, Aſylam et Meſſapum excitat nominatim, primum vt poeta, quandoquidem ſingula enarrata plus ἐναργείας habent quam ſummatim annumerata; tum quia hi inter viros principes maxime memorabiles, quorum etiam mox opera erit praecipua. De Mneſtheo Troiano v. ſup. ad lib. V, 116. 117. de Aſyla Etruſco lib. X, 175 — 8. Meſſapus in Latinorum auxiliis erat cf. ſup. VII, 691. —

130.

Defigunt tellure haſtas, et ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſae matres, et volgus inermum,
Inualidique ſenes, turris et tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus adſtant.
At Iuno e ſummo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti,
Proſpiciens tumulo campum adſpectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies vrbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt adfata ſororem,
Diua Deam, ſtagnis quae fluminibusque ſonoris
Praeſidet; hunc illi rex aetheris altus honorem
Iuppiter

130. *Effigunt*, *diffigunt*, *diffugiunt* lapſus librariorum apud Burm. Dignius notatu eſt *telluri*, quod multi Heinſ. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* amplexus eſſe, ſi alia loca et ſimiles formas compares. 131. *inerme* Zulich. 132. *turrisq.* Goth. tert. *ac t.* Ed. Mediol. Parrh. Rom. 133. *obſidere* Mentel. tert. vide lib. VII, 313. *inſtant* Zulich. a m. pr. Montalb. et Ed. Burm. pr. cum Rom. et aliis. 134. *ex ſ.* ante Heinſ. 135. *ne que honos* itidem ante Heinſ. vtrumque mutatum ex libb. ſed revocauit *neque* Cuningh. *nec bonor nec gl.* alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et Ed. Mediolan. — *monte* pr. Hamb. *gentl* Bigot. et Goth. tert. *montis* Ed. pr. Burm. 136. *Aſpiciens* Bigot. et Goth. tert. *ſpectabat* vulgg. ante Heinſ. qui *adſpectabat* recepit ex praeſtantioribus ſuis et Pierianis. Adde Donatum et Seruium: qui, amat, inquit, vſurpare auctoritatem: nam potuit *ſpectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exaratum erat, vnde Heinſius ante lectum putabat *Latinam* vel *Latinorum*.

130. Vt ad v. 116. diximus, poſſunt in his nonnulla ex Il. r eſſe adumbrata: vt hic ex vſſ. 134. ſqq. Sed ἀσπίδι κεκλιμένοι ibi diuerſum eſt ab hoc quod *ſcuta reclinant*: ibi innixi ſunt ſcutis, vt ſup. lib. IX, 229. *Stant longis adnixi haſtis et ſcuta tenentes:* at h. l. reponunt in terra, καταθέντοι, ἀνακλίνουσι πρὸς τῇ γῇ ſcuta.

134. *At Iuno* de formula hac qua deorum interuentum orditur poeta, v. Exc. ad lib. IX, 638. — 135. *neque nomen*: nam hoc demum ab Alba condita habuit: *neque honos*, qui per ferias Latinas in eo haberi ſolitas acceſſit. — 139. *Iuturna* proprie vnius fontis Nympha eſt. De ea cf. Exc. *Diua deam* h. dea deam,

Digitized by Google

Iuppiter erepta pro virginitate ſacrauit:
Nympha, decus fluuiorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis, vt te cunctis vnam, quaecunque Latinae
Magnanimi Iouis ingratum adſcendere cubile,
Praetulerim, coelique lubens in parte locarim:
Diſce tuum, ne me incuſes, Iuturna, dolorem.
Qua viſa eſt fortuna pati, Parcaeque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
Nunc iuuenem inparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
Non pugnam adſpicere hanc oculis, non foedera poſ-
Tu, pro germano ſi quid praeſentius audes, [ſum.
Perge: decet. Forſan miſeros meliora ſequentur.

141. *arrepta* aliquot apud Burm. pro *abrepta*. 142. *N. decens* Goth. ſec. *cariſſima* Rom. et alii Pier. Gud. et pr. Menag. ſed alterum doctius eſſe videtur. ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ ex Il. E, 243. iam Seruius comparauit. Idem Od. Δ, 71. 143. *Scis vnam cunctis vt te* Leid. *Scis vt te e cunctis* Waddel. coni. et Heinſ. *Latinis* Gud. a m. pr. 145. *Pertulerim* tert. Rottend. *lubens* Gud. 146. *nec me* tres ap. Burm. et aliquot Pier. f. *non*, inquit Cuningh. 147. *Quoad* olim hic lectum Aruſianus Meſſius agnoſcit, et ſcholion Seruio adſutum; Probus autem *quod* maluit. *qua* tuetur Seruius, vt ſup. XI, 293. *Qua datur*. Vterque Mentel. *quā* h. quam: et *quam* aperte in ſcriptis inuenerat Pierius. 148. *numine tex* Zulich. 149. *Nunc video imparibus iuuenem c.* Goth. ſec. *inparibus telis* Mentel. et Rottend. vterque. etiam Gud. pro diu. lect. *factis* ſec. Hamb. 151. *nec f.* Goth. pr. *in foedere* Medic. a m. pr. 152. *praeſtantius* quatuor apud Burm. male. *praeſentius*, efficacius, maius, opportunius. 153. *ſequentur* pr. Hamb. et duo Leid. cum Goth. tert.

deam, nihil amplius: nec Grammatici audiendi, qui diſtinguunt. 141. *decus fluuiorum* ſimpl. pro aquarum, fontium. 142. *ſacrauit*: cum dilectu poſitum verbum, pro, *dedit*. — 144. *ingratum cubile*: h. inuiſum, quatenus ſtuprum Iunoni inuiſum a Ioue in eo exercetur. Ita malim accipere quam aut ad *Iouem ingratum* aut ad *Latinas ingratas* retrahere. Seruius varie tentat. — 151. Comparant Il. I, 305. 6. 7. ſaltem ad verba. Ad rem nota Seruii facit, qui numina, quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab iis recedere monet: vide Stat. VII, Theb. 789. et Il. X, 213. — 153. *decet*. plus eſt quam licet.

ἔοικεν

Vix ea: quum lacrimas oculis Iuturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Iuno: [155
Adcelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, et tristi turbatam volnere mentis. 160
Interea reges, ingenti mole Latinus

Quadriiugo

154. *tum l.* aliquot Pier. *cum lacrimis* Ed. pr. Burm. *profundit* Medic. Montalb. et alter Hamb. quod Heinsio arridebat. *profugit* Rom. Cuninghamus malebat *profundens*. Sed est plena interpunctio post *profudit* appingenda. Tum vs. seq. noua sententia. 155. *perfudit* Parrh a m. pr. 156. *Non lacrimis, i, tempus, ait* tert. Moret. venuste, Heinsio iudice, vt sit: *i, accelera. haec tempus* sec. Moret. *hoc t. eget* Doru. *hoc t. erat* Bigot. a m. pr. et ab altera: *hic t. ait*. 157. *eripe morti*: deerant haec verba tertio Mentel. et Regio. *morte* Gud et alter Menag. 158. *Ac tu* Goth. tert. *At tu* Goth. sec. aliquot Pier. et Menag. pr. idem *excipe f.* tum *inceptum* Goth. tert. male. *conceptum* elegantius cf. sup. v. 13. 159. *exorata* Hugen. *relinquit* Leid. a m. pr. 160. *vulnere mortis* duo Hamb. 161. Ad figuras Virgilio nouo vsurpatas refert Macrob. VI, 6. quod de duobus incipit dicere, et in vnum desinit. Quod tamen ex Homero laudat, Odyss. M, 73. 74. alienum est. Hyperbaton esse dixit Seruius vt ordo sit: *Interea reges procedunt castris*, cetera in parenthesi dicta sint. Hoc sequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam. Ponit ab initio poeta genus, et tum indiuidua subiungit, inflexa ad id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc. *Hinc pater Aeneas — Romae: Procedunt* (sc. omnes) *castris*. 161. *Continuo reges* ap. Carisium v. Heins. *Interea* (non, vt Burm. tradit *Continuo*) *rex ingenti de mole* a m. pr. Medic.

ἔοικεν. *forsan*. Bene Seru. vt forte possit fatorum ordo mutari. — 155. *honestum*, pulchrum ex καλὸν, v. Ge. II, 392. *caput honestum*. — 157. *si quis modus*, exquisite pro, quocunque modo; vt mox *excutere* pro concutere, turbare, συγχέειν. Consilium autem Iunonis ex Homero petitum Il. Δ, 64 sqq. — 160. *incertam*. Nam v. 153. *forsan m. m. f.*

161 sqq. Multum superauit Maro Homerum in sollennibus foederis exponendis: cf. Il. I, 259 sqq. — *ingenti mole*, magna molitione, apparatu. Seruius: pompa, ambitu.

Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Aeneas, Romanae ſtirpis origo,

Sidereo

162. *Quadriiuge* Papias in *Prolepſis* ap. Burm. *inuehitur* pr. ac qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vett. Grammatici et ſcripti c. edd. 163. *auratis* pr. Menag. 164. *ſpeciem* Goth. tert. et Seru. ap. Burm. eodem errore, quem emendauit Broukh. in Propert. IV, 11, 93. ſed *ſpecimen* hic non eſt exemplum, ſed documentum: id quod argueret patrem Solem. δεῖγμα. ἀνάδειξις· Sic iam Ge. II, 241. *Salſa autem tellus — Tale dabit ſpecimen. — biiugis* Ald. v. Pier. *in altis* aliquot Pier. 166. *Tum* ap. Cariſ. et Diomedem. *hic* Parrh.

bitu. — 164. *Solis aui* ad maternum genus et Circen, Solis filiam, hic eſſe recurrendum, nullus dubito. Interea Latinum ipſe poeta ſup. VII, 47. Fauno et Marica genitum prodidit. Quod Maricam eandem ac Circen fuiſſe Seruius contendit, grammaticum acumen ſapit. Etſi verum eſt, Circes et Vlyſſis filium habitum Latinum auctore ipſo Heſiodo Theog. 1011 — 1015. tamen neceſſitas nulla eſt, vt, quod alii arbitrantur, Maronem ſui ipſius oblitum nunc aliud ſequi dicamus. Sed cum tam multimode fabulae veteris Italiae narratae et ornatae fuerint, potuerunt eſſe vtique, qui vel Faunum vel Picum (nam *auum* ſimpliciter de vno ex progenitoribus accipere licet) e Circe ſublatum traderent. Ita Picum a Circe amatum ex Ouidii Metam. XIV, 320 ſqq. nouimus. Circes et Telemachi filium Latinum alii ediderant, quos Hyginus fab. 127. exſcripſit: vbi cf. Munker. Ceterum radiatam coronam, qualis in Regibus et Imperatoribus conſpicitur, exprimere vtique voluit poeta; an vero oſtentum Auguſto poſt necem Caeſaris vrbem ingreſſo oblatum (v. loca iam laudata a Cerda, Sueton. c. 94. et Vellei. II, 59, 6.) reſpexerit, dubito. Feram ſi quis honorem Caeſari et Auguſto habitum memorauerit: *diſtinctam radiis coronam*. v. c. apud Flor. III, 2, 91. de Caeſare v. Intpp. ad Vellei. l. c. Primo tamen loco fabulam ſpectauit Maro de Circe, Solis filia, cuius caput radiatum ab Argonauticis celebratur: v. Orph. 1216 ſqq. — 165. *bina*: ex more heroum. v. Cerda et ſup. lib. I, 313.

Sidereo flagrans clipeo, et coeleſtibus armis,
Et iuxta Aſcanius, magnae ſpes altera Romae,
Procedunt caſtris, puraque in veſte ſacerdos
Saetigeri foetum ſuis, intonſamque bidentem
Adtulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem conuerſi lumina ſolem
Dant fruges manibus ſalſas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Aeneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto

168. *ſpes a. proles* Zulich. a m. pr. Legerunt olim nonnulli *magna* teſte Seruio. 170. *Saetigeri* Heinſ. poſt Pier. e libb. aſſeruit, pro altero: *ſaetigerae*. In Sprot. erat *ſetigerum*. 171. *Appulit* coni. Heinſii ap. Burm. quae vix debebat ex ora libri Heinſiani enotari. *flagrantibus* potiore iure poterat tentari: cum modo v. 167. praeceſſiſſet *flagrans*. cur non *flammantibus*? aut, vltima in *pecus* recte producta, *ardentibus* placebat. 172. *ad ſurgentis — ſolis* vett. edd. niſi quod *ad ſurgentem* Koberg. *ad ſurgentem — ſolem* emendae Ald. tert. et Fabric. quod firmatum codicum conſenſu ap. Pier. et Heinſ. *conuerſi lumine* aliquot Heinſ. ſed amat Maro graecam rationem *conuerſi* (κατὰ) *lumina*. 173. *manibus fruges* Goth. tert. *ferri* alter Menag. 174. Laudat Burm. not. ad Lucan. III, 404. vbi aeſtuat in interpretatione ſatis expedita: *ſtructae diris alteribus arae*: h. arae, quibus, tanquam baſibus, dira altaria ſuperſtructa, impoſita ſunt. Eſt enim ara fundus et crepido altaris. Alias in altari etiam ara h. focus eſſe poteſt. Quoties non vidimus hoc: viris ſummis facilius fuiſſe emendare ſcite, quam locum commode interpretari. 175. *Tum pater A.* Parrh. *precatur* vel *profatur* pr. Hamb.

I, 313. — 167. habens clipeum et arma aVenere matre accepta. *Sidereus* h. l. vel diuinus vel fulgens, coruſcus, ſideris inſtar. alterum hoc cum *flagrans* conuenit. — 170. In foedere iungendo, porca mactatur more Romano cf. ſup. VIII, 641. agna Troiano et Graeco v. Il. r, 246 ſq.

172 — 4. Notandus mos horum ſacrorum. Orientem ſpectantes molam ſalſam iniiciunt victimae, pilos e fronte eius exſcindunt enſe, (cf. ſup. VI, 245. 6.) quos in flammam coniiciunt: tum vinum in aram libant. Fieri haec ad conſecrationem victimae putanda ſunt. Inde inf. 213. *rite ſacratae pecudes*. Graecis vno verbo eſt κατάρχεσθαι. Rem pluribus locis Homericis illuſtratam vide apud Feithium et alios. cf. Cerda.

Digitized by Google

Eſto nunc Sol teſtis, et haec mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et Pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno:
Iam melior, iam, Diua, precor: tuque inclute Mauors,
Cuncta tuo qui bella, pater, ſub numine torques:
Fontisque, Fluuiosque voco, quaeque Aetheris alti
Religio, et quae caeruleo ſunt Numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno;
Conuenit Euandri victos diſcedere ad vrbem;
Cedet

176. *et hoc mihi* Ed. pr. Burm. *precanti* ſecundum Seruium vulgata erat lectio. Sed e Pier. et ſuis libb. potioribus Heinſ. recepit *vocanti*; ne ter *precatur*, *precanti* et *precor* ſuccederent. In Doru. *petenti* erat. 177. *Qua p.* Ed. pr. Burm. 178. *Saturnia coniunx* vel *coniux*, duce Romano codicum pars (et Goth. pr. ac tert.) cum vett. edd. vſque ad Naugerium, qui *S. Iuno* recepit: idque Oblongus, Medic. et alii Pierii firmabant, etiam Medic. Fogginii, ſed voce *Iuno* punctis ſubnotata: ſicque Donatus legerat. *Coniunx* iterum reuocauit Cuningh. 179. *inclute* ſcriptum cum Medic. et Gud. nam al. *inclyte*, quibus dux Rom. 180. *tenes ſub n.* Doru. a m. ſec. *tenes qui n.* Goth. pr. *nomine* aliquot Heinſ. 181. *Et fontes fl.* Oudart. *quoque* Exc. Burm. *teque* Zulich. 182. *R. eſt quae* Leid. *quae et* pr. Moret. *eſt et quae* Doru. qui et *omnia*, et Mentel. pr. a m. pr. *nomina*. 184. *decedere* Medic. *deſcendere* Goth. tert. et aliquot Heinſ. et Burm. *accedere* Vratisl. *ab vrbe* alter Menag. *ad vrbes* Goth. tert.

Cerda: *pateris altaria libant* exquiſite, libando rigant. — 176. Formula ad ductum Homericae concepta Il. r, 276 ſqq. in qua, antiquiſſima numina quae fuerint, obſerua. Formula ſimilis etiam in Od. ε, 184 ſqq. Il. o, 36 ſqq. τ, 258 ſqq. occurrit. Nec inucundum hoc obſeruare in poeta ex decoro perſonarum variatum: Aeneas ſtricto enſe, tanquam periurium vlturus, Latinus ſceptro protenſo precatur. — 177. Comparant verba ex Il. A. ὦ ἔπι πόλλ' ἰμόγησα. 179. *iam melior*, propitia, placata: ad Heleni monitum reſpicere putatur. ſup. lib. III, 435 ſqq. 180. *torques* h. l. regis, moderaris, proprie, flectis, vt currum. — 181. *quaeque Aetheris alti religio.* Variauit orationem; h. Aetherem inuoco. Si numen ei eſt, ſi religioſe colitur, etiam religionem aetheris eſſe neceſſe eſt: hinc ſuum *quaeque* etc. petiit. — 184. *conuenit*; σύγκειται. conuentum

Cedet Iulus agris: nec poſt arma vlla rebelles
Aeneadae referent, ferroue haec regna laceſſent.
Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem,
(Vt potius reor, et potius DI numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto. Paribus ſe legibus ambae
Inuictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra Deosque dabo: ſocer arma Latinus habeto;
Imperium ſollemne ſocer: mihi moenia Teucri
Conſtituent, vrbique dabit Lauinia nomen.

Sic

185. *cedat* aliquot libri vett. ap. Pier. inter quos Rom. et quatuor ap. Burm. cum Goth. tert. idem *vlla arma*. 186. *referant* et *laceſſant* Oudart. *ferroque* Gud. et pr. Menag. *belloque* pro var. lect. pr. Hamb. et Doru. *nec ferro* Zulich. a m. pr. *laceſſunt* ſec. Hamb. 187. *Si n.* Ed. pr. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. *Sin veſtrum* Bigot. *adnuerint* Ven. *Mauors* alter Hamb. 188. *vt potius* e Medic. et Hulſ. dedit Cuningh. *numina* Rom. Gud. et Sprot. quod defendi poteſt. *potius munimine* Zulich. *propius di numina f.* vetus liber ap. Pier. qui ipſe ille Romanus eſſe videtur. 189. *te Teucris* ſec. Hamb. *non T.* alter Menag. 190. *Non mihi* Parrh. *p. ſed legibus* ſec. Moret. et Doru. 191. *Iniunctae* Hugen. *mittent* tres ap. Burm. et Oblong. Pierii. *mutant* Goth. ſec. 192. *habebit* Zulich. a m. pr. 194. *Conſtituant* Parrh. *dedit* Goth. tert.

tum eſto in hoc, vt. — 187. *Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem*: Per hypallagen dictum, pro, ſin noſter Mars adnuerit nobis victoriam, accipit Seruius, alii tacent: Eſt tamen admodum inſolens ratio loquendi. Puto poetam docte hic poſuiſſe Martem pro pugnae euentu ſecundo: *noſtrum Martem*, h. exitum ſecundum, qualem nos optamus. Ita Mars non modo pugnam, ſed et fortunam et ſucceſſum pugnae, in noto illo denotat: *aequo Marte* vt ſup. VII, 540. et al. *ſecundo Marte*, X, 21. — 188. *reor* h. l. pro ſpero. — 189 ſqq. Haec egregie ex eo quod vere factum eſſe ex hiſtoriis conſtat, adumbrata ſunt. 190. *paribus legibus*. Hoc iam praemunierat poeta oraculorum veterum auctoritate: ſup. VII. 256. *Et veteris Fauni voluit ſub pectore ſortem* — paribuſque *in regna vocari* Auſpiciis. — 192. *Sacra deoſque* intell. Penates ac Veſtam. v. ſup. Exc. IX. ad lib. II. To. II. p. 246. 8. — Latinus

Sic prior Aeneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens coelum, tenditque ad ſidera dextram:
Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
Latonaeque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque Deum infernam, et duri ſacraria Ditis:
Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine ſancit:
Tango aras; medios ignis et Numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec foedera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis vlla volentem
Auertet; non, ſi tellurem effundat in vndas,
Diluuio miſcens, coelumque in Tartara ſoluat:
Vt

195. *Tum, tunc, dum* aliquot ap. Burm. et mox *cum deinde, ſed deinde, tum deinde.* 196. *Suſcipiens* Gud. et Sprot. *tendensq.* Menag. 198. *I. biformem* Goth. tert. 199. *inferna et* Zulich. *inferium* Sprot. Ven. et Exc. Burm. *deum infernum* Goth. ſec. *duri* legi in omnibus iam Pier. monuerat: recepit Heinſius, pro vulg. *diri.* Ad ſenſum vel ornatum nil refert, ſeu *durum* h. inexorabilem, ſeu *dirum* dixeris. 200. *qui ſidera* Sprot. *numine ſancit* ſec. Hamb. *numina fulmine* Zulich. *ſanxit* Ed. pr. Burm. *firmat* Leid. 201. *mediosque ignes* vulgo lectum. Suſtulit copulam codicum iuſſu Heinſ. poſt Pier. 202. *nec foedere* Medic. a m. pr. *vumpat* Gud. 203. *cadet* Goth. ſec. et Rom. *cadant* alter Hamb. *nec me cara vlla ferentem* a m. pr. Zulich. *volentem* bene adiectum. nam poteſt foedus rumpi eo nolente, et inuito: vti ſup. VII, 586 ſqq. ſocietatis initae violationem prohibere non potuit. 204. *Auertit* Gud. *tellure effundat et vndas* Medic. a m. pr. *fundat* Doru. *effundet* Goth. ſec. 205. *Diluuium miſcens* Doru.

Latinus habebit ſummum imperium cum iure belli: vt adeo ſub eo legibus ſuis viuant Troiani. *ſollenne* accipio legitimum: vt ſolent ea, quae legitima ſunt, ſollenni ritu ſuſcipi, tradi. — 198. Deos in Italia vetuſtiſſima religione, Pelaſgica ſcilicet, cultos nominat, vt alibi obſeruauimus. — 199. *vim deum*, deos inferos et Ditem. Nil amplius. — 200. *fulmine*, tanquam oſtento: aruſpicinam ſpectat. Niſi malis cum aliis de Ioue perurii vltore cogitare. — 201. *medios ignes*, in medio poſitos: vt ſaepe. Elegantior tamen Heinſii interpretatio, vt ſint tanquam ſequeſtres et conciliatores pacis. — 204. 5. non ſi vis vlla Terram, Mare, Caelum ac Tartarum miſceat. Exquiſite autem hoc extulit. *Diluuium* pro aquis inundantibus,

Vt ſceptrum hoc, dextra ſceptrum nam forte gerebat,
Numquam fronde leui fundet virgulta, neque vmbras,
Cum ſemel in ſiluis, imo de ſtirpe reciſum,
Matre caret, poſuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro
Incluſit, patribusque dedit geſtare Latinis.

Talibus

Doru. *coelumque* Heinſ. poſt Pier. e codd. pro vulg. *coelumue.* Tum *in T. vertat* codex Pierii, quidam Heinſ. Ven. et Ed. pr. Burm. 206. *hoc* deerat Mentel. pr. *ſceptrum dextra* Bigot. *dextra hoc ſceptrum nam* Hugen. *ferebat* Zulich. *regebat* Montalb. 207. *neque* Heinſ. e codd. pro *nec.* tum *vmbram* pr. Moret. et Macrob. V. Sat. 3. 208. Perperam Seruius et Donatus, cumque iis Pierius, argutantur ſupra genere vocis *ſtirps*: in, *imo de ſtirpe.* v. Heinſ. cf. ſup. Ge. II, 379. et inf. XII, 770. et 781. Nulla neceſſitate coactum poetam alterum maluiſſe *imo*, obſeruat Quinctil. I, 6. 1. forte quia doctius erat. *ima de ſt.* Sprot. *vno de* Parth. *vna de* Zulich. 209. *M. cadet* Medic. 211 *certare* Goth. *Latinus* Leid.

tibus, quibus miſceantur tellus et vndae. *effundat tellurem in vndas.* Ex vulgari modo loquendi effunduntur vndae in tellurem: vnde per hypallagen dictum putauit Seruius et alii. Sed conſtituenda eſt notio τοῦ *effundat* ex altero *ſoluat.* Tellurem mari obrutam et diſſolutam ac liquefactam vis maior diluat et effundat in mare: tanquam glebam illam, βῶλον ὑγρὰν, Medeae apud Pindarum Pyth. IV. *caelum in Tartara ſolui*, h. reſolutum cum T. miſceri. 206 — 211. Vix neceſſe vt moneamus haec ex Il. A, 234 ſqq. eſſe adumbrata. Comparent ſtudioſi ipſa verba. Valerii Flacci alia eſt imitatio lib. III, 707 ſqq. 208. *cum ſemel* ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν (h. ſtirpem vnde reciſum fuit) ἐν ὄρεσσι λέλοιπε. *matrem*, de terra, vt ſup. XI, 71. *Non iam mater alit tellus.* Poteſt tamen de ipſa ſtirpe, trunco cum radicibus, accipi. Eſt haec Pindari arbos ἑὸν ἐρυμώσασα χθόνα. 210. Aere ornatum ſceptrum cogita. Vis autem comparationis in hoc: vt hoc ſceptrum, haec haſta, nunquam repullulabit, ſic nunquam ab hoc foedere recedam. Aliter res ſe habet apud Homerum, vbi Achilles tam certe ſui deſiderium ſubiturum eſſe Achiuis pronuntiat, quam certe ſceptrum, quod geſtabat, nunquam iterum eſſe repullulaturum. Vtrique poetae iniuria facta a viris doctis, qui alterum

Talibus inter se firmabant foedera dictis,
Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
In flammam iugulant pecudes, et viscera viuis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis inpar ea pugna videri
Iamdudum, et vario misceri pectora motu:
Tum magis, vt propius cernunt non viribus aequis.
Adiuuat incessu tacito progressus, et aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genae, et iuuenali in corpore pallor.
Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit

Sermo-

213. *in* abest tribus Heinf. et Burm. item Goth. tert. *Prospectu* Medic. 214. *flammas* Mentel. pr. a m. pr. et Parrh. 215. *cumulantque altaria donis* repetitum ex lib. XI, 50. Tamen et alterum occurrebat iam sup. VIII, 284. 216. *Rutulisque* aliquot Pier. 217. *Miscentur* Zulich. a m. pr. 218. *vt p. c. non viribus aequis.* Seruius: eos congressuros esse, subaudit. Burmannus: *vt cernunt* scilicet adstare Aeneam, et Turnum non esse aequis viribus. Simplicissimum erat supplere ὄντας: *vt p. cernunt* eos quod erant *haud v. a.* ἐπειδὴ ἑρῶσιν αὐτοὺς (ὄντας) οὐκ ἰσομάχους, ἰσοθενεῖς. Hunc in modum bene exponitur locus. Alioqui vltima adsuta putem versu imperfecto relicto: *Tum magis, vt propius cernunt.* 219. *ingressu* Oblongus Pierii, cum Donato, Gud. et tres alii Burmanni, qui recte defendit *incessum* aduersus Pierium, qui alterum malebat. Nam *incessus* de quocunque modo incedendi dicitur, non modo de illo regio et ad maiestatem comparato: et *ingressu t. progressus* iniucundum foret. *incensu* duo ap. Burm. *progressus ad aram* duo Moret. et Zulich. cum Gotha sec. 221. *Tabentesque* recte receptum: sed a quo primum factum ignoro. Vett. edd. etiam Ald. tert. *pubentesq.* legunt, quod et Rom. et Medic. hic tamen, quantum intelligo, in litura. Sunt tamen codices Pierii et Heinsii, qui *tabentes* exhibent: adde Goth. tert. *pallentesq.* Rigot. *rubentesq.* Exc. Burmanni, qui coni. *labentes* fuisse. *tabescentes* Reg. *iuuenali* cum melioribus scripsit Heinf. pro vulgari: *iuuenili. in* deest Sprot. 222. *simul vt* pars libb. Heinf. et Burm.

alterum alteri anteferre voluere. — 213. 4. *rite sacratas* cf. sup. ad v. 172 — 4. *in flammam iugulant*, vt saepe iam vidimus, verbo motus resoluto in alterum verbum, pro: in fl. proiiciunt iugulatas. — 215. *cumulantque o.* Eadem sup. VIII, 284. Ge. II, 194.

216. Comparare solent Il. H, 215 sqq. 218. v. V. L. 219. *Adiuuat*, facit, vt ita iis videretur; auget metum. — 222 sqq. Scilicet sic apud Homerum

Sermonem, et volgi variare labantia corda:
In medias acies, formam adſimulata Camerti;
Cui genus a proauis ingens, clarumque paternae
Nomen erat virtutis, et ipſe acerrimus armis;
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoresque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus vnam
Obiectare animam? numerone, an viribus aequi
Non ſumus? En, omnes et Troës, et Arcades, hi ſunt,
Fatalisque manus, infenſa Etruria Turno.

Vix

224. *Per medias* Parrh. *forma* ſec. et tert. Rottend. cum cod. Thuan. ap. Macrob. V, 15. minus bene. *aſſimulata* ſcribere iubet Diomedes, lib. I. p. 362. monente Heinſio, non *aſſimilata*: argute magis quam vere. etſi vſus alterum illud conſecrauit. *Camertis* Ald. pr. Vratisl. et Leid. cum Goth. ſec. *Camerte* Mentel. pr. et tert. Moret. *Camertae* apud Priſcianum et Macrob. l. c. legitur. 227. *haud inſcia* pr. Mentel. et pr. Menag. 229. *cunctis pro talibus* Goth. pr. vt Ald. tert. et aliae edd. cumque iis Cuningham. Vetuſtiores vero *cunctis pro* vitioſe. *pro cunctis* codd. vett. ap. Pier. et Heinſ. itaque hic recepit, etſi minus elegante verborum iunctura. 230. *numerone hanc* Goth. pr. *an viribus aequis* aliquot Pier. tum Gud. a m. pr. Menag. pr. ſec. Rottend. Moret. qu. quod commendat Heinſ. *aequae* nonnulli ap. Pier. 231. *hic Troes* Parrh. *hi ſunt* Heinſius recepit, e melioribus. Apud Pier. vetus liber: *en o. hi Troes et A. hi ſunt.* Vulgo lectum: *hic ſunt.* Rom. *hinc ſunt*, perperam ſcriptum. 232. *fatalesque manus* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ. *Mortalesque* Montalb. pro diu. lect. *Etr. mater* Ed. pr. Burm. Sed totum verſum ſuſpectum habere neceſſe eſt. Certe ſententia commoda expediri vix poteſt.

Homerum Il. Δ, 86. Pandarus Mineruae monitu foedus turbat. cf. ſup. V, 496. 7. — 229. *pro cunctis talibus*: in laudem dictum ne dubita vel propter vſ. ſequ. pro his, qui et ipſi pugnare poterant, *numero et viribus aequi.* — 232. *fatalis manus*: De Troianis, qui fataliter ad Italiam venerant, vix bene cum Servio accipias: propter copulam, quae hoc ad Etruſcos reuocat: quos vel omnino epitheto hoc ornauit, vt ſint agmen dirum, tetrum, exitiale; vel vt reſpexerit ſup. lib. VIII, 497 ſqq. Ita quoque Cerdae viſum. *infenſa* propter receptum a Turno hoſpite Mezen-

Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe deuouet aris,
Succedet fama, viuusque per ora feretur:
Nos, patria amiſſa, dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus aruis.
Talibus incenſa eſt iuuenum ſententia dictis,
Iam magis atque magis; ſerpitque per agmina murmur;
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini.
Qui ſibi iam requiem pugnae, rebusque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, foedusque precantur

233. *alternum* Bigot. *alternis* alter Menag. *vix alterni hoſtem* Leid. 234. *equidem* alter Hamb. 235. *Succedens* Hugen. *ſuccedit* Mentel. pr. *viuosq.* Rom. *viuisque* Montalb. Burmannus videtur malle *viuiſmque.* 236. *admiſſa* Doru. et duo Goth. 237. *quis nunc* coni. Heinſ. *laeti* Vratisl. *leti* Zulich. *lentis c. armis* Gud. a pr. m. quod minime eſſe contemnendum iudicabat Heinſ. Bonum factum, quod non recepit! etſi etiam Medic. a m. pr. *armis.* Praeſtat haud dubie *lenti* et *aruis,* quod quemque ſuus ſenſus docebit. *conſidimus* Gud. a m. ſec. et aliquot alii Heinſ. 238. *accenſa* aliquot Pier. Heinſ. et Goth. tert. 239. *Tum magis* Gud. *Tunc* Zulich. 240. *mutari* Zulich. Totus verſus aberat a Goth. pr. Quod ad interpunctionem attinet, neſcio an melius diſtinguatur: *Ipſi — ipſique Latini, Qui — ſperabant, nunc arma volunt.* 241. *Quisquis iam* Parrh. *Et ſibi iam* ſec. Rottend. *cui iam* Leid. 242. *nunc iam arma* alter Hamb.

Mezentium ibid. v. 492 ſqq. — 233. *Vix hoſtem.* breuiter expoſuit, quod Homerus ornatum dederat Il. B, 123 — 130. — 234. Auguſta rei ſpecies: *ſuperos, quorum ſe deuouet aris:* ſententia tamen obſcurior: ſiue vt in maius auctum ſit, quod proprie erat, morti eum ſe deuouere, foedere ad deorum aras icto; facere ſic hoc videri poterat, deorum cauſſa et reſpectu, adeoque ſe ipſis diis ſeu eorum aris deuouere; ſiue vt, cum pro patria, adeoque pro templis ſacriſque tuendis ſe deuouiſſet, etiam *pro aris deorum* ſe deuouere dicatur. Haec vtique interpretatio poeta dignior, quam, ſi *aris* accipias, ante aras: vt *deuouet* abſolute poſitum ſit. — 235. *viuuſque per ora feretur,* ad notum illud Enniānum: *volito viuus per ora virum:* feretur ſermonibus. — 238. *iuuenum ſententia,* vt γνώμη, pro animo. — 241. Comparant Intpp. Il. B, 453. Γ, 112.

244 ſq.

Infectum, et Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit, et alto
Dat ſignum coelo; quo non praeſentius vllum
Turbauit mentis Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubra fuluus Iouis ales in aethra
Litoreas agitabat auis, turbamque ſonantem
Agminis aligeri; ſubito cum labſus ad vndas
Cycnum excellentem pedibus rapit inprobus vncis.
Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Conuertunt clamore fugam; mirabile viſu;

Aethera-

243. *et* aberat Ven. 245. *praeſtantius* vulgo lectum; niſi quod iam Ge. Fabricius emendauit *praeſentius*: ſicque libri Pierii et Heinſii praeſtantiores. Etiam Seruius: *praeſentius*, efficacius. Intellige oſtentum clarum, manifeſtum, ἐναργὲς, quo deorum voluntas tam manifeſta fit, vt dubitari de ea nequeat. 246. *Italis* Montalb. *montes Italos* interpolate. Ornate expreſſit poeta, quod vulgo dicimus: ſignum, quo nullum aliud clarius Italis h. Latinis viſum erat: ſeu clariſſimum quod vnquam viderant. Nec emphaſis quaerenda eſt in *mentes Italas*. 247. *Iamque* alter Hamb. et Hugen. *rubea* Vratisl. *fuluus rubra* Medic. *fuluos I.* Gud. quod idem in plerisque inuenerat Pierius, et Heinſius adeo receperat. *fuluis* Parrh. 248. *Litoreasque* Leid. et Reg. *agitauit* ſec. Rottend. *turbamque ſequentem* Exc. Burm. 249. *collapſus* Parrh. 251. *Erexere* Goth. tert. male: Nam attenduntur h. l. animi. *iunctaeq.* Zulich. a m. pr. 252. *miſerabile* aliquot Pier.

244 ſq. In his manifeſta veſtigia Homerici prodigii Il. M, 200 ſqq. et Θ, 247 ſqq. cum altero Odyſſ. O, 160. vt tamen accommodatum illud ſit ad euentum praeſentem. — 245. v. V. L. *monſtro*, h. l. oſtento, augurio ipſo. — 248. Fuere cygni, vt ex ſeqq. patet: hos, quam ornate deſignauit! *litoreae aues*, pro flumineis, paluſtribus. *improbus* h. l. audax, v. ſup. XI, 767. et al. 252. *Conuertunt clamore fugam*: redeunt cum clamore, ait Serv. quod in exercitu fieri ſolet. Accepit itaque fugam de diſperſis aquilae aduentu cygnis: vt ſit pro, conuertunt ſe a fuga. Ita vero aquila euolatura erat, antequam illi ſe conuerterant. Melius tamen hoc, quam ſi fugam de volatu ſimpliciter accipias; etſi ſic *conuertimus iter*, non modo, quod mutamus, vt ſup. V, 581. ſed etiam ſimpliciter vt ſit dirigere, intendere et h. l. volatum, in abeuntem aquilam, quam perſequuntur

Aetheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, et ipſo
Pondere defecit, praedamque ex vnguibus ales
Proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſaepe petiui.
Adcipio, adgnoſcoque Deos: me, me duce ferrum
Conripite, o miſeri, quos inprobus aduena bello
Territat, inualidas vt auis, et litora veſtra
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos vnanimi denſate cateruas

253 *pinnis* aliquot ap. Burm. et hic vt ſemper alias. 254. *donec conuictus* Bigot. et Doruill. *et ipſe* aliquot Burm. *ab ipſo* Sprot. 255. *deficeret* aliquot Pier. quod pedeſtrem efficeret orationem. *deficere* in eo latere coni. Heinſius. 256. *P. fluuium* tert. Rottend. mox *que* abeſt Medic. et tribus aliis. 257. *nutu*, pro *Rutuli*, Parrh. 259. *Hoc erat in votis* Oudart. et Zulich. a m. pr. 260. *ſine me duce* Goth. tert. 261. *o Rutuli* edd. vett. et vulgg. etiam codd. plerique ſic vel *o Rutili*. Verum *o miſeri* repoſuit Heinſ. ex auctoritate Romani, Medic. et aliorum, etiam Donati. *o famuli* alter Hamb. 262. *inualidus, vt a.* Ed. pr. Burm. *et l. noſtra* vett. edd. donec in Ald. tert. *veſtra* apparuit, quod codd. Pier. et Heinſ. firmant. 263. *Ne p.* Parrh. *petat* alter Hamb. 264. *vnanimes* Medic. et alii ingrato ſono. *vnanimis* edidit Cuningh. *denſete* Rom. cum parte Heinſii librorum, qui et receperat, tanquam exquiſitius verbum. Defenderat quoque olim Briſſonius apud Guellium. Sed iam Pierius monuerat, *denſate* eſſe numeroſius. Recte itaque reuocauit hoc Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis.

ſequuntur. *Penitus:* in interiora nubium. Vide v. 263.

257. *ſalutant*: venerantur, vt bene Seru. cum acclamatione omen accipiunt. — 258. *Expediunt manus*, quas, vtpote otioſi, palliis vel togis inuolutas habebant. Seruius eo refert, vt dimicare ſe velle ſignificent: Cerda cum Guellio, vt manus ad caelum extollant. Videtur naturalis hominum motus, qui ſponte fit, cum re inopinata vehementer percellimur, exprimi. — 260. pro vulgato: accipio omen. Facile autem quiſque videt, Tolumnium augurium in eum ſenſum interpretari, vt aquilam de Aenea cygnum'

Et regem vobis pugna defendite raptum. 265
Dixit, et aduerſos telum contorſit in hoſtis
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, et auras
Certa ſecat. Simul hoc, ſimul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, vt forte nouem pulcherrima fratrum 270
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo;
Horum vnum ad medium, teritur qua futilis aluo
Balteus, et laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, et fulgentibus armis, 275
Tranſadigit

265. *nobis* Ed. pr. Burm. 266. *aduerſus* Leid. et Reg. *telumque intorſit* ſec. Mentel. *coniecit* aliquot ap. Pier. 267. *praecurrens* Leid. et Exc. Burm. *percurrens* Zulich. a m. pr. *protorrens* Montalb. *et aras* Doru. a m. pr. 268. *ſ. haec* Ven. *ſ. hoc ingens et clamor* Zulich. vnde Heinſ. coni. *it clamor.* in Oudart. aberat *ſimul hoc.* 272. Male ſcriptum *Gilippo.* Toties occurrit Γύλιππος, notiſſimum nomen ex Thucydide et aliis, vt mirer non emendatum ab Heinſio, cum praeſtantiores libri etiam Rom. adſtipulentur. *Gylipſo*, *Gylyppo* aberrationes. 273. *ad mediam aluum* tres Moret. vnus Hamb. Leid. et Scheffer. cum Goth. tert. nata forte lectio ex vitio, quale in Medic. a pr. m. eſt, *ad mediam.* Sed in hoc diuerſitas lectionis eſt, quam ab Heinſio, qui codicem tam diligenter enotauerat, et ab aliis non animaduerſam mireris: *futilis auro Balteus*, vt ex aureis lamellis ſeu catenulis eſſet compactus; ita *teritur* referendum ad fibulae morſum, qui ipſe verbum illud explicat. *in mediam aluum* Zulich. a m. pr. *admedium aluum* Hamb. ſec. et Exc. Burm. *futilis* Goth. tert. 275. *Egregia forma* pr. Moret. *iuuenum* Rom. *praeſtantibus* vel *fulgentibus* codex Koeleri V. Cl.

cygnum de Turno accipiat. 268. *certa.* directo. *ſimul hoc, ſimul*, variat id quod alias eſt *ſimul ſimulque*, ἅμα τε καί. Saepe iam vidimus. cf. Seru. 269. *cuneos* ornate pro conſeſſu et conſeſſus ordinibus dixit.

270. *Haſta — tranſadigit vnum coſtas.* 273. 4. ſecundum exemplum in Il. Δ, 132. *laterum iuncturas* aliter vix accipere licet, quam vt ſint latera, h. orae baltei, ζωστῆρος ὀχῆες, quas *fibula mordet*, colligit, iungit: hincque ornate *iuncturas laterum* dixit. Vulnus igitur h. l. acceptum eſt ea ipſa parte, qua coit balteus, fibulaque inſerta conſtringitur. cf. Cerda, qui imitationem

Digitized by Google

Transadigit costas, fuluaque effundit arena.
At fratres, animosa phalanx, adcensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Conripiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum. Hinc densi rursus inundant
Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor vnus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida coelo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus
Pulsatos referens infecto foedere Diuos.
Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.

276. *Transadiit* Parrh. v. inf. 508. *effundit* meliorum codicum omnium consensu recepit Heins. pro vulgari *extendit*, quod Mentel. pr. Doruill. et Goth. pr. retinent. *effudit* Zulich. *infundit* Bigot. *et fulua effundit* Edit. pr. Burm. 278. *gladium* Hugen. *gl. stringunt. manibus pars* distinguunt duo Codd. ap. Burm. 280. *hinc depressi* ed. pr. Burm. 281. *Agillini, Agileni, Agilini* aberratt. vt sup. VIII, 479. 282. *amor omnis* Doru. Goth. pr. 283. *et* pro *it*, Menag. et Gud. a m. pr. 284. *irruit i.* Montalb. 285. *f. ille* pr. Hamb. 286. *infectos* sec. Rottend. *infesto* Zulich. et pr. Menag. 287. *et c. f.* Medic. 288. *aut str. e.* Gud. a m. pr. cum Lutatio et Seru. ap. Burm. *adstant* Leid. et Medic. (a m. sec.)

tationem ex Silio notauit, lib. VII, 624 —— 7. 277 sqq. Praelio iam pedestri et equestri iusto descripto, restabat poetae, vt tumultuariam pugnam describeret. Hoc in h. l. fecit, qui sequitur. Comparent studiosi harum rerum pugnam Centaurorum et Lapitharum Ouid. Met. XII, 210 sqq. —280. *inundant* campum, felix voc. ad copiam declarandam; *Agyllini* cf. sup. VIII, 478 sqq. — *pictis A. armis:* ad diuersorum metallorum mixtionem retuli sup. lib. X, 181. *versicoloribus armis.* Nisi poeta simpliciter γραφὰς ἐπὶ ἀσπίδων designare voluit: quae tamen *picta* quidem, sed non *versicoloria* possunt dici *arma.* — 286. *pulsatos deos*, grauius verbum posuit, quod αἰκίζεσθαι Graecis esset, vt violatos et ignominiose habitos designaret. Morem autem fuisse necesse est, vt foederibus faciendis ipsa deorum signa ad aram statuerentur: quippe quae h. l. attulit Latinus et secum reuehit.

288. *Infrenant currus*, vt ἅρματα,

Meſſapus regem, regisque inſigne gerentem,
Tyrrhenum Auleſten, auidus confundere foedus,
Aduerſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis a tergo inuoluitur aris
In caput inque humeros. At feruidus aduolat haſta
Meſſapus, toloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: haec melior magnis data victima Diuis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obuius ambuſtum torrem Corynaeus ab ara

Conripit,

289. *que* aberat Doru. *ferentem* ſec. Rottend. *regentem* Ed. P. Dan. et Goth. pr. 290. *Auleſtem* al. *auidum* olim lectum apud Seru. *auſum conf. f.* Parrhaſ. 291. *Auerſo* Medic. *proteret* vitioſe codd. et edd. vett. *proſternit* ed. Mediol. *ille recumbens* Parrh. 292. *miſere* Ed. Ven. Burm. *appoſitis* Bigot. et Zulich. *obuoluitur* pr. Moret. quod illuſtrauit Heinſ. et videtur eſſe elegantius. *voluitur* ſec. et tert. Moret. Bigot. Doru. Parrh. cum ed. Ven. Burm. 293. *atque humeros* Parrh. et Goth. tert. *inque humeris* pr. Mentel. *ac f.* edd. vett. *aduolat* alter Hamb. 296. *Hoc habe* male ed. Catroeana. *datur boſtia* Oudart. 297. *cadentia* pars codd. ap. Burm. cum Goth. ſec. 298. *Corynaeus* Heinſ. e melioribus: et nomen hoc paſſim alibi obuium ex Κορύνη: ſup. VI, 228. IX, 571. etſi is *Corynaeus* diuerſus ab hoc eſt. Male vulgo et h. l. *Chorinaeus*, et alii *Chorineus. Gorinaeus.*

ἅρματα, pro equis iugalibus. cf. I. Ge. 514. et al. *ſubiiciunt* ſurſum, in altum: more Virgiliano cf. Ecl. X, 74. Ge. II, 19. — IV, 385. III, 241. — 289. *regis inſigne*, diadema *Seru.* — 290. *confundere foedus* ex Homerico συγχέειν ὅρκον pro turbare. Iam ſup. lib. V, 496. vbi vide. — 291. *proterret* elegans et efficax verbum, vt bene Burm. monuit: pro, proturbat, irruit in eum. — 293. in ſynciput et tergum: ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὤμους Il. E, 586. — 294. *telum trabale*, magnum, inſtar trabis, ab Ennio ſumſiſſe Maronem teſtatur Seruius. 296. *Hoc habet.* ſollenne verbum de accepto vulnere. Nota res. cf. Cerda. *haec melior* fere vt lib. V, 482. *Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Perſoluo.* 300. 1. Forte ad nimis tenuia deſcendiſſe videri poteſt poeta. Sed de vulneribus et ferendum hoc eſt, et alibi factum iam ſatis vidimus. —

300.

Conripit, et venienti Ebuſo plagamque ferenti
Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambuſta dedit. Super ipſe ſecutus
Caeſariem laeua turbati conripit hoſtis,
Inpreſſoque genu nitens terrae adplicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem,
Enſe ſequens nudo ſuperinminet: ille ſecuri
Aduerſi frontem mediam mentumque reducta
Diſiicit, et ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus vrguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat:

299. *Ebyſo* Rom. Medic. et ap. Nonium *Hebeſo* Zulich. *Alvulo* Bigot. *Eubuſo* Doru. 300. *Olli* e Medic. Heinſ. pro vulg. *illi*. *reluſit* Doru. *reſluxit* Bigot. 301. *ille* pr. Hamb. *locutus* Parrh. 303. *Impreſſosq.* Doru. *impreſſuque* Goth. ſec. 304. *Podarilius* Medic. *Polidarius* multi. *Polidorius* Parrh. et Goth. tert. 305. *in prima a.* aliquot ap. Burm. *qua* ſi abeſſet, comtior exiret iunctura verborum. *primamque aciem* Oudart. et Doru. 306. *ſupereminet* Goth. pr. et tert. cum vett. edd. 308. *Diſſicit* multi etiam vett. edd. vt et alibi. idque recepit Cuningh. *diſcidit* Rom. *diſſecat* Leid. *diſſidit* Exc. Burm. *arua* Leid. a m. ſec. ſed v. Cerdam. *cerebro* codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heinſ. et Burm. idque recepit Cuningh. cf. ſup. V, 413. IX, 9, 753. 310. *conduntur* duo Rottend. *mortem* Doru. et Goth. tert. cum aliis ap. Pier. 311. *inertem* Medic. (a m. pr.) perpetua varietate.

300. *occupat:* cum adiuncto accipiendum: occupando ferit: φθάνει πλήξας. Valerii Fl. III, 168. imitationem notauit Burm. — 303. videtur Ebuſus Etruſcus gente, (ſaltem barbam more Etruſco alebat 300. 1. Secus Troiani.) fugiſſe: tum alter Corynaeus, qui e Troianis fuiſſe putandus, a tergo comam conripit et genu a tergo impreſſo eum poſternit, proſtratum caedit. At Alſus Rutulus, v. 306. 307. ex fuga conuerſus Podalirii, Troiani, os ſecuri elata ferit. 307. Comparant ſimile vulnus Il. Δ, 460. 461. Il. N, 611 ſqq. Π, 502. — 309. 310. Iam ſup. X, 745. 746. Homerica confer in locis modo laudd.

312. *Nudato capite*, nudo. In cauſſis rei arguntur Inipp. Prae-

Quo ruitis? quaeue iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras! ictum iam foedus, et omnes
Conpoſitae leges: mihi ius concurrere ſoli:
Me ſinite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
Firma manu: Turnum iam debent haec mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro ſtridens alis adlapſa ſagitta eſt,
Incertum, qua pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, Deuſne,
Adtulerit. Preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Aeneae iactauit vulnere quisquam.

Turnus,

313. *quoue* Rom. aliquot ap. Pier. cum Ed. pr. Burm. Ven. *quaenam* Sprot. *quae iſta* alter Hamb. *recens* aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamb. cum Goth. ſec. *repit d. ſurgens* Zulich. 314. *nam f.* Sprot. *ſic tum iam f.* Rom. 315. *mihi ſit* alter Menag. 316. *atque* aberat aliquot Pier. et Am. pr. Sprot. *metuus* Rom. et Ed. pr. Burm. antique. cf. ſup. 61. vbi *caſus*. Leid. *manus*. 317. *debent haec iam m. f.* edidit Cuningh. ſicque Rom. et ſcripti Heinſ. Parrh. et Goth. ſec. et ſine *haec* Reg. *Turnumque haec debent iam m. f.* Menag. pr. at alter *Turnum debent haec vltima f.* 319. *eſt* deeſt Parrh. et binis Goth. 320. *adacta eſt* Ed. Ven. Burm. *miſſa* Doruill. in marg. 321. *tantum* Reg. *caſusne deusne* Heinſ. e libb. reſtituit pro vulgari *ve ve*. 322. *ingentis g. f.* tert. Rottend. *fati* Goth. tert.

Praeſtat ſaltem Seruii ratio: ſcilicet depoſita galea vt poſſet agnoſci. Verum tot exempla et ipſa res docent, galeam non impoſitam capiti, niſi vltimo loco, et re iam ad diſcrimen adducta; in negotiis vitae communibus incedere ac diſcurrere armatos thorace, nudo adhuc capite, et manu ſine haſta, vt h. l. *manum inermem*. — 316. 7. Nolite timere pro me: ego firmabo, ratum faciam foedus, pugna cum Turno ineunda ex foederis conditionibus, ſacro hoc ſancitis.

318 ſqq. Ad pactionis inter Achiuos et Troianos turbatae morem haec eſſe adumbrata, iam monitum eſt; ſed pleraque docte variata. 319. *alis adlapſa* iungendum, h. aduolauit. Docet alter locus ſup. lib. IX, 578. — 320. *pulſa*, inf. 856. *impulſa*, pro, emiſſa. ſagitta impellitur nervo, cornu, manu. *quo turbine*, docte, pro motu, ſed vehemente, magno. — 322. *preſſa*,

Turnus, vt Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe feruidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces voluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clipeo increpat, atque furentis
Bella mouens inmittit equos: illi aequore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit vltima pulsu
Thraca

325. *ardet*: Zulich. a m. sec. *inflat*. 326. *superbo* Doruill. in marg. *superbos* Goth. alter. 327. *in curru* tres Goth. 328. *f. pectora* sec. Moret. 329. *cursu* apud Diomedem, sed frustra, notante Heinsio. 330. *Protrahit*, ed. pr. Burm. *et r.* Rom. *fulgentibus* Goth. pr. 332. *Sanguineos* Goth. sec. sed *equos* nimis retractum est. *Sanguineum* Heins. coni. ingenioſe. Sed nihil est quod in recepta reprehendas. *concitus* est pro aduerbio, concitate. *intonat* Rom. Medic. adeoque veterrimi, tum Montalb. Vratisl. doctius tamen alterum. Vide ad VIII, 527. *increpit atque f.* Leid. et Goth. tert. *frementis* Medic. a m. pr. quod quorsum exemplis congestis commendet Heinsius non facile dixeris. nam *equos frementes* dici posse nemo neget: sed in lapsu calami, eoque ab ipso librario forte damnato, operam consumere piget. 333. *emittit*, quod damnat Heins. ex sola edit. Dan. Heinsii est. Nam vbique, quantum video, *immittit* legitur. 334. *gemit excita* Gud. pro var. lect. forte ex lib. VII, 722. et sic Ed. pr. Burm. *pulsa* Reg. et edd. vett. Ven. 1484. 1486.

pressa, suppressa, vt Seru. — 324 sqq. Oblique hoc ipso amplificat Aeneae laudem ac virtutem. 326. *superbus*, nunc pro, animosus, audax; et *molitur* poetae simpl. pro mouet, adeoque tractat, regit.

331 sq. Mirifice exornat comparationem Homericam, etsi simplicitate et grauitate non minus insignem Il. H, 298 sqq. Adde Il. T, 208 sq. Aliter expressit locum Silius apud Cerdam (lib. I, 433 sqq.) Marti sedes proprie assignata Thracia. *Sanguineus*: gaudens sanguine, *αἱμοχαρὴς*. Ita Seruius; qua auctoritate nescio. Nam alias esset cruentus, sanguine respersus, *αἱματόεις*. *clipeo increpat*, docte, pro clipeum mouet, quatit, rotat: quod faciens, alliso clipeo sonitum facit. Nam diuersum est, clipeum pulsare hasta: Sic aliquis *hasta* increpat: non clipeo. *bella mouens* simpl. pro faciens, pugnans.

Thraca

Digitized by Google

Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora,
Iraeque, Insidiaeque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantis sudore quatit, miserabile caesis
Hostibus insultans: spargit rapida vngula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena;
Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
Pholumque,
Hunc, congressus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornauerat armis;
Vel conferre manum, vel equo praeuertere ventos.

Parto

335. *Tarcha* eaedem edd. *Thraica* Rom. *latra ora* Rom. male. *f. aura* male olim coni. apud Guell. et Cerdam. Burmannus laudat Markland. ad Stat. II. Silu. I, 215. 336. *insidiaeque dei* male iungit Seruius. 337. *acer* a m. pr. Mentel. pr. 338. *miserabile* Ge. Fabric. et alii parenthesi includunt. Sed iam Seruius exposuit: *miserabiliter insultans.* 339. *sparsit rara v.* ed. Pontani Macrob. Sat. V, 12. v. Heins. 341. Varietatem lectionis, seu potius aberrationem in nominibus hic et mox vs. 343. videat, qui volet, apud Pier. Heins. et Burm. Nomina satis constituta sunt per se: Σθένελος, Θάμυρις, Φόλος, Ἰμβρασος. 342. *ambo* Heins. cum Medic. et al. pro vulg. *ambos.* 343. v. ad v. 341. De *Laden* forte dubitari potest. Alii *Laben, Hyadem, Iadem, Iaden, Caden, Eladen, Raden, Iaden, Icidem.* Sed Λάδης nihil habet, quod repugnet. Ladonem supra quoque vidimus; et nota Lade insula, Mileto praetenta. 344. *Lyciae* pr. Moret. non male. *Lycia,* in Lycia. *ornauerat* Heinsius maluit ex Medic. et aliis; Sicque iam Ald. tert. Vulgo, quae perpetua est diuersitas, *onerauerat*: quod pari iure defendi possit. 345. *manus* Zulich. *manu* Leid. *equis* aliquot Pier. *pr. gentes* tres Burm.

Thraca ex Θρήϊκη pro Thracia. *circumque*, circa deum, *aguntur*, discurrunt, incedunt, Formido, (pro qua *Formidinis ora* dici nunc satis nota res est) Ira, Insidiae. Variauit et ornauit Comites Martis apud Homerum: Φόβον, Δεῖμον, Ἔριδα, v. c. Iliad. Δ, 440. Hesiod. Scut. 195.

337 — 340. Talis rerum species saepe ab Homero oculis obiicitur: vide Il. Λ, 531. 4 — 6. Τ, 498 sq. — 342. *congressus* cum illo, eminus. συνάψας τὰς χεῖρας. — 345. vt

Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
Antiqui proles bello praeclara Dolonis;
Nomine auom referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, caſtra vt Danaum ſpeculator adiret,
Auſus Pelidae pretium ſibi poſcere currus:
Illum Tydides alio pro talibus auſis
Adfecit pretio: nec equis adſpirat Achillis.
Hunc procul vt campo Turnus proſpexit aperto:

Ante

346. *Eumenes, Eumenides, Eumeneus*, aberratur. *Eumeles* Gud. 347. *antiqua* Goth. tert. *belli* Zulich. *doloris* Reg. 348. *Nomen aui* Oudart. *auom* liber Pier. *a. moribusq.* Ed. pr. Burm. 349. *ſpoliator* Ed. pr. Burm. 350. *currum* Ed. Mediol. (et aliae vett. edd.) tum Goth. pr. Seruii inepta ad h. l. eſt nota. 352. *Defecit p.* Goth. tert. *neque equis* Cuningh. e MS. Bersm. *aſſultat* Zulich. a m. pr. *Achilles* Medic. vnde Heinſ. coni. *Achillei.* 353. *et c.* alter Mentel. *in c.* alter Menag. *e campo* ſec. Moret. *perſpexit* Heinſ. repoſuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen iam vett. edd. Venetae noſtrae omnes exhibent: primum *conſpexit* apparet in ed. tert. Ald.

vt ſeu pedites ſeu ex equo pugnarent.

346 ſqq. Ingenioſe Eumedem nunc in carmen ſuum produxit et ornauit, tanquam auo Eumede et patre Dolone natum: cf. Il. K, 314. Homerus quidem de Dolone οὐ δέ τις ἐν τε. ſed qui tot alia meminerit, in quibus verſandis et ornandis poetae, inprimis tragici, ſeu vt nouitate et varietate delectent, ſeu pro conſilii diuerſitate, ab Homero ſuo recedunt, non mirabitur Maronem h. l. ſibi tantum licere putaſſe, vt et nobilem et forte faceret Dolonem. Vidit hoc idem Macrob. V, 16. nec placet Cerdae commentum, qui *animum manuſque* ad ignauiam trahit. Multo minus inter ea referam, quae Maro ſuperſtes operi emendaturus fuiſſet. Nec pro Homericorum heroum more Dolon adeo ignauus homo videri debet. — *antiqui* pro nobilis et magni Seru. 352. *nec equis adſpirat A.* mutato tempore, pro *adſpirauit*, paullo durius. Dictum cum reſpectu ad *auſus*: vt iam a Diomede deprehenſo ei exciderit magna illa audacia, qua Achillis equos ſibi pro mercede explorationis pactus erat: nec tum ille amplius adſpirauit ad Achillis equos, cf. vſſ. l. c. Il. K, 401. 2.

354.

Ante leui iaculo longum per inane ſecutus;
Siſtit equos biiugis, et curru deſilit, atque
Semianimi labſoque ſuperuenit, et, pede collo
Inpreſſo, dextrae mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit iugulo; atque haec inſuper addit:
En, agros, et, quam bello, Troiane, petiſti,
Heſperiam metire iacens: haec praemia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt: ſic moenia condunt.
Huic comitem Asbuten coniecta cuſpide mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilochumque:
Et ſternacis equi lapſum ceruice Thymoeten.

Ac

355. *curru deſilit alto* Goth. tert. ad aurem plenius et ſuauius: Alterum tamen pronuntiatione adiuuandum. 356. *Semanimi* Rom. *Semianimo* Goth. pr. vt alibi quoque. *elapſoq.* Seru. magna codd. pars ap. Heinſ. cum Goth. pr. et tert. et non modo Mediol. ſed vett. edd. noſtrae omnes vſque ad Ald. tert. quae prima emendate per Naugerium, *lapſoque*. 357. *Expreſſo* Medic. a m. pr. *dextrae* Heinſ. e codd. pro vulgari, *dextra*. 358. *tinguit* Heinſ. reſtituit e libb. ſuis et Pier. pro *tinxit*. tum *iaculo* vitium ed. Dan. Heinſii. Dixit poeta exquiſite *tingere iugulo* h. ſanguine iuguli, vel immittere, demergere in iugulum, vt Seru. *haec* nonnullis excidit. 361. *condant* Vratisl. et ed. pr. Burm. minus belle. 362. *Asbuten* primum emendauit Naugerius: ſi recte video. Antea lectum *Buten*, vel *Butem*. In Medic. *Asbyten*: in aliis: *Asbiten*, *Hasbiten*, *Hasbuten*, *Albuten*, *Haſputin*, *Aſtuben*, *Aſontem*. Sed *Asbytes* iam vindicatum nomen ab Heinſio et Drakenb. apud Silium II, 58. 363. Vitia librariorum in nominibus ſcribendis vide ap. Burm. Sunt ex ratione linguae Χλωρέα τε Σύβαριν τε Δάρητά τε Θερσίλοχόν τε. Tum mox Θυμοίτης. Pro *Sybarim* ſunt qui habeant *Fabarim*, quod arridere poteſt: ſed in Troianorum partibus nulli erant populi, qui Fabarin in Sabinis accolerent. cf. ſup. VII, 715.

354. Per longum ſpatium iaculo inſequutus (vt recte Seru.) e longinquo vulneraſſe putandus eſt. Hinc ille *ſemianimis lapſuſque*: et Turnus, qui haſtam nunc non haberet, *mucronem*, ſeu haſtam, ſeu gladium illius manu extorquet, quo eum iugulet. 355. Deſilit ille curru, vt ſaepe pugnantes de curribus cominus congreſſuri. v. c. Il. 1, 29. infra v. 681. — 360. Amara irriſio! *metire* agros corpore, quos nouis colonis Troiani metiri et aſſignare volebant.

365.

Ac velut Edoni Boreae cum ſpiritus alto
Inſonat Aegaeo, ſequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila coelo:
Sic Turno, quacumque viam ſecat, agmina cedunt,
Conuerſaeque ruunt acies: fert impetus ipſum,
Et criſtam aduerſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus animisque frementem:
Obiecit ſeſe ad currum, et ſpumantia frenis
Ora citatorum dextra detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata retectum
Lancea

365. *Edonii* fere omnes Pier. et alii ap. Heinſ. et Burm. Male: nam Ἠδωνούς eſſe ſatis conſtat v. Bentl. ad Horat. III. Od. 25, 9. et Intpp. ad Theocr. VII, 111. Editum quoque *Edoni* iam in vett. edd. et defenſum in Seruianis aduerſus Donatum: etſi ibi monsThraciae *Edon* obſcura fide editur, cum de populo Thraciae Edonis tantum conſtet: vnde nunc *Edonus Boreas*, pro Edonicus, Thracicus. 369. *Conuerſaque-acie* pr. Moret. *ipſe* a m. pr. Zulich. et *illum* a m. ſec. et Goth. ſec. 370. Ne quis coniecter, *aduerſo curſu*. nam *curru* eodem ſignificatu doctius. – *quatit arua* Goth. tert. 371. *animoque* Oudart. *furentem* pr. Aramb. 372. *Obiicit ad currum ſeſe* pr. Moret. *O. ſeſe currui* Bigot. ex interpretamento: vulgari forma poeticae ſubſtituta. 373. *contorſit* quod Pier. laudat tert. ed. Ald. habet. ſed vbique recte *detorſit* legitur: niſi quod Goth. ſec. *commouit*. 374. *Dum pendet trahiturque* pr. Moret. Tum

365. Velut boreas nubes fugat, ſic Turnus late ante ſe Troianos agit. *Edoni* cf. V. L. Incumbunt autem aquilones mari Aegaeo inprimis grauiter, ſunt enim hi ereſiae, de quibus v. ſup. To. II. p. 349. Adde Apollon. Arg. II, 527 ſq. — 369. *conuerſae*, ſeu verſae in fugam, ſeu turbatae ex κλονεῖσθαι. *fugam dant*, fugiunt, vt iam alibi vidimus. — 370. Poterat poeta vulgari more efferre: *fert impetus ipſum Aduerſo curru, et criſtam quatit aura volantis*. Sed vides Maronis ſtudium exquiſitioris et doctioris orationis, criſtam *volare aduerſo curru* abſolute poſuit: dum currus aduerſus ventum fertur. — 371. 2. *ora detorſit dextra, frenis*, durum et moleſtum eſt. *equorum citatorum frenis*, h. immiſſis frenis, h. habenis, forte non magis placet; proximum eſt: *ſpumantia frenis ora*, h. in frenis, circa, per frena. Nam frenum ſpuma oris madet. Variauit poeta, quod ſup. IV, 135. dixerat: *Stat ſonipes ac frena ferox ſpuman-*

Digitized by Google

Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clipeo obiecto conuerſus in hoſtem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Cum rota praecipitem et procurſu concitus axis
Inpulit, effunditque ſolo: Turnusque ſecutus,
Imam inter galeam ſummi thoracis et oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenae.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:
Interea Aenean Mneſtheus et fidus Achates
Aſcaniusque comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos

Tum *hic* Rom. *binc* aliquot Heinſiani: quod eſſet, alia ex parte, ab alio, quam a Turno. cf. notam noſtram. *pendetque iugis hic* Rom. et aliquot Pier. et Mentel. pr. *alta* Montalb. *relictum* aliquot Pier. *retractum* pro diu. lect. Scheffer. 375. *trilicem* Bigot. ex ſupp. locis lib. III, 467. V, 259. VII, 639. 378. *eductо* aliquot Pier. et tres Burm. quod vulgare eſſet. *adductо* Parrh. perperam. *ductо a mucrone* alii ap. Pier. cum Rom. *ſtrictо* Donatus, tum Zulich. Goth. pr. et non modo Mediol. a Burmanno laudata, ſed omnes noſtrae vett. edd. vſque ad Ald. tert. in qua primum *ductо* comparet. 379. *Cum rota* Heinſ. e Medic. et aliis; adde Goth. ſec. pro vulgato: *Quem.* 380. *effundit* idem e melioribus ſuis et Pierianis: vulgo *effudit.* 381. *ſummas — oras* Goth. ſec. 382. *relinquit* Ven. et aliquot Pier. *arenae* ſecundum plerosque Pierianos et complures ſuos recepit Heinſius, tanquam exquiſitius. vulgo: *arena,* quod Romanus tuetur. 385. *Aſcaniusque puer* Romanus, quod praefero. Accedunt ei Bigot. et Goth. ſec. et Donatus. *comes* friget.

ſpumantia mandit. — 374. 5. Non a Turno, ſed a tergo immiſſam Phegeo fuiſſe haſtam arbitror ab alio, Phegeus *pendet iugis,* ab equis, quos frenis apprehenderat, cumque iis luctatur, dum illi obnituntur et procurrunt. Inter haec *lancea conſequitur retectum* h. in loco corporis patenti nec clipeo tecto percutitur. Tum ille *conuerſus* ſtricto gladio in *hoſtem* ibat, qui adeo alius ac diuerſus ab Turno eſſe debuit. Tum equis eius manu dimiſſis Turnus inuehit eumque proſtratum obterit. 375. *bilicem* vt *trilicem* ſup. V, 259. vbi not. — 376. *deguſtat,* vt bibere: ſic iam γεύεσθαι pro ſtringere Il. τ, 258. Φ, 60. 61. alibi alia figura ἐπέγραψε χρόα. 381. 2. De vulneris ſede ac modo cf. ſup. XI, 691 — 3. et ibi V. L.

386. ni-

Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Saeuit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapyx
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artis, ſua munera, laetus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celerisque ſagittas.
Ille

389. *fecet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heinſ. cum Goth. ſec. et tert. 391. *Iamque erat ante alios* Leid. *Phoebi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *Iapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; vt tres Gothani. *Iapyx* Heinſius recepit vetuſtiorum vtique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitror, et Iapſus procliuis erat, cum *Iapyx* notior eſſet librariis. *Iapidis* nomen haud dubie accommodatius medico, quam Iapygis ex Apulia petitum: et facit auctoritatem Auſonius in epigrammate XIX. quod corrigere volebat Heinſius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Diſcendas artes nomina praeueniunt.* Ludit poeta in etymo: ſed vt Iapygem ex Ἰᾶσθαι deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam ſi Iapidem audiat. Natus error ex *Iapix*, quod et vitioſe ſcriptum apud Nonium et Macrobium legitur, *Iaſpis* Edd. vett. ap. Burm. *Iapis* Venetae et cett. noſtrae. *Iapix* Ald. tert. 393. *ſua numina* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamb. 394. Duplex hic lectio iam antiquitus codices inſedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic. tum a m. pr. Gud. et a m. ſec. Zulich. exhibebant: item Goth. tert. cum ed. Florent. teſte Heinſio. Sed communis lectio eſt *dabat*, quam Seruius tuetur, nec ſatis explicat. Nam conatus dandi intelligendus eſt: dare volebat. cf. not.

386. nitentem (quoad) greſſus alternos cuſpide, ἔγχει, ἐρειδόμενον ἔγχει, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, vt probabile fit, accepto. 387. *Saeuit.* Bene, inquit Seru. viro forti ſeruat dignitatem: indignatur hominum perfidia, exardeſcit, quod a pugna abſtrahitur: ipſe telum tractat, labefactat: fracto ligno poſcit vt vulnere ampliato ferramentum exſecetur. Omnia haec ad noſtros ſenſus accommodatiora, quam quae de Glauco Homerus Iliad. Π, 508 ſqq. ſed Homerica propiora ſunt ad naturae veritatem.

391 ſqq. v. Excurſ. ad h. l.
— 394. *dabat*, dare volebat: cf. V. L.

Ille, vt depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum vſumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in haſtam,
Aeneas, magno iuuenum et maerentis Iuli
Concurſu, lacrimis inmobilis. Ille retorto
Paeonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam ſpicula dextra
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit: nihil auctor Apollo
Subuenit:

395. *deferret* quartus Moret. forte pro *differret*. 397. *multas artes* perpetuo errore pars codd. apud Burm. *mutatas* Dorvill. cf. Excurſ. 398. *fixus* Medic. 400. *Conuerſu* qu. Moret. *lacrimisque* ante Heinſium, qui libris auctoribus, copulam eiecit: quam Romanus tuetur. *lacrimisque in mollibus* Goth. pr. *reperto* Leid. et Exc. Burm. *reporto* Rom. An: *Inde r.* 401. *Paeonidum* Medic. non inelegantер, pro Paeonidarum. Probat quoque Cuningh. 402. *bermis* a m. pr. Medic. *armis* Doru. ſed *berbis* in marg. 403. *trepida* e Mediceo laudatur. Sed a Fogginio *trepidat* expreſſum eſt. 404. *prenſantq.* ſec. Moret. *preſſat* aliquot Pier. inter quos Rom. Montalb. *forfice* pr. Hamb. pro var. lect. et ſic Romanus. cf. Pier.

cf. V. L. nam Iapis *maluit* medicam artem (quam, vt poeta, *vſum* dixit) addiſcere. *vt depoſiti proferret fata parentis*, vt patris ſui iam conclamati mortem differret. Idem, ſed diverſa ratione, eſt *proferre vitam*, h. producere. Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: maluit *mutas agitare inglorius artes*. *De mutis artibus* vide Exc. ad h. l. — 398. *acerbe fremit*, vt ſupra *faeuit* vſ. 387. — 400. *immobilis* ad lacrimas eorum. Ille et *ſenior* et *ſuccinctus retorto amictu*: egregie ad ἐνέργειαν narrationis. Imitatur Maronem Silius in Magonis medico lib. V, 367. 401. *Paeonium* v. ſup. ad VII, 769. 402. *Multa manu trepidat*: nouauit egregie: pro multa tentat, ſed turbato animo et cum trepidatione. Seruius non male et ipſe: „trepidanter facit.„ — 405. Pro vulgari: Viam hanc ac rationem ferramenti extrahendi fortuna nullo modo ſecundat: fruſtra omnia

Subuenit: et saeuus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Iam puluere coelum
Stare vident: subeuntque equites, et spicula castris
Densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
Bellantum iuuenum, et duro sub Marte cadentum. 410
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo;

406. *At saeuus* malim legi. Sicque Moret. sec. 407. *est* abest Goth. tert. 408. *subeuntque* c Pier. et suis codd. rescripsisse Heinsius videtur. *que* ab aliis abest: et, puto, melius. 411. *Tum* Goth. pr. 411. *Dictamnon* malebat Cuningh. *Dictamum* vitiose passim scriptum. Est Δίκταμνος. *Dictamnum genetrix* omnes vbique codd. agnoscunt: Donatus tamen legit et expositit: *Ipsa manu genetrix Dictaea carpsit ab Ida.* Lectionem hanc vtique veram esse censendum est, quatenus a poeta id profectum esse credere licet, quod orationi poeticae maxime conuenit. Decebat poetam designare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Dictaea*, epitheto Idae, multo facilius Dictamnum assequi licebat. Ex Statii loco, qui Silu. I, 4, 102. *Dictamni florentis opem*, respectu huius loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpsit* plerique Pieriani inter quos Romanus, et tres ap. Burm. 413. *flore comante* Ed. pr. Burm.

omnia experitur Iapis. 407. *malum* cum dilectu: est pugna, fuga, terror. *Iam puluere caelum stare vident.* Aer puluere plenus et quasi condensatus potenter sic describitur a poetis. Exempla dant Cerda, alii. Praeiuerat Ennius: *stant puluere campi.* haud dubie doctius quam Homericum: ποδῶν δ' ὑπένερθε κονίη ἵστατ' ἀειρομένη. Il. Ψ, 365: 366. Paullo aliter sup. VI, 300. *stant lumina flamma* vbi v. V. L.

411 sqq. Lineae loci forte ductae in Il. Π, 523. 7 sqq. de Glauco ab Apolline recreato. — 413. *Pubera folia*, sunt efflorescentia, exuberantia: nihil aliud. Perperam Seruius folia adulta exponit. *Pubescentem vitem* varie tentat Salmas. Exerc. Plin. pag. 364. modo interpretando nigrescentem, modo viridantem, et sic porro. Sed *pubescere* translatum a pubertate, adeoque flore aetatis, florem arborum, herbarum, sollenni tamen aliqua ratione vitium, designat; modo omnino, vt h. l. et *pubentes herbae* sup. Ge. III, 126. IV, 514. modo, vt in aliis locis, cum adiuncta notione maturitatis vel instantis

Digitized by Google

Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans: spargitque salubris
Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam.
Fouit ea volnus lympha longaeuus Iapyx
Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor: omnis stetit imo volnere sanguis.
Iamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque nouae rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro. Quid statis? Iapyx
Conclamat

414. *capreis* duo Leid. *captis* a m. pr. Zulich. et Goth. tert. 416. *Hanc* sec. Moret. 417. *fusum* e Pier. et suis Heins. est tuitus: idem vett. edd. habent: cum in nonnullas alias irrepserit *fuscum*. quod ex nostris nulla habet praeter Ven. Scoti 1544. et Guell. *D. infusum* Leid. *labiis* Hugen. et a m. pr. Zulich. *pendentibus* aliquot Pier. 418. *sparsitq.* plures Pier. at *spargit* vett. edd. quoque tuentur. Vtrumque Priscianus agnoscit ap. Heins. *salubris* idem firmat pro *salubres*. 419. *sucos* Rom. ex more. 421. *cessit* pro *fugit* sec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrh. 422. *imo in v.* Rom. et alii Pier. et Heins. cum Burm. *vno v.* duo Burm. et Goth. tert. 423. *manu* Gud. et Moret. qu. 424. *subiere* sec. Moret. *in corpora* Hugen. *in praelia* Sprot. 425. *viri* aliquot Heins. et Burm. Eadem varietas supra occurrebat.

instantis vel expectandae: vt Ge. II, 390. *Hinc omnis largo pubescit vinea foetu.* Hoc nisi vsu constante satis constaret: dicerem poetam respexisse lanuginem foliorum huius herbae: nam, sunt ea γναφαλώδη καὶ ἐριώδη καί τινα ἐπίφυσιν habentia: secundum Dioscorid. l. c. Eo Cerdam quoque inclinasse nunc video.

416. Qua igitur simpliciter vsus dici poterat medicina Iapis: hanc poeta a Venere allatam narrat; quae succum expressum, ambrosia et panacea admixta, clam adstantibus aquae infundit, qua Iapis vulnus abstergit ac fouet. Ornauit poeta singula, vtpote in re mirabili: pro aqua *amnem*, pro vase *labrum splendens* aere, seu lebetem, pro miscere *inficere* ponit et sic porro. 421. 2. Comparant Il. II, 528. 9. — *quippe*, vt: scilicet, vtique, δή, simpliciter declarat.

425. Exclamationis repentinae vim facile quisque sentit.

Conclamat, primusque animos adcendit in hoſtem.
Non haec humanis opibus, non arte magiſtra
Proueniunt. Neque te, Aenea, mea dextera ſeruat:
Maior agit Deus, atque opera ad maiora remittit.
Ille auidus pugnae ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clipeus loricaque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;

426. *incendit* Hamb. alter. *in hoſtem* Heinſ. e libb. Vulgo: *in hoſtes. ad hoſtem* Goth. tert. 428. *neque Aeneam* Hugen. et a m. pr. Medic. 430. *auidus pugna* Mentel. pr. a m. pr. *ſurasque* pr. Hamb. 431. *haſtaque* Hugen. 433. *c. c. hamis* Menag. pr. 435. *veterumque* Leid. et Montalb. *iuuenumque* alter Hamb.

tit. Egregium narrantis hoc artificium. — 428. *proueniunt*, pro vulgari, fiunt, eueniunt. — 429. *agit*, non accipio cum Seruio, Apollo facit haec, nam id tenue; ſed προτέμπει, mittit ad pugnam, concitat, idem quod mox *remittit*. 430. Mira feſtinatio etiam in Aenea et praeclare tempus praeteritum: *incluſerat*. — 431. *eſt habilis lateri*, ἄρηρε, τῷ λαγόος (ἐστιν,) ἤρμοστο, vel vt Il. r, 332. 3. thorax ἦρμοσε δ' αὐτῷ, ſedit in corpore, adaptata, habilis reddita eſt lorica corpori. *habilis haſta* ſupra fuit, quae manu facile haberi, tractari poteſt; *lorica*, quae membris commode reſpondet. — 435 ſqq. Eminentiſſimus locus patris affectu, ſententiae gravitate, vi ac veritate; quocum comparanda loca pulcherrima primum Hectoris ad puerum Aſtyanactem verba Il. z, 474 ſqq. tum Aiacis ad Euryſacem ap. Sophocl. 1647 ſqq. vnde Attius ſuum ſumſerat apud Macrob. VI, 1. *Virtute ſis par, diſpar fortunis patri*. Cum hac ſimplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, ſententiam paullo argutius expreſſit quam par erat. — 435. *verum laborem*. Seruius ait! „quem per me ipſe ſuſcipio: non qui ex aliorum „virtute imperatoribus aſcribi „conſueuit.„ Friget ſic ſententia. Accipio *laborem* de ipſa laboris toleratione, patientia, καρτερία, ἀνδρεία. Dixit autem pro vulgari: diſce ex me veram virtutem in tolerando

Digitized by Google

Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,
Sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum
Et pater Aeneas, et auunculus excitet Hector.
Haec vbi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum inmane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Antheuſque Mneſtheuſque ruunt; omniſque relictis
Turba fluit caſtris. Tum caeco puluere campus
Miſcetur,

436. *non te* Ed. pr. Burm. 437. *magnum* Hugen. et Ed. pr. Burm. *praelia* aliquot Pier. tum Menag. pr. et Goth. tert. cum ſecundo. Sed *praemia* ſunt victoriae, vt in notis dictum. Sup. *praemia pugnae*, XI, 78. 438. *Tum* et *adoleuerat* Medic. ſed a m. pr. *maturo* aliquot Pier. 439. *exempla virorum* Goth. tert. 440. *excitat* Goth. tert. *extulit* ſec. 441. *Haec tibi* Goth. pr. et Ed. Ven. 1484. *portis ſ. e. altis* edd. vett. et pars codd. ſed Pierii et Heinſii meliores *ingens*, quod iam ed. Ald. tertia exhibet, ſed male cum aliis ad *telum* refert: nam ſic poeta iungere debebat: *telum ingens immane*. Immo vero cum Donato ad Aeneam referendum: *ipſe ſeſe extulit ingens*, vt ſup. IX, 597. 443. *Antheusque* repoſuit Heinſius e Medic. et binis Moret. adde aliquot alios apud Burm. an bene factum ſit, ne dubita. Nam ex Ἀνθεύς iam frequentauerat *Anthea* media breui ſup. lib. I, 181. 510. eſtque is ex Aeneae ſociis. Nec tamen Mediceus aliter quam *Anthaeus*. Et vulgatum vbique *Antaeus* vel *Anteus*. Ἀνταῖος, Antaeus: idem nomen iam ſup. lib. X, 561. vidimus. mox *omnesque* Medic. teſte Heinſio: ſed Foggin. *omnis*. 444. *ruit c.* Gud. pro diu. lect. et Menag. pr. *caeco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret.

rando labore. Altero loco: *Fortunam ex aliis*: vocabulum *diſcere* non aeque appoſitum erat. Forma tamen orationis inde exiſtit exquiſitior pro vulgari: vtere fortuna aliorum. Dent tibi Dii fortunam mea meliorem! 437. *defenſum dabit* pro defendet, vt iam ſimilia vidimus. *magna inter praemia ducet*, per magna belli decora, victorias. 438. 9. 440. Verſus aurei infigendi puerorum animis, quibus illustres parentes contigerunt.

441. Verba comparant Il. T, 1. et 443. 4. Il. Λ, 723. 444. Vulgare eſt: puluis miſcetur, turbatur in campo: et quia obſcurat aerem, hinc caecus; vt ſolet poeta pro, qui viſum eripit, caecum dicere.

Digitized by Google

Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus. 445
Vidit ab aduerſo venientis aggere Turnus,
Videre Auſonii, gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnis Iuturna Latinos
Audiit adgnouitque ſonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
Qualis vbi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris, heu, praeſcia longe
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late:
Ante volant, ſonitumque ferunt ad litora venti. 455

445. *fremit* Leid. pro var. lect. *plauſuque tremit magno e. t.* Zulich. a m. pr. 446. *Vidit vt* Zulich. a m. ſec. *agmine* aliquot Pier. inter quos Rom. et Sprot. cf. IX, 375. 448. *Latinis* Gud. et duo alii Burm. 449. *Auehit* Exc. Burm. *agnoſcitq.* Goth. tert. 450. *actum* Doru. *campumque atrum rapit agmine aperto* Goth. ſec. elegans lectio: modo grauiorem auctorem haberet. Transferunt poetae praedicata, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campum agmine.* 451. *obrupto* Montalb. *adrupto* nonnulli. v. notam. 452. *heu triſtia* ſec. Rottend. 453. *ruinis* Goth. tert. 454. *ruit* in multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit omnia, late Anteuolans*: eleganter. Sic Medic. Leid. Zulich. Parrh. cum Goth. tert. 455. *ante ſonant* Mentel. pr. *ad l. fluctus* Parrh.

cere. 445. *excita*, doctius quam concita. 449. *Iuturna refugit*, Camerti aſſimulata ſup. 224. eadem mox Turno fratre in diſcrimen adducto iterum in aciem prodit v. 468. In quo nihil erat, quod minus probabile videri debebat. Poteſt quis ſubito terrore fugere, idem recipere animum et in diſcrimen redire.

450. *rapit*, ducit concitate: elegantius quam ducit. *atrum* ad puluerem refer. 451 ſqq. Comparatio ex Homero ducta: ſed variata egregie et ornata nouis acceſſionibus: Il. Δ, 275 ſqq. non vero Il. N, 334 ſqq. comparari et Maroni obtrectari debebat. *abrupto ſidere*, magnifice pro abrupta nube, quae nimbum, procellam facit. Auſus hoc videtur poeta, cum ſemel *ſidus* de tempeſtate dicere ſollenne ſit, quoniam ſub certorum ſiderum ortu vel occaſu tempeſtates fiunt. *abruptis procellis* Ge. III, 259. *abruptis nubibus* Aen. III, 199. dixerat. *dabit ille:* tempore futuro

Talis in aduerſos ductor Rhoeteius hoſtis
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
Adglomerant. Ferit enſe grauem Thymbraeus Oſirim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Vfentemque Gyas. Cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in aduerſos telum qui torſerat hoſtis.
Tollitur in coelum clamor verſique viciſſim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque auerſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſos aequo, nec tela ferentis
Inſequitur: ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago

Aurigam

456. *victor* alter Hamb. et Leid. *victor R. heros* Goth. tert. *Retheus in boſtes* Doru. Alii aliter peccant. Eſt τὸ Ῥοίτειον, inde Ῥοιτήϊος. 457. *denſis* Sprot. 458. *Agglomerat* alter Hamb. et Goth. pr. *ferit ante* Goth. pr. 459. Corruptelas nominum vid. ap. Burm. nam enotare piget poſt tot millena inutili forte opera enotata. 461. *torſit in* Rom. *torſerit* Leid. *baſtis* Bigot. 463. *per boſtes* alter Menag. 464. *aduerſos* aliquot Pier. et edd. vett. vſque ad Ald. tert. a Naugerio caſtigatam, quae *auerſos* dedit: recte. Nam membra haec ſunt: fugientes — congreſſos cominus — eminus petentes ſe telo: omnes omittit. Ge. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinſius poſt Cerdam non aeque. *aduerſus* Leid. 465. *Nec pede congreſſos nec equo* vett. edd. niſi quod Ven. 1484. *congreſſos equo*. Monuit iam Pierius fere omnes Codd. habere: *congreſſos aequo*. ſaltem pauci ſcripti, vt Parrh. Ven. et Goth. tert. *nec equo* exhibent. Ita tamen Seruium legiſſe manifeſtum eſt. *congreſſus* Goth. ſec. et Ed. pr. Burm. 466. *denſo* Rom. *in* aberat Goth. pr. Sprot. et edd. vett. pr. et Mediol. 467. *in certamine* ſec. Hamb. 468. *Hinc* Oblong. Pierii. *haec* alii ap. Pier. *Hic* Parrh. et Ven. *c. manu* Goth. tert.

futuro haec ingenioſe extulit. — 456. *heros Rhoeteius*, Troianus: v. ſup. III, 108. 457. Bene Seruius: denſentur, vt cuneatim dimicent. 458. *grauem* non ſatis definiit poeta, quo ſenſu accipi vellet, nec refert: nam ſimpliciter ornat; fortem exponit Seruius. Refero ad auctoritatem, dignitatem, annos. — 460. Comparant verba Il. Π, 558. — 466. Sic Hector Patroclum inſequitur Il. Π, 731. *tela ferentes*, inferentes, vt ſup. quoque XI, 872. h. adortos ſe, contra ſtantes.

468. *Iuturna virago*. Seruius

Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, et longe labſum temone relinquit.
Ipſa ſubit, manibuſque vndantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum diuitis aedis
Peruolat, et pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parua legens, nidiſque loquacibus eſcas;

469. *Metiſcum* tuentur vett. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heinſ. Solus Fulgentius de continentia *Methyſcum*, Μέθυσκον, interpretatur, ebrioſum. v. VV. DD. ad Auſon. Epiſt. XIV, 16. 470. *longe* Doru. *lapſum a t.* Goth. tert. *reliquit* Heinſ. recepit e codd. pro *relinquit*. 472. *et vocem* Zulich. 474. *et pennis* conſtans libb. ſcriptorum et edd. lectio. *pinnis* Ed. Iunt. *pennas* alter Menagii. *pernix* ſec. Rottend. *penitus* Parrh. quod Maſuic. expreſſit. 475. *p. petens* Hugen. *n. l. aufert* a m. pr. Rottend. ſec. *eſcam* Goth. pr.

vius: virago dicitur mulier, quae virile implet officium. Eum ſequuntur alii. Argutius dictum puto quam verius. Virago et virgo prorſus eandem vim habent: ſed alterum antiquius adeoque epico carmine dignius. Hinc apud poetas virago Pallas, Diana, Nympha: vt παρθένος, παρθενική. Quod vero Iuturnae h. l. tribuit Maro, ſublectum eſt Homeri exemplo Il. ε, 835 ſqq., vbi Pallas, deiecto Sthenelo, Diomedis currum ſimili modo regit. Sed locus ille plus dignitatis habet, quam hic, in quo verſamur.

473. Exemplum huius comparationis ante Maronem non occurrit aliud. Niſi itaque poeta is, vnde ductum eſt, intercidit: eſt hoc inter inventa Maronis. Obſeruanda autem ars in re tenui et humili ornanda et amplificanda. *Nigra hirundo:* vt domeſticam deſignet, non ripariam, vt Scaliger obſeruauit. Dicam potius hirundinem ruſticam deſcribi, χαλκανθυλλίδα, quae dorſo nigro caeruleſcente eſt: et agi hic non de palatio vrbano, ſed de villa aliqua, illa docent: *nunc porticibus vacuis, nunc humida circum Stagna volat:* quae in vrbe non facile quaeras. *penitus* in interiora domus penetrando. cf. ſup. v. 256. 263. — 475. Suauis verſus: *parua* cum dilectu! vt paullo ante *vacuis* declarat ſpatia porticus et amplitudinem. *nidis loquacibus* pro pullis, νεοσσοῖς τρύζουσι.

480. *Nec*

Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat: ſimilis medios Iuturna per hoſtis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Iamque hic germanum, iamque hic oſtentat ouantem:
Nec conferre manum patitur: volat aûia longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbis,
Veſtigatque virum, et diſiecta per agmina longa
Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentauit equorum;
Auerſos toties currus Iuturna retorſit.
Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat aeſtu:

Diuerſae-

476. *p. variis* Goth. tert. perperam. v. not. Bene Iul. Sabin. vacuis, id eſt, magnis vel altis. Aliter ſup. II, 761. 477. *volat* Parrh. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert. ſed *ſonat* exquiſitius: volat cum cantu. *ſonant* Medic. (a m. pr.) *ſonans* duo Burm. 478. *rapit omnia* Parrh. a m. pr. et alter Hamb. *curſu* aliquot Pier. et Burm. cum eiusdem Ed. pr. 479. *Atque hic* eadem Ed. pr. *oſtendit* eadem et ceterae vett. edd. Primus Pierius e Rom. notat *oſtentat*, receptum ab Heinſio, cum Goth. a m. ſec. Gud. et Leid. i lem offerrent: adde Goth. pr. 482. *et* abeſt Ed. pr. Burm. *deiecta* Oudart. a m. ſec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vett. Ven. vſque ad Egnatianam emendationem. In fine *magna* Medic. et ceteri Heinſ. omnes Goth. tum edd. vett. omnes: vt *magna voce* iungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot ſuis notauit: in quibus tamen Romanus non erat: hinc recepit primus, nifallor, Dan. Heinſius: aduerſus codicum, vt vidimus, auctoritatem. 484. *fuga curſum* ap. Schol. Horatii Cruqu. I. Od. 27. *tentabat* Zulich. a m. pr. 485. *Aduerſos* Goth. tert. et aliquot ſcripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruus* vett. apud Pier. vt ſupra. v. 671. *curſus* ſec. Moret. *receſſit* alter Menag. 486. *quid agam* alii apud Seru. ex Aeneae perſona.

480. *Nec conferre manum.* cum Aenea, ait Seruius. Nam alios perſequitur. 481. *Vt legere veſtigia, oras, vias*, eſt perſequi, ſic *legit* h. l. *Aeneas tortos orbes*, obliquas et implicitas vias, vt Seruii verbis vtar, (cf. inf. 743.) pererrat ac pervagatur. 482. *diſiecta per agmina* impetum ruentis currus declarat, quo diſſipati cedunt ordines. 483. 4. Quoties e longinquo Turnum animaduerterat eumque inſequebatur fic, vt iam aggredi vellet etc. *tentare* h. l. pro aſſequi

Diuerſaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Meſſapus, vti laeua duo forte gerebat
Lenta, leuis curſu, praefixa haſtilia ferro,
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Aeneas, et ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero adſurgunt irae, inſidiiſque ſubactus,
Diuerſos vbi ſenſit equos currumque referri,
Multa Iouem et laeſi teſtatur foederis aras,
Iam tandem inuadit medios, et Marte ſecundo
Terribilis, ſaeuam nullo diſcrimine caedem
Suſcitat; irarumque omnis effundit habenas.

Quis

487. *animo* tert. Rottend. 489. *leui curru* Bigot. et pr. Hamb. *leui curſu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. ſec. *leuis lato* alter Hamb. *praefixo* alter Menag. cf. ſup. V, 557. 490. *vno* Parrh. *torquens* Doru. *derigit* Medic. cum Romano. 492. *Subſiſtens* alter Menag. *ſummam* Rom. 494. *inſurgunt* Vratisl. *ſubactis* pars codd. apud Burm. cum eiusd. ed. pr. et Mediol. In Mentel. pr. adſcripta gloſſa: id eſt *repulſis*, quod non aſſequor; ſed nec vulgatum ſatis diſerte exponunt Intpp. Nam ſi *ſubactus* eſt coactus, ieiuna fit oratio. Accipio *ſubactus*, vt domitus, victus, δαμασθείς, de ira, propter inſidias quibus petitum ſe viderat. Sic alias *adactus*, permotus. 495. *D. ſubſenſit* Gud. *vbi ſentit* Medic. et aliquot alii cum Goth. tert. *diuerſos*, in diuerſam partem actos: quis dubitet? 496. *laeſas* Menag. pr. *ſaeui* Oudart. *teſtatur* Heinſ. ſecundum Pierium e libb. potioribus. Vulgg. *teſtatus*, vnde lenior erat oratio. 497. *et Marte ſecundo*, *T.* interpungi poſſe in Seruianis notatum eſt: et hoc praeferam. 499. *effudit* aliquot codd. et edd. *perfundit* Parrh.

ſequi, attingere: ſaltem in eo eſſe, vt aſſequaris. Videtur autem Aeneas pedes incedere. 491. *ſe collegit in arma*, int. in clipeum, quo texit ſe, ὑφιζάνων, *ſubſidens*. Res paſſim obuia. 492. Ennium Annal. XIV. — *tamen inde volans ſecum abſtulit haſta Inſigne*, ante oculos fuiſſe Macrobius contendit. 494. *inſidiis ſubactus* ira victus. v. V. L. 494. Sic ſup. X, 813. 814. 499. Seruius: „et hic moderate „locutus eſt. Nam Ennius „dixit: *irarumque effunde qua-* „*drigas*.„

500.

Digitized by Google

Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine caedes
Diuerſas, obitumque ducum, quos aequore toto [500
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis 505
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas et crates pectoris enſem.
Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem,
Congreſſus

500. *Qui mihi — qui c.* Leid. 503. *tanto* Rom. et alii apud Pier. et bini Goth. *tanto'* ed. pr. Burm. ſed *tanton* tuentur Medic. et alii: tum Seruius. Conf. ſup. ad X, 668. 506. *morantem* Rom. et pars Pierianorum et Heinſiani omnes, inter que eos Mediceus cum Goth. tert. *moratur* Goth. ſec. *moratum* Sprot. a m. pr. a ſec. *moratus. moratum* etiam Seruius agnoſcit et interpretatur. Eſt igitur etiam hic locus ex iis, in quibus ſententiae ratio et natura omnem librorum auctoritatem euicit. Requiritur enim *moratur*: idque iam a vett. inde edd. vulgatum. 507. 8. *crudo — enſe* Naugerius videtur emendaſſe: ſic enim Ald. tert. et quae hinc profectae, inuitis libris omnibus. *enſem Tranſadigit coſtas* exquiſitius dictum h. adigit trans coſtas: ſic quoque ſup. v. 275. 276. Sic *transfigere haſtam, exigere enſem per coſtam* et alii dixit Maro. *transadiit* aliquot Burm. cf. ſup. 274. 509. *Dioren* aliquot Burm.

500. Erant ſuperanda nunc tot alia loca de congreſſibus pugnantium, ipſius quoque Aeneae et Turni. Hinc invocatio dei alicuius. Seruius laudat Stat. X. Theb. 825. 503. 4. pro vulgari: Fieri ne potuit, vt gentes duae mox in vnum coaliturae tam atroci pugna concurrerent? 505. 6. *Teucros.* Aeneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu diſcurrentem, dum inſequitur Turnum, nunc autem, eo dimiſſo, cum proximo quoque congreſſum. Elegans autem orationis inverſio facta, pro communi: Ad eam primum pugnam Teucri ſubſtiterunt. —— 507. *Excipit in latus* docte, pro excipit, vulnerat, in latere. *qua fata c.* ὅθι — μάλιστά τε καιρίόν ἐστι. *crudum* pro cruento: vt et ſup. X, 682.

509. Ergo Amycus et Dîores filii Priami cf. ſup. V, 297. I, 221. Diuerſi ab hoc Amyco ſunt, quos lib. V, 373. IX, 772. X, 704.

Digitized by Google

Congreſſus pedes: hunc venientem euſpide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abſciſa duorum
Suſpendit capita, et rorantia ſanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tris vno congreſſu, et maeſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matriſque genus Peridiae;
Hic fratres Lycia miſſos et Apollinis agris,
Et iuuenem exoſum nequidquam bella Menoeten
Arcada: piſcoſae cui circum flumina Lernae
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina:

510. *Congreſſos* Goth. alter. 511. *curſuq.* Ed. pr. Burm. *abſciſa* Medic. *abſciſſa* apud Seru. ad II. Aen. 533. et ſic Doru. cum nonnullis edd. vett. etiam Aldinis. *acciſa* Goth. tert. 513. *Thalon* Medic. et a m. pr. *Tananique: Talum, Tagum,* et *Talaing. Tanaing. Thalaing. Thalarumq. Taganumq. Talaimque* alii. Vera nomina vix habemus: nam in iſtis nihil eſt Latinae indolis. Debent autem eſſe Latinorum nomina, vt *Cethegus.* 514. *Onyten,* Ὀνύτην, melius quam *Oniten, Onithem, Orontem, Omentem.* 515. *Nomine Echionium* plerique Pier. cum Medic. et aliis. Sed *nomen* (κατὰ) doctius iam antiquitus editum. *Nominechionium* Rom. *nomine chionium* Leid. et Goth. ſec. *Thionium* alter. Perperam Catroeus a Burm. laudatus: *Erichthonium.* Mox *Perideae* Parrh. *Pericliae* Exc. Burm. et Goth. tert. *Perrichiae* pr. Hamb. 516. *Tunc* Zulich. *Et fr.* Seru. ad III, 8. *aruis* pr. Hamb. pro var. lect. Exciderunt iuuenum nomina. 517. *Menoetem* Aruſian. *Menotem, Menontem, Meontem, Monentem, Mouentem,* deprauationes. 518. *qui c.* Doru. 519. *Lar fuerat* coni. Heinſii: ab ipſo ſpreta. *Aduenerat* Doru. *parentum* Ed. pr. Burm. et Goth. tert. Zulich. a m. ſec.

X, 704. vidimus. 510. 511. Comparare ſolent Il. T, 461. 462. — 513. *Ille* Aeneas *moeſtum*, ipſa morte, puto, quam ſubiturus erat. Seruius triſtem, ſeuerum, σκυθρωπόν, exponit. *Nomen Echionium*: quoad nomen, nomine, Echionis filium. Ita tandem fieri poteſt, vt nomen per filium explicetur: vti et *genus* mox. Nec vero de Echione Thebano cogitandum. 516. *Hic* Turnus. *Lycia et Apollinis agris:* reſpicit Pataram cum templo Latonae et liberorum. 517 — 520. Egregie ad miſerationem faciendam ornauit locum: idque eo ſagacius fecit, quod ſtatim atrox rerum facies ſuccedit: *Ac velut* etc. Similis elegantiae locum vide ap. Ouid. Met. III, 582 ſqq. *Lerna* autem etſi Argiui

Digitized by Google

Limina: conductaque pater tellure ferebat.
Ac velut inmissi diuersis partibus ignes
Arentem in siluam et virgulta sonantia lauro;
Aut vbi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Aeneas Turnusque ruunt per proelia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.

Murrha-

520. *Limina* e Colot. et Mediceo iam a Cerda, Heinsio et Marklando commendatum, receptum est a Burmanno: etiam a Cuninghamo pro vulgato: *Munera*. Satis vtique frequentia *potentium limina*, vel ex Horatii Epod. II. nota; sed ea ipsa res dubitationem facit, an h. l. in sedem exquisitioris vocis venerit *potentum munera*, h. obsequia, officia salutandi, comitandi, et sic porro. Sic etiam Seruius interpretatur. 521. *At* Goth. sec. et hoc malim. 522. *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid. minus docte. v. not. 523. *procursu* vterque Hamb. et Parrh. *percursu* Goth. tert. vtrumque vitiose. 524. *aequore* Hugen. et Zulich. a m. pr. et a m. sec. *ad aequora. verrunt* Parrh. 525. *populatur* tres ap. Burm. 526. *in praelia* aliqui ap. Burm. et Pier. 527. *rapiuntur* Parrh. *nescia rumpi* Zulich. a m. sec. 528. *in pugnam* alter Hamb.

Argiui agri, fluuius et palus, non tamen a confiniis Arcadiae multum abest.

521 sqq. Hic iam variauit ea, quae sup. lib. II, 304 sqq. posuerat, vbi vide notam. 522. siluam lauream intellige: posito generi subiungit formam seu speciem, ex more. pro virgultis laurorum, lauri, doctius dixit *virgulta lauri*. cf. sup. lib. VI, 704. 524. *quisque suum populatus iter*: grauiter pro, decurrens, sed cum vastatione agrorum. 525. *per praelia*, ordines pugnantium, aciem. 527. *fluctuat ira*: Iam sup. IV, 530. Dido *magno irarum fluctuabat aestu*: petita rei imagine ab aqua efferuescente et aestuante: quae, dum vas eam non capit, luctatur et allaborat vt erumpat. cf. Lucret. III, 298. 299. Hinc plenum aqua vas *rumpitur*: vocabulo sollenni de copia; vt alibi docuimus. Sic *rumpuntur horrea messibus*. Itaque nunc *rumpuntur pectora*, exaestuante ira, quam vix continere possunt.

529. *hic*

Murrhanum hic, atauos et auorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Praecipitem ſcopulo atque ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo. Hunc lora et iuga ſubter
Prouoluere rotae: crebro ſuper vngula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum;
Ille ruenti Hyllo, animiſque inmane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortiſſime, Creteu,
Eripuit Turno: nec DI texere Cupencum,

Aenea

529. *ſonantes* Hugen. 530. *que* abeſt Parrh. Zulich. et Exc. Burm. 531. *ingenti* Rom. et Donat. cum Goth. ſec. *immanis* Zulich. *t. montis* pro var. lect. Oudart. 532. *Excipit* Medic. quod malim amplecti. *Excutit* accipiendum pro, percutit. *hinc* ſec. Rottend. 533. *Inuoluere* Goth. ſec. vt ſup. v. 292. *oppoſitis a tergo inuoluitur aris.* In fine verſus idem: *curſu* tert. *paſſu.* 534. *memorum domini* Parrh. *nec memorum* eſt pro *immemorum domini.* 535. *Ilo* vel *Hilo* ante editum. *Hyllo* Heinſius e Medic. et Mentel. reſtituit: notum nomen; accedit aliorum: *Hylo.* 536. *in tempora* Zulich. 537. *fixa* aliquot Pier. ex interpolatione eorum, qui non viderunt, *fixo* eſſe ex Virgilii more pro *transfixo* cerebro. Recepit tamen *fixa* Cuningh. 538. *Rheteu* alii apud Pierium; alii *Reteu, Rhoeteu*, quod eſſet Ῥοιτεύς, *Cretheu, Cereu. Creteu* ſtatim a principio editum. Praeferendum tamen hic erat *Cretheu*, quod Rom. et Medic. tuentur; et eſt notum nomen Κρηθεύς; et alius eiusdem nominis iam ſup. IX, 774. erat memoratus. Bis autem poetam eodem nomine vti in obſcurioribus his viris quid vetuit? 539. *Cupencum* ex ſcriptis Pier. et ſuis reſtituit Heinſius. Accedit Seruius: „Sane ſciendum, Cupencum

529. *hic*, Aeneas eſſe debet, nam Latinum occidit: et cf. inf. v. 638. *ſonantem* h. crepantem, iactantem dixit: vt alias *ſonare*, eſt loqui, commemorare. 530. *actum*, exactum, ductum, procedens; omnes eius maiores regia fuerant dignitate. Mirifice argutantur Intpp. 531. *turbine* docte pro iactu, ſed cum rotationis notatione.

535. *Ille*, Turnus. 536. *aurata ad tempora*, aurata galea tecta, vt vſ. ſq. 537. *fixo* h. l. transfixo. 538. Graecum Cretea puta fuiſſe

ex

Digitized by Google

Aenea veniente, fui; dedit obuia ferro
Pectora: nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram consternere tergo;
Occidis, Argiuae quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euersor Achilles;
Hic tibi mortis erant metae: domus alta sub Ida;
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totae adeo conuersae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae: Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equum domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae.

Pro

cum Sabinorum lingua sacerdotem vocari." Est adeo Italicum nomen: et repetiit Silius IV, 537. Vulgo *Cupentum* legebatur: *Tupentum* Ed. pr. Burm. 541. *miseri* Goth. tert. *aeris* Rom. Medic. et alii Pier. et Heins. omnesque Goth. cum edd. vett. et Schol. Statii Theb. I, 102. Erroris caussa in promtu est. *aerei* videtur primus admisisse Egnatius. In Ald. tert. *aeres* vitiose. 542. *campis* Medic. 543. *lato* pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. sec. sicque olim coni. Heinsius: minime probandum. Nam *τὸ late* efficacius ad magnitudinem declarandam, et amat id poeta. *terrae* Ven. 545. *uersor* pr. Hamb. *auersor* Leid. 547. *Lyrnessi* verum. Quis non ex Homero nouit? Depraua tiones vide apud Burm. 548. *Tota* Par. 551. *phalans* Doru. et h. l. scilicet ex corrupto pronuntiandi genere superiorum aetatum. *Arcades* reposuit Heins. e codd. suis et Pier. vt sup. XI, 685. Vulgo: *Arcadis.*

ex Arcadibus. — 543. *ἐναργέστερον* prae hoc est Homericum: *πολλὸς ἔκειτο παρ' οὖρος ἔνθα καὶ ἔνθα* Il. H, 156. In tota autem narratione hac a vs. 538. variatae orationis ars obseruanda est. 542. Aeolus ex Lyrnesso Mysiae sub Ida, qua parte postea Aeolis regio patuit: cf. Burm. ad Ouid. Met. XII, 109. vt videatur poeta fabulam ignotam etiam h. l. esse sequutus. Ex ea capta Briseis, Hippodamia. *mortis metae*, *θανάτου τέλος*, vel *τέκμαρ*. quatenus ipsa mors pro meta est. Alias etiam *vitae meta* recte dicitur. *Hic tibi m. e. m.* colorem orationis comparant cum Il. H, 104. T, 390. Sed proprie huc spectat Il. Π, 787. *ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή.* — 548. *conuersae* h. l. inter se ad pugnandum: vt *συστρεφθείς.*

554. *Hic*

Pro ſe quiſque viri ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.
Hic mentem Aeneae Genetrix pulcherrima miſit,
Iret vt ad muros, vrbique aduerteret agmen
Ocius, et ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, vt veſtigans diuerſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adſpicit vrbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnae adcendit maioris imago;
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum,
Ductores, tumulumque capit: quo cetera Teucrum
Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi

Depo-

552. *Pro ſe quisque viri*: verba repetita ex lib. V, 501. Exemplum ex Attio in Meleagro laudat Vrſin. vbi etiam *Pro ſe quisque*: quod inter imitationis exempla perperam refert. Etiam alterum hemiſtichium Ennianum eſſe Seruius monet: *ſumma n. o. vi.* 553. *ſummo c.* Bigot. e ſup. verſu. 554. *Hinc* duo Mentel. 555. *euerteret* Goth. tert. 556. *caede* duo Rottend. *Latinus* Goth. pr. 558. *aciem* multi ap. Burm. propius ad vulgarem formam de acie oculorum. 559. *quietem* Rom. 560. *accendit pugnae* Goth. tert. *accedit* Ed. pr. Burm. *Mauortis* Hugen. *origo* Zulich. a m. pr. 561. *Sereſtumque v. f. Cloanthum* Parrhaſ. 562. *rapit* Ed. Ven. Burm. 563. *ſcuta et ſp.* Ed. pr. Burm. *haut ſp.* Goth. tert. *feſſi* Zulich. a m. ſec.

554. *Hic mentem.* conſilium immiſit, indidit, Venus: *pulcherrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum al. Cum iam nouiſſima totius belli et carminis parentur: ea quidem ipſi vrbi Laurentum propius admouere voluit poeta, vt omnia eſſent ipſa rerum ſpecie et hominum frequentia auguſtiora: vtque peripetia aliqua etiam haec eſſet, cum antea Troianorum caſtra oppugnata eſſent a Latinis, vt nunc eadem fortuna transferretur ad Latinos. Bona etiam Seruii obſeruatio: „Sane bona, in„quit, vſus eſt oeconomia, vt „diceret inſtinctu numinis „profectum eſſe Aeneam ad „ciuitatis excidium: nam in„congruum fuerat, occupa„tum bello per ſe tale cepiſſe „conſilium.„ Immo incongrua eſt cauſſa. Sed facit poeta hoc, vt ipſi conſilio maior auctoritas accedat deae monito. 556. *clade:* proprie, metu cladis, captae vrbis.

560. In ſeqq. adumbratur Allocutio militum. Breuitas

Deponunt. Celſo medius ſtans aggere fatur:
Ne qua meis eſto dictis mora. Iuppiter hac ſtat.
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Vrbem hodie, cauſſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum adcipere et victi parere fatentur,
Eruam, et aequa ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet exſpectem, libeat dum proelia Turno
Noſtra pati; rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, o ciues, haec belli ſumma nefandi.
Ferte faces propere, foeduſque repoſcite flammis.

Dixerat

564. *medio* pr. Menag. et Goth. tert. Sic ſaltem *celſus medio* eſſe debebat. 565. *hic ſtat* Donatus ad Terent. Phorm. II, 1. *aſtet* Zulich. a m. pr. 566. *Ne, Nec, Heu quis* aberratur. 568. In Oblongo vſ. 569. ante hunc erat collocatus. *et dicto p.* Sprot. et alii apud Burm. cum binis Goth. Petitum ex lib. III, 189. vbi vide. *vrbem* et *victi* ad ſenſum, non grammatice, poſitum. Ceterum hunc verſum quosdam per figuram Graecam expoſuiſſe, obſeruat Seruius, vt eſſet: ὁμολογοῦσι μέλλειν λαβεῖν. Sane ad vulgarem formam erat: *ni fatebuntur ſe velle accipere.* Sed mutato tempore et omiſſione τοῦ *velle* opus erat, vt a vulgari recederet oratio. 569. *f. fulmina* Vratisl. 571. *rurſumque* Zulich. 572. *Haec* qu. Moret. *hic* pr. Hamb. *Hoc capit* Goth. tert. *O capita, o ciues* Zulich. *o duces* Mentel. pr. *hoc belli* ſec. Rottend. et Doru. Mera vitia, quae adſcribere piget. *caput belli et ſumma* eſt ipſa Laurentum vrbs, quatenus illa caput eſt populi bellum gerentis. cf. not. ad v. 567. De Turno quis tandem hic cogitet? 573. *properi* plerique Pier. vt ſup. v. 85. item Menag. pr. et a m. pr. pr. Hamb. *reponite* Ed. pr. Burm.

et aſperitas in ea commendanda venit. 565. *Iupiter hac ſtat:* hac parte; h. pro noſtra parte. Reſpicit ſcilicet foedus a Latinis violatum. Ennianum eſſe Macrobius monuit, ex Annal. VI. *Non ſemper veſtra euertit: nunc Iupiter hac ſtat.* 567. *cauſſam belli.* Seruius ait: quia illic erat Lauinia. Cerda ad Amatam refert: vt inf. v. 600. Immo vero grauiore vſus eſt verbo poeta, pro auctore belli, h. vrbe Latinorum, qui bellum intulerant. Quod Latinis tribuendum erat, vrbi tribuit. Sic et v. 572. accipiendus. 573. *foeduſque repoſcite flammis.* Neſcio an nimis argute dixerit poeta, ſi flammam ſacrorum foederi feriundo reſpexit. Malim accipere ſimpliciter: illato vrbi

igni

Digitized by Google

Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; denſaque ad muros mole feruntur.
Scalae inprouiſo, ſubituſque adparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant;
Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub moenia tendit
Aeneas, magnaque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque Deos, iterum ſe ad proelia cogi:
Bis iam Italos hoſtis; haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia ciuis:
Vrbem alii reſerare iubent, et pandere portas
Dardanidis; ipſumque trahunt in moenia regem.
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
Incluſas vt cum latebroſo in pumice paſtor

575. *cuneos* ſec. Moret. 577. *primosque fatigant* pr. Moret. alter Hamb. cum Oblongo Pierii. 578. *intorquent* idem et in fine *pennis*. 579. *dextra* Ven. 581. *T. Deos ſe inuitum ad* lectio e Donato a Ge. Fabricio illata recte iterum electa eſt ab Heinſio. *in pr.* Goth. tert. 582. *Bis victos hoſtes* Oudart. *haec iam altera* Medic. a m. ſec. neruoſius vtique Heinſio iudice. 585. *trahant* pr. Moret. quod Heinſio impenſe arridebat, vt antea ſit *iuuent*: quod non aſſequor. *in praelia* alter Hamb. 586. *arma fremunt* Bigot. vt ſimile ſit illi: *fremit arma iuuentus*. Lapſus librarii non infelix! lapſus tamen. *et* deeſt Hugen. et Parrh. 587. *I. veluti I.* Medic. et pr. Hamb. *in* abeſt Hamb. ſec. et Ed. pr. Burm.

igni repoſcite id, quod foedere iam pepigerant Latini.

575. *Dant cuneum*, faciunt, vt toties *dare* noſtro poetae. 576. *Scalae improuiſo:* nota figura verbum petendum ex altero membro, apparuerunt, prolatae, admotae ſunt. 577. *primos:* Bene Seruius: qui primi ad portas erant obuii, ſcilicet ſtationem agentes. — 582. Variat orationem: *haec iam altera*, pro bis ruptum foedus, bis Italos hoſtes factos: cf. ſup. 212. ſqq. et VII, 263.285. 585. trahunt regem ad muros, haud dubie dedendae vrbis et renouandi foederis cauſſa. Nihil apertius.

587 ſqq. Accipiendum de fumigatione, qua, vt fauos eximat mellarius, expelluntur aluearibus apum examina: cf. Ge. IV, 229. Comparationem Apollonio ſublegiſſe Maronem ſatis iam monuerunt Intpp. Locus eſt de Bebrycum

Digitized by Google

Veſtigauit apes, fumoque inpleuit amaro;
Illae intus trepidae rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Voluitur ater odor tectis: tum murmure caeco
Intus ſaxa ſonant; vacuas it fumus ad auras.
Adcidit haec feſſis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concuſſit funditus vrbem.
Regina vt tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignis ad tecta volare:
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:

Infelix

588. *Inueſtigat opes* a m. ſec. Hamb. pr. 589. *per cerea elauſtra* Goth. tert. minus eleganter. *Cerea caſtra* hinc petiuit Claudian. de R. P. II, 125. 6. 590. *alas* Zulich. a m. ſec. Qui lectionum varietatem captat, poteſt huc aduocare Ge. IV, 202. 3. ſed eſt vitium ex altero natum: *aras*, quod alter Menag. adhuc habet. *iram acuere* etiam pedeſtris oratio frequentat. 591. *Soluitur* Goth. tert. *intus odor* ſec. *caſtris* alter Menag. *nunc* ante Heinſ. lectum. *tunc* nonnulli: *et* alii: Sed *tum* iam Pier. e ſuis commendauerat. 592. *in auras* tres ap. Burm. 593. *hic f.* Goth. ſec. 594. *totam in l.* Parth. *tanto in luctu* Hugen. 595. *venientes p. hoſtes* Doru. *conſpicit* Oblong. et alii Pier. perperam. 596. Turbatum in prima voce. *Inceſſi* vett. edd. *incendi* videtur Naugerius interpolaſſe in Ald. tert. Hinc vtrumque paſſim editum, a nonnullis vt a Cerda, *inſcendi*, ex emendatione Canteri non mala, ſi ex libris nihil haberemus quod probari poſſet. In multis Pier. et in Heinſ. fere omnibus *incendi* occurrit; quod ex *inſcendi* natum videtur; in Rom. *incenſi*, in aliis Pierianis *inceſſe*

Bebrycum fuga lib. II, 130 ſqq. noſter vero ad vrbanorum diſcurſationem et trepidationem transtulit, et ornamenta varia adiecit: v. c. πέτρῃ ἐνι eſt *latebroſo in pumice*. καπνιᾷν eſt *fumo implere amaro*. *veſtigauit* eſt pro inuenit: et ἀορίστως accipiendum: *trepidae rerum*, ſolenni (cf. ſup. I, 178.) ornatu, pro *trepidae* ſimpliciter: trepidae de rebus, propter res, propter caſum repentinum; in trepidis rebus conſtitutae, ἀμηχανοῦσαι. 591. 2. tantum ad exornandam comparationem valere debent: ſubnati ex verbis Apollonii: ἐπιπρὸ δὲ λιγνυόεντι Καπνῷ τυφόμενοι. Studium ornatus videmus vel in his: *fumus amarus, ater odor*.

593. Similis fortuna et trepidatio nunc erat in vrbe Latinorum

Infelix pugnae iuuenem in certamine credit
Exſtinctum; et, ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſſam clamat, crimenque, caputque malorum:
Multaque per maeſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſerae poſtquam adcepere Latinae:
Filia prima manu flauos Lauinia crinis
Et

Oo 3

ceſſi, quod et in Medic. a m. ſec. (nam pr. *incedi* dederat) et vnus Mentel. pro var. lect. item bini Goth. (in tert. *incendi*) exhibent. Firmat id Seruius: *inceſſi*, inuadi, cum Aruſiano Meſſio et Eutyche apud Heinſ. et imitatio Statii XI. Theb. 361. *ignis ad* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo *ignesque ad*. In Zulich. erat *ignem ad t.* 598. *iuuenem pugnae* pr. Hamb. et Gud. quem verborum ordinem malim, ne ambigua ſit ſententia. Iungendum enim *in pugnae certamine*. Tum *in* abeſt Gud. et quibusdam Pier. *a certamine* Rom. *in certamina* Ven. 599. *et* abeſt Gud. et pr. Menag. *dolore eſt* Goth. tert. 600. *exclamat* ed. Iunt. 601. *efflata* vel *afflata* item *dolorem* in nonnullis Pier. 602. *diſcingit* Goth. ſec. 603. *Ac* apud Lactant. de Perſec. c. 30. *infamis* Vratisl. et Doru. *informem* Zulich. a m. pr. *ab alto* Gud. a m. pr. 604. *poſtquam miſerae* Goth. tert. 605. *flauos* omnes Pier. et, quantum video, Heinſiani omnes. *floreos* ex ſcriptis nulli praeterquam quos Giphan. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuiſſe ſuſpicatur Burm. Seruius tamen: „Antiqua, inquit, lectio *floreos* habuit, id eſt florulentos, pulchros; et eſt ſermo Ennianus. Probus ſic adnotauit: neotericum erat *flauos*; ergo bene *floreos*: nam ſequitur: *et roſeas laniata genas*. Accius in Bacchis: *Nam florei crines, vide, vt propexi iacent*. In iisdem: *Et lanugo florea nunc demum inrigat*. Pacuuius Antiopa: *Ceruicum floreos diſpergite crines*." Hactenus Seruius. cui adde quos laudat Burm. Probi acumen nihili eſt: et omnino vix inducor, vt cultiſſimum poetam duram et antiquatam vocem probaſſe credam. *Floreos* vnus Egnatius recepit, quantum video, et e recentioribus Cuningh.

tinorum. — 600. *caput*. vt ſup. XI, 361. de Turno: *o Latio caput horum et cauſſa malorum*. — 603. Mortem Amatae iam expectare nos fecerat ſup. vſſ. 62. 63. Nec pro odio illa ſuo in Aeneam ſuperſtes Turno eſſe debebat. Sed infame hoc mortis genus poetam maluiſſe mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad ſui ſeculi ſenſum attemperavit, nec ad noſtram opinionem eſt diiudicandum: eſt enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus

Et roſeas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit: reſonant latae plangoribus aedes.
Hinc totam infelix volgatur fama per vrbem.
Demittunt mentis: it ſciſſa veſte Latinus,
Coniugis adtonitus fatis, vrbiſque ruina,
Canitiem inmundo perfuſam puluere turpans:
[Multaque ſe incuſat, qui non adceperit ante
Dardanium Aenean, generumque adſciuerit vltro]
Interea extremo bellator in aequore Turnus
Palantis ſequitur paucos, iam ſegnior, atque
Iam

606. *lacerata* ſec. Moret. 607. *latae*: haud dubie vitioſa lectio, quam miror Heinſium reuocaſſe. Burmannus obſervat iam Cerdam et P. Danielem aliosque ſic edidiſſe: ſine codicum vtique auctoritate, et verba ſaltem Donati notae praefixa ſequuntur: *latae clamoribus aedes*; nam Medic. vnus laudatur, is vero emendatus a ſec. m. *late*. hoc que poetae vſus et rei natura poſtulat: *reſonant late*. Tum *clangoribus* Oblong. item Mentel. ſec. et Hugen. c. Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii. 612. 613. Hi duo verſus deſiderantur in Rom. Medic. et aliis vetuſtis, translati huc ex lib. XI, 471. 472. omiſſi etiam a Cuninghamo. *Multum ſe* Zulich. *incuſans* duo Burm. et Goth. tert. *quod* Zulich. *acceperat* alter Hamb. *a. vltro* Oudart. pro var. lect. 613. *acciuerit* Ed. Ven. Burm. item Zulich. Hugen. Leid. Sprot.

nibus et tragoediis Graecorum frequentatum. Multa exempla in iis ſunt, quae congeſſit Cerda. Nobile adeo leti genus ex antiquo more, inprimis in feminis. Sic Iocaſta laqueo ſpiritum intercluſit, Epicaſte Homero dicta Odyſſ. λ, 277 ſqq. Sic Clite ap. Apollon. I, 1063. Sic Phaedra et aliae. Hanc adeo mortem praetulit poeta hiſtoriae fidei, qua apud Seruium Fabius Pictor Amatam inedia ſe interemiſſe tradiderat. At Piſo apud Victor. O. G. R. 13. ſimpliciter: *interfecto Latino* (in pugna cum Rutulis) *mortem* Lauiniam *ſibimet conſciuiſſe*. *Nodum leti* egregie dixit pro nodo letifero; et *letum informe* pro turpi, foedo, eximie! — 611. Pathos habet verſus et miſerationem facit; *immundo* ſimpliciter ornat, vt Ge. I, 81. κόνιν αἰθαλόεσσαν reddidit, quae non modo de cinere foci in propinquo ſtantis (vt Il. Σ, 23. de Achille) ſed et de puluere occurrit Odyſſ. Ω, 315. *Canitiem terra atque infuſo pulvere foedans* praeiuerat iam Catullus LXIII, 224. vt etiam monitum a Guellio. Turnum

Iuturna

Iam minus atque minus ſucceſſu laetus equorum.
Adtulit hunc illi caecis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
Confuſae ſonus vrbis, et inlaetabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu?
Quiſue ruit tantus diuerſa clamor ab vrbe?
Sic ait, adductisque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror vt conuerſa Metiſci
Aurigae, currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, ſequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit:
Sunt alii, qui tecta manu defendere poſſint.
Ingruit Aeneas Italis, et proelia miſcet:
Et nos ſaeua manu mittamus funera Teucris.

617. *huc* pr. Hamb. a m. ſec. *caecis illi* Rom. a m. pr. *clamoribus* Zulich. a m. ſec. et Goth. tert. 618. *que* abeſt Parrh. *arreptasque* Ed. pr. Burm. 620. *Ei* vel *heu* multi. *quod t.* Zulich. a m. pr. 621. *Quidue* Zulich. et Parrh. *tantos* tres Burm. *ad vrbem* tert. Rott. et Hugen. 622. *et ductis* Zulich. a m. pr. 623. *hic* Gud. a m. pr. *hinc* alter Hamb. 624. *currusque* vett. edd. *currumque* ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heinſ. tuentur cum binis Goth. cf. IX, 12. *currum qui* duo Rottend. *tenebat* Gud. a m. pr. et pr. Moret. 625. *ac* Doru. 627. *poſſint* e praeſtantioribus Pier. et ſuis Heinſ. pro vulg. *poſſunt*. 628. *Ingruet* Hugen. *irruit* Montalb. et a m. pr. Zulich. Tum *I. A. armis* apud Seru. ad XI. Aen. 311. *I. A. et talis* Zulich. — *praemia* Goth. ſec. *miſcent* ſec. Moret. 629. *multa manu* Zulich.

Iuturna ad extremos ordines deduxerat: ſup. 483 ſqq.

616. *Iam minus atque minus laetus ſucceſſu equorum*, quos viribus ac curſu deficere tandem videbat. Ergo *ſucceſſus* h. l. non eſt fortunae, ſed proceſſus, procurſus equorum, cuius velocitas ſenſim ſenſimque imminuebatur. Videtur poeta vocem exquiſitiorem ad ſignificatum minus frequentem traduxiſſe. 617. *caecis terroribus*, quorum cauſſam ignorabat. 621. *diuerſa ab vrbe*, in diuerſa parte ſita: clamor enim ei a tergo oritur. 627. Verborum color comparatur cum Il. N, 312 ſqq. 629. *mittamus funera*; alias adiectum: neci, Orco: et *mittamus Teucris*, pro, Teucrorum

Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.
Turnus ad haec:
O ſoror, et dudum adgnoui, cum prima per artem
Foedera turbaſti, teque haec in bella dediſti:
Et nunc nequidquam fallis Dea. Sed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri letum vt crudele videres?
Nam quid ago? aut quae iam ſpondet Fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem,
Murrhanum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti volnere victum.
Occidit

630. *neque* e Bersm. MS. Cuningh. *recedens* Gud. a m. pr. *retedas* Bigot. 631. *Turnus ad haec.* Deſunt haec Gud. et Exc. Burm. Contra Leid. ſupplet: *humili reſpondet talia voce.* 632. *O ſoror o d.* Goth. pr. et tert. Vulgata accipienda: *O ſoror agnoui, et dudum quidem, c.* 633. *atque haec* Oudart. 635. *Praemiſſam* Hugen. *perferre* quatuor Burm. et Goth. tert. cum Rom. 636. *miſeri fratris* apud Macrob. IV, 2. 637. *Nam quid ego?* Montalb. pr. Hamb. a m. ſec. ſicque Ed. P. Danielis et placere poteſt. Cf. tamen X, 675. *aut quam iam* Mentel. a m. ſec. *ſpondit* Gud. *ſpondet iam* Doru. et Goth. pr. Totus verſus deerat Regio. 638. *oculos ipſe ante meos* Zulich. *oculis meis* quidam editi apud Quinctil. IX, 3. p. 812. quo Burmannus remittit ſuper hoc loquendi genere. 639. *quod* Reg. *non fuerat* Medic. a m. pr. et pars codd. ap. Burm. cum Goth. ſec. Vulgare pro doctiore: *ſuperat* pro eſt. cf. III, 339. et al. 640. Idem fere verſus ſup. lib. X, 842.

crorum funera: h. corpora. 630. *numero* ſc. funerum, h. caeſorum. Ita Seruii interpretatio lucem accipit.

632. Non eſt acerbe a poeta exigendum, vt argumenta exponat diſerte, quibus agnouerit Turnus deam ſororem. Sufficit eueniſſe multa inopinato et a cauſſis obſcuris inde a v. 225 ſqq. Potuit quoque in habitu vel motu corporis aliquid eſſe, quod deam argueret cf. ſup. To. II. pag. 122. Similiter res ſe habet in loco, quem comparare ſolent, Il. E, 815. — 634. *fallis*, λανθάνεις, latere vis. — 638. Non monendum erat a Grammaticis, hoc in ſuperioribus nuſquam legi. Phantaſma hoc eſt praeclarum, quod animo Teucri obuerſatum dici poterat. Sic ſup. IV, 460. 1. de Didone; et ſaepe alii poetae. Ornatius autem extulit Maro quod ſimpliciter Il. E, 467. κεῖται ἀνὴρ etc.

641. *Vſens*

Digitized by Google

Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Vfens
Adſpiceret. Teucri potiuntur corpore et armis.
Exſcindine domos, id rebus defuit vnum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam? [645
Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit?
Vſque adeone mori miſerum eſt? vos o mihi Manes
Eſte boni: quoniam Superis auerſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpae [rum.
Deſcendam, magnorum haud vmquam indignus auo-
Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hoſtis 650
Vectus equo ſpumante Saces, aduerſa ſagitta
Saucius ora, ruitque ſinplorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus: miſerere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, ſummasque minatur

641. *Vrens, Vfeus* aberratt. 644. *ne D.* Menag. pr. *dextra Drancis haec* Parrh. *Dranci* maluerat olim Heinſ. forte tanquam magis poeticum. 645. *et* aberat Leid. Mentel. pr. Moret. ſec. et Reg. quod placet. *videbo* Rom. 646. *eſt* abeſt Goth. tert. 647. *aduerſa* Medic. Gud. et multi alii ap. Burm. cum tribus Goth. et Ed. pr. et Mediol. perperam. *auerſa* recte iam in edd. Venetis. Senſus: quoniam deorum ſuperorum voluntas, numen auerſum eſt, vos, o Dii inferi, ſitis mihi propitii. 648. Pro *Sancta* Goth. tert. *Cauſa*, forte pro *Caſta*. ſed alterum eodem ſenſu plus dignitatis habet. Sic et ὅσιος pro ἀγνός. *neſcia* idem Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. III, 3. et Ed. pr. Burm. Reliqui ſcripti et editi conſtanter *inſcia*, quod cur poeta, metro vi illata, maluerit, equidem ignoro. 649. *Deſcendet* Doru. 650. *volat ille* Hugen. 651. *Saces* Heinſ. e Medic. et aliis vetuſtioribus. Vulgo *Sages*. aliquot *faces*.

641. *Vſens* v. ſup. 460. De eo lib. VII, 744 ſqq. — 646. *Vſque adeone m.* Neronis voce celebratum hemiſtichium apud Suetn. Ner. 47. *Manes* hic ſunt dii inferi, vt alibi quoque; *boni*, propitii, vt Ecl. V, 65. Sententia vſſ. 646. 7. fere eadem quae ſup. XI, 51. 5.

650. Labefactum Turni animum nunc impellit, vtque Aeneae occurrat, permouet, noua res: Sacae vulnerati et orantis miſeratio. Expreſſit locum Statius XI. Theb. 239 ſqq. 654. *fulminat:* graue vocabulum, cuius vim nulla vulgari voce aſſequaris. Stragem eum late facere ſignificat,

Digitized by Google

Deiecturum arcis Italum, excidioque daturum:
Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quae ſeſe ad foedera flectat.
Praeterea regina, tui fidiſſima, dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus et acer Atinas
Suſtentant aciem. Circum hos vtrimque phalanges
Stant denſae, ſtrictisque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit varia confuſus imagine rerum
Turnus, et obtutu tacito ſtetit. Aeſtuat ingens
Vno in corde pudor, mixtoque inſania luctu,

Et

655. *Diſiecturum* Sprot. et Leid. vitioſius Ven. *deuecturum*. *Italis arces* Montalb. *excidiumq.* pr. Moret. 656. *Ad te o.* Ed. pr. Burm. 658. *in foedera* pr. Hamb. a m. ſec. *flectet* Leid. *mittat* Oblongus, non male: *ſe mittat*, demittat, inclinet. 659. *tua f.* alter Hamb. *tuis* Bigot. 661. *Atinas* iam ſup. XI, 869. commemoratus: in aliquot Pier. et Burm. *Aſylas*, quia is et ſupra cum Meſſapo iungebatur v. c. v. 550. et hinc corrupte *Aſilas*, *Aſilus*, *Aſillas*, — *Atiras*. 662. *acies* Medic. et alii ap. Burm. 663. *Sages* Zulich. 664. *diuerſo in* Ven. Interrogationem alii apponunt. 666. *obtuitu* aliquot ap. Burm. cf. VII, 250. 667. *vno in corde* recepit Heinſ. e melioribus etiam h. l. vt ſup. X, 871. vbi iidem verſus legebantur. Vulgo, *imo in c.* quod maiorem vim habere in tali loco nemo dubitet, etſi alterum exquiſitius dictum concedam. Cumque ea lectio *vnus* et *imus* ſemperincerta fluctuare ſoleat: alteri non tantum tribuendum arbitror, vt *imo* expellatur. *vna* Sprot. ſec. Moret. Doru. *in c. dolor* vterque Hamb. a m. ſec. Bigot. Goth. tert. *mixtaq.* Goth. ſec. *veſania* Reg.

cat. Voce iam Ge. IV, 561. vſus eſt. cf. inf. v. 700. — 657. *muſſat* h. l. tacite deliberat. Manet tamen notio, quae ſup. XI, 345 et 454. atque inf. 718. redit, vt ſit muſſare, non audere aperte dicere. Eodem redeunt alia apud Cerdam et al. 659. *tui fidiſſima*, pro vulgari, in te, tibi; ad formam illius: tui amantiſſima: inſexum. — 660. *exterrita*: quod ſup. 599. dixerat: *ſubito mentem turbata dolore*, inſurorem acta. 664. *deſerto à gramine*, extremo

Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus.
Vt primum diſcuſſae vmbrae, et lux reddita menti,
Ardentis oculorum orbis ad moenia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad vrbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad coelum vndabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, conpactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, pontisque inſtrauerat altos.
Iam iam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari:
Quo Deus, et quo dura vocat Fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Aeneae, ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit,

668. *At f.* tert. Goth. *agitatur* alter Hamb. 669. *et vox* aliquot Burm. In fine *eſt* Medic. et aliis deerat: hincque ſublatum ab Heinſ. 670. *oc. acies* Goth. tert. et Doru. ſed hic alterum in marg. 671. *ad m. reſpicit v.* alter Hamb. *proſpexit* Ven. *conſpexit* Leid. 672. *volutis* Leid. et Hugen. ad vulgarem formam. 673. *petebat* pro diu. lect. prior Hamb. et Zulich. 673. *compactam* alter Hamb. et Doru. *qua* Goth. ſec. *duxerat* Parrh. et Montalb. perperam. v. ſup. VI, 630. 675. *inſtrauerat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heinſ. *intrauerat* vitioſe ed. Dan. Heinſii. At *inſtruxerat* edd. vett. cum Mediceo Pierii, Doru. et Goth. pr. mutatum idem in nonnullis in *exſtruxerat*. 678. *acerbum eſt* Seru. ad Aen. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur poſt *Morte*, vt ſit: *Stat, quicquid acerbi eſt Morte, pati.* 679. *neque me* Reg. Parrh. bini Goth. et Probus in Grammatica: ſicque editum a Cuninghamo. *non indec.* Doru. 680. *Hoc* pr. Hamb. *lucre* Zulich. a m. pr. In archaiſmo in *furere furorem* nemo haerebit; ſed quod a viris doctis illuſtratum et expoſitum volebam, hoc erat: quam vim h. l. habeat

tremo campo: ſup. v. 614. — 668. *Furias* ad deſperatas Lauiniae nuptias refer.

669. *vmbrae*: quia in vulgari ſermone *caligo mentis* dicitur. 672. Turrim ex ſeriore aeuo heroicae vitae intulit poeta. Admouebatur illa muris, vt inde deſuper et ex alto hoſtis miſſilibus peti poſſet. *Tabulata* ſunt turris contignationes, v. ſup. lib. II, 463. 464. *vortex flammis volutus* elegantius quam vertex flammarum. 675. *pontisque* v. ſup. IX, 170. et 530. — 680. v. V. L. 684 ſqq.

Digitized by Google

Dixit, et e curru ſaltum dedit ocius aruis:
Perque hoſtis, per tela ruit: moeſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
At veluti montis ſaxum, de vertice praeceps
Cum ruit, auolſum vento, ſeu turbidus imber 685
Proluit, aut annis ſoluit ſublabſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons inprobus actu,
Exſultatque ſolo; ſiluas, armenta, virosque
Inuoluens

habeat *ante*. Seruius exponit: „prius quam ad eum veniam, vt pugnam mente concipiam et inſtructus furore in bella prorumpam.„ Digna Grammatico interpretatio, non poeta! Cerda: *priusquam moriar* ſupplet; quod aeque putidum. Atqui in his et ſimilibus obmuteſcunt ſummi viri. Niſi vitio coinquinatus eſt' verſus, eſt vtique inter eos, quos poeta, donec emendaret, rudere ne hiarent, compleuit. Alias facile poterat ſuccurri: *ſine me furere, alma, f.* vel *ſine me inſanire furorem*. Certe *ante* prorſus alienum. Sine me, o ſoror, indulgere furori huic meo, hoc eſt irae, virtuti, vt congrediar cum Aenea, etiam, ſi fatalis mors inſtet. 681. *a curru* pr. Hamb. *armis* ſec. ſed *aruis* eſt ex more poetae, in arua, in terram, χαμᾶζε. 682. *et tela* tres Burm. 683. *trepido* Goth. tert. 685. *ventis* ſec. Moret. 686. *Proruit* Bigot. *profluit* tres ap. Burm. *ſublata* duo ibid. ſicque ap. Schol. Cruqu. Horat. III. Od. 30. *ſublaxa* Goth. pr. *ſubcaſſa* Parrh. 687. *magna tunc* Ed. pr. Burm. *ictu* Ed. ead. tum multi codd. Pier. Heinſ. et Goth. ſec. nonnulli a m. ſec. Sed hoc Pierio placere non debebat. *agi*, moueri, deturbari, docte dictum: hincque *actus*.

684 ſqq. Comparatio ex ipſa rerum natura vnicuique facile poetae obuia. Nec tamen ignorare potuit Virgilius eam iam ab Homero tractatam Il. N, 137 ſqq. Heſiod. Scut. 374 ſqq. 437. Ex Virgilio profecerunt alii etiam Guellio et Cerdae laudati, Statius VII. Theb. 744 ſqq. Valer. Fl. VI, 631 ſqq. Add. Taſſo Gieruſ. lib. XVIII. St. 82. Sed omnium diligentiſſimus in ornamentis Q. Calaber lib I, 694 ſqq. lib. II, 378. — 385. Maronis laudem cumulat oratio elaborata et phantaſmatum dilectus ſimulque ἐνάργεια. 685. 6. variat orationem pro vulgari: auolſum vento ſeu imbre ſeu vetuſtate. *ſublabſa vetuſtas* ſaxi, pro ſaxo ſublabſo vetuſtate: traducto attributo. 687. *actu* exquiſite, impetu, impulſu. *mons* pro ſaxo, vt augeat phantaſma, *improbus*, ingens, vt al. — 688. 9. His exornatur res, et

Inuoluens ſecum: Diſiecta per agmina Turnus
Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus aurae:
Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
Parcite iam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini:
Quaecumque eſt Fortuna, mea eſt: me verius vnum
Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.
At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deſerit et muros, et ſummas deſerit arcis;
Praecipitatque moras omnis: opera omnia rumpit:
Laetitia exſultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Quum

689. *deiecta* Oudart. et Zulich. perpetua varietate. vide modo v. 655. 691. *ſtriduntq.* ad vetuſtiorum Pier. et fuorum ductum Heinſ. repoſuit. Vulgg. *ſtridentq.* v. ſup. IV, 689. et Ge. IV, 556. *que* aberat Sprot. 692. *increpat ore* facile cuique in mentem veniat: ſic tamen poeta hic noluit: vt tot alia, argutius dicta, quibus carere maluit. 694. *me iuſtius v.* Sprot. ex gloſſa. 696. *mediis* Doru. 700. *exſultat* Oudart. et Sprot. *horrendisq.* Parrh. *inſonat* pr. Hamb. a m. ſec. v. ſup. VIII, 239. et al. 701. *Athos* Medic. et alii. atque ſic Ald. tert. et cett. At veteres edd. cum codicum maiore parte *Athon*: quam male Seruius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Eſt Ἄθως. *et quantus* Reg.

et ineresit admiratio. Haec multo ἐναργέστερα et ad ſenſum efficaciora fiunt, ſi Graeca compares, aut ſi ad ſimplicitatem orationis vulgaris ſingula redegeris.

690. 1. Simplicibus verbis eadem dicta Il. N, 789. et v. 692. Comparari ſolet cum Il. Γ, 81. Odyſſ. Ω, 529 ſqq. — 692. magna voce infit. 694. *verius* eſt, iuſtius eſt, me vnum pro omnibus rupti foederis poenam luere, vt iam Seru. Nota nunc vocis *verus* ſignificatio vel ex illo Horatiano: *Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt.*

697 ſqq. Praeclarus locus: primum in exhibenda impatientia morae et feſtinatione, tum in phantaſmate miraе heroum magnitudinis et ſpeciei corporis. *praecipitatque moras omnes*, ornate, h. omnia, quae eum morari poterant, feſtinanter agit. — 700. *intonat armis*, tantus corporis ſpecie, *quantus Athos*. Nam ad inceſſum haec ſpectant.

Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque niuali
Vertice se adtollens pater Apenninus ad auras.
Iam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentis, genitos diuersis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.

Atque

703. *se tollens* Goth. tert. 705. *qui alta* et *qui imos* Doru. 706. *altos* Oudart. *abiete* Moret. sec. 708. *Ingentes* ante Heins. *diuersi p. orbis* Maronis mos postulat. Sicque iam coni. Heins. 709. In Heinsianis et Burm. *coisse* vitiose expressum. Ceterum memorabile exemplum hic versus prodit librorum in manifestam corruptelam conspirantium; quo quis abuti possit ad auctoritatem codicum eleuandam. Legitur enim in Romano iuxta ac Mediceo, et in ceteris Pierianis et Heinsianis omnibus aduersus metrum: *viros et decernere ferro.* Vnus erat Pier. a quo aberat *et*, quod et Goth. sec. ignorabat cum aliis, quos Vrsin. viderat, qui et Faernum sic emendasse testatur. Sequuntur codicum vitium edd. vett. quantum video, omnes, exceptis iis, quae ex Egnatii recensione Ven. 1507. profectae, in quibus *et cernere*: hoc etiam Ge. Fabricius recte repetiit, hincque alii. Auctoritatem faceret iam per se satis magnam ratio poetica: sed *cernere* etiam firmat Seneca Ep. 58. tum Quinctil. et Priscian. teste Heinsio, inprimis autem Seruius, docta in nota ad h. l. et *cernere* etiam a m. sec. in Mentel. erat emendatum. Post virorum doctorum obseruationem nunc constat, *cernere*, κρίνειν ἀγῶνα, pro decernere, iam Ennio esse frequentatum. cf. Heins. ad h. l. cum Cerda et Burm.

ciant. Etiam Hector apud Homerum Il. N, 754. ὡρμήθη ὄρεϊ νιφόεντι ἐοικώς, sed ornatius Maro singula montium nomina ponit, quod efficacius ad sensus impulsus est. Ne autem quis cum Spencio V. Cl. Polym. p. 248. simulacra deorum montium cogitet moneo: Sic tota vis et δεινότης poeticae imaginis perit, quae alioqui multum ex illo habet, quod ἐνφανταστικῶς dicere licet. Duxit hinc Miltonus magnificum ac sublime illud Satanae phantasma: *dilated stood, Like Teneriff or Atlas, unremov'd: His stature reach'd the sky, and on his creſt Sat Horrour plum'd. Parad. loſt.* IV, 984. — *cum fremit* ventorum procellis: hinc et *coruscae* ilices, variante variato arborum motu luce et vmbra. Sic sup. I, 164. *siluis scena coruscis.* — 709. *cernere*, κρίνειν

Atque illi, vt vacuo patuerunt aequore campi,
Procurſu rapido, coniectis eminus haſtis,
Inuadunt Martem clipeis atque aere ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miſcentur in vnum.
Ac velut, ingenti Sila, ſummoue Taburno
Cum duo conuerſis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt: pauidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque iuuencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi

710. *p. puluere* Zulich. a m. pr. 711. *coniectisque* Medic. vt Heinſ. tradit. Sed Fogginii diligentia dedit a m. pr. *colectiq.* et a ſec. *conlectis:* hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *collectis*, Goth. tert. *diſiectis.* 712. *ſimul aere* ſec. Menag. 713. *crebris ictis* Medic. (a m. pr.) et Gud. a m. pr. 714. *Congeminat* ſec. Rottend. 715. *Sila* diſerte Medic. et al. In aliis, et in edd. vett. nec non in Seruio *Syla.* In Rom. *ſilua*, vt ſupra erratum Ge. III, 219. et vt h. l. ab aliis errari Seruius monet. *Sylla* Doru. a m. ſec. *ſub monte Taburno* ap. Seru. ad Ge. III, 219. 716. *conuerſi* alter Menag. *diuerſis* Menag. pr. et Goth. tert. *c. inter ſe praelia* Zulich. a m. pr. *in* abeſt alteri Menag. 719. *Quis nemori* Heinſ. tandem reſtituit e Medic. tum Rom. aliisque Pier. adde

κρίνειν τὸν ἀγῶνα cf. V. L. — 710. cf. v. 696. — 712. *Invadunt Martem*: elato ſpiritu, pro, incipiunt pugnam, cf. IX, 186. *clipeis atque aere ſonoro:* vtrumque de clipeis colliſis. Inf. 724. repetitur: *Concurrunt clipeis.* 714. *fors et virtus.* Non fors Turni, Aeneae virtus: ſed pugnantes non modo virtutem praeſtant, ſed et caſum ac fortunam in ictibus et vulneribus inferendis obſeruant.

715. Ornatiſſima comparatio: facile cuiuis obuia, ſed tam ſplendide et magnifice vix a quopiam tractata. Nam tenuiter Apollon. lib. II, 88. 89. cf. Cerda. Sed ipſe Maro iam pugnam taurorum copioſe tractauerat in Ge. III, 217 ſqq. Cum quo conferre iuvabit Oppian. Cyneg. II, 43 ſqq. Ornat notionem ſiluae poſitis nominibus celebriorum ſiluarum, Silae in Bruttiorum agro (v. ſup. V. L. ad Ge. III, 219.) et Taburnum, in Samnio v. Ge. II, 38. 717. 8. 9. Valent haec ad pugnae atrocitatem declarandam. *muſſantque.* cf. ſup 657. *nemori*, pro paſcuis, ſaltu: vt in Georg.

v. c.

Digitized by Google

Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, et ſanguine largo
Colla armosque lauant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor aethera conplet.
Iuppiter ipſe duas aequato examine lances
Suſtinet, et fata inponit diuerſa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat

adde Goth. ſec. Vulgo lectum: *Quis pecori.* Porro *imperet et* aliquot Pier. et Burm. *ſequuntur* Sprot. et duo alii Burm. 720. *praelia miſcent* Gud. Sed alterum figuratius. 721. *infigunt obnixi* Parrh. 722. *rigant* Oudart. a m. ſec. ex interpretamento τοῦ *lauant. lauunt* aliquot Pier. 723. *Non aliter* duo Goth. et pars Pier. *Lauinius heros* pr. Moret. 724. *fr. a. pulſat* Oblong. 725. *Iupiter ille* Bigot. vt toties v. lib. VII, 110. *ex agmine* Parrh. Goth. pr. vt toties alibi. *aequato pondere* Goth. tert. 727. *aut quo* complures ſcripti Heinſ. tum Parrh. et Goth. ſec. ac tert. Poſſunt hi videri ad Seruii exemplum interpretationem inſtituiſſe ſicque edidit Cuninghamus ex Hulſ. et Nonio p. 177. laudato Caſtalione Obſſ. Dec. III, 9. Monet tamen eſſe hoc duriſſimum, quod in *quem damnet* ſubſtituendum ſit *voti*; quodque *labor* ſit virtus, quae alterum victorem reddat. Poteſt *aut* ſeruari etiam ex noſtra interpretatione; nam ſaepe pro copula occurrit. Neſcio an procedat, ſi quis τὸ *labor* ſic ſumat: *labor* eſt Ioui, laborat Iupiter, dubitat, deliberat, *quem damnet* (leto) *aut quo* vel *et quo* etc.

v. c. II, 216. et v. h. l. Heinſ. 720. Cf. Ge. III, 220 ſqq.

725. 6. 7. Apud Homerum Iouem ſata Hectoris et Achillis Il. x, 209 ſqq. Achiuorum et Troianorum Il. Θ, 69. libra expendere: notum eſt. cf. Guell. ſed ibi alterutrius exitium iam inſtare declaratur; quod ſequutus eſt Miltonus in praeſtantiſſimo loco lib. IV, 996 ſqq. Maro ad diuerſum phantaſma Interpretes auocare debebat: ad magnitudinem pugnae et expectationem exitus, quam ea faciebat. Non modo homines ſuſpenſi expectant, ſed ipſi dii; ipſe Iupiter libra pugnantium fata trutinat, ſed aequa adhuc lance nec in alterutram partem propenſa. *quem damnet labor, quo vergat pondere letum*: praegnans oratio. Videamus primum de poſteriore, quod eſſe debebat proprie, vtra lanx pondere vergat (καταῤῥέπει) eoque ipſo mortem denuntiet. *letum* itaque pro ipſa lance dixit. Iam prius membrum *quem damnet labor* equidem ſic accipio, vt eandem ſententiam

Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini,
Adrectaeque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu:
Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
Vt capulum ignotum dextramque aſpexit inermem.

Fama

728. *hac* Montalb. *hoc* Doru. a m. ſec. *impune micans* Zulich. *corpore tanto* Sprot. 731. *acies amborum* Bigot. idem cum multis *ac*, etiam Goth. ſec. *et*. 732. *que* aberat ſec. Hamb. in *medio tardentem* Medic. a m. pr. *ictum* Rom. et aliquot Pier. Poſt hunc verſum in Zulichemio ſequebatur verſus imperfectus: *Quid ſupereſt?* Vidit ſcilicet aliquis, hic deeſſe aliquid ſententiae explendae. vide notam. 733. *ocior aura* Sprot. 734. *inertem* Leid. perpetua varietas.

ſententiam more ſuo bis exponat poeta: quem *damnet* ſc. leto, quem morti deſtinet iniqua ſua fortuna, calamitas ſua; ſeu *labor* ſimpliciter pugna, vt πόνος, μόχθος. Video alios ſic accipere, vt ſit pro: qui damnetur et addicatur labori; Scaliger vero: a quo fruſtra labor ſuſcipiatur. Nondum damno meam rationem. At Seruius contraria iuncta putabat: „id eſt, inquit, quem voto liberet labor praeliandi, parta ſcilicet victoria etc.“ Parum luculenter declarat mentem Grammaticus; hoc enim vult, vt ſit: quem h. vtrum voti damnet pugna: vt ſup. Ecl. V, 80. *damnare votis*.

728. *impune putans* id ſibi futurum. tuto ſe illaturum ictum. *conſurgit* cf. ſup. ad XI, 284. 731. Ductus caſus ex Il. r, 363. vbi Menelai ictum, quo Paridem petit, ſimilis fortuna eludit. Facit autem novam voluptatem, nouamque expectationem, quod ne nunc quidem Turni fata exitum habent, ſed ad nouam pugnam differuntur. 732. Sententia imperfecta. Poſt hunc verſum animo ſupplendum: et inermis ſic relictus Turnus periiſſet vtique: *Ni fuga ſubſidio ſubeat*, ſubiiſſet eius animo. Capulum mutilum (κωλὸν δόρυ. Il. π, 117.) *ignotum* dixit, quoniam alienum, non ſuum, ſed Metiſci, vt ſtatim exponit diſertius poeta. Nam cinxerat ille quidem, cum exiret ad pugnam, enſem Dauni patris (v. ſup. hoc lib. 89.90.) Sed mox, eo depoſito, ad foedus ibat in bigis, *Bina manu lato criſpans haſtilia ferro* ſup. v. 165.

Fama eſt, praecipitem, cum prima in proelia iunctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigae rapuiſſe Metiſci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma Dei ad Volcania ventum,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit: fulua reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diuerſa fuga petit aequora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos inplicat orbis.
Vndique enim denſa Teucri incluſere corona:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua moenia cingunt.
Nec minus Aeneas, quamquam tardata ſagitta
Interdum genua inpediunt, curſumque recuſant,
Inſequitur,

735. *cum primum* tres Burm. et aliquot Pier. 738. *Iamque diu* ſec. Moret. et Montalb. *Teucris* Leid. 739. *ventum eſt* nonnulli ſcripti et editi cum trinis Goth. 740. *Fatalis* Ven. *gl. cui* Rom. et aliquot Pier. *fuſilis* Leid. 741. *reſplendet fragmen*, Rom. cum aliis Pier. tum Medic. a m. ſec. aliique Heinſ. cum Ed. pr. Burm. quod exilius eſſet. Heinſius tamen ſubtilitatem captat et coni. *reſplendent fragmen*; vt *crepitabant bractea* excudebat ſup. VI, 209. *reſpondent* Goth. tert. *reſplendunt* Doru. *reſplendet lumina* Zulich. *reſplendent agmina* Ven. 742. *aequore*, Leid. 743. *Nunc huc atque huc* alter Menag. *nunc huc* Ven. *deinde huc* Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth. *nunc hunc inde illuc* Doru. a m. ſec. 744. *Teucri denſa* Goth. tert. *i. caterua* Goth. tert. 745. *hinc a. m. ſpargunt* Menag. pr. 746. *tardante ſ.* plerique libri etiam Medic. a m. pr. et vett. edd. ante Dan. Heinſium, qui primus *tardata* ſc. genua, ſagitta ſ. vulnere: quod ex Rom. et aliis notauerat Pierius. *turbata* Montalb.

735. *cum prima.* ſup. 324 ſqq. 739. *arma dei ad Volcania*: nouatum doctе, pro, ad arma dei Volcani, vel arma diuina Volcani. Locus ſimilis Q. Calabri lib. I, 545 — 8. 740. *futilis*, pro vulgari, fragilis. In ſeqq. 742. veſtigia ſunt fugae Hectoreae Il. x, 136 ſqq. Certamen hoc ante oculos habuere e recentioribus multi, inprimis Taſſo in pugna Argantis et Raimondi Gieruſ. liber. Cant. VII. St. 80 ſqq. 743. *orbes* v. ſup. v. 481. *inplicat*, eleganter pro facit, implicito curſu. 745. *vaſta palus*, non Iuturnae, nam is nimium quantum aberat, ſed colluuies aquarum agreſtis.

749. Prima

Inſequitur, trepidique pedem pede feruidus vrguet:
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Ceruum, aut puniceae ſeptum formidine pennae,
Venator curſu, canis et latratibus, inſtat:
Ille autem, inſidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at viuidus Vmber
Haeret hians, iam iamque tenet, ſimilisque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque
Reſponſant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnis,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat enſem.
Aeneas mortem contra, praeſensque minatur
Exitium, ſi quisquam adeat: terretque trementis,

Pp 2 Exciſu-

748. *inſtat* pro *vrguet*, ex Aruſiano Meſſio laudat et illuſtrat Heinſ. cf. ſup. VIII, 433. 434. 749. *in flumine* vulgg. ante Heinſ. 750. *captum* Goth. ſec. *pinnae* plures Pier. et Heinſ. cf. Ge. III, 372. et alibi. 753. *ac* Medic. et al. *aut* Sprot. *inuidus* Bigot. *vmidus imber* alter Hamb. 754. *tenens* Rom. et Hamb. pr. a m. ſec. 755. *illuſus* alter Menag. et alter Goth. 757. *Reſponſat* Goth. pr. *circum* etiam legitur. *et* aberat Exc. Burm. *intonat* Sprot. et alii ap. Burm. et Pier. *fragore* iidem et alii permulti cum Goth. tert. 760. *A. contra praeſens mortemque m.* Ed. pr. Burm. et Goth. pr. 761. *Excidium* Ven. *aderat* Doru.

749. Primae comparationis lineae in Hectoris fuga Il. X, 188 ſq. Ornauit narrationem ſimili exemplo Oppian. Halieut. V, 586 ſqq. iam Guellio laudatus. 750. *aut puniceae* cf. Ge. III, 372. — 752. *inſidiis*: ſunt illae ipſae lineae pinnis ac formidine diſtinctae, quas expauescens ceruus non tranſilit. 753. *Vmber*, canis ex Vmbria: quod facile quisque videt. 754. 5. Lepidum ornamentum comparantis rei: petitum ex Apollon. lib. II, 278 — 281. Imitationem Ouidii Met. I, 533 ſqq. et Statii V. Theb. 165 ſqq. iam Cerda comparauit. 756. *lacus* cf. 745. intelligenda autem arundo et arbuſta circa paludem. — 760 ſq. Prorſus ad Homeri ductum in Hectoris fuga Il. X, 205 ſq. Ad noſtrorum vero hominum ſenſus ſuper decoro herois haec exigenda

Exciſurum vrbem minitans, et ſaucius inſtat.
Quinque orbis explent curſu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim leuia aut ludicra petuntur
Praemia: ſed Turni de vita et ſanguine certant.
Forte ſacer Fauno foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum:
Seruati ex vndis vbi figere dona ſolebant
Laurenti Diuo, et votas ſuſpendere veſtis.
Sed ſirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro vt poſſent concurrere campo.

Hic

762. *Exciſſurum* Parrh. *ſaucius* eſt vel etſi ſaucius; vel, quantum licebat ei ſaucio. Eſtque adeo poeta dignius, quam quod coniicere poſſit aliquis: *et ſaeuius inſtat*. Nam poeta, *et ſaeuior inſtat*, dixiſſet. *inſtant* Medic. a m. pr. 763. *implent* Menag. pr. et Leid. *complent* Parrh. 764. *Huc atque huc* Oudart. 766. *Fauni* aliquot edd. ex Naugeriana recenſione Ald. tert. et ſic Seru. laudat ad v. 779. quod praefert cum Cerda Cl. Schrader. ad Muſaeum p. 330. tanquam exquiſitius. Sed aliter codices; et impedita fit iunctura *ſacer Fauni foliis. foliisque* pr. Hamb. 767. *olim nautis* Goth. tert. *ſignum* Menag. pr. et Parrh. non indocte, vt Homericum σῆμα, quod late conſpectum praebet. 768. *ibi* pr. Hamb. et Sprot. 769. *notas — veſtes* Edd. vett. emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fabricio: ſicque Pier. et Heinſ. paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. ſec. Rottend.

genda nequaquam. Hoſtem in congreſſu pugnae ſemel victum, etiam inermem ac nudum trucidat Homericus ac Virgilianus heros: et neſcio an noſtra aetas in praeliis aliud probet. De noſtrorum autem certaminum ac duellorum ſingularium ludibriis cogitare h. l. interpretes non debebant. 763. *retexunt* eleganter, repetunt, recurrunt. cf. ſup. lib. V, 583. 4. — 764. 5. Hic tranſfert Homericos notiſſimos verſus Il. x, 158—161.

766. Vim poeticam Maroni propriam in oleaſtro hoc ornando agnoſce: Simpliciter declarandus erat locus, quo haſta haerebat. Videtur ea fata quaſi eſſe ex caprifico Homeri Il. x, 145. cf. z, 433. λ, 167. — *lignum*, arbor. 770. *nullo diſcrimine*, adeoque nullo reſpectu habito, quod ſacra erat arbor. 771. *puro campo*, vacuo, non impedito. Sic Gr. καθαρὸς χῶρος, vt Il. Ψ, 61. Paſſim mos loquendi illuſtratus a viris doctis. v. c. ad Ouid. Faſt.

Digitized by Google

Hic haſta Aeneae ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides, teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit: tuque optima ferrum
Terra tene; colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
Dixit, opemque Dei non caſſa in vota vocauit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit diſcludere morſus
Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et inſtat,
Rurſus in aurigae faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem Dea Daunia reddit.

772. *huic* tert. Rottend. *hic* tert. Goth. 773. *et* abeſt multis, ab aliis *in*, vt a tribus Goth. Aberat etiam a Medicco; ſed altera manus inſeruit *ab r.* et deleuit *et*. In Ven. *vt lenta*. Tum Bigot. *fixum. lenta radice*. Porro, idque vnice verum, Seruius iungebat: *fixam et l. r. tenebat*. Ge. Fabricius Donatum legere ait: *D. mollem et lenta r. t.* Quod verum non eſt: nam Donatus *lentam radicem* explicat mollem. 777. *tuaque* ſec. Rottend. 778. *veſtros colui* Goth. tert. 779. *ferro f. p.* duo Rottend. Zulich. et pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem iuuat. Sed hic miror Maroni non tenuem et exilem viſum verſum, inprimis in hoc: *fecere profanum*, pro, profanarunt. Paullo ante ad v. 775. notatum erat in Seruianis: humiliter quibusdam viſum dictum: *prendere curſu*. 781. *Iamque* Hugen. *lento ſtirpe* cf. Pier. et ſup. v. 208. 782. *potuit* Leid. *diſcurrere* Medic. a m. pr. et Gud. pro var. lect. *diſcindere* Ven. *conuellere* qu. Moret. et Leid. 784. *conuerſa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. ſec. *mentita* nonnulli apud Cerdam, non conſtat, qui. 785. *tradit* alter Hamb.

Faſt. III, 582. — 772. *haſta ſtabat*, ex iactu ſup. 711. 774. 5. Eadem in haſta Achillis convellenda opera ponitur ab Aſteropaeo Il. Φ, 174 ſqq. 778. *colui — honores* vt ſacra colere, religiones colere. — 781. 3. quam ornate: non potuit euellere haſtam. *lento in ſtirpe*: quod 773. *lenta in radice. diſcludere morſus roboris* eiusdem radicis ſeu trunci, qui ferramentum haſtae arcte amplexus erat, vt difficile eſſet ad ſoluendum. Sic *mordet fibula*. 785. Facit Iuturna, quod

Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
Adceſſit, telumque alta ab radice reuellit.
Olli ſublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus haſta,
Adſiſtunt contra certamina Martis anheli.
Iunonem interea Rex omnipotentis Olympi
Adloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:
Quae iam finis erit, coniunx? quid denique reſtat?
Indigetem Aenean ſcis ipſa, et ſcire fateris,
Deberi coelo, fatisque ad ſidera tolli.
Quid

787. *ab* abeſt Parrh. *reuulſit* Ald. (prima) ap. Burm. 788. *animis armisque* Parrh. vide ſup. II, 799. 790. *Adſiſtunt contra certamina*: Velim Heinſium, qui hoc repoſuit, vel Burmannum expoſuiſſe, qua ratione hoc dictum ſit. Exhibent vtique hoc Medic. (nam Romanus hic mancus eſt) Mentel. ceterique Heinſ. ſicque edd. vett. Ed. pr. Burm. Venetae noſtrae 1484. 1486. Hinc aliae vt Norimb. et Veneta 1495. etc. item Egnatii recenſio: *Inſiſtunt certamina*: quod rationem habet. Sic ſup. Ge. III, 164. *viamque inſiſte domandi*. Rationem habet quoque alterum, quod verum eſſe arbitror, quodque Seruius alios legere ait, *Adſiſtunt – certamine*: Sic *ſtare, adſtare, παρίστασθαι, adſiſtere*, de certantibus, vt ſup. XI, 710. Atque hoc exhibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert. *in certamine* Hugen. ita quoque edidit Naugerius Ed. tert. Ald. quod ſequuntur alii: alii e vulgatis *Inſiſtunt certamine* vel *certamina*. Tandem *in certamina* pr. Moret. Etiam hoc ferre malim. *Adſiſtunt in certamina* in pugnam. Sed *adſiſtunt certamina* equidem quo modo interpreter non habeo. 792. *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Pierii. 793. *Qui* Leid. *quis* pr. Hamb. *erat* ſec. Menag.

quod Pallas in Achillis gratiam Il. X, 267. 789. *arduus*, vt alias, elatus animo, fidens, audax. Sic ſup. *altus Aeneas. ſublimes armis* iungunt alii: male hic. 790. v. V. L.

791 ſqq. Nouo inuento poeta nos, cum iam pugnam Turni et Aeneae inſtaurari expectamus, auocat, et animos ſuſpenſos tenet deorum conſiliis interpoſitis. — 791. Hoc fere modo Odyſſea ad finem properat Ω, 471 ſqq. *omnipotentis* Olympi. cf. ſup. ad lib. X, 1. 794. 5. fatale eſſe, vt Aeneas deus Indiges, ἐγχώριος, ſit, ſcis ipſa cf. VII, 313. Nota loca Liu. I, 2. f. Tibull. II, 5, 45. 46 ſqq. *fatiſque ad ſ. tolli* ex Enniano: *Vnus erit quem tu tolles ad ſidera caeli*, quod vſurpauit Ouid. XIV. Met. 814. Hinc mox Iuno v. 819. ſubiungit aliud quid, quod non fati neceſſitas imponat. 797. 8. 9.

Forte

Digitized by Google

Quid ſtruis? aut quæ ſpe gelidis in nubibus haeres?
Mortalin' decuit violari volnere diuum?
Aut enſem (quid enim ſine te Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim creſcere victis?
Deſine iam tandem, precibusque inflectere noſtris: 800
Nec te tantus edat tacitam dolor: et mihi curae
Saepe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.

796. *gaudis* Goth. tert. pro *grauidis*. *in montibus* Oudart. et Zulich. a m. pr. merus lapſus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 133 ſqq. Nam et ibi Iuno ad caelum redit v. 159. 797. *Mortali* ed. Ven. Burm. cum Goth. ſec. et tert. *Mortalem* legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544. non mala emendatio viri docti, qui in ſententia haerebat. Nam hoc vtique indignum: vulnere diuum h. diuorum, mortalem peti, violari. Quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, ſi *mortale vulnus* communi ſignificatu accipiendum eſt, vt ſit vulnus mortalis, ſeu a mortali illatum. Quid enim in eo mirum, ſi Aeneas, futurus deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna verſaretur? cum Turno congrederetur? Itaque inducor vt credam, Maronem primum h. l. auſum *mortalem* pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum ſimilium, v. c. letalis, fit praeclare; etſi Seru. damnet, et Burm. recte moneat, eſſe vſum vocis ſequioris aetatis. Sed haec ipſa, quae ſeriores ſcriptores ſibi permittunt, omnia fere a poetis primum profecta ſunt. Ita tandem ſententia digna poeta exit. Erat vtique quod miraretur Iupiter, Iunonem, cum ſciret ipſa Aenean immortalem futurum, tamen putaſſe ſe aſſequuturam hoc, vt ille telo percuſſus vulnere letali occideret. Adſcribendus adeo hic locus iis, in quibus poeta nouaſſe aliquid dicendus eſt, ne ineptae orationis crimine oneretur. 798. *haud e.* Reg. 799. *Erectum* Goth. tert. *et* deeſt Bigot. 800. *que* abeſt Doru. 801. *taeitus* Leid. *edit* Diomedes legerat, ſicque Gud. a pr. m. quod copioſe illuſtrat Heinſ. ex vetere forma: edim, is, it. *ne mihi* Doru. 802. *triſti* pr. Hamb. pro var. lect. *τοῦ dulci*. Male; et ſimilis forma apud

Forte haec expoſtulatio cum Iunone non ſatis ſubtiliter eſt excutienda: argumentatio vtique eſt valde leuis. *diuum*, futurum deum. cf. V. L. *victis*, pro victo; ex decoro poetici ſermonis, ne in vulgari haereret: Quod toties vidimus etiam in hoc enallages genere. Alia vis nulla ineſt. 801. *Nec te edat dolor:* alias: animum tuum. vt Il. z, 202. Οὐ θυμὸν κατέδων et alia. In ſeqq. ambigua oratio. Aut aduerſatiua eſt propoſitio: *et mihi curae ſaepe tuo dulci triſtes*

Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare, vel vndis,
Troianos potuiſti: infandum adcendere bellum,
Deformare domum, et luctu miſcere hymenaeos;
Vlterius tentare veto. Sic Iuppiter orſus;
Sic Dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter; et Turnum, et terras inuita reliqui.
Nec tu me aeria ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati; ſed flammis cincta ſub ipſam
Starem

apud Tibullum notata: *Edidit haec dulci triſtia verba ſono. triſtes dulci* Goth. tert. *recurſant*, *recuſant*, *recuſent*, (hoc et Medic. a m. pr.) *recurrent*, aberrationes apud Burm. 803. *eſt* deerat Ven. *V. eſt ad ſummum* Leid. 808. *quod nota* Sprot. *mihi eſt tua* Parrh. *tua magna voluntas* perpetua lectio edd. vett. vſque ad Dan. Heinſium, qui e Pierii codd. repoſuit *magne*, quod et Medic. cum aliis Heinſ. firmarunt: et ex Goth. ſic ſec. ac tert. *tua celſa* v. ed. Iunt. 809. *inuiſa* Menag. pr. *relinquo* aliquot ap. Burm. cum triſtis Goth. 810. *Nec me tu* alter Menag. *aeriam* Doru. *ſub nube* Parrh. et pr. Hamb. pro var. lect. *ſub ſede* alter Menag. 811. 812. *ſub ipſam — aciem*

triſtes ex ore recurſent, immo defer ad me curas ac querelas ſaepe. Sic fere Cerda: ita vero oratio friget. Aut eſt reiteratio antecedentis enuntiationis: nec toties me querelis tuis fatiges. Hoc vtique malim. *et* ſubiungi, cum negatiua *nec* repetenda eſſet, nouum non eſt: vt paullo poſt v. 825. *aut ſaepe* pro tam ſaepe. *recurſent*, iterentur. 803. *Terris a.* Conſilia Iunonis: primum ſup. I, 37 ſq. alterum *infandum accendere bellum* etc. ſup. VII, 286. 315. 316. *Deformare domum*, ſc. luctu, quocum ſqualor ac deformitas coniuncta. *Deformem dolorem* Lucanus dixit lib. VIII, 81. et *deformis aegrimonia* ex Horatio nota.

808. 9. Hoc non reſpicere poteſt ea, quae hoc libro de Iunonis deſcenſu in montem Albanum, et, acceptis Iouis mandatis, ad Olympum reditu fuere narrata ſup. v. 133. 159. 160. ſed ad locum lib. IX, 802 ſqq. vbi Iris a Ioue miſſa Iunonem vetat pugnae intereſſe. 810. *Nec tu*. ſc. niſi hoc ita ſe haberet. 811. 812. ſtarem in acie *flammis cincta*: ad terrorem dictum puto, vt flamma in Troianos ſaeuiat, vti quis ferro ignique graſſari dicitur. Niſi nube ignea circumdata in pugnam prodire voluit. Fulminis vſui locus

vix

Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
Iuturnam miſero, fateor, ſuccurrere fratri
Suaſi, et pro vita maiora audere probaui;
Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum:
Adiuro Stygii caput implacabile fontis:
Vna ſuperſtitio ſuperis quae reddita Diuis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exoſa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro maieſtate tuorum:
Cum iam connubiis pacem felicibus, eſto,

aciem e Medic. tanquam elegantius refinxit Heinſ. pro vulgato: *ſub ipſa acie*. niſi quod ſec. Rott. et Doru. cum binis Goth. *ipſam acie*, et Parrhaſ. *ipſa aciem*. 813. *fateor miſero* tres Burm. et ap. Macrob. VI, 6. incondito ad aurem ſono. *fateor miſeram* Doru. 815. *vt oſtenderet* alii olim apud Seru. 816. *implicabile* Leid. *intractabile* Montalb. *inſatiabile* Zulich. 817. *Vana* Parrh. perperam cf. not. Aliter ſup. VIII, 187. 818. *que* abeſt Doru. *exorſa* Ed. Ald. tert. 819. *quod n. f. te l.* Goth. tert. *tenentur* Mentel. pr. a m. pr. 821. *infelicibus* Vratisl.

vix eſt. Supra lib. II, 613. Iuno ferro accincta Achiuos vocat a nauibus, Pallas autem nimbo cincta arcem inſidet. *traheremque Teucros inimica in praelia:* ſimpl. accipio pro, Teucros aggrederer: nam qui aggreditur, pugnare ſecum alterum cogit trahitque in pugnam. — 813. 4. Reſpicit ſup. 138. 152. Oratio eſt fere pedeſtris: ſed obſerua, quomodo eam vel ſic a vulgari deflexerit; cum eſſe deberet: Suaſi Iuturnae, vt etc. Probaui eam audentem maius aliquid pro vita fratris. In his ac ſimilibus Virgilianam orationem dignoſcere licet. 816. 7. Res per ſe notiſſima: ſed ornatum eſt egregie *caput fontis Stygii* pro ſimplici Styge. *vna ſ.* h. quae maxima iurisiurandi inter deos eſt religio: iusiurandum ſanctiſſimum. Male argutatur Seruius, et cum eo alii. *eſt reddita*, pro facta eſt, nihil amplius. *Superſtitio* pro religione ſatis frequens. Sic fere Il. o, 37. 38. ὅστε μέγιστος Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. 820. *pro m. tuorum*. Bene Seru. Reſpexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnauerat; inde ait *tuorum*; nam et Latinus inde originem ducit: ſup. VII, 48. 49.

822. *leges*

Digitized by Google

Conponent, cum iam leges et foedera iungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtis.
Sit Latium: ſint Albani per ſaecula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troia.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor:
Et germana Iouis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus?

Verum

822. *Componant* Parrh. *componet* Goth. tert. *leges ad f.* pr. Rottend. 823. *Nec* Ed. pr. Burm. Goth. tert. 824. *Ne* Parrh. *Nunc* Seru. ad lib. I, 148. *iubeas fieri* Goth. tert. 825. *veſtem* Medic. et Rott. ſec. ac tert. 826. *Sint Latii* Goth. tert. 828. *ſi das* Medic. a m. pr. vnde Heinſ. eiecto *que* facit: *occiderit, ſi das. o. licet cum* Goth. tert. ex interpretatione. Occidit Troia, et ſit ita, occiderit adeo cum ipſo nomine. tum *ſine nomine* Vratisl. *cognomine* Bigot. 830. *Eſt* Mentel. pr. et Hugen. *Es* duo Goth. et edd. vett. noſtrae omnes; ſic quoque Ald. tert. Fabric. Dan. Heinſ. *Et* primum in Ven. Scoti 1544. video exhibitum. *O germana* complures codd. apud Burm. et edd. pr. Mediol. Ald. pr. cum Iunt. et Seruio. *Saturniaque* Mentel. pr. a m. pr. 831. *tantum* Medic. (Fogginius *tantos* dedit, ſed *volui* a m. pr.) *volues* tert. Mentel. Leid. *voluit* Seru. ad IV. Aen. 377. *voluens* Ed. Ven. Burm.

822. *leges* ſunt foederis conditiones. 823. Argute poeta rem facti iam ad deorum voluntatem retrahit. Nam manſit nomen Latinorum: manſit ſermo Latinus, veſtitus Latinus: nec Troiani coloni quicquam in his immutarunt. Verendum autem erat, ne gens Latinorum victa in nomen victorum cederet, vt fere fieri ſolitum. Laudant Intpp. Salluſtii verba Iug. 21. f. *Victi omnes in gentem nomenque imperantium* (Numidarum) *conceſſere.* 827. Sint Romani potentes, ſed tanquam Itali, non tanquam Troiani; vt Italorum virtutem referre videantur, non Troianorum. Ceterum totum hunc locum ad lyricos numeros transtulit Horat. in regia Oda lib. III, 3. inprimis v. 30 ſq.

830. Tu, cum ſis germana Iouis ſoror, tantas iras exercere potes? Vt ſup. *tantae ne animis caeleſtibus irae?* vt ne numen quidem gentis exoſae ferre poſſis. Male argutantur

Verum age, et inceptum fruſtra ſubmitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
Sermonem Auſonii patrium moresque tenebunt;
Vtque eſt, nomen erit: conmixti corpore tanto
Subſident Teucri. Morem ritusque ſacrorum
Adiiciam, faciamque omnis vno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire Deos pietate videbis:

Nec

833. *Dic q.* Leid. *qua vis* Bigot. *nam me* alter Hamb. 834. 5. *moresque tenebunt Vſque: eſt n.* Paris. *commixti corpore tanto* repoſuit Heinſius et illuſtrauit exemplis, opportunis, importunis, corpus de vniuerſa rep. populo, ciuitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparationem corporis et membrorum hominis. Sic ſup. XI, 313. *toto certatum eſt corpore regni.* Itaque ſunt h. l. Teucri commixti cum toto populo Latinorum. Peſſime ad concubitum traxit Cerda cum aliis *τὸ corpore commixti* et *ſubſident.* Veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio eſt: *commixti* vel *commiſti corpore tantum.* Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heinſ. item Seru. ad I. Aen. 249. nec cur *tantum* mutare neceſſe fuerit, video. Nam ſenſus: *Tantum Teucri ſubſident, commixti corpore*, cum populo Latinorum: tantum tranſibunt in nomen eorum; nulla alia rerum mutatio fiet. *Corpore* autem egregie defendit Heinſius: et *commixti* elegantius quam *commixto.* Nam Mediceus Pierii et Porcius, tum Parrh. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. *commixto corpore* exhibebant; Romanus autem *commixti ſanguine tantum.* At *tanto* in nullo legitur praeterquam in vno Pierii *commixti ſanguine tanto*; et *commixti corpore tanto* in pr. Menag. et tert. Mentel. et *commixto corpore tanto* Goth tert. 836. *Teucris* Goth. ſec. *ſacrorumque* Bigot. 838. *Hinc g. Auſonium, mixto quod* Goth. pr. *mixtum cum ſ.* Parrh. 839. *Vltra homines* alter Hamb. a m. pr. *p. iubebis* Leid.

tur Grammatici. 832. iram perperam ſuſceptam, conceptam. — 833. *me remitto*: dictum vt: remittere animum, ab ira. Remittit ſe, qui molleſcit adeoque concedit: nec amplius *contendit.* Vti ſe remittunt ea, quae laxantur, ſolvuntur. — 835. 6. Permixti cum tanto populo Troiani comprehendentur, abſorbebuntur et latebunt ſub Latinorum nomine. v. V. L. — 836. 7. *Adiiciam.* Sacra tantum ac religiones Troianorum adiungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. ſup 192. faciamque, vt vterque populus Latini ſint, adeoque *ὁμόγλωσσοι.* — 839. *ſupra ire*

deos

Nec gens vlla tuos aeque celebrabit honores.
Adnuit his Iuno, et mentem laetata retorſit.
Interea excedit coelo, nubemque reliquit.
His actis, aliud Genitor ſecum ipſe volutat:
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.

Dicuntur

842. *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Sollenne tamen poetae, motum, inprimis concitatiorem, praeterito tempore declarare. Sed meo iudicio totus hic verſus melius abeſſet: *niſi* illic aliter olim lectus fuit. Saltem poſt *retorſit* ſequi debuiſſe videtur: *lumina, et e.* Vt ſolent dii in ſuorum morte. Vt ſup. X, 473. Hercules: *oculos Rutulorum reiicit aruis.* 843. *His dictis* Goth. tert. *ſecumque v.* Doru. 844. *fratri* Hugen. *demittere* quatuor ap. Burm. *deſcendere* Goth. tert.

deos pietate non eſt vrgendum: ſignificat tantum praeſtantiam ſummam in hoc genere. Nam etſi ad deos minores vel heroes referunt, tamen nec horum pietas in deos maiores vſquam, ſi bene memini, celebratur. 840. Iunonis ſacra in Ouidii Faſtis, templa apud Donatum aliosque in deſcript. Romae quaerenda. Reuocanda autem in animum ſup. III, 435 — 9. 841. *mentem retorſit*, inflexit, mutauit. Comparant μεταστρέφειν νόον Il. o, 52. ἐτράπετο νοῦς, φρήν et ſimilia. Nec ſane aliter commode te expedias. Alias malim iungere *mentem laetata*. Sic tamen *retorſit* abſolute ſc. ſe, paullo durius dictum. cf. V. L. — 842. *excedit caelo*. quo igitur illa abiit, ſi caelo exceſſit dea? Erit *caelum* h. l. de ipſa nube accipiendum, vnde illa ſpectabat pugnam, aethere pendens cf. ſup. 792. 796. 810. Inde illa abiit ad ſuum θάλαμον, cubiculum, quod Homerus memorauit Il. ε, 166 ſqq.

843. Ingenioſe nouum rei expediendae modum excogitauit Virgilius. Nam ſup. IX, 803 ſq. Homeri exemplo in ſimili loco Irin miſerat ad auocandam deam: nunc res erat varianda. Vt itaque Iuturna a fratre diſcederet, manifeſto mortis inſtantis omine illa terretur. *dimittere*: vocabulum quidem ſollenne in dimittendo exercitu, ſed h. l. alio traductum, eſt enim: abstrahere, auocare, auertere.

845 ſqq. Sit et hic locus pro exemplo variae artis et rationis, qua poetae fabulas antiquas, interque eas id inprimis genus, quod ſymbolicum et allegoricum ab origine fuit, tractant. De Furiis poetam agere, dubitari nequit. Sed cum earum ſedes alias

ſint

Dicuntur geminae peſtes cognomine Dirae,
Quas et Tartaream Nox intempeſta Megaeram
Vno eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hae Iouis ad ſolium, ſaeuique in limine regis
Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
Si quando letum horrificum morbosque Deum rex
Molitur; meritas aut bello territat vrbis.

Harum

847. *Vnum* Leid. *reduxit* Hugen. 849. *Harc* aberratur. *ſaevoque* Leid. et Par. *ad limina* alter Menag. Oudart. Parrh. 851. *horrificos m.* Goth. pr. 852. *meritasque* Parrh. *ac bello* Gud.

ſint in Tartaro, ſaltem in Plutonis regia vel in aditu inferorum, vt VI, 280. nunc in Iouis illae veſtibulo excubant. Seruii h. l. et ad III, 209. commenta de triplici Furiarum poteſtate nihili ſunt: vti nec illud ſatis probatum dedit, Furias appellatas eſſe *canes Iouis:* quo nomine Harpyiae alias inſignitae, vt Apollon. II, 289. Ἀρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας. Nam loca Aen. VI, 257. et Lucani VI, 733. perperam adducit aut potius adigit ad hanc notionem firmandam. Neque etiam alias Furias Plutoni, alias Ioui dare voluiſſe putandus Maro. 845. *cognomine* pro, nomine. *Dirae* eſt nomen illarum peſtium h. exitioſarum dearum. Male Grammatici inverſe tradunt: cf. inf. 865. Ἀραί ſunt ap. Aeſchyl. Eumen. 420. *geminae — et Megaeram*: Docte ſic variauit poeta, quod vulgo erat: Sunt tres Dirae. Tum vnum tantum nomen ponit: etiam hoc poetam decebat. Alecto et Tiſiphonen quis non facile ſupplet animo? *Noctis filias* Furias vel Eumenides etiam ſup. VII, 331. ediderat; idem Aeſchyl. l. c. 419. Quod *vno partu editas* facit, neſcio an aliunde acceperit. 847. *paribus:* pro pariter, pari omnes modo. De alis cf ſup. VII, 561. *ventoſas alas* nouo epitheto, quod notionem magnitudinis alarum et concitati volatus habet: nam ventum mouet. 849. *ſaeui:* epitheton h. l. accommodatum rebus ac temporibus, quibus Furiarum miniſterio vtitur Iupiter, cum iraſcitur. *apparent* vox propria, de miniſterio, vnde apparitores. 850. h. terrent mortales miſeros. 851. 2. Arguuntur, qui Furiarum munera diſpeſcunt, et Tiſiphonen morbos, Alecto bella, et Megaeram letum immittere aiunt.

853. *vnam*

Harum vnam celerem demiſit ab aethere ſummo
Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iuſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus, ac neruo per nubem impulſa ſagitta;
Armatam ſaeui Parthus quam felle veneni,
Parthus, ſiue Cydon, telum inmedicabile, torſit;
Stridens, et celeris incognita tranſilit vmbras.

Talis

853. *demittit* editum vbique, quantum video, ante Dan. Heinſ. qui primus *demiſit* edidit, quod Pier. et Nic. Heinſii codd. dederunt. In nonnullis *dimiſit*: pr. Moret. *dimittit*: tandem pr. Hamb. *ſummo demiſit Olympo*. 856. *a neruo* Exc. Burm. *a verno* Montalb. 857. *Armatus* Sprot. a m. ſec. *armauit* Goth. ſec. *quam Parthus* Parrh. Malim Codicem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem, quod vitioſum vtique eſſe arbitror: Quid enim *Parthus, Parthus ſiue Cydon* ſuauitatis habeat? Aut genus ponendum erat, vt indiuidua vel formae ſequerentur: aut vtrumque iterandum, vt v. c. II. X, 127. 128. Latet arbitror epitheton ſeu *Parthi* in ſeq. verſu, ſeu *fellis*: v. c. *Armatam ſaeui fallax quam* etc. aut ſimile quid. Niſi vltima poetae manus verſui deeſt: quod probabile ſit. Waddelium nunc video Animadu. Crit. p. 39. coniecciſſe *Arcu ſiue Cydon:* vel, *Parthо ſiue Cydon* h. in Parthum; prius ferri poſſit. 858. *ſeu C.* Oudart. male cf. Ecl. X, 59. *medicabile* idem. 859. *auras* nonnullos legiſſe teſtatur Seruius, qui rem male expedit de vmbra ſagittae. Immo, ad maiorem phantaſmatis horrorem pro *auris* exquiſitius dixit *vmbras*, h. nigrum aerem, quem tranſuolat ſagitta: hinc *celeres vmbrae*, vt *celeres aurae*, quae celeriter tranſmittunt telum.

853. *vnam*. Cum poeta vix dignum ſit, indefinite loqui, Megaeram deſignaſſe dicendus eſt: *vnam illam*. 855. *turbine* ſimpl. pro motu ſup. 320. et 531. Volat Megaera tanquam ſagitta arcu emiſſa. *per nubem*, auget phantaſma, pro per aerem. Parthos ſagittis venenatis vſos eſſe, firmat Seruius Lucani auctoritate lib. VIII, 303. 304. Verba Maronis expreſſit Silius lib. XIII, 197. 198. An Cretes, ex quibus Cydones ſunt, (v. Homer. Odyſſ. τ, 176. et ι, 292. a quibus Cydonia vrbs) medicari tela veneno ſoliti fuerint, conſtetque ea de re aliunde, ignoro. In venatione ſaltem venenatis ſagittis vſus eſſe apud eos potuit, veterum et noſtrorum barbarorum exemplo. *Fel veneni*, ornate, vt virus, i. e. ſuccus amarus, noxius. 859. v. V. L.

862. Haber

Talis se fata Nocte tulit, terrasque petiuit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
Alitis in paruae subitam conlecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit inportuna per vmbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans, clipeumque euerberat alis.

Illi

860. Non *Talem*, sed *talis*, vt toties vidimus in voce *ferre se* pro *incedere* v. c. VII, 492. 861. *acies venit I.* pr. Moret. quod non displicebat Heinsio. 862. *in prauae* Waddel. coni. ap. Burm. praue vtique; etsi sic lectum in Parrh. idque receptum a Cuninghamo. *subitam figuram* Rom. et plerique alii Pier. ex Heinsianis Mentel. et secundum Burm. fere omnes: receptum ab Heinsio: Vulgo, *subito c. f.* Porro *subito conuersa f.* Medic. Pierii, et Mediceus princeps: *subitam conuersa f.* Sed *conlecta* copiose defendit et illustrauit Heins. Conf. sup. 491. et X, 412. et multo magis de angue Ge. II, 154. et al. 863. *in* abest apud Marium Plotium de metris: ibidem: *et culm.* Bigot. *aut cumulantibus aris.* 864. *saeuum canit* in lib. ap. Pier. Etiam *serum* Seruius exponit triste, luctiferum. perperam. Est: sera nocte; *νύκτερος ἀστὴρ* Aratus. *per vmbram* Menag. pr. cum parte Pier. 865. *versam* Medic. a m. sec. et Leid. *se Turni* Goth. tert. *ob ora* Heins. emendauit e Romano, Moret. et Leid. cum Arusiano Messio: (accedit Donatus) idque diserte illustrauit. *in ora* Medic. et Goth. tert. 866. *volans, cl.* pr. Hamb. *reuerberat* Medic. Pierii, Parrh. et Ed. pr. Burm.

862. Habet haec Megaerae in bubonem mutatio aliquid, quod insigniter ad terrorem accommodatum est ex veterum superstitione; ex qua recentes quoque poetae certatim transtulere praesagia bubonum et noctuarum. Enim vero nequaquam hoc mortis augurium comparandum ad augustum illud et sublime phantasma, quod Messiae lib. VIII, sub. f. exhibuit auctor, summum Germaniae ornamentum: vbi Seruatoris moribundi caput duo Mortis Genii septenis gyris circumvolant. Locus ille ad horrorem incutiendum efficacissimus. Maronem nostrum imitatur Claudian. in Eutrop. II, 229 sqq. *Alitis paruae.* Videtur recte monitum a Servio, hoc alienum esse a bubone, quem grandi esse corpore satis constat. Et potuit poeta noctuae genus aliquod, v. c. minimam illam noctuam, quam *funeream* dicunt, intelligere. Reliqua tamen bu-

boni

Illi membra nouus ſoluit formidine torpor:
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haeſit.
At, procul vt Dirae ſtridorem adgnouit et alas,
Infelix crinis ſcindit Iuturna ſolutos,
Vnguibus ora ſoror foedans, et pectora pugnis;
Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana iuuare?
Aut quid iam durae ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obſcoenae volucres: alarum verbera noſco,
Letalemque ſonum. Nec fallunt iuſſa ſuperba
Magnanimi Iouis. Haec pro virginitate reponit?

Quo

867. *Olli* Bigot. *nouos* Medic. et Mentel. pr. vterque a pr. m. *ſoluat* alter Menag. vel *ſubito* pr. Hamb. 868. *errore* pr. Hamb. *haeret* idem a m. ſec. 870. *crines ſoluit* Doru. *ſcindit crines* Rom. 873. *durae* repoſitum ab Heinſio, auctoritate Romani tum Medic. reliquorumque vetuſtiorum omnium. Sicque Seruius: *durae, inuiti,* quae poſſet fratrem cernere tot laboribus ſubditum. Locum ante oculos habuit Statius XII. Theb. 214. 215. Vulgo editum: *miſerae.* Fateor hoc lenius, etiam ad ſenſum mollius, videri; etſi alterum illud doctius eſt. *dirae* Goth. tert. quod ipſum praeferam. 874. *moror* ſec. Rottend. *tali non p.* tres ap. Burm. *me* deeſt Leid. *tali me poſſum* Zulich. 875. *Nam iam* Leid. *trementem* Oudart. 876. *dirarum v. n.* Schol. Cruqu. ad Horat. I. Od. 2. 877. *fallant* a m. pr. Zulich. 878. *Magnanima* Gud. *hoc pro* Ven. et ſec. Moret. cum Parrh.

boni accommodatiora ſunt. cf. Plin. X, 12. ſ. 16. et ſic ſup. IV, 462. 463. Itaque *parvam* comparatiue accipiendum: dea mutatur in auem, paruam reſpectu deae. 869. *ſtridorem,* vocis ſonum interpretatur Seruius. Alias ad *alas* retrahi poterat. 875. 6. *Iamiam linquo acies* ad ductum Apollinis Homerici: Il. x, 213. Hectore iam morti addicto: λίπεν δέ ἑ φοῖβος Ἀπόλλων. cf. Cerda. *Obſcenae* v. Ge. I, 470. Aen. III, 241. et al. *terrete volucres.* inuidioſe dixit, nam vna eſt, inquit Seru. Poetam hoc ad exquiſitiorem orationem pertinere vidiſſe, ſi pro indiuiduis genus, pro vno plures, poneret, ſaepe vidimus: v. c. 799. — 877. Intelligo, nec latet me, fieri haec Iouis numine ac voluntate v. lib. VII. 858. *reponit* doctius quam reper-

dit.

Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademta eſt
Conditio? poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, et miſero fratri comes ire per vmbras.
Inmortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te ſine, frater, erit? O quae ſatis alta dehiſcat
Terra mihi, Manisque Deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, et ſe fluuio Dea condidit alto.
Aeneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, et ſaeuo ſic pectore fatur:
Quae nunc deinde mora eſt? aut quid iam, Turne, retractas?
Non curſu, ſaeuis certandum eſt comminus armis.

Verte

879. *Cur vitam* aliquot Pier. *Quid v.* alter Hamb. *Quo vitam aeternam dedit, et cur* Medic. Pierii. *cui m.* Oudart. a m. ſec. 880. *poſſim* Medic. *vt poſſem* Leid. et Zulich. cum Goth. tert. *labores* pr. Hamb. ſec. Moret. et Exc. Burm. idque receptum a Cuninghamo e mſ. Boecleri. 881. *ſub vmbras* Medic. Pierii, pr. Hamb. duo Rottend. Ven. et Gud. pro var. lect. 882. *Iam mortalis ego haud q.* vett. edd. et multi codd. vt diſtinguant poſt *ego*, alii poſt *haud quicquam*. Etiam *haud quicquam* Priſcian. lib. XIV. Sed iam Naugerius emendatum dedit: *Immortalis ego? aut q.* Sicque Rom. aliique Pier. Malim tamen per exclamationem. Me miſeram! *Immortalis ego!* Cuninghamus malebat ſublatum *aut*. Tum *haud mihi quicquam* Ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. 883. *O qua* Leid. *quam* Gud. a m. pr. *quo* Leid. alius. *fatis vna* Ven. *fatis ima*, quod Rom. habet, lectum vulgo ante Heinſ. qui *alta* e praeſtantioribus dedit. 884. *dimittat* multi apud Burm. 885. *detexit* Zulich. an *praetexit?* inquit Burm. 886. *et fluuio ſe condit in alto* Leid. et Reg. 888. *Ingemens* a m. pr. Medic. 889. *Qui* Leid. *relaxas* Bigot. male. *retractare* eleganter, recuſare, tergiuerſari, detrectare.

dit. 885. 6. Male ad Tiberim refertur. Nympha ſe in fontem ſuum ac lacum immiſit: quem *fluuium* nunc dixit, quandoquidem et fluuius inde prodit. vide Exc. III. ad lib. VII. Similia exempla Tiberis ſe in fluuium immittentis v. VIII, 66. alia ap. Hom. Il. o, 218. 9. Od. λ, 252. Δ, 425.

887 ſqq. Maior eſt totius ſequentis loci ſuauitas, ſi quis Hectoris cum Achille pugnam mente teneat v. Il. X, l. c. Ita vſſ. 268 ſqq. expreſſos videbis, ſed ornatius, hic

Digitized by Google

Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Siue animis, ſiue arte vales; opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque caua te condere terra.
Ille caput quaſſans, Non me tua feruida terrent
Dicta, ferox; DI me terrent, et Iuppiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
Limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis.
Vix illud lecti bis ſex ceruice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem,
Altior inſurgens, et curſu concitus, heros.

Sed

892. *armis* Ven. *animis aut arte* Ed. pr. Burm. *apta a.* Gud. a m. ſec. *pinnis* ed. Iunt. *pugnis* alter Hamb. 893. *clauſumue* Menag. pr. recte. *te credere* Oudart. 895. *ferox hoſtis* iungit Seruius, ſeu quisquis laciniam hanc attexuit, adeoque iungit: *ferox. Dî me t.* perperam. *ferox*, o Aenea, aut quod malim, *ferox* Turnus ait. 897. Deerat verſus Parrh. Mox *campo qui* (ſc. *limes*) vbique editum ante Heinſium, idque eleganter, ſicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinſius *quod* e Medic. a m. ſec. (erat a prima ſigla q.) aliisque ſuis et Pier. ſcilicet idem mutaturus hoc in iſtud, ſi alterum reperiſſet. 898. *L. agri* inuenit neſcio in quibus Pier. ſicque Ed. pr. Videtur ſic variari oratio poſt antecedens *campo. agros* Leid. *agris* cod. Barthii: quod inſuaue ſequente ſtatim *aruis. poſitum* Parrh. *decerneret* duo Moret. *arui* Hugen. et Goth. pr. 899. *Vix illum* Medic. et Ven. *leuarent* Leid. *mouerent* Goth. tert.

vſ. 890—3. Tum vſſ. 894. 5. Hectoris verba referunt, cum ſe a Diis deluſum intelligit vſ. 297 ſqq. Comparant tamen Vrſin. et alii Il. N, 811. 812. P, 175. 6.

896. Emiſſa haſta, cum altera deficiat, ſaepe (v. c. Il. Z, 409 ſqq. H, 264.) ſic heroes Homerici ſaxa iaciunt: ipſi adeo dii, vt Il. Φ, 403 ſq. vnde h. l. verba fere ducta ſunt; Cf. E, 303. 4. et M, 445 ſqq. Ad talem morem haec quoque exigenda ſunt. Turnus autem etſi enſem receperat, haſta erat deſtitutus, quam eminus in Aeneam mitteret. Vt quis vero victum hoſtem etiam nudum inſequeretur, dedecori in heroum vita non erat. 898. *litem:* remotius poſuit: pro, fines, adeoque litem de finibus. 902. *manu trepida*, feſtina adeoque non ſatis firma, *torquebat*. Seruius: „Bene

Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemue manu, saxumque inmane mouentem;
Genua labant: gelidus concreuit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis, oculos vbi languida pressit
Nocte quies, nequidquam auidos extendere cursus
Velle videmur, et in mediis conatibus aegri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:

903. *nec cur.* Doru. *nec se* Goth. tert. *cognouit* sec. 904. *Tollentemque* multi, vitiose, et ipse Mediceus: qui et perperam *T. manus*, sec. Moret. *manum.* Tum *saxumue* Medic. Doru. 905. *concurrit* alter Hamb. a m. sec. 906. *viri vacuus* ms. Barthii ad Stat. Theb. VI, 938. qui ipse contorta oratione et sententia distinguit: *ipse, viri vacuum.* Burm. *viae vacuum* tentat. Enimuero *lapis viri* (pro eius) est lapis ab eo proiectus: dictum ad vulgarem formam: iactus viri. Poterat *viro* dicere, vt esset *viro volutus*, h. a viro; sed alterum maluit: cur non feramus? *inane* de aëre nunc non primum occurrit, nec eius epitheton *vacuum.* vtrumque Lucretio subiectum. 907. *euasit*, *totum n.* interpungunt alii, etiam apud Seruium. *neque* Medic. Menag. Parrh. 908. *veluti* Doru. et nonnulli editi. *oculos cum* alter Menag. Post hunc versum in Leid. et Reg. sequebatur initium versus: *Et iam iamque*, vacuo spatio relicto. (Fraudem librario fecerat versus in idem desinens 939. 940. *repressit, Et iam iamque.*) 911. *volet* Medic. (a m. pr.) *corpora* Gud. *motae* alter Menag. *nocte* Leid. et Exc. Burm. cum Goth. sec. 912. *aut verba* inde ab Ald. tert. legitur: in aliis *nec v.*

„Bene imperfecto vsus est „tempore: quia non est per„fectum quod voluit: vt v. „903. 4. 7.„ cf. sup. v. 394. *dabat.*

903. 4. Non haec Turnum, prae metu, mentis male compotem, ἄποφον, arguunt, sed, quod vs. 913. 4. diserte quoque exponitur, torporem, quem Furia iniicit, viresque adeo corporis debilitat. Itaque Turnus ipse *nec se cognoscit*, vires solitas sibi deesse videt: se videt esse plane alium. Aliud est nostris recentioribus linguis: *se non cognoscere.*

908 sqq. Egregie ornauit comparationem per ipse iucundam, ex Il. x, 199 sq. Ex Virgilio expressum putant locum Oppiani Halieut. II, 81—85. Est etiam Apollonii similis locus.

Sic Turno, quacumque viam virtute petiuit,
Succeſſum Dea dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos adſpectat, et vrbem,
Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit;
Nec, quo ſe eripiat, nec, qua vi tendat in hoſtem,
Nec currus vſquam videt, aurigamue ſororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens, orasque recludit
Loricae

913. *quamcumque viam* Leid. et Par. quod expeditius eſſet: alterum exquiſitius. Sic *Nulla viam fortuna regit* ſup. 405. 914 *dea dicta* Zulich. *cum p.* ſec. Rottend. et Leid. *pectora* Bigot. 915. *conſpexit et v.* Zulich. 916. *Cunctanturque* alter Menag. et alter Goth. *teloque* pr. Hamb. a m. ſec. argute: inſtantem Aeneam telo. *letumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258. vbi v. Ruhnken. V. Cl. *tremeſcit* ſcribitur in multis etiam alibi: vt paſſim vidimus. 917. *Nec qua* Gud. a m. ſec. *ſe rapiat* Ven. a m. pr. 918. *currum* Oudart. *curſus* duo Burm. *curruus* Rom. etiam h. l. cf. ſup. ad XII, 61. *aurigamue* Medic. vnde Heinſ. recepit pro *que*. 920. *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid. 921. *nusquam* Bigot. 922. *ſaxa ſonant* pro var. lect. pr. Hamb. 923. *ſtrepitus* nonnulli ap. Burm. *trepidus* Reg. 924. *Excidium* tert. Mentel. et Parrh. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot ap. Burm. qui laudat Silii XVII, 188. *O dirum exitium mortalibus.* ex Virgilio adumbratum. *recluſit* Zulich. *recludens*, Thuaneus ap. Burm. minus ſuauiter.

cus. — 914. 5. Dictum exquiſitius pro ſollenniore: vertit, verſat, varia conſilia, ſenſus, animo Turnus. — 915 ſqq. Species eadem Hectoris Il. X, 293 ſqq.

919. *coruſcat*, vibrat, πάλλει Homerus, ibid. 320. ſed multo ornatius, et reſpectu comparationis, quam ipſe ibi attulerat haſtae cum Lucifero. 920. *fortunam*, h. locum in corpore, quem fortuna dabat. cf. ibid. v. 321. 924. 5. Haſta traiicit clipeum in extrema, puta, parte, tum loricae oram, et in femore ſedet. Supra lib. X, 587 — 590. ſimile fere vulnus fit, ſed in inguine, adeoque mortale. Scilicet, quod iam alii viderunt, noluit poeta vulnus leue eſſe,

Loricae, et clipei extremos ſeptemplicis orbis;
Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis ſupplexque oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Vtere ſorte tua. Miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt; oro, (fuit et tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectae:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mauis,
Redde meis. Viciſti; et victum tendere palmas
Auſonii videre; tua eſt Lauinia coniunx:

925. *L. clipeique extr.* Medic. Pierii. *cl. extremo ſ. orbe* Heinſ. coni. cauſſam non video. 926. *Et medium* multi cum Goth. tert. et Medic. Pierii, quod verum arbitror: *orasque recludit — orbes, Et m. ſtr. tranſit femur. ſtringens* Parrh. *ictu* Hugen. 929. *Mons circa* pr. Moret. et Parrh. *late vocem* Dorvill. *alta dederunt* Vratisl. 930. *que* abeſt aliquot Pier. tribus Burm. et Goth. tert. 931. *Praetendens* pr. Mentel. *nec d. vnquam* Lutat. ad Stat. VIII, 116. 932. *te forte* Goth. pr. *ſi te quae* pr. Menag. 935. *ſiue meum corpus* Valer. Prob. Art. Grammat. lib. I. 936. *euictum* ſec. Rottend.

eſſe, vt locus eſſet iis, quae ſequuntur: quibus ad tragicae fabulae exitum epos ſuum propius adduxit. 925. Aiacis σάκος ἑπταβόειον quis neſcit? —927. *duplicato poplite*, eleganter pro inflexo genu. cf. ſup. XI, 645.

928. *Conſurgunt gemitu Rutuli:* ſollenni poetae more, quo a vulgari orationem abducit, pro: *gemitus Rutulorum conſurgit.*

930 ſqq. Vides Hectorem, ne ſepultura careat, ſupplicantem Il. x, 338 ſqq. 930. I. *oculos* conuertit, *manus* protendit, ſed illud latet in hoc: vt toties fit. 934. *fuit et tibi talis.* Notum artificium ſupplicantium: ad exemplum illud omnium aliorum praeſtantiſſimum: Μνήσαιο πατρὸς σεῖο etc. Il. Ω, 486. Dedere alia Guell. et Cerda. Rhetorum acumen figuram extudit anacoenoſin, quam hoc ipſo exemplo illuſtrat Iul. Rufinian. p. 205. — 935. *Et me, ſeu corpus.* Viro ſorti digna oratio: aperte mortem

non

Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Aeneas, voluens oculos, dextramque repreſſit;
Et iam iamque magis cunctantem flectere ſermo
Coeperat: infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſtquam ſaeui monumenta doloris
Exuuiasque hauſit, furiis accenſus, et ira
Terribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas
Immolat, et poenam ſcelerato ex ſanguine ſumit.

Hoc

938. *nec t.* Leid. 940. *c. fl. mentem* aliquot Pier. 941. *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Cariſius lib. I. laudat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem eſſe ait, mutatam ab iis, qui bina vni nomini epitheta (*infelix ingens balteus*) adiungi vitioſum exiſtimarent. Ex codd. tamen ſuis nec Pier. nec Heinſius id confirmarunt: videtur vbique *alto* legi: *alte* Oudart. *vltro* Parrh. 942. *fluxerunt* Bigot. 946. *incenſus* Doru. 947. *ſpoliis tune hinc* Goth. ſec. *hic* Parrh. ita erit *tune hic*; vt: ille ego. *in ſpdliis* alter Menag. 948. *Eripiere* Parrh. *te* abeſt Leid. 949. *poenas* qu. Moret. et Doru. *ex* deerat alteri Hamb. *de ſ.* Oudart. pro var. lect.

non deprecatur: vitae tamen vſum nec renuit. 938. *acer in armis* iungenda eſſe monet Seru. neſcio an ſatis bene. Ego *ſteterit in armis* malim iungere. eſt enim poetica ἐνέργεια: Aeneas ſtabat tenens clipeum et enſem, ſtrictum, vt ex vſ. 950. apparet.

940 ſqq. Haec iam praeparauerat ſup. lib. X, 495 ſq. 500 — 5. 942. Balteum, e quo enſis pendebat, mox ornate declarat, tanquam rem, in qua nunc rerum cardo vertitur et quae luculentius animo erat repraeſentanda. Tum vero *notis fulſerunt cingula bullis* poetica forma dictum, pro: et bullae, ornamenta nota, fulſerunt in cingulo. Itaque verendum non erat, ne otioſus eſſet verſus. 945. *oculis hauſit* iam ſup. IV, 661. 945. *monumenta doloris* h. l. quae memoriam renouant, recordationem doloris ex Pallantis morte. 947. *meorum* grauiter, pro vno ex ſuis, ex amicis: Pallante. 949. *immolat*, non ſibi; ſed, *diis* inferis.

Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit 950
Feruidus. Ast illi soluuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.

FINIS AENEIDOS.

950. *aduersum sub* Bigot. *aduersus pectore* Leid. *in p. torsit* qu. Moret.

inferis. 952. Versum Homericum esse expressum, ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων etc. Il. x, 362. 3. iam notauit Seruius. *indignata cum gemitu* pro gemens, moerens: ὃν πότμον γοόωσα anima. cf. sup. XI, 831. Iamque cum Turni morte foederis supra concepti conditiones vss. 187 sqq. exitum habent: Lauinia in matrimonium accepta, Aeneas Troianos in Latinum nomen adiungit, nouam vrbem Lauinium condit, iusque socero in regno succedendi consequitur: adeoque Aeneas accepit *sedem in Italia finitimique deos Latio*, vt lib I, 5. 6. fore poeta praedixerat.

EXCVRSVS I.

Super temporis spatio, in quod sex posteriorum Aeneidis librorum res gestae a poeta disperguntur.

XII, 113. *Postera vix summos.* Erunt forte, qui vix fidem habeant mihi affirmanti, paucorum dierum acta sex posteriorum Aeneidis librorum argumentum explere. Ita tamen res se habet: nondum viginti dies exisse doceri potest, cum Turni caede facta tota Aeneis absoluitur. Sub aestatis exitum Aeneam ad Italiam classem ex mente poetae appellere supra docuimus To. II. pag. 354. Ingressi Tiberis ostia Troiani escendunt et in littore coenam capiunt lib. VII, 107 — 147. Altero die explorant terras. Missi legati ad Latinum facto foedere pactoque Aeneae cum Lauinia coniugio redeunt in castra, quae interea fossa et vallo cinxerat Troianus. v. 148 — 285. Inde Iunonis odia et fraudes ad turbandas Latii res: 286 sqq. Turni animum per somnum (v. 414.) ipsa Alecto ira et furore incendit. Tertio die seruntur caussae belli inter Troianos et Latinos: Turnus Laurentum profectus parat arma, edicit bellum, auxilia colligit. Recte nunc ab omni temporis memoratione abstinet poeta: sed paullo post sub libri VIII. initium iterum temporum notas

tas adiungit. Viſo nocturno monitus Aeneas iter parat ad Euandrum. Orto die bina nauigia inſtruit aduerſoque Tiberi euectus ſub meridiem collem Palatinum, quem Euander tenebat, proſpicit VIII, 79—97 ſqq. Hoſpitio ab eo benigne exceptus, (169 ſqq.) dieque et nocte cum eo exacta v. 367. — 9. altero die (455 ſqq.) Euandri monitu Agyllam ſeu Caere Etruriae vrbem adit Aeneas et Tarchonem ad armorum ſocietatem pellicit v. 604 ſq. Interea nuntio de Aeneae abſentia accepto Turnus vallum Troianorum oppugnat, claſſem incendit: IX, 1 — 158. Nocte inſequuta Niſus et Euryalus ad Aeneam miſſi interimuntur 159 — 458.

Altero die, qui idem ille eſt, quo Aeneas Caeretanos adibat, Rutuli caſtra Troianorum omni vi oppugnant 459. *Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras* —— *Aurora* —— Irrumpit in caſtra Turnus, iterum expellitur: lib. IX. habetur concilium deorum X, 1 — 117. Interea Rutuli pergunt vallum oppugnare 118 —— 145. donec nox ſuperuenit: quod intelligitur ex v. 146 ſqq. Altero mane, qui quartus erat dies, adeſt Aeneas cum auxiliis ex Etruria. Is *ſuperiore* die (eodem illo, quo pugna ad caſtra Troianorum facta erat) exeunte nauibus conſcenſis Agylla ſeu Caere ſoluerat, totamque noctem iter mari accelerauerat: hoc eſt X, 147. *media Aeneas freta nocte ſecabat.* Noctu Nymphas, olim naues ſuas, ſibi occurrere videt v. 215 ſqq. Ab iis, quae geſta ſint ſuperiore die, accipit. Praelium huius diei Mezentii caede finitur. Altero die, quintus is eſt, (XI, 1.) Aeneas tropaeum ſtatuit, Pallantis corpus ad patrem Euandrum remittit, Latinis inducias in XII. dies dat: e quibus tantum quid altero ac tertio die factum ſit, memoratur 182 ſqq. 210 ſq. crematio cadauerum et luctus. Interea, pergit poeta v. 225. Venulus a Diomede redit, qui auxilia denegauerat. Cogitur conſilium: in quo dum Drances et Turnus altercantur, ecce adfertur nuntius, Aeneam caſtra mouiſſe et aduerſus Laurentum exercitum ducere: v. 445. quod non niſi inducirum tempore elapſo, adeoque die XIII. factum credere licet. Capit Turnus inſidiarum locum, et equites in camporum planitiem praemittit. Sed audito, pugna equeſtri facta Latinos fugere, relictis inſidiis ad vrbem properat: atque hic ne pugnam cum Aenea faceret, nox ingruens intercedit v. vſ. vlt. Aen. XI. Turnus Aeneam in alterum diem ad ſingulare certamen prouocat XII, 76. *Cum primum craſtina caelo* etc. Ortus dies v. 113. *Poſtera vix ſummos* etc. Prodit Latinus in campum ante vrbem ad foedus feriendum, quo leges certaminis

Digitized by Google

minis ſcribuntur. Turbato foedere, vulneratur Aeneas, inſtauratur pugna. Sanatus a vulnere Aeneas Veneris matris interventu, in pugnam prodit, Turnum per ordines fruſtra inſequitur. Repente hinc ad vrbem Laurentum partem exercitus ducit 554. Tandem ad vrbem tuendam aduolat Turnus, et cum Aenea congreſſus occiditur. Quae omnia ad poetae mentem eodem die XIII. geſta eſſe neceſſe eſt.

EXCVRSVS II.

De Iunonis deorumque interuentu in Aeneide.

XII, 134. *At Iuno e ſummo, qui nunc Albanus habetur* etc. 791. *Iunonem interea — pugnas de nube tuentem*; et 841. 2. *Adnuit his Iuno et mentem laetata retorſit. Interea excedit caelo nubemque relinquit.* Vt ea illuſtrentur, quae in h. l. commentatus ſum, placet ſub vnum conſpectum adducere, quae deorum, Iunonisque in primis, in poſterioribus ſex libris partes, quod miniſterium fuerit. Apparebit vel ex his, verum eſſe quod aliquoties monui, hac in carminis parte longe inferiorem eſſe Maronem Homero, cui deorum interuentus non pro figmento et iucundo mendacio erat: ſed res a priſcis hominibus credita ac tradita ac veterum aetatum ingeniis ac mentibus ita frequentata, ipſo ſermonis genio, carminum perpetuo argumento, narrationum ad ſolitum exemplum inſtitutarum more ac conſuetudine tam familiaris facta, vt videre, audire deos ſibi videretur in mediis rebus agendis verſantes. Iuno, cuius arte et conſilio claſſis Troianorum e Sicilia Italiam petens primum ad Africae littora tempeſtate delata, (lib. I, 34 ſqq.), mox, cum fruſtra hoc actum eſſet, vt Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine retineretur, in Sicilia combuſta fuerat, (lib. V, 604 ſqq.) vbi Troianos ad Latii littus appuliſſe videt, (VII, 286 ſqq.) ne nihil, quo fata differre ſaltem liceret, intentatum relinqueret, vnam ex Furiis excitat et Latium diſcordiis miſcet. Dum Aeneas abſens Euandri et Etruſcorum auxilia conquirit, Venusque mater ei arma Vulcani arte parat, (VIII, 370 ſq.) Iuno Iride miſſa Turnum excitat, vt Aenea abſente Troianorum caſtra ſeu vrbem ac munitiones oppugnet; lib. IX, 1 ſqq. Inter hanc oppugnationem Cybele naues Troianas in Nymphas vertit IX, 79 ſqq. et Aſcanii virtutem Apollo ſub Eutae facie collaudat ibid. 638. ac Mars pugnam accendit v. 717. Turnus in caſtra iam irruperat: cum Iunoni per Iridem a Ioue miſſam interdicitur, ne vlterius pro Turno contendat et in pugna allaboret. ibid. IX, 802 ſqq.

Digitized by Google

Consilio habito, Iupiter diis persuadere vult, vt dissidiis compositis nihil vltra intercedant, quo minus fatalis sedes in Italia Aeneae contingat. lib. X, 1 sqq. Quandoquidem monitis precibusque nullum dari locum videt, obiurgatis grauiter diis declarat, fatis se omnia esse permissurum v. 105 sqq.

Nec tamen hoc ita obseruari videas in seqq. quin Iuturna Turnum fratrem moneat, vt Lausum Pallantis manibus eripiat v. 438. Iuno autem ipsa Turnum eluso Aenea pugnae subducat: v. 606. Contra Iouis monitu Mezentius in pugnam succedit v. 689. Iuno ad caelum statim redierat (v. 663. 4.) Nam paullo post ea cum Venere inter deos memoratur, qui ex Olympo pugnam prospectant 758. Etiam Diana Opim mittit Nympham, vt Camillae mortem vlciscatur lib. XI, 532 — 567. Interea Iupiter Tarchonem Etruscum incitat, vt firmatis animis turmas ad pugnandum reducat v. 726.

Instabat iam singulare Turni cum Aenea certamen. Iuno, quae Turno timebat, dirimere saltem ac differre pugnam studet. Nunc inducitur illa ex monte Albano *prospiciens* pugnam, vnde Iuturnam mittit: XII, 134 sqq. vt fratri suo succurrat. Vt hoc poetae commentum satis se phantasmate rerum commendet, cogitandum est, Iuturnam esse Nympham fluuii et lacus Latii, qui non longe aberat ab Albano monte: Igitur in hunc descenderat Iuno, vt cum Iuturna super communibus rebus ageret. Inde eam iterum ad Olympum reuersam esse (v. 159. 160.) statuendum est. Nam aliquando post v. 792. illa in nubibus haeret despectans pugnam et de Turno sollicita. Hic Iupiter ad eam accedit vtque in fatorum placitis illa acquiescat tandem obtinet. Quo facto Iuno *caelo excedit nubemque relinquit*, adeoque ad suam sedem in Olympo redit.

EXCVRSVS III.

De rebus gestis et fatis Aeneae inde ab aduentu in Italiam, et de poetae artificio in his rebus tractandis et ornandis.

XII, 189 sqq. *Non ego nec Teucris Italos parere iubebo, Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae Inuictae gentes aeterna in foedera mittant: Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto: Imperium sollenne socer: mihi moenia Teucri Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen.*

Obseruationes super his subiungam adhuc nonnullas, quae tanquam pro supplemento rerum in Aeneide tractatarum sint, nec tamen valde doctas ac reconditas, quasque adeo

adeo mens tam longi operis decurſu feſſa ſecum ferre, iuſti oneris leue ſuperpondium, non refugiat.

Et primum quidem ingenioſe hoc factum, quod futurum Latii ſtatum, quem maiorum primo ſermonibus ſeruata, tum a priſcis ſcriptoribus litteris prodita memoria ad poſteritatem pertulerat, tanquam foedere iam ab initio conſtitutum memorauit et commodo loco intexuit. Ceſſere Troiani in Latinorum nomen. Cum tamen Aeneas, dum viueret Latinus, ſuos Troianos diſcretos ab iis haberet, nec eos cum Aboriginibus miſceret, niſi ex quo Latinus viuere deſierat: expectari poterat, Latinos potius in Troianorum nomen abituros fuiſſe. Obſcurum eſt, qua ratione id factum ſit, et diuerſis modis factum id narratur. Sollerter itaque inuentum a poeta, vt foederis de bello per certamen ſingulare dirimendo conditionibus haec conſtituerentur. Conditiones igitur hae habendae: Troiani victi agro Laurentum excedunto; victores aequo iure cum Latinis vtuntor; Latinus imperium et ſummum ius habeto: religiones ſuas Troiani Latinis impertiunto: condendae vrbi locus Troianis aſſignator. Iam haec non ſine omni hiſtoriae auctoritate a poeta eſſe ficta, ex iis intelligitur, quae, etſi inter diuerſas ceterarum rerum narrationes, de pace et foedere inter Aeneam et Latinum inito tradita legimus. Apud Dionyſium I, 59. ex communi commemoratione, quam ibi exponit, ante congreſſum vtriusque exercitus foedus factum inter Aeneam et Latinum in has leges: vt Troiani acciperent tantum agri, quantum a colle (cui Lauinium impoſitum) quoquo verſum euntibus ſtadia circiter XL. pateret; vt porro mutua inter Troianos et Latinos et praeſentis belli aduerſus Rutulos et ceterorum bellorum eſſet ſocietas, vtque communes vtilitates vtrique et manu et conſilio communiter perſequerentur. Prima conditio hoc loco omiſſa, cum iam ad alterius narrationis morem deflexa ſup. lib. XI, 317 ſqq. ea eſſet expoſita; ſed amicitiam mutuam bellique ſocietatem (*vt communes hoſtes amicosque haberent*, O. G. R. 13.) accuratius poeta exſequutus eſt ſecundum ea, quae foedere facto eueniſſe narrata ſunt. Dat Aeneae Latinus filiam Lauiniam in matrimonium: quod exemplum ſequuti alii, breui in vnum populum coaleſcunt, Troiani et Aborigines, abeuntque in nomen Latinorum. cf. Dionyſ. I, 60. Partem harum rerum inter Iunonis preces Iouis nutu ratas factas retulit lib. XII, 821 ſqq. *Cum iam connubiis pacem felicibus, eſto, Component — Neu Troas fieri iubeas* etc. Ceterum illa, quae ſupra in pacis conditionibus vidimus, vt Latinus imperii ſummam retineret, tum hoc:

Digitized by Google

hac: vt ſermonem, habitum, nomen ab Aboriginibus Troiani adſciſcerent, reſpexit poeta in Didonis diris lib. IV, 618. cum *pacem iniquam* vocat, cui Aeneas ſe ſubmiſſurus ſit. Parum veriſimile eſt, quod Liuius I, 2. tradit. Nomen Latinorum vtrique genti impoſitum, *vt aduerſus terrorem belli cum Rutulis animos Aboriginum ſibi conciliaret: ne ſub eodem iure ſolum ſed etiam nomine omnes eſſent.*

Altera eſt obſeruatio artificii, quo poeta e rebus et factis plurium annorum poſt Aeneae ad Italiam aditum elegit potiora, diſtribuit ac diſpoſuit ſic, vt in ſumma carminis comprehendi ea poſſent. De quibus vt melius conſtet, ſubiiciemus tanquam ſub vnum obtutum varias ſcriptorum veterum his de rebus narrationes.

Fuiſſe primum, qui omnino negarint vel dubitarint, an vnquam Aeneas Italiam adierit, alios qui adiiſſe quidem, ſed, Aſcanio relicto regno, in Aſiam rediiſſe tradiderint, vtroſque praua Homericorum verſuum interpretatione adductos, iam alio loco monitum eſt. Diſquiſ. II. cf. Dionyſ. I, 53. Sed eorum, qui Aeneae acceſſum ad Italiam tanquam hiſtoriarum fide acceptam tradiderant, vulgarem narrationem hanc appoſuit Dionyſius lib. I, 56. quam breuiter hic memorabimus, vt, quae poeta noſter inde aut tranſtulerit aut immutarit, vno hauſtu cognoſci poſſit. Qui videre volet ea, quae alii diuerſa tradiderunt, adeat Liuium, Strabonem, Aurel. Victorem, alios. Capto igitur ex ſuis albae oſtento narratum eſt Aeneae in condenda vrbe, quae mox Lauinii nomen acceptura erat, (nam de hac ille loquitur, non de Troia,) occupato ſuperueniſſe Latinum regem, qui tum aduerſus Rutulos copias eduxerat. Moniti vterque in ſequente nocte, alter a Penatibus, alter ab heroe Indigete per viſum oblato, cum dies illuxiſſet *foedus* inter ſe faciunt, quod ſupra memoratum eſt; tum Troiani cum Latinis bellum aduerſus Rutulos repetitum breui conficiunt: indeque reuerſi vrbem abſoluunt, Lauinii nomine impoſito. Erant quoque templa et alia ornamenta Lauinii, quae ad Aeneam auctorem referebantur. (Dionyſ. I, 64.) Hactenus Troianis ſolis imperauerat Aeneas, ſed mortuo Latino in vniuerſum regnum ſuccedit; factum hoc in bello aduerſus Rutulos, qui iterum a Latinis defecerant auctore Turno Amatae, Latini vxoris conſobrino, et ob nuptias Lauiniae ab extero interceptas irato, Amata quoque inſtigante. Ita bello conflato acre praelium commiſſum, quo Latinus et Turnus (in quo conſentit Iuſtin. XLIII, 1, 11.) cum aliis ceciderunt; Aeneas tamen victoriam adeptus eſt. Hoc erat, quod Iupiter praedixerat

lib.

Digitized by Google

lib. I, 263. *Bellum ingens geret Italia populosque feroces Contundet* etc. Nec multum abeunt Liuius, Strabo, et quorum potior auctoritas habenda, Lutatius Catulus apud Victor. O. G. R. 13. Cato apud Seruium IV, 620. etsi locus corruptus. Dionysium exscripsit Zonaras VII. pr.

Quum autem Aeneas post Latini obitum aliquod tempus solus regnasset, iterum rebellarunt Rutuli, assumto in belli societatem Mezentio Etruscorum rege. Commissum non longe a Lauinio praelium ad Numicium flumen nox diremit: desideratus Aeneas, seu quod caesus seu quod flumine mersus perierat, mox pro heroe, patris dei Indigetis nomine, coli coepit.

Ita Ascanius succedit in regno. Obsessa vrbs Lauinium ab Etruscis: sed soluitur obsidio mox alio praelio facto, quo Mezentius victus, caeso filio Lauso, pacem cum Ascanio facit. Disertius haec narrata a Dionys. I, 64. 65. Ex priscis scriptoribus, qui haec ita tradiderat, L. Iulius Caesar lib. I. A. Postumius in lib. *de aduentu Aeneae* fuerant, vt ex Victore O. G. R. 15. discimus. Auide autem cognoscimus ea, quae vetustissimi scriptores his de rebus tradiderint; Liuius enim in magna narrationum diuersitate tantum vnam fere persequitur, non semper eo cum iudicio, eaue cum subtilitate, quae nunc a scriptore rerum priscarum requiri solet. Quae alii diuersa tradant, potissimum haec sunt: Etiam alterum cum Rutulis bellum Turni odiis et consiliis tribuitur a Liuio I, 2. qui in reliquis fere cum Dionysio consentit: vterque Mezentium regem Etruriae, Caeretibus tum imperitantem tradunt: de quo v. Excurs. III. ad lib. VIII. Secundum Liuium I, 3. pax inter Ascanium Mezentiumque ita conuenerat, *vt Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.*

Nihil hinc in Latinorum rebus memorabile occurrit, nisi quod anno a condito Lauinio trigesimo ab Ascanio Alba conditur, loco opportuniore, quam cui Lauinium impositum fuerat. Transfertur in eam regni sedes: *regnumque ab sede Lauini Transferet et longam multa vi muniet Albam* Aen. I, 270. 1. Mortuo Ascanio succedit Siluius ex Lauinia susceptus Aeneae, hincque procedit series illa regum Albanorum, quorum nomina seu tradita acceperant seu, vt CCCC. annorum decursum explerent, ex parte saltem inuenerant scriptores Romani vetustiores, ex quibus haec duxere Dionysius, Liuius, Victor O. G. R. et Ouid. Met. XIV, 609 sqq. item Syncellus et

Euse-

Euſebius. Memorauit Maro Siluium, Procam, Capyn, Numitorem et Siluium Aeneam: lib. VI, 760—770. repetito Siluii nomine, quandoquidem *omnes cognomento Siluii vſque ad conditam Romam Albae regnauerunt, vt eſt ſcriptum Annal. Pontifical. lib. IV.* apud Victor. O. G. R. 17. Etiam Thybris, qui aliis Tiberinus, a poeta commemoratur lib. VIII, 330. *Tum reges, aſperque immani corpore Thybris: A quo poſt Itali fluvium cognomine Thybrin Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.* Vetus haec fuit commemoratio de Tiberis nomine, L. Cincium et Q. Lutatium Catulum auctorem excitat Victor O. G. R. 18. ad eorum ſaltem fidem, quos homo exſcripſit Cf. Dionyſ. I, 71. Si Syncellus p. 171. B. ante ſe habuit auctorem veterem, cognomen *Albani* iam Saturnus inter Latinos habuit. Ab Alba quoque, tanquam priſco Tiberis nomine; Albam Longam, etſi ſatis longe a Tiberi remotam, nomen accepiſſe tradiderant nonnulli, vt ex Diodoro Siculo Syncellus p. 194. C. notauit.

Tandem, vt ſuperiora facilius animo comprehendere liceat, vtque pertexamus annorum ſupra T. II. p. 348. — 354. inchoatam ſeriem, paucis notationes ſubiiciemus temporum, ad quae res iſtae reuocari ſolent. Omnino notationes illas ſcriptorum, qui multis poſt ſeculis antiquas res conſtituere et annis finire voluerunt, opera factas ſtatuendum eſt: nam παραδόσεις illa, et per aliquot ſeculorum decurſum patrum narratione ad poſteritatem transmiſſa, et propter hoc ipſum in tam multis variata, vix annis ſuis tam accurate alligari iam tum potuere, cum primum a priſcis hominibus narrata ſunt. Neque adeo mirari debemus, ſi hos ipſos annos fluctuante admodum fide et auctoritate conſtitutos viderimus. Iuuat tamen rationes ac modos perſequi, quibus haec digeſſit ſubtiliorum ſcriptorum diligentia.

Quod vero ſcriptores tertio ab exciſo Ilio anno factum aiunt, vt Aeneas ad Italiam acceſſerit, hoc Virgilium in ſeptimum reiicere, ſupra Exc. II. ad lib. III. vidimus:

a. C. N. 1178. Error. Aeneae 7.

Sub aeſtatis exitum, ad Virgilii mentem, Troiani claſſem ad Laurentum appellunt: eſcenſu facto Troia noua munitur: foedus cum Latino factum repentinis animorum diſcordiis rumpitur: oritur bellum, quod Turni caede intra menſis decurſum finitur v. paullo ante Exc. I. vt adeo Troiani ſedibus in Latio acceptis de noua vrbe Lauinio ex foedere conden-

da,

da, cogitare iam tum poſſent. In hoc adeo Aeneidis argumentum abſolui vidimus. Reliqua per epiſodia inſerta paſſim ſunt.

a. C. N. 1177. Error. Aeneae 8. ab aduentu in Italiam 2.

SolisTroianis imperat Aeneas, ad Dionyſii mentem lib. I, 64. Anni aduentus Aeneae in Italiam ab auctumno ad auctumnum procedunt: adeoque annus hic pro primo et pro altero computari poteſt; ſed hoc alterum vſitatius.

a. C. N. 1176. a. aduentus in Italiam 3.

Bellum Latinorum Troianorumque cum Rutulis. Latinus et Turnus in praelio cadunt. Aeneas ſolus vtrique populo imperat: ad mentem Dionyſii lib. I, 64.

Aliter Virgilius noſter res Aeneae diſpoſuiſſe videtur, ſequutus eos, qui Aeneam tertio ſtatim anno rebus humanis ereptum narrauerant. Nam lib. I, 263 — 6. Iupiter Veneri Aeneae fata exponens: *Bellum*, ait, *ingens geret Italia populosque feroces Contundet, moresque viris et moenia ponet; Tertia dum Latio regnantem viderit aeſtas, Ternaque tranſierint Rutulis hiberna ſubactis*, quod ſcilicet primo ſtatim anno erat factum. Et eo ſpectant dirae Didonis lib. IV, 618. 620. *nec quum ſe ſub leges pacis iniquae Tradiderit, regno aut optata luce fruatur. Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.* Haec de triennio Aeneae in Italia exacto narratio videtur hinc vulgatiſſima inter ceteras facta. Oroſius quoque I, 18. Aeneae —— *qualia per trieunium bella excitaueriſ, quantos populos implicuerit, odio excidioque afflixerit, ludi literarii diſciplina noſtrae quoque memoriae inuſtum eſt*, ait, Virgilii in ſcholis praelectionem et interpretationem reſpiciens illo adhuc aeuo, quod hinc diſcimus, fieri ſolitam.

Apud antiquiores tamen ſcriptores et chronographos de anno, quo Aeneas deceſſit, diuerſe admodum traditum fuit. Nam et ipſe Dionyſius tres eum annos cum Latino regnaſſe, quarto ab eius morte anno in pugna cum Mezentio non amplius apparuiſſe narrat lib. I, 64. Apud Syncellum quoque p. 171. C. D. (vnde Euſeb. Hieron. idem habet) tres poſt Latinum annos, ſecundum alios octo regnaſſe, tum, vt alii tradant, quarto, vt alii, duodecimo a Troia capta anno obiiſſe dicitur. Alio loco p. 194. fragmentum ex Diodori lib. VII. ſeruauit, quo memoratum erat, tertio a capta Troia anno Aeneam regnum Latinorum obtinuiſſe per triennium.

a. C. N 1173. a. aduentus in Italiam 6.

Rutuli rebellant; iungit arma Mezentius, Etruſcorum rex. Facto

cto praelio Aeneas interceptus nuſquam deinde comparuit. Succedit in regno Latinorum Aſcanius: obſidetur Lauinii: mox pugna facta Mezentius obſidionem ſoluit. Ita Dionyſ. I, 64. 65. Conf. Liu. I, 2. Victor O. G. R. 14.

a. C. N. 1148. a. aduentus in Italiam 30.

Hoc anno ex Virgiliana ſupputatione Alba Longa conditur: ad veriorem tamen rationem quarto ante hunc anno a. C. N. 1152. *trigeſimo* poſt Lauinium conditum, vt, ſi bene memini, omnes ſcriptores tempus finiunt. cf. Cerdam ad Aen. I, 269. Victor O. G. R. 17. Sic quoque diſerte Virgilius lib. VIII, 47. inuenta ſtatim ſub eſcenſionem ſue alba: *Ex quo ter denis vrbem redeuntibus annis Aſcanius clari condet cognominis Albam.* Paullo obſcurius idem Iupiter ad Venerem vaticinatus erat lib. I, 267. *At puer Aſcanius — Triginta magnos volvendis menſibus orbes Imperio explebit, regnumque ab ſede Lauini Transferet, et longam multa vi muniet Albam.*

In duratione vero regni Albanorum et interuallo vſque ad Romam conditam Virgilius a vera hiſtoriae *ratione et* omnium ſcriptorum fide recedit, ſi vnum, quem quidem noui, Iuſtinum lib. XLIII, 1. excipias: apud quem Longa Alba *— quae trecentis annis caput regni fuit:* Sic autem Virgilius quoque in nobili verſu lib. I, 272. *Hic iam tercenum totos regnabitur annos.* Enim vero non CCC. ſed CCCC. annos inter Albam et Romam conditam interceſſiſſe ſummo conſenſu ſcriptores tradunt. In poſtumo libello Io. Martyni, *Diſſertations and critical Remarks upon the Aeneid.* Lond. 1770. 8. eſt Diſſ. VI. ſuper Albanis Regibus. Sed parum inde ad rem noſtram proficias. Fide aliqua certa, ex maiorum fama accepta, traditum hoc vix arbitror: verum computum, ſuſpicor, ii, qui accurate ad annorum numeros digerere inceperant res priſcas narratas, inſtituerant ad rationem interualli inter Troiam conditam et Romae exordia: quod, etſi ab diuerſis ſcriptoribus diuerſimode conſtitutum, ad CCCC. tamen annos ab omnibus producitur: ſecundum tutiores tamen calculos 430. (ad Varr. et 432. ad Caton. aeram) annis finitur. Deductis inde annis errorum Aeneae et interualli inter Lauinium et Albam conditam, quod XXX. annorum eſt, facile intelligitur, ſaltem ad 397. vel 8. annos Albani regni vſque ad Romam conditam annales procedere. In hos regum nomina et annos pro lubitu potius quam certa, puto, auctoritate, diſpertierunt ſcriptores: vt apud Dionyſium et Euſebium videre licet. Rotundum, quem dicimus, numerum CCCC. annorum

rum edunt cum alii tum Strabo V, p. 350. C. Ὕστερον δὲ τετρακοσίοις ἔτεσιν ἱστορεῖτου τὰ περὶ Ἀμούλιον etc.

Qua itaque auctoritate Virgilium adductum dicemus hoc sibi sumsisse, vt annorum numerum mutaret? Procliue est dicere, eum sibi tanquam poetae hoc licere putasse. Sed doctior est poeta Virgilius, quam vt sine ratione quicquam aduersus notissimam historiarum fidem nouasse aut ab omni ratione recessisse videri debeat. Potuit scilicet aliud computi momentum constituere, vt intra Romuli et Remi natales subsisteret: *Hic iam*, inquit, *tercentum totos regnabitur annos Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem: Inde* etc. Subductis XX. vel XXX. annis, quibus adoleuerant Romulus et Remus, antequam Romam conderent, reliquum numerum, vt poeta, crasse indicasse videri potest. Videtur etiam sequutus esse arcanum quid et Ioue vaticinante dignum, vt sacro numero procederent omnia: 3. 30. 300. nam tertio anno Aeneas inter heroes indigetes receptus, trigesimo condita Alba, ibi per trecentos annos regnatum: quae Spencii V. Cl. non inelegans est obseruatio in Holdesworthi obss. p. 215. Sed simplicissimum est dicere, fuisse olim auctores, inque eos Virgilium incidisse, qui interuallum illud temporum vsque ad Romam conditam artioribus finibus includerent: quod in tanto temporum antiquiorum caligine et difficultate factum adeo improbabile non fit, cum etiam Trogum similem auctoritatem sequutum esse ex Iustino intelligatur.

Ceterum in his, quae a nobis exposita sunt, cum commemorentur nonnulla, quae inprimis statim Liuii vel Dionysii foliis occurrunt, erunt forte, qui acute sibi obseruasse videantur, me satis trita persequutum esse. Verum in toto hoc genere non refert, quid alii dixerint, sed quid nunc a te dicendum fuerit; tum vero illud inprimis attendendum, num alii easdem res eodem iudicio, eodem consilio, eadem cura ac diligentia exposuerint. Dici autem vix potest, quam parum iudicio suo tribuere ipsi videantur ii, qui res Romanas ante et post vrbem conditam vulgo exponere solent: cum ex Liuio et Dionysio recitent veteres illas fabulas tanquam res fidei exploratissimae, nec vnquam in mentem veniat, horum scriptorum fidem in his per se esse nullam; pendere eam totam ex antiquioribus; horum autem fidem ab iis monumentis, quae ante oculos habuere, aut a maiorum fide, quam propagatam per plura secula acceperant. Atqui nemo

res Romanas consignauit litteris ante sextum ab V. C. seculum: et monumentum superfuit vix vnum et alterum, quod incensam a Gallis Romam (V. C. 364.) aetate superaret. Sunt tamen animis comprehendenda haec, quae narrata sunt, vt saltem teneamus ea, quae vulgo euenisse credidit antiquitas, et quorum summam proxime ad veritatem accedere nemo sanus dubitet.

EXCVRSVS IV.

De Iapide.

XII, 391. *Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapis Iasides.* Suauissimus, qui sequitur, et laudatissimus est locus de Iapyge, seu quod malim, Iapide medico, hoc est, chirurgo, quales veteris aeui erant *ἰατροί*. Insignem ei lucem attulit Ill. *Moebsen*, doctissimus medicus, in catalogo imaginum celebr. medicor. (*Verzeichniß einer Sammlung von Bildnissen berühmter Aertzte*) vbi p. 227. Rohdii, clari pictoris, tabulam illustrat, cuius argumentum est Aeneas a *Iapide sanatus*. Antonium Musam, cuius artem Augusti valetudo tantopere celebrauit, sub aliena persona vt laudaret, consilium fuisse Maroni, suspicatus est Franc. Atterburius in diss. inserta Virgilio Anglice reddito et a Wartono curato To. IV. Mihi tamen hoc parum fit verisimile, cum omnino poeta Iapidem suum ad Homericorum medicorum exempla induxerit. Sanatur ita a Machaone Menelaus Il. Δ, 200. 213 sqq. qui locus, vna cum altero Il. A, 843. vbi Eurypyli vulneri Patroclus medetur, Virgilio ante oculos fuerunt: adde iis ea loca, in quibus heroes vulnerati dei alicuius interuentu recreantur et vulnus sanatur: vt Hector Il. O, 236 sqq. Glaucus Il. Π, 527 sqq. et ipse Aeneas Il. E, 318. 344. Ornamenta autem Maro conquisiuit ingeniose ac diligenter. Amasum edidit Apollinis Iapidem. Amatis enim a se pueris et puellis suas artes saepe aut promittunt aut largiuntur dii apud poetas; non insuaue figmentum, quoties excellere aliquem in arte sua dicere volunt poetae. Illud vero praeclare factum, quod, cum caussa optionis esset memoranda, cur Iapis artem medicam praetulisset artibus augurandi, cithara canendi et iaculandi, ab affectu pietatis eam petiit poeta: *vt depositi proferret facta parentis*. De *musis artibus* et *medicina, muta arte*, multa disputata sunt; pleraque argute magis quam vere. Nam silentium medicorum ex iureiurando Hippocratis vel ex adytis Aegyptiorum alienum profecto a poeta est. Erat

saltem

ſaltem vnum illud ex Seruianis tenendum: *artes mutas* eſſe muſicae comparatione: non vocales et canoras. Quod ſequutus quoque eſt et illuſtrauit Gronou. ad Statii Theb. IV, 183. neque quicquam eſt quod cum loquendi vſu magis conveniat. Deſidero tamen hoc, quod ſic *mutae artes* tantum vni ex tribus artibus, quas contemſit Iapis, reſpondent, ſcilicet muſicae. Adiectum illud *inglorius* videbatur mihi potius notionem τοῦ *mutus* conſtituere, vt *mutae artes* ſollenni figura non ſint, quae ſilent, ſed quae ſilentur, vel faciunt, vt ii, qui eas colunt, ſileantur: ars nullam famam datura, de qua ſilebunt homines: inprimis ex iſtius, quo poeta viuebat, ſeculi opinione, cum medicinam tantum ſerui vel liberti ac Graeci exercerent; cum contra celebritatem et famam inter homines daturae fuiſſent artes augurandi, ſagittandi et cithara canendi. Quid enim in heroum vita illuſtrius his artibus? Porro antiquum morem poeta retulit in amictu: *retorto ſuccinctus amictu*: medici enim fere palliati, etiam Romae, quandoquidem Graeci fere erant genere. Obuius quoque idem Aeſculapii habitus in veterum ſignis et numis. Quod pallium retorquet et ſuccingit, chirurgicam operam et ipſum arguit, non medicam; etſi omnibus omnino idem erat faciendum, qui ſe ad miniſterium vel opus accingebant.

Ingenioſum prorſus eſt commentum de *dictamno*, cuius ſuccum cum ambroſia et panacea clam admiſcet Venus aquae, qua vulnus Aeneae fouetur. Subſtituit poeta dictamnum τῇ πικρῇ ῥίζῃ apud Homerum Il. Λ, 845. qua Patroclus Eurypyli vulneri medetur, quamque *gentianam*, olim Chironium dictam, eſſe docuit Wedelius Centur. Exerc. Dec. VI, VI. p. 34. Nec vero capreas tantum ſilueſtres in Creta vulneribus dictamno ſuccurrere, eoque comeſo iis excidere ſpicula credidit antiquitas: qua de re vel Aeliani locus videndus V. H. I, 10. vbi cf. Intpp. et h. l. Cerda et Moehſen c. l. p. 232. 3. verum humanis quoque corporibus adhibitum eſſe dictamnum, Dioſcorides auctor eſt lib. III, 37. Adde Plin. XXV, 8. f. 53. XXVI, 14. f. 87. Pulegio illud ſimile eſſe produnt auctores laudati: inter origana retulit Linnaeus. Vim habere id purgandi vulnus, adeoque quicquid alienae naturae ineſt extrudendi, facile intelligitur. Vti ſolent hoc poetae noſtri loco ipſi botanici doctores ad docendam veram dictamni faciem et formam, v. c. poſt Matthiolum Bauhinus Hiſt. Plant. lib. XXXVIII. p. 253. vbi etiam icon herbae extat, ab aliis

inde repetita. In *Ambrosia* an de herba huius nominis cogitauerit poeta, equidem non dicam. Etsi enim vim illa habeat adstringendi humores, qui in aliquam partem decubuere, (Dioscor. III, 129. Plin. XXVII, 4. s. 11.) non tamen video eam vulneribus abhiberi solitam. Contra succus ambrosiae, quo deos non modo vesci, sed multo magis inungi et odore delectari narrant poetae, nec a vulneribus alienus est, cum v. c. Patrocli vulneri ille infundatur ad putredinem auertendam. Tandem *Panaceam*, variarum herbarum ac medicamentorum nomen, (v. Plin. XXV, 4. s. 11.) ad opopanacem potissimum referre volebat Moehsen V. Cl. l. c. qui succus est Panaces Herculis, vulneribus quondam medendis adhibitus. Inter fabulosos tamen succos πανάκεια iam apud Callimachum H. in Apoll. 40. Nec dubito siue ab hoc siue ab alio Graeco poeta Maronem eam esse mutuatum.

Digitized by Google

Digitized by Google